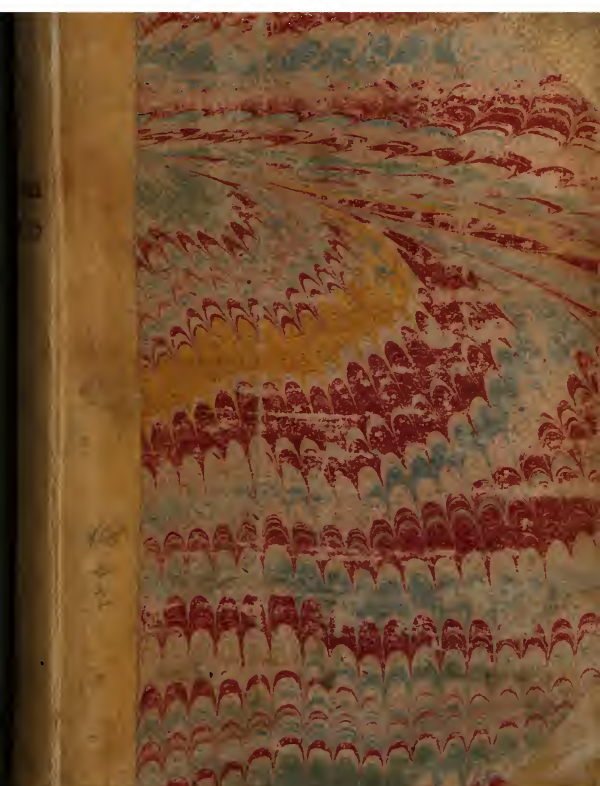
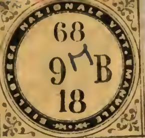

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
9 B
18

D N.

ANDREAE ALCIATI IVRECONSVLTI CLARISSIMI

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE, LIBRI QVATVOR.

Eiusdem in tractatum eius argumenti ueterum Iureconsultorum, Commentaria.

EX VLTIMA AVTORIS RECOGNITIONE.

Excudebatur Lugduni. 1546.

AMPLISSI. VIRO FRANCISCO A TVRNONE ARCHIEPISCOPO BITVRIG.

ANDREAS ALCIATVS IVRECONS. S. D. P.

A illustris est nominis tui ubiq; gentiū fama ampliß. pater, is per uniuersam Galliā de te circunfertur rumor, ut præstātia morū, eximioq; doctrinæ cultu præcellere te omnes prædicent: rarissimumq; tempestatis nostræ exemplum esse, quod diuina quadā prouidētia ortū hisce temporibus uideri poßit, quibus tot calamitatibus in dies Christianā Rempub. affligi, & tot undiq; noxarū uelut examinibus opprimi cernimus. Sic ut enim quoties humanis corporibus maxima morborū uitia inualescūt, tū summorū medicorū nobis manus necessaria est: sic in tāta principū discordia, tantis bellorū tumultibus, Reipublicæ interfuit, maximos etiam, & ut Poëtarum princeps ait, pietate meritisq; graues uiros nasci, qui pòst quàm deorū ira paulisper cōquieuerit, tot urgentibus malis occurrāt, tempestatumq; huiusmodi omnium nubila discutiant, è quibus præcipuum te futurum sperant, augurantur q; uniuersi. Nec id absq; ratione, qui eas omnes artes in te præluce re uideant, quæ ad hanc rem perficiendā sunt necessariæ:

humanitatem singularem, morum integritatem eximiam, doctrinam praecellentem, siue Latinè, siue Graecè dissere rendum sit, facundiam inaestimabilem. Ad haec cuius rei felicibus Regi ipsi auspicijs factum à te tyrocinium nuper conspexerunt, cum in Hispania pro uniuersae Galliae commodo ea cum Caesare ipso pertractasti, quae impetra ri efficiq; posse nemo existimabat. Quapropter Christia nißimo Regi, incomparabilis'que uirtutis Heroinae illustriß. regiae sorori tā gratus es, ut nihil praeclarū, nihil se riū, nihil qđ ad rerū summā ptineat, absq; cōsilio tuo tra ctādum censeāt. Quibus animi tui, fortunaeq; dotibus, & ipse allectus, cum literis meis salutem tibi dicere decreuissem, non censui id absq; munusculo aliquo faciendum. Extabāt inter legales nostras exercitationes commentarij octauo ab hinc anno, me dictāte, ab auditoribus meis ex cepti: qui siue quòd ab autore ipso supremā adhuc manū nō accepissent, siue qđ per librorum traduces uitiarētur, nō poterāt diutius absq; nominis mei nota inemēdati age re. Eos (quòd & interpellātiū me scholasticorū uoces āpli us ferre nō possem) ut publicū acciperēt, editurus, in manus rursus aßūpsi, correctioresq; factos nō mediocri aucta rio locupletaui. Proximis enim Vulcanalibus quo tpe pu blicis à lectionibus ꝓpter uindemias feriamur, quatuor illis libros adieci. Hos oēs nomini tuo dicare, his te patronū nominare cōstitui. Cū enim utriusq; iuris sis peritißimus, nemo est q facilius id patrocinium suscipere, susceptoq; re ctius ꝑfungi poßit. Quod eo audētius à me factū est, quo niā nullo hāc rē labori tibi futurā sū arbitratus: alioquin non tam audax essem, ut arduis occupationibus tuis, no

stros hosce commentarios ingerere, ueldoctißimis studijs importunus ipse obstrepere uellem. Accipies igitur *læta fronte, nuper à nobis communicatos studiosis omnibus, hosce libellos, qui non modicam iuris ciuilis partē,* Cimme*rijs prius obuolutā tenebris, illustrāt.* Cū *enim in significatione uerborum, mentisq; coniectura ferè omnes lites uersentur, extricandum hoc argumentum assumpsi, quod ueterum nullus condignè tractarat.* Non *me latet patrum nostrorum memoria* Bartholomæum Veronensem, *cui à cepis cognomentum, nescio quid hac in re composuisse, sed eius dictata ad manus meas minime peruenerunt: quod hi penes quos esse dicantur, ceu thesauros ea custodiant: at forte thesauri, ut in prouerbio est, carbones erant.* Mihi *non libet temere de illecto opere ferre sententiam, sed tamen res ipsa planè ostendit, rectè hunc tractatum ab eo percipi non posse, qui ab humanioribus studijs abhorreat: sicut nec uice uersa, qui hasce solas literas profiteatur, nisi idem iuris quoque ciuilis disciplina præcellat, oleum & operam hisce in responsis interpretandis perdit.* Quod *non eò à me dicitur, quòd impense humaniorum literarum profeßioni non faueam: earumq; cultores pro dignitate suspiciendos, colendosq; non arbitrer: sed quòd unaquæque ars suos habet fines, & intra quos consistat cancellos, ut minime de altera in alteram desultare facile quis poßit.* Conuenit Iureconsul*to oratoriæ artis sciētia, faciliorémq; ad ius* Quiritium *aditum præstat: non tamen corpus efficit, solam eius superficiem colorat.* Fuerunt *maximi* Iureconsulti Accur*sius,* Bartolus, *& id genus alij, qui etiam apud illos ueteres locum*

res locum suum tenere potuissent, quos tamen constat, ne summis quidem labijs alias artes attigisse. Quo fit ut eorum ineptam censuram non poßim non admirari, qui grauißimo supercilio, & fluentisona, ut Lucretius ait, scaturigine, hoc solum nomine in eos inuehuntur, quòd bonarum literarum fuerint rudes: quasi quisquam sanus ideo minoris excellentem Astrologum faciat, quod musicam ignoret: Galenum præstantißimum medicum damnet, quòd Geometræ Euclidis circinum nunquàm in manus sumpserit. Vix alium in uniuersa legum sylua tractatum offendes, cui explicãdo adeò sint humanitatis studia necessaria: hic (fateor) absq; eorum notione intelligi perfectè nequit. Quapropter suarum uirium conscius Bartolus, qui'que post eum per manus hanc nostram doctrinam tradiderunt, quod ad hæc responsa attinet nihil ferè scriptum posteris reliquere. Hunc ego aggressus, cum pro uiribus meis aliquandiu elaborassem, ad umbilicum'que peruenissem, cognoui pro rei magnitudine adhuc non satis à me factum esse: nec enim sola Iureconsultorum, quæ hanc sub rubricam congeruntur, responsa, omnem rem declarant. Necessario itaque manum rursus tabulæ admoui, & quatuor hosce libros summa celeritate, & memet in horas præueniens (quod facere consueuerunt, quum paululum tantummodo deesse conficiendo negocio industrij artifices existimant) composui. Qui qualescunque sint ingens afferunt uniuerso Quiritium iuri lumen, ut non dubitem, etiam si quicquam à me, id'que humanitus erroris in eis commissum sit, à facili, iusto'que lectore, ueniam promeriturum:

 quam &

quam & impetratu digniorem id facere debet, quòd bibliotheca mea ob bellicas calamitates Mediolani *dereli-cta, cum huc conceßissem, commodatitijs libris, hisq; pau-cis, tantum mihi negotium aggrediēdū fuit.* Erunt *fortè, quì maiorem elegantiam requirent, & ob Latinæ maiesta-tis còndignam à me rationem non habitā diem mihi dicēt: quòd nimis plana humilisq; nostra oratio, nō schematis ornetur, nō dictionibus ex antiquitate repetitis abundet, non* Ciceronianorum *uerborū maiestate refulgeat. Sed hi uelim sciant, hæc ab eo minime expetenda esse, qui mani-bus quotidie* Bartolos, Baldos, Alexandros, *huiusq; fari-næ autores uerset, quiq; humanitatis studia non ex pro-fesso, sed obiter quādoque, & aliud agens', interuisat.* Ad *hæc me scenæ seruire necessarium fuit: quotus enim quisque ex legalibus mystis nostra legeret, si præter an-xiam legum scrutationem, cornu quoque copiæ in ma-nibus habendum illi esset, unde & antiqua uocabula addiscere, & figuratos loquendi modos percipere ne-cesse haberet?* Vix *eorum conuitia ferre possum, quoti-die'que cum eis mihi iurgandum est, qui qualemcunque hanc meam dictionem tanquam obscuram calumnian-tur, illud'que à uulgo exclamāt, indoctius loquare, sed apertius.* Quid *hi quæso facerent, si paulò elegantiore stylo nostratia hæc constarent? abijcerent manibus tan-quam ænigmata, & inter* Heraclyti, & Lycophronis *tenebras connumerarent.* Nec *immerito quidem id mihi accideret, qui cum* Vlpiani, *aut* Pauli *planißimos & absque sermonis scrupulo compositos commenta-rios declaraturum me profiterer, obscuriora ipsis au-*

toribus

toribus tradidissem, interpreteq; ipse, uel potius nata tore aliquo Delio indigerem. Satis igitur nobis fuit Latine utcunque scripsisse: elegantiam sermonis oratoribus permittimus, quanquàm & ipsorum non modica laus sit perspicuitas. Sed cum quælibet ars sua habeat uocabula, nobis necessario nostris utendum: quæ tametsi aliquibus Barbara, & incondita uideantur, non idcirco tamē noua effingi oportuit, quæ nemo intelligeret. Verum quid ego diutius pro me uerba faciam, qui huiusmodi accusatoribus non magis scribo, quàm Persio & Scipioni Lucillius? cuius exemplum imitatus, ueteranorum'que iudicium reformidans, solos Tyrones ad disciplinam uoco, quibus hæc in præsentia non aliam præsertim ob causam exhibenda duxi, quàm ut fidem meam aliqua ex parte liberarem. Pollicitus quandoque fueram, resectis tot interpretum superfluis opinionibus, iuris ciuilis prudentiam per quadringenta, & cò amplius, maxima uolumina dispersam, in unum corpus colligere, & contextui ueterum legum annexis glossematis illustrare. Ad quod opus componendum me uelis, remis'que (quod dicitur) properantem, necessitas ipsa, cui ne dij quidem, ut ille ait, resistunt, retinuit: properantique iniecit manum. Bellica enim clade censu afflicto, subire aduocationes, responsáque consulētibus dare coactus, cum alioquin ope meæ censeri non possem, ad alias curas animum traduxi. Verum ne omnino conturbasse promissionis meæ rationes ui derer, id contracti alieni æris in præsentia parte aliqua

dissoluere constitui. Solent autem duri exactores, æquo animo id omne ab his qui foro cesserint, tametsi modicum accipere, & quicquid datur in lucro reputare. Interim igitur Augustissime præsul, has lucubrationes tanquam eius operis specimē quoddam accipies, quas si probaueris, alicundéque mihi proueniat commoditas, alacriorem ad cætera prosequenda animum feceris.

Vale. Biturgibus. Calend. Maij. M. D. XXIX.

ANDREAE ALCIATI IVRISCON. De Verborum significatione Liber primus.

CVM inuenta sint uerba, ut dicentis sententiam exprimant, meritò eius uolūtas imprimis spectāda[a]: cognoscitur autē ex eo quod uerba ipsa indicāt. Hec quatuor modis accipiūtur, ex proprietate, ex improprio, ex usu, & per interpretationē. Sigillatim igitur de omnibus uidendū, & tripliciter proprietatē uerborū assumi Fab. Quint. li. VIII. ostēdit. Primus eius intellectus est sua uniuscuiusq; rei appellatio. Nō tñ inquit Fabius, quicquid nō erit propriū, protinus improprij uitio laborabit: cū multa sint et Græcè, & Latinè non denominata, quæ per translationē, uel κατάχρησιν necessario dicimus: ut iaculatus est sudem, uel pilam. Vnde quæ suo loco, & bene translata sunt, propria dici possunt. Proprietas igitur non ad nomen, sed ad uim significandi referenda, nec auditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur proprium inter plura quæ sunt eiusdē nominis, & unde cætera deducta sunt: ut uortex, cōtorta in se aqua, uel quicquid aliud similiter uertitur: inde propter flexū capillorū pars summa capitis, itemq; summi montes, proprie tamē ad aquā refertur.

a l. labeo. de supel. leg.

Sed iste casus mihi sub priore comprehendi uidetur, & ad metaphoram ferè pertinere. Tertius, cum res communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium: ut cum tabernaculum ducis Augustale appellamus, & taberna-
b l. officiũ. de re. mil. *cula principum militiæ lex Principia appellat* [b]*, & ue-*
c l. fi. de ædil. edict. *nales, & nouitios pro seruis* [c]*. Hinc proprium etiam illud dictum arbitramur, quo nil inueniri poßit signifi-*
d l. quod de meo §. j. de acqui. poss. *cantius, ut cum Celsus inumbratam quietem furiosi di- xit* [d]*, quin conspectu sanæ mentis uidebatur. Ad hanc speciem pertinet, cum aliqua res speciali sibi nomine, & communi cum alijs appellari potest: nam quod pecullia-*
[illegible] *rius sibi est, id eius est proprium: ut cum adulterium in lege Iulia cum uxore aliena dicimus, proprie dicimus: cum stuprum, quia etiam cum uirgine, uidua, puero,*
e l. inter §. j. de adult. *meretrice cõmittitur, καταχρηστικῶς loquimur* [e]*. Præter Fabij declarationem quartus quoque casus adduci potest, cum res generali aliquo nomine appellatur: nec enim dubitandum est, quin species generi suo proprie*
f Bald. l. ij. C. de iur. aur. *inesse censeatur* [f]*. Eodem pertinet, cum uoce utimur quæ lata significatione multa continet, nam omnia com-*
g l. cum lege. de testa. *prehendi arbitrabimur: ut cum lex intestabilem aliquem esse iubet* [g]*, intelligetur ut non solum eius testimonium non recipiatur, sed nec ipsi quidem testimonium dici poßit. Sic cum lex municipalis petitionem concede-*
h Bart. rubri. sol. matr. *ret, etiam repetitionem concedi responsum est* [h]*: quia petere generaliter dicimus, sicut & dare quod reddimus: Eadem ratione appellatione Diœcesis, ciuitatis quoque*
i c. j. de offic. ord. *ipsius nedũ agri procuratione in legibus contineri* [i]*. creditur. Sed & si quod uerbum sit, cuius specialis, itemq; generalis*

neralis poßit esse significatio, utroq; modo accipietur, nec altera censebitur impropria: ut cum lex iurisdictionem alicui concedit, non de speciali tantum censebitur actum, sed de mero quoq; & mixto imperio [k]: quod & de adoptionis nomine dicendum, quod generali annotatione etiam arrogationem continet. Idem quoq; dicendũ de his nominibus, quæ uariam significationem alicuius speciei habẽt, & nõ magis propriè uno quàm alio modo accipiuntur, ut Soror: significat enim utrinq; coniunctam; significat consanguineam tantum, itemq́; uterinam tantum. Cum igitur sororis mentio fiet, quæ quoquo modo ex suprascriptis casibus cõiuncta sit cõtinebitur, idq́; propriè. Aliud est cum in altera specie improprietas est, ueluti cum dicimus Dominium, proprie de directo accipitur [l]: nã qui utiliter dominus est, abusiuè uidetur dominus: merito igitur ex ui uerbi hoc casu potentior significatio accipietur, quæ ex proprietate descẽdit. Sed quomodo propriã significationẽ dignoscemus? Et crebriore sentẽtia proditũ est, tribus modis fieri [m], ab autoritate, à definitiõe, ab etymologia. Nõ enim dubiũ est id prudentiũ autoritati tributũ, ut quo dicẽdi modo usi sunt, & nos uti poßimus, ꝓprieq; dicere uideamur. A qua sentẽtia nec ego discedo, tametsi obseruauerim qñq; M. Tulliũ nõ ita arbitratũ uideri, q facere cõtumeliã Philippica III. improprie dici cẽsuit, hocq; nomine M. Ant. dãnat: cũ tñ et Plau. in Asi. et M. Ca. hoc dicẽdi modo usi sunt. Idẽ epist. lib. VII. Fabiũ Gallũ reprehẽdit, qui duo nos scripserat, qd' tñ exẽplo Græci sermonis defẽdi potuit, à quo nec Ver. abstinuit, Si duo præterea tales Idæa tulisset Terra uiros. Sic A. Gell. supesse uerbũ Latinum

k Alex. I. rub. de iurisd. om. iud.

l Socy. consi. VII. volu. ij.

m Bart. l. omnes pop. de iust. & iur.

Latinum non esse pro defendere arbitratur, cum tamen hoc significatu apud Traquillum in Augusto reperiatur. Fuere & qui poßibile uocem probam nō arbitrarentur, & Græca mallent uti: ut Cicero Epist. fam. lib. IX. Me περὶ δυνατῶν scito secundū Diodorum iudicare. Et Iu-

n l. an. oībus. de leg. j.

lianus[n]: Quia conditio ἀδυνάτη id est impoßibilis, pro non scripta habetur. Sed tamen aliorum Iurisconsultorum autoritas obtinuit, ut Latinè ciuitati reddita hæc dictio censeatur. De etymologia uero & allusione ita demum proprietatem uocabulorum cognosci proditum est, si de-

o l. tabernæ. infra eod.

finitioni non aduersarentur, qua de re inferius loco suo à nobis tractatum est[o]. Definitio autem in iure omnis periculosa est; rarum est enim ut non subuerti poßit. Quapropter cum definitio sit proprie & breuiter comprehensa rerum substantiæ enarratio, quæ genere, specie, proprijs, & differentibus (ut inquit Quintil.) constat, non fermè multas huiusmodi in iure reperies. Sed hasce subtilitates Iureconsulti Dialecticis reliquerunt, ipsiq; satis habuerunt, si substantiā rei ex cōmuni regula describerent, ut in dote & iudicio fecerunt, quod à nobis Paradoxorum VI. lib. tractatum est. Quandoq; satis duxerūt, si genus & differentias solū apponerent, quod in doli mali

p l. j. de dolo.

definitione cernere est[p]. Quandoq; ex modo per quē res introducta est eam descripserunt, ut in seruitute, & in stipulatione apparet. Quandoq; ab ipso effectu, ut cū appellationem definierunt esse primæ sententiæ quæ in pēdēti

q Dec. in rub. extra de probа.

sit resciβionē. Quandoq; & tales definitiones retulerūt quæ non nisi improprie acceptis uerbis defendi poßint. Quod Decius annotauit,[q] & ipse in recētiorū definititionibus ue-

nibus uerum esse fateor, non in his quas ueteres tradiderunt. EXPLICITO articulo quæ uerborum sit proprietas, & quomodo cognoscatur, uidendũ est, quẽadmodum ea significatio accipienda sit. Et ab omnibus traditũ est in quacunq; materia, etiã si pœnã irroget, eatenus uerba generaliter capi, quatenus sermonis proprietas ferre potest[r], nisi aliã loquẽtis mentẽ coniiciamus: ea mens in dispositione legis facilius dignoscitur, quàm in hominũ uerbis. Cuius rei illa est causa, quòd lex semper de ratione legis certa est, facileq; quænã illa sit assequitur: at hominũ incertos animi motus discernere nemo poßit: unde & plerunq; uidemus uerba legum uberiorem interpretationem assumere, quàm in cõtractibus uel testamẽtis fieri soleat: quod infra lib. III. differemus. Oritur tamen plerũq; ambiguitas, cum de ratione legis non constat, in qua re illud sciendum est. Si ratio in lege expressa sit, ex ea & augeri & minui decisionẽ: quoniã leges nõ tã in uerborum forma quàm in ratione cõsistunt[f]. Si uero nõ sit expressa, sed unica tantum reddi probabiliter poßit[t], idem censendum. Quapropter si in municipio lege succeßionis existentibus masculis fœminæ excludantur, quoniam ex illa una ratione, id est solo agnatorum fauore, id introductũ esse etiã aduersus Bart. sentẽtiam receptius est[u], ab huiusmodi ratione & lex restringetur, & extendetur. Quod si duabus rationibus quid constitutum appareat, solet dici, altera sublata, sustineri nihilo minus generalitatem legis[x]: quod utiq; et nobis uidetur, dum singulæ rationes efficaces sint, & sufficiant, alioquin quod ex duabus causis introductum est, altera cessante extinguitur, cum duo uincula arctius

r d. l. cum lege

f l. scire. de ll.

t gl. l. quãuis. C. de fideic.

u in. l. f. C. de adult.

x §. affinitatis. Instit. de nupt.

la arctius ligent. Ecce familia iniuriam prætori fecit, damnum dedit, album corrupit, is ius uindictæ publicæ prosequitur, dominus'ne pro omnibus tenebitur? Et lex teneri ait [y]: Duplex enim hic est ratio, nempe quia plura hæc censentur facta, item quia de publica uindicta agitur. Pone alteram cessare, ut quia unicum est factum, puta furtum, homicidium, uel de priuata uindicta solum agatur, certe his casibus dominus pro uno solidum soluens, cæteros liberat [z]. Necessario igitur ut legis dispositio sustineatur, oportet adhuc eam rationem uigere, quæ tali decisioni sufficiat: quo fit ut licet quandoque non tanta ratio superesse uideatur, sustineatur tamen decisio [a]. Cuius rei exemplum illud adducitur: Si quis hominem promisit, partem soluendo non liberatur. Finge is promissor decessit duobus hæredibus relictis, num alter dimidium hominem præstando liberabitur? Et uideretur liberari, non enim ultra dimidium debet, quoniam lex XII tab. obligationem diuisit: non igitur tanta est ratio in hærede sicut in principali, & tamen proditum est nec hæredem liberari, ne in diuerso homine contingat solutionem fieri. Quid si de ratione legis dubitetur, quia unicam tantum afferri posse aliquis affirmet, alius uarijs rationibus motum legislatorem contendat? Sali. pluribus rationibus motum magis præsumit [b]. Ego id plurimum in arbitrio iudicis consistere arbitror: nam si una tantum probabilis sit, potius credendum est illi adhæsisse legislatorem. Quapropter in statutis filiam dotatam excludētibus etiā de ea actū intelligetur, cui in testamento patris dos assignata sit [c], excluderetur; fauore agnatio

y l. si famil. de fur. om. iud.

z l. illud. ad. l. Aquil.

a Socy. l. ij §. ex his. de verb. obl.

b Saly. l. si serui. C. de nox.

c Bar. §. tirio genero, de cond. & de.

agnationis, quæ solá probabilis est huius statuti ratio, & quã uidemus etiã Iurecõsultis ipsis quandoq; præ oculis fuisse[d]. Sed quid si ratio legũ correcta sit, an legẽ quoq; correctã dicemus? et Accursius corrigi existimauit[e]: quapropter cũ hodie lex noua etiã cognatos in successione cũ agnatis admittat, intelligetur, & onus tutelæ deferre, easq; cõstitutiones corrigere, quibus agnatis solis tutela defertur: quod accipiendũ cũ ratio legis huiusmodi est, ut decisioni sit cõiuncta[f], ita ut altera ab altera proxime depẽdeat, alioquin ratione remota, ut ita dixerim, uel impulsiua correcta, adhuc lex uiget[g]. Idem dicendũ cum legis ratio generaliter nõ corrigitur, sed aliquo casu tantum[h]: nã & in illo quoq; seruãda est lex, donec cõtraria cõstitutione abrogetur[i]. Et hæc quidẽ de ratione legis dicta sufficiãt, ex quibus ea potest colligi cõclusio. Quãuis lex generaliter loquatur, restringendũ tamẽ, ut cessante ratione & ipsa cesset[k]. Cũ enim ratio sit anima, uigorq; ipsius legis, non uidetur legislator id sensisse quod ratione careat, etiã si uerborum generalitas prima facie aliter suadeat. Nõ procedit tamẽ id pronunciatũ quibusdã casibus. Primus, cũ id agitur ne quis lucro priuetur, nã quia facilius lex permittit ne quis lucretur, quàm ut damnũ faciat, potius ab huiusmodi lucro arceri aliquẽ patiemur, quàm generalia legis uerba arctabimus: idq; Bar. sensit[l]. Exempli causa: Mulier cum qua ob adulterium maritus diuortiũ fecit, lege Iul. prohibetur seruos intra LX. diem manumittere, ne quæstioni subducantur: quid ergo si seruus extra ministerium mulieris fuerit, uel in prouincia, nunquid manumitti poterit? Et uidebatur posse, quòd

d §. cæterũ. Institu. de leg. agn. suc.

e glo. l. j. de legit. tut.

f c. miramur. de ser. ord.

g l. j. in princ. de cad. tol.

h Aret. l. ij. de vulg.

i c. a multis. de ætate & qual.

k l. adigere. §. quamuis. de iur. pat.

l d. l. omnes. pop.

m l. prospexit. qui & a quibus ma.

n Saly. Alex. Felyn.

ſe quòd hic ratio legis ceſſet, cum nihil de adulterio ipſe ſciat, qui abſens fuit. Vlpia. tamē negat [m], quāuis enim id perquam durū ſit, tamē lex ita ſcripta eſt. Interpretātur igitur doctores hoc ita eſſe, quia ſeruus de lucro captādo agit, nēpe libertate acquirēda. Vnde cōſequēter propoſitam ſpeciē ſic finiūt, Lex eſt in municipio, quicūq; in palatio ſanguinē fecerit tali lucro priuetur. Chirurgus cucurbitula, uel ſecta uena ægrū in palatio adiuuit, in pœnam legis incidere exiſtimant, cū de lucri priuatione tractetur, quod ſecus eſſet, ſi de damno uitādo ageretur. Sed hòc ego planè ridiculū arbitror. Quis enim exiſtimet uoluiſſe legiſlatorē medicā manū, quæ præmio potius inuitanda erat, ulla penitus pœna afficere? & eā legem nō coarctet ex ſubiecta materia, ut de ea ſanguinis fuſione intelligatur, quæ in ſpeciem uel leuis delicti cadat? meritò itaq; fuerūt ex recentioribus qui hanc deciſionē reprobarent [n]. Nec me illud exemplū legis Iuliæ mouet, quoniam in eo ſeruo nō omnino ceſſat ratio legis, cum, tametſi abſens, potuerit aliquid ex cōſeruis intelligere, uel de priore dominæ uita atteſtari. deq; eius moribus, & priſtina inſtitutione: quæ argumenta, quāuis paulo remotius à certæ rei cognitione abſint, in hocq; legis durities uerſetur, tamen omnino aliena dici non poſſunt, & maxime in ſeruis, quorū ingenia maiores noſtri ſuſpecta habuerūt, præſertim cum nec damnum libertatis eis inferatur, ſed differatur potius, cum poſt ſexageſimum diem nulla ſit prohibitio. Extat C. Caſſij Iureconſulti apud Cornelium Tacitum libro decimoquarto oratio, qua ille S. conſultum Syllanianum defendit, ſuadetq; ſeruos cæſo domino

ulti

ultimo supplicio afficiendos, etiã si dura ea lex uideatur. Libet, inquit, argumēta conquirere in eo quod à sapientioribus deliberatum est. Sed & si nunc primū statuendum haberemus, creditis'ne seruum interficiendi domini animum insumpsisse, ut non uox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? sanè consiliū occuluit, telum inter ignaros parauit, num excubias transiret? cubiculi fores recluderet? lumen inferret, cædem patraret omnibus nescijs? multa sceleris indicia praeueniunt, serui, si prodent, poßumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo si pereundum sit non inulti inter nocentes agere, & quæ sequuntur. Hoc igitur & in proposito quoq; legis Iuliæ exemplo dicendum est. Secundus casus est: Cum lex uerbis geminatis præter uniuersalem dictionem utitur, nam tunc de his qui idonei non sunt, & consequenter in quibus ratio legis aliquo modo ceßat, lex adhuc obseruatur. Quapropter si statutum sit ut quicunq; quoquo modo aliquem occiderit, occidatur: non distinguemus dolo an culpa necauerit, in sui tutelam uel ne, & ita Saly. sensit[o]. Idem quando sola dictio uniuersalis adest, & super actu iam cōceßo disponitur: tunc enim non restringimus ad idoneos, ne aliâs dispositio esset superflua: ut cum Iureconsultus dixit, nunciationem omnibus diebus fieri poße[p], intelligitur etiam feriatis, cum iam ex prætoris edicto nunciatio permitteretur. Idem etiam si de nouo actu agatur, dum tamen de re ad exemplum fauore publico pertinente, tractetur. Quapropter si seruus necem domini ultus fuerit, ex Senatusconsulto libertatem acquirit, tametsi aliâs ad libertatē peruenire

o Saly. l. ij. C. de noxa.

p l. j. § nunciatio. de ope. no. nuncia.

q l. iij. §. utrũ. ad Syll. *prohibeatur*[q]. *Atq; hæc communiter recepta sunt, & in his sibi locum uendicant, quæ iure ciuili non satis admitterentur. Quod si impedimentum iure naturali uel gentiũ sit, tunc semper lex quibuscunq; uerbis concepta sit restringitur, & de eo iure idoneis intelligitur. Promittẽdo dotem (inquit lex*[r]*) omnes cuiuscunq; sexus conditionisq; sint obligantur: restringitur dummodo ætate sint idonei, quia aliàs naturale impedimentum obstaret. Quapropter suprascripta lege homicidam puniente, putauerim in cũ non adnimaduerti, qui in sui tutelam occiderit, quoniam id iure naturali permissum est, nec in hoc Salyceti sententiam sequor. Tertius casus est, quoties lex aliquid pro forma obseruari constituit certa ex ratione, nam ea cessante adhuc obseruanda est forma, aliàs perperam agitur. Quapropter si minor fundũ sterilem absq; prætoris autoritate uendat, uenditio est nulla*[s]. *Sic ecclesia etiam si utiliter & ex re sua distrahat, tamen contractus est nullus, nisi forma à lege in huiusmodi alienationibus requisita seruetur*[t]. *Cuius rei hæc est ratio, quòd ea quæ ad rigorem iuris cõseruandum constituta sunt, ad unguem obseruari debent, nec aduersus eorum omißionem cuiquam succurritur*[u]. *Habet aliquid ex iniquo (inquit C. Caßius apud Tacitum) omne magnum exemplũ, quod contra singulos utilitate publica rependitur: nam & fuso exercitu, cũ decimus quisq; fuste feritur, etiam strenui sortiuntur. Putauerim tamen si ea forma non publico, sed priuato tantũ fauore introducta sit, aliud dicendum. Quapropter licet de alimentis futuris sine decreto transigi non poßit, si tamen transactum fuerit, utiliterq́; creditor egerit, ratam*

r l. promittendo. de iure dotium.

s l. si fundus. de reb. eo.

t cap. j. de reb. eccle. in. 6.

u Bal. l. iuris. C. q admit.

cam

eam transactionem prætor habet[x]*.Idem credendum cum ratio formæ correcta est, quocirca quãuis nepotẽ ex filio emancipato pater in testamento instituere uel exhæredẽ facere cogeretur*[y]*, idq; pro forma traditum esset, tamen hodie impune præteribit*[z]*, cum ratio legis sit correcta, quoniam emancipationis patriæq; potestatis differentia nouißime sublata est.* Exceptis igitur istis casibus adhærendum erit regulæ, ut lex generalis cessante ratione restringatur, cuius aliquot exempla proponemus. Lex mandat fratres filiosq; eorum, qui principem occiderint ad supplicium duci, non continebitur is frater qui cum homicida capitales inimicitias exercebat, idq; Decius respondit[a]: hæc enim lex etiam proximos gladio insequitur, ut hoc terrore dum suorum saluti prospiciunt, Tyrannicidæ absterreantur, uerisimile autem non est quenq eius saluti uoluisse consultum, cui inimicitias denunciauerit. Lex iubet, qui sanguinem in palatio fecerit centum solidis multari, non continebitur chirurgus ut dixi, neq; tonsor, qui nouacula summa cutem inciderit. Lex constituit quencunq;, cuisuis conditionis testari posse[b], intelligitur de eo qui naturæ uitio non impeditur, meritò nec furiosus nec pupillus poterunt testari. Lex ait, contra instrumentum uel sententiam nulla exceptio admittatur, non censetur reiecisse nisi friuolas exceptiones[c], ne aliàs graue damnum alicui inferatur, & contra ius naturale creditori bis idem soluatur. Accedit etiam quod in mandato uidemus, quamuis enim generalibus uerbis conceptum proponatur, ad ea tamen non extenditur, quæ non nisi speciali iußione demandari solent.[d]

x l.cum hi.§. cã. de trãsa.
y l.inter cæte ra.de liber. & posthu.
z Barto.§. & quid si tantum.
a Consil. 60.
b l.j.C.de sacrof.eccle.
c l.ea nobis. C.de adul.
d c.qui ad agen.de procur.in.6.

Lex in successione agnatos cognatis praefert, intelligetur de agnatis masculis, cũ appareat ita fauore agnationis cõstitutum, quae licet in foeminis sit, tamẽ cũ eis extinguitur Lex stantibus masculis foeminas excludit, intelligitur si masculi uelint uel possint succedere, alioqui non obstabunt foeminis. Dat praemium exulem capiẽti, intelligitur & eum magistratibus exhibenti, alioqui frustra diceretur captus: & haec quidem exempla sufficiãt. Restringitur autem dispositio legis plerunq;, nõ quòd eius ratio penitus cesset, sed quòd alia contraria ratio id suadeat, quae efficacior sit. cuius rei perfectam doctrinam qui tradere uellet, eum oporteret quoruncunq; casuum rationes omnes perspicere, & eis ceu in trutina positis perscrutari quae praeualeant, quod ego supra humanas uires esse arbitror. Meritò igitur insigniores tantummodo frequentioresq́; aliquos modos referemus, unde ad alios, si qui occurrent, discernendos uia studiosis patere possit. Et inprimis frequẽs is est modus cũ interpretatione dispositio restringitur, ea ratione quòd uerba debeant ciuiliter, & secũdum ius interpretari. In qua re duplex est tractatus, alter quid in hominum, alter quid in legũ dispositionibus. Primo ergo de hominum actione uideamus, & in hoc generaliter à maioribus tradita regula est: Vniuscuiusq; uerba siue in contractibus, siue in testamẽtis, ad dispositionem iuris referri debere: quoniam quilibet secũdum leges siue Quiritium, siue municipales agere uoluisse praesumitur [c]. Id pronunciatum quatuor sectiones recipit. Prima est, cum dispositioni legis uerba ex proprietate conueniunt, licet mens alia praesumatur, tũc stamus

c l. quidã. de verb. obli.

ſtamus uerbis: quoniam coniectura mentis uerborũ proprietati ſuccumbit. Et ideo *fideicommiſſo, ſi uterq; hære dum ſine liberis deceſſerit, fœminæ relicto, priore cum maſculis mortuo, licet in alterius ultimo loco decedentis partem ea admittatur, tamen ſi ex lege municipali exiſtẽtibus maſculis fœminæ excluderentur, fidei commiſſo locus non eſſet* [f]*: quoniam fœmina hîc ex præſumpta mẽte aduerſus uim uerborũ admittitur. quæ præſumptio propter legem ceſſat, uidetur enim ex legis ſuæ ſententia teſtator noluiße fœminas ſtantibus maſculis admitti: atq; ita communiter traditũ eſt.* Eadem *ratione propter eandem municipij legẽ receptum eſt, ſi pater filios ſuos inſtituat, de maſculis tantum intelligi* [g]*: quamuis enim appellatione filiorum etiam fœminæ contineantur, id nõ ex ſermonis proprietate, ſed per interpretationem ex præſumpta mente introductum eſt, quæ præſumptio per cõiecturam ſtatuti tollitur, & à proprietate uerborum nõ recedimus.* Et *ideo quidam duobus filijs inſtitutis, cum fidei commiſiſſet uter eorum ſine filijs decederet, ut ſuperſtiti reſtitueret: eũ qui relicta filia deceſſerat, reſpondit* Dynus *ad reſtitutionem teneri* [h]*: quoniam apellatione filij hoc caſu propter legem municipij non comprenderetur fœmina.* Quæ *ſententia nobis quoq; placet, maxime ſi appareret teſtatorem etiam propriam filiam excluſiſſe, ut maſculos tantum inſtitueret* [i]*. Secunda ſectio eſt: Quoties ſermonis proprietas repugnat, ad eam potius attendimus, quàm ut imitatione legis quicquam factum arbitremur: quapropter qui fratrem & eius filios hæredes inſtituit, ſimul eos propter coniunctæ naturam uocaſſe*

f Barto, l. hæredes. §. cũ ita. ad Tre.

g Bal. Anch. l. tres fratres, de pact.

h Feli. c. ius generale. j. di.

i Paul. conſi. 410 caſus iſte frequen.

k c.raynutius de testa. casse creditur [k], quamuis ex dispositione legis in successione prius pater quàm filij admittantur. Qua ratione eadem municipio cum lex adsit, si pater filios & filias instituerit, receptius est simul mares & fœminas admitti: quod Paul. Castrēsis, & Socy. probat [l]. Tametsi Anchaӡ

l l. in his. de cōdi. & de. monstra.

ranus [m] prius masculos, deinde eis nō existentibus, fœminas iuxta legis seriem uocari crediderit. Si tamen ultra legem municipalem aliæ coniecturæ adducantur, tunc aliter statuēdum esset. Veluti cum præter legis aut naturæ ordinem, etiam institutionis necessitas hoc suaderet, ut in patre filium & nepotes ex eo instituente [n]. Idem dicendum quoties interpretatio fieret circa uerba ei non præiudicantia cū quo contrahitur, & quæ sui natura ad terminos iuris referuntur: ueluti cū quis fundum emphyteoticum sibi & filijs stipulatur, nam existente huiusmodi lege, quæ mares in successione fœminis præferat, etiam, si pater sibi & filijs masculis & fœminis stipulatus sit, admittentur tamen prius masculi [o], quoniam pater filijs stipulando censetur uti hæredibus stipulatus: at ex lege hæredes soli sunt masculi. Tertia distinctionis species est, cū uerba generaliter concepta sunt, num fiat restrictio, & intentio à lege reguletur? Qui casus maxime ad rem præsentem pertinet, & hic non modica est dubietas: uiderentur enim restringēda, idq; Antonius Butrius sensit [p], dū uocatis à testatore per fideicōmissum proximioribus descendentibus, quæ uerba etiam propriè fœminas cōtinēt, ipse respondit, solos mares admitti, propter suprascriptā municipum legem: nam & si lex scripta sit, uxore sine liberis decedēte maritus dimidiam dotis partem lucretur, pater

m Ancha. di.l. tres fratres.

n l. gallus. de lib. & post.

o Bar.l. vt iuris. §. vtl. bere. de ope. li.

p But. cōsi. ij. de constit.

pater qui à marito simpliciter stipulatus sit dotem reddi, de dimidia solũ intelligetur egisse : idq́; Rayn. probauit[q] *& plerique alij. Eôdem confert quod constitutũ est hæredẽ qui legata soluere generaliter promisit, cautiq́;, intelligi deducta Falcidiæ legis parte promisisse, non integra*[r] *: uiden' igitur propter dispositionem legis, generalem promissionem arctari? Sed tamen non arbitror à uerborum proprietate regulariter hoc casu recedendum: quod enim de toto dictum est, non potest ad partem restringi, citra manifestam stipulatoris iniuriam, nisi quando uerba ad ius expresse relata fuißent, ut quia eam dotis restitutionem tibi facere promisissem, quæ iure facienda esset*[s]*, idem quando uerba eiusmodi sunt, ut ad ius referantur, qualia sunt in eo quod Antonius Butrius dixit, cum quis proximiores descendentes uocat, intelligitur enim collectiua illa uox, ut eo ordine succedant, quo ex lege admittuntur. In promißione uero legatorum ideo subauditur salua Falcidiæ portione, quia cum eiusmodi sponsio iussu legis fiat, non est uersimile neceßariò promittentem uelle ius suum donare : si tamen ex natura contractus quicquam actum creditur, non est dubium ex ea fieri restrictionem. Vnde si locator conductorem intra quinquennium non eijcere promisit, intelligetur conductore pensionem soluente*[t] *: natura enim contractus etiam proprietati uerborum præpollet*[u]*. Quarta species est, cum nec uerba nec mens quicquam repugnant, sed casus est omissus, & tunc non est dubium ad dispositionem legis referri. Vnde qui promittit*

q l. post dot. in. 4. lectu. sol. mat.

r l. fi. C. ad. l. Falc.

s gl. l. si prior. sol. mat.

t l. quæro. ff. loca.

u l. insulam. de præs. verb.

ſoluere centum, intelligitur de moneta à lege permiſſa: qui domum conducit, intelligitur ſecundũ morem patriæ cõduxiſſe: qui, quod uocant, feudum acquirit, in ea omnia ſe obligaſſe iudicabitur, quæ ex eius cõtractus lege domino ab huiuſmodi clientibus debentur. Et generaliter uerũ eſt quod Baldus ſcripſit[x], *qui aliquam actionẽ orditur, is legi de ea uerba facienti ſe adſtrinxiſſe uideri debet.*

x Bal. l. ſi duo. de acq. hær.

SEQVENS *tractatus de plebiſcito municipali, quando iuxta antiquiores leges reſtringi debeat, & regula eſt, debere, quoniam ſtatuta ſecundũ ius cõmune interpretationem accipiunt*[y]. *Et quoties ſtatutum de aliqua re, pſona, loco, uerba facit, de idoneo & habili ex iuris cõmunis diſpoſitione intelligitur*[z]. *Qua ratione ſi lex uel ſtatutũ de aliqua re argumentetur, & decidat, reſpectu cuiuſcunq; alterius impedimenti aptitudinẽ præſumemus*[a]. *Ex hac regula quamplurimæ quæſtiones finiri poſſunt. Lex ait: Inſtrumenta niſi intra menſem apud Cẽſorẽ inſinuentur, fide careant, nõ nocebit alienigenis ignorãtibus, cũ is terminus nõ niſi à die ſciẽtiæ iure cõmuni labatur*[b]. *Rurſus lex. Exules, & quicunq; ſolũ uerterunt impune reuertantur, qui ob falſi crimẽ exulat reuerti nequibit, quoniã iure cõmuni generali abolitione de his actum non uidetur*[c]. *Itẽ lex: Qui cuiuſq; poſſeſſionẽ intrare uel apprehẽdere auſus fuerit ſoluat pœnã, non uidebũtur in eã uindemiatores, fœniſecæ, meſſores, huiuſmodiq; artifices commiſiſſe*[d], *qui alieno iuſſu ingreſſi ſunt, ſed autor ſolus plectetur. Item lex: Qui ſibi debitum æs decennio nõ exegerit, tempore excluſus eſto: qui agere, ſuumq; ius petere non potuit, legis præſcriptione non ſubmouebitur.*[e]

y l. ij. C. de noxa.
z l. vt grada, tim. §. j. de mun.
a l. qui teſtamẽto, de teſta.
b l. generoſ. de his qui not.
c l. Lucius. ad S. C. Turp.
d glo. l. in rem. §. tignũ. de rei uend.
e l. ſi. in fin. C. de ann. exc.

Item

Item lex: Hæres hæreditarijs creditoribus solidum soluat: intelligetur nisi inuentarium confecerit[f]. Rursus lex: Instrumenta publica etiam misso in neruũ carcereq́; debito re executionẽ habeãt: nõ cẽsebitur prouidisse quo minus cedere bonis addictus possit[g]. Item lex: Victus uictori cẽseatur in expensis condẽnatus, intelligit Ful.[h] nisi iustam causam litigãdi habuerit. Lex ait: Uxore præmortua maritus lucretur dotẽ, intelligitur saluo iure liberorũ prioris matrimonij, nõ enim per hanc tam generalem uerborũ formulam cẽseri debet illis quicquã dãni illatũ[i]. Sed quid si lucro ex ea lege facto maritus ad secũdas nuptias transierit, an huiusmodi lucrũ filijs quos ex priore uxore sustulit reseruare tenebitur? et licet generalitas legis aliud suadeat, tamen receptius est reseruari debere[k]: nisi cõstet non contẽplatione matrimonij aut filiorũ ita à lege constitutum[l], sed potius ut spe lucri ad uxores ducendas uiri allicerentur: quæ coniectura ex alijs quoq; statutis deprehendi potest. Lex ait: Omnia instrumẽta insinuẽtur, si id factum nõ fuerit nullius sint momẽti: nõ comprehendet instrumẽta dotiũ, cum speciali dotis fauore iure uete ri insinuatio in his sublata sit[m]. Lex mandat stari iuramento eius qui damnũ passus sit: poterit nihilominus iudex taxare ad quam usq; summã iurari debeat[n]. Lex inquit: Homicida quod fecit expectet, & qui occidit occidatur: restringitur si dolo tamen occiderit. Lex enim Cornelia, quæ in sicarios est lata, non nisi in eum qui dolo malo cædem patrauerit locũ habet[o]. Lex ait: Suspectus perpetrati facinoris in ius ueniat, alioquin exulet: ueniat intelligitur & persistat, quia lex antiqua non ueniße eum interpretatur.

f l.fi.C.de iu. delib.
g Bal.l.j.C.q bo ced.
h Fulg.cõsi.5.
i Barto.l.hac edi.C.de se. nup.
k l. fœminæ. C.eo.tit.
l Dec.authẽ.si qua.cod.tit.
m l.fi.C.de iu re dot.
n Ang.l.uidea mus .§. deferre. de in lit.iur.
o Iaf.l.in actio nibus. de in lit.iur.

p c. j. de iud. *terpretatur, qui nõ præstiterit[p]. Lex inquit: Prætor cõtro uersias arbitratu Iureconsulti communi partium cõsensu electi definiat: intelligetur de cõtrouersijs, in quibus pro babilis sit ambiguitas, claras enim ipse nemine consulto*

q l. ille. §. j. de leg. iij. *decidet [q]. Lex, Prætor agnatos ad compromissum cogat, intelligitur si aliqui litigatorũ petierint: nec enim non*

r l. j. §. fin. de iur. delib. *petenti se prætor exhibet[r], quod & in ea lege pluries re sponsum est, quæ alienigenam satisdare iubet, intelligitur enim si cautio petita fuerit [s]. Lex: Terraconensis rex im=*

s l. peto. §. fin. de leg. ij. *mobila aliqua ne alienato, poterit nihilominus pro dote ab uxore accepta immobilia alienare, cũ de hoc casu lex*

t Authent. res quæ. C. cõ. de leg. *communis actũ non fuisse existimet [t]. Lex: Debitor solue re nõ teneatur nisi restituta sibi syngrapha non compre= hendetur qui syngrapham amisisse iurauerit, dum acce=*

u l. fi. C. de fi instru. *ptilatione uel antapocha liberare debitorẽ sit paratus.[u] Lex: Quisquis triticũ uel uinum extra territorium ad= uexerit plectatur: qui nõ in territorio sed aliunde acce=*

x l. cætera. §. sed si quis. de leg. j. *ptum aduehat nõ punietur [x]: qui item uinum gustus cau= sa absportauerit impune fecerit [y], quod & in eo qui usus*

y l. j. C. quæ res exp. *sui causa absportet responsum est. Lex: Negociatorũ co= dicibus integra præstetur fides: intelligitur in his quæ ad negotiationem pertinent. Lex: Filij mercatorũ ab his quibus pater debet, conueniri possint: intelligitur si pa=*

z Bal. l. de qui bus. de ll. *tris hæredes esse uoluerint, idq; Bal. probat [z]. Lex: Mu= lier absq; cõsensu agnati cõtrahere uel donare nequeat.*

a Bal. l. genera li. C. de sa crosan. eccl. *poterit ecclesiæ donare, & alio modo in piam causam transferre [a]. Lex: In grauibus delictis triumuiri capita les liberè inquirant: nõ poterunt tamen nisi præcedente*

b c. j. de offic ord. *fama, uel legitimis indicijs [b]. Lex: Ob contumaciam exul*

possit

poßit impune occidi[c]*, aliquis eum armis occidit, quæ licitè ferri non poterant, responsum est legem prohibentem arma deferre, sibi locum non uendicare, cũ quis fert ut talem occidat*[d]*, quod utiq; faterer, si exulem lex ceu hostem publicũ iuberet occidi: sed aliud est iubere fieri, aliud pœna facientem liberare. Lex: Mortuo succedant proximi consanguinei paterni, deceßit aliquis relicto cõsanguineo utrinq; coniuncto, itemq; altero ex patre tantum, Ancharanus utrinq; coniunctum admitti solum censuit, exemplo Iustinianæ constitutionis*[e]*: Mihi uidetur aunculum paternum in statuentium consideratione solum fuisse, quapropter non temere à uerbis legis recederem. Lex: Mulier dotata non succedat, intelligetur ipsi, qui dotem dedit, idq; de suo*[f]*. Quid si negat nubere, & mauult casta uiuere? Respondeo, non ideo magis succedet*[g]*, cum per eam stet quo minus dotata dicatur*[h]*. Quid si qui dotem dedit stipulatus fuerat eam sibi reddi? & cum appareat propter dotem eam excludi, succedet, nisi hæredes mulieri ipsi stipulationem remittant*[i]*. Quid si minimam dotem consequuta sit? respondeo nihil refert, cum agere poßit ut congrua aßignetur*[k]*. Lex: Nepos auo materno quantum sit respectu legitimæ succedat, nisi quando eius hæreditati renunciatum sit: respondi secundum ius commune intelligi*[l]*, & ideo si uiuo patre mater decesserit, eius renunciatio filijs non oberit. Lex: Publico documento debitor, soluat nulla exceptione obstante: poterit nihilominus obijci illud non esse publicum instrumentum*[m]*, actorem pugnantia inuicem di-*

cere,

c l. si cui, de seruit.

d Nel. in tra. in. 3. temp.

e Auth. itaq. C. cõmu. de suc.

f Ba. l. j. C. de leg. hær.

g Bald. l. mater. C. de iure dot.

h Bal. l. pactũ. C. de col.

i Bald. l. fi. C. de dot. pro.

k Dec. authẽ. præterea. col. ũ. ij. C. unde ui. & ux.

l Alexan. d. l. pactum.

m l. non putauit § non quæuis, de con. tab.

cere, uel legitimam personam standi in iudicio non habere, quia pupillus, aut sacer, abhominatusq;, eundem dolo malo petere, instrumentũ falsum esse, uel se non legitime citatum, uel ui aut metu contraxisse, uel simulatum, fœnebrem'ue contractum, uel iudicem incompetentem, uel se soluisse, idq; manifestum esse, uel incontinẽti probaturũ. Admittetur & exceptio ex cõtractu ueniens, ut si uenditor pretium petat, ego rem mihi traditam negem: itemq; qualibet alia exceptio ex alio ipsius legis capite descendens [n], sed hæc satis & super. Quod diximus statuta secũdum leges declarari, restringiq; quibusdam casibus, nõ procedit, ueluti cum uerba legis municipalis tam ampla sunt, ut commodè & citra manifestam cauillationem restringi non possint: ut cum lex dicit, maritus decedente uxore omni casu lucretur dotẽ sibi datam: durum esset restringere, ut saluũ iũs filiorũ prioris matrimonij censeretur [o]. Idem si diceret, maritus decedẽte uxore sine liberis communibus lucretur dotem: quorsum enim hic mentio liberorum communium, nisi ut qui cõmunes nõ sunt reijciãtur? Nam & receptissimum est, si statutum aliter nihil operaretur, secundum leges non restringi. Quo fit, ut si constitutum sit, posse reum personaliter, uel ad domum citari, arbitrio actoris permissum, utrũ malit intelligamus, nec distinguatur persona reperiri posit, uel ne, cum hac distinctione admissa, nihil iuri communi adderetur, sed superfluum esset [p]. Nam & si uictum uictori in expensis condemnari iubeat, intelligemus etiam si iustam causam litigandi uictus habuerit, ne aliâs frustra ita constitutum sit [q]. nec ulla iniqutas subest, [r] cum uictor

n Mod. ca. ex parte. ij. de offic. dele.

o Roman. & Dec. d. autẽ, ti. præterea.

p Bart. l. iij. §. ij de dã. infe.

q l. si quando. de leg. j.

r Ias. l. properandum.

cum uictor de damno uitãdo & ipse agat, cui æquius est succurri [s]. Eôdem pertinet quod Bar. censuit, statutum quo disponitur ex præscriptione dominiũ acquiri, de directo dominio imtelligendum, ut aliquid iuri cõmuni addere uideatur [t]. Quo argumento, cum latis tribus sententijs conformibus statutũ non pateretur eas tanquam nullas improbari, respondit Andr. Sicul. [u] hoc intelligẽdum etiam si euidenter id constare diceretur, cum etiam iure communi exceptio huiusmodi sublata sit. Aret. quoq; [x] cum in statuto diceretur à nulla mera interloquutoria appellari posse, etiam de eis intelligendum censuit, quæ aliàs iure ciuili per appellationem retractari potuissent. Generaliter quoq; proditum est, quoties in statuto rei iure communi iam concessæ extensio ponitur, nullam fieri restrictionem [y], quoniam hoc casu proditum sit, generalia uerba ad aptitudinem non coarctari: quapropter si statutum dicat, aduersus sentẽtiam nulla exceptio opponi possit, præter talẽ & talem, à uerbis recedendum non erit, quæ clara sunt, & ex quibus apertè ostenditur noluisse legislatorem ius commune sequi, quod à Baldo traditum [z] frequentius receptum est: seruanda enim lex est, tametsi dura, & quicquid lex communis dicat, à municipali non recedendum est. Eandem sententiã alia quoq; ratione idem Bald. in hac specie sequitur: Ex lege municipali inducuntur certæ feriæ, num in casibus quibus feriæ iuris communis non seruantur, hæ quoq; seruari non debeant? & refert, inquit ille [a], an lex simpliciter indicat ferias, & intelligetur secundum ius commune, an uero procedat ulterius, quasdamq; exceptiões inducat, & nõ

respiciemus

s l. si seruũ §. sequitur. de verb. ob.

t Bar. l iij. de usucap.

u Barb. consi. 18. in fi. j. li.

x Aret. consi. 105.

y Bar. d. l. j §. nũciatio. de oper. no.

z l. ita nobis. C. de adult.

a in. l. j. § fi. de fer.

respiciemus ius commune cum in casibus non exceptis standum sit statuto: quoniam regulam confirmat exceptio.[b] *Hanc sententiam & ipse sequor, dum tamen sciamus hoc casu regulam ipsam latiorem significationem ex iure communi mutuari, ut in hac quæstione. Lex Sacerdotij: Absentes nec residentes fructus non percipiant, præter infirmos & pontifici Romano deseruientes: quid de eo qui proprio Episcopo obsequatur? & is fructus percipiet, quoniam iure communi absens non uidetur*[c], *& ideo in regula statuti non censetur comprehensus. Iason tamen in his alia ratione utitur: nam, inquit ipse, cum regula statuti generaliter intellecta multum operetur, debet exceptio restringi: quandoquidem parum refert, si quæ incidenter dicũtur superfluant, dum principale ociosum non sit*[d]. *His amplius annotandum, statutorum generalia uerba secundum legem non restringi, cum ea iuris communis dispositio, non tam effectum respicit, q uàm formulam uerbalem, ut cum statutum auget filiorum legitimam, quam iuberet relinqui filio, existimabitur sufficere quoquo titulo relinquatur, etiam si non institutionis iure pater reliquerit*[e], *idq; uerum arbitror: quoniam nõ tanti est ratio quæ Iustiniannum mouit (nempe quod titulus institutionis sit honorabilior) ut tam modica causa generalitas statuti restringi mereatur. Nam etiam illud in confesso est, ex iuris communis extraordinarijs dispositionibus statuta non restringi, exempli causa: Lex iubet matrẽ ab agnatis excludi, nunquid à sororis filio excludetur, qui iure quodam commentitio agnatus est*[f]*? & traditum est nõ excludi, nec de eo uerba statuti accipiẽda.*[g]

b l. tribunus. §. si. de testa. milit.

c c. ad audientiam. de cle. non resi.

d Ias. l. j. colũ. 16. de offici. eius.

e Bal. l. maximum. C. de lib. præt.

f l. meminimus. C. de leg. hær.

g Ias. l. omnes pop. in fi.

Qua ratione nec ab eo quidem iure restrictio sumetur, quod maxime controuersum sit. Quapropter cum lex maritum unà cum filijs prioris matrimonij generaliter in maternæ dotis ipsius partem solum admitteret, respondi non esse prius deducendam à filijs ipsis legitimam, quàm id maxime controuersi propter doctorum uarias oppiniones iuris esset[h]*, cuius non est uerisimile rationem ullam habuisse decuriones. Baldus tamen alia ratione prædicto in statuto legitimam quoquo titulo relinqui posse censuit, quód uidelicet statutum iuris correctorium ab eo interprtationem accipere non debeat. Quam rationem crebriore calculo reprobari constat, cum semper ius commune obseruemus, præterquã in eo quod expressè constat correctum. ex supra dictis igitur Baldi ratio distinguenda fuit. Generaliter tamen omnis huius materiæ cardo in eo uersatur, ut legis municipalis rationem spectemus, & ex uerisimiliter constituamus, ex iure communi restringenda sit, an id minus, & ideo in plerisq; locis ubi simpliciter constitutum est maritum uxore mortua lucrari dotem, excluduntur filij prioris matrimonij, nec fit ulla restrictio, eo colore quod ratio statuti fuerit, ut promptius mulieres nuberent*[i]*, cum alioquin uiduæ propter legale*[k]* onus dotis inhærens uiros æquales facile non reperirent. Et ex his satis dilucidè explicauimus quibus casibus statuta à iure communi restringi non debeant. Hoc tamen non omittendum, ubicunq; aliquis ex generalitate statuti damnum indebitè pateretur, semper restrictionẽ ad ius commune faciendã. Ecce: lex scripta est, instrumento à se facto nullus aduorsum eat, nec hæres quidem:*

h Dec. consil. 246.

i Cur. cõs. 78

k d. l. hac edic.

quidem: non censebitur prohibitus hæres aduorsum ire qui inuentarium fecerit: quoniam iniquum esset de suo eum teneri, indebiteq; id damni subire, quamobrem fit hæc interpretatio, ut lex huiusmodi potius sit clusoria, quàm ut iniquitas ulla tolleretur[l]. Nam generaliter *fatendum est quamlibet dispositionem in legibus, rescriptis, testamentis, contractibus, coarctari, ne iniquitas aliqua introducatur: nec ex hoc solum, sed alijs & fere infinitis causis fiunt huiusmodi restrictiones, quarum alia certa regula adscribi non potest, nisi ut iudex semper rationem legis præ oculis habeat, & ex ea uel decretum moderetur, uel generaliter obseruari iubeat. Duximus autem ex innumeris aliquas causas describi operæpretium fore, ut hac quoq; in re studiosorum laboribus consuleremus. Hæ ut plurimum ex huiusmodi prædicamentis consistunt, persona, re, qualitate, quantitate, loco, tempore, bono, malo'ue, iusta excusatione, de singulis igitur uidendum. Et in primis ex persona propter excellentiam à regula generali recedi quandoq; uidemus: quapropter lex*[m] *iudicibus mandans, ut ipsi sententiam suam ex scripto pronuncient*[n], *in his sibi locum non uendicat, qui excellenti dignitate præpolleant, ut præfectus prætorio, uel episcopus.* Nam & *constitutum est in generali excommunicationis suspensionis'ue sententia, qui pontificiæ sunt dignitatis non comprehendi: plurima enim illustribus dignioribusq; huiusmodi concessa sunt, quæ inferioris gradus uiris non permittuntur. Qui dignitate illustri pollet, non nisi ex scripto in ius uocari potest*[o], *per procuratorem etiam in causa*

l l. fi. §. in cõputatiõe. C de iur. deli.

m l. ij. C. de senten. ex peri.

n c. vbi. de sen tẽ. exc. i. 6.

o l. quoties. C. de dig.

caussa criminali litigat[p]. *Qui cingulo militari decoratur ex delicto suspendi nequit, cum huiusmodi pœna soli plebeij afficiantur*[q]. *Is etiam si aduersus eum aliquid in dicij emerserit, quæstioni subijci non debet*[r]. *Sic doctor uel medicus ob æs alienũ, uel munus aliquod in carcerem detrudi non potest*[s]. *Sic lex mulierem compromitti prohibens, eam nõ comprehendet, quæ excellenti dignitate splendeat*[t]. *Hinc fit ut in generali uicarij mandato ea potestas cõcessa nõ uideatur, qua illustrẽ personam submouere poßit*[u]. *Vnde nec archiepiscopi uicarius episcopũ iudicabit, nec municipij potestas ius in senatorem dicet: quod si quis ius in illum decernendi habeat, mitigare tamen pœnam tenebitur, eiusq; honori quantum in se erit deferre*[x]. *Quod tamen in pœna corporali intelligitur, nam in pecuniaria nobiliores grauius plebeiis multantur*[y]. *Cæterũ & ad hæc pertinere uidentur quæ propter concedentis amplam dignitatem indulta in iure reperiuntur. Ecce, in albo potiores partes habent, qui & tempore priores fuerunt: nisi tamen maioris dignitatis excellentia præpolleat, qui posteriorẽ elegerit*[z]: *nã & in sacerdotijs in ambiguo prior præsumitur, isq; cæteris præfertur, quem Romanus pontifex designarit*[a]. *Quod etiam aduersus iam receptum in Canonicorum or dinẽ extenditur: is enim nihilominus propter pontificis autoritatẽ illi cedet*[b]. *Propter excellentem quoq; scientiã à cõmunibus iuris regulis recedimus: unde quãuis doctor extra patriam suã profitẽs ab onere tutelæ in patria nõ sit immunis, si tñ ualde in disciplina emineat, ex rescripto diui Pij excusabitur*[c]. *Sic ex delicto ad bestias*

p l. fina. C. de iniur.
q l. desertorẽ. §. pœna. de re mil.
r l milites. C. de quæst.
s l. ne quis. C. de aduo. di. iudic.
t c. dilecti. de arbi.
u c. j. in fi. de offic. ord. in sexto.
x c. ij. de offi. delegati. in sexto.
y l. properandum §. sin autẽ uterq;. C. de iud.
z l. ij. de albi scri.
a c. si a sede. de prçben. in sexto.
b c. hi q aut. eo. tit.
c l. sed reprobari §. amplius. de excusa. tut.

damnatus propter singularem artificij scientiã ad preces populi ex indulgentia principis poterit ueniam consequi [d]. *Sic edictum prætoris minori XXV. annis restitutionẽ in integrum concedẽs, in minore summæ peritiæ, & perquã industrio non obseruabitur* [e]. *Sed an ipso iure excellens scientia prosit, an uero solum iustam principalis indulgentiæ causam præstat? & puto principem adeundum, sicut uidemus illegitimum absq; Pontificis Romani dispensatione in episcopum eligi non posse, tametsi tali excellentia polleat* [f]*: quod & in eo constitutum est, qui duplex sacerdotium propter doctrinæ summam peritiam postulat* [g]*: Standum enim in hoc quoq; regulæ est, nisi summus Pontifex eum exemerit: quãtum tamen sit respectu excusationis à tutela aliud obseruabitur, quoniam diui Pij rescriptum in corpore iuris cõprehensum est. Propter indolem quoq; & spem futuram huius doctrinæ multa contra regulas recepta sunt: quapropter traditum est eos, qui optimi sint ingenij posse ad doctoratus, ut uocant, apicem promoueri* [h], *tametsi adhuc non multum profecerint, si spes futuræ diligentiæ subsit. Cui non absimile, legum cãdidatum studiosum & bonæ spei imperito doctori præferendum esse* [i]*: in quo tamen potest distingui, ut priuilegia doctoribus cõcessa eorum personam respicientia indoctis non competãt: quapropter si bi obstrepentem uicinum fabrum domo non eijciet* [k]*, ab oneribus immunis non erit* [l]*, quod si ad ordinem ipsum pertineat, sec⁹ est. Nõ subijcietur ergo doctor quæstioni quoniã inde nota et dedecus in eius dignitatis cæteros uiros suboriretur.* [m]. *Eadem ratiõe putauerim in suprascripta quæstione debere scholasticum ei de uia decedere* [n],

d l. ad bestias. de pœnis.

e l. j. C. qui & aduer. quos.

f c. innotuit. de elect.

g c. de multa. in fin. de præb.

h Inno. c. cum in cũctis. de elec.

i glo. l. j. C. de ann. ciuil.

k Ias. l. j. in fi. sol mat.

l l. j. C. de col. leg.

m l. j. C. de ty/ro.

n Feli. c. cleri/ci. de iudi.

cum cæterorum id propter popelli opinionem intersit. Propter uitæ integritatem, & sanctimoniam, autoritatemq; hominis à regulis cõmunibus quãdoq; recedimus[o]: quales sunt, post publicata testimonia neminem ulterius rogandum, cõsanguinei testimonium suspectum esse, sicut & iudicium: nam propter notam uiri probitatem (quãquã hæc rara auis) aliter quandoq; iudicabimus[p]. Sic iudicem absoluit responso suo Angelus, qui causæ capitalis accusatum magnæ existimationis uirum, nõ in compedibus ius dicere iusserat[q], sed urbem pro carcere, etiã absq; uadibus, aßignauerat, cum is uiolato iureiurando solum uertisset: nam & tutor legitimus satisdare debet, si tamen honestate probitateq; præcellat, hoc ab huiusmodi uiro non expectabitur[r]. Quapropter quãuis quisquis immobilia non poßidet iudicio sisti satisdare teneatur, si quis tamen alioquin sit promißi tenax, & à mendacio abhorrens propè est ut eius sponsioni stetur[s]. Qua ratione cum statutum esset ut quilibet iuxta qualitatẽ personæ satisdaret, respondit Baldus, eũ qui probis sit moribus & spectatæ fidei liberari[t], si iuramento cauerit: tametsi satisdare solum is dicatur, qui fideiußoribus creditori consulit. Sed & illud constat, quãuis arbiter extra locum compromißi sententiam dicere non poßit, praeter tamen hominis autoritatem indulgendum, ut etiam in seceßibus rem finire poßit[u]. Ex historia quoq; proditum est, Ambrosium, Nicolaum, Seuerum, cum prius sacris initiati non eßent, in episcopos tamen electos fuisse[x]: quod propter singularem uitæ integritatẽ toleratum fuit, cũ alioquin antistes eße nequeat, nisi

o l.si. l. iubemus. C. de iudic.

p l.ij. in prin. de testib.

q l.si à bonæ. de rei vend.

r l.legitimos. ff. de leg. tut.

s pau. l. si quis stipu. sit sti-chum. §. fin. de verb.

t l. abstinẽdũ. C. quorum appel.

u l. si cũ dies. §. si arbiter, de arb.

x §. his omnibus. lxi. d. s.

nisi qui antea iam diu sacra tractauerit. Propter homi- *nis quoq; desidiam socordiáq; multa contra regulas cõsti tuta sunt: quamobrem quãuis procurator post litem con- testatam submoueri non possit, si tamen iners & contu- max appareat, iustè reuocabitur*[y]. *Sic & tutor eadem nota iniustus, & suspectus, poterit etiam officio iudicis amoueri*[z]. *Sic quamuis ex regula nemo iuri suo renũciare cogi possit, si tamen aliquis episcopus ita oscitabundus, & curarum negligens sit, ut aliquid inde periculi diui- nis domibus immineat, poterit in hoc adigi, ut sacerdo- tio illi cedat*[a]. Quo *exemplo etiam uidemus conductorẽ ab ædibus*[b], *emphyteotam à fundo*[c] *deturbari, si in re male uersetur: quod & in cliente, quem uasalum uocãt receptum est*[d]. Et *quæ de tali desidia traduntur, in ni- mia quoq; seueritate locum habent: cum ut* Neruæ Impe- *ratori dictum fuit, æquè malus is princeps sit sub quo om nia licent, atque is sub quo nihil licet.* Hinc *uidemus inui tum dominum ut seruũ distrahat cogi, quem nimmia sæui- tia durius quàm æquũ fuit afficiebat*[e]. *Sic & paterfami- liâs quamuis emãcipare filium non sit cogendus, si tamen ultra quã paternæ pietatis officium suadeat male eũ ha- buerit, iudicis autoritate cogetur*[f]. Vnde *etiã uir ab uxo- re separatur, qui nimium morosus, sæuusq; sit*[g]. *Sed & ex hac causa societatem dirimere permißum est: durum est enim cum rixoso homine diutius conuersari*[h]. Præcepto- *ris quoq; nimia sæuitia, ut lex ait, culpæ adscribitur. Cæ- terum inimicitia quoq; & hostilitas plurima innouari iubent: quocirca in grauißimis delictis qualia sunt im- pietatis in* Deum, *læsæ maiestatis in principem, sacerdo- tij per*

y l. cũ qui res. C. de proc.
z l. hæc enim §. fin. de su spe. tut.
a cap. nisi. de renun.
b l. ædi. C. lo.
c auth. qui rẽ. C. de sacro san. eccl.
d c. j. §. qcũq;. de pa. ten.
e l. ij. §. j. de his qui sunt sui.
f l. fi. si quis a par.
g c. literas. de resti. spol.
h l. si conuene rit. pro soc.

tij per sordes ambitum (simoniam uocant) acquisitio, etiam si legitimæ probationes admittantur, inimici tamẽ testimonium recipiendum non est[i]*. Sic & lex aduersus fœneratores lata, non intelligitur eum comprehendere, qui iusto hosti fœneratitiã pecuniã dederit*[k]*: nam & lex Pompeia parricidam culeo insuens, de eo non intelligitur qui parentes patriæ publicos hostes obtruncarit*[l]*. Quod ut uerũ sit, non tamen laudandus est, qui iura naturalia sic contempsit*[m]*. Eadem ratione traditum est hosti impune uiolandam fidem*[n]*, præterquam cũ ei aliquid specialiter promissum est*[o]*. Sed ambas hasce quæstiones ex Philosophorum sententia M. Cicero lib. de officijs tertio elegantißime explicat, is igitur adeũdus. Propter personarum affinitatem legis generalis plerunq; fit derogatio, ut in hisce speciebus: lex est, cum eo cui sacris interdictum sit, nemo quicquam commune habeat, ad se uenientẽ auersetur, colloquio non dignetur: non intelligentur prohibiti consanguinei*[p]*. Quo sensu & lex in receptatores scripta*[q]*, & edictum prætoris de seruo corrupto, ad proximos non trahentur. Sed nec lex quidem prohibens aduocato aduersus Rempublicam patrocinari, vetabit quo minus me meosq; tuear*[r]*. Sic & S. C. Syllanianum, quo hæres scriptus non prius hæreditatem adire potest, quàm defuncti testatoris necem ultus fuerit, non censebitur patri neceßitatem imponere ut filium accuset*[s]*, nec uice uersa filio ut patrem deferat: nam nec tutor pro pupillo subire iudicium tenebitur aduersus proprios coniunctos*[t]*, quod & ad aduocatum producendum est, ut usq; ad quartum gradum aduersus consanguineos causam*

i c. per tuas, de sym.

k xiiij. q. iiij. ab illo.

l l. minime. de relig.

m l. si adulterių §. liberto. de adult.

n 22. q. ij dñs.

o l. j. § nõ fuit. de dolo.

p ca. inter. de sent. exc.

q l. fi. de rece.

r l. penul. de post.

s d. § liberto l. as. l. j. C. de his quib. ut indig.

t l. humanitatis C. de excus. tut.

dicere cogi non debeat [u], *cum lege Iulia Papia iudiciorum publicorum, nec teſti quidem denuntiari poßit ut teſtimonium uel aduerſus ſobrinis genitos dicat* [x], *& militi emanſori detur uenia, qui affectioni parentũ & affinium hoc dedit, ut aliquandiu à ſignis abeſſet* [y], *& quicunq; coniunctos in iudicium uocarit, quorum in edicto præter mentionem fecit, qualemcunq; fideiuſſorem iudicio ſiſtendi cauſa accipere teneatur* [z], *cum alioquin non niſi idoneum accipere cogeretur. Huiuſmodi enim affectioni non parum à legibus tributum apparet, cum potißima ex ea in dubijs rebus coniectura aßumatur.*

Quapropter etiam quando appellatione filiorum nepotes non continentur, tamen de eis actum cenſebitur, quos auus loco filiorum habere tractaréque ſolitus eſt [a]. *Sic in legato facto Sempronio, ne cum plures Sempronij ſint, ex incertitudine uitietur, de eo intelligemus, cui maxime teſtator afficiebatur* [b]: *nam & legatum ſacerdoti quàmuis eccleſiæ factũ cenſeatur, ſi tamen is ſacerdos affinitate uel alia affectione teſtatori iunctus probaretur, promptius eſt ad eum quàm ad eccleſiam pertinere* [c]. *Et quæ de conſanguinitate dicta ſunt, in magna quoq; amicitia locum habent: quapropter ex teſtamento imperfecto fideicommiſſaria libertas alumnæ ob magnam teſtatoris dilectionem debetur* [d]. *Iudex ob amicitiæ licitum ardorem amici nocentis pœnam mitigare poterit, nec idcirco ſordium aut gratiæ reus fiet* [e]. *Et in legatis licet propter ambiguitatem minor ſumma debeatur, tamen propter magnam amicitiam quandoq; interpretabimur maximam deberi* [f]: *quod & in ſtipulatione receptum eſt.*

u l. petitionẽ. C. de aduo. diu iud.
x l. lege Iulia. de teſtib.
y l. q cũ vno. in fin. de re milit.
z l. ij. §. ij. qui ſatiſd. cog.
a l. alimẽta §. j. de ali. leg.
b l. ſi quis ſeruũ §. ſi ita. de leg. ij.
c c. requiſiſti de teſta.
d l. in teſtamẽto. de fi. lib.
e gl. c. niſi. de offi. de leg.
f l. ſi ſeruus pl. § fina. de leg. j.

est [g]*. Eadem ratione etiam defensionis causa poterit amicus in iudicio stare, cum alioquin absq; mandato alius pro alio non audiatur: quod intelligendum in eo, qui arctissima familiaritate iungatur, & cuius gesta soleat absens rata habere* [h]*. Quod si quicquam ex amicitia uel affinitate in aliquibus personis introductum est, id maxime inter patrem & filium obseruabitur, cum nulla possit esse arctior coniunctio. Hinc fit, ut quamuis lex quemlibet administratorem rationes reddere uelit, patrem tamen eximat* [i]*, qui quantum ad filium attinet, anecclogistes est, & pares cum eo semper rationes habet: quapropter si filio restituere hæreditatem grauatus sit, interim nullam cautionem præstabit* [k]*. Sic magistratus, aut miles, licet in prouincia emere prohibeatur, paterna tamen bona, quæ à fisco distrahuntur, sibi addici iure procurabit* [l]*, nec legis laqueis tenebitur. Sic doctoris filius in patris demortui locum exclusis cæteris succedet* [m]*. Possent ad hanc rem & alia pleraq; facientia adduci, quæ sciens prætereo. Propter personæ quoq; paupertatem à generali lege quandoq; recedimus, quapropter in multitudine causarum, ante cæteras, pauperum controuersias iudex definiet* [n]*, eorum alimoniæ si in carcere detineatur prouidebit* [o]*, tabellionē ut documēta illis etiā gratuito edat, ex officio coget* [p]*. Si quis ob inopiam nō appellauerit, uel post prouocationē fatalia labi permiserit, eum restituet* [q] *multam etiā, si eius portio collitigatori debeatur, abolebit.* [r] *Illud enim constat, paupertati à legibus multa indulgeri, quæ omnia recensere præsentis ocij non est. Nam & non solum ex paupertate, sed etiam pro-*

g l. capiēda. in fi. de reg. iu.

h Bar. l. nō solū §. q alieno. de pcur.

i l. fin §. illo procul. C. de bo. quæ lib.

k l. imperatore ad Treb.

l l. qui officij. de contrahē. emp.

m l. iij. C. de aduo. di. iudicum.

n j. q. j. c. in primis.

o l. iudices. C. de epi. aud.

p l tā demētis. C de epi. au

q §. alijs. iaut. de his q ing.

r l. illicitas. §. de offi. præs.

p c. j. de iud. *terpretatur, qui nō præstitit*[p]. *Lex inquit: Prætor cōtro uersias arbitratu Iureconsulti communi partium cōsensu electi definiat: intelligetur de cōtrouersijs, in quibus pro babilis sit ambiguitas, claras enim ipse nemine consulto*

q l. ille. §. j. de leg. iij. *decidet*[q]. *Lex, Prætor agnatos ad compromissum cogat, intelligitur si aliqui litigatorū petierint: nec enim non*

r l. j. §. fin. de iur. delib. *petenti se prætor exhibet*[r], *quod & in ea lege pluries re sponsum est, quæ alienigenam satisdare iubet, intelligitur enim si cautio petita fuerit*[s]. *Lex: Terraconensis rex im=*

s l. peto. §. fin. de leg. ij. *mobilia aliqua ne alienato, poterit nihilominus pro dote ab uxore accepta immobilia alienare, cū de hoc casu lex*

t Authent. res quæ. C. cō. de leg. *communis actū non fuisse existimet*[t]. *Lex: Debitor solue re nō teneatur nisi restituta sibi syngrapha non compre= hendetur qui syngrapham amisisse iurauerit, dum acce=*

u l. fi. C. de fi instru. *ptilatione uel antapocha liberare debitorē sit paratus.*[u] *Lex: Quisquis triticū uel uinum extra territorium ad= uexerit plectatur: qui nō in territorio sed aliunde acce=*

x l. cætera. §. sed si quis. de leg. j. *ptum aduehat nō punietur*[x]: *qui item uinum gustus cau= sa absportauerit impune fecerit*[y], *quod & in eo qui usus*

y l. j. C. quæ res exp. *sui causa absportet responsum est. Lex: Negociatorū co= dicibus integra præstetur fides: intelligitur in his quæ ad negotiationem pertinent. Lex: Filij mercatorū ab his quibus pater debet, conueniri possint: intelligitur si pa=*

z Bal. l. de qui bus. de ll. *tris hæredes esse uoluerint, idq; Bal. probat*[z]. *Lex: Mu= lier absq; cōsensu agnati cōtrahere uel donare nequeat.*

a Bal. l. genera li. C. de sa= crosan. eccl. *poterit eclesiæ donare, & alio modo in piam causam transferre*[a]. *Lex: In grauibus delictis triumuiri capita les liberè inquirant: nō poterunt tamen nisi præcedente*

b .c. j. de offic ord. *fama, uel legitimis indicijs*[b]. *Lex: Ob contumaciam exul*

possit

poßit impune occidi [c], aliquis eum armis occidit, quæ licitè ferri non poterant, responsum est legem prohibentem arma deferre, sibi locum non uendicare, cũ quis fert ut talem occidat [d], quod utiq; faterer, si exulem lex ceu hostem publicũ iuberet occidi: sed aliud est iubere fieri, aliud pœna facientem liberare. Lex: Mortuo succedant proximi consanguinei paterni, deceßit aliquis relicto cõsanguineo utrinq; coniuncto, itemq; altero ex patre tantum, Ancharanus utrinq; coniunctum admitti solum censuit, exemplo Iustinianæ constitutionis [e]: Mihi uidetur uinculum paternum in statuentium consideratione solum fuisse, quapropter non temere à uerbis legis recederem. Lex: Mulier dotata non succedat, intelligetur ipsi, qui dotem dedit, idq; de suo [f]. Quid si negat nubere, & mauult casta uiuere? Respondeo, non ideo magis succedet [g], cum per eam stet quo minus dotata dicatur [h]. Quid si qui dotem dedit stipulatus fuerat eam sibi reddi? & cum appareat propter dotem eam excludi, succedet, nisi hæredes mulieri ipsi stipulationem remittant [i]. Quid si minimam dotem consequuta sit? respondeo nihil refert, cum agere poßit ut congrua aßignetur [k]. Lex: Nepos auo materno quantum sit respectu legitimæ succedat, nisi quando eius hæreditati renunciatum sit: respondi secundum ius commune intelligi [l], & ideo si uiuo patre mater decesserit, eius renunciatio filijs non oberit. Lex: Publico documento debitor, soluat nulla exceptione obstante: poterit nihilominus obijci illud non esse publicum instrumentum [m], actorem pugnantia inuicem di- cere,

c l. si qui. de seruit.

d Nel. in tra. in. 3. temp.

e Auth. itaq. C. cõmu. de suc.

f Ba.l.j.C.de leg.hær.

g Bald. l. mater. C. de iure dot.

h Bal.l. pactũ. C. de col.

i Bald.l.fi.C. de dot. pro.

k Dec. authẽ. præterea. co lũ. ij. C. unde ui.& ux.

l Alexan.d.l. pactum.

m l. non putauit § non quæuis. de con. tab.

cere, uel legitimam personam standi in iudicio non habere, quia pupillus, aut sacer, abhominatusq́;, eundem dolo malo petere, instrumentũ falsum esse, uel se non legitime citatum, uel ui aut metu contraxisse, uel simulatum, fœnebrem'ue contractum, uel iudicem incompetentem, uel se soluisse, idq́; manifestum esse, uel incontinẽti probaturũ. Admittetur *& exceptio ex cõtractu ueniens, ut si uenditor pretium petat, ego rem mihi traditam negem: itemq́; quælibet alia exceptio ex alio ipsius legis capite descendens* [n]*, sed hæc satis & super.* Quod *diximus statuta secũdum leges declarari, restringiq́; quibusdam casibus, nõ procedit, ueluti cum uerba legis municipalis tam ampla sunt, ut commodè & citra manifestam cauillationem restringi non possint: ut cum lex dicit, maritus decedente uxore omni casu lucretur dotẽ sibi datam: durum esset restringere, ut saluũ ius filiorũ prioris matrimonij censeretur* [o]*. Idem si diceret, maritus decedẽte uxore sine liberis communibus lucretur dotem: quorsum enim hic mentio liberorum communium, nisi ut qui cõmunes nõ sunt reijciantur? Nam & receptißimum est, si statutum aliter nihil operaretur, secundum leges non restringi.* Quo *fit, ut si constitutum sit, posse reum personaliter, uel ad domum citari, arbitrio actoris permissum, utrũ malit intelligamus, nec distinguatur persona reperiri poßit, uel ne, cum hac distinctione admissa, nihil iuri communi adderetur, sed superfluum esset* [p]*.* Nam *& si uictum uictori in expensis condemnari iubeat, intelligemus etiam si iustam causam litigandi uictus habuerit, ne aliâs frustra ita constitutum sit* [q]*, nec ulla iniqutas subest,* [r] *cum uictor*

n Mod.ca. ex parte. ij. de offic.dele.

o Roman. & Dec.d.autẽti.præterea.

p Bart.l.iij.§. ij de dã. ife.

q l.siquando. de leg.j.

r Ias.l.properandum.

cum uictor de damno uitãdo & ipse agat, cui æquius est succurri [r]*. Eõdem pertinet quod Bar. censuit, statutum quo disponitur ex præscriptione dominiũ acquiri, de directo dominio imtelligendum, ut aliquid iuri cõmuni addere uideatur* [t]*. Quo argumento, cum latis tribus sententijs conformibus statutũ non pateretur eas tanquam nullas improbari, respondit Andr. Sicul.* [u] *hoc intelligẽdum etiam si euidenter id constare diceretur, cum etiam iure communi exceptio huiusmodi sublata sit. Aret. quoq;* [x] *cum in statuto diceretur à nulla mera interloquutoria appellari posse, etiam de eis intelligendum censuit, quæ aliàs iure ciuili per appellationem retractari potuissent. Generaliter quoq; proditum est, quoties in statuto rei iure communi iam concessæ extensio ponitur, nullam fieri restrictionem* [y]*, quoniam hoc casu proditum sit, generalia uerba ad aptitudinem non coarctari: quapropter si statutum dicat, aduersus sentẽtiam nulla exceptio opponi possit, præter talẽ & talem, à uerbis recedendum non erit, quæ clara sunt, & ex quibus apertè ostenditur noluisse legislatorem ius commune sequi, quod à Baldo traditum* [z] *frequentius receptum est: seruanda enim lex est, tametsi dura, & quicquid lex communis dicat, à municipali non recedendum est. Eandem sententiã alia quoq; ratione idem Bald. in hac specie sequitur: Ex lege municipali inducuntur certæ feriæ, num in casibus quibus feriæ iuris communis non seruantur, hæ quoq; seruari non debeant? & refert, inquit ille* [a]*, an lex simpliciter indicat ferias, & intelligetur secundum ius commune, an uero procedat ulterius, quasdamq; exceptiões inducat, & nõ respiciemus*

s l. si seruũ §. sequitur. de verb. ob.
t Bar. l iij. de usucap.
u Barb. consi. 18. in fi. j. li.
x Aret. consi. 105.
y Bar. d. l. j §. nũciatio. de oper. no.
z l. ita nobis. C. de adult.
a in. l. j § fi. de fer.

respiciemus ius commune cum in casibus non exceptis standum sit statuto: quoniam regulam confirmat exceptio.[b] Hanc sententiam & ipse sequor, dum tamen sciamus hoc casu regulam ipsam latiorem significationem ex iure communi mutuari, ut in hac quæstione. Lex Sacerdotij: Absentes nec residentes fructus non percipiant, præter infirmos & pontifici Romano deseruientes: quid de eo qui proprio Episcopo obsequatur? & is fructus percipiet, quoniam iure communi absens non uidetur[c], & ideo in regula statuti non censetur comprehensus. Iason tamen in his alia ratione utitur: nam, inquit ipse, cum regula statuti generaliter intellecta multum operetur, debet exceptio restringi: quandoquidem parum refert, si quæ incidenter dicũtur superfluant, dum principale ociosum non sit[d]. His amplius annotandum, statutorum generalia uerba secundum legem non restringi, cum ea iuris communis dispositio, non tam effectum respicit, quàm formulam uerbalem, ut cum statutum auget filiorum legitimam, quam iuberet relinqui filio, existimabitur sufficere quoquo titulo relinquatur, etiam si non institutionis iure pater reliquerit[e], idq; uerum arbitror: quoniam nõ tanti est ratio quæ Iustiniannum mouit (nempe quod titulus institutionis sit honorabilior) ut tam modica causa generalitas statuti restringi mereatur. Nam etiam illud in confesso est, ex iuris communis extraordinarijs dispositionibus statuta non restringi, exempli causa: Lex iubet matrẽ ab agnatis excludi, nunquid à sororis filio excludetur, qui iure quodam commentitio agnatus est[f]? & traditum est nõ excludi, nec de eo uerba statuti accipiẽda.[g]

b l. tribunus. §. fi. de testa. milit.

c c. ad audientiam. de cle. non resi.

d Iaf. l. j. colũ. 16. de offici. eius.

e Bal. l. maximum. C. de lib. præt.

f l. meminimus. C. de leg. hær.

g Iaf. l. omnes pop. in fi.

Qua

Qui ratione nec ab eo quidem iure restrictio sumetur, quod maxime controuersum sit. Quapropter cum lex maritum unà cum filijs prioris matrimonij generaliter in maternæ dotis ipsius partem solum admitteret, respon di non esse prius deducendam à filijs ipsis legitimam, quàm id maxime controuersi propter doctorum uarias oppiniones iuris esset[h], *cuius non est uerisimile rationem ullam habuisse decuriones.* Baldus tamen *alia ratione præ dicto in statuto legitimam quoquo titulo relinqui posse censuit, quòd uidelicet statutum iuris correctorium ab eo interprtationem accipere non debeat. Quam ratio nem crebriore calculo reprobari constat, cum semper ius commune obseruemus, præterquā in eo quod expressè con stat correctum. ex supra dictis igitur* Baldi *ratio distin guenda fuit. Generaliter tamen omnis huius materiæ car do in eo uersatur, ut legis municipalis rationem specte mus, & ex uerisimiliter constituamus, ex iure communi restringenda sit, an id minus, & ideo in plerisq; locis ubi simpliciter constitutum est maritum uxore mortua lucrari dotem, excluduntur filij prioris matrimonij, nec fit ulla restrictio, eo colore quod ratio statuti fuerit, ut promptius mulieres nuberent*[i], *cum alioquin uiduæ propter legale*[k] *onus dotis inhærens uiros æquales faci le non reperirent.* Et *ex his satis dilucidè explicauimus quibus casibus statuta à iure communi restringi non de beant. Hoc tamen non omittendum, ubicunq; aliquis ex generalitate statuti damnum indebitè pateretur, semper restrictionē ad ius commune faciendā.* Ecce: *lex scripta est, instrumento à se facto nullus aduorsum eat, nec hæres*

quidem:

h Dec. consil. 246.

i Cur. cōs. 78

k d. l. hac edic.

caussa criminali litigat [p]. *Qui cingulo militari decoratur ex delicto suspendi nequit, cum huiusmodi pœna soli plebeij afficiantur* [q]. *Is etiam si aduersus eum aliquid iudicij emerserit, quæstioni subijci non debet* [r]. *Sic doctor uel medicus ob æs alienū, uel munus aliquod in carcerem detrudi non potest* [s]. *Sic lex mulierem compromitti prohibens, eam nō comprehendet, quæ excellenti dignitate splendeat* [t]. *Hinc fit ut in generali uicarij mandato ea potestas cōcessa nō uideatur, qua illustrē personam submouere possit* [u]. *Vnde nec archiepiscopi uicarius episcopū iudicabit, nec municipij potestas ius in senatorem dicet: quod si quis ius in illum decernendi habeat, mitigare tamen pœnam tenebitur, eiusq; honori quantum in se erit deferre* [x]. *Quod tamen in pœna corporali intelligitur, nam in pecuniaria nobiliores grauius plebeiis multantur* [y]. *Cæterū & ad hæc pertinere uidentur quæ propter concedentis amplam dignitatem indulta in iure reperiuntur. Ecce, in albo potiores partes habent, qui & tempore priores fuerunt: nisi tamen maioris dignitatis excellentia præpolleat, qui posteriorē elegerit* [z]: *nā & in sacerdotijs in ambiguo prior præsumitur, isq; cæteris præfertur, quem Romanus pontifex designarit* [a]. *Quod etiam aduersus iam receptum in Canonicorum ordinē extenditur: is enim nihilominus propter pontificis autoritatē illi cedet* [b]. *Propter excellentem quoq; scientiā à cōmunibus iuris regulis recedimus: unde quāuis doctor extra patriam suā profitēs ab onere tutelæ in patria nō sit immunis, si tñ ualde in disciplina emineat, ex rescripto diui Pij excusabitur* [c]. *Sic ex delicto ad bestias*

p l. fina. C. de iniur.
q l. desertorē. §. pœna. de re mil.
r l. milites. C. de quæst.
s l. ne quis. C. de aduo. di. iudic.
t c. dilecti. de arbi.
u c. j. in fi. de offic. ord. in sexto.
x c. ij. de offi. delegati. in sexto.
y l. properandum. §. sin autē uterq;. C. de iud.
z l. ij. de albo scri.
a c. si a sede. de preben. in sexto.
b c. hi q aut. eo. tit.
c l. sed reprobari §. amplius. de excus. tut.

damnatus propter singularem artificij scientiã ad preces populi ex indulgentia principis poterit ueniam consequi [d]. *Sic edictum pretoris minori XXV. annis restitutionẽ in integrum concedẽs, in minore summæ peritiæ, & per quã industrio non obseruabitur* [e]. *Sed an ipso iure excellens scientia prosit, an uerò solum iustam principalis indulgentiæ causam præstat? & puto principem adeundum, sicut uidemus illegitimum absq; Pontificis Romani dispensatione in episcopum eligi non posse, tametsi tali excellentia polleat* [f]: *quod & in eo constitutum est, qui duplex sacerdotium propter doctrinæ summam peritiam postulat* [g]: *Standum enim in hoc quoq; regulæ est, nisi summus Pontifex eum exemerit: quãtum tamen sit respectu excusationis à tutela aliud obseruabitur, quoniam diui Pij rescriptum in corpore iuris cõprehensum est. Propter indolem quoq; & spem futuram huius doctrinæ multa contra regulas recepta sunt: quapropter traditum est eos, qui optimi sint ingenij posse ad doctoratus, ut uocant, apicem promoueri* [h], *tametsi adhuc non multum profecerint, si spes futuræ diligentiæ subsit. Cui non absimile, legum cãdidatum studiosum & bonæ spei imperito doctori præferendum esse* [i]: *in quo tamen potest distingui, ut priuilegia doctoribus cõcessa eorum personam respicientia indoctis non competãt: quapropter sibi obstrepentem uicinum fabrum domo non eijciet* [k], *ab oneribus immunis non erit* [l], *quod si ad ordinem ipsum pertineat, secꝰ est. Nõ subijcietur ergo doctor quæstioni quoniã inde nota et dedecus in eius dignitatis cæteros uiros suboriretur.* [m]. *Eadem ratiõe putauerim in suprascripta quæstione debere scholasticum ei de uia decedere* [n],

d l. ad bestias. de pœnis.
e l. j. C. qui & aduer. quos.
f c. innotuit. de elect.
g c. de multa. in fin. de preb.
h Inno. c. cum in cũctis. de elec.
i glo. l. j. C. de ann. ciuil.
k Iaf. l. j. in fi. sol. mat.
l l. j. C. de col. leg.
m l. j. C. de tyro.
n Feli. c. clerici. de iudi.

cum cæterorum id propter popelli opinionem intersit. Propter uitæ integritatem, & sanctimoniam, autoritatemq; hominis à regulis cōmunibus quādoq; recedimus[o]: quales sunt, post publicata testimonia neminem ulterius rogandum, cōsanguinei testimonium suspectum esse, sicut & iudicium: nam propter notam uiri probitatem (quāquā hæc rara auis) aliter quandoq; iudicabimus[p]. Sic iudicem absoluit responso suo Angelus, qui causæ capitalis accusatum magnæ existimationis uirum, nō in compedibus ius dicere iusserat[q], sed urbem pro carcere, etiā absq; uadibus, assignauerat, cum is uiolato iureiurando solum uertisset: nam & tutor legitimus satisdare debet, si tamen honestate probitateq; præcellat, hoc ab huiusmodi uiro non expectabitur[r]. Quapropter quāuis quisquis immobilia non possidet iudicio sisti satisdare teneatur, si quis tamen alioquin sit promissi tenax, & à mendacio abhorrens propè est ut eius sponsioni stetur[s]. Qua ratione cum statutum esset ut quilibet iuxta qualitatē personæ satisdaret, respondit Baldus, eū qui probis sit moribus & spectatæ fidei liberari[t], si iuramento cauerit: tametsi satisdare solum is dicatur, qui fideiussoribus creditori consulit. Sed & illud constat, quāuis arbiter extra locum compromissi sententiam dicere non possit, preter tamen hominis autoritatem indulgendum, ut etiam in secessibus rem finire possit[u]. Ex historia quoq; proditum est, Ambrosium, Nicolaum, Seuerum, cum prius sacris initiati non essent, in episcopos tamen electos fuisse[x]: quod propter singularem uitæ integritatē toleratum fuit, cū alioquin antistes esse nequeat, nisi

o Iaf. l. iubemus. C. de iudic.

p l. ij. in prin. de testib.

q l. si à bonæ. de rei vend.

r l. legitimos. ff. de leg. tut.

s pau. l. si quis stipu. sit sti. chum. §. fin. de verb.

t l. abstinēdū. C. quorum appel.

u l. si cū dies. §. si arbiter. de arb.

x §. his omnibus. lxj. d. s.

nisi qui antea iam diu sacra tractauerit. Propter hominis quoq; desidiam socordiãq; multa contra regulas cõstituta sunt: quamobrem quãuis procurator post litem contestatam submoueri non possit, si tamen iners & contumax appareat, iustè reuocabitur [y]. Sic & tutor eadem nota iniustus, & suspectus, poterit etiam officio iudicis amoueri [z]. Sic quamuis ex regula nemo iuri suo renũciare cogi possit, si tamen aliquis episcopus ita oscitabundus, & curarum negligens sit, ut aliquid inde periculi diuinis domibus immineat, poterit in hoc adigi, ut sacerdotio illi cedat [a]. Quo exemplo etiam uidemus conductorẽ ab ædibus [b], emphyteotam à fundo [c] deturbari, si in re male uersetur: quod & in cliente, quem uasalum uocãt receptum est [d]. Et quæ de tali desidia traduntur, in nimia quoq; seueritate locum habent: cum ut Neruæ Imperatori dictum fuit, æquè malus is princeps sit sub quo omnia licent, atque is sub quo nihil licet. Hinc uidemus inuitum dominum ut seruũ distrahat cogi, quem nimmia sæuitia durius quàm æquũ fuit afficiebat [e]. Sic & paterfamiliâs quamuis emãcipare filium non sit cogendus, si tamen ultra quã paternæ pietatis officium suadeat male eũ habuerit, iudicis autoritate cogetur [f]. Vnde etiã uir ab uxore separatur, qui nimium morosus, sæuusq; sit [g]. Sed & ex hac causa societatem dirimere permißum est: durum est enim cum rixoso homine diutius conuersari [h]. Praeceptoris quoq; nimia sæuitia, ut lex ait, culpæ adscribitur. Cæterum inimicitia quoq; & hostilitas plurima innouari iubent: quocirca in grauißimis delictis qualia sunt impietatis in Deum, læsæ maiestatis in principem, sacerdotij per

y l. eũ qui res. C. de proc.
z l. hæc enim §. fin. de su spe. tut.
a cap. nisi. de renun.
b l. ædĩ. C. lo.
c auth. qui rẽ. C. de sacro san. eccl.
d c. j. §. qcũq; de pa. ten.
e l. ij. §. j. de his qui sunt sui.
f l. fi. si quis a par.
g c. literas. de resti. spol.
h l. si conuene rit. pro soc.

tij per ſordes ambitum (ſimoniam uocant) acquiſitio, etiam ſi legitimæ probationes admittantur, inimici tamē teſtimonium recipiendum non eſt[i]*. Sic & lex aduerſus fœneratores lata, non intelligitur eum comprehendere, qui iuſto hoſti fœneratitiā pecuniā dederit*[k]*: nam & lex Pompeia parricidam culeo inſuens, de eo non intelligitur qui parentes patriæ publicos hoſtes obtruncarit*[l]*. Quod ut uerū ſit, non tamen laudandus eſt, qui iura naturalia ſic contempſit*[m]*. Eadem ratione traditum eſt hoſti impune uiolandam fidem*[n]*, præterquam cū ei aliquid ſpecialiter promiſſum eſt*[o]*. Sed ambas haſce quæſtiones ex Philoſophorum ſententia M. Cicero lib. de officijs tertio elegantiſsime explicat, is igitur adeūdus. Propter perſonarum affinitatem legis generalis plerunq; fit derogatio, ut in hiſce ſpeciebus: lex eſt, cum eo cui ſacris interdictum ſit, nemo quicquam commune habeat, ad ſe uenientē auerſetur, colloquio non dignetur: non intelligentur prohibiti conſanguinei*[p]*. Quo ſenſu & lex in receptatores ſcripta*[q]*, & edictum prætoris de ſeruo corrupto, ad proximos non trahentur. Sed nec lex quidem prohibens aduocato aduerſus* Rempublicam *patrocinari, uetabit quo minus me meoſq; tuear*[r]*. Sic & S. C. Syllanianum, quo hæres ſcriptus non prius hæreditatem adire poteſt, quàm defuncti teſtatoris necem ultus fuerit, non cenſebitur patri neceſsitatem imponere ut filium accuſet*[s]*, nec uice uerſa filio ut patrem deferat: nam nec tutor pro pupillo ſubire iudicium tenebitur aduerſus proprios coniunctos*[t]*, quod & ad aduocatum producendum eſt, ut uſq; ad quartum gradum aduerſus conſanguineos cauſam*

i c. per tuas. de ſym.

k xiiij. q. iiij. ab illo.

l l. minime. de relig.

m l. ſi adulteriū §. liberto. de adult.

n 22. q. ij dn̄s.

o l. j. §. nō fuit. de dolo.

p ca. inter. de ſent. exc.

q l. ij. de rece.

r l. penul. de poſt.

s d. § liberto l. a ſ. l. j. C. de his quib. ut indig.

t l. humanitatis C. de excuſ. tut.

dicere cogi non debeat [u], *cum lege Iulia Papia iudiciorum publicorum, nec testi quidem denuntiari poßit ut testimonium uel aduersus sobrinis genitos dicat* [x], *& militi emansori detur uenia, qui affectioni parentū & affinium hoc dedit, ut aliquandiu à signis abesset* [y], *& quicunq; coniunctos in iudicium uocarit, quorum in edicto præter mentionem fecit, qualemcunq; fideiussorem iudicio sistendi causa accipere teneatur* [z], *cum alioquin non nisi idoneum accipere cogeretur.* Huiusmodi enim *affectioni non parum à legibus tributum apparet, cum potißima ex ea in dubijs rebus coniectura aßumatur.*

u l. petitionē. C. de aduo. diu iud.
x l. lege Iulia. de testib.
y l. q cū vno. in fin. de re milit.
z l. ij. §. ij. qui satisd. cog.

Quapropter etiam quando appellatione filiorum nepotes non continentur, tamen de eis actum censebitur, quos auus loco filiorum habere tractaréque solitus est [a]. *Sic in legato facto Sempronio, ne cum plures Sempronij sint, ex incertitudine uitietur, de eo intelligemus, cui maxime testator afficiebatur* [b]: *nam & legatum sacerdoti quàmuis ecclesiæ factū censeatur, si tamen is sacerdos affinitate uel alia affectione testatori iunctus probaretur, promptius est ad eum quàm ad ecclesiam pertinere* [c]. Et *quæ de consanguinitate dicta sunt, in magna quoq; amicitia locum habent: quapropter ex testamento imperfecto fideicommissaria libertas alumnæ ob magnam testatoris dilectionem debetur* [d]. Iudex *ob amicitiæ licitum ardorem amici nocentis pœnam mitigare poterit, nec idcirco sordium aut gratiæ reus fiet* [e]. Et *in legatis licet propter ambiguitatem minor summa debeatur, tamen propter magnam amicitiam quandoq; interpretabimur maximam deberi* [f]: *quod & in stipulatione receptum est.*

a l. alimēta §. j. de ali. leg.
b l. si quis ser/uū §. si ita. de leg. ij.
c c. requisisti de testa.
d l. in testamē/to. de fi. lib.
e gl. c. nisi. de offi. de leg.
f l. si seruus pl. § fina. de leg. j.

est [g]*. Eadem ratione etiam defensionis causa poterit amicus in iudicio stare, cum alioquin absq; mandato alius pro alio non audiatur: quod intelligendum in eo, qui arctissima familiaritate iungatur, & cuius gesta soleat absens rata habere* [h]*. Quod si quicquam ex amicitia uel affinitate in aliquibus personis introductum est, id maxime inter patrem & filium obseruabitur, cum nulla possit esse arctior coniunctio. Hinc fit, ut quamuis lex quemlibet administratorem rationes reddere uelit, patrem tamen eximat* [i]*, qui quantum ad filium attinet, anecclogistes est, & pares cum eo semper rationes habet: quapropter si filio restituere hæreditatem grauatus sit, interim nullam cautionem præstabit* [k]*. Sic magistratus, aut miles, licet in prouincia emere prohibeatur, paterna tamen bona, quæ à fisco distrahuntur, sibi addici iure procurabit* [l]*, nec legis laqueis tenebitur. Sic doctoris filius in patris demortui locum exclusis cæteris succedet* [m]*. Possent ad hanc rem & alia pleraq; facientia adduci, quæ sciens prætereo. Propter personæ quoq; paupertatem à generali lege quandoq; recedimus, quapropter in multitudine causarum, ante cæteras, pauperum controuersias iudex definiet* [n]*, eorum alimoniæ si in carcere detineatur prouidebit* [o]*, tabellionẽ ut documẽta illis etiã gratuito edat, ex officio coget* [p]*. Si quis ob inopiam nõ appellauerit, uel post prouocationẽ fatalia labi permiserit, eum restituet* [q] *multam etiã, si eius portio collitigatori debeatur, abolebit.* [r] *Illud enim constat, paupertati à legibus multa indulgeri, quæ omnia recensere præsentis ocij non est. Nam & non solum ex paupertate, sed etiam propter*

g l. capiẽda. in fi. de reg. iu.

h Bar. l. nõ solũ §. q alieno. de pcur.

i l. fin §. illo procul. C. de bo. quæ lib.

k l. imperatore ad Treb.

l l. qui officij. de contrahẽ. emp.

m l. iij. C. de aduo. di. iudicum.

n j. q. j. c. in primis.

o l. iudices. C. de epi. aud.

p l tã demẽtis. C de epi. au

q §. alijs. ĩaut. de his q ing.

r l. illicitas. ĩã. de offi. præs.

pter personæ ignobilitatem pleraq; aduersus iuris cõmunis regulas introducta reperire est. Pater etiam inuito filio illi factam iniuriam remittere potest, si tamen uilis abiectaq; persona sit, remißio filijs qui honestam personam sustineant non nocebit [s]. *Sic quamuis filia de dote, nisi ex consensu patris agat, non tamen de eo intelligimus, qui uilis, fœdioreq; uita sit* [t]: *nam & ex contrario, lex liberis aliquod beneficium propter patris honorem indulgens, ad eum filium non porrigitur, qui turpẽ uitã maculosamq; agat* [u], *de huiusmodi quoq; intellexisse non uidebitur, cum infamiæ notam inurit* [x], *his enim infamia pœnæ loco non esset, quare seuerius uindicãdum. Quapropter merito Baldus cum lex generaliter mulierẽ in carcerẽ duci uetaret, de ea non agi respondit, quæ meretrix, libidinibusq; infamis, & extra legis Iuliæ pœnas ob uilitatẽ sit* [y], *& hæc quidẽ quod ad personas attinet sufficiant. Fere fit quãdoq; legis generalis restrictio, idq; uarijs ex causis, ueluti propter rei tenuitatem, sterilitatem, meliorationem, & si qua huiusmodi, quorũ exẽpla plurima in iure habemus. Decuriones propter senectutem in curiam uenire non coguntur, & tamen si leue sit munus, & quod cito explicari solcat, immunes non erunt* [z]. *Mater filijs tutores petere debet, si tamen tenuissimæ sint pupilli facultates excusabitur* [a]. *Sic et Senatusconsultũ quo legari domibus affixa prohibẽtur, de modici pretij rebus, iteq; gurgustijs nõ intelligitur.* [b] *Et edictum prætoris de morbo uerba faciens, ad febriculam leuem* [c], *Senatusconsultũ Syllan. de uulnere ad uulnusculum non producetur* [d], *Sic tutor qui pupillo modicam quanti*

s l. sed & si §. filios. de iniu.
t l. si cũ dotẽ. §. eo aũt. so. ma.
u l. senatoris. ff de ri. nup.
x l. ij. C. ut int. cer. tem.
y Bal. l. consentaneũ. C. qũo & qñ iu.
z l. decurio fortunã. C. de decur.
a l. ij. C. ad tertul.
b l. senatus. §. marcellus. de leg. j.
c l. quæsitũ. de re iud.
d l. j. § pen. ad Syll.

quantitatem crediderit, à tutela tanquam creditor nõ excusabitur[c]*. Iudex qui munera accipere prohibetur, xeniola tamẽ nõ improbè accipiet*[f]*. Quod & in sacerdotiũ aliquod conferente receptum est, non enim Symonicæ, ut uocant, labis reus erit*[g]*. Sic à tutela quarta, cuius occupationibus quis facile defungi poßit, non excusantur qui ternas subierint*[h]*. Legimusq; etiam in iudiciarijs actionibus dilationes amputari, summarieq; & magis de plano procedi, uel cũ de rebus leuibus*[i] *ciuiliter agitur, uel cum de modicis criminibus accusatio instruitur*[k]*: nam & ea quæ leuis solennitatis sunt, si omittantur, actum nõ uitiant*[l]*. In legis perito quoq; proditum est, non iure cũ quicquam honorarij accipere, cum citra laborem & librorum reuolutionem clienti consilio suo cauit*[m]*: quod tamen ego non satis probo, nec receptum uidetur*[n]*, cum iam exantlati labores & ærumnæ, quibus ars ista adiscitur, præmio carere non debeant. His accedit quod uulgo dici solet, de rebus minimis nullã esse prætoris curã*[o]*: quod ita accipitur, ut ex re minima aduersus ius cõmune nihil inducendum sit: nec restitutio in integrum concedenda: cum uero secundũ ius cõmune agimus, tunc etiam minimæ rei rationẽ habendam*[p]*: unde qui uel oboli reliquator est, actione ex empto rem nõ consequitur, aduersus deiectũ petitorio iudicio non experietur*[q]*. Sed an emphyteoticum fundum tanquam integrũ canonẽ nõ soluerit amittet? & cum hãc legem partes contractui dixerint, propius est ut amittat: quod crediderim uerũ, cũ inde argui cõtemptus aliquis potest, alioquin humanius est, per imprudẽtiam factũ arbitrari*[r]*. Quapropter nec*

c gl. auth. minoris. C. qui da. tu.
f l. solẽt. de offic. proc.
g c. si quæstiones. de sym.
h l. si is q tres. ĩ fi. de exc. tut.
i auth. nisi. C. de sen. experic.
k l. leuia. de acusa.
l l. j. §. fi. de uẽ inspi.
m gl. xi. q. iiij. non licet.
n Specu.
o l. scio. de in integ. resti.
p l. si proprietarius. de dã no infe.
q las. auth. qui rẽ. C. de sa. san. eccle.
r quãuis. de cõdi. & de.

inquilinus qui exempto nummo pẽsionẽ soluit submouebitur, in quam sententiam Bal. & Paulus Castrensis trãsiere. Propter sterilitatẽ à regula generali uarijs quoq; speciebus recedimus: quapropter colonus qui agri culturam non deserere promisit, salua fide recedere potest, si sterilis fundus effectus fuerit [s]. Et constitutio, quæ rerum ecclesiæ alienationem fieri posse generaliter negat, non tamen de sterilibus prædijs, tenuibusq; agrorum plagis intelligitur, poterunt enim absq; alia solennitate alienari [t]. Quod & in consuetudine receptum est, quæ si huiusmodi alienationes infirmet, de modici reditus possessionibus non intelligetur, nam & lex quæ clientem in uerba domini iureiurando adigi [u], hoc est, præstare occasione feudi (ut uocant) iuramentum fidelitatis iubet, in eo non obseruabitur, qui modicam tenuemq; rem eo titulo acceperit [x]. Sic propter anni sterilitatem fit colono remißio mercedis. Censetur autem is fundus sterilis, cuius culturæ tantum impenditur, ut eo deducto nihil colono superfit [y]. Bartolus etiam remißionem faciendam censet, cum in dimidia iusti pretij deductis operis & impẽdijs colonus læderetur: quæ sententia crebriore calculo approbata est [z]. Propter rerum meliorationem fit & quandoq; legum restrictio, ut cum lex locatorem dãnat, ne quid ultra pensionem conuentam petere poßit, tenebitur nihilominus colonus augere mercedem, si præter spem magna fertilitas anni superuenerit [a]. Sicut enim ex sterilitate remitti sibi colonarium iure postulat, ita ex inopinato prouentu augere domino debet. Eadem ratione lex amoto à sacerdotio nihil conferri iubens, in eo non

s glo. l. ij. C. de agri. lib. xj.

t 12. q. 2. terrulas.

u c. cæterum. de don.

x c. de fidelitate, de capit. conr.

y l. mediterraneæ. C. de anno. lib. x.

z l. licet. C. lo

a gl. i. l. si merces. §. uis maior. loc.

non obseruabitur, qui propria industria diuinæ domus fundos ex incultis & tesquis fertiles reddidit[b]*, fruetur enim parta suo labore fœcunditate donec uixerit, quod & Inocent. probat: quod eius legis exemplo constitutum opinor, quæ fundi deserti ad Cæsaris patrimonium pertinentis cultorem (saluo iure canonis) inquietari non sinit*[c]*. Propter rei euidentißimam perspicuitatem aliqua quoq; specialiter indulta sunt, quò fit ut quamuis priusquam aliquis ad profitendi munus doctor poßit promoueri præceßisse oporteat*[d]*, diligentem morum doctrinæq; inuestigationem, si tamen fama is sit nouißima idoneus, aliud examen non est necessarium*[e]*, cum populi testimonium pro examine sufficiat*[f]*. Nam & licet in maioribus & in minoribus causis concessa sit appellatio, ubi tamen euidentißime de delicto constat, non est ulterius quicquam quod rei pœnam differat concedendum*[g]*. Sic & quoties causa appellationis manifesta est, alia probatione non opus est*[h]*. Et qui ad locum citatus est sibi intutum, si id apertißume constet, nec excusationẽ quidem mittere tenetur, tantum abest ut ipse coràm uenire debeat*[i]*. Soletq; uulgò dici in notorijs ordinem iudiciarium minime obseruandum*[k]*: uocant autem nostrates doctores notorium, uoce minime proba, id quod palàm constat: cum ueteres notorium pro denuntiatione facinoris acciperent*[l]*, cum in id publice constituti Emißarij & curiosi indicium perpetrati facinoris per elogium præsidi faciebant, quod munus in Pagorum Syndicos ut plurimum hodie translatum est: nec eo*

casu

b c. si. de pec. c.
c l. quicunq. C de oi ag. des.
d l. magistros C. de prof.
e Io. And. c. cõstitutus. ij. de app.
f c. nullus. 24. dist.
g c. cõsuluit. de app.
h l. ciues. C. de app.
i Cle. pastoralis. de re iud.
k c. ad nostrã de iureiur.
l l. ab accusat. ad Turpil.

casu solennia accusationum perpenduntur, sed solum (ut Gordianus Imp. constituit [m]) falsis, nec ne quis sit notorijs insimulatus. Propter ea quae de nouo emergunt fit & quandoq; huiusmodi interpretatio: ecce tibi postquã in causa conclusum est, licet alia instrumenta proferri nequeant, si tamẽ quicquam nuper ad litigatorũ aures peruenerit indulgendum est [n], nam & post litis contestationem, quod ueteres iudicium acceptum dicebant, licet exceptiones dilatoriae amplius opponi nequeant, nec ulli recusationi sit locus, si tamen eiusmodi sit praescriptio, quae in notitiam nuper delata fuerit, adhuc qualisqualis sit admittetur [o]. Sic & restitutionis in integrũ postulatio quãuis iterari non possit, ex noua tamen causa permittetur [p]. Sic & in iudicio rei uendicationis absolutus quia non possidebat, poterit post rem iudicatam iterum cõueniri [q], si ad eũ peruenisse denuo possessio asseratur: quod etiam in alijs iudicijs dicendum est. Vnde qui soluto matrimonio per diuortium dotẽ repetit, si lite pendente iterum matrimonium instauretur exceptione submouendus est [r]: quinimo etiam qui actione caret, litem instituere põt si accepto iudicio certũ sit ei actionẽ tũc cõpetituram [s]: quod ex eo exẽplo cõstat, cũ Titius & Meuius separatim si alteri fundus datus non esset sibi stipulati sunt, adiuuãturq; haec omnia regula generali, quae interim accidunt nouo auxilio indigere [t], & qui nouam rem desiderat, nouum ei consiliũ atq; remediũ suggerendũ [u]. Ex qualitate quoq; fit plerunq; legis restrictio, unde regulariter proditum est, secundum personae qualitatem uerba accipi debere, & ideo qui aurigae seu agitatori alicuius factionis equitij

m l. ea quidem. C. de acus.
n Bar. l. admonendi.
o l. elegãter. §. si qs post. de condi. inde.
p l. j. C. si saep. in integ.
q l. si a te. de excep. rei iudi.
r l. si seruus. de condi fur.
s l. si titius. de uerb.
t l. de aetate. §. ex causa. de inter. acti.
u l. j. de uẽt. in spic.

equitij usum legat, uidetur concessisse ut his quoq; in Circensibus uti possit[x] *& si ex principis edicto quilibet miles armatus in campum Martium descendere iussus sit, intelligitur ut quisquis iuxta condtionem suam armatus sit*[y]*, eques equestri, pedes peditum more. Et praesuli à Pōtifice Roma. indultū sit ut etiam interdictionis tēpore sacra celebrare, & missae operari queat, solenniter, & cū honoris sui insignibus operabitur*[a]*. Sic seruus sibi possidere licere stipulans, de sola detentione stipulatus creditur*[b]*. Testator uxori stragula, & uestem legans, non de Sericeis stragulis intelligetur, quoniam ea uiduis non conueniunt, & uestis atra debebitur, qui color uiduas solus decet*[c]*. Lex quoq; municipalis filiam dote contentam esse iubens falcidiae uice, ex qualitate personae de legitima iure naturae debita declarabitur*[d]*. Rex Anglorū aliquid secūdum ius fieri mandans, intellexisse de iure suo Anglico censebitur. Mulier feudum ut uocant, sibi & filijs stipulata, filiabus quoq; cautum uoluisse existimabitur*[e]*, & si qua similia. His consequens est, ut si quicquā cum aliqua qualitate constitutū sit, & ea non adsit, dispositio quoq; locum sibi non uendicet. Vnde edictū praetoris, quo eius bona possideri iubet qui fraudationis causa latitat, in eū non obseruabitur, à quo fraus absit*[f]*. Et lex in eum lata qui uulnus cum sanguinis effusione fecerit, non habebit locum nisi & ipsa effusio probetur*[g]*. Sicut nec Pontificis constitutio aduersus subornatum Christiani hominis percussorem custodienda erit, nisi id ipsum probetur, mandatum de Christiano homine percutiendo factum*[h]*. Et qui asserit conspiratione aduersa*

x l. plenū. § equitij. de usu.
y Bar. l. si non fortē. § libertus. de con. ind.
a l. ex militari. de testa. mil.
b l. stip. ista habere. § hi q. de uer.
c Ias. ibi.
d Bar. l. j. ad. l. falci.
e c. j. de benef. fœm.
f l. fulcinius § j. ex qb. cau. in pos.
g c. licet. de proba.
h c. j. de homici. in 6.

uersariorum testibus corruptis religionem iudicantis circumuentam, qualitatem illam corruptionis probare debeti[i], cum aliàs diui Hadriani rescriptum, quo in integrum restitutio conceditur, locum non haberet. Eôdem pertinet, quod uulgo traditum est, quoties lex cum aliqua qualitate loquitur, ubi ea non conueniat, nec legem quidem conuenire[k]: ut cum in ea dicitur, qui damnum dederit: uel poßidentem turbauerit, centum soluat & ablata restituat: non censebitur eum punire qui inquietauerit, & nihil abstulerit, cũ uerbum restitutionis huic casui non quadret. Sic Pontificis constitutio[l], usurarij manifesti testamentum irritum eße iubens, eiq; mortuo sacram sedem uetans, in Iudæo nullas uires habere existimatur[m]: quid enim ad illum pœna sepulchri faceret, qui omnino communem canibus tumulum habiturus est? Sed hæc tamen omnia intelligenda sunt, cum illa qualitas uerisimiliter substantiam rei respicit[n], alioquin si extrinsecus addita proponatur, etiam absq; ea actus ualebit, quapropter si loco exempli apposita sit, non arctabit regulam[o]. Idem si primo regula in lege generaliter posita sit, non restringetur ex qualitate, quæ in fine legis addita reperiatur[p]. nam & si conditio in lege aliqua reperiatur non leuis momenti esse solet, & tamen quandoq; ex legislatoris mẽte nullius efficaciæ est[q], idq; & Iason annotauit. Cæterum illud non diffitendum est, cum lex propter aliquam qualitatem quæ adsit quicquam indulget, ea deinde cessante, dispositioni quoq; legis locum non eße. Finge curatorem prodigio uel furioso datum esse, eosq; ad sanos mores reuertisse, nonne curator

i l. diuus, de re iud.

k l. mancipia, C. de ser. fugit.

l c. quãquam, de usur. in 6.

m Aret. consi. 154.

n Bart. l. titia. sol. mat.

o l. j. §. qđ' vulgo, quod vi aut clam.

p l. regula §. licet. de iur. igno.

q l. à diuo §. in venditione, de re iu.

rator munere suo defungetur [r] *? Legibus multa aduersus impudicas mulieres constituta sunt, finge eam, quæ male libidinis causa audiebat, mutasse uiuendi institutum, & probi exempli factam, nonne pœnis legum eximetur* [s] *? Multa tempore belli etiam iniqua constituuntur, solent enim præfecti militares, non tam ius & æquum in cognitionibus, quàm magnitudinem pecuniarum spectare, quod hi bellorum, ut Mutianus aiebat nerui sint, nonne facta pace, quod belli calamitate introductum esset, pacis temporibus abolebitur* [t] *? Qua ratione & legem Oppiam, cuius suasor M. Cato erat, abrogatam T. Liuius est autor. Sic & iudices quorum officia perpetua sint, ex defectu qualitatis expungentur, ut quia negligentes in iure reddendo dicantur* [u]*. Sic decuriones deficientibus facultatibus albo eximentur* [x]*. Sic ad monachos scribens Alexan III. Pont. Max. nunc (inquit) ita possessionibus ditati estis, ut multi probæ opinionis uiri de uobis querelam apud nos sæpe proponant* [y]*. Nam & procurator quamuis re nõ integra reuocari nequeat, si tamen mores mutauerit, & improbus, lusor, helluo factus sit, submouebitur* [z]*. Sicut uice uersa tabellio, si sacerdotio, decurionatu, militia insignitus fuerit, subire pristinum munus non cogetur* [a]*: superueniens enim dignitas eum liberat. Verum non promiscuè & indistinctè hæc procedunt, in animaduersione enim huiusmodi qualitas esse debet, ut si causæ quæ finalis uulgò dicitur coniuncta sit, & effectus nondum perfectus, prædicta obseruentur* [b]*, alioquin quod ex causa impulsiua constitutum est, ea deficiente nihilominus durat* [c]*. Idem si finalis causæ effectus*

r l.j.uers. tan diu.de cura. fur.
s l. imperialis C. de nup.
t l.j.in pri.C. de cad.toll.
u l.si quos. C. de offi.præf. præ.
x l.cura §.deficientium. de mu.
y c.suggestũ. de deci.
z l.cũ quis.de solut.
a l.iniuersos. C.de decur.
b Com. d.l.j.
c l j §. sexum de postul.

se effectus sit consummatus [d]. Hinc est quod si uxor in bonis mariti propter paupertatē, quartam lege debitam consecuta sit [c], tametsi locuples deinde alienarū hæreditatum accessione facta, nō tamē accepta hæredibus mariti restituet, cū ut id lucrum faciat, satis sit si tēpore quo illud lex defert paupertatis qualitas adsit [f], nec quicquā refert id tunc consecuta ab hærede fuerit, an minus, cum sufficiat lucrum à lege delatum, quo casu ipso iure acquiritur, & ita plerisq; uisum est. [g] Propter aduersam qualitatem ex aspectu statim deprehensam recedimus plerunq; à regula iuris: ut cum lex tres sentētias tametsi allegentur nullæ, iubet absq; mora executionis effectū accipere, [h] non continebuntur, quæ ex actorum inspectione euidenter nullæ apparent: [i] nisi & id dubium probabili exceptione refricari possit: [k] Si uero aliunde nullæ appareant, quamuis incontinenti probaturum se reus offerat, non tamen differendam executionem uerius est, ne aliàs lex illa nullius sit effectus. Sic agenti interdicto de tabulis exhibēdis, licet præscribi nequeat tabulas nullas esse, tamen si id uitium ex earum inspectione pateat, admittetur exceptio. [l] Quod & in noui operis nunciatione traditum frequentius est, cum usufructuarius nouum opus domino nūciat, nō supersedebit dominus, quum ex ipsius actus inspectione apparet nunciationem irritam: [m] nam & libellus quo actor in iudicio quicquam intentat, si ex sui lectura ineptus sit, poterit non expectata rei recusatione à iudice reijci. [n] Quinimo receptum est quoties iudici constat de iusta rei exceptione, etiam si deducta in iudicium non sit, tamen actorem reijciendum [o], si cum aliena

d l.fi. vnde lib.
c auth. præter ea. C. vnde ui.
f l. quæcunq. § fi. de pub.
g Dec. cōs. 24
h Cl. j. de re iudic.
i Mod. l iiij. § cōdemnatū. de re iu.
k Peru. c. dilecto. q. 52. in fi.
l gl. l. j. de tab. exhib.
m Barto. l. j. in princip. de ope. no.
n l. fi. in fi. C. ut nemo pri.
o Bartol. l. si vnus § pactus. de pac.

aliena iactura locupletaretur. Illud quoq; indubitati iuris est, probationibus per legem summotis, nunquam de ea actum uideri, quae ex inspectione fieri proponatur. Finge probatum esse me uulnus Titio intulisse in caput, patefactaq; testimonia, potero nihilominus à iudice petere ut inspiciat, deprehensurum nullam Titio in capite cicatricem esse[p]. Sicut & uiceuersa: Si quisquã ex aspectu minor pronunciatus sit, eis non nocebit[q], qui alijs argumentis ueritatẽ se demonstraturos aßerent. Quapropter & Baldus[r], sententiam de ætate ex aspectu latam, nunquam in rem iudicatam transire credidit, quominus semper retractari certioribus probationibus queat. In ferijs quoq;, quin ius dicatur exceptionem nõ obesse certũ est, cũ illata est tã atrox iniuria, ut ex aspectu æstimari poßit[s]. Propter subrogationis qualitatem fit etiã quãdoq; strictior interpretatio. Cum igitur lex ceu sacrilegum damnat, qui dignitate sua maiorẽ gradũ ascendere, & illustrioribus se præponere audet[t], eum distringere non censebitur, qui eius cuius personam gerit, sedẽ tueatur[u]: nam & qui propter aliquorum negligentiam in eorum ius à lege substituitur, non arbitratu suo se geret, sed id potißimum emendare debet, quod ex negligentia illi peccarunt[x]. Accedit regula generalis: Id quod subrogatum est, eius naturam imitari, cui substituitur[y]. Videmus quoque propter substituentis ipsius qualitatem aliter atq; aliter in iure decerni. Regula est. Etiam infamem procurationis munus assumere non uetari, & tamen episcopis permissum non est, huius notæ hominibus defensionem suam credere[z]. Et quod de procu-

p Bal. l. si quis testibus, C. de testi.
q l. minor ex aspectu, de min.
r Bald. l. si minor, C. de in integ. resti.
s l. eadẽ, de fer.
t l. j. C. ut dig. ord. ser. li. 12
u l. cõperimus C. de proxi. sac. scr.
x C. le. quia. de sup. neg. prę
y l. si. eũ. §. qui iniuriarũ, si quis cau.
z c. qa episcopus, v. q. iij

ratore diximus, in tutore quoq; producendum est, ut is si propudiosus sit, nequeat eius pupilli tutor esse, qui digni tatis gradu aliquo illustretur [a]. Plurima enim inferiori bus licent, quæ altioris gradus hominibus non conueniunt. Omne animi uitium (inquit ille) tantò conspectius in se Crimen habet, quantò maior qui peccat habetur. Hinc est ut quorum industria electa est, alium substituere non possint [b], & quibus substituere permissum est, non quemuis, sed æquè idoneum substituere debeant. Sic Canonicus non nisi ex ordine assumet quem sui loco constituat [c]. Cuius rei argumento, & doctor cui per substitutum legere concessum sit, non nisi doctorem substituet. Ius autem substituendi regulariter nemini competit, nisi ex causa: ut si quis iustè absens [d], uel ad maioris dignitatis administrationem codicillis principis allectus, uel temporariam ægritudinem patiatur [e]. Filium quoq; à patre substitui lex quandoque suadente æquitate præter iuris ciuilis regulas concedit [f]. Priuilegia quoq; ipsa propter aliquas qualitates firmiora existimãtur, ut quia in corpore iuris reposita sint, huiusmodi enim etiam generali omnium priuilegiorũ derogatione quicquã detrahi credendum non est [g]. Idem cum ei personæ quicquam indulgetur, quæ iam à lege multis beneficijs affecta sit, non enim hac generali derogatione quicquam ei præiudicij fiet: ut cum uiduis & religiosis fœminis princeps concessit, ne extraordinaria aliqua indictione atterantur [h]. Idem cum priuilegium concedentis iuramento confirmatum est: nam & si particularis canonicorum constitutio tali religione munita sit, ei derogatum

a Bal. l. cassius de sen.

b l. inter. de. bsol.

c c. si qs iusto. in fi. de elec

d l. suggerente. C. de off. eius.

e Bal. l. fin. de exc. tut.

f l. sciendum. §. legati. de leg.

g gl. lij §. legati. de iud.

h Cy. l. j. C. q̃n impe. it. pu.

rogatum per generalem maximi pontificis legem nō censebitur[i]*. Constitutioni quoq; per sacrosanctam synodum editæ generalia Roma. Pontificis diplomata nihil obsunt*[k]*: sicut nec alijs priuilegijs quæ probabilibus adminiculis adiuuantur*[l]*. Et sacerdotij à sede apostolica, non obstante quocunq; alterius priuilegio, facta collatio, nihil secularibus, ut uocāt patronis damni inferet*[m]*. Cæterum & ea firmißima sunt priuilegia, quæ remunerationis causa indulta reperiūtur, ut si princeps ciues de se bene meritos aliqua immunitate donat, non cēsebitur de hoc actum generali reuocatione*[n]*: quod maxime procedit cū non subdito, uel in piā causam quicquā collatum est, nec enim ea reuocari facile possunt. Sed & propter obligationem, quæ ob antidora dicitur, plurima constituta esse constat, quæ ab his collecta cernere est, quos ea cura tetigit*[o]*, nos breuitate contenti ad alia festinamus. Propter paritatem quoq; qualitatis nonnihil lex concedit, ut si promiserim tibi Titium fideiußorem dare, liberabor, dum æquè idoneum aliquem præstem*[p]*: si domo tibi locata uti frui non liceat, excusabitur locator, qui æquè commodam aliam præstare paratus sit*[q]*: sic is cuius electa est industria neminem substituere quamuis queat, æquè tamen idoneum ex causa sui loco quandoque designabit*[r]*. Ex quantitate quoque non rarò fit generalis legis restrictio, ad quam ea exempla hoc in tractatu pertinere arbitror, quæ ad geminationem actuum, ad personarum seu rerum numerum, ad magnam contumaciam, ad criminis immanitatem attinent, de quibus pauca subijciēda duxi. Et in primis id sciendū,*

i c. cū nō liceat. in fi. de cle. in 6.
k c. nōnulli. de rescrip.
l gl cle. dudū. § nos etenī. de sep.
m Rota deci. iij. in nouis.
n l. si pater. § fi. de dona.
o Iaf. l. ex hoc iure.
p l. qui aūt § sed si qs. de const. pec.
q l. si quis domum. loc.
r glo. in l. j. C. de man. & col. lib. xj.

ret, filijs plerunq; relinquuntur [k]. *si eorum magnus sit numerus. Propter multitudinẽ quoq; delinquẽtium, quò magis refrenentur, licitum proconsuli est leges transgredi* [l], *& pœnas augere: quod intelligitur, quando propter exemplum pœnæ sisti malum potest* [m], *alioquin si de plurimorum periculis agitur, & crimen leue est, facilius uenia indulgetur, & conniuẽtibus oculis inultum iudex delictum sinit* [n]. *propter nimiam contumaciam plerunq; stricti iuris ratio intenditur, quapropter quamuis æquum non sit, ex contumacia quenquã totius causæ damno multari* [o], *uel pluribus contumacem pœnis affici* [p], *nihilominus ex nimia peruicacia aliter quandoq; statuitur. Sic & missus in possessionem rei seruandæ causa, in nimiæ obstinationis pœnam antiquũ possessorẽ deijcit* [q], *& extra ædes deturbat, rursusq; solet dici, qui ex primo decreto in possessione fit, ex nimia rei cõtumacia fructus acquirere* [r]. *Propter delicti atrocitatem regulariter quoq; proditum est, ei licere qui pro tribunali sedet pœnas augere, quapropter tali casu etiam in defunctũ sæuiet* [f]: *quod in famosis latronibus aliorum terrendorum causa fieri solet: diebus feriatis ius dicet* [t]: *mulieris uel aliàs impuri hominis testimoniũ non auersabitur* [u], *cum & L. Catilinæ coniurationem Fuluia mulier detexerit* [x]: *pro huiusmodi quoq; manifestè sontibus, & nouissima meritis, patronus non audiet* [a]. *Sunt autem grauissima facinora, quibus maiestas offenditur, impietas item in* DEVM. *& Simonia, uiarumq; insessio occidendi hominis causa à latrone facta. Ex loco quàmplurima quoq; constituta sunt, quibus à generalitate legis receditur,*

k l. fi. de bo. dam.

l auth. facta. in fi. de pœn.

m c. latoris. de cleri. excom.

n c. ut cõstituetur. 20. dis.

o c. quoniam freq. §. fin au tem. ut lite non contest.

p gl. l. sed si. §. sed si. ex qb. cau. ma.

q l. iiij. §. duas. de dam. infe

r l. fulcinius. §. si ex qui. cau. in pos.

f glo. l. ij. arb fur. cæs.

t l. omnes. C. de fer.

u c. in fidei. de hæret.

x l. in quæstionib. ad. l. iul. maie.

a Bal. l. per omnes. de desciuit.

Iulius Cæsar, qui ignobili alpium uico iter faciēs, ibi mal le se primum esse dicebat, quàm secundum Romæ. Ex his *probabilis eorum existimatio uidetur, qui cum ciuitatis, in qua studium uigebat originarij sint, ut* Bononienses, Perusini, Ticinēses, *præferendos se accersitis in suagym nasia doctoribus arbitrantur.* Quod *&* Ludouicus Pon *tanus sensit*[l]. *Sed ego accepi hac in re minimum patriæ adscribi, doctrinæ uerò facundiæq; plurimū, nec dubium est quim alienigenæ semper præcelluerint. Sic Bartolus Picens, Perusij: Accursius Florētinus, Alexanderq; Foro corneliensis Bononiæ: Iason. Deciusq; Mediolanenses, Ticini: quo loco & Bald⁹ Perusio patria derelicta, maluit consenescere: apud exteros enim sola uirtus in pretio est, in patria uerò plerūq; alia spectantur.* Loci quoq; *uicinitas non rarò in causa est, ut ex ea legem restringamus: quapropter mortuo prouinciæ quæstore, solennes largitiones proximæ prouinciæ quæstori à ciuibus præstabuntur*[m], *non enim eas interim retineri fas est.* Et *siquid aliud à iudice etiā iustè petit, si impetrare nequeat, & in uicino loco alius sit, eum adire debet, quod si id minus faciat, sibi imputet, non poterit id quod sua interest, ab eo qui concedere neglexit, consequi*[n]. *Sed & si in territorio pupilli nullus iudex sit, qui ius dandi tutoris habeat, qui in proximo est proconsul adiri ipse debet*[o]. *Leges quoque generaliter erogationem alicuius donati ui egenis fieri præcipientes, ita interpretabuntur, ut proximis*[p], *& uicinis prius detur*[q]. Quod *si certi loci incolis aliquid faciundum mandetur, si in eo idoneus nemo reperiatur, ex proximis pagis accersiri debebit.*

l §. de tiro. xiiij. reg.

m l. j. C. de cā. larg. tit.

n l iiij §. si tā. de dam.

o l. diuus. de tut. & cur. dat.

p l. ij. C. de ann. ciuil.

q l. si qs decli. nandū. C. de episc. & cler.

r l.cũnauclerũ C.de nauic. bebit[r] Sed & si in uicinia quisquam facinorosus habitet, uerisimile est id ab eo factum esse damnum, de quo uicinus cõqueritur[s]: uetus enim prouerbiũ est, Aliquid mali propter uicinum malũ. Quapropter qui uenditor fundi confinem uicinum celauerit, quem si emptor sciuisset non esset empturus, in id quod interest condemnabitur[t]: nam & ex proximitate tẽporis, scripturae, rei, pleraq; introducta sunt, quae ab alijs coacta sciens ego praetereo. His accedit & uulgaris regula, Ex uicinitate praesumi scientiam. Ad haec etiam pertinet, quòd ab ipso loco absentia iustam plerunq; praestat excusationẽ: quo fit ut absente patre, filiusfami. in iudicio esse poßit[u], idẽ non expectato eius cõsensu legitimã uxorẽ ducet[x]. Filiãfa. iudex ex patris absentis bonis dote accipere iubebit[y], de dote eo casu absq; eius consensu filiam agentem audiet[z]. Sed & si consuetudine inductũ sit sacerdotiũ sine alterius consilio conferri non posse, intelligetur dum ille sit praesens, aloquin eo absente, libera erit collatio[a]. Qua ratione, & si mulier absq; cõsanguinei cõsensu lege municipij obligari nequeat, isq; absit, poterit iudex decreto suo contractum firmare[b]. Sic enim et pupillus absente tutore haereditatem adit: Et abbas deficientibus monachis de immobilibus monasterij bonis disponet, sufficietq; eius, qui superior illi gradu sit, assensus[d]: quod et in alio rectore receptum est[e]. Ex ipso tempore multa quoque aliter atque aliter interpretamur, & quandoq; à generalibus iuris regulis recedimus, idq; uarijs in speciebus contingit. Ecce lex generaliter quenquam cogi inuitum non debere iubet, ut rem suam uendat, & tamen

s l.dñs horr.locati

t l.quod sępe. in ff.de cõtr. emp.

u l.si longius. §.si filius. de iud.

x l.si nepos. in ff. de ri. nup.

y l.profectitia. de iur. dot.

z l.ij. §.uolũta te. sol mat.

a c. j. ne sede uacan. in. 6.

b Bal. l. turpia. §. j. de leg. j.

c l.bonorũ. C. qui adm.

d c.l.j. & reb. ec.

e glo. c. potuit. de loc.

men caritatis & penuriæ tempore ad ædiles spectat ut annonam urbi sufficiant[f]*: possessoresq; cæteris æquo pretio copiam eius facere iubeant: multa etiã belli, pacis, pestilitatis tempore inducta sunt, quæ hic recensere longũ esset. Ex diuturnitate quoq; temporis, omnis usucapionũ atq; præscriptionum materia uires trahit, latius digesta quàm ut hic referri debeat. Is quoq; qui patrato facinore toleratus, diuq; impune egit, si ad pœnã trahatur mitius plectetur, aliquatenusq; sublevabitur, quod eius legis argumento admissum est, quæ pœnam eius temperari mandat qui diutino tempore in reatu fuit*[g]*. Est autem reatus, habitus ipse reorũ, cũ squalidi, promissa barba, de salute litigant, & rerum suarũ anxij satagunt. Sed & decretum actui necessarium ex diuturnitate temporis interuenisse præsumitur*[h]*, & iussu patris filiũfam. hæreditatem adisse eadem causa creditur*[i]*: Sed & si longo tẽpore fratres separatim hæreditatem paternam possederint, uersimile fit familiæ inter eos diuisionẽ factã*[k]*. Vice uersa, propter nimiam temporis celeritatẽ oritur mala præsumptio: quapropter lex priuilegia doctoribus cõcedens de his non intelligetur, qui nec debito tempore studijs operam dederint nec seruato ordine, sed per saltũ promoti fuerint*[l]*. Brutedium nigrũ (inquit Cornelius Tacitus) artibus honestis copiosum, & si rectũ iter perageret, ad clarissima quæq; iturũ festinatio stimulabat, dũ æquales, dein superiores, postremò suasmet ipse spes anteceperat: quod multos etiam bonos pessundedit, qui spretis quæ tarda cũ securitate, ad præmatura uel cum exitio properant. His igitur iure illud carmẽ obijci poterit: Tu nimium prope-*

f l. annona. de extraor. cri.

g l. si diutino. de pœn.

h l. qui in alie. na. de acqui. hær.

i l. si filius. C. de pet. hær.

k glo. l. pene. com. diuid.

l l. pen. de ad. uoca. di. iud.

ras, & adhuc tua meßis in herba est. Ad supradicta & illud pertinet, quod qui diutius persistere noluerit, & à munere sibi concesso desciuerit, priuilegio legis indignus plerunq; existimatur[m]: quapropter qui aduocati, uel protectores, uel id genus palatini quīquēnio destiterint, ab albo abraduntur, munereq́; priuantur[n]. Nam & indulgentia principis in milites hi non fruuntur, qui militiam non continuant[o]: quod & de immunitate artifici bus concessa traditum est, ea enim indigni censentur, qui huiusmodi artem amplius non exercent[p]. Quo exemplo & in scholastico receptum est, si uagus, & deses relictis studijs uitam degat, ceu exautoratum cæterorum priuilegijs uti non posse. Nam & collegij immunitatibus is non utetur, qui quamuis in collegium receptus sit, artem tamen non exercet[q], etiam si loco sui alium substituit, non enim ideo meliorem suam conditionem efficit. Plurima quoque, aduersus eos qui destiterunt innouata sunt, quoniam lex perseuerantes adiuuat, sopitos uerò, & desides negligit. Sic filius inofficiosi testamenti accusationem institutam ad hæredē transmittit, dum tamen ante obitum omnino non destiterit[r]. Sic quamuis per litis contestationem actio perpetua fiat, si tamen iudicio accepto quis citra iustam causam supersedeat, tanquam destiterit[s], frustra rem in controuersiam deduxisse existimabitur. Nā & è contrario, lex generaliter pœnam imponens, in eo qui non perseuerauerit plerunque limitabitur. Ecce, qui accusat testamentum ceu falsum, uel inofficiosum, eius omni commodo priuatur, nisi incepta lite destiterit[t]. Patronus qui libertum capitalis facinoris reum

m l.iij.C.de do me & pro.

n l.fi.C.de ad. di.iud.

o l.ne quidem C.de test.mi

p l.sempēr. de iure immun.

q l.qui in collegio.de exc.tut.

r l.nā & fi.§. hæredi.de in off.test.

s gl.c.placuit. ij.§. potest. 16.q.j.

t l.alia. C.de his quib. ut ind.

ris rerum detulerit, iure patronatus multatur, si non litem deseruerit [u]. *Filius, uel libertus, qui sine uenia patrem uel patronum in iudicium traxerint, ex edicto multam pendere iußi sunt, nisi tamen amissa lite malint maiorum suorum humanitatem experiri* [x]. *Qui se liti obtulit cum non poßideret, perinde condemnatur atq; si poßideret: quod si ante iudicium acceptum pœniteat, & se possessorem neget, contrà est* [y]. *Quisquis reum ad uetitum examen traxerit, & alieno foro litigare coëgerit, ab actione cadit: nisi tamen & ipse celeri pœnitentia, nimirũ ante iudicium acceptum, sibi consuluerit* [z]*: nam & generaliter, quoties quis ob mendacium multatur, si re integra pœniteat uanitatis, absolutionem consequitur* [a]. *Propter periculum quoq; quod etiam in modici temporis mora uersatur, legis generalitati sæpißime derogatur: quapropter etiam si constitutum sit nuntiationem noui operis, siue iustam siue iniustam, contemni non debere, cum tamen periculum in mora est, rectè negligetur* [b]*: præposterè enim hac ex causa nobis agere permittitur, quod in ea specie apparet, cum testamenti subscriptores absunt, poterunt tabulæ (si mora periculum allatura sit) aperiri, & deinde sigilla recognosci* [c]. *Sic quoties mora damnum inferret, non obstante appellatione, fit executio* [d]. *In meßium, uidemiarumq; ferijs ius dicitur* [e]. *Is quoque qui aliàs rem alienare prohibetur, ex hac causa tutò alienabit: ut in hærede qui adhuc hæreditatem adire nondum decreuit* [f], *uel qui iam adijt, sed fideicommisso restituere iussus est* [g]. *Sic qui in poßessionẽ ex primo decreto missus est, uel qui tanquam sequester*

u l. in seruitu t's § petisse de bo. lib.

x l. quãuis. de in ius uoc.

y l. is qui se. de rei uendi.

z l. in crimina li. C. de iur. cm. iudi.

a c. j. § porro. quę fuer. prę ma[l] cã seu.

b l. de pup. § si qs riuos. de ope. no. nun.

c l. si quis ex sig. uersi. & si. ff. quẽad. tes. ap.

d l. ñ. d'ap. rec.

e l. eadẽ. de fer.

f l. aristo. de iure delib.

g l. mulier. § si hæres. ad tre

quester depositũ fidei suæ accepit, fructus distrahet tempore perituros [h]. *Sic propria autoritate ei qui cum pecunia mea fugiet manum iniiciam* [i], *quemlibetq́; fugitiuum, etiam non citatum, in neruum traham. Sic iudex famosum latronem neci dedet, quamuis ad iurisdictionem suam nõ pertineat* [k], *si interim dum præsidem moratur, periculum sit ne euadat.* Corn. *quoq;* Tac. *Seditionem, inquit, cœptantes præsenti duorum militum supplicio repreßi sunt: Iusserat id* Memmius *castrorum præfectus, bono magis exemplo, quàm concesso iure.* Et *ex eo quoq; restringitur legis regula, quòd in tempore res gesta non sit, soletq́; dici, Serò sapiunt* Phryges: *nam & deiectus poßeßione cum petitorio iudicio expertus fuerit, si post altercationes probationesq́; conclusum in causa sit interdicto, amplius non erit audiendus* [l], *quamuis aliàs spoliato soleat concedi, ut suspenso petitorio momenti causam prosequatur, hoc enim casu serò sapiens factus est. Sic & licet receptus inter reos interim alium accusare poßit, non tamẽ postquã in causa sua conclusum sit hoc iure utetur* [m]. *Sic & sententia aduersus procuratorẽ mutatũ lata, efficax erit, si mutationis nõ, nisi postquã in causa conclusum fuit, certior sit factus* [n]. Quo *exemplo & illud in confesso est, quolibet tempore uenditori denuntiari posse ut liti adsit, ne res euincatur, dum tamẽ prope ipsam condemnationem id non fiat* [o]. *Sic & actori ius superueniens solet pendente lite opitulari, dum tamen postquam in causa conclusum sit adeptum non ponatur* [p]. *Cæterum ad hæc quoq; pertinent quæ propter senium uel uetustatem inducta aduersus communes regulas*

h l. si magistratus. de priuil. credi.
i l. ait. §. si debitorẽ. de his quę in frau. cred.
k Ias. l. j. col. antepe. de officio eius.
l c. pastoralis de cau. poss.
m Bart. l. is qui reus. ad fi. de pub. iud.
n c. auditis. de procur.
o l. si rem. §. fi. de euic.
p Bar. l. si mater. §. eadem. de execu. rei iud.

ces regulas in iure nostro frequenter leguntur: qualia sunt, in re dubia, confusisq; testimonijs antiquioribus potius credendum esse: è cõtrario patrato facinore cum quæstione exquirendum est, à iunioribus incipi debere[q]. Cum inter plures hæredes dubitatur, penes quos tabulæ testamenti deponendæ sint, uerius esse ut antiquiorem præferamus[r]. Sic inter agentes in rebus, Gradu, inquit lex, cæteros antecedat, quem meliora stipendia, uel labor prolixior fecerit anteire[s]. Sic præfecto collegij absente, eius uicem qui in ordine uetustior est supplebit[t]. Solet enim antiquioribus pluribus ex causis deferri: nam & plurimum illi mente ualent, licet iuniores ocyus addiscant, quod in problematis sectione. xxx. Aristoteles attestatur. Propter rerum quoq; usum callidiores habentur, unde maior in eis est prudentia, non ita rerum affectibus mouentur, & ideo certiore sunt iudicio. Ad hæc, & erga deorum cultum sunt reuerentiores, tanquã ad eos quamprimum transituri: Vnde & Græcum carmen etiam adagio celebre, ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων. Vota senum, iuuenum facta, & consulta uirorum. His igitur pleraq; meritò indulta sunt, quibus generalitate legum eximũtur. Præstat enim plerisq; in rebus senectus maiorem autoritatẽ, præstat excusationem, præstat maiorẽ obseruantiam, quæ omnia sigillatim referre præsentis nõ est instituti. Ex bono quoq; fit generalis restrictio uarijs ex causis, quarũ potissima quæ ad Reipub. utilitatẽ pertinet. Lex enim quantumuis amplis uerbis concepta, interpretatione restringitur, ne publicæ utilitati obsit: & ideo tali casu nullum crimen incurrit, qui

q l. j. §. j. de quæst.
r l. ß. de ß. insp.
s l. ij. C. de off. mag. of
t l. ij. C. de pręfe. prę. li. 12

u l. nec d. no. fa. C. de prec. impe. off. rit, qui rescripto principis non obsequitur [u], licet alias pro sacrilego esset. Sic & iuniores impune senectutẽ non uenerabũtur, cum ex hoc publica utilitas læderetur [x]: quod ex oratione Scipionis apparet aduersus Q. Fabium, libro Titi Liuij XXXVIII. Sic priuilegia immunitatis amplißimis uerbis concepta ad tempus belli nõ protrahentur, cum ex hoc publica læderetur utilitas [y]. Sic propter generales priuilegiorũ derogationes, ea sublata nõ intelliguntur, quæ pro publica utilitate uigilantibus cõcessa sunt [z]. Sic quãuis solus princeps exuli ueniam reuertendi indulgeat, ex causa tamen publicæ utilitatis etiam legatus Cæsaris id iuris præsumet, ut cũ ueniam se exuli daturũ edicit, qui alium exulẽ occiderit, uel tradiderit, quod non nisi magna ex causa faciendum est [a]. Sic lex generaliter seruũ manumitti prohibens, de eo non intelligetur, cui ex causa publicæ utilitatis id præmium constitutũ est [b]. Sic aduersus legis rationemq; naturalem receptũ fuit, ut filius tametsi nõ hæres, pro Primipili debito teneatur, uxorq; in pignore posteriorẽ causam habere censeatur [c]: cum enim annona militaris apud Primipilũ resideat, puplicè interfuit nullam eius ad diem dimensioni moram fieri, & qualemcunq; pro necessitate tam euidenti cogi. Sunt & id genus alia pleraq;, quæ quòd nominatim Baldus [d] commemorat, à nobis recenseri operæpretium non est. Ex hoc consequens est, ut etiã propter pacem multa specialiter permissa ostendamus, quibus generalibus legibus derogatũ est: & ideo potest Res publica ciuis sui bona alienãre, ut pacẽ cũ hoste redimat, responsumq; est, ualere fœdus, quo hinc & inde di

x l. potioris. C. de off. rec.

y l. iubemus. C. de sac. sã. eccle.

z l. decurio. C de filẽ. li. xij

a l. non oẽs. in fi. de re. mit.

b l. v. § hi qui. ad Syll.

c l. iij. C. pe primip.

d Bal. l. j. C. de hære. uel act. uend.

repta

repta inter hostes remittuntur, in eorum damnum, quibus ablata sunt, si aliter pax fieri nō potuit[e]*. Sic & impuberes matrimonio coniungi prohibentur, nisi suadente pacis utilitate hoc fiat. Hinc etiam traditū est, filium qui patri exuli alimenta præstare cogi potest, si qui ob uiolatum pacis fœdus pœnas pater luit, hac obligatione non teneri*[f]*. Et quæ de pace probantur, etiam tunc locum habent, cū de euitando periculo, seu offensione (scādalum Græci dicunt) agitur: quo casu præses nec appellationem recipiet, nec nocentis pœnam remorabitur: ut quia latronem manifestum, uel seditiosum, & factione cruenta famosum militem deprehenderit*[g]*: nam & iussionibus principum impune non parebitur, cum inde publica quædam infamia, scandalumq́; exurgeret*[h]*: cum generaliter receptum sit dispensationem principis nullam esse, cum sine manifesto scandalo, administrationisq́; decoloratione, admitti non potest*[i]*. Quinimo ipse* Roma*nus* Pont*ifex, quē aliàs uiuentiū nemo iudicat, si manifestè tanti sceleris reus sit, ut apud ecclesiam male audiat, scandalūq́; inde oriatur, poterit apud uniuersale conciliū accusari*[k]*, itemq́; gradu deijci, quod & frequētius receptum est*[l]*. Nec his diuersum est, quod propter futuri mali periculum, pleraq; è summo iure remitti constat: unde nepti nubenti solus aui consensus sufficit, nec pater expectandus est*[m]*, ne interim dilatis nuptijs dedecus aliquod muliebri facilitate subeatur. Qua ratione & qui in prouincia officium administrat, in ea filias suas matrimonio collocare potest*[n]*, licet in filio non idem responsum sit: propter honestatem enim cōseruan-*

dam

e Bald. Ang. l. bene azeno. C. de quad. præ.

f ca. j. § si quis hominē. de pace tenen. in feu.

g l. si quis f. § quid tamen. de iniu. ru.

h c. si quando. de rescri.

i j. d. 7. de illa.

k gl. c. si papa. xl. dist.

l Dec. cō s. 151.

m l. oratiō e § fi. de ri. nup.

n l. si quis offi ciū. in fi. de ri. nupt.

o l. ij. §.ubi Ias.de in ius uoc. *dam angustior aliquando fit interpretatio*[o] *. nam & alicui honori designatus, ante confirmationem administrare non debet, nisi is ad quem ius confirmandi pertinet, tam longè absit, ut interim periculũ sit, ne ad honorem faciẽtia iura dißipentur & pereãt*[p]*. Propter actus infirmitatem iniquitatemq; legis generalitas etiam quandoq; minuitur: quapropter confirmatio generalis statutorũ ad iniusta nõ producitur. Idem de iußione, qua quis pro eorum obseruatione iureiurando in uerba Reipublicæ adigitur*[q]*. Et constitutio pro contractibus solui centesimam iubens, ad illicitos contractus non trahetur*[r]*: & qui lege municipij prohibentur decurionibus aliquas actiones cedere, non tenebuntur lege, si actu nullo uel irrito cesserint*[f]*. Ad hæc generalis est regula, quoties lex de sententia, testamento, contractu, instrumẽto uerba facit, de ualidis utique semper intelligi*[t]*. Sic quod dicitur, ultimis pactionibus priores extingui, intelligitur si iure ualeãt*[u]*. Sic prioris gratiæ mentione non facta, sequens surreptitia censetur, nisi tamen prior inualida fuerit*[x]*. Sic familiæ erciscundæ iudicio, omnium rerum inter hæredes cõmunium diuisio fit, si qua tamen illicitè in his reperiantur, ut mala medicamenta, in ea actione non diuidentur*[y]*, nam & de re illicita societas contrahi non potest. Mandatum quoq; semper restringitur, ne quid aduersus leges cõmißum existimetur*[z]*. Vnde & filius qui peculio accepto iussu patris negotietur, fœnore uel male artibus quæsita non præstabit, non enim id factũ patris uolũtate credibile est*[a]*. Cæterum & leges quæ generaliter aliquibus dignitates uel officia conferunt, propter delictum uel ali*

p c. nihil. de ele.

q c. j. de iure iu. in 6.

r l. j. C. de eu. nuch.

s Bar. l. filiũ. §. si quis. de leg. præst.

t l. iiij. §. condemnatum. de re iu.

u l. si qs añ. de acqui. pos.

x gl. c. ex tenore. de rescr.

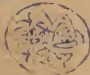
y l. cætera. §. mala. fa. er.

z l. si procu. de cond. inde.

a Bart. l. cũ oportet. C. de bo. quæ lib.

mali futuri quandam præsumptionem restringuntur. Quo fit ut qui semel ab officio deiectus est, iterum recipi non debeat [b]. Quapropter quæstor propter sordes à munere exclusus, nisi ex certa principis scientia amplius non audietur [c]: quod & in tabellione, itemq; tutore responsum est. Vnde & comes palatinus, cui ex sacro rescripto tabelliones creandi ius sit, ex crimine summotum non restituet [e]. Propter affectationem quoq; fit huiusmodi restrictio, qd' in eo exemplo apparet, quo proditum est, priuilegia alicui propter officium indulta, ei non competere, qui summa affectatione per precum importunitatem obtinuerit [f]: odio enim lex ambitiosos hosce insectatur, auxietudinemq; omnem damnat. Vnde tametsi error iustam excusationem præstet, si tamen sit affectatus, non præstabit [g]: quòd & ignorantia admissum est [h]. Idemq; in eo qui ultro absens fuit, ut excusari posset responsum est [i]. Sic & tutor, qui tres tutelas affectauit, ut ab alia excusaretur, audiendus non est [k]: quod & generaliter statutum est in quibuscunq; causis, quibus tutores excusari solent, ut affectatæ nō posint [l]. Sic Bartolus cum propter pacem generalis abolitio concessa esset, ea uti non posse respōdit, qui hoc futurum præuidentes confidentius deliquerint [m]. Huc etiam afferenda sunt, quæ propter probabilem metus uel uiolentiæ suspitionem, ex regulis iuris detorquētur: ut cum formam quæ in Romani Pontificis comitijs constituta est, non seruari posse aiunt, cum probabilis metus Cardinalibus persuaserit, ut aliò eāt quàm quo loco Pontifex fato functus sit [n]. Sic prætor in proximo

b l.nulP.C.de pala.sacra.
c l.si quis.C. de cohar.
d l.si cui.§ ijs. dē. de accus.
e l.ij. C.de ind. lib.
f l.uniuersi.C. de lega.li. x.
g l.q cōtra.C. de ince.nup.
h l. si seruus plu.§. si qs. de leg. j.
i l.& qui data. ex quib. cau. ma.
k l.spadonē.§. fi.de exc.tu.
l l.uxori.§.j. de fal.
m Barto.l.j.§. hæc autē. si quis test.
n c.ubi.§.porro. de elect. in sexto.

oppido ius dicit, cum pro tribunali tutus in sua urbe esse non potest [o]: nam & propter iustum timorem omissa appellatio non nocet, eiusq; denũtiatio, etiam si legitimè facta non sit, damno nõ est [p]. Generaliterq; lex ait, in omnibus causis pro facto accipitur id, in quo quis alium per horrescit quo minus fiat [q]. ex iusta quoque excusatione legum iussa plerunq; temperantur, qui tractatus latissimus est, sed nos paucis exemplis contenti, cætera diffusius pertractanda ociosioribus relinquemus. Et in primis iustus error, uel ignorantia meretur ut ei succurri debeat, si tamen probabilis sit, idq; in delictis, in contractibus, in ultimis uoluntatibus receptum est. Quapropter sacris ei non interdicetur, qui imprudens initiatum percußit [r]: lege Cornelia iniuriarum non tenebitur, qui matronam suspicatus ex habitu meretricem esse, compellauerit [s]: non censebitur receptator, qui ignorabat patratam cædem [t]: non erit incesti reus, qui sibi cum stuprata intercedere neceßitudinem nesciebat [u]: qua ratione & tyroni delinquenti propter præsumptam militaris disciplinæ ignorantiam facilius indulgetur [x]: ei quoque qui exulem occiderit, ignarus restitutum esse, causa cognita, noxæ non erit [y]: sicut nec ei qui abominato, interdictoq; opem feret, dum eiusmodi hominem illum ignoret [z]: uice uersa qui exulem nesciens occiderit, præmium non consequitur à lege municipali his promissum, qui hoc hominum genus de medio sustulerint [a]. Et generaliter fatendum, ignorantiam facti probabilem excusare, quo minus pœnæ sit locus [b]. In contractibus quoque idem dicendum est, quapropter qui canonem stata die non soluit,

o Cle.j.de fo. compet.
p c.si.de app.
q l.l omnibus. infra tit.j.
r c. si uero ali quis.de sen. excom.
s l. itẽ.§.si qs uirg. de iniu.
t l.j. de recep.
u d.l.qui con/tra.
x l qui cõmea tus.de re mi.
y quæst. Bar.
z ca. inter. de sent. exc.
a Bart l. 5 §. utrũ ad Syl.
b l. semper.§. hoc interdi/ctum. quod ui.aut clam.

ſoluit ignorans rem emphyteoticam eſſe à iure ſuo, effe=ctu non cadet[c]. Sed & cliens, aut emphyteota qui dominum non agnouit, & clientem ſe uel emphyteotam negat, eadem ratione excuſari poteſt[d], dum probabilis ſit is error. Hæres quoque cum ueriſimliter quid teſtator fecerit ignoret: à pœna quam ille promiſerit reſtitutione in integrum liberabitur[e]. Senatuſconſulto quoq; Macedoniano non excludetur, qui filiofamilâs mutuam pecuniam dedit, cum ſe ſui iuris eſſe ille aſſereret[f], & ita ſe publicè gereret. Creditoribus quoque emphyteotæ ſuccurretur aduerſus dominum, qui fundo emphyteotico manum iniecit, quoniam canon ſibi non ſolueretur[g]: nam quamuis reſoluto iure emphyteotæ propter legem contractus creditores excludantur, æquitas tamen ſuadet, ut recepto ab his canone, eos dominus in emphyteotæ locum reponat, cum uerisimiliter ipſi ſi negligentiæ debitoris admoniti fuiſſent, ut pignoris ius conſeruarent, de ſuo ſatisfeciſſent: quod ex facto Alexander reſpondit[h], et iniquum nobis uiſum non eſt. Sed & eadem ratione aduerſus præſcriptionem domino ſuccurretur cum iuſtè ignorauit rei ſe præſcriptæ dominũ eſſe: quod etiam in XL. annorum præſcriptione receptius eſt[i]. Filius quoq; quem ignoranter habere ſe neſciens teſtator præterierit, nec legata quidẽ ſoluet[k]: hæreditatis quoque tranſmiſſio ab eo qui probabiliter ſibi delatam ignorauit, in hæredem fiet, decretoq; prætoris illi prouidebitur[l]. Sed & miles qui neſcius filiũ præterijt, nequaquã exhæredaſſe eum cenſebitur[m]. Lex quoque alienationem rerũ quæ fideicõmiſſo ſubijciuntur prohibẽs, nõ ob

c glo.l.ij.C.de iur. emph.

d ca. ſi uaſſallus. ſi defecu. fue. côtr.

e l.cum filius. §. in hac. de uerb.

f l.ij.C.ad maced.

g l. lex uectigal. de pig.

h Alex.conſil. 45.in.5.

i Bart.l.j §. ſi quis aût. de iti.act. priu.

k Bart.l. filio præterito. de iniu.rup.

l l.pantonius. de acq. hær.

m l.militis co. §. miles. de teſta.mil.

seruabitur cum hæres iusta ignorantia fidei nihil commissum fuisse credidit[n]. *Defectus quoq; iudicis iustã præstat à lege generali recedendi occasionem: quapropter poterunt decuriones propria autoritate manus ei inijcere, quẽ curiali fortunæ adstrictum contendant*[o], *si præsidis adeundi facultas non adsit: nam quamuis lex generaliter cõstituat sibi ipsi ius dicere posse neminem, si tamen iudicis copia desit, ꝓpria autoritate illatã iniuriã ulcisci fas est*[p]. *Vnde qui de possessione deiectus est, etiam post aliquod tempus propria autoritate prædonem deturbabit, si præses absens proponatur*[q]. *Sic uacante Roma. Imperatoris solio, pontificis ipsius autoritas exquirenda est*[r]. *Sic magistratibus municipalibus copiam sui non facientibus, alij iudices tutorem dare possunt*[s], *& si qua similia. Cæterum & iusta ille excusatione utitur, qui suam utilitatem alienæ præfert: Alpibus enim (ut inquit Accursius) ille perit qui se plus diligit ullũ.* Μισῶ *(ait Euripides)* σοφιστὴν ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός *id est. Odi sapientem qui sibi nihil sapit. Quamuis igitur adusq; certum tempus domum tibi locauerim, si interim in usum meũ ea mihi sit opus, potero te eijcere*[t]. *Quamuis procurationem rerum tuarum ad aliquod tempus susceperim, si proprijs negotijs occuper, iure rerum tuarũ curam deprecabor*[u]. *Quamuis ex lege lapides, uel materiam, quæ in agro meo sit uẽdere cogar: si tamẽ ea mihi usus sit, nulla me ratio coget, ut alienum commodum proprio præponam*[x]. *Sic & cum ex flumine publico ius aquæ ducendæ princeps concedit, intelligitur eatenus concessisse, quatenus in publicum usum necessaria non sit*[y]: *non enim thermis: non nymphæis*

n l. fin. § fi. de leg. ij.
o l. generali. C. de cur
p l. nullius. C. de iudi.
q l. si alius § bellissi. quod ui.
r c. licet. de fo. comp.
s l. ubi. de cur. dat. ab his.
t l. æde. C. loc.
u l. filius fa. § fi. de procur.
x l. uenditor § fi. cõ. præd.
y l. si qs. ij C. de aquædu.

nymphæis, aut balneis ex diplomate illatum damnum existimari debet. Sic & cōsuetudo, qua quis in nemore alieno ius arborem cædēdi, uel pecora pascendi habet restringitur, quatenus in usum suū dominus nō indigeat[z]. *Sic & arbiter negotiorum suorum mole oppressus aliena tutò omittet*[a], *nā & qui non nisi quatenus facere potest cōuenitur eo priuilegio non utitur, cum actor pari calamitate affectus est*[b]: *& qui aduersus quemcunq; hominē patrocinari promittit, ut aduersus seipsum dicat cogi non poterit*[c]. *Excusandus & ille est, qui officij sui necessitate adactus aliquid facit: ut cum filius uel libertus tutorio uel procuratorio nomine patrēfam. in ius uocant*[d], *nec enim tum ueniam eos impetrare oportet, quod & in eisdem personis receptum est, cū procurationis uel tutelæ muneri deseruientes inofficiosum testamentū dixerūt, tametsi nō obtineant, legato eis in tabulis sibi relicto nō priuabuntur*[e]: *unde & si in accusatione huiusmodi ex cā instituta succūbant, non tamē calūniæ notā subibunt*[f]: *nam & qui iussu testatoris aliquem manumittit*[g], *qui legis imperio obsequens facinorosum cepit, præmio nullo dignus est*[h], *cū muneri imposito uterq; potius rectè defunctus dicatur, quàm sponte adactum rē præmio dignè uoluisse exequi. Sic & iudex qui ex officij necessitate inter partes de fundo ius dixit, non poterit propriæ sententiæ exceptione reijci, si alio iudicio fundum ad se pertinere intendat*[i], *si uero alij iurisdictionem mandare potuit sibi imputet. Nam & generaliter propter necessitatem à iure communi discedimus, cum enim humanis in actionibus plurimū consensui tribuatur, qui ex necessitate agit,*

z Io. And. c. de lecti. de arb.
a l. licet. de arbitr.
b Rom. l. maritū sol. matr.
c c. petitio. de iureiur.
d l. quæsitū. de in ius uoc.
e l. aduersus. §. j. de inoff.
f l. mater. C. de calum.
g l. proxime. de ritu nup.
h d. l. 5. §. utrū ad Syl.
i c. inter dile. de fi. instr.

e 3 non

k l. cum fidei. de fid. lib. *non ideo consentire[k] existimatur, quare nec pœna sponte delinquentiũ plectetur. Sic qui adigente fame propter*
l c. si quis. de fur. *necessitatem furtũ facit, laqueo nõ præfocabitur, tametsi municipij lex generalibus uerbis cõcepta sit[l]. Sed & multa propter necessitatem cõceduntutur, quæ aliàs prohibẽtur: quapropter metu belli poterunt ciues diuinã domum,*
m Inno. c. cũ ecclesia. de immunit. eccle. *uel sacrã turrim munire, & eis pro pro pugnaculo uti[m]. Eadem ratione & in ecclesia fas erit hospitem recipere[n],*
n xlij. dist. nulli. *& baptismi sacramentum etiã à seculari conferri[o],*
o c. sanctũ. de consecra. di stinct. iiij. *ex necessitate enim lex permittit constituos à iudicibus ordines negligi[p]. Vnde & res prohibita alienari quando*
p Bar l. cũ na uarchorum. C. de naui. *que propter necessitatem distrabitur[q]: & iudex qui merum imperiũ, seu gladij ius alteri demandare non potest,*
q l. ij. C. de pa. qui fil. *propter necessitatem tamen iure substituit[r]. Sic & spurij & ignominia notati homines, quandoq; propter necef*
r l. placet. C. de peda. iu. *sitatem ab honoribus nõ reijciuntur[s]. Sed & quoties lex*
s l. eos. l. spurij. de decurion. *consensum aliquorum requirit, etiam eis incõsultis, si necessitas subsit, rectè agetur[t], quod pluribus exẽplis à re*
t l. tutor q reper t. de ad mi. tut. *centioribus productum est[u]. Illud tamen sciendũ, quæ necessitate suadẽte cõstituta sunt, ea cessante aboleri: quo*
u Feli. c. cũ ac cessissent. de constit. *niam quod contra regulas iuris pro necessitate statuitur, solum sibi locum uẽdicat quatenus subsit necessitas[x]. Sed*
x l. senatus. de off. præs. *& non solet hæc excusatio his prodesse, qui se sponte ei negocio intruserunt, unde necessitatem futuram prospi*
y l. si fideiussor ff. qui sa. tisd. cog. *cere potuerunt[y]: quapropter Agareni milites eo prætextu quòd à principibus suis præter furandi impunitatem alia stipendia non percipiant, excusandi non sunt, quis*
z Ang. l. ij. §. cũ in eadẽ. ff. ad. l. rho. *enim eos compulit ut talem militiam sequerentur? quod & Angelus scripsit[z].*

ANDREAE ALCIATI IVRISC: de Verborum Significatione.

LIBER II.

VPERIORE LIBRO, QVO à nobis de eo intellectu tractatũ fuit, qui ex proprietate sermonis aßumitur, potuit & quidnam improprium sit, quod Græci ἄκυρον dicunt, cognosci: nimirũ ut impropriũ dicatur, cũ quãque rẽ nõ suo nomine appellamus: quo uitio Tyronẽ suũ M. Cicero epistolarũ lib. XVI. arguit, qui ualetudini fideliter inseruiẽdo scripserat, quod aduerbiũ alieno loco positũ, ut impropriẽdictũ ipse nõ probat. Illud etiam impropriũ cẽseri uulgò traditur, quod cũ aliqua adiectione, nõ autẽ simpliciter profertur[a], ut cũ fratrẽ patruelẽ dicimus, cum patruũ magnũ: quapropter in lege municipali quæ fratrem, uel patruum matri præferat, huiusmodi uocati non intelligẽtur[b]. Sed quid in sorore, quam uterinã appellant? & propriẽ sororem esse, cum in secundo gradu sit, receptius est, quæ uterina non propter improprietatem, sed ratione differentiæ dicitur[c]. Sicut & pro-

Secũda pars principalis de improprietate sermonis et verborum, Impropriu qd.

a Bar. § quæsitũ. l. luci. de leg. iij. No. ꝑ statutis.

b Doct. l. j. C. de suc. ed.

c Socy. consil. 25. in iij.

nepos & proauus propriè nepos atque auus est, quoniã præpositio illa ordinem, non abusionem ostendit. Ad improprietatem quoque dictiones illæ trahuntur, quæ ex larga quadam significatione quippiam denotant: cum enim propriũ sit quod uni soli conuenit, non caret abusu q latiore uerbo id designat, quod peculiari uoce dicendũ erat: ut cum lex Iulia quod adulterium est, stuprum dicit d. *Vel cum lex, manumittuntur, inquit, apud proconsulem tam liberi quàm serui: quod enim ad liberos attinet manumissio impropriè dicitur* e. *Sed & cum emphyteota, uel qui uectigalem fundum à municipibus habet, se dominum appellat, impropriè loquitur, quoniam uerè dominium est, quod directum uocamus* f. *Illud tamen dubium non est, sub genere suo quamlibet speciem propriè comprendi, quod à nobis alibi diffusius explicatum est. Igitur in hac specie illud proditum pro regula est, uerba secundum proprietatem intelligenda non esse* g: *quod tamen perpetuum non est, sed pluribus casibus coarctandum. Quorum ille amplissimus, quando subiecta materia aliud suaderet, ut cum dominus remissionem colono ob sterilitatẽ dãs, uerbo donationis utitur* h, *intelligetur enim potius transactum, & ideo subsequuta ubertate repetetur. Sic emptor fundum dari à uenditore stipulatus, secundum contractus naturam intelligetur, ut si uenditor dominus non sit, sufficiat translata usucapionis facultas* i. *Nam & qui uendere se tibi insulam asseruit ut aliam reficias, non ideo uendidisse censebitur, & idcirco præscriptis uerbis agendum erit* k, *semper enim subiectæ materiæ ratio quid ferat perspiciendum est. Constituo*

d l. inter liberas. de adul.
e l. ij. de offic. procur.
f l. j. si ag. uectig.
g l. [illegible] de leg. iij.
h l. si uno. loc.
i l. si stipu. de usur.
k l. insulã. de præscr. uer.

Verba propriè intelligenda sunt regulariter. Limitat primo

tuo Titium syndicum meum, cum procuratorem debuissem dicere, nihilominus erit procurator. Idem si substituo dixissem [l]. Sic monachus cum in professione sibi reseruari proprietatem fundi dixisset, responsum est de usu accipiendum. Sic si iusto pretio fundum in emphyteosim me tradere dicam, non emphyteosis quæ modico precio conceditur, sed locatio erit. Eodem modo cum princeps accepta pecunia feudum se mihi donare dixisset, placuit uenditionem esse. Sic cum fœnerator oblatas usuras donare se debitori dixisset, respondit Baldus non donationem, sed restitutionem censeri [m]. Alius est casus quo uerba impropriè accipiuntur, quoties mens contrahentium, uel testatoris hoc suadet, non enim semper proprijs uocabulis uti possumus [n], & intentioni uerba subseruire debent. Et ideo ex contrahentium mēte uendidit, interpretabimur id esse quod permutauit: & locationem pro conductione, & emit reditus annuos, pro eo quod est conduxit. Sic & in testamento, cū dominus seruo suo legasset aureos quinque, quos in tabulis rationum ei debebat, sufficiet quod naturaliter tantum debebatur [o]: nam nec testatores omnes sciunt iura, & ideo non refert filio dicant se relinquere iure institutionis, an solùm dicant, se aßignare. Et qui filio dixit se Titium tutorem dare usque ad XXV. annum, post annos pupillares non tutorem sed curatorem constituisse uidebitur [p]. Alius est, cum ex proprietate intellecta uerba contractum redderent nullum, ut enim actus sustineatur, accipietur etiam impropria interpretatio: quapropter filius familiâs defun-

l Feli.c.in tan tū, de sym.

m Bal.l.fin.C. de usur.

n l. si tibi. si cer.pet.

o l.qbus.§ dominus, decō di.& dem.

p Ang.l.ij.C. de cōfir.tu.

Limitatur Sec.

Limitatur Tert.

cto patre qui hæreditatem sibi delatam adire se dixerit, immiscuisse ei se censebitur [q], quoniam ut actus ualeat fiet impropria interpretatio, nec ex illis uerbis sumetur coniectura nesciuisse eum an necessarius esset. Sic & cum aliquis Titiam & suos instituisset, de filijs intellexisse responsum est, tametsi extra potestatem suam essent: licet enim filij, sui hæredes propriè sint, qui in patris manu ex lege XII. tabul. erant, tamen ne substitutio corruat, etiã suos hæredes in fœmina intelligimus, quos ipsa in potestate non habet, nec habere potest [r]. Sic pater filium & nepotes instituens ordine successiuo contra naturam coniũctæ instituisse uidebitur, tanquam id fecerit ne se uiuente mortuo filio præteritione testamentũ rumperetur [s]. In sententijs quoq; iudicũ fit eadem interpretatio: unde si alij fundus, alij usus fructus adiudicatus sit, non erit usus fructus communicandus, ne uideatur id iudicatum quod in iudicis mandato non contineturt [t]: qui enim familiæ erciscundæ disceptator assumitur, non communicare, sed diuidere debet. Sic cum proximum agnatum iudex tutorem se dedisse in decreto asseruißet, respondit Bartolus, dedisse, id est, datum confirmasse intelligendum [u]. In libellis uerò iudiciarijs huiusmodi expositio facilius admittitur, cum ex partium intentione soleant declarari [x], quod & in testimonijs receptum est [y]. Fit enim semper interpretatio, ne discordes & periuri testes sint, idem ne pugnantia inuicẽ dicta uideantur: semper enim etiã in quacunq; materia repugnantia huiusmodi excludẽda sunt, & scripturæ scripturis cõcordãdæ, & si qua diuersa, uel discrepantia ui dentur

q l. is qui put. de acquiren. hær.

r Guid. Pap. dec. 348.

s l. gallus § j.

t gl. l. et puto. in princ. fa. ercifcũ.

u Barto. l. j. C. de neg. gest.

x l. si quis in intentione. de iud.

y c. cum tu. de testib.

dentur, conciliari inuicem debent[z]. Sed & ne elusoria dispositio reddatur, uerba impropriè accipientur, quod ea specie constitutum est, cum Rom. Pontifex alicui ciuitati sacris interdixit, licet enim ciuitas propriè solum intelligitur, quatenus mœnia ambiunt, tamen hoc casu etiam de suburbijs actum credetur [a], alioquin nullius effectus huiusmodi esset abominatio: nam & eadem ratione usu syluæ legato, Hadrianus constituit usumfructum deberi[b]: quia nisi liceret legatario cædere syluã, nihil ex huiusmodi legato cõsequeretur. Idem cũ qualitas personæ à proprietate uerborum nos recedere suadet, ut cũ pater filio pro falcidia sua legat, intelligetur enim de triente iure naturæ debito[c]: nam & si uir imperitus quicquã dixerit, nõ propriè, sed crassa Minerua, accipiendum erit, quod maxime in his obseruandũ, qui uulgari, & simplici modo quicquid in buccam uenit effutiunt[d]. Sic seruus qui sibi licere poßidere stipulatus est, de simplici detentatione, nõ autẽ ciuili poßeßione intelligetur[e], quod etiã ad testes productum est, qui de his testimonium perhibẽt quæ uiderunt: nec poßeßionem quatenus iuris est definire sciunt. Ex absurdo quoque ut euitetur impropria significatio accipi poterit, quoniam regulariter traditur semper ita legem interpretandam, ut absurda non tolerentur [f]. Quapropter lex eum qui furti pactus sit ne damnaretur, infamia notans, de pacto gratuito non intelligetur[g], id quippe inhumanum esset. Sic ubicunq; uerba legis ad absurdum trahi poßunt, partes iudicis erunt decreto rem temperare, quoniã tali casu non uidetur hæc fuisse legis mens[h]. Sed & in edicto pratoris quo-

z l. fina. C. de eden.
a c. si ciuitas. de sen. exc.
b l. diuus. de usu.
c Barto. l. j. ad leg. Falc.
d glo. l. quoties. fa. erc.
e l. stip. ista. § hi qui. de uerb. obl.
f l. nam absurdũ. de bon. lib.
g l. furti. § pactus. de infa.
h l. scire. § aliud. de exc. tut.

quo parentes sine uenia in ius uocari nequeunt, parētes non propriè tantum usq; ad tritauum, sed omnes in infinitū accipiemus [i], quoniam hoc honestius esse lex ait, & ex his sequitur, cum lex dicit in ambigua uoce legis, eam potius accipiendam significationem quæ uitio caret [k], censeri ambiguam uocem quæ propriè unum, impropriè aliud significat: propter uitium enim ad proprietatem illam non attendemus, cum & generaliter receptum sit, nunquā legem ita interpretādam, ut iniustum aliquid aut rationi contrarium inducat [l]. Sæpe, ait Iulianus, animaduerti hāc partē edicti habere nōnullas reprehēsiones [m], decreto itaq; ista temperari debebunt, & quæ sequuntur. Cæterum illud generaliter fatendum est, semper fieri interpretationē uerbis impropriè acceptis, quoties de mēte uerisimili cōstat, quæ ex cōsuetudine patrisfam, uel loci in quo uersatur, potest deprendi, itēq; dignitate, charitate, necessitudine, ex his quæ præcedunt, uel deinde subsequuntur [n]: idemq; quoties aliqua ratio hoc suadeat: nā sicut uerba generlia ex quāplurimis à me superiori libro expositis causis restringuntur (quod citra abusiuum intellectum fieri non potest) ita etiam impropriè accipiuntur. Sed nunquid ut uerisimili menti obsequamur, poterunt uerba non solùm impropriè, sed improprijßime quoq; accipi? Et Aret. [o] Iasonq; [p] negant, maxime improprietatis rationem ullam esse, quapropter si testator dixerit se filijs pupillis suis talem curatorem dare, non existimabitur datus tutor [q]: nam & si quis fundū leget, cuius solus ususfructus ad se pertinebat, eo mortuo nihil debebitur [r]. Sed tamen in contrariam sententiam frequen-

i l. iiij §. j. de in ius uoc.

k l. in ambigua. de ll.

Ambiguū quid sit.

l l. si § in comput. de iure delib.

m l. Saluius. de leg. præst.

Verba singulariter quoties tamen cōstat interpretationē impropriè accipiuntur. Mens colligit.

n l. si ser. plu. § fin. de legat. j.

o Aret. l. a Titio. de uerb.

p Ias. l. quoties. eod. tit.

q l. tutores § j. de admin. tut.

r l. quod in rerum § j. de leg. j.

Amplia etiam improprius
priissime, contraria soluūt in

Intellige ibi in [illegible] linea. Nā et si quis fudū [illegible] usus fructus, vel fudū ignoranter, [illegible] alias rei alienæ tenet legatū. [illegible] cum alienā [illegible] legat; et l. g. cōcubinā § [illegible] lega. iij.

tius ītum eſt, ea in ſpecie quādo pater filiæ relinquit pro ſua falcidia, improprijßime enim de legitima iure naturæ debita intelligitur[t]. Idem cū quis dicit ſe legare monumētum intelligitur ius mortuum in illud inferendi[t]. Cum pater ſe filiæ relinquere iure reſtitutionis dixit, de inſtitutione intelligitur[u], nam non omnes ſciunt uerbo inſtituendi uti, unde ſatis eſt, ſi id quoquo modo enuntient, quod æquè polleat. In inſtrumento mandati dictum erat, dominum cōſtituere Titium aſinū ad defendendū cauſam, reſpondit Hoſtien. procuratorem rectè conſtitutum uideri. Quo argumēto cū executor in teſtamēto adiectus eſſet bis uerbis, Titium dilapidatorem bonorum meorū eſſe iubeo[x], reſpondit Baldus ſufficere, nam & teſtator qui legatū reliquerat donec filius in tutelam ſuam perueniſſet, non de XIIII. āno, ſed quinto & uigeſimo etiā per ſummam improprietatem intellexiſſe creditur[z]. Accedit his quòd etia nutu legata, uel fideicōmiſſa relinqui poſſunt[a], quantò magis quomodocūq; conceptis uerbis poterunt? Quo fit ut qui ſibi ipſi legare ſe clientulū dicat, abſoluiſſe à clientelæ iure (uaſſalitium uocant) hominē cenſeatur[b]. & qui filium ſuum uiuum, & mortuum Sempronio legare ſe dicit, in uita tutorē Semproniū facere, poſt mortem illi ſubſtituere credatur[c]. Vir locuples qui paupertatem ſuā Titio relinquere profeſſus ſit, de uniuerſis facultatibus intelligatur[d]. Nec me mouent quæ in aduerſam partem adducuntur, quoniam in eis coniectura uoluntatis non ſuberat, uel error proferentis in aperto erat[e], ut meritò aliud conſtituendum neceßario fuerit. Nam & ſi uerbis utamur, quæ ſalua ratione Latini ſermonis

t d.l.j. ad leg. Falc.

t l. monumēta C. de leg.

u Bald. l. ſi cū āte. C. de dodonatio. ante nupt.

x Iaſ. d. l. inſulam. de præſcri. uerb.

z l. cū filio. de leg. iij.

a l. nutu. de leg. iij.

b l. cætera §. qui ab hoſti. de leg. j.

c Socyn. l. qui duos. de reb. pub.

d l. Lucius. §. hæredū. ad Treb.

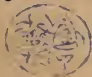
e l. iiij. de l. j.

dam angustior aliquando fit interpretatio[o]. nam & alicui honori designatus, ante confirmationem administrare non debet, nisi is ad quem ius confirmandi pertinet, tam longè absit, ut interim periculũ sit, ne ad honorem faciẽtia iura dißipentur & pereãt[p]. Propter actus infirmitatem iniquitatemq; legis generalitas etiam quandoq; minuitur: quapropter confirmatio generalis statutorũ ad iniusta nõ producitur. Idem de iußione, qua quis pro eorum obseruatione iureiurando in uerba Reipublicæ adigitur[q]. Et constitutio pro contractibus solui centesimam iubens, ad illicitos contractus non trahetur[r]: & qui lege municipij prohibentur decurionibus aliquas actiones cedere, non tenebuntur lege, si actu nullo uel irrito cesserint[s]. Ad hæc generalis est regula, quoties lex de sententia, testamento, contractu, instrumẽto uerba facit, de ualidis utique semper intelligi[t]. Sic quod dicitur, ultimis pactionibus priores extingui, intelligitur si iure ualeãt[u]. Sic prioris gratiæ mentione non facta, sequens surreptitia censetur, nisi tamen prior inualida fuerit[x]. Sic familiæ erciscundæ iudicio, omnium rerum inter hæredes cõmunium diuisio fit, si qua tamen illicitè in his reperiantur, ut mala medicamenta, in ea actione non diuidentur[y], nam & de re illicita societas contrahi non potest. Mandatum quoq; semper restringitur, ne quid aduersus leges cõmißum existimetur[z]. Vnde & filius qui peculio accepto iussu patris negotietur, fœnore uel male artibus quæsita non præstabit, non enim id factũ patris uolũtate credibile est[a]. Cæterum & leges quæ generaliter aliquibus dignitates uel officia conferunt, propter delictum uel ali

o l. ij. §. j. ubi Ias. de in ius uoc.
p c. nihil. de elc.
q c. j. de iure, iu. in 6.
r l. j. C. de eu. nuch.
s Bar. l. filiũ. §. si quis. de leg. præst.
t l. iiij. §. condemnatum. de re iu.
u l. si qs añ. de acqui. pos.
x gl. c. ex tenore. de rescr.
y l. cætera. §. mala. fa. er.
z l. si procu. de cond. inde.
a Bart. l. cũ oportet. C. de bo. quæ lib.

mali futuri quandam præsumptionem restringuntur. Quo fit ut qui semel ab officio deiectus est, iterum recipi non debeat [b]. *Quapropter quæstor propter sordes à munere exclusus, nisi ex certa principis scientia amplius non audiretur* [c]: *quod & in tabellione, itemq; tutore responsum est. Vnde & comes palatinus, cui ex sacro rescripto tabelliones creandi ius sit, ex crimine summotum non restituet* [d]. *Propter affectationem quoq; fit huiusmodi restrictio, qd' in eo exemplo apparet, quo proditum est, priuilegia alicui propter officium indulta, ei non compete re, qui summa affectatione per precum importunitatem obtinuerit* [f]: *odio enim lex ambitiosos hesce insectatur, anxietudinemq; omnem damnat. Vnde tametsi error iustam excusationem præstet, si tamen sit affectatus, non præstabit* [g]: *quòd & ignorantia admissum est* [h]. *Idemq; in eo qui ultro absens fuit, ut excusari posset responsum est* [i]. *Sic & tutor, qui tres tutelas affectauit, ut ab alia excusaretur, audiendus non est* [k]: *quod & generaliter statutum est in quibuscunq; causis, quibus tutores excusari solent, ut affectatæ nõ possint* [l]. *Sic Bartolus cum propter pacem generalis abolitio concessa esset, ea uti non posse respõdit, qui hoc futurum præuidentes confidentius deliquerint* [m]. *Huc etiam afferenda sunt, quæ propter probabilem metus uel uiolentiæ suspitionem, ex regulis iuris detorquẽtur: ut cum formam quæ in Romani Pontificis comitijs constituta est, non seruari posse aiunt, cum probabilis metus Cardinalibus persuaserit, ut aliò eãt quàm quo loco Pontifex fato functus sit* [n]. *Sic prætor in proximo*

b l.null°.C.de pala.sacra.
c l.si quis.C. de cohar.
d l.si cui.§ ij ff. de. de accus.
e l.ij. C.de ind. lib.
f l.uniuersi.C. de lega.li. x.
g l.qcõtra.C. de ince.nup.
h l. si seruus plu. §. si qs. de leg. j.
i l.& qui da, ta. ex quib. cau. ma.
k l.spadonẽ.§. si.de exc.tu.
l l.uxori.§.j. de fal.
m Barto.l.j.§. hæc autẽ. si quis test.
n c.ubi.§.porro. de elect. in sexto.

oppido ius dicit, cum pro tribunali tutus in sua urbe esse non potest [o]: nam & propter iustum timorem omissa appellatio non nocet, eiusq; denũtiatio, etiam si legitimè facta non sit, damno nõ est [p]. Generaliterq; lex ait, in omnibus causis pro facto accipitur id, in quo quis alium per horrescit quo minus fiat [q]. Ex iusta quoque excusatione legum iussa plerunq; temperantur, qui tractatus latissimus est, sed nos paucis exemplis contenti, cætera diffusius pertractanda ociosioribus relinquemus. Et in primis iustus error, uel ignorantia meretur ut ei succurri debeat, si tamen probabilis sit, idq; in delictis, in contractibus, in ultimis uoluntatibus receptum est. Quapropter sacris ei non interdicetur, qui imprudens initiatum per cussit [r]: lege Cornelia iniuriarum non tenebitur, qui matronam suspicatus ex habitu meretricem esse, compellauerit [s]: non censebitur receptator, qui ignorabat patratam cædem [t]: non erit incesti reus, qui sibi cum stuprata intercedere necessitudinem nesciebat [u]: qua ratione & tyroni delinquenti propter præsumptam militaris disciplinæ ignorantiam facilius indulgetur [x]: ei quoque qui exulem occiderit, ignarus restitutum esse, causa cognita, noxæ non erit [y]: sicut nec ei qui abominato, interdictoq; opem feret, dum eiusmodi hominem illum ignoret [z]: uice uersa qui exulem nesciens occiderit, præmium non consequitur à lege municipali his promissum, qui hoc hominum genus de medio sustulerint [a]. Et generaliter fatendum, ignorantiam facti probabilem excusare, quo minus pœnæ sit locus [b]. In contractibus quoque idem dicendum est, quapropter qui canonem stata die non soluit,

o Cle.j.de fo. compet.
p c.si.de app.
q l.j omnibus. infra tit.j.
r c. si uero ali quis.de sen. excom.
s l. itẽ.§.si qs uirg. de iniur.
t l.j.de recep.
u d.l.qui con tra.
x l qui cõmea tus.de re mi.
y quæst. Bar.
z ca. inter. de sent. exc.
a Bart.l. 5.§. utrũ.ad Syl.
b l. semper.§. hoc interdi ctum. quod ui.aut clam.

ſoluit ignorans rem emphyteoticam eſſe à iure ſuo, effectu non cadet[c]. *Sed & cliens, aut emphyteota qui dominum non agnouit, & clientem ſe uel emphyteotam negat, eadem ratione excuſari poteſt*[d], *dum probabilis ſit is error. Hæres quoque cum ueriſimliter quid teſtator fecerit ignoret: à pœna quam ille promiſerit reſtitutione in integrum liberabitur*[e]. *Senatuſconſulto quoq; Macedoniano non excludetur, qui filiofamilâs mutuam pecuniam dedit, cum ſe ſui iuris eſſe ille aſſereret*[f], *& ita ſe publicè gereret. Creditoribus quoque emphyteotæ ſuccurretur aduerſus dominum, qui fundo emphyteotico manum iniecit, quoniam canon ſibi non ſoluere= tur*[g]: *nam quamuis reſoluto iure emphyteotæ propter legem contractus creditores excludantur, æquitas tamen ſuadet, ut recepto ab his canone, eos dominus in emphyteotæ locum reponat, cum ueriſimiliter ipſi ſi negligentia debitoris admoniti fuiſſent, ut pignoris ius conſeruarent, de ſuo ſatisfeciſſent: quod ex facto Alexander reſpondit*[h], *et iniquum nobis uiſum non eſt. Sed & eadem ratione aduerſus præſcriptionem domino ſuccurretur cum iuſtè ignorauit rei ſe præſcriptæ dominũ eſſe: quod etiam in* XL. *annorum præſcriptione receptius eſt*[i]. *Filius quoq; quem ignoranter habere ſe neſciens teſtator præterierit, nec legata quidẽ ſoluet*[k]: *hæreditatis quoque tranſmiſſio ab eo qui probabiliter ſibi delatam ignorauit, in hæredem fiet, decretoq; prætoris illi prouidebitur*[l]. *Sed & miles qui neſcius filiũ præterijt, nequaquã exhæredaſſe eum cenſebitur*[m]. *Lex quoque alienationem rerũ quæ fideicõmiſſo ſubijciuntur prohibẽs, nõ ob*

c glo. l. ij. C. de iur. emph.

d ca. ſi uaſſallus. ſi defeu. fue. cõtr.

e l cum filius. § in hac. de uerb.

f l. ij. C. ad maced.

g l. lex uectigal. de pig.

h Alex. conſil. 45. in. 5.

i Bart. l. j § ſi quis aũt. de iti. act. priu.

k Bart. l. filio præterito. de iniu. rup.

l l. pantonius. de acq. hær.

m l. militis co. § miles. de teſta. mil.

seruabitur cum hæres iusta ignorantia fidei nihil com-
n l. fin. §. fi. de leg. ij. *missum fuisse credidit*[n]. *Defectus quoq; iudicis iustā præ-*
stat à lege generali recedendi occasionem: quapropter po
o l. generali. C. de cur *terunt decuriones propria autoritate manus ei inijcere, quē curiali fortunæ adstrictum contendant*[o], *si præsidis adeundi facultas non adsit: nam quamuis lex generaliter cōstituat sibi ipsi ius dicere posse nemimem, si tamen iudi*
p l. nullius. C. de iudi. *cis copia desit, ꝑpria autoritate illatā iniuriā ulcisci fas est*[p]. *Vnde qui de possessione deiectus est, etiam post ali-*
q l. si alius §. bellissi. quod ui. *quod tempus propria autoritate prædonem deturbabit, si præses absens proponatur*[q]. *Sic uacante* Roma *. Impe-*
r c. licet. de fo. comp. *ratoris solio, pontificis ipsius autoritas exquirenda est*[r]. *Sic magistratibus municipalibus copiam sui non facienti*
s l. ubi. de cur. dat. ab his. *bus, alij iudices tutorem dare possunt*[s], *& si qua similia. Cæterum & iusta ille excusatione utitur, qui suam utili-tatem alienæ præfert:* Alpibus *enim (ut inquit* Accursius *) ille perit qui se plus diligit ullū.* Μισῶ *(ait* Euripides *)* σοφιστὴν ὅστις οὐκ αὐτῷ σοφός *id est.* Odi *sapientem qui sibi nihil sapit.* Q*uamuis igitur adusq; certum tem-pus domum tibi locauerim, si interim in usum meū ea mi-hi sit opus, potero te eijcere*[t]. Q*uamuis procurationem*
t l. ædē. C. loc. *rerum tuarum ad aliquod tempus susceperim, si proprijs negotijs occuper, iure rerum tuarū curam deprecabor*[u].
u l. filius. §. fa. §. fi. de procu. Q*uamuis ex lege lapides, uel materiam, quæ in agro meo*
x l. uēditor §. fi. cō. præd. *sit uēdere cogar: si tamē ea mihi usus sit, nulla me ratio*[x] *coget, ut alienum commodum proprio præponam. Sic & cum ex flumine publico ius aquæ ducendæ princeps*
y l. si qs. ij C. de aquædu. *concedit, intelligitur eatenus concessisse, quatenus in publicum usum necessaria non sit*[y]*: non enim thermis: non*

nymphæis

nymphæis, aut balneis ex diplomate illatum damnum existimari debet. Sic & cõsuetudo, qua quis in nemore alieno ius arborem cædẽdi, uel pecora pascendi habet restringitur, quatenus in usum suũ dominus nõ indigeat[z]. *Sic & arbiter negotiorum suorum mole oppressus aliena tutò omittet*[a]*, nã & qui non nisi quatenus facere potest cõuenitur eo priuilegio non utitur, cum actor pari calamitate affectus est*[b]*: & qui aduersus quemcunq; hominẽ patrocinari promittit, ut aduersus seipsum dicat cogi non poterit*[c]. *Excusandus & ille est, qui officij sui necessitate adactus aliquid facit: ut cum filius uel libertus tutorio uel procuratorio nomine patrẽfam. in ius uocant*[d]*, nec enim tum ueniam eos impetrare oportet, quod & in eisdem personis receptum est, cũ procurationis uel tutelæ muneri deseruientes inofficiosum testamentũ dixerũt, tametsi nõ obtineant, legato eis in tabulis sibi relicto nõ priuabuntur*[e]*: unde & si in accusatione huiusmodi ex cã instituta succũbant, non tamẽ calũniæ notã subibunt*[f]*: nam & qui iußu testatoris aliquem manumittit*[g]*, qui legis imperio obsequens facinorosum cepit, præmio nullo dignus est*[h]*, cũ muneri imposito uterq; potius rectè defunctus dicatur, quàm sponte adactum rẽ præmio dignè uoluisse exequi. Sic & iudex qui ex officij necessitate inter partes de fundo ius dixit, non poterit propriæ sententiæ exceptione reijci, si alio iudicio fundum ad se pertinere intendat*[i]*, si uero alij iurisdictionem mandare potuit sibi imputet. Nam & generaliter propter necessitatem à iure communi discedimus, cum enim humanis in actionibus plurimũ consensui tribuatur, qui ex necessitate agit,*

c 3 non

z Io. And. c. dilecti. de arb.
a l. licet. de arbitr.
b Rom. l. marĩtũ sol. matr.
c c. petitio. de iureiur.
d l. quæsitũ. de in ius uoc.
e l. aduersus. §. j. de inoff.
f l. mater. C. de calum.
g l. proxime. de ritu nup.
h d. l. 5. §. utrũ ad Syl.
i c. inter dile. de fi. instr.

ANDREAE ALCIATI IVRISC. de Verborum Significatione.

LIBER II.

SVPERIORE LIBRO, QVO à nobis de eo intellectu tractatū fuit, qui ex proprietate sermonis aßumitur, potuit & quidnam improprium sit, quod Graeci ἄκυρον dicunt, cognosci: nimirū ut impropriū dicatur, cū quāque rē nō suo nomine appellamus: quo uitio Tyronē suū M. Cicero epistolarū lib. xvi. arguit, qui ualetudini fideliter inseruiēdo scripserat, quod aduerbiū alieno loco positū, ut impropriè dictū ipse nō probat. Illud etiam impropriū cęteri uulgò traditur, quod cū aliqua adiectione, nō autē simpliciter profertur[a], ut cū fratrē patruelē dicimus, cum patruū magnū: quapropter in lege municipali quae fratrem, uel patruum matri praeferat, huiusmodi uocati non intelligētur[b]. Sed quid in sorore, quam uterinā appellant? & propriè sororem esse, cum in secundo gradu sit, receptius est, quae uterina non propter improprietatem, sed ratione differentiae dicitur[c]. Sicut & pro-

a Bar. § quae situ. l. luci. de leg. iij.

b Doct. l. j. C. de suc. ed.

c Socy. consil. 25. in iij.

nepos & proauus propriè nepos atque auus est, quoniã præpositio illa ordinem, non abusionem ostendit. Ad improprietatem quoque dictiones illæ trahuntur, quæ ex larga quadam significatione quippiam denotant: cum enim propriũ sit quod uni soli conuenit, non caret abusu q latiore uerbo id designat, quod peculiari uoce dicendũ erat: ut cum lex Iulia quod adulterium est, stuprum dicit [d]: uel cum lex, manumittuntur, inquit, apud proconsulem tam liberi quàm serui: quod enim ad liberos attinet manumißio impropriè dicitur [e]. Sed & cum emphyteota, uel qui uectigalem fundum à municipibus habet, se dominum appellat, impropriè loquitur, quoniam uerè dominium est, quod directum uocamus [f]. Illud tamen dubium non est, sub genere suo quamlibet speciem propriè comprendi, quod à nobis alibi diffusius explicatum est. Igitur in hac specie illud proditum pro regula est, uerba secundum proprietatem intelligenda non esse [g]: quod tamen perpetuum non est, sed pluribus casibus coarctandum. Quorum ille amplißimus, quando subiecta materia aliud suaderet, ut cum dominus remißionem colono ob sterilitatẽ dãs, uerbo donationis utitur [h], intelligetur enim potius transactum, & ideo subsequuta ubertate repetetur. Sic emptor fundum dari à uenditore stipulatus, secundum contractus naturam intelligetur, ut si uenditor dominus non sit, sufficiat translata usucapionis facultas [i]. Nam & qui uendere se tibi insulam asseruit ut aliam reficias, non ideo uendidisse censebitur, & idcirco præscriptis uerbis agendum erit [k], semper enim subiectæ materiæ ratio quid ferat perspiciendum est. Constituo

d l. inter liberas. de adul.
e l. ij. de offic. procur.
f l. i. si ag. uect. dig.
g l. ... de leg. iij.
h l. si uno. loc.
i l. si stipu. de usur.
k l. insulã. de præscr. uer.

Verba propriè intelligenda sunt regulariter. Limitat' primo.

tuo Titium syndicum meum, cum procuratorem debuissem dicere, nihilominus erit procurator. Idem si substituo dixissem[l]*. Sic monachus cum in professione sibi reseruari proprietatem fundi dixisset, responsum est de usu accipiendum. Sic si iusto pretio fundum in emphyteosim me tradere dicam, non emphyteosis quæ modico precio conceditur, sed locatio erit. Eodem modo cum princeps accepta pecunia feudum se mihi donare dixisset, placuit uenditionem esse. Sic cum fœnerator oblatas usuras donare se debitori dixisset, respondit* Baldus *non donationem, sed restitutionem censeri*[m]*. Alius est casus quo uerba impropriè accipiuntur, quoties mens contrahentium, uel testatoris hoc suadet, non enim semper proprijs uocabulis uti possumus*[n]*, & intentioni uerba subseruire debent. Et ideo ex contrahentium mẽte uendidit, interpretabimur id esse quod permutauit: & locationem pro conductione, & emit reditus annuos, pro eo quod est conduxit. Sic & in testamento, cũ dominus seruo suo legasset aureos quinque, quos in tabulis rationum ei debebat, sufficiet quod naturaliter tantum debebatur*[o]*: nam nec testatores omnes sciunt iura, & ideo non refert filio dicant se relinquere iure institutionis, an solùm dicant, se aßignare. Et qui filio dixit se Titium tutorem dare usque ad* XXV. *annum, post annos pupillares non tutorem sed curatorem constituisse uidebitur*[p]*. Alius est, cum ex proprietate intellecta uerba contractum redderent nullum, ut enim actus sustineatur, accipietur etiam impropria interpretatio: quapropter filius familiâs defun-*

l Feli.c.intantũ.de sym.

m Bal.l.fin.C. de usur.

n l. si tibi. si cer.pet.

o l.qbus.§ dominus.decõ di.& dem.

p Ang.l.ij.C. de cõfir.tu.

cto patre qui hæreditatem sibi delatam adire se dixerit, immiscuisse ei se censebitur [q], quoniam ut actus ualeat fiet impropria interpretatio, nec ex illis uerbis sumetur coniectura nesciuisse eum an necessarius esset. Sic & cum aliquis Titiam & suos instituisset, de filijs intellexisse responsum est, tametsi extra potestatem suam essent: licet enim filij, sui hæredes propriè sint, qui in patris manu ex lege XII. tabul. erant, tamen ne substitutio corruat, etiã suos hæredes in fœmina intelligimus, quos ipsa in potestate non habet, nec habere potest [r]. Sic pater filium & nepotes instituens ordine successiuo contra naturam coniũctæ instituisse uidebitur, tanquam id fecerit ne se uiuente mortuo filio præteritione testamentũ rumperetur [s]. In sententijs quoq; iudicũ fit eadem interpretatio, unde si alij fundus, alij usus fructus adiudicatus sit, non erit usus fructus communicandus, ne uideatur id iudicatum quod in iudicis mandato non contĩnetur [t]: qui enim familiæ erciscundæ disceptator assumitur, non communicare, sed diuidere debet. Sic cum proximum agnatum iudex tutorem se dedisse in decreto asseruisset, respondit Bartolus, dedisse, id est, datum confirmasse intelligendum [u]. In libellis uerò iudiciarijs huiusmodi expositio facilius admittitur, cum ex partium intentione soleant declarari [x], quod & in testimonijs receptum est [y]. Fit enim semper interpretatio, ne discordes & periuri testes sint, idem ne pugnantia inuicẽ dicta uideantur: semper enim etiã in quacunq; materia repugnantia huiusmodi excludẽda sunt, & scripturæ scripturis cõcordãdæ, & si qua diuersa, uel discrepantia uidentur

q l. is qui pu/tat. de acqui/ren. hær.

r Guid. Pap. dec. 548.

s l. gallus § j.

t gl. l. et puto. in princ. fa. ercifcũ.

u Barto. l. j. C. de neg. gest.

x l. si quis in/tentione. de iud.

y c. cum tu. de testib.

Ampliat & Limit.

Ampliat secundo

Ampliat iij.

dentur, conciliari inuicem debent[z]. *Sed & ne elusoria dispositio reddatur, uerba impropriè accipientur, quod ea specie constitutum est, cum* Rom. *Pontifex alicui ciuitati sacris interdixit, licet enim ciuitas propriè solum intelligitur, quatenus mœnia ambiunt, tamen hoc casu etiam de suburbijs actum credetur*[a], *alioquin nullius effectus huiusmodi esset abominatio: nam & eadem ratione usu syluæ legato*, Hadrianus *constituit usumfructum deberi*[b]*: quia nisi liceret legatario cædere syluã, nihil ex huiusmodi legato cõsequeretur. Idem cũ qualitas personæ à proprietate uerborum nos recedere suadet, ut cũ pater filio pro falcidia sua legat, intelligetur enim de triente iure naturæ debito*[c]*: nam & si uir imperitus quicquã dixerit, nõ propriè, sed crassa Minerua, accipiendum erit, quod maxime in his obseruandũ, qui uulgari, & simplici modo quicquid in buccam uenit effutiunt*[d]. *Sic seruus qui sibi licere poßidere stipulatus est, de simplici detentatione, nõ autẽ ciuili poßeßione intelligetur*[e], *quod etiã ad testes productum est, qui de his testimonium perhibẽt quæ uiderunt: nec poßeßionem quatenus iuris est definire sciunt. Ex absurdo quoque ut euitetur impropria significatio accipi poterit, quoniam regulariter traditur semper ita legem interpretandam, ut absurda non tolerentur*[f]. *Quapropter lex eum qui furti pactus sit ne damnaretur, infamia notans, de pacto gratuito non intelligetur*[g], *id quippe inhumanum esset. Sic ubicunq; uerba legis ad absurdum trahi poßunt, partes iudicis erunt decreto rem temperare, quoniã tali casu non uidetur hæc fuisse legis mens*[h]. *Sed & in edicto pretoris*

quo

z l. fina. C. de eden.

a c. si ciuitas. de sen. exc.

b l. diuus. de usu.

c Barto. l. j. ad leg. Falc.

d glo. l. quoti. es. ff. etc.

e l. stip. ista. §. hi qui. de uerb. obl.

f l. nam absurdũ. de bon. lib.

g l. furti. §. pactus. de infã.

h l. scire §. aliud. de exc. tut.

quo parentes sine uenia in ius uocari nequeunt, parētes non propriè tantum usq; ad tritauum, sed omnes in infinitū accipiemus[i], quoniam hoc honestius esse lex ait, & ex his sequitur, cum lex dicit in ambigua uoce legis, eam potius accipiendam significationem quæ uitio caret[k], censeri ambiguam uocem quæ propriè unum, impropriè aliud significat: propter uitium enim ad proprietatem illam non attendemus, cum & generaliter receptum sit, nunquā legem ita interpretādam, ut iniustum aliquid aut rationi contrarium inducat[l]. Sæpe, ait Iulianus, animaduerti hāc partē edicti habere nōnullas reprehēsiones[m], decreto itaq; ista temperari debebunt, & quæ sequuntur. Cæterum illud generaliter fatendum est, semper fieri interpretationē uerbis impropriè acceptis, quoties de mēte uerisimili cōstat, quæ ex cōsuetudine patrisfam, uel loci in quo uersatur, potest deprendi, itēq; dignitate, charitate, neceßitudine, ex his quæ præcedunt, uel deinde subsequuntur[n]: idemq; quoties aliqua ratio hoc suadeat: nā sicut uerba generlia ex quāplurimis à me superiori libro expositis causis restringuntur (quod citra abusiuum intellectum fieri non potest) ita etiam impropriè accipiuntur. Sed nunquid ut uerisimili menti obsequamur, poterunt uerba non solùm impropriè, sed impropriißime quoq; accipi? Et Aret.[o] Iasonq;[p] negant, maxime improprietatis rationem ullam esse, quapropter si testator dixerit se filijs pupillis suis talem curatorem dare, non existimabitur datus tutor[q]: nam & si quis fundū leget, cuius solus usufructus ad se pertinebat, eo mortuo nihil debebitur[r]. Sed tamen in contrariam sententiam frequen-

i l. iiij §. j. de in ius uoc.

k l. in ambigua, de ll.

l l. fi. § in comput. de iure delib.

m l. Saluius. de leg. præst.

o Aret. l. a Titio. de uerb.

p Iaf. l. quoties. eod. tit.

q l. tutores §. j. de admin. tut.

r l. quod in rerum §. j. de leg. j.

Ambiguū quid sit.

Verba regulariter quoties tamen constat improprie accipiuntur. Mens colligit.

Amplia etiam impr[illegible]tius priyssime contraria soluūt [illegible]

Intellige ibi [illegible] linea. Nā et si quis fūdū [illegible] usufructus, Vel fūdū ignoranter, d. §. i. alias rei alienę tenet legatū. l. cum alienā C. d legat; et l. q[illegible] cōcubinā §. fi. d lega. iij.

tius itum est, ea in specie quãdo pater filiæ relinquit pro sua falcidia, improprijßime enim de legitima iure naturæ debita intelligitur. Idem cũ quis dicit se legare monumẽtum intelligitur ius mortuum in illud inferendi. Cum pater se filiæ relinquere iure restitutionis dixit, de institutione intelligitur[u]*, nam non omnes sciunt uerbo instituendi uti, unde satis est, si id quoquo modo enuntient, quod æquè polleat. In instrumento mandati dictum erat, dominum cõstituere Titium asinũ ad defendendũ causam, respondit* Hostien. *procuratorem rectè constitutum uideri. Quo argumẽto cũ executor in testamẽto adiectus esset bis uerbis, Titium dilapidatorem bonorum meorũ esse iubeo*[x]*, respondit* Baldus *sufficere, nam & testator qui legatũ reliquerat donec filius in tutelam suam peruenisset, non de* XIIII. *ãno, sed quinto & uigesimo etiã per summam improprietatem intellexisse creditur*[z]*. Accedit his quòd etia nutu legata, uel fideicõmissa relinqui possunt*[a]*, quantò magis quomodocũq; conceptis uerbis poterunt? Quo fit ut qui sibi ipsi legare se clientulũ dicat, absoluisse à clientelæ iure (uassalitium uocant) hominẽ censeatur*[b]*, & qui filium suum uiuum, & mortuum Sempronio legare se dicit, in uita tutorẽ Semproniũ facere, post mortem illi substituere credatur*[c]*. Vir locuples qui paupertatem suã* Titio *relinquere professus sit, de uniuersis facultatibus intelligatur*[d] *. Nec me mouent quæ in aduersam partem adducuntur, quoniam in eis coniectura uoluntatis non suberat, uel error proferentis in aperto erat*[e] *, ut meritò aliud constituendum neceßario fuerit. Nam & si uerbis utamur, quæ salua ratione Latini sermonis*

s d.l.j. ad leg. Falc.
t l. monumẽta C. de leg.
u Bald. l. si cũ ãte. C. de donatio. ante nupt.
x Ias. d. l. in sulam. de præscri. uerb.
z l. cũ filio. de leg. iij.
a l. nutu. de leg. iij.
b l. cætera §. qui ab hosti. de leg. j.
c Socyn. l. qui duos. de reb. pub.
d l. Lucius. §. hæredũ. ad Treb.
e l. iiij. de l. j.

monis alium casum non comprehendunt, non est dubium
f l. Plautius. de auro & arg. *eis standum esse*[f]*: nec enim aliter quàm congruo sermone uoluisse quęquam loqui creditur*[g]*: si tamen alia mens ap*
g l. fi. ad treb. *pareat ea praeualere debet, praesertim cum de rustici hominis, & bonarum artium imperiti, interpretanda uoluntate agitur. Nam & sacerdos qui in sacri lauacri my*
h c. retulerũt. de consecr. dist. 4. *sterio baptizo te, dixerat, in nomine patria filia spiritasancta, Christianum rectè baptizasse aestimatus est* [h]. *Quid si sermone aliquo usus quis proponatur, qui ex ob*
i d. l. plautius. *soleta tantum antiquorũ obseruatione sustineri pro idoneo poßit? Et eius rationem non haberi duobus exemplis patet. Alterum eum est, Iabolenus*[i] *ueste, mundo, ornamentisq; muliebribus legatis, omnem uestem, & mundum deberi respondit: quia illa demonstratio, muliebria, neq; uesti, neq; mundo, applicari salua ratione recti sermonis potest, & tamen ex Non. Marc. constat ueteres mundum etiam uentro genere dixisse. Lucilius: Legauit*
k l. si quis ita. de test. tut. *quidam uxori mundum omne. Alterum est, cum filijs cẽtum testator reliquisset, etiã de filiabus actum Vlp. scripsit*[k]*: quia filiorum appellatione, etiam foeminae continentur, & tamen ueteres datiuum casum non filiabus, sed filijs dixerunt, quod exemplo Naeuij, & Plauti Priscianus ostendit: ut appareat non ex eo quod masculinum concipiat foemininum, sed ex proprietate sermonis sententiam Vlpiani potuisse defendi, nisi ille obsoletam ueterum declinationem neglexisset: affectatus enim hic*
l l. ij. §. post. hos quoq;. de orig. iur. *loquendi modus Iureconsultis nostris*[l]*, sicut & caeteris prudentioribus, semper molestus fuit. Memoria teneo*
Notandu *magni quendam nominis Grammaticum, cuius etiam commentarij*

mentarij pleriq; extant, his uerborum fœtoribus penitus immersum, cum Mediolano Bononiam esset iturus, equum à Veterinario certa in dies mercede conduxisse, deinde remisso equo, per literas Veterinarium certiorem fecisse, ut in tale diuersorium iret, equũ suũ accepturus: Veterinarius non iuerat, quod chirographum non intellexisse assereret: integramq; lapsi temporis mercedem petebat, eius epistolæ uerba hæc erãt: Pegasus qui me tollutim succußit, apud campanæ peluis copam erit, inde petito, phoretrumq; ex eo tempore præcidito. Quæsitum est, uter æquiorem causam haberet, & eorum consensu qui de re pecuaria ius dicebant, placuit literatorem cõdemnari, qui ignobili huiusmodi sermone uti non debuit: cum traditum sit, qui ad aliquem scribit, tali idiomate uti eum oportere, quod intelligi ab eo ad quem literæ dantur poßit [m], alioquin huiusmodi testationes damnum ei nullum inferre. Quapropter Romanus homo qui ad Græcum scribat, non Latinè, sed Græcè conceptis uerbis uti debet [n]. Sed an quod de improprio sermone diximus, etiam in ficto obseruandum erit? & si fictus casus non solùm ratione effectus, sed etiam nominis æquiparatus est, satis putauerim quod de uero constitutum est, etiam in ficto obseruandum. Vnde lex quæ ingenuo priuilegium aliquod concedit, etiam in liberto obseruabitur, cuius ingenuitatis per natalium restitutionem, seu anuli aurei, indultum à principe sit [o]. Et relictum Titio si legitimos filios ex se reliquerit, ei præstabitur, qui naturalẽ reliquerit, beneficio principis natalibus restitutũ [p]. Sed & ciuibus à Republica cõcessum,

m § alienationis. in auth. de non alie.

n l. j. de excu. tut.

o l. cũ ex oratione. de excus. tut.

p Bar. l. si is q. pro empt.

à principe indulgetur. Potes (dicebat Phauorinus ni fallor Imperatori) hominibus Barbaris ciuitatem Romanã dare, uocabulis, nominibus úe barbaris nõ potes, quòd ea à naturali ciuium usu uim, atq; proprietatem accipiant. Quid rursus si nõ ratione nominis, sed solũ effectu æquatio fiat? Et hic tractatus ad interpretationem pertinet, & regula est: quæ de casu uero disposita sunt, ad fictum quoq; extendi [a]: quoniam fictio ueritatem imitatur, & æquè ac ipsa ueritas pollet. Hinc est, quòd lex Aquilia quæ datum hero, id est domino, damnum resarciri iubet, etiam quod hæreditati iacenti illatum est ulciscitur. [b] Hinc edictum prætoris condemnatos iudicio publico notans, in eis quoq; qui fictè cõdemnati sunt locum habet, [c] ut quia quis sit confessus, quem lex pro condemnato habet. S.C. Macedonianum in Republica quoq; obseruabitur, quæ filiofami. mutuam pecuniam dederit [d], & tamẽ Respublica fictam personam sustinet [e]. Sic leges pleræq; pœnales, què facientem gladio insequuntur, etiam de eo intelliguntur, qui per alium facit [f]. Qui pecuniam à reo petere arbitri sententia sub pœna uetitus est, nec à fideiussore quidem eius petet [g]. Non tamen regula huiusmodi perpetua est, sed plerasq; habet exceptiones, ut cũ diuersa ratio aliud in casu uero, aliud in ficto suadet: [h] quapropter procurator ad exigendum accepto ferre nõ poterit, tametsi acceptilatio ficta sit solutio [i], id enim donationem contineret, de qua huiusmodi mandato nõ censetur actum. Sic S.C. Trebel. de hærede uerba faciens, in fideicommissario locum non habet [k]: nec enim per fideicommissarium tabulæ testamenti, sicut per aditionem

a l.si.de mag. con.
b l.liber.j.§.si seruus.ad.l. Aquil.
c Bart.l.ictus. de infa.
d l.nihil.ad ma.
e l.mortuo.de fid.
f l.diuus.de fal.
g l.aduersus. de arb.
h l.illud.de.pe tit.hæred.
i l.non abstu lit.C.de no.
k l.j.§.denique ad Treb.

hæredis sustinentur: nec tamen negari potest, quin fidei-commissarius effectu censeatur hæres [l]. Eadem ratione edictum prætoris, ei qui negotia alterius gesserit actionem eo nomine promittens, locum nõ habuisset in eo qui hæreditaria negocia gessisset, nisi & id prætor expressim cauisset [m]: qui enim uiuentis negotium curat, affectione quadam motus uidetur, quæ ei obesse non debet. At qui hæreditatem uacantem extricare nititur, nõ uidetur tam ex obsequio laude dignus, quàm ex curiositate quadã nimia reprendendus [n]. Non procedit prædicta regula etiã, quando uerisimile est id actum, ut in casu uero tantum dispositio perficeretur. Veluti cum quis iurat se soluturum, non poterit id compensare quod eo tempore sibi debebatur [o]: quod si ex noua causa incipiat deberi, aliud fortè esset, quod Bartol. sensit [p]. Sic cum uerba personæ inhærentem qualitatem respiciunt, apparet id actum, ne per alium fiat [q]: unde & initiatus qui publicè macellum uel tabernam exercere prohibetur, pœnis legis non coërcebitur, si per alium exerceat [r]. Sic & lex collegij eum qui exercuerit artem uilem ab honore excludens, non intelligetur illi notam inferre, qui ipse mercimonijs nõ præfuit [s], quamuis seruorum institorumq; opera ea in re usus proponatur: nam & M. Crassus, haud dubiè Romanorum nobilissimus, huiusmodi artificum seruorum opera diues factus est, ut Plutarchus tradit. Censetur autem personæ qualitatem respexisse, cum natura rei hoc suadet [t], uel cum uerba hoc exprimunt, ut si dicatur: Personaliter, per se proprijs manibus, ipsemet, & si qua similia [u], quamuis huiusmodi uerba non adeò efficacia

l l. postulãte. ad Treb.
m l. iij §. hæc uerba. de ne go. gest.
n glo. f. l. culpa. infra tit. j.
o c. ad nostrã. infra de iure iur.
p Barto. l. amplius. rẽ ra. ha.
q l. iij. §. si pc. quod quisq; iur.
r Cle. j. de uita & hon. cler.
s l. humilẽ. C. de inc. nup.
t d. l. iij.
u l. iubemus. C. de erog. mil. ann.

Limitat. ij
Compensatio nõ admittit.

cacia sint, ut tamen rei natura, ratioq; legis non præualeat[x]. Sic & testator apposita conditione, si hæres sine filijs legitimis, & ex legitimo matrimonio conceptis decesserit, non intelligetur de his sensisse, qui per subsequens matrimonium, uel per rescriptum principis, iusti filij effecti sunt, quia illa uerba naturam respiciunt, non legis fictionem[y]. In materia quoque stricta, & quæ ad literam debeat intelligi, non fiet huiusmodi interpretatio; quapropter Rom. Pont. si beneficium quod morte uacauerit conferri tibi mandauit, isq; sacerdos non mortuus sit, sed aliàs priuatus, exautoratus'ue, mandatum extinguitur, in quo de morte naturali actum, non de ciuili præsumitur[z]: huiusmodi enim gratiæ ad beneficia angustè accipiuntur, nec in eis licita est extensio. Sic Iustiniani constitutionem[a], aduersus eos latam, qui rei alienæ uacuam possessionem occupent, receptius est in eo non obseruari, qui rem hæreditariam occupauerit: hæreditas enim impropriè uice personæ fungitur. Quapropter cum lex municipalis rem uenditam iuberet publico præconio, proscriptioneq; certis locis diuulgari, & nisi intra sex menses contradictum fuisset, quamlibet personam, etiam si uniuersitas esset, excludi. Respondit Raph. & Iaſ.[b] hæreditatis iacentis illabefacta esse iura: quod & mihi placet, tum propter decreti duriciem, quo sex mensium præscriptio aduersus iuris cõmunis regulas inducitur, tum quòd hæreditati ipsi negligentiam imputare nõ possumus: quòd si eo casu lex iuberet, ut quicunq; in re, uel ad rem ius haberet, illud ostẽderet, putarẽ excludi hæredem, is enim ius ad rem habeat, nempe ius

x l. diuus. de fal.

y Alexã. consil. 5. in 7. c. innotuit. de elect.

z c. susceptũ. de resc. li. 6.

a l. fi. C. Vnde vi.

b Iaſ. l. si is q. pro emp. 7. not.

adeundi, quo rem consequi potuisset[c]. Et ex his conse=

[e] l. inde §. idē iuf. ad leg. Aquil.

quens est, ut leges municipales, si correctoriæ sint, uel limitatoriæ, ad casum fictum non trahantur, idq; uulgò receptum est: cū enim hæc interpretatio ex extensione fiat,

[d] Imol §. & quid si tantum.

in his nullum esse extensioni locum constat[d], nisi in casibus quos infrà loco suo attingemus. Qua ratione nec

[e] Roma. cōsil. 436.

in pœnalibus, odiosis'ue casus fictus comprehendetur:[e]

[f] Bar. l. si sic. de verb

idem si dispositio taxatiuè concepta proponatur, ut cum quis se pro facto suo tantum obligauit[f]. Idem in dispositione hominis dicendum, cum casus fictus sub uerbis com

[g] l. si cū dotē. sol. matr.

prendi nō potest[g]: qua de re diffusius sequēti libro tractabitur. Et ex his quoq; ardua illa quæstio finiri potest, an appellatione mortis, de morte quoq; ciuili accipia=

[h] l. ex ea §. in sulā. de ver.

mus, in quo regula est, nō accipi[h], quia uis uerborum talem sensum non patitur. Si tamen mors ciuilis omnino eiusdem effectus, quo ad id de quo agitur, sit, tūc ex interpretatione de ea quoq; actum censebitur. Vnde si sit di=

[i] l. actione §. pub. pro so.

ctum, societatē morte finiri, etiā publicatione finietur,[i] & sicut mortuus nō impedit, quo minus sequens agnatus

[k] l. j. in fin. de contra tabu.

proximus sit, ita & deportatus[k]. Et pactum de dote in casum uxoriæ mortis lucrifacienda, etiam in eum casum

[l] l. deo nobis C. de epis. & cler.

intelligetur, cum in religiosum monasterium secesßit,[l] nec enim uerisimile est uoluisse maritum hoc casu expectare, exigendæq; dotis moram pati, donec naturaliter uxor fato fungeretur, quæ indiuiduā uitæ consuetudinē

[m] Bar. l. cū pater §. hæredit. de leg. ij.

contempsit: sicut nec tunc dilationis ratio habetur, cum quis in eorum religiosorum albo se professus est, qui

[n] l. intercidit. in fi. de condi. & demō.

omnino ex instituto suo sint incapaces[m]. Idem in his qui in metallaum damnati sunt, & serui pœnæ fiunt:[n]

nec

ec enim speratur fore, ut hi unquam liberentur, ut meri-
ò eorum intersit mortem expectare, unde seruitutem il-
am morti comparamus[o]: & si fortè accidat ut indulgen- o l.ex facto. §. si quis rog. ij. ad Treb.
ia principis restituantur, iam non illi, sed alij, nouiq; ho
nines existimantur.[p] In deportatis uerò spes hæc restitu p l.j. §. filius. ad Tertul.
ionis non omnino extinguitur, eorumq; interesse existi-
natur, ut mors uera expectetur, quod in eo respõsum est,
qui post mortem grauatus erat fideicommissum restitue-
re[q]: poßidebit enim post publicationem fiscus, donec mor q l. statius §. fi. de iur. fisc.
e extincto reo, dies fideicommißi uenerit. Cæterum in
casibus quoq; quibus permissa non est extensio, sed uerbis
statur, nunquã appellatione mortis de ciuili intelligimus,
ut in Pontificis Romani gratia, qua in casum mortis mã- r d.c. susceptũ. de rescrip.
datur alicui prouideri, sacerdotiumq; conferri[r], in his
enim præterquã si motu proprio indultæ sint[s], fit stricta s Cle. ne romani. §. sane. versi morit te, de elect.
interpretatio. Et hæc quod ad improprietatem, fictionéq;
pertinet, hactenus. Ex usu accipiuntur uerba generaliter
in quacunq; materia, etiam pœnali, quoniam is cõmunis
loquendi usus proprietati quoq; uerborum præualet, dũ
tamen ex autoritate prudentium originem traxerit: nec
enim dubium est, ex autoritate doctorum, propriã quoq; t Bar. d. l. olei. pop. ũj. q.
significationem duci[t], quantaq; eius uis sit, ostendit Ci-
cero, qui quandoq; usum optimum magistrum appellat,
quandoq; omnium magistrorum præcepta superare asse-
rit. Horatius quoq;: Multa renascẽtur quæ iam cecidere,
cadentq; Quæ nuc sunt in honore uocabula, si uolet
usus, Quem penes arbitrium est, & ius, & norma lo
quendi. Quintilianus lib. 1. cap. 5. Autoritatem, inquit,
sermonis consuetudo superat. Et inferius: Cõsuetudinem

sermonis, uocabo consensum eruditorum. Sulpitius Apollinaris apud Aulum Gellium, non solum uerborum communium ueræ & propriæ significationes usu mutantur, sed legum quoq; ipsarum iussa tacito consensu obliterantur[u]. Bartolus[u], tamen, quod ex communi usu dicitur non esse ex propria significatione asserit, sed potius ἐσχηματισμένον seu ex figurato sermone dici: quoniam naturalis rei significatio, autoritate populi immutari nequit[x]. Et ideo existimauit Saly. cum lege municipali caueretur, uerba ex propria significatione accipi debere, in ea intestatum non censeri pupillum, qui etiã si uoluisset testamentum facere iure prohibetur, quoniam id ex communi loquendi usu, non ex propria significatione est[y]. Addunt alij, idem esse si lex mandet uerba nullo extrinsecus addito intelligi[z]. Sed in hãc ego sententiam minime iuerim, qui supra ex opinatißimis scriptoribus ostenderim proprietatis uerborum uim, & ius penes usum esse: unde enim uocabula inuenta nisi ex hominum usu? Si quidem uetustißimam linguam Chaldæorum seu Hebræorum fuisse constat, quod & ueteres sensisse uerisimile est, cum apud Aßyrios inuentas litteras, & in Aegyptum per Mercurium, in Græciam per Cadmum Phœnicem, in Italiam per Pelasgos allatas, autorum consensu traditum sit. Id & eo argumento Eusebius Cæsariensis confirmat, quod literarum nomina apud Hebræos, suam significationem habeant, ut Aleph doctrina, Beth domus, Ghimel plenitudo, Daleth tabularum, & c. cum apud alias gentes nihil significent, solumq; quædam in his peregrinæ linguæ imitatio appareat,

u in l. labeo de sub. leg.

x l. ij. de usufr. ea. re.

y l. f. de suis & leg.

z Feli. in proe. decr.

Litere apud Assyrios inuente, et ad ... & Pelasgos allate

Literas nomina apud hebreos significationem habet,

reat, ab eo ſermone alij orti, ex uſu & conſuetudine, uim, augmentum, naturam ſuam receperunt. Quapropter nequaquam credendum eſt, naturalem rei ſignificationem non poſſe populi autoritate imminui. Nec uerum eſt figuratum huiuſmodi ſermonem dici, cum contra potius is figuratus ſit, qui præter uſum accipitur, unde & κατάχρησις *figura, quam abuſum Latinè dicimus. Arbitror igitur etiam in ſtatutis municipalibus, & quacunq; alia materia communem hunc uſum obſeruari debere, ex quo conſequens eſt, ut licet appellatione beſtiarum ſolummodo feræ contineantur* [a], *ut leones, urſi, pantheræ, tamen propter communem uſum omnia etiam domeſtica comprehenduntur* [b]. *Sic in teſtimonio quod quis poſſederit, intelligitur, id eſt detinuerit. Sic in ſtatuto Titiũ & omnes de eius domo eijciente, etiã naturales filij eijciẽtur. Sic arma ex cõmuni uſu hodie dicimus, etiã Iurecõſulti definitione exploſa* [c]. *Sic teſtator uxorẽ ſuã uſufructuariã, dominã moderatricẽ relinquẽs, de ſolis alimentis, & ſolita prærogatiua intellexiſſe cenſebitur. Sic licet maledicere & blaſphemare idem ſignificent, tamen ex uſu alia fit interpretatio. Sic conductor pactus ne ad penſionem, niſi quatenus gaudere potuerit, teneatur, ablatis præter eius aliquam culpam ab excercitu fructibus, nõ tenebitur: quia uulgò nõ dicimur gauiſi, niſi ea re quæ in noſtram utilitatem peruenerit. Sic lex pœnam conſtituens ei qui rem alterius acceperit, non ſolum de re aliena iure dominij, ſed etiã propter ſimplicem poßeßionẽ intelligetur* [d]: idq; propter communẽ *uſum. Declarãda tamẽ hæc eſt concluſio quibuſdã modis:*

[a] l. ſ. §. beſtias. de poſtu.

[b] Felyn. in. d. proe.

[c] l. armorum infra eo.

[d] Bart. in rub. de ope. no.

Et in primis uiderentur ſupradicta in communi uſu procedere, quem periti introduxiſſent, idq́; Fabij Quintiliani ſententia aliqui affirmant, alioquin imperitæ multitudinis uſus nequaquã in animaduerſione eſſe deberet: nam & uulgi opinionem Iureconſultus reprobat, eum qui promittere obligatus ſit, ſatiſdare debere exiſtimantis, [e] *& Baldus plerunq; ſcripſit, idiotarum uſum pro abuſu eſſe. Felynus nec excellentißimos, nec item imperitißimos obſeruari iubet, ſed mediocres, & ex eorum ſentẽtia uſum communem conſtituendum. Sed cum ex mente proferentis uerba accipienda ſint, ego aliter finiendum cenſeo, ut ſicut in teſtamentis patrisfamiliâs conſuetudo ſpectatur, in contractibus ipſorum cõtrahentium, ita & in ſtatutis eam ſententiam ſequamur, de qua ueriſimile eſt ipſos legumlatores intellexiſſe.* [f] *Si igitur ab excellentißimis facta ſint, eo modo loquutos illos ueriſimile credemus, quo peritißimi ſolent: Si ab imperitis, craſſa Minerua uerba accipientur: Nam & Celſus peculium pro repoſititia pecunia interpretatur, ex ruſticorum ſenum autoritate, qui pecuniam ſine peculio fragilem eſſe ſolent dicere. Sed & quoties aliqua dictio ex communi uſu latius accipitur, quàm ex proprietate ſoleret, in dubio ex proprietate accipienda eſt, ſi ratio legis non æquè ex communi uſu militet: exẽpli cauſa, Nepotes auo propriè dicuntur, qui eo uiuente concepti ſunt, ex uſu tamen etiã qui poſt eius mortem concepti ſunt, eo nomine dici poſſunt: nũquid igitur edictum prætoris nepotibus bonorũ poſſeßionẽ aui decernẽs, etiã in his ſibi locũ uẽdicabit, q̃ cõcepti nõ fuerãt? & cũ q̃ cõceptus nõ eſt, nõ poſſit fingi natus,*

e l. ſi dictum. de euic.

f l. ſi chorus. de leg. iij.

natus, sequitur inter eos nullã fuisse proximitatẽ, et ideo huiusmodi nepos reijcietur [g]. *Quapropter in prædicta municipali lege, qui rem alterius acceperit puniente, si apparet legem in fauorem eius latam, qui rei dominium haberet, nõ comprehenderetur possessor, tametsi probaretur ex communi usu rem alterius dici, etiam cuius sola possessio ad alium pertineret, tum enim uerbi proprietas potius quàm usus communis spectaretur. Si uerò paratio secundum utranq; significationem sit, tunc etiam communis usus attenditur. Vnde lex Iulia de adulteris, non solum in iusta uxore, & quæ in manum uiri conuenerit, locum habet: sed etiam in iniusta* [h], *idem, cum qua matrimonium est, licet non solenniter celebratum, idq; propter communem usum ex Homeri carmine, οὐ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων, quod alibi exposuimus. Cæterum & illud sciendum, ex communi peritorum in Latino sermone usu, nihil ad uernaculum idioma inferri: quapropter si Latinè testator liberis suis tutores dederit, etiam nepotibus dedisse intelligetur, si uerò filijs dixerit, aliud est* [i] *: licet hæc differentia in uulgari sermone constitui nequeat. Quapropter cum ex cõmuni consuetudine in lingua uulgari probatum esset, aliter filios legitimos, aliter legitimatos appellari, respondit Alexander* [k], *non idcirco ad sermonem Latinum quicquam inferri, cum Latinè etiam legitimus propriè dicatur, quem princeps natalibus restituit: quod frequenter in facto disputatum uidi, in his quæ pro testimonio uulgari lingua dicta erant, ut à communi Latinè loquentium usu interpretationem non acciperent. Qua tamen in re ego*

g l.itẽ. de fur. & leg.

h l. si uxor. de adult.

i l. quod si nepo. de testa. tut.

k Alex. cons. ij. col. 4.

tamen iuris adhuc legitur, quoniam alio sensu accipi potest, nimirum ut hi soli plectantur, qui monazonio non ob CHRISTI cultum, sed ad euitanda munera congregati proponuntur, atque hoc modo interpretatione prudentium legislatoris impietas confringitur. Efficax autem communis hic erit usus, si per longum tempus eualuerit, puta decennio, nec enim uerisimile est, posse citius ciuitatem in alicuius uerbi nouanda consuetudine consentire. Probandum igitur erit quod ad huiusmodi tēpus attinet, itemq; quod ad personas, quæ res ab arbitrio iudicis plurimam uim trahit, ut si de eo agatur quod uerisimiliter sæpißime, & à quàmplurimis fieri, uel dici soleat, idipsum necessario probandum sit: si uero de eo agatur, quod rarius contingere solet, sufficiet si non à plurimis, sed ab his dictum constet, qui de ea re uerba fecerunt, quamuis pauci fuisse proponantur: atque ita Bartolus sentit [o]. Nobis & illud placet, si ex Iureconsultorum libris de eiusmodi usu appareat, aliam probationem non requiri, ut in dictione intestatus, quæ non nisi ex communi usu pupillos & impuberes continet [p]: cum enim tales quoq; pro intestatis lex accipiat, etiam citra aliam probationem in quacunque lege munucipali de his actum arbitrabimur, quod in his dictionibus quoq; producendum est, quæ ex usu contrariam antiquæ significationem acceperunt, ut tyrannus: olim enim boni principes sic noïabantur, quo sensu & Home. & Verg. usi sunt: ut religiosus & deuot⁹, q̃ olim in malā partē, hodie in bonam ex usu accipiūtur. Ex interpretatione sensus legis accipitur, cū uis uerborū id nō significat,

o d.l. labeo.

p d.l.j. de suis.

sed

absurda subauditio, ut huiusmodi dissidijs obuiam eatur, nam absque tali interpretatione ne mystica quidem Euangelica consisterent, nec quisquam tam cautè, uel promiscuo, domesticoq; sermone uti posset, qui non alicuius repugnantiæ notam incideret: non enim protinus uociferandum, si quicquam contrarium uideatur, cum iudicij examine adhibito facile sit ambigua dissolui, aduersa separari, uaria discerni, obscura dilucidari.[y] Hinc est, quòd ne legum correctio inducatur, argumentum à contrario sensu, tanquam ex subaudito intellectu non accipitur, & clausula generalis tunc ad omnia præcedentia aduersus naturam suam nõ refertur[z]. Hinc est, quòd in correctorijs, si adsit eadem ratio, non tamen eadem inducitur iuris dispositio, quod & in dispositionibus quoq; procedit: non enim aliud est dispositio, quàm iuris communis quædam in fauorem pariticularem relaxatio, seu correctio, quæ & priuilegium dici potest: in his igitur extensio, etiam si eadem, uel maior ratio adsit, locum non habet[a]. Sunt enim dispensationes odiosæ, & annexam mandati Pontificij formam habent[b], à qua recedi non potest, meritò præfractè nimis, & ad literam tantum accipiuntur. Restringitur prædicta regula, quando ratio in lege expressa est, tunc enim ex ea fit extensio[c]: quoniam omnis casus in ea comprehensus censetur, cum ratio legis sit lex generaliter quicquid sub ea continetur decidens: & ita aliquibus uidetur, quædam in sui sententiam adducentibus, quæ non in correctorijs sed in limitatoris locum habent. Mihi haud sanè uerisimilis, nec ex ueterum mente[d] uidetur hæc sententia:

y l. apud. C. de fur.

z gl. c. cũ sin gula. verb. prioratibus. de præb. l. 6

a c. si. de post. præla.

b c. cui de nõ. de præb. l. 6.

Limitat p.

c Ias. authent. quas act.

d Imo. § devi ro. Gemi. c. j. de tẽp. ord in. 6.

Nam & iustiniani lex[l] uxori inopi in bonis mariti quartam deferens, si tres sint filij uel pauciores, extenditur etiam si nemo filiorum adsit, tametsi plures extent ascendentes. apparet enim propter uxoris inopiam generaliter legis ueteris rationem corrigi, liberos uel ascendentes præferentis: imò tali casu, cum ratio legis ueteris per nouam corrigitur, etiam plerisq; reclamantibus[m], putauerim non solum in correctorijs, sed etiam pœnalibus simul extensionem permittendam[n]. Restringitur rursus prædicta regula, in his quæ relatione quadam cõiunguntur: nam altero correcto, alterum quoq; corrigi censendum erit[o]: quapropter lex noua legem iuliam Viscelliam de uxore loquentem corrigens, etiam in marito correxisse existimabitur: qua ratione & lex in actore corrigens, de reo quoq; egisse creditur[p]: sic pœna imposita uendẽti, intelligetur & emptorem distringere[q]. Quod tamen declarandum est, si eadem ratio subsit, alioquin aliud obseruabitur[r]. Ecce, lex prohibet marito, ne uxori ultra quartam bonorum legare poßit, non censebitur uice uersa prohibuisse, quin quantuncunq; uelit marito uxor relinquat: uidetur enim uirorum meliorem conditionem solum fecisse, & id cauisse, ne muliebribus blandicijs seducti, male hæredibus suis consuluerent: quod Socinus rectè respondit[s]. Eadem ratioene crebrius traditum est, si lex sororem à fratribus hæreditate excludat, non censeri ex aduerso fratrem prohibitum quo minus ipse sororis hæreditatem adipiscatur: quamuis enim ius succedendi reciprocum esse debeat, tamen uerisimilius est uoluisse legis latorẽ masculis tantum

consule

l auth.præter ea.C.vnde.

m glo.cle.fi. de ætat.

n Abb.c.fi.de rescrip.

o l.fi.de ind.vidui.tol.

p gl.l.p interuallũ.de iud.

q l.fi.de accep.

r c.fi.de verb. signifi.

s cõsi.75.in.5

gere, ſicut in extenſione, quam uulgo paßiuam uocant, traditum quoq; eſt. Cuius rei exemplum, cum lex mino rem uiginti quinq; annis teſtari prohibet, nō poterit neç codicillos quidem facere: quoniam generaliter lege antiqua traditū eſt, qui teſtari nequeat, nec codicillis quicquam relinquere[b]. Ad hæc pertinent etiam quæ de acceſſorijs dicuntur, ferè enim receptum eſt, legem correctoriam ad acceſſoria quoq; trahi, idq́; diſpenſationis exemplo: quo traditur eum qui iure diſpenſationis ſacerdotia duo obtinet, utroq; in loco, cum per collegas quicquam tractatur, aduocandum[c]: id enim conſequens eſt conceßi ſacerdotij, quod pluribus alijs ſpeciebus declarari poſſet[d]. Idem in his dicendum, quæ æquioris cuiuſdam naturæ ſunt, & alterius inſtar reguntur [e], ut in legitima quæ ex inteſtatorum ſucceßione formam accipit, nam ea ſucceßione commutata, & ipſam quoq; commutari dicimus[f]. Sic lege Iulia Papia correcta, quæ matrimonium Senatoris cum liberta prohibebat, illud quoq; correctum cenſetur, quod ad hoc examplum traditū erat nec ſenatoris filiam liberto nubere poſſe: cū enim ex una radice uitium naſcatur, conſequens eſt, ut una lege tolli ſufficiat. Idem cum extenſio ex ui eius regulæ fit, cui licet plus, & id quod minus eſt: hoc enim argumenti genus etiam in lege correctoria non reijcitur[h]. Et ideo ſi ex ſtatuto exules & ꝓfugi poßint impune occidi, utiq; et uulnerari poterūt: cū filius qui patriā prodidit, occidi, ceu hoſtis publicus poßit, uidetur & exhæredari[i]. Aduertendum enim eſt, quoniam ſi argumentum inducitur in eadem ſpecie, cum minus in maiori contineatur, non

b Bar.l.ij. de lega.j.

c gl.c.qa in tātū.de præb.

d Iaſ.l.fi.col.6. de cōſtit.

e gl. c.non debet. de conſang.

f authē. præterea. C. vnde uir.

g l. fin. C. de nup.

h l.in ea.uerſi. nec occidere. de adul.

i l.in ſuis.de lib. & poſth.

uidetur id tam per extensionem fieri, quàm ex ui uerborum descendere. Si uero in diuersa specie inducatur, non uidetur in correctorijs id permittendũ: quapropter qui occidere potest, stuprare non poterit, neq; exulis uxorem alio dedecore afficere: quod utiq; crebriore calculo approbatum est[k]. Sanè in correctorijs quoque fit extensio, cum ad antiquum ius redigimur[l]. Sed dubitatur, de quo iure antiquo intelligendum sit. Ecce, lex municipalis agnatos præfert his, qui è latere materno coniuncti proponuntur. Filius sororis gradu proximus hæreditatem petebat, quoniam ex lege iustiniani[m] agnationis iura ei tributa sunt, hancq; interpretationem ut ipse cõprenderetur sumendã asserebat, quia hoc modo ad ius antiquum, nimirum XII. *tabul. reducebamur: nam & uidemus in legitimationibus fieri extensionem[n], quia tametsi dispensationes sint, tamen primæuum naturæ ius respiciunt: diuersum uidebatur, statutum enim illud ideo restringitur, quia iuri communi contrarium est. Si ergo ad ius commune reducamur, cessabit restrictio, non si ad legem* XII. *tabul. quæ iam diu ante sublata erat[o]. iure autem communi filius sororis agnatus non est, in quam partem & ipse ex coniectura mentis legislatoris, alijsq; rationibus transij. Igitur ius antiquum hic accipiemus, quod ante legem correctoriam ex communibus iuris regulis uigebat[p]. Nec legitimationem uerum est esse fauorabilem, quia iuri naturæ confirmis sit, sed quia beneficium est principis, in quo fit lata significatio[q]. Ex mente quoque correctoriæ legis fit extensio, cum aliàs elusoria esset, uel absurdum aliquid induceret. Quapropter*

Pontificis

k Car. cle. ne romani. 4 opp. de elec.

l c. olim tibi. de uerb. sig.

m l. lege. C. de legi. hære.

n C. per uenerabilem. qui fi. sint leg.

o §. ceterũ. de leg. agn. suc.

p gl. c. statutũ. de præb. l. 6 Fely: c. cũ accessissent. de const.

q Bar. l. ij. de uerb. obli.

Pontificis constitutio, qua gratiam uacaturi beneficij, ad ea quæ post indulgentiam eriguntur trahi prohibet, in concessione quoque à sedis apostolicæ legato indulta seruabitur [r]*: absurdum enim esset, plus autoritatis legato quàm Pontifici attributum: regulá que generali traditum est, leges, contractus, sententias, testamenta, semper eam interpretationem accipere, ne quicquam absurdi inducere censeantur* [s]*. Nam & lex superflua esse non debet, nec facile eludenda. Quapropter lex quæ fœneratores in sacris cœmiterijs sepeliri prohibet, & sepultores abominatur, etiam ad eos producitur, qui funebri pompæ & feralibus intersunt, & honoris causa funus prosequuntur* [t] *: cum alioquin non difficulter uespillo aliquis humani diuiniq; iuris contemptor reperiretur, qui corpus tumulo conderet, elusoriaq; hoc pacto pœna legis redderetur: semper enim ita interpretamur, ne elusoria sit lex. Vnde ut id euitetur, argumentum à contrario sensu etiam in lege correctoria assumimus* [u]*. Addunt aliqui hoc casu per exceptionem in lege positam contra naturam suam regulam extendi, etiam si iuris correctio inducatur* [x]*: quod tamen mihi sanè quàm dubium uidetur, cum satis sit principalem legis dispositionem utilem eße, parumq; referat si ex abundanti in exceptionibus aliqua dicantur* [y]*. Cæterum & ob salutem animæ fieri hanc extensionem receptum est: semper enim & ea quoque interpretatio assumenda est, quæ uel pro religione facit, uel nos à peccato liberat. Quapropter lex Federici puberum sacramenta in contractibus obseruari iubens, etiam ad distractus extenderetur* [z]*.*

r cle.fi.de resc.

Nota absurdū regulariter euitandum.

s Cur.cōs.45. col.ij.

Lex elusoria esse non debet.

t gl.in cle.j.de sepul.in uer. sepelire.

u auth.ex testamento.C.de coll.

x Dec.c.cū dilecta.col.iij. decōsir.util.

y Alex.l.si.qd quisq; iur.

z Bar.auth.sacrāmēta.c.si aduer.uēdi.

g 2 *Sic &*

uidetur id tam per extensionem fieri, quàm ex ui uerborum descendere. Si uero in diuersa specie inducatur, non uidetur in correctorijs id permittendũ: quapropter qui occidere potest, stuprare non poterit, neq; exulis uxorem alio dedecore afficere: quod utiq; crebriore calculo approbatum est[k]. Sanè in correctorijs quoque fit extensio, cum ad antiquum ius redigimur[l]. Sed dubitatur, de quo iure antiquo intelligendum sit. Ecce, lex municipalis agnatos præfert his, qui è latere materno coniuncti proponuntur. Filius sororis gradu proximus hæreditatem petebat, quoniam ex lege iustiniani[m] agnationis iura ei tributa sunt, hancq; interpretationem ut ipse cõprenderetur sumendã asserebat, quia hoc modo ad ius antiquum, nimirum XII. tabul. reducebamur: nam & uidemus in legitimationibus fieri extensionem[n], quia tametsi dispensationes sint, tamen primæuum naturæ ius respiciunt: diuersum uidebatur, statutum enim illud ideo restringitur, quia iuri communi contrarium est. Si ergo ad ius commune reducamur, cessabit restrictio, non si ad legem XII. tabul. quæ iam diu ante sublata erat[o]. iure autem communi filius sororis agnatus non est, in quam partem & ipse ex coniectura mentis legislatoris, alijsq; rationibus transij. Igitur ius antiquum hic accipiemus, quod ante legem correctoriam ex communibus iuris regulis uigebat[p]. Nec legitimationem uerum est esse fauorabilem, quia iuri naturæ confirmis fit, sed quia beneficium est principis, in quo fit lata significatio[q]. Ex mente quoque correctoriæ legis fit extensio, cum aliàs elusoria esset, uel absurdum aliquid induceret. Quapropter

Pontificis

k Car. cle. ne romani. 4 opp. de elec.
l c. olim tibi. de uerb. sig.
m l. lege. C. de legi. hære.
n C. per uenerabilem. qui fi. sint leg.
o §. ceterũ. de leg. agn. suc.
p gl. c. statutũ. de præb. l. 6 Fely: c. cũ accessissent. de const.
q Bar. l. ij. de uerb. obli.

Pontificis constitutio, qua gratiam uacaturi beneficij, ad ea quæ post indulgentiam eriguntur trahi prohibet, in concessione quoque à sedis apostolicæ legato indulta seruabitur[r]*: absurdum enim esset, plus autoritatis legato quàm Pontifici attributum: regulaque generali traditum est, leges, contractus, sententias, testamenta, semper eam interpretationem accipere, ne quicquam absurdi inducere censeantur*[s]*. Nam & lex superflua esse non debet, nec facile eludenda. Quapropter lex quæ fœneratores in sacris cœmiterijs sepeliri prohibet, & sepultores abominatur, etiam ad eos producitur, qui funebri pompæ & feralibus intersunt, & honoris causa funus prosequuntur*[t]*: cum alioquin non difficulter uespillo aliquis humani diuiniq; iuris contemptor reperiretur, qui corpus tumulo conderet, elusoriaq; hoc pacto pœna legis redderetur: semper enim ita interpretamur, ne elusoria sit lex. Vnde ut id euitetur, argumentum à contrario sensu etiam in lege correctoria assumimus*[u]*. Addunt aliqui hoc casu per exceptionem in lege positam contra naturam suam regulam extendi, etiam si iuris correctio inducatur*[x]*: quod tamen mihi sanè quàm dubium uidetur, cum satis sit principalem legis dispositionem utilem esse, parumq; referat si ex abundanti in exceptionibus aliqua dicantur*[y]*. Cæterum & ob salutem animæ fieri hanc extensionem receptum est: semper enim & ea quoque interpretatio assumenda est, quæ uel pro religione facit, uel nos à peccato liberat. Quapropter lex Federici puberum sacramenta in contractibus obseruari iubens, etiam ad distractus extenderetur*[z]*.*

r cle.fi.de resc.
Nota absurdū regula vitter euitandum.
s Cur.cōs.45. col.ij.
Lex elusoria esse non debet.
t gl.in cle.j.de sepul.in uer. sepelire.
u auth.ex testamento.C.de coll.
x Dec.c.cū dilecta.col.iij. decōsir.util.
y Alex.l.si.q̃ quisq; iur. Limita pro quan[...]
z Bar.auth.sacrāmēta.c.si aduer.uēdi

Sic & lex pontificum, sub pœna clādestinas nuptias prohibens, tanquam fauorabilis ob æternam salutem lata, interpretatione declarabitur [a]. *Sunt & pleraque similia, quæ ab alijs tradita* [b], *recensere hoc opusculo operæpretium non est.* NVNC *ad materiam pœnalem transeundum, in qua regula generalis est* [c]: *Pœnas interpretatione non adiuuandas, sed restringendas esse, semperque in mitiorem partem deflectendum: solet que uulgò dici, pœnæ nunquam locum esse, nisi ea expreßim à lege constituta sit* [d]. *Quapropter quibus casibus constitutio pœnalis extenditur, nunquam tamen respectu pœnæ locum habet* [e]. *Sicut & Pontificis decretum, quo etiam ignorātes male afficiuntur, quantum ad pœnam pertinet, eos non alligat* [f]. *Et constitutio declaratoria, licet etiam ad præterita trahatur, respectu tamen pœnæ in ea expressæ, non trahitur* [g]. *Et prohibitio matrimonij sub pœna infamiæ, licet sponsalia quoque celebrari uetare credatur, non tamen pœnam infligit* [h]. *Qua ratione & in contractibus, si pœna ex parte alterius adiecta proponatur, alterum tamen non coërcebit* [i]. *Et substitutio quæ de uno casu ad alium extenditur, non habet locum, si pœna apponatur* [k]. *Et pœna in capitulo aliquo contractus adiecta, alia in parte repetita non censetur* [l]. *Et quod de pœna dicitur, de priuatione quoque alicuius iuris intelligitur: nam & ea, quoties ex delicto uero uel præsumpto irrogatur, potest pœna appellari* [m]: *unde nec huiusmodi priuationi locus erit, nisi quoties expreßim hoc in lege cautum reperiatur* [n]. *Quapropter cliens qui in uerba domini iurauit, & tamen aliquid*

a c.ex tenore.
b Fely.c.trans. q si. sint leg. lato.de cōsti.
c c. in pœnis. de reg.iur.
d l. & si qs.§. diuus.de rel.
e Io.An.c.di, spendia. de rescrip.in.6.
f ca.tibi q. de resc.eo.lib.
g gl.c.j.de usu. uerbo decætero.
h l.solet.dē iſ̄n.
i Bal.c.j.qual. dom.feud.
k l.pater feue rinā.de cōd.
l l.in testamen to. eo.tit.
m l.fi.C.de bo liber.
n §.cū igitur. i authen. de non ali.

In pœnalibus regula ... non licet extensio

aliquid minus obseruauit, non ideo Feudo, quod uocant, multabitur [o], *nisi expreßim lege feudorum is casus comprensus sit. Quod & ad ius patronatus sacerdotiorum productum est* [p], *uidi'que quandoque ex facto dubitari. Titius fundum uendiderat, moxq; à uenditore eum in emphyteosim acceperat, adiecta lege, ut quandocunque intra quinquenium pretium emptori redderet, fundus sibi restitueretur: is Titius canonem non soluit, & dominus fundo manum iniecit: quærebatur, an sicut à contractu emphyteotico, ita etiam à pacto redimendi cecidisset? Et quibusdam uidebatur, ab utroq; cecidisse* [q], *cum & ea pactio pars contractus esset. Sed hæc sententia inhumana uisa est, ne pœna principalis contractus, etiam separatam redimendi pactionem afficeret, quæ quamuis contractui inesset, uerè tamen separatam causam habebat* [r]. *Cum igitur adeò odiosæ pœnæ existimentur, consequens est, ueram esse regulam; in pœnalibus extensionem non fieri* [s]. *In his tamen casibus, quibus legem correctoriam extendi à me suprà scriptum est, pœnalis quoq; interpretatione adiuuabitur. Quapropter & in pœnalibus, si ratio in lege scripta sit, fiet ex ea extensio. Et in æquiparatis, pœna alterum afficiens, alterum quoq; distringet. Idemq; in correlatiuis, in accessorijs, in consequentibus, si aliàs quid absurdum consequeretur, uel lex esset elusoria, uel de animæ fauore tractetur, quæ omnia simili casu à nobis suprà tradita, nouis exemplis rursus hîc ostendere, operæpretium non duxi: cum & apud alios hæc tractata, & nusquã non repetita, facillimũ sit reperire* [t]. *Prǽter igitur eos casus, alij quoq;*

o c.j. §. illud. quæ fu.pr. cau.

d glo.c. fi. de iure pat.

q Cep. de si/mul.cõtract. in.ij. præsu.

r Barb.consil. 51.in.j.

s l.cũquidã.de lib.& posth. las.

t Gem.c.j. de tempo. ord. in.6.

Nota Regula.

Amplia supra dicta Regula in multis casibus.

annotari poßunt, quibus lex pœnalis producitur. Primus, cum maior ratio est in casu omisso, fiet enim huiusmodi extensio: unde ex lege Iulia de adulterijs, cum mœchum deprensum liceat interficere, multo magis iure poterit cõtumelia affici [u], *quod* Attici *ῥαφανίζειν uocabãt. Sic & rescriptum diuorum fratrũ, quo* Præsidi *prouinciæ, unde quis incola est, permittitur ea prouincia reum interdicere unde oriundus est, ad eum quoq; casum trahitur, quo ei interdicitur, qui cũ incola esset, nõ in ea prouincia quid admisit* [x]: *cum maior ratio uigeat, propter fugam, à loco in quo deliquit, atq; ita plerisq; uisum est* [y]. *Hinc etiam communi sententia receptũ est, si ex lege municipij profugus poßit impune offendi, posse etiam occidi. Hinc qui in aliquem causa capitali ius dicere potest, eundẽ quoque ciuili iudicio condemnare poterit* [z]: *quod tamen in latrunculatore non procedit, cuius iurisdictio ex mandati principalis forma certos fines habet* [a]. *Videtur tamen, & fortè receptius est, etiam si maior ratio nõ subsit, sed similis seu æqualis, extensioni quoq; locum esse: quod eo exemplo probatur, quo communiter traditum est, filium à patre, non solum ex illis quatuordecim in Iustiniani cõstitutione relatis causis, exhæredari posse, sed etiam ex alijs æquè grauibus* [b]. *Nam & iura clientelarum, non solum adimi expreßis ex causis cõstat, sed etiam si qua similis, seu maior proponatur* [c]. *Sed tamen aduerti æquum est, rationem horum exemplorum esse, ne filij uel cliẽtis ingratitudo diutius impunita permaneat, quia sicut ex meritis huiusmodi illis beneficia conferũtur, ita iustum fuit ex culpa auferri: quæ ratio generaliter*

u l. nec in ea. de adult.
x l. relegatorũ. §. iterdicere de inter. & rel.
y Mathesil. in tracã. extẽs.
z l. ex eo. C. de ag. in reb.
a l. solemus. in fi. de iud.
b Doct. auſ. nõ licet. C. de libe. præte.
c c. j. §. pe. quę fu. pri. cau.

raliter locum sibi uendicat. causaéq; illæ exempla legis ipsius sunt, quibus exemplis ratio restringenda non fuit[d], maxime cum ea ratio lege scripta proponatur. Melius itaq; hæc sententia alijs exemplis probatur, & in primis. Delata ex senatusconsulto Tertulliano successione mater priuatur, nisi tutores filio petierit. Quid si curatores? Verba rescripti, inquit Vulpianus, deficiũt[e]. Quid si cum prægnãs esset, bonis curatorem dari non petijt? Et his casibus in sententiam legis incidit. Sed & constitutio qua indignum ultro eligentes, ipso iure in temeritatis pœnam priuantur: etiã ad eos, qui à Romano Pontifice scienter indignum postulãt, producitur[f]: quoniam eadẽ utroq; casu ratio est. Sic & lex ad Barbaricũ, uini, olei, & liquaminis trãslationem prohibens, ad arida quoque protrahitur. Sic mulier, cui dotem repetenti, exceptio adulterij frustra à marito lenocinij reo opponitur, nec quidem ex sentẽtia legis accusari poterit[h], quod argumẽto est, in pœnalibus pro ipsa pœna euitanda fieri extensionem. Secundus casus est, cum de criminis uindicta agitur, cum enim publicè intersit maleficia impunita non esse[i] (quia ut est in Publij Mimi uersiculo: Bonis nocet, quicunque parcit improbis) meritò ad casus similes ex huiusmodi legibus procedemus[k], quod tamen intelligendum, ut non idcirco augeatur pœnarum acerbitas[l]. Hinc est, quòd lex quæ ab excercitu missum infamia notat, eũ quoque attingere creditur, qui ab aliquo numero militari missus est[m]. Hinc & Modestinus: Lubricum, inquit, linguæ ad pœnam facile trahendum non est, si non tale sit delictum, quod uel ex scriptura legis descenderit, uel ad

d c. si papa. de priuil. in 6.

e l. ij. §. quid si curatores. ad Tertull.

f c. 1. de po. præl. 1 gl. fi.

g l. j. C. quæ res exp.

h l. cũ mulier. sol. mat.

i l. ita uulnera tus. ad. l. aq[l].

k Bar. l. quẽadmodũ. C. de agr. & cen.

l gl. c. sicut. de homi.

m l. ij. §. excercitũ. de infa.

exemplum legis uindicãdum sit[n]*. Cornelius Tacitus libro primo: Augustus, inquit, cognitionẽ de famosis libellis specie legis maiestatis tractauit, cõmotus Caßij Seueri libidine, qua uiros, fœminasq; illustres procacibus scriptis diffamauerat: mox Tyberius consultante Pompeio Macro prætore, an iudicia maiestatis redderentur, exercendas leges esse respondit: hunc quoq; asperauerãt carmina in sæuitiam, superbiamq; eius, & discordem cũ matre animum. Quibus uerbis apparet Modestinum de æquiparatis loqui, in quibus dubium non est fieri extensionem*[o]*. Ad hanc speciem propius accedit, quod sæpius lectum est, in pœnis maleficiorum, de similibus ad similia procedendum esse*[p]*: cum enim facinus patratum impune esse non debeat, ex similitudine aliarum pœnarum cõstituetur, quemadmodum & in hunc sit ammaduertendum. Quapropter cum in lege municipali crimen præuaricationis arbitrio Præsidis uindicandum permitteretur, dixi instar pœnæ in S. C. Turpiliano cõprensæ, uel si qua huic similis, condemnationem redigendam, & ideo plus minus ex causa arbitratu Præsidis discernendum. Tertius casus est, eadem ratio subest, & idem rei nomen hoc suadet, fiet enim extensio à nomine uero ad nomen improprium, & quod tantummodo de facto dicitur; ut in lege Iulia de adulterijs, quæ de uxore uerba faciens, etiam in ea intelligitur, quæ de facto uxor sit*[q]*, uideturq; id ex ea extensione induci, quæ de propria significatione uocabuli, ad latã in quacunque materia fit. Illud tamen mirum, legem quæ nuptias inter pupillam & tutoris filium prohibebat, ad cum*

n l.famosi. in fi. ad leg. iul. ma.

o Bar. l. quod vero. de ll.

p Bald. l. si qs ip. de iuris. om. iud.

q l. si vxor. §. j. de adult.

ad eum non trahi, qui protutoris sit filius, siue eius, qui hoc nomine usurpato rem administrat[r], quod spe= cialiter indultum uidetur prolis fauore, ne illegitima censeatur, itemq; dotis, cuius alioquin constitutio nul= la esset. Adde quòd non omnino eadem est ratio, cum tutor efficacius pleniusq; administrandi ius habeat, pro= tutori rerum alienandarum potestas nulla sit[s], ut in ea nihil uereamur ne in summa dotis modum excedat. Quartus casus est, cum propter aliquem fauorem pœ= nalis dispositionis odium temperatur, ut quia tractetur de fauore animæ, quod & in correctorijs suprà à nobis probatum est. Idem si de diuinis ædibus, aut ecclesiæ uti litate agatur[t]. Idem si cultui Christiano, fideiq; zelo expediat productionem fieri, quod & in quibuscunq; si milibus locum habet[u]. Vltimus casus est in subrogatis, uel aliqua ratione connexis: unde dispositio de uicario episcopi loquens, etiam in uicario collegij locum habet: quando sede uacante ob interregnum ius sodalitio de= uolutum est[x]. Idem quando id ad quod fit extensio non esset penitus separatum, unde decretum ordinis sacerdo= talis, de clericis eligentibus loquens, etiam de ijsdem præ sentãtibus intelligetur, de secularibus non intelligetur[y]. Idem quãdo connectuntur quadam consequentia, nam tunc altero mutato, & alterum interpollatur. Exemplum in rescripto Traiani, quod Plinius Cæcilius epistolarum lib x. refert. Lege Pompeia cauebatur, ne quis capiat ma gistratum, neu sit in magistratu minor triginta annis: item quicunq; magistratum cœperit, sit in Senatu: sub= secutũ est edictũ Augusti, quod permisit maiores XXII.

r l.ff.C.pe int. mat.

s l.ij.de eo qui pto tut.

t gl.c.sciant. de elec.in.6.

u c.ij.de diuor

x gl.cle.et si.de rescrip.uer. episcopi.

y d.c.sciant.

annis magistratum capere, an ijdem & in senatũ deligi poterunt? Et responsum est, si iam magistratus cœperant, posse, & hactenus nouatam legem Pompeiam: alioquin qui adhuc magistratũ non cœperit, tametsi XXII. annis maior sit, non posse in senatum eligi. Quòd si uiceuersa edicto illo in senatũ cooptari maiores XXII. annis posse statutũ esset, utiq; & in magistratũ potuissent eligi: nam & illud receptũ est, cum certa ætas dignitatibus ordinẽ annexũ habentibus constituta est, & certa ordinis, si restringatur in dignitate ætas, respectu quoq; ordinis mutatam existimari[a]. Eodem modo si ætas certa in presbytero necessaria sit, alia in diacono, alia in subdiacono: facta in uno mutatione, cum gradatim hæc munera conferantur, censebitur in alijs quoq; mutatum[b]. Idem cum lex noua ueterem interpretatur, licet interpretans uno in casu simpliciter loquatur, tamen de cæteris quoq; egisse intelligitur, qui in lege antiqua comprensi proponuntur[c]. Illud non omittendum, quamuis plurimis casibus in pœnis extensionem fieri supra docuerimus, id intelligendum, cum huiusmodi pœnæ ex iusta & probabili causa inductæ sunt: quòd si pœna supra delictum esset, & per terrorem concußionemq; potius quàm ex ratione indicta, tunc uerba nullo modo interpretatione adiuuanda sunt, sed potius restringenda. Quapropter lex Iulia, quæ patri ius occidendi mœchum deprensum concedit, in auo, & proauo, cæterisq; maioribus locũ non tenet[d]. Occidere enim aliquem propria autoritate perquàm crudele est. Sic & constitutio pro crimine paterno etiam filios pœna afficiens, ad filias

a c. cũ i cũctis. de ele&.

b gl. cle. generalem. de ætate.

c gl. c. dispẽdia de rescr. in. 6. uerb. quæstiones.

d l. patri. de adulte.

filias non extēditur[e]. *quamuis enim & in odiosis masculinum ad fœminas protrahatur*[f], *in pœna tamen tam irrationabili non fiet huiusmodi expositio. De limitatoria dispositione nunc uidendum, & nostrates interpretes materiam hanc exorbitantem appellant: cum enim ex huiusmodi extensione derogationes legibus augeantur, meritò ab orbita, id est communi, & lata uia diuertere dicuntur: unde & Augustinus de* Ciuitate Dei lib. *x. Nihil approbātes, inquit, quod exorbitet ab itinere sapiētiæ. Quicquid igitur præter communes regulas inductum est, id exorbitare dicitur: nos etiā limitatorium ea ratione dicimus, quòd intra certos limites communē regulam coërceat, quo fit ut Iasonis sententiam minime sequēdam arbitrer, inter has uoces differentiam constituentis*[g]. *Igitur in hac materia cōmuniter receptum est, si subsit eadem ratio extensionē fieri debere: quapropter Constantinus Imperator cum ius donationis ex ingratitudinis causa reuocandæ mulieri quæ secundò nupsisset, aduersus cōmunes regulas abstulisset: De his, inquit, quæ portentosæ uilitatis, abiectaéq; pudicitiæ sunt, satis etiam tacitè cautū putamus*[h]. *Sic &* Rom. Pontifex, *cum quandoq; propter malam testiū ualetudinem, eos ante litem contestatā aduersus cōmunes regulas recipi asseruisset, eiusdem æquitatis similitudine, etiam antiqua instrumenta renouari iußit*[i]. *Quo fit, ut eius exemplo nos quoq; huiusmodi limitatas dispositiōes interpretatione poßimus extendere, quod & ratio suadet, correctoria enim strictius accipiuntur, quoniā legi abrogāt, & totam extinguūt: at hæc derogāt tantūmodo, & aliquan*-

e l. quisqs. C. ad. l. Iul. ma.

f l. si qs id. de iur. om. iud.

Limitatoriu seu exorbitans.

g Ias. l. si cōstāte. sol. mat.

In limitatorijs si subsit eadē ratio regulariter fit extensio.

h l. his solis. C. de reuoc. do.

i c. cū dilecta. de cō fir. uti.

quan-

presso sit: quod hoc exemplo inducitur, Theodosij constitutione aduersus cōmunem regulam, hæreditas ascendentis ex testamento descēdentum delata, tametsi non adita, trāsmittitur: quid si intestato deferatur? & idem responsum est, licet non æquè tanta ratio id suadeat, expressa enim uolūtas testatoris id magis persuadere potuit, quàm tacita, quæ nullo facto testamento, solum præsumitur [y]. Non procedit hæc principalis enuntiatio quatuor casibus. Primus, cum lex dictione taxatiua utitur, tunc enim fieri non debere extensionem, receptum est: quoniam ad uersus legem fieret [a]. Quapropter & si lege municipali caueretur, ut eius uerba ad literam, uel absq; alia interpretatione intelligerentur, huiusmodi extensio uetita cēseretur. Sed tamen & hoc iudicij acumine discernendū, ut deprendamus quam ob causam taxatiua dictio adiecta sit, quid enim si lex ipsa sit, quæ huiusmodi prorogationem inducat [b]? nec enim ex taxatiua uerisimile est legis dispositionem emendari [c], sicut nec ea quæ consuetudine inducta sunt: quod in hac specie Pontanum obtinuisse dici...[d]. Mandauerat quis procuratori, ut centū aureos tantum mutuo acciperet, is sub usuris acceperat, quòd aliter non solerent pecuniæ id genus hominibus mutuæ dari: responsum est, dominum in fœnus quoq; propter cōsuetudinē, obligatū uideri. Quid item si materia pia, fauorabilisq; sit, nonne piæ causæ fauor dictionis illius limitationi præualebit [e]? nam & priuilegia suapte natura strictè accipiuntur, & tamen in eis ex huiusmodi fauore de persona ad personam permittitur extensio [f]. nam & cum statutum esset, ne à sententia definitiua tantum appellari

y l.j.C.de his qui ante aper. tab.

Limitat ....

a l.ij.C.de pa. qui fil.

b l.ob æs.C.de præd mi.

c Alex. l.j.C. de boñ.pos. sec. ta.

d l.iij. § iurari de iure iur.

e l.illud. in fi. C.de sa.san. ecc.

f Alex.l.miles de re iudi.

Nota.

g Pau. de cast. consi.

appellari ad Metropolis Senatũ posset: responsum est g: nec ab interlocutoria quidem posse, propter fauorẽ publicũ, ne quis extra patriã litium tricis implicetur: & definitiuæ mentio censetur in lege facta, quòd in ea probabilior erat dubitatio. Quid rursus, si adeò iustũ & ultione dignũ sit delinquentis odium, ut aduersus taxationis uim operæpretiũ sit pœnam extẽdere? quod in ea specie traditũ est, qua Iustinianus h certis tantũ ex causis donationes factas reuocari posse concessit: frequẽtius enim creditur ex alijs quoq; similibus eadẽ æquitate reuocationi locum esse. Quod & in his causis receptũ est, quibus patri permissum est, filium exhæredare: cuius sententiæ ille est cardo, quòd cum ratio in legibus generaliter scripta sit, causæ illæ tãquã exempla regulam arctare nõ debent, quod & supra à nobis tractatũ est i. Sequens casus est in his quæ ius personale inducũt, uel fauore certarum personarũ constituũtur k, nõ enim ad consequentias trahenda sunt, quòd huiusmodi cum iuris specialis sint, à cõmuni propriè exorbitant l, meritoq; priuilegia dicũtur, quasi de priuis, id est singulis lata, ad quam speciem pertinent etiam, quæ certo generi personarũ indulgentur: unde priuilegium militũ, ut post sententiam adhuc exceptione peremptoria tueri se poßint, ad cælestis militiæ pugilem non producetur m. Tertius est, cum aliquid ualde odiosum uel irrationabile inducitur, ut cũ lex patri filios filiasúe sanguinolentos uictus causa uendere concessit, non enim alia ex causa id fieri poterit n: opinor & si sanguinolenti, id est infantes, & iam iam nati, non sint, uenditionẽ irritam futuram. Accursius quid sanguino

h l. si C. de reuo. don.

i fi.c. si papa. de priuil. in sexto.

k l. j. de cõstit. prin.

l c. quæ a iure. de regu. iur. in sexto.

m Bar. d. l. j. C. de iur. ig.

n gl. l. ij. C. de pat. qui fil.

ſanguinolentus in ea lege ſignificaret ignorauit, nos ex codicis Theodoſiani interprete, in eius uocis notitiam peruenimus: hocq; argumentato arbitramur de iure non licere patri, tametſi principi, filium ſuum inuitum obſidem hoſti, etiam ut ſe redimat, dare. Quartus caſus eſt in ſtatutis ſeu legibus municipalibus, in quibus non uidetur licita extenſio, unde & lex Iulia de maritandis ordinibus, quæ uirum iubet, quicquid ad ſe peruenerit à ſeruo dotali, quem uolēte uxore manumiſit, reſtituere: in ſocero non procedit. De uiro, inquit Vulpianus, lex loquitur[o], de ſocero nihil in lege ſcriptum, & hoc Labeo quaſi omiſſum annotat. In quibus igitur caſibus lex deficit, nec utilis quidem actio dabitur. Sed hoc ego reſponſo non moueor, cum non ſit in uiro ſoceroq; æqualis ratio: ſi quidem mulier marito manumiſſori conſentiens, cum ob magnam coniunctionem poßit alia præſumptio accipi, non facile creditur uoluiſſe donare, quod in ſocero eſt cōtra, ſicut uidemus & in extraneis, quibus ſi permittamus rem noſtrā poßidere, in poſſeſſorio nobis præiudicamus, quod non ita eſt in uiro & uxore[p]: præſumitur enim alter ab altero iure quodam familiaritatis habere, nec ideo deteriorem in aliquo ſuam cauſam facere, quod maxime in caſu prædicto dicendū fuit, cū donatio uiro facta ab uxore regulariter prohibeatur, ſocero à nuru non prohibeatur[q]. Verius eſt igitur in lege quoq; municipali, iuxta ſupradictas diſtinctiones extenſionem permittendā, ut ſi lex ſit iuri cōmuni ſimilis, uel etiā limitatoria interpretatione producatur: ſi correctoria uel pœnalis non temere extendatur. Vnde & aliquæ quæ-

ſtiones

o d.l.ſi uero §. de uiro. ſol. matri.

p l.qui. iure. & acqui. poſſ.

q l. iij §. ſocerui. de don. in. uir.

stiones finiri poßint. Lex ait, Si quis triticũ extra territorium super equo, asino, uel curru portauerit, deprensus soluat centum. Salyc. [r] existimat qui super humeris gestat, uel mullũ agit, pœna quoq; afficiẽdũ: propius enim est ut effectus ipse exportationis consideratus sit, non auferendi modus. Cui & ego assentior, præterquàm in eo qui humeris gestat, cũ enim eo modo longè minus exportari quàm iumẽtis poßit, nõ est uerisimile uoluisse legislatorem talẽ afficere. Lex ait, Triticum extra territoriũ nemo deferat, nunquid farina poterit? Et receptius non posse, extensionemq; fieri, aliàs quippe prohibitio eluderetur [s]. Sed an uinũ, oleũ, liquamina? Et non censebũtur uetita, non enim tanta est ratio [t]. Quid uice uersa si uinum, oleum, liquamina deferri non sinantur, an triticũ? Et uerba legis deficiunt, opinor, & mens, nisi cũ lex ad Barbaricũ trãsferri uetat. Eius enim ratio est, ne suauitate frugũ illecti Barbari, impetũ in nos faciãt [u], quæ prima fuit Gallorum in Italiam aduentus causa, ut T. Liuius attestatur. Lex ait. Si quis decesserit intestatus, ei existentibus masculis fœminæ nõ succedãt, mortua est mulier, Salyc. negat statuto locũ esse. Si quis, inquit, ergo si quæ decesserit, cessant uerba. Ego dissentio, cum absurdũ non sit, uoluisse legislatorẽ etiam in fœminarum succeßionibus masculorum utilitati prospicere: & dicto, si quis, non omnino extensione, sed ex ui quoq; aliqua uerborum fœminas complectitur [x]. Lex ait, Patruis in succeßione præferantur consanguinei, nunquid & in tutela? Et cum hæc æquiparata sint, & quò tutela redit, hæreditas pertineat. Salyce. putat etiam in tutela consanguineos præferri

r l. si seruĩ. C. de nox.

s Bar. l. quæsitũ. §. illud. de leg. iij.

t Bal. in d. l. omnes pop.

u l. j. C. quæ res expor.

x l. j. infra eo.

ferri: quapropter & si lex agnatos cognatis in successio ne anteponat, in tutela quoq; extendetur, præterquàm matris respectu, cui tutela defertur, non propter successionem, sed propter præsumptum prolis suæ amorem: unde tametsi ab hæreditate excludatur, tutelam geret[y]. Lex, Stantibus masculis, intestato patri fœminæ non succedant: quid si testatus sit, & eas præterierit? & cum regula sit iuris antiqui, Quæ abintestato excluditur, ius dicendi nullum, uel bon. possessio. cont. tabul. petendi nõ habere, sequitur ex testamento quoq; exclusas[z], Quid si testator exhæredatis masculis, solos extraneos instituit? Et putarem non esse locum legi, & fœminis bon. possess. con. tab. concedendam, huiusmodi enim lex correctoria est[a], & ideo strictam solum interpretationem recipit: unde cum fauore masculorum, abintestato fœminas excludat, non debet extendi condito testamento, quãdo masculorum fauor non subest: & cum huiusmodi lex dupli ci cardine insistat, altero quo fœminæ excluduntur, altero quo mares uocantur: Si inclusiuum caput cessat, igitur & exclusiuum[b]: maxime cum in hisce tricis perplexis ue, humanius sit pro his pronuntiare, qui iure communi, & naturali ratione potiores sunt[c]: & ita sentio, licet alij contrà. Lex ait, Existẽtibus masculis, mater excludatur: quid si soror etiam adsit? Et uidebatur lex producenda, ut exclusa matre, quæ prior in gradu est, soror quoq; reijciatur: Sed contrà responsum est[d], cum diuerso iure soror succedat, meritò agnatum remotiorem excludet, & beneficio sororis mater quoq; fruetur. Qua ratione & lex amitam excludens, ad materteram nõ porrigetur,

y Dec. cõsi. 16.
z Bar. l. gallus. §. & quid si tantum.
a l. maximũ. C. de li. præ.
b l. alteri. de adimen. leg.
c l. æquis. ad Tertul.
d Alex. l. illã. C. de coll.

rigetur, & si à patruelibus mater excludatur, non ideo
e Dec.cõs.71. amita erit exclusa, diuerso enim iure succedunt[e]. Lex
ait, Iudici salarium non debeatur, nisi post sententiam,
quid si per iudicem non stat quominus definiat? Et re-
f Rom.cõs.85 sponsum est salarium deberi[f]. Lex ait, Rem uenditam a-
gnatus intra annũ ius redimẽdi habeat: quid si in solutũ
data sit? Pleriq; deficere uerba legis dixerunt, relatumq;
g Specu.tit.de emptione.§. nũc uidẽdũ. extat pronuntiatum sic fuisse[g]. Mihi durum hoc uide-
tur, propter rationẽ legis, & quia uerba omnino non de
ficiunt: nam uenditionis appellatio, ad omnem alienatio
h l. statuliberi a cæteris. in fi. de statul. nem ex lege x i i. tabularum pertinet[h]. Lex ait, Mari
tus uxori in ultima uoluntate ultra quartam bonorum
partem relinquere non possit, testator eam hæredem in-
stituit, cum clausula, si testamentum nõ ualeret, ut dona
tione mortis causa deberetur, atq; ita stipulatus uxoris
i Dec.cõs.196 nomine erat notarius, cum testamentum irritum fuisset,
Respondit Decius ualere donationem[i], quoniam dona-
tio causa mortis propriè ultima uoluntas non esset. Con-
trariũ obtentũ fuit, propter rationẽ legis, ne facile ægro
tantes mariti (quo potissimũ tempore testari solent) blan
ditijs muliebribus seducantur, & lata significatio uocis
non repugnabat, alioquin paratissima esset fraus legi.
Lex ait, Mandatũ testibus probari nõ possit, sed solis pu
k Bal.l.obseruare.§. fi.q. sj. d'off.pro. blicis documentis: an ratificatio probabitur? Et Bald.
posse credidit[k], quoniã lex illa correctoria & dura, ad
hunc casum trahi nõ debet. Quod & mihi uidetur, nam
quamuis quo ad effectum ratificatio mandato æquipare
tur, non tamen quo ad probationis modum. Lex ait, Qui
aliquẽ fuscina ferrea percusserit, duplici pœna afficia-
tur,

tur, percußit quis tridēte, uel capite securis, quid statuē dum? Et Bald.[l] si iudici sederit instrumentum æquè grauem plágam infligere, simileq́; fuscinæ esse, duplo puniendū rectè respondit. Lex ait, Adulter decētis aureis puniatur, an trahatur ad stupratorē? Et Salycetus ait non trahi, quare eum grauiore iuris communis pœna plectendum, tametsi aliàs grauius stupro adulterium castigaretur[m]. Ego subsisto, quoniam supra uidimus, in pœnarum similitudine fieri extensionem, & crassa Minerua adulterium & stuprum promiscuè accipiuntur[n]. Lex ait, De omnibus delictis pax fieri poßit, excepto adulterio, homicidio, furto: quid in raptore? Et receptius est posse fieri, nam alia in raptore, alia in fure constituta uidemus[o]. Lex ait, Quoties litis æstimatio uiginti librarum maior est, probationes per testes non admittantur: quid si partim ex testibus, partim ex instrumētis quis probare uelit? Et receptū est hoc permittendū esse, cessat enim subornationis metus[p]. Lex ait, Mulier absque duorum agnatorum autoritate ne contrahito: procurator mulieris contraxit, an quod ex se prohibita est, per alium poterit? Et respōsum est posse, dum autoritas constitutioni mandati saltem generaliter affuerit[q]. Lex ait, Qui in ecclesia aliquē percusserit, grauißime plectatur, percußit aliquis in cœmiterio, respōsum uel legi locū esse, quoniā æquiparata hæc sunt iure ueteri[r]. Lex, Vicinus ædificāti prætorium uendere teneatur, cum in fauorem ędificantis facta sit, non imponet aliquam neceßitatem emptori[s]: tāmetsi aliàs emptor & uenditor correlatiua, ut uocant, sint. Lex, Mulier sine liberis decedens teneatur triētē hæ

l Bald. d. l. omnes pop.

m § item lex Iul. Instit. de pub. iud.

n d. l. inter cæteras.

o Insti. ui bo. ra. uers. ridiculum.

p Bart. l. certi cōdi § quoniam. si cer. pet.

q l. apud § si. ex qui. cau. i pos Alex. cōsil. 189. in 7.

r Arch. 12. q. j. nulla.

s Bal. l. j. C. de com. ser.

reditatis fratri relinquere: num & filio fratris? Et si solus extet, non puto, si adsit patruus, cum eo admittetur: Licet Alexãder etiam si solus sit, putet legi locum esse[t]. Lex, Agnati quocunq; gradu cognatis præferãtur: extat consanguineus, itemq; frater uterinus: Responsum est uterinum non succedere[u], qui propriè agnatus non est, licet iura agnationis ex lege Iustiniani consecutus sit: cessat enim in eo agnationis conseruandæ ratio, quæ sola legis latorem mouit. Lex, Frater in patris successione sororem excludat: auus deceßit solis nepte nepoteq; relictis, quos ex duobus filijs sustulerat: Responsum est, nepotem potiorem esse[x], tum ex ratione legis, tũ quòd appellatiõe patris auus: appellatione fratris, etiam patruelis continetur: idq; lata significatione acceptis uerbis. Lex, Frater defuncti excludat matrẽ, de fratre patruele non intelligetur, quia in eo non æquè tanta est ratio, sicut in germano[y]. Lex, Syngraphæ manu debitoris scriptæ, plena fides adhibeatur: quid si aliena manu scripta, sed à debitore subscripta sit? Responsum est, idem esse[z], quoniam paria hæc esse lex existimat. Lex, Quisquis contractum aliquẽ iniuerit: quid si distractũ? Et receptum, idem eße[a], si eadem ratio sit utroque in casu. Lex præmiũ accusatori decernit: quid in denuntiatore? & idem quoq; debebitur, fit enim extensio fauore publicæ utilitatis, ne crimen impune sit[b]. Lex, Frater non poßit propter æs sibi debitum fratrẽ in carcerem trahere: quid si nomen alteri cesserit? Et uerius est nec ceßionarium quidem posse[c], qui creditoris loco substitutus est, alioquin fraus legi paratißima esset. Lex, Maritus dotis sibi datæ tertiam partem lucretur

t Alexã cõs. 36. in. 6.
u Bal. l. lege. C. de leg. hę.
x Bal. l. scim' 7. q. C. de inoffi.
y Alex. cõsil. 89. in. 6.
z l. si ita stip. §. chrysogonus.
a l. si unus. §. pactus ne. ff. de pac.
b l. 5. §. hi quoque. ad Syll.
c l. si post diuortiũ. sol. mat.

lucretur: quid si solum promissa sit? Non extendetur[d]*, nisi generalitas rubricæ ipsius legis aliud suadeat, & ita Baldo uidetur*[e]*. Lex existentibus fratribus defuncti, mater excludatur: quid si extent sorores ex latere patris tantum? Et à matre eas excludi uerius*[f]*, nec ius commune hoc casu correctum censebitur, cum nec fratris appellatione ui uerbi contineatur soror, sed per extentionem tantum, quæ in correctorijs locum non habet, præsertim cũ non æqualis ratio subsit. Et hæc quidem exempla sufficiāt, cum alioquin quàmplurima alia potuissent adduci, sed id mihi laboriosum magis, quàm utile lectori fuisset. Sed quid si alia lege caueatur, ne statuta aliquā interpretationem glosam'ue accipiant? Et Bartolus*[g] *credidit solum friuolam interpretationem reiectam censeri, cum uera interpretatio, quæ ex ratione legis descendit, naturaliter sit necessaria*[h]*. autoritateq; ipsorum legislatorum fiat, cui non est uerisimile uerbis illis derogari, alioquin absurda, inepta, iniquaq; quàm plurima adolescerent*[i]*, nam & uidemus demandata iudici causa ut eam appellatione remota cognoscat, solum friuolas, calumniosasq; appellationes submoueri*[k]*. Quæ uerba Bartol. ut in se uersa sunt, crebrioreq; calculo approbata, indigent tamen clariore expositione. Et in primis cum à uerbis legis recedendum non sit, si lex tollat interpretationem, de extensiua intelligetur, quatenus ui uerborum cõprehendi non poßit. Vnde quod à contrario sensu deducitur exclusum uidebitur, quod Baldus sensit*[l]*: qua ratione etiā in substitutione expressa uulgari non continebitur pupillaris, ex legis enim interpretatione, non ex uerborum*

d Iaf. l. j. col. ij. si cer. pet.
e Bal. ibi.
f Alex. cõsi. 45. in. 7.
g Bar. d. l. omnes. pop.
h l. j. §. his legib. & ori. iu.
i l. sed & si. §. quæsitum. de leg. iij.
k l. j. §. fi. a qui. app.
l Bal. d. l. ij.

De interpretation

m Bal. l. pre, C. de ipub.

figura inest[m]. Cum uero glossas fieri prohibet, restrictiones uel augmentationem prohibere intelligitur, non autem eā expositionem qua uerbum aliquod obscurum Grammatico more intelligibilius declaramus. Quintilianus tamen lib. primo interpretationem linguæ secretioris γλώσσας dici à Græcis autor est. Dionysius glossematicam dictionē esse ait, priscam, obscuriorem, circū loquutionibus constantem. Diomedes quoque genera loquutionum quinque facit, rationale, artificiale, historicum, glossematicum, commune. Quid si dicatur ad literam uerba intelligi debere? Et eodem modo fiet interpretatio, ne absurdum, ineptumq; aliquid consequatur, ne'ue extensione ultra uerborum uim utamur: quapropter & tunc dispositio in casu simplici loquens, ad mixtum non protrahetur[n]: quod accipiendum, cum mixtū ex ui sermonis nō prouenit, quod suo loco explicabitur. Sed an tunc masculinum concipiet fœmininum? Et Franc. Curt. respondit, tunc quoque concipere, indeq; existimat si lege municipali in hæreditate fraterna agnati fœminis præponātur, etiam in sororis successione potiores fore tametsi uerba ad literā intelligi debeant: cuius sententiā ego tum probarem, cum ratio fauoris agnatorum in lege expressa est: tunc enim & iste casus sub ratione, eiusq; uerbis comprēdi dicitur, sicut species sub genere[o], nec ui extensionis producitur: quòd si ratio expressa non sit, existente suprascripta lege aliud censerem: & ita Bal.[p] Corneusq;[q] responderunt, & frequentiore sentētia receptum est[r]. Quid si lex dicat statutum præcisè intelligendum, obseruandumq;? Et præcisè hic significat sine

n Ang. l. si ita. de li. et post.

o Pet. Cy. l. iura nō in sing. supra de ll.

p Bald. cōsi. 460. in. 5.

q Corn. 14. in. ij.

r Alexan. 14. in. 7.

tectorio

tectorio aliquo, & sermonis inuolucro. Cicero ad Atticum lib. VIII. Nemini cuius causam non reciperem tã humili, tam sordido, tã præcisè negaui, quã hic mihi planè sine ulla exceptione præcidit. Videtur metaphora ab his ducta, quibus imperatur ut longis uerborum ambagibus finem imponant, superfluaq; amputent, & quod uulgò dicitur, ad punctum ueniant: unde & præcisè quandoque dicitur, quod propter breuitatem obscurum est. Cicero de nat. Deorum lib. II. Id, inquit, præcisè dicitur, ut si quis Atheniensium Rempub. dicat consilio regi, desit illud, Areopagi. Ad Herennium quoque lib. IIII. Præcisio est, cum dictis quibusdam, reliquum quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudicium. Sed in casu nostro, ut dixi, aliter intelligitur, doctoresq; nostri ita accipiunt, ut uelit lex præcidi, quæcunque alia quæ illi dispositioni officiant, ambiguamq; reddant[s]. aitq; Bald. huiusmodi uerbis quæcunque glossemata reijci, nisi quæ ex alijs legibus assumuntur. Legem tamen correctoriam, quæ extantibus filijs fœminam excludat, tum ad nepotem non produci, quia nec præcisus hic intellectus[t], nec ex litera, sed ἐν πλάτει est. Sed nunquid in statutis argumento à contrario sensu locus erit? Et quia hic tractatus & ipse ad extensionem pertinet, non in his tantum, sed generaliter attingendus est. Videntur autem hoc nomine quatuor argumentorum genera contineri. Primum est, quod argumentum à speciali dicimus, nam si lex aliquid specialiter induci dicat, consequẽs est ut ius commune in contrarium sit, & hoc casu tale argumentum dicitur, non ex mentis coniectura, sed

s Iaf. d. l. oẽs pop. col. pe.

t Bal. d. l. maximum.

Præcisio quid,

ex ipso contextu sumi, unde ex lege Iulia[u], quae damnatam adulterij dicere testimonium uetat, probatur regulariter mulieris testimonium recipi, tali igitur casu putauerim etiam in correctorijs huic argumēto locum esse, quia propriè ab extensione non prouenit, cum lex, quae speciale esse dicat, ex ui illius uerbi negare in alijs censeatur: hacq; in specie eorum sentētiam probo, qui illud quod per huiusmodi argumentum inducitur uerbis legis expreßè comprendi existimauerunt[x]. Alterū genus est quod ab inclusiōe unius dicitur: Lex enim unum includens, aliud à contrario sensu excludere uidetur[y], & uniuersa[z]: hocq; casu tacitè & per coniecturam uerius est sensum talem accipi[a], & ideo hac specie non utemur ad iuris antiqui correctionē, nisi cum aliàs lex ipsa municipalis elusoria redderetur[b]. Aliud genus loci est, qui ab exceptione dicitur, uulgò enim aiūt exceptione regulā cōfirmari[c], nā quod in exceptione cōprensum non est, sequitur sub ipsa regula contineri[d], & hoc casu argumētum ex proprietate sermonis descendit, & ui uerbi: unde uidetur quacunq; in materia, etiamsi correctoria sit, aßumendum[e]: idq; aliqui probant. Sed ex aduerso obstat, quòd si lex sacri sodalitij eos fructibus sacerdotiorum priuet, qui nō residēt, praeterquā si infirmi, uel in Pontif. Romani obsequio sint, tamen nō intelligetur eos priuasse, qui in Episcopi sui obsequio sint, cum nec hi iure cōmuni priuētur[f]. Verum respondendum est, exceptionem hoc casu regulam non cōfirmare, tum quia regula à iure cōmuni interpretationē recipit, tum quia exceptio de Rom. Pontifici obsequentibus, satis ostendit

u l. qui testamēto. §. mulier. de testa.
x Domin. c. j. prima dist.
y l. maritus. C. d proc.
z l. cū pretor. de iudi.
a l. apud āntiq. C. de fur.
b glo. l. nulla. auth. diaconissam. C. de epi. & cler.
c l. nam quod §. ft. de penu leg.
d c. cū dilecta. de cōf. uti.
e Alexā. auth. ex testamento, C. de col.
f c. ad audientiam. de cle. non res.

Secundum genus. Tertium genus.

dit idem iuris obseruandum in his, qui suo antistiti subseruiunt, non enim minor est ecclesiæ utilitas. Postremus locus qui ἐμφατικωτέρως à contrario sensu dicitur, solet q; ex dispositione generali accipi, quæ certa ratione aliquid inducit, ut ea deficiente, mens quoq; legis deficiat, & tale argumentum à coniectura uires sumit[g], nõ autem directò ex ui uerborum accipitur. Fortißimum autem semper est, quod sic deducitur enthymema, dum tamen non simpliciter à contrario sensu literæ sit, sed etiam rationis, seu mentis ipsius legis. Quapropter cũ lex dicit, cassa sint omnia per Italiam aduersus libertatẽ sacerdotũ constituta, non sequitur, ergo extra Italiã obtineãt[h]: cũ Italiæ mẽtio nõ ideo sit facta, ut provinciæ excludãtur, sed quia frequẽtius id mali in Italia contingebat, in qua pleræq; respublicæ nullis subiectæ principibus sæpißimæ huiusmodi Plebiscita sanciebant. Quod dicitur (inquit Hieronymus)[i] antequàm cõueniret, non sequitur ut postea cõuenerint, sed scriptura quod factũ nõ sit ostendit. Sic in Euãgelio Matthæi: Et nõ cognouit eã, donec peperisset: nõ sequit, postquã peperisset, cognouisse: sed quidam est loquendi modus, qui ab affectione dicitur, credebant enim fore ut conuenirent, & ut eam cognosceret. Galli, inquit Vergilius, per dumos aderãt arcemq; tenebant, id est credebant fore ut iam iam tenerent. Pleraq; sunt huius rei in mysticis libris exempla, quæ libro aduersus Heluidium ἀντιμαρίτας collegit Hieronymus. Sic & nos plerunq; loquimur, cum dicimus, Iudices priusquam de causa cognoscerent, reum condemnarunt, nõ sequitur, ergo deinde cognouerunt: sed sumitur hic mo-

g c. cũ apostolica. de his quæ fi.

h authẽ. casse C. de sacros. san. eccl.

i c. qđ dicitur. extra co.

Quartu genu

dus ex eo quod fieri debuit. Si conuenerit, inquit Africanus [k], ut alius prætor, quàm cuius iurisdictio esset, ius diceret, & priusquàm adiretur mutata uoluntas fuerit, nemo compellitur conuentioni stare: non enim sequitur postquàm aditus sit non licere utriq; parti ab eius iudicio recedere. Sic cum testator iußisset fideicommissario caueri si filia non diuorteret, rescripserunt Seuerus & Antonius [l], non uideri remissa in cautionem in casu diuortij, quia non est uerisimile testatorem ad turpem hunc casum attendisse, imò potius credendum est, illa ab eo adiecta uerba, quòd crederet filiam aliquo modo non diuersuram, ut conditio uim causæ impulsiuæ respiciat. Ex qua ratione deducitur, huiusmodi argumenta legitime non sumi à contrario causæ impulsiuæ sensu, sicut nec uerborum, quæ narratiua uocāt, uel quæ modum, non autem conditionem inducūt [m]. Itemq; quoties pluribus rationibus, quas finales uocant, aliquid inductum sit [n]: aliqua enim deficiente, non tamen dispositio, mēsq; proferētis cessat [o]. Finge igitur, lex iubet quòd minor XVIII. annis non poßit absq; certa solennitate obligari, non censebitur ut post illud tempus uelit eum legitime obligari [q], sed tantummodo prohibitio illius legis deficiet, & casus ceu omißus ex dispositione iuris communis limitabitur: talem enim esse mentem legislatoris credendum est, ne inducta ad prohibendum permittere uideantur [q]. Eodem modo finge, lex ait, nemo ex mutuo ultra quincuncem accipiat, non sequitur permissas esse quincūces usuras, quas constat lege Pontificum prohiberi, sed simpliciter apparet, intra quincuucem nihil à lege

k l. si conuenerit. de iurisd. om. iud.

l l. ij. C. de cō dict. incert. ubi Cy.

m l. titio cētū. in princi. ff. de condi. & demonst.

n §. affinitatis. inst. de nup.

o l. j. § sexum. de postul.

p Bal. l. j. C. de inut. stip.

q l. legata inutiliter. de leg. j.

argumentū a contrario sensu non sumi (ms.) …

à lege municipij dispositum. Ex his quoq; consequens est, qui unum dicit, licet à contrario sensu uideatur aliud excludere, ut propter mentem præsumptam non censeatur ea excludere, quæ ei quod dictum est connexa, accessoria, similia sunt[r]: cum ut argumentum ualeat non solum à contrario uerborum sensu, sed & mentis accipi debeat. Concludendum igitur, cum hic locus non ex uerbis, sed ex cōiectura oriatur, regulariter in statutis correctorijs non assumi, nisi his in casibus, quibus supra in eis extēsioni locum esse docuimus: ut cum aliàs dispositio superflua redderetur, uel elusoria. Vnde cum lex municipalis sic scripta est, non existentibus masculis, fœminæ succedant, receptū est eis existentibus fœminas excludi[s]. Sic & lex, quòd mulier filios non habens, poßit de dote testari, à contrario sensu intelligitur, ut si habeat non poßit, ne alioqui superflua esset[t]. Assumetur tamen quādo nō per extensionē, sed ex uerbis quoq; aliquo modo cōprenditur, ut in eo casu dictū, qui à speciali dicitur[u]. Itemq; in eo quo ab exceptione regulam firmari docuimus[x]. Sed & quoties correctio legis nulla induceretur, non est dubiū tali argumento locū esse[y], nā tūc regulariter supra ostendimus permitti extensionem, nisi esset expreßim prohibita, ut quia cautum uerba ad literam intelligi debere[z]: itemq; nisi in pœnam legislator incideret, uel aliquid huiusmodi odiosum, absurdum, ineptum consequeretur: quæ omnia superius declarata sunt. Suprascriptæ quæstioni cohæret alia quoque regula, qua uulgò dicimus, contrariorum eandem esse disciplinam[a]. Videndum igitur, quomodo intelli

r Feli.c.nōne. de præsum.

s Alexā.l.j.de off.eius.

t Anch.consi. 213.pro isto prin.

u Bal.l.obseruare.§ proficisci.l. iij. quæst.

x Bald. consi. 173.in pui, cia.in.iij.q.

y Feli. d. c.significasti.de fo.comp.

z glo cle.i.de usur.

a gl.rub.ff. de acqui.poss.

intelligenda sit, & an in legibus municipalibus locum sibi uendicet. In qua re breuiter dicendum est, ubi eadē est ratio, ibi eādem esse contrariorum dispositionem[b] *: ubi diuersa sit ratio, diuersam*[c] *: ubi cōtraria, cōtrariā*[d] *: tuncq; esse regulæ locum, quæ in topicis traditur: id propositum in proposito operari, quod in opposito oppositum*[e]*. Quapropter apparet hæc non ex ui uerborum, sed ex ratione ipsa procedere: & ideo in casibus quibus supra ostensum est à uerbis non recedi, & extensioni locum nō esse, huic quoque regulæ nihil tribueretur. Hincq; est quòd si lex municipij sororem excludit ab hæreditate fratris, non uidetur uice uersa fratrem sororis hæreditate priuasse*[f] *: sicut uidemus, quòd media iuris prudentia masculos uolebat fœminis succedere, & non ex aduerso fœminas maribus: quoniam commodius uisum erat, sic iura cōstituere, ut plerunq; hæreditates ad masculos confluerent, obtinuitq; diu hæc sententia, donec per Iustinianum abrogata est. Sic Senatuscōsulto Tertulliano mater filio succedebat, & non filij matri, donec deinde ex Orficiano ei quoque prouisum est. Vnde apparet quamuis æquum sit succeßiones esse reciprocas*[g]*, non tamen hoc sufficere ut extensio fiat, nisi quatenus noua lege caueatur: nec enim id per regulam ueterem generaliter statutum est, ut sicut ego tibi, ita & tu mihi succedas: sed certis tantum casibus*[h]*. Vnde extensioni, quam paßiuam uocant, locus non est. Quapropter ex facto pronuntiatum scio, cum lex legitimatos prohiberet legitimis succedere, non censeri uice uersa uetitum filio legitimo, quominus ipse ei qui natalibus restitutus esset, succederet. Cæterum*

b l. ab emptione. de pact.
c l. inter stipu. §. sacram. de uerb.
d l. et si cōtra. de uulg.
e l. si §. fin. de leg. iij.
f Bald. l. lege xii. C. de legi. hær.
g §. filium. in authē. quib. mo. nat. eff. sui.
h l. si ab eo. C. de leg. hæ. l. cōmuniū. C. de na. lib.

terum & è conuerso, si lex fratrem ab hæreditate sororis alienum esse uelit, non prohibetur soror fratris hæreditatem adire[i]: uerba enim legis obseruanda sunt: & qui eis non excluditur, iure communi potior erit: cum si quicquam indecens constitutum sit, non ideo ad consequētia sit trahendum, ut aliud quoque inducatur. Sic & Paul. Castrensis[k] legem qua soror ab hæreditate fratris reijcitur, respondit ea interpretatione non accipiendam, ut etiā ab hæreditate sororis excludatur: quæ sententia est uera, nisi in lege ratio cōseruandæ agnationis expressa sit, quo casu supra aduersam huic Curtij[l] sententiam probaui. Non tamen perpetuum est in lege municipali huic argumento sedem non esse. Atqui in casibus quibus extensio fit, fortißimus hinc accipietur locus, quo fit ut in correlatiuis æquiparatisq́; etiam si de pœna agatur, non tamen tali cardine innixa ratio explodatur[m]. Cuius rei exempla quàm plurima Iason refert. Hinc est, quòd si lege cautum sit, ne testibus exceptio probari posit, nec actio quidem poterit[u]: cui enim damus actionem, multo magis exceptionem: & regula iuris antiqui est, in probationibus non plus actori fauendum, quàm reo. Hinc prohibitus à lege correctoria aliquem condemnare, censebitur ꝓhibitus & absoluere[o], nisi legis ratio sit, quia suspectam habeat iudicis sæuitiam. Quapropter hæretica impietatis quæsitor, delatum ad se reum absoluere poterit, condemnare solus non poterit[p]. Hinc si lex legatum probari per duos testes posse constituat, etiam ademptio legati hoc numero probabitur[q]: paribus enim paßibus in iure ambulant datio & ademptio.[r] Et hæc quidem

i Bal. l. testamentum nō ideo. C. de testam.

k Paul. cōsi. 340. hæreditas prædiū. Dec. cō. 71. in fi.

l Curt. cōs. 9.

m Iaf. l. fi. C. de indi. uid. tol.

u Bald. c. j. de mut. petit.

o l. nemo qui. de reg. iur.

p gl. cle. j. de hæreti. uer. eos.

q Bald. l. fi. C. de fideicō.

r gl. l. cū pro/ponebatur. de leg. ij.

quidem sufficiat. Caeterum cum extensio etiam ex uarijs argumentorum generibus in iure nostro fiat, erunt forte qui hanc quoq; partem à nobis attingi desiderabunt. Sed hi uelim sciant, à plerisq; tam ueteribus quàm recentioribus, adeò diligenter, etiam integris uoluminibus materiam hãc explicatam, ut minime nostra opera quisquã indigere poßit: adde quòd omnino haec argumentandi ratio ad Iureconsultos non pertinet. Optimus erat legum interpres Trebatius, etiam priusquàm M. Tullius Topica eius nomini dicaret, qui enim iudicio naturali lepram à lepra (ut uulgò dicitur) discernere nequit, is legibus nostris addictus, olei & somni iacturam facit. Spectant huiusmodi ad dialecticos, quorum ars in cõtentione uerborum consistit: Iureconsultum uero id solum decet, ut rationes legis consideret, ubi ratio dißimilis est, ibi argumentum esse inefficax sciat: at ubi similitudo rationis adest, etiam si alioquin res diuersißimae sint, tamẽ ab una ad aliam procedemus. Quid magis inuicem pugnat quàm testatum esse, & intestatum? & tamen de uno casu ad alium argumentamur[s]. Quid amplius dißidet, quàm sacerdos & asinus? & tamen de uno ad alium Alexander Põtifex, ceu de similibus argumẽtando, processit. Quod Antonius Butr. annotauit[t]. Quid rursus tam male cohaeret quàm perplexitas, & uerendorum nerui, & tamen Gregorius similia haec existimauit[u]. Ex similitudine igitur rationis legum scientia porrò extendenda est locorum argumentorumue sedibus: hisce, qui se Logicos dicunt, derelictis.

s l. causa, de uulg.

t c. fi. de treu.

u c. nerui test. xiij. dist.

ANDREAE ALCIATI IVRISCON. De Verborum significatione Liber

III.

VPEREST NVNC VT AD actiones hominũ deueniamus, & sicut à nobis, quemadmodum legibus extensio fieri poßit, supra expositum est, ita in præsentia declaremus, quemadmodũ contractus, & ultimæ morientium testationes ad casum omißum per interpretationem produci poßint. Nec absq; cõsilio nobis uisum est materiã hanc separatim tradere, nõ quòd inter cõtractus quoq; & ultimas uolũtates aliquæ nõ sint differentiæ[a], sed qd' multò maiores simul hæc habeãt cũ legũ interpretatione discordias. Quarũ est causa quòd legis dispositio ex sola mente unũquẽq; obliget: neq; enim legis mẽs aut ratio ideo minus pollet, quòd uerbis non sit expreßa, cum nõ minus committat in legem, eiq; fraudem faciat, qui uerbis obtemperans rationem negligit[b], quàm qui utrunq; negligit. At in humanis actionibus sola mens nihil proficit, nisi aliquo modo expreßa proponatur[c]. Ad hæc rationem legis perscrutari

a Iaf.l. quę de leg.ff. de legat. j.

b c.fin.de reg. iur.in. 6.

c l.quidã cũ filium.de hę red.insti.

tari plerunq; facile est, ex eaq; argumentari concessum est: cum generaliter proditum sit, id pro statuto habendum, quod legislatores, si de eo casu interrogati fuissent, uerisimiliter cõstituißẽt[d]*: quẽ sensum, ἐκ τῆς ἐπιεικείας, id est, ex bono & æquo accipi, Aristoteles Moraliũ V. autor est. At rationes hominum in ultimis uoluntatibus discernere difficile est, in contractibus longè difficilius, cũ semper debẽdi reus negaturus sit ne productio fiat*[e]*, creditor propter utilitatem sit affirmaturus: meritò igitur fatendum est interpretationes huiusmodi facilius in uerbis legum fieri. Quod non paucis quoq; in speciebus exempli causa demonstrabo. In edicto prætoris*[f]*, cum de actione fiunt uerba, & de pœnali, & de qualibet alia intelligitur. At cum quis in iudicijs actionem intendit, de speciali tantum accipitur*[g]*. In lege cum diœcesis fit mẽtio, & de ciuitatis, & de agri administratione intelligitur*[h]*. at in hominis dispositione, extra ciuitatem tantum diœcesis est*[i]*. In lege singularis, quam ἀοριστικὴν, id est, indefinitam uocant, semper uniuersali æquipollet*[k]*. In dispositione hominum non item. Lex de curatore loquens, etiam in tutore locum sibi uendicat*[l]*. at si testator curatorem dare se impuberi dixerit, nihil agit, nec tutor datus intelligitur*[m]*. Sic quoties lex filij mentionem facit, non est dubium & nepotem contineri, cum testator filijs tutores dat, nepotibus consuluisse nõ uidetur*[n]*. Si lex uniuersali termino etiam geminato utatur, ut quicunq;, quisquis, ad idoneos regulariter restringitur: at in contractibus aliud est*[o]*. Vnde qui sibi & quibuscunq; hæredibus feudum, quod uocant, stipulatur,*

d l. tale. §. si. de pact. in glo.

e l. an inutilis. de acceptil.

f l. j. §. quod aũt. de alea.

g Bar. l. hoc legatum. de lega. iij.

h l. j. C. de pri. car.

i ca. rodulfus. de rescrip.

k Bar. l. si pluribus. de legat. ij.

l gl. auth. minoris. C. qui da. tut.

m l. tutores. §. j. & adm. tu.

n l. qđ si nep. de test. tut.

o Bald. l. j. C. fin. cen. Ias. l. j. §. nunciatio. uers. iij. de op. no.

tur, etiam de extraneis, & aliàs incapacibus egisse præsumitur, idq; receptius est. Quoties tamen uoluntas in obscuro non est, nulla constitui differentia debet, quin sicut uerba legum generaliter quatenus ratio suadet, intelliguntur: ita & hominum dispositiones, regulasq; illas obseruemus, quibus traditum est, de placitis hominum, ad legum scita argumentum ualere [p], sicut de contractibus ad ultimas uoluntates, & uice mutua de hisce uoluntatibus ad contractus [q]: cumq; inter hos aliqua differentia sit, leges municipales ultimis uoluntatibus potius quàm contractibus accedere [r]. IGITVR ut ad rem deueniamus, puto quinque axiomatis, seu conclusionibus materiam hanc omnem extricari posse. Prima est, Prouisio, qua quid purè dispositum est, in uno casu facta, ad alium non producitur. Quapropter si alij fundum, alij usumfructum eiusdem fundi testator legauerit, usufructus communicabitur: quia fundi appellatione etiam usufructus continetur [s], nec error testatoris faciet, ut alij solus ususfructus detur, nisi aliter uerba conceperit. Sic & testator qui tutores filijs dedit, de eo non intellexisse censebitur, quem habere se ignorabat, tametsi uerisimile sit ei quoque si sciuisset daturum [t]. Sic cum dotem pater daret, si in alterum casum, uel diuortij, uel mortis stipulatus sit, in alterum in quem non pepigit, mulieris actionem esse responsum est [u]. Et conclusionis ratio illa est, quòd in dubio standum est uerbis, nec uidetur quis aliud sensisse, quàm quod uerbis expreßit. Non obseruatur prædictum axioma quatuor casibus. Primus est cum id quod omissum est uirtute expreßi intelligi potest, uel ex natura actus,

p l. nõ ĩpossibile. de pac.
q d. l. quæ de legato.
r gl. l. j. C. de his quib. vt indig.
s l. si alij. de vsufr. leg.
t l. si qs ita. §. si quis cum. de testa. tut.
u l. si cũ dotẽ. sol. mat.

ra actus [x], uel ex antecedente, consequentéue [y] necessa-
x l. si non fuerit. pro soc. rio, uel propter connexitatem [z], uel quia inuicem se re-
y l. illud. de acquir. hær. spiciant [a], uel quia per argumentum à contrario sensu id
z l. lucius §. paul. de adminis. tut. suadeatur [b], uel quia prouisum in simplicibus esset, et de
casu mixto agatur [c], uel quia testator plus expresserit, nã
a l. alteri. de adim. leg. & de eo quod est minus utiq; uerisimile est prouisum. [d]
Quod & quandoq; uice uersa accipitur, & ex minori
b l. aliquãdo. de cõdi. & demon. per coniecturam ad id quod maius est perducimur. Sanè
& quædam propter fauorem ultimarum uoluntatum pro
c l. si ita. de li. & posth. consequentibus seu connexis habentur, quæ in contracti-
d l. q quartũ. de leg. j. bus separata censentur. Ecce, qui uendit fundum, iter seu
e l. i uẽdendo. de contrah. empt. uiam ad eum præstare non tenetur, nisi expreßim ita
conuentum sit [e], & tamen hæres fundum à testatore dare
f l. binas. de seru. vrban. præd. iussus, uiam quoque ad eum præstabit [f]. Qui mandat nu-
merum Canonicorum coërceri, quia reditus diminuti
proponantur, non censetur id mandasse, ut auctis faculta
g c. si. de verb. signi. tibus augeantur [g], quod tamen in ultimis uoluntatibus cõ
tra est [h]. His non absimile quod in dispositione legis Bar.
h l. fin. § fi. de leg. iij. scripsit, in causa læse maiestatis, famosi, itemq; alij testes
reprobi admittuntur. Qui igitur eo crimine legatum ac
cusat, quia successorem non admiserit, hoc ipsum hisce
testibus probare poterit. Quod si negetur eum legitimũ
i Bar. l. in quæstionibus. ad le. Iul. maie. successorem esse, non poterit, nec huiusmodi consequen-
tia adminicula eadẽ priuilegia habebunt [i]. Secundus ca-
sus est, quando uerisimilis mens testatoris est, ut idem sit
in casu omisso. Quod in eo responsum est, qui uterum fi-
liæ prægnantis instituit, cum se inscio ruri albescente cæ
k l. titius § fi. de liberis & posth. lo iam enixa esset, erit enim infans ex eo testamento hæ-
res [k]. Sic & qui posthumum instituit, quem crede-
bat in

bat in lucem se mortuo uenturum, eo quoq; casu instituisse censebitur, quo se uiuo nascatur [l] *Sed tamen hoc ita intelligendum, ut procedat, cum de eadem persona agitur, idem enim ille nepos est, siue iam natus, siue post nascetur, siue uiuo, siue mortuo testatore. At si alia persona sit, casus pro omisso habebitur, cum enim testator de ea non cogitauerit nec disposuerit, saluis regulis iuris non possumus aliter constituere* [m], *cum præsumpta testatoris mens, nisi in aliquam dispositionem transierit, non obseruetur* [n], *nam actus hominum ultra eorum præsentem cogitationem non operantur* [o]: *& receptum est, testantium uoluntatem ex eo interpretationem accipere, quod ipsi opinabantur, non ex eo quod ex se uerum sit,* [p] *maxime cum regulariter ulla persona extrinsecus assumi non soleat* [q]: *nam etiam in substitutione uulgari nunquam uidemus omissum uerbis casum ex mente comprehendi, cum substituti persona uariatur* [r]: *mandatum quoque ad aliam personam non producitur, tametsi idem effectus consequi inde possit* [s]. *Nec me quicquam mouet quod à Seuero Imp. constitutum est, posthumum testamento matris præteritum, quæ in puerperio repentina morte decessit coniectura mentis maternæ cum fratribus censeri institutum, nec eo casu testamentum ceu inofficiosum expugnari posse* [t]: *Quia arbitror propter iustam impedimenti causam, & quia nullum filijs damnum inde oritur, atq; etiam odio querelæ ita constitutum. Minus quoque moueor Papiniani responso* [u], *quo pactionem dotis mihi uel fratri hæredi meo restituendæ, non prodesse fratri respondit. si hæres non sit, sed filijs potius*

i 2 meis,

l l. fina. C. de post. hær.

m d. l. si quis ita. § si quis cum.

n d. l. quidem cum f.

o nõ omnis. § cer. pet.

p l. quo loco. § j. de hær. insti.

q l. si ita stip. §. chrysogo. de uerb.

r l. si paterfa. impube. vbi Imo. de vul.

s l. mandasti. de neg. gest.

t l. iij. C. de inoffi. test.

u d. l. tale. § 8.

meis, quos postea susceperam, hæredesq; scripseram: nam ibi mentio fratris demonstratiue addita erat, cum crederet stipulator fore, ut is esset hæres, unde susceptis postea filijs ipsi agunt: quia pacti uerbis non excluduntur, cum hæredes sint. Non ergo is casus potest omnino omissus dici: & licet Accursius ex eo responso generaliter censeat, id pro statuto habendum, quod uerisimiliter constitutum fuisset, si de eo quæsitum foret, ut demus uerum esse in legibus quarum mens sola obligat[x]*, in actionibus certè hominum aliud est, & ex hic tractatis distinguendum. Quo fit, ut etiam recentiorum quorundam sententiam probare non poßim, mentem testatoris obseruari arbitrantium, etiam si aduersus uerba faciundum sit*[y]*. Si enim id sequeremur, sola mens absque ullis uerborum adminiculis sufficeret, quod supra falsum esse ostendi. Ad mentem igitur attendimus, non quando aduersatur uerbis, sed quando præter uerba est, cum scilicet casus omissus est, non quando aduersus. Quod & ex ea communiter recepta sententia deprehendi potest, qua traditur in ea conditione, si Titius decesserit sine filijs, non censeri filios aliquo modo ex testamento uocatos,*[z] *cum quæ in cõditione sunt, ad dispositionem non referantur: nam etiam si aliqua coniectura adsit, ut quia huiusmodi filij grauati à testatore fuerint, uel interdicta illis alienatio, non tamen à uerbis recedimus, & solum in cõditione pôsitos arbitramur: huiusmodiq; quamplurimas coniecturas in Socyni responsis confutatas cernere est, quæ in præsentia referre operæpretium non est. Posset tamen tam euidens coniectura mentis allegari, ut ad casum*

x l. nominis §. j. infra eo.

y l. hæredes §. cum ita. ad trebel. l. publius §. fin. de condi. & demon.

z Glo. in l. lucius. de hær. insti.

Cur. cõs. 45

Corn. consil. 118. ij. Socy. cõsi. 126. iij.

ſum quoq; omiſſum diſpoſitio teſtatoris meritò producẽda uideretur. Quo argumento in ſubſtitutione uniuerſali, caſu quo nullus filiorum teſtatoris ſit ſuperſtes, reſpondit Alex. *ſubſtitutum etiam à fœminis legatarijs excludi* Alex. cõſil. 17. vij. *propter quaſdam coniecturas. Tertius eſt quando caſus non omnino omiſſus eſt, tunc enim ex mente fiet extenſio. Cuius rei exemplum eſt, quando teſtator in ſimplicibus diſpoſuit, non enim mixtum caſum omnino omiſiſſe creditur, qua de re infra quinto axiomate diffuſius agetur. Sed & ſi ſub uerbis aliquo modo cõtineri poteſt, pro omiſſo non erit, qđ in ea ſpecie à Decio rñſum eſt, cũ teſtator* Dec. conſil. 227. *Titio ſubſtituiſſet, & ei⁹ filijs deficiẽtib⁹, ſeu decedẽtib⁹: licet enim non dicatur decedere q non nat⁹ eſt, dicitur tñ* ἐν πλάτει *& craſſa Minerua, deficere. Sed hoc uix mihi perſuaderi poteſt, ut deficere dicatur, quod nunquã incęperit[a]. Et ideo uerius arbitror, nullo modo ex uerbis, ſed ex coniectura mentis ſolum intelligi. Cæterum & caſus ille omiſſus non cenſebitur, qui ex uerbis ſaltem impropriè acceptis comprehendi poteſt[b]. Idem quoties teſtator unicum caſum expreßiſſet, uериſimiliter credens alium non euenturum, alioquin illum etiam expreſſurus, is pro omiſſo non habebitur[c]. Quod & in conditionibus procedit, quamuis ſpecialiter & ad unguẽ obſeruari debeãt. Idem opinarer quoties id eſſet expreſſum quod frequentius ſolet euenire, ut non cenſeatur rarius contingentem caſum excluſiſſe, in quo eadem etiam idemq; effectus ſit.[d] Idem quando id expreßiſſet, cui aliquid ex conſuetudine ſoleat accedere, nam de eo quod ex ſequela eſt, actum quoq; interpretabimur[e]. Quapropter cùm negociator*

a l. titio vſuſ. fruc. de cõd. & demon.

b l. diuus. de vſu & habi.

c l. mulier. in priu. ad treb

d gloſ. authen. caſſa. C. de ſacroſãc. eccl.

e l. cuicũq; §. pen. de inſt.

Titio mandasset ut mutuo centum sola. acciperet, responsum est sub usuris accipi posse, quod non soleant negociatores inuenire qui alia conditione mutuare pecuniam uelint [f] *Quartus est cum casus omissus est similis expresso, & eundem effectum habet, fit enim ad eum extensio. Quapropter si mandauero ut pro Titio fideiubeas, & tu non fideiusseris, sed creditori mandaueris, uel aliter egeris quàm quod mandatum sit, nihilominus tenebor.* [g] *Vnde & Iason cum diligenter seruandos mandati fines docuisset, ab eiusq; forma non recedendũ, subdidit tamen posse plenius uberiusq; adimpleri: posse formæ superficiem negligi, dum effectus seruetur: posse quod mandatũ non est, sed mandato uicinum, expediri* [h]. *Itemq; quod cõnexum, quod antecedens, quod consequens, quod accessorium, siue de iure, siue de consuetudine, quæ latius apud eum legenda relinquimus. Hinc prohibita à testatore alienatione, omnis modus uetitus censetur, unde aliquo casu dominium transferri possit* [i]: *cõcessáq; exequutori facultate uendendi ut creditoribus satisfiat: poterit & in solutum dari, & pignori opponi, cæteraq; fieri, unde huiusmodi causa satisfactionis obseruetur* [k]. *Qua ratione in quæstione facti obtentum uidi. Rom. Pontifex præposito cuidam concesserat, ut ex ecclesiæ immobilibus bonis usq; ad quingentos aureos alienaret: is cẽsus quosdam uendiderat: responsum fuit, quamuis huiusmodi iura appellatione bonorum immobilium stricto sermone, non contineantur* [l], *tamen propter effectus similitudinem non esse dubitãdum, quin alienatio fieri potuerit. Quandoq; tamen etiam si idem effectus suadeat, non fit huiusmodi*

f Rom. l. iij §. iurari. de iureiur.

g l. fina. §. fina. mand. Iaf. l. si procurator. c. de procur.

h l. iam tamẽ. §. penul. iud sol.

i Bartol. l. in quorum. de pig.

k Bart. l. alio. colum. iij. de ali. leg.

l l. adino. § in uenditione. de re iud.

modi extensio: ut cum Prætor tutoribus permittit uendere si illi obligent, nihil agunt [m]: si enim uoluisset Prætor ut eis obligare liceret, non rectè partibus suis functus diceretur qui uenditionem concessisset, meritò decreti forma seruanda fuit. In materia quoq; stricta in qua à uerbis non recedimus, quales sunt gratiæ ad beneficia, quæ propter ambitionem sacerdotum restringuntur, non accipietur huiusmodi interpretatio [n]. Sed & extensio non fiet ad casum principis dispensatione indultũ, tum quia de tali testatorem cogitasse non est uerisimile [o], tum quia idem omnino effectus inde non prouenit [p]. Qui enim aliquid filio prohibet antequã legitimam ætatem habuerit, de eo qui ueniam ætatis impetrarit non intelligitur, non enim princeps rescripto suo maturitatem consilij illi dare potest [q]. Hinc quoq; illud inductum quidam arbitrantur, ut si pro tutore fideiußero, isq; non administrauerit, tametsi adhuc iste cõueniri poßit, ego tamen non poßim, ipse enim conuenietur, tanquã socij qui administrauit fideiussor [r], at ego pro eo solũ promisisse cẽseor, quod propria obligatione, non quod aliena debeat: cum ergo idem effectus non sit, ad hunc casum fideiußio mea non protrahetur [s]. Quo exemplo cum miles in procinctu societatem prædæ de hostibus faciendæ cum Titio contraxisset, dixi, in hanc causam id non protrahendum, quod is ab alio socio consequuturus erat, sed id solum, quod ipse manu, uirtute bellica cœpisset: nam & solet dici [t], Socius socij mei, mihi socius non est. SECVNDVM axioma in hoc tractatu est, prouisio conditionalis in unum casum, non trahitur ad omissum, qui expresso dißimilis sit [u]. Qua-

m l. si pupillorũ. §. si prætor. de reb. eo.

n c. susceptũ. de resc. in. 6.

o l. apud iul. §. fi. de le. j.

p l. fi. C. de his qui ve æta.

q l. j. de mino.

r l. fi. C. si tu. non gess.

s l. iij. §. illud. rem pup. sal.

t l. nam &. ff. pro soc.

v l. si cũ dotẽ. sol. mat.

propter pater dotem sibi reddi in casum mortis filiæ stipulatus, in casum diuortij integram filiæ actionem reliquisse censebitur: & uice uersa, si in casum diuortij sibi stipulatus sit, filiæ hæredes in casum mortis dotem repetent: casus enim hi dißimiles sunt, cum qui sibi diuortio sequuto pascitur, mulierem retrahat, ne facile aut ipsa diuortat, aut marito diuortendi causam præstet. Qui uerò in casum mortis stipulatur, mulieri facultatem relinquit, ut eadem dote, poßit iterum nubere. Nec obstat quod extraneus dotem sibi reddi in casu facti matrimonij, & quoquo modo soluti, stipulatus, in eum quoq; casum aget, quo matrimonium à principio non ualuerit, [x] *& sic factum non sit, nam hoc ex mente inductum est, constabat enim de errore extranei matrimonium ualere existimantis, unde datum ob causam, ea non sequuta, condici debuit. Confirmatur axioma illud eo quoq; responso* [x], *quo traditum est, posthumum suum hæredem commodißime institui, siue uiuo me siue mortuo natus sit: quia si alteruter casus omissus fuerit, eo quia omißus sit, natus rumpet testamentum; ex mente enim testatoris apparet, hosce casus eum pro diuersis habuisse, ut qui fortè cuperet, uel uidere sibi hæredē, uel suppositium partum post mortem uereretur, uel alia simili causa. Quod si appareret conditionem se mortuo appositam, quia existimaret se tunc moriturum, cum præter spem superuixerit, aliud ex Iustiniani sanctione esset* [y]. *Ego tamen Iustiniani decisionem proprietate uerbi defendi arbitor, quia dictio intra decem menses, significat, usq; ad decem menses, quòd infra declaraui* [z]. *Pro eadem sententia etiam illud*

x l. si extraneus. de condi. ob cau.

x l. cō modiss.

y l. fin. C. de posthu. hær.

z l. si qs sic. infra eod.

illud inducitur, quòd fideicommissum alicui relictum, si heres sine liberis decesserit, adoptionis commento non extinguitur[z]*, non enim naturalis, & adoptitius hoc casu uidetur similes, quia cum conditio à testatore apposita ex incerto euentu pendeat, nō debet in potestate hæredis esse, adoptando sibi filios fideicommißarium eludere.*[a] *Quapropter existimauerunt quidam, si filij antè iam adoptati fuissent, tunc conditionem pro defecta haberi*[b]*: deficit enim hoc casu ratio, solentq; in iure adoptiui pari in causa cum iustis filijs esse*[c] *: & id non nominis solum respectu*[d] *(nam & ipsi filij sunt) sed etiam effectus.*[e] *Quam sententiam defendi posse opinor cum testator huius rei conscius erat, scilicet hæredi filios adoptiuos esse. Idemq; certius affirmandum, cum uerba conditionis de filijs legitimis tantum concepta sunt: quæ tamen in re aliter Decio*[f] *uisum est. Sanè operæpretium est S.cōsultum referre, ad has adoptiones pertinens, P. Mario, L. Asinio* COS. *tempore Neronis factum, quod hisce uerbis Corn. Tacitus lib. XV. refert: Percrebruerat ea tempestate prauißimus mos, cum propinquis comitijs aut sorte prouinciarum pleriq; orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, præturasq; aut prouincias inter patres sortiti, statim emitterent manu quos adoptauerant. Qui magna cum inuidia Senatum adeunt, ibi naturæ munus labores educandi aduersus fraudem, & artes, & breuitatem adoptionis enumerant: satis pretij esse orbis, quod multa securitate nullis oneribus, gratiam, honores, cuncta prompta, & obuia haberent: sibi promissa legum diu expectata in ludibrium uerti: Quando quis sine solicitu-*

z l. fideicōmissum. de cōd.

a l. nec ei §. j. de adop.

b Rayn. d. §. qd si tantū.

c l. nec in ea. de adul.

d l. fin. de bo. damn.

e l. si te parēs. C. de suis et leg.

f Dec. 398.

dine parens, sine luctu orbus, longa patrum uota repentè adæquaret. Factum ex eo. S. Consultum: ne simulata adoptio in ulla parte muneris publici iuuaret, ac ne usurpandis quidem hæreditatibus prodesset. Quibus uerbis satis ostenditur, quantam differentiam antiqui inter iustos filios, & adoptiuos constituerint. Hincq; consequenter deducitur, an grauatus si sine filijs decesserit, si filios legitimatos, hoc est natalibus beneficio principis restitutos, relinquat, restituere teneatur? Et crebrior sententia est conditionem defecisse, siue per subseques matrimonium, siue per rescriptum legitimati fuerint. Quod etiam in ea specie receptum est, cum conditionis uerba sunt, si sine filijs legitimis, & naturalibus decesserint. Lex enim hosce iustis filijs æquiparat, nihilq; legitimos à legitimatis differre iubet, nec hi inuicem dissimiles à legitimis, & naturalibus censentur [g]: cum nõ ex sola legis imagine, sed etiã ex origine naturæ filij sint [h]. Sed quid si uerba conditionis concepta sint, si decesserit sine filijs ex se legitime natis? uel ex legitimo matrimonio procreatis? Tunc enim nõ est dubium per rescriptum legitimatos excludi. Quid si per subsequens matrimonium? & iste uidetur casus dissimilis, cum testator tempore originis uoluerit legitimos nasci, qualitas enim adiecta uerbo, secundum uerbi tempus regitur [i]. & hac ratione ita Ant. But. decidit, & respondit in quæstione facti Bald. Alexanderq; [k], nam & idem (inquit ille) in feudo traditum est, quod aliquis sibi & filijs legitime descendentibus stipulatus esset, nam legitimati per subsequens matrimonium, legitime descendere non dicuntur: idq; Baldus [l] probauit. Accidit quòd & ex

g l. illud. §. re liqui. quib9 mo. nat. effi. sui.

h Alex. ij. l. j.

i l. in delictis. §. si extra ne9. de nox.

k Bal. 367. in 5. Ale. cõsi. 5. in. 7.

l Bal. c. naturales. si de feud. fue.

& ex consuetudine, quæ hæreditatē primogenito defert, non admittetur naturalis maior natu, in iusti filij postea nati damnum, quamuis deinde per subsequentes nuptias legitima iura cōsequutus proponatur [m]. Sunt tamen qui in contrariam sententiā transierint [n]: quia hi qui sequutis nuptijs legitimi fiunt, instar iustorum filiorum habentur, lexq; huiusmodi pro omnino similibus habet [n], nec crebriore calculo recepta uidetur ea sententia [o], ut accepto feudo pro se & legitime descendentibus tales reijciantur, imò plerique omnes admitti censuerunt. Ego hac in re sic arbitror distinguendum: Aut enim loquimur in naturali, qui per matrimonium subsequens legitimatus sit, & uerius est non deficere conditionem: quia lex præsumit legitime natum, ex actu enim subsequuto præsumit usque à principio affectu maritali concubinā cognitam, [p] quæ præsumptio ueritati innititur [q], & in hoc à fictione distat, quod ea aduersus ueritatem est [r]: meritò igitur ex illis uerbis non existimabitur tanquam illegitime natus summoueri. Aut loquimur in spurio, & si fideicommissum ab ascendente factum sit, idem iuris putarem, idq; paternæ pietatis coniectura [f]. Nec me mouet quod legitime natus non dicatur, qualitasq; uerbi repugnet: quia respondeo satis esse, si ex interpretatione legis sustineatur, lex enim pro legitime nato habet, interpretatioq; huiusmodi fauore filiorum capienda est [t]. Sicut etiam uidemus eorum fauore disiunctam pro coniuncta, & uice uersa cōiunctam pro separata aduersus propriam sermonis uim accipi [u]: nam et licet qualitas adiuncta uerbo ad uerbi tēpus referatur, fauore tamen descendētium aliud quandoque

m Ioan. Andr. reg. fine culpa.

n Imo .c. innotuit. Dec. 155.

n l. j. in fi. iuncta. l. fi. §. ex bonis. & bo. dam.

o c. tanta. qui fil. sint leg.

p l. cumque. s. ver. nec enim. C. de nat. lib.

q l. fi. de prob.

r l. filio quem. de liber. & posthu.

f l. generaliter. §. cum autē. C. de instit. & subst.

t §. sed hoc præsenti. in autē: de san. episc.

u Arg. d. l. generaliter. in prin.

doque obseruari scimus [x]. Nam & rescriptum Rom. pontificis cum impuberi inquit succederent, si absq; liberis moreretur [y], eam interpretationem non habet, ut uerbum succederent, secundum dictionem impuberi restringatur [z]. Aut loquimur in fideicommisso quod ab extraneo relictum est, & tunc probabilior est Alexandri sententia: hic enim ex fictione legis solum legitime natus dicitur [a], unde ad hunc casum dispositio testatoris produci non debet [b], cum proprietas uerborum repugnet, à qua ut recedamus non est ulla causa. Aliud tamen esset in feudo: propter fauorabilem enim principalis beneficij naturam promptius est ut etiam huiusmodi admittantur [c], præsertim cum in re dubia non erret qui ad uersus fiscum iudicat. In dispositione quoq; legis, quæ legitime natos solum ad dignitatem admittit, idem respondendum est, ut hi admittantur, quos lex pro legitime natis habet [d]: fit enim latior interpretatio, ut supra diximus. Et ideo cum ex lege ordinis non nisi legitimo matrimonio nati in collegium admitterentur responsum est, hos quoq; subsequutis nuptijs legitimorum iuri restitutos recipiendos esse, debet enim ea in lege benignior fieri interpretatio [e], nisi cum statuto cautum esset, ut uerba ad literam intelligerentur, id enim non ex litera, sed ex fictione legis est. Aduersus secundum hoc principale axioma quatuor exempla plurimum urgēt: uidetur enim cōditionem in uno casu, ad dissimilem quoq; produci debere: nam pupillaris expressa substitutio ad uulgarem tacitam trahitur, & è contrario, uulgaris expressa ad tacitam pupillarem [f], & tamen hi casus omnino dissimiles sunt,

x c. fina. xx. q. ij. §. itē opp.
y cap. Raynutius. de testa.
z Bar. l. centurio. ij. q. iij. mēbri. prin.
a d. c. tanta.
b d. l. fina. c. de his qui ueni.
c c. j. §. penult. quibus mo. feu. amit.
d c. innotuit. de elect.
e Bal. l. consil. 183. ij.
f l. iam hoc iure. de uulga.

ſunt, cum tempore, tum modo, tum etiam effectu[f]*. Sed communiter in hoc deuentum eſt, cum dicamus haſce ſubſtitutiones, natura ſui conditionē habere: non enim aliud eſt ſubſtitutio, quàm conditionalis inſtitutio.* Expreßio *igitur unius conditionis aliam non excludit, quoniam lex præſumit ſi de alia cogitatum fuiſſet, eam quoq; teſtatorem æque expreſſurum fuiſſe. Quòd enim pupillaris contineat uulgarem, eſt ipſius teſtatoris fauor: quòd uulgaris pupillarem, pupilli utilitatem reſpicit.* Meritò *igitur utriusq; fauore, & propter paterni pupillarisq; teſtamenti coniunctionem, hæc interpretatio admiſſa eſt.* Nam *& ſi uoluit teſtator tam ſuam, quàm impuberis hæreditatem eo decedente ad ſubſtitutum pertinere, multo magis ſuā uoluiſſe illi deferre credendum eſt, caſu quo filius repudiaret. Adde etiam quòd ut uulgaris pupillarem contineat, aliquo modo ui uerborum inducitur: conditio enim illa, ſi filius hæres non erit, poteſt intelligi immutabiliter*[g]*, & ideo adita hæreditate à pupillo non prorſus extinguitur ſpes ſubſtituti, quia quamuis hæres ſit, poteſt*[g] *nuda uoluntate uſque ad pubertatem abſtinere, ſententiamq; mutare, quòd rectè* Pyleus *& ueteres cēſuerunt,*[g] *licet* Accurſius *& poſt eum alij manifeſto cauillo diſſenſerint. quorum rationibus haudquaquàm difficile eſt reſpondere, cum maiore facilitate ſe paternæ hæreditati quàm extraneorum impuberes immiſceant, quod & alibi attigimus*[h]*. Rurſus obſtat conditio ſi intra decem menſes proximos mortis meæ naſcetur, illi eſt dißimilis, ſi me uiuo naſcetur, & tamen ad hanc producitur*[h]*. Sed ex his quæ ſupra retuli, ſatis conſtat fieri hanc extenſionem,*[h] *quia*

[f] l. ſed ſi plures ✠ ad ſubſtitutos.

[g] l. ei qui. de cond. inſt.

[g] l. impuberibus. l. neceſſarijs. de acquir. hæred l. pen. de auto. tut.

[h] l. ex contractu. de re iudi. l. ſi filius qui patri. de vulg.

[h] l. fina. C. de poſth. hære.

quia testator se tūc moriturum credebat: unde si præter spem superuixit, non ideo rumpitur testamentum [i]. *Rursus instari potest: conditio si nubere noluerit, ab ea plurimum differt, si nubere non potuerit: nolle enim & non posse, perquàm dissimilia sunt* [k]: *& tamen in substitutionibus, conditio, si hæres esse noluerit, intelligitur, uel nō potuerit: & uice uersa* [l]. *Sed respondendum est, hos casus ex præsumpta testatoris uoluntate absimiles non esse. Cum enim de substitutione uulgari agatur, per quam ipsi testatori succeditur, & sic de eius fauore tractetur, uerisimile est, quod de altero expreßit, alterum quoq;, cum eadem subsit ratio, trahi uoluisse. Quapropter si appareat testatorem non ad testamenti sui fauorem attendisse, sed ad hæredis pœnam, aliud dicendum esset: ut in hac specie, Titium instituit, & si Titius eiusq; filij nolent nomen & gentilia testatoris insignia deferre, substituit Caium: is Titius liberos nullos suscepit, unde non potuerunt nomen & insignia deferri, nūquid substitutus admittatur? Et Socynus* [m] *respondit, substitutioni locum non esse, quoniam is casus dißimilis sit, & de pœna agatur. Quæ tamen decisio penes me dubia est, cum ex natura conditionis appareat, fauorem suum, siue suæ familiæ in animaduersione testatoris fuisse, & ideo nomen & stemmata geri uoluerit: quòd si in hoc Titium cum liberis decedentem grauauit, quantomagis casu quo sine liberis decederet? Et ex his in alia quoq; quæstione quid sentiendum sit discerni potest: Testator instituit uentrem uxoris, & si masculus nascatur, & in pupillari ætate decederet,*

i Barto. l. gallus. in prin.

k d. l. pater seuerinam. de cond.

l d. §. & quid si tantū. l. si C. de instit. & substit.

m Socy. consi. 258

decederet, substituit Sempronium, si nascantur fœminæ, instituit eas in C C C C. *aureis, uenter nihil peperit, nunquid substitutus admittetur? Ex facto consultus* Alexã.[n] *respondit substitutum non admitti, & hunc casum omissum censeri, cũ altero casu nascentium fœminarum Sempronio nihi reliquerit*[o]. *Ego hac in re uereor ne sententia eius uera non sit: pupillaris enim illa substitutio uulgarẽ continet*[p], *unde non nato masculo, potuit testamentum à secundo gradu, id est, à substitutione uires assumere*[q]. *Et ideo hic casus nõ uidetur omissus esse: accedit defuncti mens qui fœminis solum* C C C C. *reliquit, quoniã reliquum hæreditatis ad substitutum pertinere uoluit, & licet particularis institutio, si alius hæres nõ sit scriptus, legis dispositione ad ius uniuersale trahatur, cum tamen uniuersalis substitutus hic adesset, ipse admitti debuit, & fœminis præferri*[r]: *receptumq́; Baldi autoritate est, etiam qui ex tacita uulgari substitutione uocatus est, in re certa instituto præferendum*[f]. *Sed iterum tandem obijcitur: Communiter recepta est sententia, si quis filio impubere hærede scripto pupillariter Titium substituit, & si Titius quandocunq; sine liberis decedat, Titio ipsi Sempronium, mortuo Titio uiuente pupillo, Sempronium pupillo hæredem fore*[t]: *ex qua apparet, Sempronij substitutionem factam Titio, & sub conditione deficientium liberorum, ad casum penitus dißimilem trahi, tum respectu personæ, quia pupillo ipsi succeditur, tum respectu conditionum, quia etiam si Titius cum liberis decesserit nihilominus erit substitutioni locus*[u]. *Sed respondendum est, hunc casum omnimo esse expresso dißimilẽ: hæc enim* uerba

n consi. 188. ij.

o l. si ita scriptũ. de li. & posth.

p l. pe. de uen. inspi.

q l. iij. §. fi. de lib. et posth.

r l. filius a patre. eo. tit.

f Bal. l. fin. q. 35. C. de hære. insti.

t Bar. l. quandiu. ij. de acquir. hære.

v Pau. de Cas. consili. 152. præsens dubit. videtur formari. in j. in nouiss.

uerba, quandocunque decesserit sine liberis, uerborum compendio uulgarem quoq; substitutionem continent: unde Titio prædecedente, caput illud, si hæres nõ erit, dicitur euenisse, meritò substitutus, ceu hoc casu uocatus admittitur. Verum igitur non est, ex persona dissimilitudinem ullam esse. Ex conditione quoq; dissimilitudo nõ est: quia cum secundus gradus morte Titij peremptus sit, & conditiones in illo adiectæ perierunt, perindeq; est, ac si Sempronium solum pupillo testator substituisset [x], nec ulla conditionis illius ratio habetur. Quod & hac ratione confirmari potest, apposuit enim testator illam conditionem in Titij fauorem [y], ut ab intestato se derelictam hæreditatem accipere filij possent: unde si hæres non sit, quia ante pupillum moriatur, deficit ratio fauoris, nec hoc prodesse hæredi legitimo debet, cui manifesta testatoris uoluntas substitutum prætulit [z]. Et licet regula sit, Conditione defecta, substitutum excludi [a], tamen non procedit, quando aliâs testator etiam fuisset relicturus [b]: at in proposita specie, conditio illa solius Titij fauorem respiciebat, de quo amplius non quæritur, cum satis sit hæreditatem cum instituti cui succeditur oneribus ad Sempronium peruenire, non autem cum Titij oneribus, qui de medio sublatus est. Et ideo in quæstione facti cum quis hæredi quãdocunque sine filijs fato fungeretur Titium substituisset, isq; hæres uiuo testatore liberis superstitibus decessisset, dixi substitutum admittendum, nec legitimo prodesse conditionis in caduco gradu defectum, tametsi hac in re post Oldradum [c] aliter Socynus responderit [d]. TERTIVM huius tractatus axioma est:

x l. cohæredi. in princi. de vulg.

y Bar. l. illis libertis. de condi.

z l. publi⁹. §. fi. eod. tit.

a l. i testamẽto. eod. tit.

b gl. l. j. C. de instit.

c Oldr. cõs. 141.

d Socy. 76. in fi. iij.

st. Cõditio necessaria, siue actũ ipsum, siue effectũ respi ciat, ad casum similẽ porrigitur: tũcq; nõ refert, quid ex equipollentibus fiat. Quapropter cum mater filijs suis le gasset, si morte patris iuris sui effecti fuissent, diuus Mar= cus cum emancipati essent legatum deberi iudicauit [e], ea enim conditio effectui actus necessaria erat, nẽpe ut illis legatum acquireretur, nihilq; ad patrem pertineret [f]. Quod & uice uersa in ea specie responsum est, cũ mater sub conditione emancipationis reliquisset, uel etiam do= nasset, nam & filijs morte patris sui iuris effectis debebi tur [g], effectum enim solum mater respexisse creditur. Vn de etiam solet dici, nõ de itinere, sed de meta curãdum [h]. Sed tamen hisce aduersatur Vlp. responsum, si cui ita reli ctum sit, si morte patris sui iuris effectus fuerit, & eman cipatione sui iuris effectus fuerit, non uideri defecisse con ditionem [i], sed & cum mors patri contingat, quasi extan te conditione, ad fideicõmissum admittitur. Quibus uer bis apparet: non solũ emancipato deberi fideicõmissum, sed mortem patris nihilominus expectandam, uideturq; hæc fortissima esse ἀντινομία, ut Accur. Bartolusq; non citra cauillum dissoluere eam potuerint. Mihi ea senten tia placet, in quam iuisse multos uideo, ut Vlpiani re= sponsum intelligatur, cum ab extraneo sub ea condi= tione relictum est, is enim uidetur odio patris hanc adie= cisse conditionem, ne quicquam omnino in eum perueni= re posit: unde expectanda erit mors, nec à uerbis receden dum. In matre uerò alia interpretatio assumitur, quæ sub tali conditione legasse magis creditur, ut liberis suis con= suleret, quàm quòd patrẽ odio haberet. Aduersatur rur=

e l.mulier. ad trebel.

f l.si mar. C. de instit.

g l.fi.C.de do na.quę sub.

h Bart.l.cum seruus. de verb.

i l.fideic.§ si cui ita. de le ga.iij.

sus responso suo Ponmponius[k]*, mihi saepe (ut ille inquit) uocandus ad partes, pater enim ne praeteritione testamẽtum rumpatur, necessario posthumum instituere debet: ea institutio duplicem conditionem continet, si sic uiuo, uel se mortuo nascatur: & tamen alterius horum casuũ expreßio ad alterum non trahitur, nec cum Bart. sentiẽdum est, talẽ conditionem uoluntariam appellante; quia simpliciter potuit institui: nam & in sententia diui Marci*[l]*, potuit mater simpliciter filijs legare, & in consilio Galli Aquilij, potuit testator simpliciter instituere, & tamen casus mortis ad deportationem emãcipationemq́; producitur. Igitur ut pugnantia submoueamus, sciendum est, omnem hanc materiam à coniectura mentis testatoris uim, & robur accipere*[m]*. Et ideo ubi probabilis huiusmodi coniectura est, ad casum omissum fit extensio, siue uoluntaria, siue necessaria sit conditio: promptius tamen in necessaria sumitur haec praesumptio, quòd in ea solum effectum respiciamus. Vnde in hoc Pomponij responso, cum non satis constat, quae mens patrisfam. esset, à uerbis nõ debuit recedi, qui fortè alterum casum expreßit, quia magis hoc animo suo sedebat, ut superius ostendi: nam si propter neceßitatẽ institutionis motus fuisset, quid oportuit alterũ casum omittere? & dum anxie morosus est, alterũ exprimere? cum satis illi fuisset, si simpliciter eũ qui nascetur instituisset. Iure igitur qui alterum dixit, de altero potius negasse censebitur*[n]*. Quod & in ea specie cẽsendum, cum testator sic uerba concepit: Si quis filius mihi post mortem filij mei impuberis nascetur*[o]*: indicatur enim mens patris nolentis hunc cum filio iam nato simul*

k d. l. commodiss.

l d. l. mulier.

m l. in conditionibus. de cond. & demonst.

n l. maritus. de procur.

o l. si pater filiũ. de vulg.

mul admitti, unde conditio ad eum casum non producitur, sed potius tabulæ testamenti præteritione rumpũtur. Cuius rei aliqua quoque exẽpla afferri possent[p], nisi prædicta sat, superq; esse arbitrarer. *Sed quid si limitatiua, ut ita dicam, dictione usus sit testator? exempli causa: Si filij mihi nascentur, hæredes sunto, & si sine liberis decesserint, tunc* Sempronius *hæres esto: nemine nato, responsum est, substitutum non admitti, propter dictionem tunc, quæ ita restringit, ut ad casum omissum productio fieri nequeat, & ita hanc uocem pleriq; responsis suis declararunt,* Anch. Socynus, Decius[q], *& si qui alij.* Nam *& uulgaris substitutio, cui taxatiua dictio adiecta proponatur, pupillarem in se nullam habet, ut ferè receptius est*[r]. *Sed nobis dubia uidetur horum sententia, cum Galli Aquilij uerba sic concepta sint:* Qui *nepos me mortuo intra.* X *.menses nascetur, tunc & c. tamẽ in eis fit extensio, & ad casus omissos & ad tempora. Item uulgaris substitutio hac formula concipitur:* Si Titius *hæres non erit, tunc Seius esto*[s]*: & tamen pupillarem in se habet. Alij*[t] *non hanc uim illi dictioni attribuunt, sed geminationi, ut cum dictum est, & tunc & eo casu. Sed & hæc opinio uerisimilis non est:* Quis *enim credat dictis iuribus locum non futurum, si præter aduerbium illud temporis, adiectum quoq; fuisset eo casu?* Mihi *certe non fit uerisimile: cum enim testator eo casu dicit, per argumentũ à cõtrario sensu uidetur cæteros casus excludere: quod argumentum ex coniectura sumitur, & ideo in primis coniectura spectanda est, quia una præsumptio aliam tollit*[u]. *Et ex his illa decidi cõtrouersia potest: Testator uentrem*

k 2 *uxoris*

p l. si ita quis. de uulg.
q Deci. 332. Soci. 258.
r Alex. l. quãuis. C. de im pub.
s l. j. de uulg.
t Dec. consil. 315.
u l. diuus. de in inte. rest.

uxoris instituit, si masculum pareret, eiq; Seium substituit, & si fœminam uel neminem, Ptochotrophium: uxor in puerperio cæso uentre, extractoq; fœtu masculo decessit, qui etiam aliquantulum superuixit. Quæritur: an Seius admitti possit? Et uidebatur plerisque excludēdus, non enim masculum peperit, cui cæso uentre infans extractus est [x]. *Sed tamen cum hæc conditio, si masculū pe peperit, necessaria sit, propius est effectum considerari, & substitutioni locum esse: idq; crebriore calculo approbatum est* [y]. *Rursus & illa uetus quæstio definiri potest: Testator uxori usumfructum reliquit, si uidua permanserit, & post eius mortem Titio: uxor secundò nupsit, disceptatur inter Titium & hæredem, utrius, donec uxor morietur, ususfructus esse debeat: & frequentior ea uidetur sententia* [z], *ut statim Titius usumfructum habeat, ut conditio mortis etiam ad secundas nuptias porrigatur, cum huiusmodi dilatio in fauorem uxoris adiecta, hæredi prodesse non debeat* [a]: *unde si ad secūdas nuptias properauerit, legatario locum faciet. Sed hæc me decisio dubium ancipitemq; reddit: cum enim testator in conditione posuerit, si uidua permaneret, satis id cogitasse uidetur, potuisse eam secundò nubere: unde cum Titium nō nisi post eius mortem uocauerit, manifeste apparet, in casum nuptiarum uoluisse interim excludi: sicut aliàs quoque traditum est, cum testator in conditione filios masculos scripsisset, si deinde in alia substitutione filiorum simplicem mentionem faciat, non censeri de masculis tantum egisse* [b]: *cum enim eorum rationem semel dixerit, si de masculis quoque alio in loco sensisset, utiq; & tunc expressisset.*

x Lanniculus. §. si. ifra eo.

y Alexand. l. quod dici, tur. de libe. & posthu.

z d. l. mulier.

a l. a filia §. alumno, ad Treb.

b Iaf. l. qui filiabus. de lega. j.

preßisset[c]*. Nam & diui Marci sententia nõ tam communem sententiam adiuuat, q̃ prosternit expugnatq́; . In ea enim mater moriis casum expresserat, quia non crediderat fore ut pater eos emãciparet*[d]*: si igitur credidisset id futurum, casus pro omisso haberetur. At in hac quaestione, cogitauit testator eam secundò, nupturam, igitur omissus est casus: hincq́; apparet, non solius uxoris causa dilationem adiectam, sed haeredis quoque, cuius utilitati in ea su omisso prospexit*[e]*. Quapropter non temere arbitror hoc casu à uerbis recedendum, adhaerendumq́; regulae, qua proditum est, poenam priuationis à testatore iussam, adhaeredem potiusquã ad eũ cuius fauore indicitur pertinere*[f]*. Communem igitur in hac quaestione sententiam minime sequendam censerem cum uxor ipsa iuuenis esset, & quam uerisimiliter potuit testator credere alium torum appetituram. Sed & si in legato diceretur, post mortem uxoris, tũc & eo casu Titio usumfructũ, clarius esset, propter uim geminationis, interim illi non deberi*[g]*: Quod & ferè receptius est. Sed quid è conuerso statuendum? Reliquit uxori usumfructum, si uidua permaneret, & si alias nuptias celebraret, Titio: non celebrauit, sed perijt, Titius'ne admittetur? Et admitti futilibus quibusdam rationibus Socynus respondit*[h]*, sed idem alibi alia sentit: puto enim uerius esse, eũ non admitti: cum non euenerit conditio, unde meritò haeredi remanebit, dißimilis enim est nuptiarũ mortisq́; casus. & QVARTA principalis regula est: Conditionem spontaneam praecise & ad unguem seruari, nec ad similes casus extendi debere. Vnde conditio, si seruo dederit*[i]*, ad dominũ non prorogabitur: & cõ-*

c l. si §. sinautẽ ad def. C de cad. tol.

d d. l. mulier uersic. quae quia.

e l. uxori usumfructum uillae. de usu fruc. leg.

f l. vxorem §. haere, de legaiij.

g d. l. vxoris

h Soci. consil. 10. in. 3. consil. 5. eo. lib.

i l. qui haere. di. & §. j. de condi.

ditio, ut hæredi detur, non eam interpretationē accipiet, ut fideicommissarijs dari possit: debet enim factū ipsum obseruari, ut si quis incapaci dare iussus sit, det, licet nummos accipiētis non faciat [k]. Et conditio si decesserit sine liberis, non deficit, si liberos superstites relinquat, licet mox decedant, uel succedere nolint, aut non possint [l]: seruatur enim conditio uti ad literā scripta est, nec fit extensio. Cui etiam rei illud accedit, quod ex ea actus indiuiduus redditur [m], alioqui non diceretur in specie obseruata. Non procedit axioma hoc, quando actus per omnia ex dispositione legis exæquatur, subrogaturq́; illi quē testator expressit. Quapropter cōditio de hærede, in bonorum possessore locum tenet [n], quoniam is & nomine & effectu hæres existimatur. Eadem etiā in eo, cui Prætor contra tabulas bonorum possessionem dedit, obseruabitur [o]. Item in hærede quoque hæredis, nā & is hæres censetur [p]. Sed & in eo cui libertatis causa bona ex diui Marci constitutione addicuntur, idē responsum est [q]. Sic conditioni ut pupillo detur satisfaciet, qui tutori dederit, quoniā is pro pupillo accipit [r], imò cautius ei soluitur. Sic illa uerba, si centum soluerit, accipiuntur uel compēsauerit. Qui enim compensat, soluit, id est liberat [s]. Adde quòd cui cōpensatur iuste contradicere non posset, cum per eum stet quominus soluatur: dicet enim debitor, si mihi soluisses, & ego tibi conditionē adimplessem [t]. Sic & eadem conditio per acceptilationem obseruatur, quoniam acceptilatio dispositione legis solutio est [u]. Quæ tamen omnia intelligenda sunt, nisi alia mens sit testatoris, ut quia inter casum expressum, & eum qui à lege subrogatur aliqua sit differentia

k l. Mæuius. eo. tit.

l l. filiusfa. §. cum quis. de leg. j.

m l. cui fundus. de cōd.

n l. in conditionibus §. patronus. eo tit.

o l. is qui §. fin. de leg. præst.

p l. paterfa. de vulga.

q l. iij §. sub cōdi. d' fid. lib.

r l. si fundus. de condi.

s l. si peculiū. §. j. i. statuliberi. §. j. de statulib.

t l. iij. uersi. unde. de stat.

u l. iulianus ait. de cōdi. & demon.

differentia, quæ uerisimiliter testatorem retrahat, ut ea in quæstione suprà à nobis dictū est, cū Titio *relinquitur si hæres sine filijs legitime natis deceßerit, nam legitimatus per sequens matrimonū defectum cōditionis nō inducet. Quod & in ea conditione constitutum est, si legitimæ ætatis erit, ut qui ueniam ætatis impetrauerit nihilominus excludatur* [x]. *Rursus non procedit regula, quādo conditio iure adimpleri non potest, idq́; testatorem non præteribat, sufficiet enim si de facto seruetur* [y]. *Quapropter qui filiæ furiosæ fideicommisit, si sine liberis decederet, de filijs etiam naturalibus intellexiße creditur: cū furiosa mulier matrimonium contrahere nequeat, nec filios legitimos habere* [z]. *Sic qui hæreditarium seruum iussus est manumittere, & deinde hæres esse, satis est si de facto manumittat* [a]*: de iure enim quomodo potest, cum adhuc hæres non sit? Sic si pater sacerdotis fideicommittat, si decesserit absque filijs, de naturalibus, & legitimis intelligi non poterit, cum uxores ducere lege* Pontificia *sacerdotes prohibeantur: & ideo de adoptiuis intelligetur* [b], *uel si monachus sit, de ipsa ecclesia* [c]. *Nam & illud receptū est: si pro sacris celebrandis centum testator myștis reliquerit, nec propter diras, abominationesq́;* Pontificis *celebrare illi poßint, in aliud honestæ deprecationis genus erogationem conuertendam* [d]. *Non procedit tandem regula, cum ex coniectura aliqua deprendi potest, non modum, sed finem ipsum in testatoris animaduersione fuisse: tunc enim spontalis conditio à necessaria non differret. Vnde conditio, si tutela per pubertatem, seu per* XIIII. *annos finiatur, etiam euenisse censebitur.*

x l.fi.C.de his qui ven.

y l.ex facto.§. si quis rog. ij.ad Treb.

z l. heredib9. §.fi. ad tre.

a l. mulier §. j. de condi. inst.

b l.si qs post/hu.de lib. & posthu.

c §. sed hoc præsenti.de sanct.epis. Capr. cons. si.20.

d l.legatū. de vsufr.leg.

si morte tutoris finita fuerit [e] : idq; ex coniectura mentis testatoris. Sic & conditio, si centum Arethusæ dederis, per alium adimpleri potest [f], sicut & faciendi conditio, nisi cum personæ electa sit industria. Eòdem pertinet & illa conditio, si me mortuo posthumus nascatur, nam si testator eam adiecit, quòd crederet se illa ægritudine moriturum, nihil oberit, quo minus & qui se uiuo nascetur hæres sit [g]. Cui non absimile, in conditione, si quis prior diem suum sine filijs obierit, quam receptum est, etiam extendi, cum posterior absq; prole decedat [h]. Quarum definitionum illa est ratio, quod in conditionibus potissimum defunctorum mens spectanda sit. Igitur cum casus ueniet, diligenter animaduertendum est, quæ fuerit testatoris sententia, ut ex ea ad casum omissum, uel progrediamur, uel intra cancellos uerborum consistamus. Decipimur tamen plerunq;, ut Baldus inquit [i], dum scrupulose nimis, & anxie coniecturis ceu exploratis rebus utimur. Quod ut manifestius fiat, aliquibus etiam quæstionibus ostensuri sumus. In primis igitur dubitari consueuit, an æque in directis substitutionibus atq; in fideicommissis ad casum omissum fiat extensio. Et Pontanus [k] in fideicommissis quidem fieri censuit, quod in eis sola testatoris mens obseruetur, in substitutionibus uero non idem esse, quòd hæ expressis uerbis concipi debeant [l]. Quapropter (inquit) uidemus si pluribus hæredibus scriptis aliquis post mortem omnium directò substitutus sit, non uidetur inuicem hæredes substituti [m], & tamen in fideicommisso post mortem omnium relicto aliud est [n]. In quam sententiã Dy. Paulusq; Castr. cõcessit. Idem & Socy.

e l. liberto §. si morte. ff. de an. leg.
f l. arethus. de stat. ho.
g d. l. ff. C. de post. hær.
h l. hæredes §. cum ita. ad treb.
i Bal. l. precibus. C. de impub.
k Rom. d. l. §. si cum dotem.
l l. iubemus. C. de test.
m l. vel singulis. de vulg.
n l. titia §. seia libertis. de leg ij.

& Socy. quodam responso [o] censuit, hoc potißimum argumento usus, quòd hæredi, cuius nomen inconsulto delectum est, Prætor bonorum possessionem non decernit, [p] quia ex coniectura tantum constat eum hæredem [p]. In aduersam penitus sententiam alij iuere [q], potiusq; adiuuandam extensione directam substitutionem, quam obliquam censuerunt: fauorabilior enim directa est [r], meritò benignius accipi debet. Nam & Bartolus facilius extendi ad casum omissum conditionem in persona instituti credidit, quam in substitutionibus extendatur [s]. Sed has ego opiniones à ueritate longe lateq; abesse arbitror: cũ enim omnis ultima uoluntas à mente testatoris pendeat, non uidetur inter hos casus probabilis esse differentia, solumq; id erit obseruandum, an mens illa aliquo modo ex uerbis accipi poßit [t], confutâturq; maximè ex prædictis axiomatis, quibus apparet non recipi communiter huiusmodi distinctionem. Quinetiam ueterum probatißimi nominatim eam repudiauerunt, ut Bal. Alex. Aret. Ias. [u] Nec uerum est, in fideicommisso post mortem relicto censeri hæredes inuicem substitutos, nisi non solum post omnium mortem, sed etiam in tota hæreditate substitutum sit; non enim posset tota hæreditas per eum qui ultimus moriatur restitui, nisi ad eum peruenerit: peruenisse autem non potuit, nisi inuicem factam substitutionem proponamus. Nulla igitur inter substitutionẽ fideicõmissumq; hoc casu est dифferẽtia. Nec me mouet, quod ex coniectura Prætor bonorum poßeßionem hæredi scripto, cuius nomen inconsulto deletum est, non decernit: quia satis est ei iure ciuili prouisum esse [x]: cõiecturãq; in hoc

o Socy. cõsi. 140. in. j.

p l. j. si tab. testa. ext.

q Corn. cõsi. 320. in. 4.

r c. si pater. de testa.

s Bar. l. gallũ. in prin.

t l. j. §. sinautem. de hęr. inst.

v d. l. vel singulis.

x l. j. §. sed si legi. de his quę in test.

 suffice

sufficere, prætorij enim edicti uerba huic nō cōueniebant, quibus ei qui scriptus est, bonorū possessio datur: at hic scriptus nō dicitur, cū nomē eius deletū sit. Secundo quæritur: an substitutus posthumo, casu quo ille moriatur, cēseatur etiā substitutus, si nō nascatur? Et in uulgari substitutione crebrior est sentētia, huiusmodi quoq; casu uocatū cēseri[y]. *Si igitur testator filiū, qui sibi nascetur hærede instituit, et si hæres erit, & impubes decesserit, Caiū substituit, nō nato filio Caius admittetur*[z], *idq; ex uerisimilimente inductū est. In substitutione uero fideicommissaria idē quoq; Socynus respōdit, cū nulla ratio differentiæ afferri posit*[a]. *Quod enim testatorem mouit, ut casu quo adita hæreditate filius decederet substitutum cæteris præferret, idē & mouere uerisimiliter debuit, si filius nō nasceretur: nā, ut inquit Decius*[b], *quod posteà re cœpta permittitur, à principio quoq; permittendū est. In quam sententiā, & nos quoq; transeundū putamus. Imò etiā si filius nascatur, & hæres esse nolit, adhuc substitutioni locū esse arbitramur, eadē enim semper ratio mētis subest. Audētius respondit Pontanus, substitutionē si filius in rerū natura nō esset, ad casum quoq; producendam quo uiueret, & impubes decederet*[c]. *Tertio dubitatur. Testator instituit uario modo posthumos tā masculos quàm fœminas, deinde posthumis, si omnes in pupillari ætate morerentur, amitam substituit, unus tantū posthumus natus & impubes mortuus est, an ad amitam pertinebit hæreditas, an ad matrē quæ filio intestato legitima est hæres? Et Old respondit*[d], *amitam excludi, cum in casum plurium nascentium substituta sit: unde uno tantum in lucem*

y Ray. in tract. subst.
z l. fi. C. de institu. Cur. cōs. 55.
a Soci. consil. 52.
b Dec. 227.
c Rom. consi. 6. Mod. d. l. j. de vulg.
d Old. consil. 142.

cem edito, casus pro omisso est: quod maxime fauore matris statuendum est, ne à luctuosa filij hæreditate reijciatur, cum æquum non sit tacita coniectura eam priuari, & in hanc sententiam pleriq; transiuere. Sed uerior est aduersantium opinio[c], ex Pauli responso, qui his uerbis, cæteri oẽs filij filiæq; meæ exhæredes sunto, recte unicum filiũ exhæredatũ scribit.[f]. Nã etsi nullus natus esset, prædicto casu receptius est[g] substitutæ amitæ locũ futurum, idq; etiam in matris dãnũ, dũ oĩno tacita non esset uulgaris substitutio, quanto magis unico nato, & ante pubertatem mortuo, excludi non debet? ex mente enim testatoris apparet, matri ipsi prædilectam fuisse amitã[h]. Quod & in ea specie à me responsum est, cum in institutione testator se unum uel plures qui nascentur instituere dixisset: quamuis enim in substitutione subijciatur, & casu quo omnes moriantur, intelligetur tamen unus uel plures secundum institutionis formam, à qua declarationem substitutio accipit[i]. Quarto hæsitatum est, cum testator iussisset, si filij absq; masculis morerentur, relictis fœminis, hæreditatem suam in partes tres diuidi, ex quibus una fœminis daretur, duæ Titio & Sempronio, & contigisset ut hi filij absque masculis fœminisq; decederent, num substitutioni locus esset? Et Decius respondit[k] non esse, quia deficit conditio, cum nec fœminas quidem superstites filij reliquerint. At alij aliter crediderunt[l], propter mentem testatoris: in quam sententiam ego pedibus eo. Si enim uoluit testator Titium Semproniumq;, etiam in neptium suarum damnum admitti, quanto magis eis nõ natis & omni hoc damno cessante? Nam & Ange

e Aret. l. placet. de lib. & posth. Ray. d. §. & quid si tantum.
f l. titius. in prin. de lib. & posthu.
d Barto. d. l. j. col. ante pe. uersi. 5.
h Bart. d. §. cũ ita. in fi.
i l. j. C. de impub.
k Dec. consi. 89.
l Rayn. & Lãce. d. §. & qd si.

m Ang. consi. 93. in fi. & Angelus[m] non dissimili quaestione cum omissum esse hunc casum ui uerborum praefatus esset, non tamen se audere aduersus substitutos iudicium ferre dixit. Quoniam recti conscientia absterreretur, ne contra uoluntatē defuncti respondeat, quae in conditionibus primas partes sustinet. Quinto in hac quoque specie non parum altercatum fuit, Testator masculos qui sibi nascerentur instituit, & si sine filijs decederent, uxorem uulgariter, pupillariter, per fideicommissum substituit: Si uerò non nascerentur masculi, sed foeminae, instituit uxorem, foeminis dotem constituit. Cum nec mares nec foeminae nati essent, respondit Ancharanus, substitutioni locum nō esse, uxorēq; n Anch. consi. 356 excludi[n], quoniam hic casus omissus esset. Et quia testator casu nascentium filiorum noluit à luctuosa eorum haereditate matrem excludi, que ratio eis non natis, deficit: in quam sententiam & o Fulg. consi. 49. Fulg. transijt[o], quia cum instituerет paterfamilias uxorem, dotemq; foeminis relinqueret, uerisimiliter credidit fore, ut ex persona matris sua quoque haereditas tandem ad ipsas deuolueretur. Quid si testator uxorem excitare uoluit ad sobolis procreationem? nam & constat eas ex foecunditate magis amari, atque ita recentioribus plerisque placuit: mihi haec sententia omnino menti testatoris aduersari uisa est, & non parum uerbis. Qui cum uulgariter uxorem substituerit satis eam uidetur potiorem fecisse, etiam nemine nato: & cum eam uocauerit, etiam exclusis filiabus, quanto magis hoc casu uocasse censendus est? & quae supra pro Ancharani sententia inducuntur adeò leuia sunt, ut ex se ipsis ceu folia farfari, quod Plautus inquit, difflari poßint.

Sexto

Sexto dubitatum fuit, Pater *filium iußit si sine liberis & intestatus decederet fundum* Sempronianum Titio *dare: hunc fundum uxori legauerat, filio sub certa condi tione restituendum, interim mortuus est sine liberis fi- lius condito testamento, num legatum* Titio *debeatur?* Et Socynus *deberi respondit* [p] *:* Quoniam *eam conditio- nem pater apposuit: quòd uolebat ut filius de eo prædio posset disponere, quod ubi non faceret, quia nollet aut nō posset, conditio debuit posse per æquipollens adimpleri. hoc autem casu non poterat de eo prædio disponere, quia adhuc ad matrem pertinebat, diciturq́; is intestatus, qui quo ad rem de qua agitur testatus non est* [q]. *Sed hæc sen tentia sanequàm futilis mihi uidetur, cum coniunctim sub gemnis conditionibus fundus sit legatus, & altera (nempe quod intestatus non deceßit) defecerit, clarum est legatum non deberi* [r]. Nec *quicquam facit quod de il lo fundo testari non potuit, quia debuit intelligi fuisse le gatum casu quo ad eum peruenisset, id est conditio qua sibi à iure restituendus erat iam euenisset, unde cum an- te eius euentum decesserit, euanescit legatum, id'que alij recte probant* [s]. *Septimo quæritur,* Pater *filium insti- tuit, & si is sacerdos efficeretur, iußit nt post mortem* Seio *hæreditatem restitueret, non est initiatus, sed sine liberis deceßit, an locus erit fidicommisso?* Alexander *respondit* [t], *hæreditatem* Seio *restituendam, quoniam ui- detur testator sacerdotij conditionem apposuisse, pro- pter filiorum defectum, unde satis est ex æquipollenti adimpletam.* Iason *contra, cum hæc conditio spontanea sit ergo præcise obseruanda, aliàs defecisse uidetur.*

Quid

p Socy. consil. 92. in iij.

q §. quod au- tem. de legi. ag. tut

r l. si hæredi. pl. de condi. inst.

s Rayn. d. §. & quid si tantum.

t Alex. consil. 100. in. 4.

Quid enim si liberis superstitibus ante sacerdotium susceptis decessisset, nónne uerba expresse Seiũ admittunt? Mihi hæc Iasonis sententia uero propior uidetur, ne facile, cum ratio in obscuro sit, à uerbis recedamus. Possent tamen tot coniecturæ mentis adferri, ut Alexandri opinio præualeret, nec refert conditionem esse uoluntariam, quia tum quoq; ex coniectura ad casum omissum protenditur, ut supra docui. Octauo quæstionis fuit: Testator fratrem hæredem instituit: & si se uiuo moreretur, uulgariter & per fideicommissum præfectos ptochotrophij substituit, deinde mortuus est uiuo quidem fratre, sed absente, qui huius rei inscius relictis liberis & ipse decessit, petebant à filio hæreditatem qui ptochotrophium curabant. Et Fulg. pro eis respondit, quoniam illa conditio, si se uiuo moreretur, extendi ad eum quoq; casum debuit, quo se mortuo ante aditam hæreditatem decederet: Quod & Iason probauit[u]*. Sed hæc opinio sanequàm ridicula est, uulgaris enim illa substitutio, si hæres non erit, intelligitur, uel aliũ hæredẽ non fecerit: unde cum in filium frater iste ius adeundi transmiserit*[x]*, nôn uideo cur præfecti excludendi non sint, manifesta enim est differentia, si uiuo testatore decedit, nihil habet quod transmittat, meritò præfecti erunt potiores, si mortuo testatore transmittet*[y]*. Quid ergo illi aduersus uerba mentemq; defuncti satagunt? Sensere communiter id doctores*[z]*, dum prædicto casu admitti substitutum tradiderunt, quando frater hæreditatem repudiaßet: tunc enim casus non omnino dißimiles sunt, nimirum innuentes, si repudiatum non sit, aliud iuris esse.*

u l.cũ proponas. C. de hęred. inst.

x l. Pantonius. de acq. hęr.

y l. j. §. cum autem. de cad. toll.

z Alex. l. j. in 4. col. uersi. secundo modo. de uulg. & iij. q̃ō. j. effectus.

QVIN=

NTVM *principale axioma est, Dispositum in casibus simplcibus, ad mixtum quoq; porrigitur. In qua re sciendum est, tripliciter mixtum id solere distingui: aut enim in casu simplici dispositum est, cui alia qualitas annexa proponitur: aut in casu mixto, sed separabili, aut in mixto inseparabili. de omnibus igitur uidendum. Et primo casu uera est regula, dispositum in casu simplici, in eo quoq; locum habere, cui qualitas addita est. Vnde quod de senatore statuitur, in eo quoq; senatore intelligitur, qui se plebeio in adoptionem dedit* [y], *non enim ideo desijt senator esse. Et seruis lecticarijs legatis, is qui & lecticarius, & coquus est debetur* [z] *: & si lege municipali cautum sit, ut macellarij sint immunes, is quoq; qui & macellarius, & piscator sit immunis habebitur* [a], *& si qua similia. Non procedit tamen hæc conclusio, quoties qualitas illa simplici dispositioni repugnat* [b]. *Quapropter his quæ uxoris causa parata sunt legatis, ea non continebuntur, quæ patrisfamiliæ promiscuo quoque usu erant* [c]. *Cum enim maritus principaliter sit, uidetur potius pro usu suo parasse, uxoremq; in sequelam admisisse, nec secerni potest quid principaliter uxori in eis parauerit, merito qualitas hæc naturam simplicis lagati immutat. Sic & constitutio Rom. Pontificis, quæ iubet parochiarum rectores intra annum sacerdotij gradu insigniri, alioquin ipso iure ipsos priuat* [d], *in rectore cui dignitas adsit, ut quia collegiatæ, ut uocãt, ecclesiæ sit æditus, locum nõ habet: tum quia non ita facile dignitate quisquam priuandus sit, tum quia qualitas addita est dignior: unde uix est, ut iuxta alterius simpli*

y l. per adoptionem. de adop.

z l. seruis vrba. §. penul. de leg. iij.

a Bald. l. omniũ. insti. de act.

b l. cũ ex oratione. §. fin. de ex ec. tut.

c l. hoc legatũ. de leg. iij.

d c. statut̃. de elect. in 6.

simplicis natura regatur, idq; praesertim cũ de poena agitur. Sic lex Iulia quae adulterij crimen quinquennij praescriptione submoueri sinit [e], ad adulterium, cui incestus iungatur, non protrahi, qualitas enim illa aggrauat. Hincq; decidi aliquae quaestiões possunt. Lege municipij mulier absq; agnati cõsensu cõtrahere prohibetur, nũ et donare causa mortis? Et prohiberi quibusdã uisum est [f], quia huiusmodi actus dum fit, formam cõtractus habet, licet postquã inductus est, ultimas poti⁹ uolũtates imitetur [g]. Ipse in cõtrariã eo partẽ, et Rom. Socynũ, Iasonemq; sequor: haec enim qualitas, causa mortis, rationẽ cõtractus immutat: lex enim agnati consensum reqsiuit, ne fragilitate sexus dolis obnoxia esset mulier: quae ratio in hoc cõtractu deficit, qui ex simplici uolũtate reuocatur, & ambulatorius est [h]. Quod & in adulto uidemus, cui curator datus sit, is enim sine curatore non contrahet, & tamen nõ minus causa mortis donare prohibetur, quàm testari, uel codicillos facere [i]. Posset ergo prior sentẽtia sustineri, quando mulier ex lege nõ solum contrahere prohibetur, sed etiã testamentum facere, quo casu pleriq; loquuntur. LEX prohibet fundos aliquo contractu extraneis alienari, haeres iussũ testatoris extraneo uendidit, an in legem commisit? Et cum iste propter iussum testatoris alienet, propius est ut lex de simplici loquens, ad hũc casum non trahatur: haec enim qualitas, nempe iussus testatoris, repugnat [k]. LEX concedit priuilegia scholaribus, quid in scholasticis ciuibus? Et non uidetur, quia hi amore scientiae non fiunt exules, quae constitutionis Federici ratio est [l]. Sed tamen in alijs legibus municipalibus, uel aliquorum

e l. vim pas. fam. §. prae. scripta. de adult.

f Ancha. cõsi. 384.

g gl. l. j. de do te praeleg.

h l. sed interim. §. j. de donatio. inter vi.

i Bal. l. j. de tut. & cur.

k Alex. l. si di gnum. ad le. fal.

l Aut. habita. C. ne fil. pro pat. Bal. Sa li. ibi.

aliquorum ordinum humanius est arbitrari, priuilegia huiusmodi fauore studiorum indulgeri, & ideo ciuibus quoq; non deneganda. Rursus quæritur, Comes Palatinus cui illegitimos natalibus restituere ius [m], quendam plenißime restituit, ab alio citra spem succeßionis legitimatum, num id potuerit? Socynus negat [n], quoniam illegitimos restituere poterat, is illegitimus simpliciter non erat, licet quantum ad hæreditatem patris capessendam attineret, pro illegitimo esset. Ipse contraria sentio, cum hæc qualitas diſpositionem simplicem non mutet, sed adiuuet potius. Qui enim legitimum quo ad personam, & quo ad succeßionem facere potest, etiam illum quantum ad bona restituere poterit, qui iam quantum ad personam attinet restitutus est. In secundo casu cum mixta sunt separabilia, unumquodq; sua natura, suoq; iure regitur [o]. Quapropter si in contractu innominato adsit donatio, quatenus donatum erit, non reuocabitur, quod supra est, poterit ex pœnitentia secundum contractus innominati naturam aboleri [p]. Et si ita facta sit exhæreditatio, si filius natus natáue erit, exhæres esto, utrisque natis non rumpitur testamentum, quia uterque separatim exhæredatum se reperit [q]. Quo fit ut appareat hæc etiam in stricta atq; odiosa materia obseruari [r], proprie enim hoc casu sub simplicibus mixtus continetur [s]. Et ex his consequens est, quòd si domum quis uendiderit modico pretio, ut quod dimidiam iustæ æstimationis non attingeret, quatenus pretium conuentum est, censeatur uenditio, quatenus supra pretium ualet, sit donatio [t], si tamen actum hoc sit, & ita frequentius receptum est:

m l. j. C. de assess.

n Inter consilia. Cur. 18.

o l. si uiua. in fi. C. de bon. mat.

p l. aristo. de donat.

q l. si ita. de in iusto. rup.

r Corn. cōs. 66. in. j.

s l. si statu li. §. fi. de stat.

t l. si spōsus. §. circa. de donat. inter vir.

cum enim separationem hæc materia recipiat, utrunque de se censendum est, tametsi alij contra [u]. *Sic si quis plurium artium magister sit sub eius artis iudice conuenietur, ob quam in ius uocatur, ad causamq; actionis attẽdemus* [x]. *Sic & in hac quæstione discernendum est, uendo tibi domum acceptis centum aureis, & etiam uinea, quæ alijs centum aureis æstimatur, quem contractum hunc arbitrabimur? Baldus omnino esse uenditionem* [y], Romanus *omnino esse innominatum contractum censuerunt* [z]. Ego *duos esse contractus magis arbitror, & domum partim uenditam, partim permutatam esse: quod si disparis sit ualoris res & pretiũ, quod maius erit obseruabimus* [a]. Q*uapropter cum ex cõsuetudine dominis directis in permutationibus laudationis pretium non soluatur, in uenditionibus soluatur, in prædicto casu non nisi dimidium laudatiui pendetur, quod si pars permutata maior sit, nihil præstabitur* [b], *quod & in iure prælationis recipiendum uidetur, cum & partem tantum potuisset incola uendere, nec ideo dominus in toto iuste petijsset se præferri.* In *tertio casu cum mixtum separari non potest.* Primo *uidendum est, an proprie sub simplicibus contineatur?* Et *receptum est non contineri* [c], *sed ex sententia legis tantũ inesse: non tamen expreßis simplicibus penitus omissum hunc casum* Bartolus *censet: indeq; est, quod in fauorabilibus procedet axioma, ut sub simplicibus de mixto quoque actum humanitate suggerente existimemus* [d]. Q*uapropter cum pater libros legales filio, si doctor iuris ciuilis fieret, legauisset, &* Philosophicos *si in* Philosophia, *& utrunque gradum filius assumpsisset, utrunque*

u Andr. Sic. l. ij. de verbo. oblig.
x l. j. §. fina. de tribu.
y Bal. in ph. feudo. colũ. iiij.
z Roma. d. l. aristo.
a Bart. d. l. aristo.
b Guid. pap. q. 92. in fin.
c l. quid ergo. §. ait. de infam.
d l. si ita scriptũ. de libe. & post.

que legatum consequi debere Baldus respondit [c]. Sic & Alex. cū lege municipali iurisdictio in actionibus in personam uni iudici tribueretur, in actionibus in rem alteri, utrunque de mixtis posse cognoscere respondit [f], quoniam hic de fauore ordinariæ iurisdictiōis agitur. Quod tamen intellige, nisi huiusmodi actio in altero præualeat [g]. Si tn̄ appareret non nisi in casibus simplicibus uoluisse testatorem prouidere, mixtumq; pro omisso haberi, tunc aliud obseruandum esset, cuius rei exemplum apud Bartolum est [h]. In odiosis uero crebrius receptum est, sub simplicibus mixtum nō contineri, quæ tamen sententia perquàm dubia est, cum in exhæredatione contineri suprà docuerimus [i]. Nam & legata strictè accipiuntur & tamen in eis regula procedit [k]. Sic & priuilegia, quāuis à iure cōmuni deflectant, tamen in eis quoque regula obseruabitur [l]. Sic & edictum prætoris infamia notàs qui binas nuptias uel bina sponsalia contraxerit, quamuis pœnale, tamen ad casum mixtum porrigitur [m]. Sic in contractibus, si uaccam prægnantem tibi uendam, pacto si uitulum pariat, sit meus, si uitulam, fœtus sit tuus, utroque nato suum quilibet habebit [n]. Quid censendum? & cum mixtum separationem recipit, uel simplici annexa est qualitas non repugnans, quia tunc proprie sub simplicibus cōtinetur, non dubitauerim in odiosis quoq; regulam procedere. Quapropter & in prædictæ exhæredationis exemplo, & in uaccæ uenditione non puto dubitandum, ex ui uerborum casum mixtum aliquo modo contineri. Sed cum mixtum inseparabile est, quia ex sententia legis solū sub simplicibus cōtinetur, putarē uerius esse

c Bald. l. fi. C. com. de leg.

f Alex. l. gallus. § ille casus.

g Segn. cons. 48.

h Bart. in l. cū auus. de condi. & demō.

i d. l. si ita facta.

k l. titiæ textores. de lega. j.

l l. ij. § amplius. de excus. tut.

m d. l. quid ergo.

n Bart. l. si extraneus. de cōd. ob caus.

in odiosis non contineri, & crebriorem sententiam seque rer. Ita tamen ut quibus in casibus supra docui in pœnalibus fieri extensionem, in his quoque casibus simplices ad mixtũ trahantur, & ex his complures quæstiones finiri possunt. Et in primis illa, quæ dubitari consueuit, an in contractu, quem feudi uulgò appellamus, casus mixtus sub simplicibus comprendatur? & Pont. non comprendi credidit, cum in contractibus, eius quod omissum est nulla ratio habeatur [o]*. Sed in hoc ego dissentio, feuda enim beneficia sunt, unde latam fauorabilemq; interpretationem accipere debent, quapropter in eis appellatione filiorum etiam nepotes continentur* [p]*. Unde & traditum est, naturam bonæ fidei hunc contractum seruare* [q]*. Quod maxime admittendum, si cum principe initus sit, omnes enim eius contractus propter personæ qualitatẽ, in qua bonam fidem exuberare oportet, bonæ fidei existimantur* [r]*. Secundo dubitatur, an in compromisso, cui adiecta sit pœna, dispositum in simplicibus, ad mixtum casum producatur? & Corneus* [s] *respondit, non produci: quod tum uerum arbitror, cum uerisimile non est de casu mixto à partibus cogitatum. Tertio, an si iudex terminum cõcesserit causa omnium exceptionum dilatoriarũ, hæ quoque comprendantur, quæ licet negotium perimant, tamen interim pro dilatorijs opponuntur* [t]*? Et aliqui non comprendi dixerunt, quoniam exceptiones hæ mixtam naturam habẽt: ideoq; in materia iudiciorum, quæ stricte accipitur, sub simplicibus contineri non debent, quæ tamen in re amplius ipse quærendum reor. Quarto, an consuetudo feudalis, qua masculi in beneficiarijs illis possessionibus*

o l. quicquid. de uerb. obl.

p cap. j. § & si clientulus. de ali. feu.

q c. j. de benef. fra.

r Bal. de pace const. uersi. si qua uero.

s Corn. cõsil. 63. in 2.

t c. pastoralis. de excep.

nibus fœminis præferuntur, in hermaphrodito locum habeat? Et si masculino sexu magis incalescat, certum est consuetudini locum esse [u] *, at cum planè dubium est, utro sexu sit potior, respondit* Bal. *beneficio excludi* [x], *quod huiusmodi cõsuetudo stricte accipi debeat.* Nec *est uerisimile id actum, ut huiusmodi naturæ ludibria ad ea beneficia admittantur, quæ non nisi nobilibus & strenuis uiris solebant indulgeri.* Quinto, *lex erat, in causis motis uel mouendis sportulæ prius deponantur, quid in causa appellationis, quæ mixtam quodammodo naturam habet? non enim cum principali eadem est, nec tamen penitus diuersa.* [y] Et Alexander *ex facto interrogatus, locum non esse legi respondit* [z], *quoniam plebiscitum id à iuris communis orbita recedit, & stricte acipi debet, meritò casus mixtus non continebitur. Sed ego in primis ad rationem legis attendendum opinor, quæ si utroque casu eadem subsit, fiet extensio, quod supra à nobis traditum est.* Sexto, *lex municipij in causis ciuilibus actionem trium mensium spatio eximi iubet, in criminalibus duorum termino concludit, quid in actione mixta, quæ ciuilem simul, capitalemq; controuersiam contineat?* Et Angelus *non comprendi ea lege respondit* [a], *& ideo non nisi ultra triennij metas secundum ueterem iuris sanctionem perimi* [b]. Septimo, *lex de iudicio ciuili & criminali uerba facit, num in eo iudicio obseruabitur, quo pœna partim fisco, partim actori exolui debet?* Et *cum tale iudicium sit mixtum, non comprendi hunc casum* Alexander *scripsit* [c], *si tamen maior ea sit pœna quæ fisco debetur, magis est ut criminale potius existimem, sicut quæ priuato,*

u l. quæritur. de stat. ho.
x Bald. consi. 257. in. 3.
y Cy. l. inuitus. q. xj. C. de proc.
z Alex. consi. 96. in. 2.
a Ang. consil. 257.
b l. properandum. C. de iudi.
c Alex. in rubri. C. de iu.

ciuili erit[d]. Octauo, Comes Palatinus eos qui ex adulterio nati sunt natalibus restituere potest, itemq; eos qui ex incestu sunt geniti: quid de eo qui utroque uitio laborat? Et cum hic de principis beneficio tractetur, materiaq; sit fauore digna, censuerũt plerique eum qui adulterio incestoq; partu natus sit, nihilominus legitimum fieri posse, at alij contra. Qui enim utroq; næuo maculosus sit, odiosior censeri debet. Cui ergo quod minus est conceditur, id concessum non intelligetur quod plus est[f]. Sed ego primã sententiam, quæ receptior est, sequor. Si enim quis plures filios, quorum aliqui ex adulterio, aliqui ex incestu procreati essent, sustulisset, utique omnes hac Comitis indulgentia natalibus restitui curare posset[g]: & tamen dubiũ non est, magis deliquisse ob delicti iterationem in his omnibus patrem, quàm qui in uno tantum peccauerit. Quapropter si delictum parẽtum respiciamus, casus mixtus minor est expreßis, si ad filios ipsos attendamus, cum eorũ respectu conceßio sit fauorabilis (misericordia enim digni sunt, qui alieno laborant uitio[h]) dicendum est ad hunc quoque conceßionem extendendam, quia in fauorabilibus fit extensio etiam si æque tãta ratio non subsit[i]. Nono dubitatur, quoties in aliquo actu duæ qualitates inuicem contrariæ concurrunt, constat potentiorem attendi[k], quænam igitur qualitas ualidior existimabitur? Et in primis quæ dignior erit. Vnde si in eadem causa sacerdos secularisq; litigent, beneficio initiati etiã profanus fruetur[l]. Sic si maior. xxv. annis communem cum minore causam habeat, & ipse minoris priuilegio utetur[m]. Sic cum Romanus Pontifex extraordinarium ærus

d c. tuæ. de procur.

e Bart. d. l. ij de uerb.

f l. cui pacto de ser. excep.

g l. iij. C. de epi. aud.

h l. lege. C. de nat. lib.

i c. fi. de Sym.

k c. per hoc. de hæret. li. 6. d. l. quæritur.

l l. præcipimus. § hoc eodem. C. de app.

m l. si commune. ff. quem. ser. a.

ærusćationis munus quibuscunque administratoribus in dixisset, non cõprẽdi. Cardinales eius purpuratos respon sum est[n]*: talis enim qualitas, tãquam dignior, cæterorum administratorũ nomenclatione eos eximit: qua de re pos sent quàmplurima exempla adduci, quæ paßim apud re= centiores collecta reperiuntur*[o]*. Potentior quoq; ea cau= sa existimanda est, quæ benignior sit: quamobrẽ si pupil= lo legatum sit ea conditione, ut decem quæ hæredi natu= raliter debebat sc[...]ret, eamq; pecuniã hæres acceperit, potius iure obligationis datã, quã cõditionis adimplendæ causa creditur, quia id benignius est*[p]*, tum ut legatarij integra legata ex uoluntate defuncti consequantur, tum ut uideatur pupillus bona fide omne quod debebat resti tuisse. Nec me mouet quòd in lege Aquilia, si Elephantes uel Cameli occisi fuerint, fit condemnatio tanquam iumẽ tis occisis, cum tamen mixtum sit genus, natura enim eo= rum fera est. Quæ feritas si respiceretur, legis Aqui= liæ locus non erat*[q]*: nam id inductum credibile est, ut do mino Elephantis uel Cameli damnum resarciatur, quod certe benignius est, ne impune in re aliena damnum de= tur. Rursus potentior ea est causa, quæ iure communi iu uatur, quam quæ iure speciali, uel cõmentitio sustinetur. Quapropter miles in dubio uoluisse secundum ius com= mune testari magis creditur, quàm militari priuilegio uti*[r]*. Hinc est, quòd si lex municipij non permittit ad= uersus doctorem inquiri, aduersus uero militem conce= dit: si quis idem, & doctor, & miles sit, qui crimine promiscuo deliquerit, ea respicietur qualitas quæ iuri cõ muni magis accedet*[s]*. Causa quoq; naturalis fortuitæ, &*

n Rom. consi. 498.

o Feli. c. secun do. de iudæ.

p l. si pupillus. ad l. fal.

q l. ij. in fin. ad le. aquil.

r l. nam si. de iniust. rup.

s Bal. l. si quis dec. C. da fal.

extrinsecus accidenti quoties contrarij inuicem effectus erunt præualebit[t], nisi tamen aliud ex subiecto argumento appareat, ut cum frater miles aliū fratrē militem hæredem instituit, ex causa militiæ, & ob contubernium amore reliquisse potius creditur, quàm iure sanguinis, castrensesq; id peculium existimabitur[u]; quod arbitror fauore militiæ constitutū. Specialis quoq; causa potentior generali existimanda est[x], sicut & causa prohibitiua permißiuā superat[y], & qualitas quæ nocet magis in animaduersione est, quàm quæ prosit[z]. Vnde si ordinis lege cautum sit, ut nullus doctor poßit scholasticorum rector esse, qui Philosophiæ doctor sit, medicinæ uerò auditor, legis prohibitione ex Baldi[a] respōso continebitur. Sed & hæ et huiusmodi ab alijs diffusius tradita in præsentia non ulterius pertractanda duxi. Et hæc quidem quod ad extensionem attinet satis sunt. Superest ut pauca illi affinia attingamus. Et regula est generalis, quod ut agimus nō ualet, saltē eo modo ualere quo facere possumus: ea sub se quasdam species continet, qualis illa. Si dispositioni impoßibile aliquid per conditionem addatur, omnia uitiantur[b], si per modum, modus reijcitur, dispositio sustinetur. Rursus alia: qui actus propriè intellectis uerbis non ualet, ex improprietate sustinebitur. Item alia, in ambiguis ea semper fit interpretatio, ut actus ualeat potius quàm pereat. Rursus quarta, Actus nullus, nullius effectus est, nisi quod ex eo quoq; mens testatoris declaratur[c], ex qua quandoq; eandē uim habet atque si ualidus esset. ut quando conditionem de facto impleri sufficit[d], quod supra attigimus. Idem in pœnis quando

t Bar. l. ꝗ habet, de tut.
u l. cū allegas. C. de castr. pe.
x l. seruis vr ba. §. fin. de leg. iij.
y l. fabinus. ff. com. diui.
z l. si quis in gratiam. §. fin. ad syll.
a Bal. ī proh. decr. iij. col.
b l. impossibilis. de verb.
c l. fi. de reb. c.
d l. mulier. §. j. de condi. inst.

quando quis ita ex actu nullo inquietatur, ac si ualidus esset[e]. *Quod & in criminibus quoque receptum est, cum enim iure fieri nequeat, sequitur ut si quis de facto committat, legitimis pœnis subijcitur*[f]. *Sed an actus nullus nomen saltem seruet? Et nõ uidetur. Quapropter stipulatio nulla, proprie stipulatio non est*[g]: *testamentum nullum, non est testamentum: sententia nulla, non est sententia. Sic in citatione, in instrumento, in cessione. Quod procedere Baldus censuit in actibus iuris*[h], *aliàs actus facti etiam proprie nomen seruant, tametsi perperam fiant*[i]. *Sed quid in contractibus iurisgentium? hi enim facti sunt. Et uidetur uenditionem nullam, posse uenditionem appellari*[k]: *sicut & matrimoniũ nullum, matrimonium dicitur*[l]: *quod & in diuortio receptum est. Sed cum à iure ciuili fomentũ recipiant, uerius reor, non nisi impropric, & demonstrationis cuiusdam causa sic appellari. His accedit, quòd paria existimãtur, non habere, & inutilem habere*[m]. *Quapropter idem esse Accursius scripsit, siue mulier maritum non habeat, siue habeat quidem, uerum inutilem*[n]: *sed hoc ex effectu accipitur, quãtum enim ad uerba attinet, certum est maritum habere. Sed de his speciebus satis est. Nunc istam principalem declaremus, in qua à Bart. eiusq; in hoc crebriore calculo recepta sententia necessario recedendum mihi uideo, quod omnes casus non comprenderit, & etiam non omnino uera ratione innitatur. Igitur sciendum, non generaliter hic nos quærere, utrum actus nullus aliquem effectum pariat, quod supra declarauimus, nec de quocũq; effectu nos loqui, sed de eo tãtũ, qui*

e l. vbi. C. de transf.
f l. nemo martyres. C. de sa. san. eccl.
g l. j. §. sed si mihi. de verbo.
h Bal. l. iij. de test. tut.
i d. l. mulier.
k l. labeo. in verb. emerit. infra eo.
l l. quod seruius. de cõ. ob cau.
m c. j. de præscrip.
n gl. l. fi. C. de plag.

actui attentato cõfinis est, qualis est pactio stipulationi, codicilli testamento, fideicommissum substitutioni, actus uiæ, & si qua huiusmodi affinitate quadã iungũtur. In his ergo affirmandũ, actum qui ea forma, & modo quo agitur non ualet, in eum qui poßibilis sit modum sustineri, si modo testatoris uel cõtrahentiũ uoluntas eiusmodi præsumatur: nã & hoc credere humanius est, & ex eo suadetur, quòd semper id in interpretatiõe agendũ, ne irriti omnino & elusorij sint cõtractus. Quod maxime absq; dubio procedit, cum expressum est per partes, mentis ipsorum esse, ut omni meliori modo quo possunt actus ualeat [o]. Quæ clausula si in tabulis addita sit testamentum præteritione filij nullũ, saltem iure codicillorũ sustinebitur, & si pater filio certã rem reliquerit, propter hanc clausulam iure institutionis reliquisse censebitur [p]. Non tamen tanti effectus est, ut actũ sustineat in casum à partibus nõ cogitatum, ut quia deinde insperatò euenit [q], uel perquàm raro accidere soleret, nec sola generalitas uerborũ sufficeret, si mens uerisimiliter ab eo casu abfuit [r]. Quod in ea specie receptũ est, cũ testator si non ualebit testamentũ iußit iure codicillorum obseruari, præterito enim posthumo rumpetur, nec in uim quidẽ fideicommißi poterit sustineri, nõ enim uerisimiliter id uoluit testator [s]: possunt tamẽ id agere partes, ut etiã in casum non prouisum ualeat, ut cũ aliquis ex causa quacunq; etiam incognita liberatur [t]: quod tamen adhuc temperatur, ne dolũ remissum facile credamus [u], & hæc quidem cum mens partium clara est. Cæterum etiã in dubijs, ut prædixi, potius credendum est uoluisse partes actum non omnino inutilem

o l.j. de iure codicil.

p Alex. consi. 112.in.3.

q Rom. consi. 294. Feli.c. cũ super. de offi. deleg.

r l. fistulas §. frumenta. de cõtrah. ẽpti.

s Soci. consil. 93.in.4.

t Alex. consi. 11.in. ij. col. pen.

v l. tres fra. tres. de pact.

tilem facere, & ideo pro regula affirmandum est, huius modi quod geritur prout fieri potest sustineri. Quæ regula tunc non procedit, cum alicuius disponentium mens aduersatur: ueluti cum apparet quem uoluisse testamentum facere, nõ enim si irritum sit interpretabimur saltem iure codicillorum defendi [x]. *Id ea ratione nititur, quòd nõ uidetur testator, qui de toto uoluit disponere, id egisse, ut diuisa in partes re aliter atq; aliter censeatur, qui hæres ex testamento est solidum consequitur, qui ex codicilis, partem iure fideicommißi, cum aliam partem legitimus hæres directe ex S. C. Trebelliano retineat: quæ diuisio cum diuersa sit ab eo quod testator egerat, non arbitrabimur id sensisse, ut actus in hunc modum sustineatur. Qua ratione & libertas directa seruo alieno in testamento data in uim fideicommißi non firmabitur* [y]*: trãsiret enim in penitus diuersam speciem, cum per directam soli seruo prouideatur, per fideicommissariam etiam hæredi propter ius patronatus, quod quidem in bonis testatoris nec uere est, nec produci quidem potest,* [z] *unde & ad extraneos hæredes non transit, quòd si in bonis testatoris esset, non ita diuersa species existimaretur. Qua ratione substitutio directa, in fideicõmissariam quãdoq; flectitur: nempe quoties à principio ceu directa ualere non potuit* [a]*: si enim potuisset, quia actus non dicitur irritus q ualere potuit: nõ fiet hæc interpretatio* [b]. *In cõtractibus quoq; quũ aliquem nobis obligamus, regula nõ procedet: cum enim non nisi ex utriusq; partis consensu contractus uim accipiant, non est uerisimile eum qui obligatur, in alia specie consensurum* [c]*: quinimo credendũ est,*

x l. nõ codicillum, C, de testa.

y l. si seruus §. si seruus alienᵒ, de leg. i.

z Bar. l. i. col. iii, de leg. i.

a l. scæuola, ad treb.

b l. uerbis, de uulg.

c l. i §. si quis ita, de uerb. oblig.

qui

qui inutiliter se obligat, delectari actum inutilem se facere, nec creditorem admoniturum [d]. Quapropter dominus pro seruo inutiliter fideiubens, quasi iusserit non obligatur [c]: sic fideiussor eo tempore datus, quo in peculio nihil est, nisi sic acceptus sit, ut in futurum tempus, quo in peculio aliquid erit, obligaretur, frustra acceptus censebitur [f]. Sic inutiliter transigens, non uidetur uoluisse ex pacto obligari, quis enim credat aduersario, qui cum litigatum est, uoluisse quenquam donare [g]? Cæterum & ubi lex pro forma aliquid requirit, ea non seruata, omnino actus perimitur. Vnde stipulatio cuius forma seruata non sit, nec in uim pacti quidem ualebit [h]: fauore tamen liberationis receptum est, ut si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum uideatur, ne petatur, quod Paulus scripsit: Non quòd ea tacitum pactum in se habeat (cum enim acceptilatio causa liberationis fiat, uinculum obligationis nullum debet inducere) sed ex quadam æquitate naturali, qua quis obligatur non petere [k]: & ita ego sentio, licet alij aliter. Et hæc omnia quidem ex coniectura mẽtis inducũtur, quæ tempore initi actus fuisse præsumitur. Sed quid si casus aliquis deinde superueniat, quẽ si partes euenturum credidissent, aliud constituissent? Et in hoc breuiter distinguendum est, cum quæritur, an uoluntas intelligatur rebus sic stantibus: Aut in his loquimur quæ ex unius arbitrio pendent, & tunc si res incidat in eum casum in quem uerisimile sit eum aliter dispositurum, mutata uoluntas intelligitur [l]. Qua ratione si pater filio tutorem dederit, isq; improbus factus fuerit, non sequetur magistratus iudicium testatoris [m], quẽ ueri-

d l. an inutilis. de accep.
c l. j. §. deinde. quod iussu.
f l. eo tempore. uersi. sed fideiuss. de pecul.
g l. suus. C. de repu. hære.
h l. i. §. eum q. de cõst. pec.
i l. si unus §. si acceptilatio. de pact.
k Bar. l. ubi. C. de transf.
l l. paulo § f. de leg. iii.
m l. maxim §. fi. de an. leg.

uerisimile est si hoc præuidisset [n]*, tutorem non fuisse huiusmodi filio daturum. Quo exemplo & procurator constitutus, si prodigus, negligens, stupidus fiat, reuocatus cẽsebitur* [o]*. Sic legatum ex inimicitia deinde contracta, uel per alienationẽ reuocatur* [p]*. Sic testamentum natiuitate liberorum* [q]*. Sic cum testator alienationem fauore pupilli prohibuisset, deindeq; constitisset pupillo eam expedire, respondit Aret. iudicis autoritate uenditionem concedendam* [r]*. Sic cum testator iußisset, ne in fundo institutus eo amplius quicquàm peteret, censuit Bart. ius accrescendi sublatum non uideri* [r]*. Sic priuilegia monachis concessa, propter exuberantem eorum numerum reuocantur* [s]*. Hinc ex facto cum quidam unicum filium hæredem scripsisset, & consanguineæ puellæ pro dote centum legasset, quæ summa tempore testamenti propter amplas eius facultates minima uideri poterat, deinde ad paupertatem redactus, eodem testamento deceßisset, legatum arbitrio iudicis moderandum plerisque uisum est, ne plus filio extranea puella consequatur. Aut in cõtractibus loquimur, qui ex duorum uoluntate interpretationem recipiunt, & tunc non intelligetur rebus sic stantibus tantum facta promißio, nec alterius uoluntas mutata quicquam innouabit* [u]*. Quod tamen perpetuum non est. Quid enim si prior contractus ex errore proceßisset* [x]*? quid si ex fiducia* [y]*? quid si aliqua causa hoc suaderet, de qua à partibus nihil cogitatum fuisset? ut si promiserim tibi gladium restituere, deinde furens petas* [z]*. Quapropter & in scholastico responsum est, quamuis in aliqua Academia lauream doctoratus, ut uocant, accipere etiam sub iurisiurandi religione*

n l. in confirmando. de conf. tut.
o l. cum quis. de sol.
p l. rẽ, legatam.
q auten. ex causa.
r Are. cõs. 22.
s Bart. l. quoties. § si duo in fi. de hære instit.
t c. suggestum de dec.
u l. sicut. C. de act.
l. lucius. de euic.
x Bar. l. fin. § idem quæsi uit. d. condi. ind.
y l. fi. C. de nõ num. pec.
z 22. q. 2. ne quis.

religione promiserit, nihilominus si in aliud Gymnasium transeat, & ibi examine facto approbetur, non censeri periurum [a]*. Sed & conditiones quæ tacite ex natura contractus insunt, semper intelliguntur. Si igitur tibi domũ locauero, & habere licere promisero, intelligetur rebus sic se habentibus, & pensione interim recepta* [b]*. Sed & cum lex ex noua causa rescißionem contractus inducit, uel reuocatoriam actionem cõcedit, apparet rebus sic se habentibus promissum tantummodo fuisse, ut cum quis donat, deinde liberos suscipit, rescinditur ex Constantini rescripto contractus* [c]*. Ceterum & quando tacitum pro expresso habendum sit, eodem ferè modo distinguitur: in his enim quæ unius ex sententia conficiũtur, non est dubium haberi,* [d] *in contractibus uero non haberi, si ab altero tantum id actum sit* [e]*, si ab utroque, secus est: tunc enim idem est quod in ultimis uoluntatibus diximus, nisi actus in forma peccauerit* [f]*: cum enim forma ex neceßitate legis requiratur, uoluntas partium in nulla animaduersione est: idem cum hæc uoluntas probari nõ potest. Sumitur autem probatio ex natura rei: ut quia quod omissum est ex natura rei, in eum contractum accederet* [h]*: sumitur & ex consuetudine, quæ in actionibus humanis potißimam uim habet* [i]*: sumitur & ex præsumptionibus, huiusmodiq; alijs coniecturis legitimis, quas omnes referre præsentis instituti non est* [k]*. Sed nũquid tacita hæc dispositio ex lege inducta, an potius ab homine censebitur? Et discernendos tres casus arbitror: Primus, quoties lex aliquid à partibus actum præsumit, nec huic partes ipse renunciare possunt* [m]*, tunc huiusmodi legis dispositio*

a l. mo. c. inter. p. de renũ.
b l. quæro. loc
c l. si unquam. C. de reuoc. do.
d l. interuenit. de auro & arg.
e l. si repeten- di. C. de con- di. ob cau.
f l. j. de uerb. obl.
g l. iubemus. C. de testa.
h d. l. quæro.
i l. quod si no lit. §. qa assi- dua. de ædil. edi.
k d. l. si seruus pluriũ. §. fi.
m l. si paterfa. in princi. de adop.

diſpoſitio, non autem hominis cenſebitur. Quapropter ius accreſcendi tametſi ex tacita quoq; teſtatoris mente proueniat, tamen ex legis diſpoſitione magis procedere exiſtimatur[n]*: non enim poteſt quis partim teſtatus, par tim inteſtatus mori. Sic* Barto. *in actione tutelæ, diem ex diſpoſitione legis ineſſe, non autem ex hominis credi dit*[o]*: Quoniam ſi partes agerent ut ante diem ea actio oriretur, utiq; fruſtra agerent*[p]*. Sic idem tradidit, procuratorem ad agendum legali diſpoſitione, ad defendendum quoq; conſtitutum cenſeri: ut enim id faciat, à lege ipſa etiam præter domini uoluntatem adigitur*[q]*. Sic receptum eſt, tempus quod à lege iudicatis confeßis ue indulgetur tametſi in ſententia iudicis ſit expreſſum*[r]*, pro legali tamen dilatione accipi, cum in arbitrio iudicis non ſit, qualem terminum conſtituat*[s]*. Nam & generaliter idem* Barto. *definiuit, illam obligationem à lege deſcendere, cum præter ueriſimilem contrahentium uoluntatem inducitur. Quæ enim ex præſumpta uoluntate oritur, hominis obligatio, non legis eſt*[t]*. Nec obeſt ſi quis dixerit, nónne legibus uoluntatē ſuam regere quilibet creditur*[u]*? Reſpondeo, uerum id eſſe, in his quæ libero partiũ arbitrio relicta ſunt, alioquin nõ ſpõte facere, ſed legis iuſſu partes credũtur*[x]*. Quapropter legi* Falci*diæ aduerſus uolũtatē teſtatoris locũ eſſe ſcriptum eſt*[y]*: nec enim facere potuit teſtator, quo minus ea lex locum in teſtamento ſuo haberet. Secũdus caſus eſt, cum lex aliquid præſumit cui partes renũciare poſſunt, & tunc huiuſmodi diſpoſitio hominis non legis dicitur: ut quod in mutuo æque bonũ reddatur: in promißione dandi Char-*

tagini

n l. ſi in teſtõ. in ñ. de vul.
o Barto. l. ita ſtipula. j. q.
p l. cerdonem. de oper. lib.
q Bar. l. nõ ſolũ. de proc.
r l. iij. § condẽnatus. de re iud.
l. ij. co. tit.
t Barto. l. ſtip. non diuid. q. viij.
v l. quidam cõſ. de verb.
x l. iiij. de regu. iur.
y l. titia. ad leg. fal.

tagini, tempus quo illuc iri cōmode poßit, & si qua simi-
lia. Sensit hoc & Bartolus [z], dum alias esse conditiones
tacitas scripsit, quæ ex lege descendunt, alias quæ ex na-
tura rei, alias quæ ex præsumpta uoluntate. Quapro-
pter cū lex Municipalis cōsanguineos de controuersijs
compromittere iuberet, si cōpromissum fuerit, necessa-
rio id dicetur factum, nō spōte, cum huic legi per alterū
renūciari nequeat: licet Salycetus, & Alexander hac in
re aliter senserint [a]. Ex hoc quoq; consequens est, ut con-
tractui depositi clausula, dolum malū abesse, legis dispo-
sitione inesse credatur, non sponte contrahentis [b]: non
enim illi renunciari potest, cum dolus malus in futurum
remitti nequeat [c]. Tertius casus est, quoties lex absq; par-
tium respectu aliquid inducit, & tunc quoq; dispositio
censebitur legalis [d]. Qua ratione id quod interest, recte
pœnam legalē appellauerimus [e], inducitur enim in obli-
gationibus faciendi, ut quanti ea res est soluendo, debi-
tor liberetur, tametsi de hoc nihil actum sit. Et hæc sci-
tu utilia sunt, tum quòd mitius cum lege agitur quàm
cum homine, tum etiam quòd dispositioni legis contra
faciens insolidum condemnatur, dispositioni uero homi-
nis, pro hæreditarijs portionibus tantum [f]. Possent &
aliæ differentiæ referri, quas in præsentia recensere ni-
hil attinet. Postremo uidendum est, quoniam superius
dictum à nobis fuit, non solum dispositiones hominum
à legalibus differre, sed inter ipsas quoq; humanas actio-
nes plerunq; non parum interesse, cur aliud constitutum
in ultimis uoluntatibus, aliud in contractibus non rarò
reperiamus. Exponendum itaq;, quomodo certius hæc
quoq;

z Bart. l. quæ extrinsec⁹. de condi. & demonst.

a In l. si quis maior. C. de transf.

b Paul. Aret. §. Cato. 5. oppo.

c l. iurisgen. §. pen. de pac.

d Bart. d. l. stipulationes. q. viij.

e l. cum stip. sim a procu lo. eo. tit.

f l. in deposi. ti. ff. depo.

quoq; discerni queant. Et regulariter solet affirmari eodem iure ultima morientium mandata, uiuentiumq́; contractus accipienda esse, deq́; altero ad alterum, ceu ad similem rem, interpretatione procedendum[g]*, nisi tamen diuersa in his ratio afferatur: ea diuersitas quinq;, ut plurimum, causis solet oriri. Prima, quòd in testamentis fauorabilior interpretatio, quàm in contractibus fiat*[h]*: hinc est quòd institutis testamento filijs, etiam fœminas admitti indubitati iuris est: cum tamen, si quis pro se, & filijs emphyteosim recipiat, masculos tantum admitti ferè receptius sit*[i]*. Eodem modo, institutis filijs, dubium non est, nepotes quoq; contineri, cum in contractibus contrà responsum sit*[k]*. Sic à legato quod filijs relictum sit, monachi non excludentur, in quorum album nomina filij dederint*[l]*: cum in contractibus huiusmodi interpretatio minime accipienda uideatur*[m]*. Sic si fidei filij commissum sit, coniectura paternæ pietatis plus dictum, minus scriptum creditur, conditioq; si sine filijs decesserit, extrinsecus sumitur*[n]*: quod in contractu locum sibi non uendicat. Sic legata domo, aditum quoq; deberi respõsum est:*[o] *at uendita, uel familiæ erciscundæ iudicio diuisa, non deberi*[p]*. Sic conditio impoßibilis ultimas uoluntates non uitiat, sed ipsa reijcitur*[q]*, cum tamen contractus ratos esse non sinat*[r]*. Secunda causa est, quia ultimæ uoluntates promptius executioni mittũtur, pluribus enim actionibus in his succurritur, nunc rei uendicatione, nunc pigneratitia ob hypothecam*[s]*, quandoque & officio iudicis, quod persecutionem uocant. Sed & interdicto plerunq; succurritur poßeßionis adipiscendæ causa*[t]*: quam*

g l. ita stipul. de verb. obl.

h l. in test. de reg. iur.

i l. j. infra eo.

k Bart. infra. l. liberorũ. Saly. l. ij. C. de iure emphy.

l autẽ. nisi. C. ad Treb.

m Spec. tit. de loc. versicu. 120.

n l. cũ acutissi. C. de fid. ubi Bal. in fin.

o l. testatrix. ff. ser. vend.

p l. in vendendo. de cõtrahen. empt.

q l. j. de condi. instit.

r l. impossibilis. de verbo.

s l. fin. C com. de leg.

t l. fi. C. de ed. diui. adria.

ob causam, & edictum diui Hadriani olim in usu erat: [u]

u l. fin. C. quo. bo.
x l. minor cui fid. de min.

quæ omnia in contractibus aliter se habent, ex his enim ordinaria actione experiendum est, nullaq; executio præstatur [x]. Eadem ratione & illud dicimus, ultimas uoluntates post quàm dies cesserit in pēdenti esse non posse, cū in contractibus aliud sit iuris [y]: unde & illud receptius est, legatarium, qui partem ab altero hærede petierit, nō censeri ius crediti diuisisse [z], cum in contractibus constet diuisionem fieri [a], facilius enim hoc modo testatoris uoluntas exitum habebit [b], nec suspendetur quatenus alius cohæres non soluat. Sic & si tibi seruum arbitratu Seij legauero, eo intra annum non eligente, nihilominus legatum debebitur, nec ulterius erit expectandum [c], cum in contractibus à persona non recedatur, longiorq; præstetur dilatio [d]: cui rei consequens est, quod cautioni Mutianæ in contractibus locum non esse uulgo traditum est, [e] cum & debitor in diem ex causa legati cauere debeat cum dies uenerit se soluturum [f], quod in contractibus admissum non est, nisi magna ex causa [g]. Tertia causa, quod ultimæ uoluntates ab unius tantum, nempe testatoris, iudicio pendent, contractus non nisi omnium contrahentium consensu perficiuntur, in illis igitur sola defuncti mens in animaduersione est: quapropter si bona sua alienari prohibuerit, ex causa tamen dotis distrahi poterunt [h]: quoniam uerisimile non est, uoluisse eum à se descendentes fœminas indotatas agere, quod in prohibitione, quæ in contractu addita sit, non procedit [i]. Eadem ratione ultima uoluntas posterior, tametsi non omnino perfecta, priorem extinguit [k], cum aliud sit in contracti-

y l. receptum. com. præd.
z l. si ex toto. § j. de lega. j.
a l. si credito res. C. de pa.
b l. vel negare. ff. quem. test. aper.
c l. si. §. sed & si quis. C. cō mu. de leg.
d l. si arbitratu. de verbo. obl.
e l. mutianę. de cōd. & dem.
f l. inter. &. l. seq. qui satis. cog.
g l. in omnibus. de iudi.
h autē. res q. C. ad. l. falc.
i l. nulla. C. de iur. dot.
k l. legatū sub cond. §. fin. de adi. leg.

bus

bus [l], *ex actu enim inutili uoluntas tamen prospici potest, quod in legatis solum sufficit* [m]. *item annuum legatum iuris interpretatione plura legata, plures obligationes continet: at si annuum quid dari nobis stipulemur, una erit obligatio* [n]. *Cuius rei ea uidetur ratio, quòd in legatis uoluntatem spectamus, quæ præstationem pluries fieri decreuit, meritò plura sunt legata: in stipulationibus ad formam uerborum attendimus, quæ unica est. Quarta causa originem à præcedenti ducit, ea est, quod in ultimis uoluntatibus pœnitentiæ, reuocationiq; locus est. cum in contractibus quod factum est, infectum: quod ratum irritum, altero dissentiente, fieri non possit.* [o] *Hinc si libertus de se benemerentem amicum donatione aliqua remunerauerit, non fiet causa patrono, ut in sui fraudem id factum conqueratur* [p], *cum si causa mortis dederit, secus sit* [q]; *quod enim huiusmodi alienatio ex nutu eius reuocari possit facillime fraudis coniecturam tunc accipimus. Sic adolescens cui curator datus sit absque eius autoritate contrahere non potest,* [r] *cum tamen testari, legare, causa mortis donare possit:* [s] *nec enim hic ullum subest periculum ne damnose agat, cum arbitratu suo omnia reuocandi ius illi sit.* [t] *Quapropter si municipali plebiscito cautum sit, ne absque agnati consensu mulier contrahat, id tamen ualebit, quod donatione causa mortis tradiderit, non enim legis ratio, ne mulier decipiatur, locum hoc casu sibi uendicat, cum pœnitere possit* [u]: *quo exemplo & illud quoq; responsum fuit, cum consuetudine quadam peregrinorum facultates quacunq; eorum ultima uoluntate*

l l.i. de nouat.
m l. fi. de reb. cred.
n l. si stichũ §. i. de verb. obl.
o l. sicut. C. de actio.
p l. viuus. ff. qd in fraud. patr.
q l. j. §. j. eo tit.
r l. si curatorẽ. C. de in integ. rest.
s l. aurelio. §. caius. de lib. leg.
t l. sed terim. §. j. de don. inter vir.
u Ias. l. ij. de lega. j.

reiecta, ad principem pertinerent, si donationis nomine quicquam ab eis alienatum esset, non uideri fraudem fisco factam[x]*: quod eo magis recipiendum est, quoniam illud in confeßio sit, dispositionem stricti iuris in ultima uoluntate inductam, ad contractus minime producendam esse*[y]*, nec econuerso. Quinta causa est, quia contractus etiam ex summi iuris rigore effectum habent, quòd de re sua quemlibet disponere posse iustum est, at ultimæ uoluntates indulgentia solum quadam, dispensationeq; legis sustinetur*[z]*, cum in id tempus earum effectus conferatur, quo quis mortuus est, nec res amplius sua est: quo fit ut suprema hæc iudicia ceu specialius quoddam auxilium à legibus consecuta, legum ipsarum naturam magis, quàm contractuũ imitantur*[a]*: quapropter & in legatis, & in legum iußionibus, si quicquam factum non sit addita pœna, statim fieri debet, ne in pœnam incidamus:*[b] *cum in contractibus non prius pœnæ locus sit, quàm declaratum fuerit amplius fieri non posse*[c]*. Inde quoq; est, quòd prohibita à testatore alienatione, non magis dominium transferri non potest: quàm si lex expressum uetaret*[d]*, cum tamen in contractu prohibitio eam translationem non impediat, sed in id quod interest agendum sit*[e]*: Cæterum & contraria ratione institutum est, ut antè quàm ultimæ uoluntates legis fomento conualuerint, contractibus ipsis imbecilliores censeantur: quapropter ante conditionis euentum, in eis transmißioni locus non est*[f]*, cum stipulatio conditionalis nihilominus ad hæredes transeat*[g]*: firmius enim unicuiq; acquisitum id censetur, quod propria ope consecutus est, quàm quod alieno beneficio*

x d.l.diuus.
y l.non dubiũ. C. de testa.
z l.j C. de sac. san. eccle.
a .§. disponat. in autent. de nupt.
b glo.l.j.C.de his quibus vt indig.
c d.l.ita stipu.
d l.marcellus. §. res quæ. ad Treb.
e l.ea lege. de cõd.ob cau.
f l.j.§. finau/tem sub.C. de cad.tol.
g §. ex condi/tionali. insti. de verb.obl.

beneficio adipiscitur[h] *:unde alimentis mihi ex contractu debitis, possum ex sententia mea transigere: cum si postremo alicuius elogio debeantur, absque prætoris decreto non poßim*[i] *: qua ratione sunt qui putent, in ambiguo disiunctiuæ obligationis casu ad legatarium electionem spectare*[k], *cum in contractibus ad debitorem ipsum pertineant*[l]*: differentiaeq; rationem esse, quòd hæredis hac in re damnum in animaduersione non est, qui & de lucro agit, & alieno facto fortunatus est, ut cui contigerit (quod Poëta ille ait)* Res non parta labore, *sed relicta. cui tamen rationi illud obesse uidetur, quod traditum est, si manumissus à domino superstite seruus fuerit, peculium illi concessum censeri: sed si testamento ab hærede libertas ei legata sit, non censeri: quod argumentum tripliciter bene sanè dissoluit* Accursius[m]. *Ego etiam illud dici posse arbitror, ideo ita constitutum, ne dominus quicquam illi ulterius impendendi causam haberet, sed peculium illi pro alimentis sufficeret. Siquidem & apud* Plautum Epidicus *ait:* Nouo liberto opus est quod pappet. *Cui respondet senex:* Soccos, tunicam, pallium tibi dabo, præbebo cibum. *Sed an potius id inductum credamus? quoniam qui hæredi seruum relinquit necessario relinquit, at in neceßitatibus non ita fit liberalitatis, & munificentiæ larga interpretatio*[n], *nam & traditum est alienationes, quæ testamentis fiunt, non ita facile in fraudem cuiusquam factas uideri, quoniam necessario fiant:*[o] *uulgò enim dicitur, superstitis est mancipium, & morientium sedes uiui occupant, nec nisi nudos orcus recipit.*

h Glos. l. j. C. si aduer. vend.

i l. cum hi §. plane. de transf.

k l. lucio. de lega. ij.

l l. plerũq. in fi. de iur. do.

m l. j. C. de pec. eius qui lib.

n l. rẽ legatam. de adi. leg.

o l. ex hoc ed. &o. de alie. iud. mutan. l. reos. de so lu.

ANDREAE ALCIATI IVRISCONS. De Verborum significatione LIBER IIII.

VM SVPERIORIBVS libris à nobis de quadruplici uerborũ significatione nõ indiligẽter sit scriptũ, superest ut de figuris & tropis aliq̃ subijcimus: quæcũ mixtæ cuiusdã sint naturæ opere pretiũ uisum fuit in hũc locũ eas reseruare, quòd sat cõmode nõ uidebantur posse supradictæ distinctioni coniungi: nam figurarum quædam solum ornatum respiciunt, & hæ ad proprietatem ipsam pertinent, imò elegantiorem, & magis perspicuam orationem, quam ex ipsa proprietate deprompta uerba, faciunt: ut merito Fab. Quintil. scripserit: Quæ bene translata sint, etiam propria dici solere. Quædam ad impropriet atem penit us pertinent, & in uitium orationis inclinant, qualis est earum maxima pars, aliæ ab usu prudentium autoritatem sumunt, nonnullæ ferè nihil à uerbis mutuantur sed ex interpretatione uim omnem accipiunt, ueluti ut plurimũ sunt Parœmiæ. Meritò igitur in ultimum librum recipiendum hunc tractatum censui, præsertim cum sic quoque gratiorem me rem facturum hisce opinarer, qui

iuris

iuris scrupulositatibus offensi, in amœniora studia diuertere desiderant: his enim hic libellus magis arridebit, qui non pauca ex humanioribus studijs contineat, quantaq; ueterum Iureconsultorum in eis diligentia fuerit, declarat. Velim tamen hi sciant, me non omnino ex Grammaticorum, aut Rhetorum declarationibus, sed crassiore Minerua, quod nostratibus doctoribus magis placere deprehendi, huiusmodi schemata, & tropos interpretari: & sicut apud Ennium Neoptolemus Philosophari sibi ait necesse esse sed paucis, nam omnino haud placere: sic & ipsi mihi uideo cum Rhetoribus aliquantisper conuersandum esse, omnino haud placet: quòd si ipsi in hoc argumento à Grammaticorum traditionibus recesserunt, æquo animo ferre debent si Iureconsultus eos, & ipse non omnino sequar, sed aliqua consultò innouanda duxerim, quæ huic nostræ professioni magis conducere existimaui. Ex his igitur longè frequentissima est quam μετάφορα id est Translationem uocant, sine qua nec quotidianus quidem sermo consisteret: cum propter uocabulorum angustiam similibus plerunq; uti cogamur, uel quia proprium deficiat, uel quia translatum proprio elegantius sit: ut cum Iureconsulti adulterinam monetam, adulterinam scientiam uocant, & adulterari rationes dicunt, id est, conturbari, uel falsò describi[a]. Sic ambulatoriam uoluntatem actionem legis potestatem, stipulationem dicimus: sic uiam aperire, sic calcem pro fine, cunabula pro initijs plerunq; reperire est: hinc anfractus litium antiquare, id est, extinguere: hinc defloratæ species, enucleatum ius,

a l.j.in fine.de ser.corr.

fræni temperies, nuda cōuentio: sic in promptu dicimus, ad manum, in pendenti, prima facie, laquei legum: sic inhiare commodis, quod à lupis translatum est: Sic Rēpu. florere, dotem & donationem propter nuptias, æquis paßibus ambulare [b]*, tempora largiri causam capitalem, quæ ad statum pertinet dicimus, & si qua similia, quæ nusquam in quocunq; autorum genere non occurrunt. Ab hac non multum distat quæ* κατάχρησις*, id est abusio dicitur, cū omisso proprio, & peculiari nomine, aliud apponimus, ut cum lex Iulia adulterium stuprum appellauit, generalißimo nomine usa, cum speciale crimen insequeretur, meritò Paulus lex inquit Iulia stuprum, & adulterium non promiscue (ut habent uulgati codices) sed* καταχρηστικωτέρως *appellat* φθορὰν*. qua figura etiam parricidam dicimus, qui matrem interfecit. Sic & Caius inter gestum & factum, inquit,* καταχρηστικῶς *nihil interest. Sunt qui generaliter catachresin definiant, quæ nomen suum proximo accōmodet. Metaphoræ quoque affines sunt parœmiæ, de quibus* ERASMVS ROTERODAMVS *locupletißimum, & immortalitate dignum opus iam diu edidit, in quo solus uidetur mihi ueteres omnes superasse: is eam sic definiuit. Parœmia est celebre dictum, scita quapiam nouitate insigne. Sunt autem in iure id genus quàmplurima adagia, quorum insigniora uir ille diligentißimus perquàm eleganter explicauit: qualia sunt, Glauci, & Diomedis permutatio. Nec omnia, nec paßim, nec ab omnibus. Non soli Atridæ uxores amāt. Pecunia absque peculio fragilis. Officere luminibus. Cum sacco adire: Manu longa, manu breui*

b l fi. C. de donat. an. nupt.

breui: Actum ne agas: Leonina societas: Illotis manibus: Longe lateq;, Sarcta tecta: Ruta Cæsa. Cæterum quædam & nos ab eo, fortè consultò, prætermissa annotauimus: quæ quamuis non ita forsan elegantia sint, non tamẽ eius modi uisa fuerunt, ut silentio omittenda duceremus. Ea sunt: HERCVLIS CLYPEVS: in hexasticho, quod Iustinianus ipsis Digestis præposuit, Οἷα τις ἡρακλῆι παναίολον ἀσπίδα τεύξας, dicitur autẽ de re pulcherrima, & uarijs ornamẽtis insigni: ab Hesiodo sumptũ, in opere cuius titulus ἀσπίς. DVPONDII IVVENES: studijs tantum initiati, in proœmio, à dupondio nummo, quasi duobus aßibus æstimarentur, seu à pondere dupondio, quod et stater dicitur, et τέτραδράχμον, sunt enim adhuc modici ualoris, nos pupillos uulgò dicimus. Eódem pertinent, LYTAE ET PROLYTAE: quo nomine uocantur pòst quàm perfecti, absolutiq; in ea disciplina fuerint. Sic eodem loco edictum perpetuum, sparsim, & quasi PER SATYRAM collectum dicitur, prouerbiali schemate, à Satyra lance ex uarijs ferculis nullo ordine collatis composita. Vnde & Sallustius in Iugurthino, Quasi per Satyram sententijs exquisitis in deditionem accipitur: id est non seruato ordine, ut seniores prius sententiam rogarentur, sed uti ipsi Imperatori libuisset. Eódem pertinet quod Sabinus à Pomponio [c] Cato sui temporis dictus est. Sic SATVRNINVM recentiores quidam uice uersa uulgò dicunt, qui phantasticas, absurdas'ue opiniones in iure ciuili sectatur [d]: ab huius nominis Saturnino, quem Vlpianus notat. πρὸς ἔπος, id est ad uerbum, prouerbialiter Vlpianus

c l. ij. de orig. iur.

d l. j. de senat. Bal. l. j. C. de sac. san. eccl.

c l. de ætate. §. quod autē. de inter. nus [c] dixit, de his, qui congruenter interrogationi sibi factæ respondent, quod à nobis in dispunctionibus diffusius explicatum est. Id Cicero RESPONDERE AD ROGATVM dixit in oratione pro L. Flacco:. Nunquam nobis ad rogatum respondent, semper accusatori plusquam ad rogatum. EREMODICIVM Iurisconsulti appellant, quoties in iudicijs absente altera, parte ius dicitur. Vnde qui facile, & citra contradicentem uictoria potiuntur, eremodicio potiores dici possunt. Lucianus etiam ad calumniatores transtulit. Demosthenes separatim ἐρήμην δίκην appellat. In periuros quoque prouerbiale est dictum, Vlpiano autore,

f l. si diuo. in fi. de iureiur. προπετῶς μὴ ὄμνυε, temere ne iura [f]: quod illis superinici solebat, cum fustium uel flagellorum ictibus subijcerentur. DVBIVS EVENTVS LITIS Ex Scæuola [g]

g l. quod debetur. de pec. dici solet, apudq; nos ferè prouerbij loco usurpatur,

h l. pen. de testi. apertißimamq; habet significationem. PROBATIONES DE DOMO [h] uocantur non tam suspectæ, quòd domestici testes non recipiantur, quàm confeßiones, & ipsius accusati rationes, cum quis proprio ore conuincitur: & suo, quod dicitur, gladio iugulatur: quo sensu, & Græcum adagium accipi potest οἴκοθεν ὁ μάρτυς. VESPERTILIONEM appellari in iure [i]

i l. si ita quis. de euict. apparet eum, qui ne creditoribus satisfaciat latitet, & uespere tantum exeat, uel rationes conturbauerit: opinor ex Aesopi fabula, qua inter cætera proditur uespertilionem cum mergo societatem nauticam contraxisse, & summersa naui, cum uterq; decoxisset, uespertilionem nō nisi noctu, metu creditorum uagari, mergum frequenter in undas

in undas se demittere, mercimonia amissa perquirentem: ut proculdubio male sentiant qui uespillonem, uel uersipellem pro uespertilione legunt. Traditur & quandoq; IACTVS RETIS[k] *pro re dubia, & mera spe, qua plerunq; homines decipiuntur.* A MANV *quoq; uariæ paroemiæ deduci uidetur, ut cum dicimus, de manu in manum, & per manus tradi, & ad manum non habere, & extra manum dimisisse, & manus iniectionem retinuisse.* Emissam *quoque manum* Modestinus *dixit*[l], *pro cautione manu facta.* Dicitur & *manus pro arte, unde & manus pretium* Caio[m]. DOMVM *quoq; suam unicuiq; tutißimum refugium* Caius[n] *scripsit, ex notissima testudinis opinor fabula,* οἶκος φίλος οἶκος ἄριστος OMNEM *fortunam in sinu meo habui*[o], *prouerbialiter etiã dixisse uidetur Scæuola, nõ solũ eo sensu quo in manu, id est potestate habere dicimus, sed etiã ut occultam, et sibi soli creditã rẽ ostenderet: unde & in sinu gaudere Ciceroni* III. *Tusculanarum: quamuis et alio sensu alibi accipiatur.* ERRONEM *quoq;, frequenter uagantem, & rebus nugatorijs tẽpora cõsumẽtem ex* Vlpiano[p] *dicere possumus, metaphora ab erronibus seruis ducta.* Ouid. in Epist. Sapphus, *Nec uos erronẽ tellure admittite nostrũ. Cui nõ multũ absimilis ẽ, & miles q* EMANSOR *dicitur, hoc est, ut* Modestinus *interpretatur, q diu uagatus, ad castra reuertitur.* FELICI DIPLOMATE *uti dicũtur*[q], *qui omnia præproperè agunt: ab his ducto puerbio, q cursu publico p dispositos equos omni tẽpestate contempta, nocte dieq; iter agũt: quod absq; principis diplomate (tractatoriam recentiores Cæsares*[r] *apellant)*

facere

k l. si iactum. de act. emp.
l l. quidam. de prob.
m l. mulieris. infra eod.
n l. plerique. de in ius voc.
o l. qui testamentum. de prob.
p l. quis sit. § erronem. de ædi. ædic.
q l. continuus. de verb. obl.
r C. de cur. publi. lib. xij.

facere minime concessum erat, cuius rei præter Iureconsultos Plinius quoq; ad Traianum, & Cornelius Tac. meminerunt. Εμ πλάτει quoq; frequenter Iureconsulti[f] dicũt, eo sensu quo nos, largo modo, solemus dicere, ueteres non ad liquidum appellabant. id latius à nobis Dispunctionum libro II. tractatum est. Cui significatione non absimile est, quod Vlpianus[t] παχυμερέστερον dixit, id est crassius, & pingui Minerua: quo sensu & Aulus Gel. lib. XIIII. cap. I. utitur. PEDEM IN FOVEA HABERE, id est in periculo mortis esse. Pomponius[u] dixit his uerbis: Ego discendi cupiditate, quam solam uiuendi rationem optimam in octauum & septuagesimum annum ætatis duxi, memor sum eius sententiæ, quam dixisse fertur Iulianus, Et si alterum pedem in sepulchro haberem, adhuc addiscere quædam uellem. COLOR QVAESITVS dicitur[x], cum id quod uerè agimus, simulatione aliqua obtegimus, siue fraudandæ legis gratia, siue alia ex causa id fiat. solentq; hoc loquendi modo Iureconsulti plerunq; uti: metaphora, ut opinor, à Rhetoribus accepta, qui uerborum coloribus ueritatem plerunq; offuscant. FACTVM TRANSACTVM EST[y], de re finita, & quæ amplius in dubitationem deduci non posit. Cicer. in Catil. lib. III. atq; illud quod faciendum primum fuit, factum atq; transactum est: translatione ab eo ducta, quòd finis litibus per transsactiones imponatur. CONNIVENTIBVS OCVLIS Vlpianus scripsit[z], id est per dissimulationem, cum is qui uidet, oculos interdum claudit, dum perspicere non curat. Accursius stricta iuris ciuilis ratione non inspecta interpretatus est.

f l. in summa. § item lab. de aqua plu

t l. quã tube ronis. de pecul.

u l. apud. de fid. lib.

x l. sed Iul. ff. ad Mac.

y l. transacta. infra eod.

z l. iiij. de manumiss.

tus est. DE PLANO [a] apud eosdem fieri dicitur, quod facile, & absque causæ cognitione conceditur: origine prouerbij à iudicibus ducta, qui grauiores, & arduas causas pro tribunali sedentes cognoscunt: ubi uerò descenderint, in plano constituti, leuiora negotia decidunt. Honorius Imperator LEVATO VELO [b] id fieri dixisse uidetur: Cum causæ, inquit, huiusmodi leuato uelo cognoscantur. Quod & ipsum prouerbiali figura non caret. IN FOLLE OFFERRE Calistratus[c] intellexisse uidetur eum, qui ad liquidum rationes non reddit: metaphora ab his ducta, qui pecuniam intra marsupium ostentant, ita tamen, ut nec qualis, quanta'ue sit agnoscatur: unde uulgari sermone circunfertur, in folle merces non emendas. Illa quoque à prouerbij usu dissidere non uidentur, cum OMNI EXCEPTIONE MAIOREM dicimus integerrimæ fidei hominem. ISAVRICVM, pro atroci latrone, à uitio gentis. VSVRAS NAVTICAS, pro centesimis, & magnis. SPARGERE AQVAM, pro demulcere, & blandiri: metaphora ab equis ducta. HVMANITVS CONTINGERE, id est mori. Sed & eodẽ pertinet, quod alibi dicitur, SITIENTIBVS agris tuis alienos irrigas [d]. AEQVA quoque LANCE dicimus, & PASSIBVS AEQVIS, de his quæ similia sunt. unde & lance una trutinare apud eosdem reperitur. Iustinianus etiam κατὰ πόδα fieri dixit, quod alienis uestigijs insistere ueteres dicere consueuerunt, cum quis de suo nihil addit, sed aliena solum recitat: unde & VESTIGIIS INHAERERE dictum est.

Vsurpatur

a l. nequicquã. §. de plano. de offi. procõ.

b l. penul. C. de naufr. li. xj.

c l. cũ seruus. de cond. & demonst.

d l. præses. C. de ser.

Vsurpatur eiusdem Imperatoris exemplo,[e] *de re quæ amplius in usu non sit, ut* ABAVLA RECESSISSE *dicamus, translatione ab emeritis Palatinis iudicibus accepta. Idem quoque prouerbialiter locutus uidetur, cum sub finem Institutionum, Sufficiat, inquit, hæc summo digito, & quasi per indicem tetigisse: ubi Accursius indicem digitum intelligit: ego posse etiam de tabula, seu ut Græci dicunt, elencho accipi arbitror. Sed & Gratianus*[f] EMENDICATA SVFFRAGIA *appellauit, quæ leuiter causam adiuuant, ut potentium commendationes, & Ciuitatum in alicuius honorem decreta. Prouerbialiter quoque Gordianus dixit,*[g] NOXA CAPVT SEQVITVR: *Quoniam ut Marcus Cato ait, nequiter factum semper durat, & reum comitatur. Sic & Ouidius: Pœna potest demi, culpa perennis erit. Sed & Cōstantius imperator.*[g] SVO MARTE, *inquit causæ discurrant: id est, suis uiribus, non autem aliunde accersitis adminiculis. In iure quoq; pontificio eiusdem monetæ pleraq; leguntur, quorum aliqua referre non omnino extra rem erit, qualia sunt:* COLLYRIO *uno omnibus morbis mederi*[h]. FACIBVS *solem adiuuare*[i]*: quod de superuacuis, & absurdis dici consueuit.* FALCEM *in alienam messem mittere*[k]*: de cognitionem, quæ ad alios pertinet, sibi arrogantibus.* PARIES DEALBATVS, *ex Actis Apostol. pro dissimulatore, & fœdo homine*[l]. LABYRINTHVS, *de re confusa, & inexplicabili, unde Labyrintus erroris*[m]. MARGARITAE *ante porcos,* ALTARE *spoliat, ut aliud operiat.*

e l. nec in arb. C. de arb.

f l. singuli. C. de accus.

g l. licet. C. an ser. ex del.

g l. j. C. ne lic. pot.

h 29. dist. necesse.

i 6. q. j. si oia.

k Cle. venerabili. de elect.

l 23. q. j. paratus

m 29. dist. § j.

Mingere

MINGERE *ad parietem. Mus in pera. Serpens in sinu*[m]. *Frustatim lupus comedit agnum*[n]*. Malus chorau les bonus symphoniacus*[o]*. & si qua similia. Cæterum & uulgò ex Accursio recentioribusq́; interpretibus quædam nobis in usu sunt, non omnino indecora, ut quibus sola uetustatis opinio desit, cætera quæ prouerbio necessaria sunt, abunde supersint: ut cum de re difficili,* AFRICANI LEGEM *dicimus*[n]*, quòd huius Iureconsulti responsa, quæ paßim in corpore leguntur obscura sint, & interpretatione indigeant.* QVID AD RHOMBVM[o]*? de his quæ ad collationem admitti non debent, uel nihil ad rem propositam faciunt: uidetur à pisce rhombo optimi saporis deductum, cuius cognitionem ex Iuuenalis carmine habuit Accursius.* REM *non nouam aggredi*[p]*, De his, qui uxores uetulas accipiunt, obiectum risus causa ab auditoribus Bulgaro, cum huiusmodi uxorem duxisset, & mane constitutionem, cuius initium illis uerbis conceptum erat, auspicaretur.* OB *solum punctum caruit Robertus Asello*[q]*: Ortum ex historia, quam Alber. Ros. recenset. Robertus opulenti sacerdotij, cui asinus nomen, ut uocant, Abbas erat: cæterū auarus, & inhospitalis: quapropter carmen, quod pro foribus monasterij proscriptum erat, commutato puncto inuenerit, Porta patens esto nulli: claudaris honesto. Id cum Pontifex Romanus resciuisset, sacerdotio hominem priuauit: unde in fabulam uulgi transijt, prouerbialeq́; carmen ortum, de modico momento, rem magnam amittentibus.* OVA *hodie præstant, quos lux det crestina pullis*[r]*: Vulgare carmen repræsentationis*

m c. etsi. de iudæis.
n §. quia ergo. 15. q. j.
o 16. q. j. legi.
n Ias. l. quę dotis. sol. matr.
o gl. autent. licet. C. de na. lib.
p gl. l. rem non nouā. C. de iud.
q Alb. i ndict. punctus.
r l. cum hi. de transact.

tationis utilitatem aduersus procrastinatores ostendens, quale est apud Plautum e Nihili coactio, in Aulularia. Sunt coactores qui in iure Collectarij dicuntur f, hi in auctionibus reliqua publicanorum solent emere, quæ illi uel ob grauiores curas, uel ob debitorum procrastinatio nem nequiuerunt exigere: ueneunt autem huiusmodi nomina, cum mala sint, modico pretio, quod usu etiamnum uidemus. Horat. Si præco paruas, aut ut fuit ipse coactor Mercedes sequerer. Meminit & Suet. in Vesp. itemq; Seneca. CVI aduenit unum, non aduenit solum t, prouerbialiter dixit Accursius, quòd uno ex malo plura consequantur, unde & Poëtis CATENATI labores dicti. DOMINVS cum rogat præcipit u, & id habet apertam significationem. QVALIS ueruex, talis offa: x uidetur non absimilis significationis esse illi. Similes habent labra lactucas: cum par pari refertur. ASINVS ASINVM NON PRENDIT y, de æmulatione, quæ inter æquales est, cum alteri quis cedere negat, quia paris fuerit cum eo conditionis. HEBRAEVS NIHIL HEBRAEO, CATILINA CETHEGO z: cum idcirco alteri quis obijcere aliquid criminis nequit, quòd & ipse eodem laboret morbo: non absimile illud Iuuenalis carmen, Clodius accuset mœchos, Catilina Cethegum. Tempore quisq; duos lepores sectatur codẽ, a Aut neutrum, aut certè non capit ille duos. Vulgatum carmen, illi Iuuenalis non dissidens, Pectora nostra duas nõ admittẽtia curas. Nec itẽ illi Palladæ in Epigr. Γνῶ-μενος πάντων οὐδ' ἓν ἔχεις ἴδιον. Omnia q gustas nil proprij sed habes. TANTI offa, quãti panis intinctus, b de his

f l. quisquis C. si cert. pe

t gl. in auten vt iudi. sine quo. verb. il licito.

u glo. l. j. quod iussu.

x gl. l. quod in hæredem §. eligere. de tribut.

y gl. l. j. §. veteres. de acqu. poss.

z gl. l. quoniã. C. de iudæ.

a glo. l. nemo. C. de assess.

b Ias. l. quę ex triusec us. de verb. obl.

de his quæ diuerſa exiſtimantur cum eadẽ effectu ſint. Citantur & prouerbij nomine ab Accurſio Ouid. illi uerſus. Fertilior ſeges eſt alienis ſemper in agris, Vicinumq́; pecus grandius uber habet. Sicut & ab Iaſone[c] *illud Vergilianum, Apparent rari nantes in gurgite uaſto. in materia difficilli & latißima, ad quã tamen extricandam pauci interpretes acceſſerint. Sed & Picus quoties Bartolum aut alium magni nominis doctorẽ inceſſeret, ſolebat hoc Ouid. aſſerre, A cane non magno ſæpe tenetur aper.*

c Iaſ. l. re coniunct. ſ. le lega. iij.

REVOLVTO MANTELLO, *ex uulgari ſermone dixit Accurſius*[d], *cum contrarijs exceptionibus quis aduerſus diuerſos utitur, ab his ducta metaphora, qui ut ſcenæ ſeruiant, mutãt pallium. Et hæc quidem quod ad parœmiam attinet ſatis & ſuper, ne de fece (quod ille inquit) haurire uidear. Ad reliquas igitur figuras tranſeundũ.* APOSIOPESIS, *id eſt reticentia, apud nos eſt, cum tacemus, quod dicendum erat, ſed ita tamen, ut ſubintelligi poßit. Hæc apud oratores habet affectum uel iræ, uel ſolicitudinis, uel id genus ſimilem, apud nos nõ item: quare quoties Iureconſultus quæſtionem refert, nec expreſſe decidit, ſi affirmatiue thema proponit, cenſetur etiam affirmatiue decidere, ſi negatiue, cenſetur & negatiue reſpondiſſe*[e]. *Ἐνδιάδυο, quoties ex duobus unum dicitur, ut Pateris libabat & auro, id eſt pateris aureis. Sic Scæuola*[f] *Semiſſem patrimonij & portionis reſtituant, id eſt patrimonij in portiones diuiſi. Sic Iuſtinianus, Exigat quod legitime, uel quod pacto debetur, id eſt legitimo pacto. Cui nõ abſimile, cum lex, Arguamus, inquit, id eſt arguẽdo conuincamus.*[g] PROLEPSIS, *quædam anticipatio, quæ*

d glo. l. pap. §. ſed nec imp. ff. de inoff. teſta.

e l. cũ fundus §. ſeruum. ff. cer. pet.

f l. lucius §. Caio. ad S. C. treb.

g l. iij. §. poſſumus. naut. caup.

 fit ex

fit ex mente defuncti, credentis id aliquo tempore futurum, quod prius acciderat: unde dicitur posthumus, etiã qui uiuo testatore post testamentum natus est[h]. *Cui non absimile, cum insulam appellamus, quæ amplius non est, sed fuit. Sed & ex destinatione animi nomen attribuitur, cum dos dicitur, quæ uerè dos non fuit*[i], *sed destinatione tantum: & cum uenderes, interpretamur, id est uendere uelles*[k]. *Cæterum & quandoque diuersas res, præcedentes neutro adiectiuo omnes terminamus, quod Zeugmatis genus est, ut cum dicimus, uxori uestem, ornamenta, mundum, aurum, argentum, quod eius causa paratum esset, omne lego*[l]: *intelligitur legata etiam uestis eius causa non parata.* ANTONOMASIA *est, cum ius ciuile Romanorum appellamus, per excellentiam*[m] κατ' ἐξοχὴν. *Sic Vrbs absolute pro Roma: quæ & quandoq; urbs æterna dicitur*[n]. *Ansonius: Vrbis ab æternæ deductam rege Quirino: ut errent qui ibi Hectoreæ legunt.* SYNECDOCHE, *cum pars pro toto: lego portionem domus in qua consueuimus morari*[o], *intelligitur etiã de tota, nam & plerunque de parte ad totum in iure ratiocinamur. Huc pertinet etiam, cum totum pro singulis sui partibus ponimus*[p], *ut quo anno, pro qua anni portione, pro tempore, id est pro quacunque temporis parte: sic & eodem die dicimus, pro eius diei quacunque parte.* PROTHESIS, *ut cum dicimus de dote prælegata: præ abundat*[q]. HISTEROLOGIA, *conuersus ordo, ut cum Iureconsultus prius determinat secundam quæstionem quàm primam*[r]: *dicitur etiam histeron proteron.* SYNCOPA, *cum de medio tollitur, ut hæres meus dare damnas*

h l. iij §. j. de iniust. rup.

i l. si seruo. ff. de iur. dot.

k l. si rem. §. si cum mihi. de præsc. verb.

l l. hæres. §. vxori. de lega. iij.

m §. sed ius. in sti. d' iur. na.

n l. j. C. de suar. lib. xj.

o l. vxori. in prin. de leg. iij.

p l. quæ de tota, de rei ven.

q gl. in rubri. de dot. præl.

r l. iij §. labeo. de incend.

re damnas esto, id est damnatus, alij tamen damnes legunt,
ea ratione qua & copes dicitur copiosus. Sed ego ueterem
lectionem magis probo. LYPTOTE, id est defectiua,
cum minus dicimus plus intelligimus, ut cum Scæuola in
terrogatus [f], de eo quem mater in actis professa erat ex [f] l. fi. de prob.
alio quàm ex marito sibi natum, respondit ueritati locum
superfore, intellexit enim non stari dicto matris, & præ=
sumi filium mariti, si in domo uicinis scientibus natus
sit: idem est cum non ademit legatum dicimus [t], id est de= [t] l. legata, de adi. leg.
dit. Eius contraria, AVXESIS, id est augmentatiua,
ut cum Papin. [u] Huius, inquit, rei fortißimum argumen [u] l. j. de offic. eius.
tum est, cum loqueretur de argumento à contrario sen=
su, quod tamen plerunque subuertitur: sic & quando=
que euidentißimum dicitur, quod solis coniecturis con= [x] l. si constan te. sol. ma.
stat [x]. PLEONASMOS, cum dictio abundat,
ut cum quis dicit, se oculo uidisse monachum [y], cui non [y] 20. q. iij præ sens.
multum apud Grammaticos dißidet. PARELCON,
quæ est superflua uocis additio: sed apud nos frequen=
tior est, quæ Græcè παρεργεῖα dici potest, id est, ut ita
dicam, ociositas: cum aliqua dictio uel etiam clausula ad
ditur, quæ minime ad rem de qua agitur, necessaria sit,
ita ut etiam si ea desit, nihilominus idem iuris fuerit con=
stituendum [z]: & propterea uulgò solet dici, ex uerbis fa=
cti narratiuis enuntiatiuis'ue non sumi argumentum [a], [z] l. q Remæ. §. callimachus.
nisi in eis specialiter lex decisionem suam constituat.
Huc pertinent Vlpiani uerba [b], quod ait lex, cum filia [a] gl. in. l. j. C. quando non pet.
adulterum deprehenderit, ociosum non est, uoluit enim in
ipsa turpitudine deprehendi: quod Solon & Draco di= [b] l. quod ait lex. de adul.
cunt ἄρθρα ἐν ἄρθροις ἔχοντα, id est, obscœna in ob=

 scœnis

scœnis habentem: ueteres tamen codices ἐν ἔργῳ castiga tius habent. Intelligit Vlpianus *ociosum, id est (ut nos non satis eleganter solemus dicere) non sine mysterio: quo sensu & Fab. Quintil. frequenter utitur.* Plinius ad Traianum, Itemq; Scæuola[c] *ociosam pecuniam dixit repositam, ex qua quis lucrum non faceret. aliquando etiam uacua dicitur*[d]. EPANODOSIS *est quædam correctio, ut cum dicimus*[e], *Stichus imò Pamphilus liber esto.* CAVILLATIO, *cum quis scienter falso argumento utitur*[g], *aut uerba captat: nã, ut inquit Cicero oratione pro Au. Cecinna: Sermo hercle familiaris, & quotidianus, nõ cohærebit, si uerba inter nos aucupabimur: denique imperium domesticum nullum erit, si seruulis hoc nostris concesserimus, ut ad uerba nobis obediant, nõ ad id, quod ex uerbis intelligi posit, obtemperent.* Extat & *facetus Aesopi mythologi iocus, qui simulans domini iußis parere, unicam lentem emit, cum ille indefinite lentem emi mãdasset. Quintilianus metaphoræ speciem esse arbitratur, cum indefinita pro uniuersali, singulare pro plurali ponitur.* HYPERBOLE, *excessus, ut cum lex probationes luce clariores requirit*[h], *uel momẽto fieri iubet, quod satis est si nullo extraneo actu interueniente fiat*[i]. Item *cum Antoninus Imperator se totius mundi dominum dixit*[k], *qui nec Persis, nec Scythis, neque Sarmatis unquam imperauerit.* Eódem *pertinet & Constantij constitutio*[l], Qui *adorant, inquit, fabricenses nostram æternitatem, quam hyperbolen Amianus Marcellinus historiæ lib.* XV. *irridet.* Fit *quandoque hyperbole etiam diminutionis causa, ut cum locationem dicimus uno nummo fieri,* uel

c l. qui semisses. de usur.
d l. quintus. depo.
e l. stichus. de man. test.
g l. j. de regu. cat.
h l. fin. C. de prob.
i d. l. continuus.
k l. depreca tio. ad leg. rhod.
l l. ij. C. de fabr. l. ei.

uel cum fundum appellamus palmum terræ, cuius rei Accursius meminit[m] *: & hac ratione dicit constitutum, ne stipulatio fundi in genere ualeat, quia dando palmum terræ debitor liberaretur, uiderat opinor ipse Accursius Ciceronis carmen in ioculari libello, Fundum Varro uocat, quem poßim mittere funda, Ni tamen exciderit, qua caua funda patet. Hyperboles exemplum est etiam in contractibus, ut cum equi uenditor eum commendans dicit, meliorem esse equum, qui sit in Italia: huiusmodi enim generalitas tanquã* ὑπερβολικῶς *dicta non obligat, idq; plerisq; uidetur. Est &* ANAPHORA, *id est relatio, cuius uaria exempla in iure habemus, cum & ipsa uarijs modis fiat: quandoque enim fit relatio ad eandem dictionem in principio orationis*[n]*, quandoque non fit ad dictionem, sed ad tempus, ut cum lex dicit*[o]*, nepotes post aui mortẽ conceptos, illis cognatos dici nõ proprie, sed* ἀναφορικῶς *quandoque alijs modis. Est &* EPANALEPSIS, *cum maiore significatione facta repetitio*[p]*, quam simpliciter nos geminationem dicimus, & multi effectus est, si ue clausulam geminatam dicamus, siue solam uocem, ut si princeps iudici dicat, tu tu cognoscas, non demandabit alij causam, ut Baldus putauit*[q]*. Illud non dubium, geminationem ex interuallo factam, maiorem uim habere, quod & communiter proditum est*[r]*. Est & alia geminationis species, quæ in uitium transit, & nullius effectus est, ut* PERISSOLOGIA, *id est uerborum adiectio superflua, quam & Conculcationem nostrates uocant*[s]*, cuius quoque exempla plurima in Iustiniani Authenticis habemus. Vlpianus*[t]*, uitium morbuḿque ædiles dixerunt,*

m l. cũ post §. gener. de iur. dot.

n l. ij. in princ. C. de offic. præf. præt.

o l. itẽ. de suis & leg.

p l. balista. ad treb.

q Bald. c. fi. de off. de leg.

r Ias. l. j. colum viij. de offi. eius.

s gl. l. lecta. si cer. pet.

t l. j. de ædil edi.

tollendæ dubitationis gratia ἐκ παραλλήλου, id etiam à Grammaticis τὸ αὐτὸ dicitur. Quandoque eorundem uerborum inducitur repetitio, quæ BATTOLOGIA *est, cuius exemplum apud Ouidium Metamorph. lib. I I. Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis ait. Quandoque huiusmodi geminatio diuersam significationem inducit*[u]*, ut cum dicimus, qualis qualis, pro qualiscunque ubi ubi, pro ubicunque. Est & quæ* NVGATIO *dicitur*[x]*, cum quis uerbis quidem aliquid dicere uidetur, efficitur uero nihil: ut cum creditor alienationi pignoris consentit saluo iure suo. Est etiam* PARALAGE, *quæ per literarum transmutationem fit, ut in eo, qui cum Gratinum seruum solum haberet, Cratisto libertatem legauit*[y]*: ualet enim legatum. Cui non absimile quod dicitur de eo, qui monumentum instar illis, quod erat Publ. Septimij Demetrij fieri iusserat, cum solum reperiretur, quod erat Pub. Septimij Damæ*[z]*. Est & subauditio, qua sæpe Iureconsultus uel taxatiuam uel augmentatiuam dictionem subintelligit: in taxatiua exemplum est apud Venuleium*[a]*, cum morbum sonticum dixit, qui perpetuus noceret, non qui tempore finiretur, subauditur tantum. Sed quid si ex tempore cũ antiquis codicibus legas, id est statim? Melius itaq; Vlpianus, furti actionem*[b] *non dominus rei surreptæ, sed & ipse habet, intelligitur enim non dominus tantum. Sic Cicero lib. de officijs I I. eam orationem susceptam dicit, nõ de filio, sed de toto genere: subauditur de filio tantum. Augmentatiuæ exemplum est apud eundem Vlp.*[c] *dum scripsit, Si duo filij in potestate patris sunt, eorum munera patrem non subire: intelligitur enim*

u l. gerit. de ac qui. hære.
x gl. l. si debitor § j. qb mod. pig.
y l. qui habebat. de fide. lib.
z l. in testamẽto. de condi. & demon.
a l. fi. ff. de ædil. edi.
b l. j. fur. aduer. nau.
c l. iij § fi. de mun.

enim maxime si in potestate, nam nec emancipatorum quidem subit. Idem apud Callistratum[d]*: Scio, inquit, propter rem minimam quenq; non restitui, si maiori rei praeiudicetur: subauditur maxime. Est &* AMPHIBOLOGIA *cum ambiguitas oritur, uel ex singulis uocibus, uel ex coniunctis, de qua elegantißime per* Fab. *Quintil. lib.* VII. *nostri Iureconsulti sub rubrica de rebus dubijs pleraque attigere.* Huic *affinis est & ille locus, quem* Tractatum, *τῶν ἄκρων ueteres dixerunt*[e]*: fit, quoties quicquid constituerimus uerum esse, falsum reperitur. Eôdem etiam pertinent quae perplexa dicuntur, quorum exemplum & in succeßionibus, & in stipulationibus habemus*[f]*.* Est *& τμῆσις, id est sectio, cum uox in duas partes diuiditur: ut cum lex iubet*[g]*, satis possessorem dare, uel cum usu hominem cepisse ait, id est satisdare, & usucepisse*[h]*.* Est *&* DIALYTON*, cum sine coniunctione aliqua clausula conficitur, nostri appellant solutam orationem*[i]*: figura non solum nobis cum Grāmaticis communis, sed etiam cum* Rhetoribus*.* Est *& quandoq;* IRONIAM *reperire, cum uerba oppositum eius indicant, quod nos re uera sentimus: Latini etiam* Dißimulationem *uocant, ut cum lex,* Pater*, inquit, filium exhaeredauit*[k]*: maximam scilicet ad illum affectionem ostendens.* Videtur *& quandoque Iureconsultus per* Oximorum *seu* Gryphum*, qui aenigmatis est species, uoluisse lectorem morari: ut cum dixit*[l]*, ante diem* x. *Calendarum, & post diem* x. *Calendarum: utroque sermone* XI. *dies significatur, quod loco suo explicaturus sum.* Est *etiam παρυπόνοια, cum praeter expectationem aliquid*

d l. scio. de in int. rest.
e l. qui cccc. ad le. fal.
f l. aequissi. ad tertul. l. si ci tij. de verb.
g l. quod si speciali. de min.
h l. si post acce. de iud.
i l. saepe. infra eo.
k l. cū quidam. C. de lega.
l l. anniculus. infra eod.

respondetur, ut promittis centum? tu respondes, arma ui rumq; cano [m]: eius exempla apud Aristophanem pleraq;. Sed & Plautus in Asin. Ad pedes quando alligatus es, æquum centupondium, ubi manus manicæ cõplexæ sunt, atq; adductæ ad trabem, nec dependens, nec propendens, qum malus nequamq; sis: hæc enim uerba, quin malus, nequamq; sis, sunt per παρυπόνοιαν dicta. Non multum illi absimilis ἀπρόνοια, cũ à propoposito quis cadit, hoc est ἀπὸ νοῦ. Malum, inquit Augustinus, cadere à proposito [n], sed peius simulare propositum. In id uitium incidisse uidetur Modestinus, dum sub rubrica de pignoratitia actione. C. Scium quem prius creditorem appellauerat, debitorem dicit: si tamen fidelia sunt exemplaria. Est & TRACTVS, cum uerbo utimur, quod non solum ad præsens tempus refertur, sed futurum quoq; comprehendit, quod Iureconsulti solent παρατατικῶς dicere [o], id est cum extensione, unde apud Græcos præteriti imperfecti nomen. Vlpianus: Si intestatus mortuus esset [p] παρατατικῶς non ad mortis tempus referuntur. Sed & alibi hæc uerba, neq; defenderetur [q], παρατατικῶς scripta sunt, ut neq; sufficiat unquã defendisse, si non duret defensio, neq; obsit si nunc offeratur. Qua ratione, egerit, quandoq; interpretamur, id est agere pseuerauerit. Est & δύναμις quæ et possibilitas. Sabinus [r]: Qui à fideiussione petit, τῇ δυνάμει, à reo petit: nam & pleraq; uerba, quæ effectum significant, ad potentiam solum referuntur: ut cũ lex dicit, Si aqua pluuia noceat, id est nocere possit [s]. Sic, committunt se partes prætori [t], id est cõmittere possunt. Sic, competit, id est competere poterit [u]. Sic finitum dicitur,

m l. quæ extrinsecus. de vero. bl

n xij. q. j. cert.

o l. Caius. de pig. act.

p l. j. vnde leg

q l. iij. ex qb. cau. in pos.

r l. aduersus de arbi.

s l. j. in princ. de aq. plu.

t l. j. §. & post. de ope. no.

u l. si qs prioris. in prici. C. de secun. nup.

citur, quod finiri potuit[x]. *Is quoq; modus loquendi ad figuram pertinet, cum præsumptum pro uero ponitur: ut, magnum damnũ nõ est in mora modici temporis*[y], *id est, esse non præsumitur. Et, natus in domo uicinis scientibus, est filius, id est, esse præsumitur. Et ratio est, quoniã præsumtio pro ueritate in iure accipitur*[z]. *Sed & quãdoq; id appellamus eo nomine, quo prima fronte uidetur, licet eiusmodi nõ sit: ut cum lex accusatum arbitrio iudicis*[a], *pro innocentia personæ remittit, intelligitur enim prima facie innocentem, licet discussa causa reus appareat. Sic & quandoq; ab eo quod fieri debet, quis nomen accipit: ut cum dicimus, intelligo, id est, intelligere debeo*[b]. *Appellauit propter uiolentiam iudicis*[c], *id est appellare debuit.* ALLEGORIAM *autem non temere apud Iureconsultos reperies, cum enim perpetua, & remota sit translatio, apud nos in usu esse nequit, qui ex uerbis uoluntatem conijcimus: alioquin quot capita tot essent sẽtẽtiæ, uerumq; id carmẽ faceremus, quod ab Iasone audiui, cum de recentioris cuiusdam in tractatum de pactis interpretationibus sententiam rogatus esset. Campana*[d] *sonat, phantasticus quod somniat. Sunt tamen qui huc trahant cum Iureconsultus ait*[e], *imperium est gladij potestas: nec enim de fabrili gladio materialiter, ut ita loquar, dicitur, sed* ἀλληγορικῶς *de iure puniendi facinorosos homines.* SOLOECISMVS *quoq; raro occurrit, tametsi sunt qui à Solone legumlatore dictum putent, quod is in legibus suis pingui minerua loquutus sit nostri enim autores puri sermonis obseruantißimi fuere, nisi quis solœcum putet, cum dixit Vlpianus*[f]. *Si quis*

x l.j.C.de pœnis.
y l.si debitori. de iudi.
z l.si.de prob.
a l.j.de cus.re
b xxij. q5. v. quacunq;.
c l. j.§.si quis ipsius. quando ap.sit.
d l.peluis.
e l.imperium. de iuris.om. iud.
f l.v.ad Syll.

in graui ualetudine affectus: praepositio enim abundat. Cumq; Caius teneri uenditorem ad interesse dixit[g]*, cum in id quod interest dicendum fuisset. Sed excusatur exemplo Graeci sermonis: sicut & Persius, Nostrum istud uiuere triste. Et Verg. Donat habere uiro. Quod & Fab. Quin. annotauit. Est et soloeci species, quã* ἀντίπτωσιν *dicere possumus, cũ casus pro casu ponitur, ut eã quam frater instituit*[h]*, nihil prohibet fideicõmissam peti: pro ab ea qua. Cui similis* ἀλλοίωσις*, cum numerus pro numero ponitur, cuius exemplum non raro occurrit.* BARBARISMVS *uero procul omnino abest, tametsi uulgari consuetudini non parum tribuisse Iureconsultos appareat, ut cum Liberum pro filio singulari numero dixerunt*[k]*: & exorcizare cantaminibus mederi, ex uulgari impostorũ uerbo: & denaria neutro genere*[m]*, sed utrumq; à Graeco acceptum est. Quapropter & in Modestini responsis de excusatione tutorum, & in Iustiniani authenticis non spectandam Latinitatem faterer, quandoquidem eos constat Graecè scripsisse, eorumq; libros in Latinum sermonem ab homine uersos, qui nec Graecè, nec Latinè sciuerit. Laurentius tamen Valla, ut maximae uir doctrinae, ita & supra uires suas audax, nec à iureconsultis quidem temperauit, quo minus illis diem diceret, & de uerborum quorundam significatione, ceu Latinae maiestatis laesae, reos faceret, cuius accusationis nouem & uiginti capita breuiter ego confutãda duxi: tum ut tantam eius arrogantiã nescio, certè* φιλαυτίαν*, aliquatenus retunderem: tum ut hi literatores non esse temere à nostris recedendũ cognoscerent, & ueriora à Iureconsultis, etiam in alienis pro-*

g l. quod sae-pe. in fin. de cõtrah. ẽpti.
h l. eam quam. C. de fidei-com.
i l. qui cum tu-toribus. in fin. de transf.
k l. ius agna-tionis. ff. de pac.
l l. j. de uar. cog.
m l. publia. dep.

professionibus tradi, quã ipsemet Valla, alioquin Grammaticorum præstantissimus, in propria arte commentari potuerit. Primo Iustiniani sententiam non approbat, noxam appellantis ipsum quoq; serui corpus quod nocet, noxiam uero maleficium: qua in re & Beroaldum sectatorem habuit. Ego apud ueteres Noxam à nocendo dictam inuenio, unde præter pœnam etiam Nocumentum significare: Ouid. Sine noxa luce bibuntur. Meritò ergo seruus qui nocuit, noxa dici potest: sicut & ἄτη illa Homerica, nox appellatur. Noxia uero ipsa est culpa, seu maleficium: Plaut. Bacch. Sat sic suspectus sum cum careo noxia. M. Manl. Quin etiam infelix uirtus & noxia felix. Vnde meritò Seruius Vergilium noxam pro noxia dixisse scripsit: Vnius ob noxam: quo exemplo & [n] alij ueteres sæpius utuntur, quod & alibi attingam. Secundo Iustinianum irridet, qui testamentum dixerit, testationem mentis esse, autoritateq; Gellij nititur, alioquin & ornamentum, uestimentum, pauimentum, idq; genus similia, à mente deducerentur. Respondeo, non etymologiam ibi Iustinianus adducit, sed allusionem, qualem Grammatici paronomasian, Rhetores parison habent, solumq; in ea nominis conformitas spectatur: quod & Fab. Quintil. non latuit, cum non ad originem uocis, sed ad soni similitudinem refertur, ut hoc casu eo melior fuit allusio, quòd ueritatem etiam respicit, in testamentis enim mens potissimum dominatur. Tertio negare uidetur mulieris appellatione uirginem contineri, quod Caius affirmauerat: at ego idem aio, cum ad sexum hæc uox refertur, quandoquidem nec etymologia repugnat:

[n] l. plebs. & infra. eod.

cum

cum Lactantio autore à mollicie mulier dicatur. Quarto, aduersari Martianum Vlpiano ait, quod ille munus recte dici, quodcunque donum sit, hic donum generis nomen, munus speciei asseruerit: sed difficillima non est resolutio, cum munus generaliter acceptum, etiam officia & onera comprehendat, tum etiam quamcunque largitionem significet, siue cum causa siue absque causa, at si specialiter pro largitione tantum ponatur, tunc largitionem cum causa. Nec mirum est eandem uocem & specialiter & generaliter accipi, ut in Iurisdictione adoptioneq́; dicimus, quam rem, sicut & alias plerasque alibi, nimirum locis suis diffusius tractabo. Quinto, Vlpiani sententiam confutat, peculium pusillam pecuniam appellantis, confingitq́; absque aliquo autore peculium id esse, quod quis industria sua lucratur: at aliter ex autoribus dicendum est, qui peculium patrimonium testatoris appellant: quia olim census Romanorum in pecore erat, unde & pecunia dicta: cæterum quoniam diminutiua forma peculium profertur, pro parte census accipi cœptum est, qualem seruis domini concedunt, qualemq́; filijfamiliâs à patre separatim habent: addit & Celsus, ex consuetudine rusticorum senum sic eam partem patrimonij dici, quam quis in numerato, & ad casus repentinos repositam habet: Græci thesaurum dicunt, quod reposita sit εἰς αὔριον, id est in crastinum, seu futurum tempus fruenda unde & θησαυρίζειν reponere est. Sexto, in Modestinum inuehitur, qui possessionem dixerit ab agro iuris proprietate distare, ridiculumq́; & imperitum eum asserit, qui substantiam rei definire uolens, de qualitate disseruit: at

ego

ego Valla respondeo, quod alij obijcis uitium, id tibi est, qui nescis ueteres possessionem appellasse fundum per usucapionem acquisitum, quo casu non iure dominij in eius usu defendimur, sed autoritate legis: atque ita in lege XII tabul. accipit. Festus quoq; Pomp. autor est. Vnde appa ret, non qualitatem, sed substantiam à Modestino definiri: quod in eius responsi declaratione infra latius ostende tur. Septimo, in Nouali uisus est à Paulo dissentire, dum terram proscissam esse, quæ anno cesset, Paulus ait: Valla etiam Nouale dici, aruum nuper, & cum magna cura ad culturam redactum: sed & id opinor non negasset Paulus. Octauo, Librum interpretatur partem operis, ut puta XII. sunt libri Aeneidos, Volumen uero minus esse libro, ex Plinij autoritate, Qui tres, inquit, libri sunt in sex uolumina propter amplitudinem diuisi: & ideo Vlpiani sententiam confutat, qui, Si centum, inquit, libri legati sint, centum uolumina ei dabimus, non centum quæ quis ingenio suo metitus est, ut Homeri XLVIII. Sed sciendum est, non de significatione uerbi agere Vlpianum sed de mente defuncti: quam, nemo est tam à naturali ratione abhorrens, qui probaturus non sit talem esse, qualem Vlpianus credidit: quòd si in modo loquendi eum Valla reprobat, recte Iurecõsultum loquutum assero, & quid sibi uellet nesciuisse Vallam: siquidem solebant Veteres in pugillaribus scribere, quos inuolutos, & duobus inclusos umbilicis manu gestabant, unde & enchiridia Græcis dicuntur, nobis à pugno pugillares, & ab inuolutione uolumina: fiebant autem non secundum librorum distinctionem, sed secundum gestantis commoditatem, quod satis Plinius

tis Plinius ipse ostendit. Cum igitur Vlpianus non de diui-sione librorum ab autore facta, legatum illud ex mente testatoris intelligeret, sed ex diuisione, quam testator in concinnando unicoq; corpori conglutinando fecerat, dixit XLVIII. libros, id est unum Homeri uolumen, pro libro accipiendos, nimirum uoluminis uoce metaphoricos usus, ut sicut unum corpus in pugillaribus, etiam non obseruata autoris in libro diuisione, uolumen dicitur: ita in codicibus, cum asserculis tabellis'ue concinnatis unum corpus etiam uolumen dicitur, cum nec etymologia repugnet, unica enim inuolutione constat: quòd si probatur Vergilij Valerijq; Max. loquutio, qui uolumen in cauda serpentis dixerunt, quanto magis probandus est Iureconsulti sermo, propter maiorem rei affinitatem longè clarior, cum & Cicero librum pro corpore accepisse uideatur, Epistolarum ad Quint. fratrem libro II. Sed utros eius habueris libros (duo enim sunt corpora) an utrosq; nescio. Nono, probrum & opprobrium Vlpianus idem est inquit: Valla Probrum ipsum dedecus esse, Opprobrium dedecoris exprobrationem, non tamen negat & apud Ciceronem ad Att. & apud Liuium probrum etiam pro ipsa dedecoris exprobratione poni: unde satis defenditur Vlpianus, qui non generalem definitionem horum uerborum posuit, sed in edicto prætoris declarauit idem significare. Decimo, Modestinum insectatur, qui adulterium in nuptam committi, stuprum in uiduam, uirginem, puerum'ue scripsit: nam existimat Valla, etiam adulterium stuprum dici posse, autoritate Quintiliani. Sed ut ego non negauerim

rim generalius esse stupri nomen, ut quod à turpitudine dicatur, unde & Plautus Amphitr. Stupri dedecoris à uiro argutam meo: ita Modestini uerba non recte intellecta affirmauerim, cum enim concubitus cum nupta speciale adulterij nomen habeat, non fuisset satis generali stupri uoce uti, id enim proprie dicitur, quod peculiari, & sibi tantum conuenienti uoce appellatur, unde & Proprium pro peculiari doctiores accipiunt. Verg. Hunc mihi da proprium uirgo sata nocte laborem. Quintilianus quoque optime id proprium interpretatur, quo nihil inueniri potest significantius. Qua ratione & Vndecimum accusationis caput non consistit, dum Paulum damnat, qui parentes usq; ad tritauos proprio uocabulo dici asseruit, ulteriores uerò maiorum appellatione contineri: nam quamuis etiam maior dicatur pater, auus, proauus, tamen hoc non est proprio, id est, ipsis tantum conuenienti nomine, sed generali: Iureconsultus autem de proprio uocabulo agit. Duodecimo, Vlpianum improbat, qui dixerit non dubium esse, quin stragula uestis sit omne pallium, sed incidit Valla in deprauatos codices: Vlpianus enim non omne pallium, sed omne περίστρωμα scripsit: certißimum autem est Græcè sic dici omne quod insternitur, & circum inijciatur. Decimotertio, Offilij differentiam damnat, qui Verberare, dixit, est cum dolore cædere, Pulsare sine dolore, aitq; uerberare potius esse cum uerbere, seu flagello cædere, pulsare cum graui, & uehementi ictu. Sed profecto Iureconsultum non latuit, uerberare à uerbere, flagello, seu ferula dici, ut qui alibi attestatus sit, uerberasse abusiue dici, et

cum

cauillari, & calumniari, sed quomodo hoc Valla collegerit, non uideo: cum enim Caluiri uerbum apud ueteres esset frustrari, metaphora à caluis militibus ducta, quāuis & Cauillatio, & calumnia inde deducātur, non tamen consequens est alterum cum altero idem esse: sicut cum dicimus, à uerto fit uersus, & uersura, non sequitur uersuram idem quod uersum esse. Rursus impetit Vlpianum, quoniam Cauillatio dicatur, etiam si ab euidenter ueris ad falsa non fiat transitus. Respondeo Vlpianum loqui quando cauillatio pro argumento Sophistico accipitur, quod Græcè non σκῶμμα ut ipse credidit, sed σόφισμα est. Decimosexto, præuaricari, tergiuersari, calumniari generalius accipienda existimat, quàm Iureconsulti docuerint: nimirum oblitus, non doceres eos simpliciter eorum uerborum significationem, sed specialiter in Senatusconsulto Turpiliano quomodo accipi debeant, ut eius pœnæ locus sit. Decimoseptimo, portare ait id etiam significare, quod quis corpore suo baiulat, cum tamen iureconsultus aliter docuerit: sed ego arbitror ex origine uerbi iureconsultum adiuuari: siquidem πορθμεύειν Græcè traijcere est, unde portus, in quem naui res deportantur: sic & exercitum nauibus deportari Liuius plerunq; dixit. Quapropter etiam si quis iumento ducat, hac similitudine portare dicitur: quod si ipse ferat, non propriè, sed μεταφορικῶς putauerim portare dici. Decimo octauo, Conuicium negat à uocum concertatione quasi conuocium dici, & aduersus Labeonis sententiam, etiam sine uociferatione conuicium fieri putat, sentitq; à uitio potius, uel à uitando deduci: qua in re, opinor, egregiè fal-

litur: quid enim tunc coniunctiua illa particula operaretur? Cur item si à uitio deducitur, secundam syllabam producit conuicium? cum constet uitium corripi: nam & Cicero, quem ipse adducit, petulantiorem iactationem in conuicio requirens, pro Labeone est: ut mirer eum tam leuibus argumentis, à recepta ubiq; Labeonis sententia desciuisse, quae & orthographiae ratione defenditur, cum per c conuicium non per t scribatur. Decimonono, Versicolores Vlpianus appellat lanas, quae natiuum colorem mutarunt, siue purpura, siue cocco, siue alio colore infectae sint: Valla ex uarijs autoribus ostendit, uersicolorem aliquam rem dici, quae uariorum colorum sit. Sed Vlpiani locum à Valla non intellectum arbitror, alioquin quae à se dicuntur satis agnouisset Valla nihil Vlpiani sententiae aduersari. Igitur sciendum, ex origine uocabuli eam rem esse uersicolorem, cuius color in alium uersus sit, sicut & uersipellis, non cui uaria pellis, sed qui in aliam pellem uersus est, unde homines in lupum mutati, uersipelles Plinio appellantur: eadem ratione lanae uersicolores dicuntur, quae per tincturam in alium colorem sunt uersae. Dubitat igitur Iurecõsultus, lanis uersicoloribus legatis, quae contineãtur: & primo respondet, legatis simpliciter lanis, uersicoloria apud ueteres non comprehensa: legato uero lanarum uersicolorium, eas intelligi quae tinctae sunt: & (quod dubitabilius erat) etiam netae, dummodo neq; detextae, neq; contextae adhuc sint: tunc enim non lanae, sed uestimentorum appellatione continẽtur. Neta lana dicitur, quae stamen, & substamen est: Detexta dicitur, cũ perfecta est, et à textrinis instrumẽtis detrahi

l. si cui §. j. de leg. iij.

trahi potest, unde & detexere auferre est. Plautus: Hunc ego hominem detexam pallio. Quapropter & Vergilius. x. Aeneid. Dum texit Imaona Alesus: id est spoliat. Contexta est, quae quidē, in opere cōsummato est, sed cui tamen deest praetextura, quam Cimosiam uulgò uocamus. Ex his apparet Versicolores uestes uarij coloris idcirco dici, quia ex uersicoloribus lanis natiuis conficerentur, à qua similitudine, & uersicoloria arma Vergilius, & uersicolorem plumam Propertius, & uersicolorem caudam Cicero dixit. Vicesimo Penes idem quod Apud significare ostendit, cum tamen Vlpianus scripserit, penes te amplius esse, quàm apud te: sed nec Vlpianus puto negasset differentiam illā suam ab autoribus quandoque confundi, quae tamen ex ui uerbi uerissima sit: deducitur enim à dictione penitus, unde & penißimus, & penitißimus, ut Plautus caeteriq; antiquiores dixerunt. Vicesimoprimo Vlpiani sententiam confutat, qui uictus appellatione etiam uestem contineri scripserit, cum plurimae gentes in Aethiopia absque uestibus aeuum degant, quasi Vlpianus Aethiopum leges interpretetur, & non Romanorū, qui absque uestibus non uiuunt: & quasi qui in Italia uictum amico legauerit, de eiusmodi uictu sentiat, quo Aethiopes se tolerant, & non ipsi Itali, quo nihil absurdius dici potest. Vicesimosecundo Pignus & Hypothecam idem esse, cum Martiano sentit, sed alteram Graecam, alteram Latinam uocem, cum tamen Vlpianus propriè esse pignus dixerit, quod creditori traditur: hypothecam cum interuenit traditio, & ideo in mobilibus pignus, in immobilibus hypothecam esse: sed haec non tā Vallae

l. uestimētum. de aur. & arg. leg.

oppositior, quàm ipsorum inter se Iure cõsultorũ quædã quasi antinomia est, ea sic dissoluitur. Ex proprietate *quidem sermonis ueram esse* Vlpiani *sententiam, siquidẽ à pugno pignus dicitur, & ideo in rebus mobilibus op positis sic dici, in immobilibus uero solitos ueteres* Iureconsultos *potius* Græca *uoce uti, id est hypotheca, quæ* Latinè *suppositio dici potest, & ad utraq; eorum sermone trahitur.* Catullus Oppositionem *dicit:* Fu*ri uillula nostra non ad austri* Flatus *opposita est, nec ad* Fauonij, Verum *ad millia quindecim & ducenta: subaudiuntur autem sestertia.* Vicesimotertio, Ferruminare *dixit esse consolidare, & conglutinare, non solum per eandem ma teriam, ut* Iurecõsulti *tradiderunt, sed etiam per aliam, idq; plurimis* Plinij *exemplis probat, qui ferruminari surculum, ferruminari aqua muros, ferruminari in lapides dixit.* Sed *cum ferruminatio propriè sit ferri ipsius ui ignis liquefacti conglutinatio, apparet metaphorice hoc uerbo uti* Plinium, *&* ideo Iureconsulti *sententiæ nihil aduersari.* Vicesimoquarto, Pomponiũ, *inquit, atq;* Vlpianum *corrumpere linguam* Latinam, *qui quot mensibus, uel quot diebus scripserint, pro singulis mensibus, singulis diebus: cui ego dixero: tale conuitium* Plauto *quoq;,* M. Catoni, *& deniq; doctißimo omnium* Varroni *commune esse.* Plaut. *in* Stich. Meministis *quot* Calẽdis *petere demensum cibum.* Cato *de re rust.* Capita *oleagina quot mensibus fodere oportet.* Varro: Sacra *quot mensibus feruntur in arcem: quod ante nos & alij notarunt.* Vicesimoquinto, Turbam *non multitudinis hominum perturbationem, ut* Labeo *scripsit, sed simplicem perturbationem,*

tionem, etiam duorum exiſtimat, & à tali perturbatione turbam pro multitudine dictam, quòd multitudo non ferè uacet perturbatione, unde uulgatum carmen, Septem cõuiuium, ſunt nouem conuicium. ſed mihi hæc controuerſia non admodum ei abſimilis uidetur, quam Macrobius tradidit, priuſne ouũ fuerit, an gallina. Labeo prius ſignificatum turbæ, id eſt multitudinis, atque inde factã poſtea perturbationem: tu perturbationem priorem contendis, ſed nec quos adducis autores ſententiam tuam adiuuant, qui μεταφορικῶς potuerunt turbam etiam duorũ dicere, nec etiam Græcus ſermo τύρβη in quo eadem poteſt eſſe hæſitatio. & ut demus opinionem tuam ueriorẽ, in edicto certè prætoris, quod Labeo interpretatus eſt, probabilior eſt Iureconſulti ſententia. Verba edicti ſunt, l. prætor. ſupra & inc. rui. nau. Cuius dolo malo in turba damnum quod factum eſſe dicetur. ea non poſſunt commodè de perturbatione intelligi, quæ ſemper eum afficit, cui damnum infertur, neceſſario igitur de multitudine accipiendum. Vigeſimoſexto l. ij. de infam. Iulianum improbat, qui exautorationem à principe ſimpliciter factam, ignominiæ notam inurere ſcripſit: contrà Valla, cum exautorare ſit ſimpliciter militem miſſum facere, quod T. Liuij teſtimonio uarijs locis probatur. Reſpondeo, in ueteri Republica hæc ſentẽtia poſſet procedere, quo tempore ex ſolo commeatu, uel Ducis licentia milites exautorabantur, uerum ordinata ab Auguſto, ſucceſſoribusq; militia, à qua non niſi poſt uiginti ſtipendia mittebantur, tributa quoque illis ſunt militaria inſignia, quorum detractio infamiam irrogat, quoniam non niſi turpi miſsione dimiſsis detrahuntur. Vigeſimo-

ſeptimo Depactum *ſimpliciter pactum ſignificare ait, ex autoritate* Terentij Phorm. Depaciſci mortem cupio: *cũ tamen* Vlpianus *in edicto de calumniatoribus depactus dicat, eſt turpiter pactus*. *Sed mihi uidetur & uerba* Terentij, *ex* Vlpiani *declaratione poſſe intelligi, & etiam* Cicer. ad Heren. lib. I I. Depactus *cũ hoſtibus, ut arma relinqueret*. *Sed & idem autor in* Verrem *actione* V. *Scitote biduum cibo, tectoq; prohibitum, biduum in foro cuſtodijs detentũ, neque antè dimiſſum, quàm ad cõditiones eius depactus eſt*. *His accedit, quòd huiuſmodi præpoſitio quandoq; in malã partẽ accipitur, ut deſperatus, demens, dedecet, deformis, degener*. *Viceſimo octauo, Lapillum ſi magnus eſt gemmã eſſe aſſerit, quo nomine & margaritam dici poſſe arbitratur, aduerſus* Sabini, Vlpianiq; *ſentẽtiam, gemmas pellucidæ materiæ eſſe exiſtimãtium, ut ſmaragdos, chryſolithos, amethyſtos: non tranſlucentes uero lapillos, ut obſidianos, & ueientanos: at margaritas nec lapillos nec gemmas eſſe, ſed conchas, ſeu uniones: uerũ ut in ſententiam Iureconſultorum ego tranſeam, illud me in primis mouet, quod etymus pro illis eſt, uidetur enim gemma dicta, quaſi gemina, propter tranlucẽtẽ naturam, deinde uidemus à ſimilitudine in uitibus gẽmas dici, ut* Fab. *autor eſt, & in* Catone maiore M. Cicero. *Vnde oſtenditur non ideo dici gemmas, quia magnæ ſint: idem &* Plinij *autoritate conſtat, in anulis gemmas deferri affirmantis: unde & dactylothecæ dictæ, quod profecto maioribus non conuenit: ad hæc quæ rationes à* Valla *adducũtur, ſanequàm frigidæ ſunt: Lapillus, inquit, generale nomen eſt: bene ſanè, ſed cum trãslucet, peculiario-*

l. iij. de calum.

ri no-

ri nomine gemma dicitur. Rursus, Gemmas, inquit, accipimus multorum cubitorum inueniri. Accepit forte à Luciano de ueris narrationibus, miraculi certè loco refer tur, alueolus trium pedum in triumpho Pompeij ex duabus gemmis. Subijcit, Quid si non perluceant, quia adhuc incomptæ & imperfectæ? at qui satis est si natura sui pel luceant, poßintq; manu artificis in hunc usum poliri. Addit, hac ratione etiam marmor Parium gemma esset, quia translucidæ est naturæ: quasi Iureconsultus omnia translucentia definiat gemmam esse, & hunc honorem etiam speculis tribuat, qui de lapillis non de marmoribus loquitur. Postremò, inquit, reperiuntur, qui partim pelluceant, partim non pelluceant. Respondeo, de his nihil à Iureconsulto dictum, & fortè ex regula iuris qualitas po tentior in his obseruaretur. Addit secũ sentire. Q. Cur tium, itemq; Horatium, quorum alter, Lapilli, inquit, ex auribus pendebant, candore, & magnitudine insignes: alter, Niueos, inquit, uiridesq; lapillos. Ipse quid horum uerba sententiæ nostræ obstent non uideo, puto nec ipse Valla satis norat, cum absque scrupulo ex Iureconsultorum distinctione poßint intelligi: illud non diffiteor, differentiam hanc inter gemmam, & lapillum non semper ab autoribus obseruari, ut cum Catullus dixit. Aut pelluciduli delitijs lapidis: aut Plinius cum generaliter sub ca pite de gemmis omnes lapillos descripsit, sed Iurecon sultus de proprietate loquitur, non de abusu, & translatione. Vicesimonono, Venulei definitionem confutat, qui Veteratorem ex Celsi sententia non spatio seruiendi, sed ex genere, & causa esse existimandum ait, magisq; l. fina. de ædil. edic.

 appro

approbat hac in re Vlpianum, qui ueteratores, trita & ueterana mancipia appellat, quæ difficile sit reformare. Quibus uerbis apparet, spatio seruiẽdi definiri ueteratorẽ, erigitq; hoc loco in iurecõsultos cornua, tanquam cõtraria inuicẽ scripserint, quẽ & alij recentiores sequuti, pro antinomia nominatim hunc locũ citant. Sed profectò æquius fuisset, & etiã magis nomini suo consuluissent hi Grãmatici, si intra professionis suæ cancellos cõstitissent, quandoquidẽ uulgò dicitur, quam quisq; nouit artem, in hac se exerceat: nõ enim sutores supra crepidam iudicassent, nec ceu testudines porrecto extra testam capite, periculis se obnoxios fecissent. Igitur distinguẽdi tres sunt casus, aut loquimur in uenditore seu mangone, qui mancipiũ distrahit, & ex edicto ædiliũ nõ potest ueteratorem pro nouitio uendere, tumq; nouitius secundum Vlpiani sentẽtiam ex tyrocinio seruitutis accipitur, ueterator qui diu seruiuit, & iam ea in conditione callum fecit: aut loquimur in ipso patrefamiliâs de seruis suis nouitijs, ueteratoribusq; disponente: & quia hoc omne ab eius sententia dependet, pro nouitio habuisse uidetur, quem nulli ministerio præposuit: rursus pro ueteratore duxisse, quem in ueteratorum numero habuit, ut quia muneri alicui præposuit, in quod ueteratores describi solẽt. Meritò igitur Celsum sequemur, ut ex genere et causa cõstituamus quẽ dominus pro ueteratore habuit: aut de causa uectigalis agitur, & cum Respublica hac in re uoluntatem emptoris seu patrisfamiliâs non sequatur, simpliciter Veterator accipietur, qui anno seruiuit, Nouitius qui minus anno: ut hic uectigal pendat, ille non pendat: & hoc casu Mar

l. præcipiunt. eo. tit.

l. si. §. quoties. de publica.

su Martiani sententia est probāda. Ex his igitur constat, non inuicem pugnantia scripsisse Iureconsultos, sed diuersa diuersis casibus tradidisse. Postremò fuere ex Grammaticis, qui Iureconsultos nostros manifesti furti arguerent, quòd bonam partem legis secundæ de origine iuris, itemq; pleraq; de officio præfecti prætorio, proconsulis, præsidis, à Fenestella surripuerint, eius nusquàm facta mētione. Sed hi uelim mihi eius rei fidē faciant, à Fenestella Iureconsultum accepisse, qui enim titulo Fenestellæ liber circunfertur, à Pomponio Læto ex uarijs autoribus in quandā farraginem cōpositus fuit, eo indito titulo, ut uendibilior hoc nomine, impressoribusq; lucrosior fieret, idq; ego à Iano Parrhasio non semel accepi, qui suam quoq; hac in re operam illi adhibuisse se testabatur: stylusq; ipse planè indicat, unius autoris opus illud nō esse. Et hæc quidem in Laurentium præter animi mei sententiā, ut qui minime litigator, aut φιλαίτιος sim, scribenda duxi: quoniam eius exemplo adeò excreuerat quorundam Grammaticorum insolentia, ut in suis commentarijs ubiq; errorem aliquem Iureconsultis nostris impingerent, nimirum quod ipsi non perceperant, errori statim adscribentes. Spero autem cum uiderint, quibus hoc in argumento ipsorum primipilus Valla tenebris offusus est, modestiores eos, & alieno exemplo cautiores fore: sed hæc hactenus. Non negauerim tamen apud Iureconsultos quædam reperiri, quæ delicatum lectorem poßint aliquantisper remorari: sed si qua uitium sonant, librariorum incuriæ proculdubio tribuendum. nam & Caij interesse, cuius supra meminimus, in antiquis codicibus nō

 reperitur,

reperitur, in quibus simpliciter uenditorem teneri scriptum est, apparetq́; à glossematico aliquo margini adscriptum, deinde scriptorum imperitia in ipso contextu relatum. Vnde & Vlpianum scripsisse. Si quis graui ualetudine affectus: arbitror: non in graui: tametsi sint, qui ingrauem iunctim dictum putent, quasi ualde grauem, sicut, incana menta Vergilius dixit, & indifficilem casum Scæuola[a]*, in quo tamen ueteres codices refragantur, in quibus scriptum est, ille casus in difficili est, quam lectionem castigatiorem arbitror. Nam & in diui Seueri rescripto*[b]*, quo uulgo legitur, eos qui testamento quid alienari uetant, nullius momenti scripturam esse: correctiora exemplaria eorum scriptum habent. Sicut & in Pauli responso*[c]*, dum dicitur, econtra si inter uirum, & uxorem facta sit donatio, simpliciter contra scribendum est. Ad instar uero, quod Iureconsulti quandoq; scripserint, non instar tantũ, exemplo ueterum nõ caret, suntq́; huiusmodi controuersiæ nõ tam doctrinæ, quàm iudicij: sicut cum exequi paßiua significatione Vlpianus dixit*[d]*, quærebatur an iudicis sentẽtia exequi poßit: uel idoneior Modestinus: sic &, quod in meo fundo nasciturum est, dixit Pomponius*[e]*: sic & præstauimus uerbo pro præstitimus, uti Tribonianus nõ eribuit: erũt & quibus omnino nõ placebit deuirginare ancillã dixisse Paulũ*[f]*: & à Modestino scriptũ, decreto Adriani plectẽdos, qui mensuras & pondera falsassent*[g]*. Iidẽ & sordidũ uerbũ existimabunt certiorare, pro eo quod est certiorẽ facere, quo paßim Iureconsulti utũtur, eadem ratione deductum, qua & ueteres meliorare dixerunt: unde L. Columellæ melioreſcere.*

a l. Gallus. §. fina.

b l. filiusfa. § diui. de le. j.

c l. si inter. de do. inter. vir.

d l. cũ quedã. de iuris. om. iudic.

e l. quod in rerũ, de leg. j.

f l. ij. de offic. præf.

g l. pen. de fal.

Sed

Sed & Coloniam agrum colono locatum quandoq; appellant, cum alio sensu antiqui ea uoce utantur. Sanè illud diffitendum non est, apud eos quasdam dictiones esse quæ alijs in autoribus nunsquã eo sensu reperiãtur, ut cũ exhibere uerbo plerunque pro eo utuntur quod est alere: donare ad processus[h], id est ut eo donatarius utatur in pompa, uel cum in principis est comitatu, id enim significat processus: unde & alibi dicitur,[i] cum processisset imperator salutatus est &c. Et copiarum negotium pro mercimonijs earum rerum, quæ ad uictum pertinent[k], & ad exercitum deferuntur: & Dardanarij pro his, qui annonam flagellant, qui & à Græcis προπῶλαι dicũtur: est & apud eos Friusculum[l], pro digressu temporario uxoris ob iurgium cum marito, uox nusquam alibi à me lecta, ut fortè frigusculum dicendum sit, cum maritalis amoris ardor aliquantisper refrigescit. Friuola[m] pro supellectili inquilini, tametsi & hac uoce usus uideri possit Iuuenalis: Iam friuola transfert Vcalegon[n]. Lanipendia mulier pro lanifice, seu quæ lanificibus ipsis pensa diuidit. Latrunculator pro iudice rerum capitaliũ, seu, quod magis arbitror, præfecto apparitorum, & militum, qui latrones conquirũt. Notoria pro denũciationibus delictorum, quas Irenarchæ deferebant. Pannicularia ratio, quæ ad eas uestes uiliores pertinet, quas rei, & damnati rerum capitalium habent, cum ad supplicium ducuntur. Perfunctoriè est leui cura, & aliud agendo: unde perfungi, & defungi, pro eo quod est utcunq; explicare. Pessundat, pedibus percutit, nouè dixit Paulus, cum in edicto ædilitio, Bouem, inquit, qui cornu petit

h l. nã imp. de don. int. uir.

i l. j. C. de sen. pass.

k l. ob negociũ. de cõp.

l l. cum hic status. de don. inter.

m l. solutũ de pig. act.

n l. sed si uir. de don. int.

uitiosum, itē mulas quæ pessundant. Spectabiles quoque & speciosæ personæ gradu quodam dignitatis insignes, in iure plerunque dicuntur, cum hoc sensu hæ uoces apud Ciceronem & antiquiores nullæ sint. Reliquare quoque apud eos dicitur, qui æs alienum integre non soluit, unde reliquatores uectigalium, qui reliqua publico debent. Sequioris uitæ eum appellant [o], *qui sibi ipsi alimenta suppeditare nequeat, sed de alienis laboribus pendet: unde & Sequior sexus, ni fallor, Apuleio, id est muliebris. Solarium* [p] *pro uectigali quod publico præstatur, ob soli publici occupationem, sed idem quoque in priuatis uidetur. Vlpianus* [q], *si quis in lapicidinis cædere uoluerit, non aliter hoc faciat, nisi prius solitum solarium domino præstet: quamuis Accursius nunc salarium, nunc solatium legat. Schemata cognationum in antiquis codicibus dixit Paulus, emendatius, ut arbitror, quàm stemmata Iuuenalis. Imagines enim in gentilitijs armaris usui erant, at coronæ non erant, cum enim stemma uox Græca esset, mirum sit apud Græcos pro gradu cognationum uel imaginibus nunquã reperiri. Venenarij sunt, qui aliquem ueneno sustulerunt, eiusq; criminis sunt rei. Sunt & apud eos aliæ dictiones, utique & ipsæ raræ, sed tamen ab alijs quoque autoribus usurpatæ, quas simul referre operæpretium duxi, aduersione locare, affirmatores, antapocho, antidora, antipherna, apocha, archiuium, arrogatio, auditorium, basilica, bellißime breuiarij rationes, calciarium, calendarium, cloacarium, cœnacularium, cœnaticum, cancelli, cancellarij, capsarius, captiosus, captatorius, castratus, catellus, chasma, commentariensis, coactor. colle*

o l. cum hi. de trans.
p l. ij. ne quid in loco pub
q l. uend. cō. præd.

collectarius, collonarium, conturbare, chorus pro cõgregatione, decidere, decretalis poßeßio, damnas esto, decoctor, dominica pecunia, delicatus, debitor, depositarius eadem forma qua alimentarium dixerunt, commodatarium, donatarium, mandatarium, legatarium, & similia. Dilapidat bona, dimisit creditores, id est soluit, diarium, dietarij, diffissus dies, desultor, emãsor, equitium, errones serui, extorris, exiguiores res, fœnebris pecunia, fœnerauit, id est accepit fœnore, fiduciaria hæreditas, id est fideicommissaria, functiones pro tributis, genuina pietas[r], *quamuis uulgati codices habeant gemina. Hamæ pro instrumento ad arcendũ ignem. Debet, inquit lex*[f], *præfectus uigilum noctu coërrare cum hamis. Sic Iuuenalis: Dispositis prædiues hamis. Meminit & Cæcilius Plinius. Imaginaria uenditio, incontinenti informatur actio, in pendenti, iurisdictio restituenda, impoßibilis, impersonalis, insolidum, id est pro parte*[t]; *insumma, id est breuiter, intantum, inuentarium, largitur annus, largiuntur tẽpora, licentia, lucratiuus titulus, manuaria mola, medianũ cœnaculum, mißilia, magis est, nudus sermo, nudum pactum, nugatoriæ res, in necem, id est in damnum, optiones, obrepere iudici, officiales*[u]; *opistographum, orcinus libertus, pantheron rete, parapherna, partiarius colonus, pedanei iudices, peregrini pro deportatis, periculum quandoque pro spe nautici fœnoris, quandoque aliter, ut in Rubrica codicis de sententijs sine periculo recitandis. Sic enim habet & codex Theodosianus, ut appareat de periculo seu experimento memoriæ accipiendum, perpetuarius emphyteota, Pagani pro quibuscunque nõ militãtibus*

r l.iij. de libe. ho.exh.

f l.ij. de offic. præfe.uig.

t l.ad ea.de regu.iur.

u l.præsides.si cer.pet.

ELENCHI DICTIONVM, QVAE ENODANTVR IN LIBRIS QVATVOR

DE VERBO. SIGNIFI. DO. ANDREAE ALCIA. IVRECON.

Eiusdem Elenchi in Commentarijs de uerborum signifi.

EX VLTIMA AVTORIS RECOGNITIONE.

Excudebantur Lugduni. M. D. XL.

PROVERBIA IVRECONSVLTIS PECVLIARIA.

TROPI

FINIS.

QVAE LEGES, IVRE CONSVLTORVM QVE LOCA

præter cæterorum traditiones hoc in libro obiter declarata sint.

Apud

I N D E X
APVD AVTORES HV-
MANITATIS.

F I N I S.

ELENCHVS DICTIONVM QVAE in quatuor libris de uerbo. signifi. enodantur.

Insolidum

Sequior

FINIS

INDEX
QVAE LEGES, IVRECONSVLTORVMQVE LOCA
præter cæterorum traditiones hoc in libro obiter declarata sint.

l.inter

FINIS.

ELENCHVS DICTIONVM quæ in cõmentarijs enodantur.

A

Adulte

Ἀντάλ-

Docto

In illa

Mu

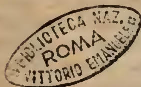
Pe-

Reddere

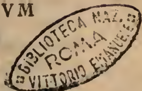
Soluere

Vtrobi

FINIS.

ANDREAE ALCIATI IVRIS CONS. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE COMMENTARIA.

CVM inuenta sint uerba ut dicētis intentionem exprimāt, merito eius uolūtas in primis spectāda est. Cognoscitur autem ex eo quod uerba ipsa indicant. Ea quatuor modis accipiuntur: ex proprietate, ex usu, ex abusione, & per interpretationem. Prima species ita intelligitur, ut in quacūq; materia, etiam pœnali, uerba eatenus capiantur, quatenus proprietas sermonis ferre potest [a], nisi non ita uoluisse autorem præsumamus: tunc enim ex coniectura restringuntur. Ea uarijs ex causis assumitur. Ex re. Quid enim si de re tam modica, uel leui agatur, ut operæpretium nō sit dispositionē legis generaliter in ea seruari. Ex persona, ut cum lex imponit certam pœnam delicto, & iniquū esset si amplissimi gradus homines ea coercerentur. [b] Nam et ex amicitia, affinitate, odio, paupertate, maxima excellentia, multa cōstituta sunt, quibus à generalibus regulis recessum est. Ex negocij qualitate, ut si necessitas suadeat, uel periculū sit in mora, uel absurdū aliquid con-

a l. ea lege. supra de testa.

b Rōm. rep. de viro.

D. Andreæ Alciati de uerb. sig. A sequatur,

sequatur, res'ue ad eũ casum deueniat, quẽ maxime autor abominetur, & si qua similia. In hac parte etiã continentur, quæ figurate dicũtur, quoniã figuræ ad ornatũ orationis pertinẽt, et ꝓprietati cohærẽt, possentq; ferè omniũ tã quæ à Grãmaticis, quàm quæ ab oratoribus tradũtur exẽpla, apud Iurecõsultos reperiri. Sed satis sit pauca admonẽdi causa in mediũ attulisse. Et in primis latißima ea est species, quæ per translationem fit: ut cũ domus pro familia, ciuitas pro ciuibus, uẽter pro eo qui adhuc in utero est, ponitur. Parricida nõ qui patrẽ solũ occiderit, sed & qui cæteros cõiunctos, quorũ lex Põpeia meminit, intelligitur. Custodia pro ipsis custoditis, seu carcere inclusis accipitur. Sic cũ lex noxiũ in ære puniri mandat, in bonis patrimonióue exercendã ultionem interpretamur. Sic & si is qui apud se fugitiuũ receperit plecti mandetur [c], *nõ de eo qui iuxta se tenuerit simpliciter accipimus, sed qui refugiũ præstiterit in domo sua uel aliena, idq; occultandi causa. Ad hanc cognitionẽ etiã pertinẽt alia figurarũ genera, ut quod affectionẽ uocamus: ueluti cũ in lege quãdoq; adulter, fur, aleator dicitur, q hæc crimina affectat, quãuis nõ perfecerit. Et fugitiuus qui cõsiliũ fugiẽdi habuit* [d], *licet adhuc fugã nõ arripuerit. Huic nõ absimilis est anticipatio seu prolepsis, cũ id nomẽ quod posterius res sumpsit, ante tẽpus describitur. Qua ratione litẽ quãdoq; appellamus antequàm cõtestetur, tametsi ꝓprie post iudiciũ acceptũ, hoc nomẽ habeat. Sic & pecuniã* [e] *mutuam dicimus, quæ adhuc mutuo data nõ est, sed ea de stimatiõe habetur ut mutuetur. Huic figuræ ea eloquutio cõtraria est, qua rẽ ea appellatione signamus, quam olim habuit,*

c l. j. §. si supra de ser. fug.

d l. fugitiuus. infra eod.

e l. malum §. ij. infra eod.

habuit, licet in pñtia nõ habeat: ut cũ Proculus insulã ap pellauit eũ agrũ, q olim insula fuit, licet hodie pp̃ter allu uionẽ desierit. Sic & in instrumẽtis[f], ẽt Titio mortuo aliqs se filiũ Titij appellat: suntq; plurima id genus similia. Ad scribi schematis quoq; põt, cũ uerbũ actus significatiuum de potentia intelligimus: ut in lege XII. tab. si aqua pluuia nocet, id est nocere poterit. Et apud Labeonem[g], si ratio= nes tractasse uidebitur, id est uideri poterit. Est & fre= quens in iure subauditio, ut cum dicimus, iurisdictio est[h] iudicis dãdi licẽtia. pro in licẽtia. Sic & quandoq; taxati uam dictionẽ subaudimus, qñq; econuerso augmẽtatiuam: maxime quãdoq; dictionem reijcimus, ut cum duplex nega tio pro unica ponitur, qui duodecimus est solœcismi mo= dus. Quandoq; unam coniunctionem pro alia addimus. Sed in his omnibus id generaliter traditum sit, ut quoties figura uel ornatus, uel necessitatis, uel empha= seos causa apponitur, semper de ea censeamus, quod & de proprietate iudicandum est: alioquin ad abu= sum potius uel interpretationem pertineat, de quibus inferius dicetur. Sicq; explicitus sit primus tractatus.

f l. eis. supra si cer. pet.

g l. labeo. de statulib.

h l. imperium. supra de iu= ris. om. iud.

SEQVENS *articulus de communi loquen= di usu erit: is enim etiam proprietate potentior est*[i]*. Tametsi quod ex prudentum consuetudine obtinuit, non dubitem propter eorum autoritatem proprie dici. Alioquin Tyrannus improprie de malo principe dicere= tur, cũ olim sui natura qualemcunq; significaret, quod & de Religioso & Deuoto dicendũ esset, cũ olim hæ uoces in malã partẽ solũ acciperentur, at hodie solum in bonã. Is usus uarie accipitur. In testamentis patrisfamil. con=*

i l. anniculus. l. in vsu. in= fra eod.

ſuetudo ſpectanda: in contractibus, ipſorum contrahentium: in priuilegijs, eius qui concedit. Præſumiturq́; ſecundum eum uſum qui communiter in ciuitate obſeruetur quemlibet agere, niſi de contraria obſeruatione probatum ſit, uel ille uſus nuper & citra decennium inualuerit: nec enim uerisimile eſt, tam cito omnes in eius obſeruantiam conſenſiſſe. Per abuſum uerba regulariter non accipiuntur, niſi aliter actus uel periret[k]*, uel eluſorius redderetur. Idem & ſi eadem ratio nos inducat, ut quod ex proprio ſenſu dictum eſt, ad improprium trahamus: nam ex præſumpta mente diſponentis huiuſmodi interpretatio etiã in ſtatutis & correctorijs diſpoſitionibus admittetur. Hocq́; caſu nihil nos deterrebit, quominus perſonam de uniuerſitate dicamus, teſtamentum de codicillis, curatorem pro tutore*[l]*. Idem & tunc dicendum erit, cum aliter uerba legis captarentur fraus'ue illi fieret. Quapropter ſi lege municipali triticum extra territorium abſportare nemini liceat*[m]*, nec farinam deferri conceſſum erit. Ex interpretatione quæ admittuntur, ſi extra uim uerborum ueniant, ſoliq́; menti innitantur, nec in contractibus nec in teſtamentis obſeruantur.*[n] *Quoniam in eis licet primum locum mens obtineat, attamen eam oportet aliquo modo uerbis ſaltem improprijs exprimi. Non ita eſt in legibus, quoniam uel ſola mens legis obligat*[o]*. Quapropter in eis argumentum de ſimilibus ad ſimilia paßim ſeruatur, & ſi eadem ratio ſub ſit, una lex ad aliam trahitur, niſi correctiones uel pœnalia odioſa'ue aliqua inducerentur. Quæ non ita generaliter in cõtractibus & teſtamentis locum habent, ſi uerba aliquo*

Abuſio, 3 [handwritten marginal note]

k l.cum filio. ſupra de le. iij.

l Alex.l.ij.ſupra de leg.j.

m c.ſi ciuitas. de ſent.exc. in.6.

4 Interpretatio [handwritten marginal note]

n l.quidã cum filiũ. ſupra de hæredib. inſtit.

o c.certum.de regul. iuris. in.6.

aliquo modo non patiantur, nisi uel natura rei, uel consuetudo adiuuet. Idem si aliqua alia ratione suadeatur. Et ad hanc speciem pertinent plura argumētorum genera, ut quod à contrario sensu dicitur, et quod à connexis, fitq; per interpretationem, ut quod commune est dicatur meum, ut uerbum maioris summæ significatiuum minorem contineat, ut quod per me non possum per alios facere prohibear, ut in uno capite dicta in sequens repetita uideātur, ut in simplicibus mixtum contineatur. Aliaq; quàm plurima argumenta, quorū exēpla in Topicis Cicero refert.

De verborum & rerū[a]

RERVM. Verba significant, res significantur. Tametsi & res quandoq; etiam significēt, ut hieroglyphica apud Horum & Chæremonem, cuius argumenti & nos carmine libellum composuimus, cui titulus est Emblemata. Sed & ex certis signis præsumptiones oriuntur, uerum hæc minime ad hunc tractatum pertinent: capitur hic ergo significatio & in actionis & in passionis sensu, sicut & testamenti factio[p]. Potest & hic locus ex dialecticorum traditionibus interpretationem assumere, qui ut Fortunatianus tradit, hanc differentiam inter uerbum, dictionem, & rem, constituunt, ut uerbum sit quod ex se & materialiter (ut uulgo loquimur) prolatum est, dictio uerbi ipsius sensum habet, qui in proferentis animo cum latuisset, per uerbi expreßionem exijt, sic uerbum cum sensu dictio est, res est quæ exprimitur & ex uerbo dictioneq; declaratur: ut si interrogem, uerbum si quis, quid comprehendit? si quis, quatenus nudam ppronunciati-

p l. filius fami. supra de testamen.

nunciationem propter se respicit, uerbum est, quatenus sensum habet quem ego ante animo concepi, dictio est, masculi uero & fœminæ ex eo uerbo significatæ, res sunt. Quam rem sic Vergil. explicuit:

Littera rem gestam loquitur, res ipsa medullam
Verbi, quam uiuax mẽs uidet, intus habet.

signification e.[b] *Sanè in antiquis codicibus aliqui negant, uerbum, rerum, reperiri, simpliciterq́; scriptam rubricam, De uerborum significatione.*

b ¶ SIGNIFICATIONE. *Sumitur hæc significatio uarijs modis, nunc habito respectu ad ipsum proferentem, ut si uir imperitus sit, crassa Minerua accipiantur uerba, nunc considerata eius persona ad quem uerba diriguntur, plerunq; & secundum naturam eius rei de qua sermo habetur, uel quæ in contractum deducitur, accipiturq́; huiusmodi declaratio etiam si præcisa indefinita generalia uerba sint. Quoniam nihil impedit quin ad habilem uerisimilemq́; casum retrahantur, & boni uiri arbitratu intelligantur, qui consuetudini loquentis multum tribuet, ex proximis clausulis mentem coniectabit, quandoque & distantium rationem ducet, interpretabimurq́; ut cum effectu prolata sint, ut secundum debitum ordinem, ut actus potius sustineatur quàm pereat, ut superuacua sint, sed aliquid operentur, ut in potiorẽ sensum disponant, ut ad ampliationem inducta nõ diminuãt, ad liberationẽ non obligẽt, ad fauorem non noceãt, ut naturalẽ sensum potius quàm ciuilem*

ciuilem admittant, ut simpliciter prolata, prima uice officio suo fungătur, ut ad id quod principaliter gestũ est potius referantur, quàm ad accessoria uel demõstratiua, ut captiosa nõ prosint, ut clara nõ offuscentur, ut superflua non noceant, ut mitiora uelint, odiosa abhorreant, poßibilia inducant, ut ad maiora expreßis non trahantur.

VLP. LIB. I. AD EDICTVM.

Lex I.

VErbum hoc, si quis, tã masculos [a] quàm fœminas complectitur, [b]

VERBVM. Quia articulus hic refertur ad hominem, quæ dictio est cõmunis, merito etiã ex sermonis proprietate fœminas cõprehẽdit, alioquin masculina appellatiua, ut filius, cubicularius, equus, adoptiuus non proprie eas cõprenderẽt, sed per extensionẽ, eamq; cõmuni usu approbatam, ut Bald. scripsit [a], uel ut Ancharano [b] uisum est, per expositionẽ ex legis mẽte deductã [b]. Quod uero conformis nominis non est, ut frater, nõ nisi ex interpretatione ad sororem traheretur [c], qua ratione nec auũculi appellatio ad materteram, sicut nec patris ad matrem pertinebit, [d] idq; usus probat, licet alij contra [e], præterquàm cum in numero plurali quis de fratribus dixerit, nam & soror eorum hac appellatione ueniet [f].

a ¶ MASCVLOS. Vnde si expressa mentio facta est de masculis, fœminæ excludẽtur. Idem si de uiro. Nam & id nomen nullo modo potest ad fœminas pertinere.

b ¶ FOEMINAS COMPLECTITVR. Nisi si aliter sensisse autorem appareat [g], uel ex coniecturis, uel

a Bal. c. ad audientiam. de rescrip.
b Anch. cõsil. 112.
c Capra cõsil. 62.
d Corn. cõsil. 271. in. iiij.
e Dec. l. fœmine. infra ti. j.
f Paulus in. l. tres fratres. de pact.
g l. Lucius. §. quæsitũ. supra de leg. ij.

 cum

cum separatim de utroq; sexu actum est [h], *uel quia dispositio non bene fœminis conueniat. Quid enim si testator filios tutores, uel etiam exequutores constituat? Si lex propinquorum consilium requirat? Certe hæc fœminis non conueniunt. Quid si filijs feudum acquiratur? ab his enim fœminæ excluduntur. Quid si hæreditatem relinquat, à qua fœminæ ex lege municipali existentibus masculis reijciantur* [i]*? Quid si ei qui primus nascetur castrum dono promissum sit? non enim consueuere hæc donari fœminis* [k]. *Idem & si lex perquàm dura simulq; pœnalis sit* [l], *uel testatoris dispositio odiosa est, ut cum filium suum exhæredat* [m]. *Idem & in contractibus, ut si pater sibi & filijs aliquid acquirat, sibi enim imputet qui legem apertius nō dixit. Et id communi consensu traditum est, quod mihi nunquā placuit. Satis enim manifeste loquitur, qui iuris regulam sequutus est: quæ si in edicto Prætoris pœnali locum habet, quanto magis in contractibus seruanda est? Quapropter, & in lege municipali seruabitur: nisi correctoria sit, uel odiosa: uel nisi cautum sit, ut in ea ad literam uerba accipiātur, quod Bal. & Corneus existimāt* [n]. *Sane & cū pater filijs tanquā hæredibus stipulatus sit, tunc dubio procul etiā fœminæ admittentur, nec cōmunis sententia, ut ego arbitror, reclamabit, quod & aliqui hic dixerūt.*

h l. si ita. de liber. & post.

i Iasl. l. si quis id quod. supra de iurisd. om iud.

k Guid. Papę quæst. 506.

l l. qsquis. C. ad. l. iul. ma.

m l. j § quare. supra de uentre in posses. mitten.

n Bald. 463. in 5. Corn. 14. in. 2.

PAVL. LIB. I. AD EDICTVM.

Lex II.

VRbis [a] appellatio mu-

VRBIS. Idem in ciuitate, castro, uilla, oppido. [a] Nam hæ dictiones id proprie significant, quod am

a c. si ciuitas. de sentē. ex. in. 6.

bitu murorum continetur. Quod tamen non admittitur, ubi aliam mentem proferentis coniiceremus, ut si dispositio elusoria redderetur. Sed & in beneficijs principum tam angusta interpretatio minime esset admittenda. [b] *Quin etiam si quis castrum uendat, de omni iurisdictione actum intelligetur, quatenus in eius agro exerceri cõsueuit* [c]*. Sed & ciuitas quandoq; nõ pro loco, sed pro ciuibus accipitur: ut cum quis ciuitati uel ciuibus aliquid mandat. Et tunc etiam eos comprendi qui ex uicis oppidisúe eius urbis sint, Bartolus credidit* [d]*. Alexander dissentit si de ciuibus dictum sit, quoniam Vicani non proprie ciues* [e] *sint. Id ego non probo, cum latiorem plerunq; habeat significationem quod de ciuibus dicitur, quàm de ciuitate* [f]*. Vnde in Hispania, Gallia, cæterisq; prouincijs erãt pleraq; oppida quorum incolæ ciues Romani dicebantur, ut est apud Liuium, Pliniumq;, & Strabonem, qui tamen ipsi in Italiam nunquam uenerant, nec idcirco urbs sua Romana dicebatur. Quapropter communem sententiam sequor* [g]*, ut nihil intersit, siue de ciuitate, siue de ciuibus agatur. Et in priuilegijs similisq; argumenti actibus, incolæ tantum ciuitatis suburbiorumq; continebuntur. Alioquin etiam Vicani admittentur, nisi forte uel usus loquendi, uel qualitas negocij aliud indicent.*

ris, Romæ [b] autem, continentibus ædificijs fini-

b ¶ ROMAE. *Quid si dictum sit urbis Romanæ? & aiunt idem ac si Romæ. Quoniam urbs de Roma accipitur. Et ideo uidetur adiectio ampliationis causa facta. In*

b l.j.§.cum vrbem. supra de off. præf. vrb.

c l.si quando. C.de bo. vacãtib'.lib.x.

d l. qui ex vico. supra ad municip.

e §quicquid. in auth. quibus mo. nat. effi sui.

f l.j.§.procul. C.de lati. liberta.tol.

g Ale. in rub. sol. mat.

quo dissentio, cũ uerisimilius sit propter declarationẽ accessisse. Nec enim urbs proprie de Roma *solũ dicitur, sed per subauditionem, uel potius* κατ᾽ ἐξοχὴν [h]. *Quid item si dixerim in ciuitate* Perusina: *& traditur id tantũ contineri quod muris clauditur: si uero econuerso,* Perusinam *ciuitatem appellauerim, etiam de contientibus ædificijs agi, ut id sit obseruandum, quod priore loco fuerit pronunciatum* [i]. *Quod ipse nequaquam probo, cum adiectiuum demonstrationis loco substãtiuo accedere* Grammatici *fateantur. Quapropter si urbs* Roma *dictum sit, cũ nullũ adiectiuum hic proponatur, perinde habebitur, ac si* Roma *simpliciter dictum esset* [k]. *Sanè patriæ quoq; lata significatio est, nec solis mœnibus terminatur* [l], *quin & quandoq; patriam de prouincia dicimus, ut* Bal. *probat* [m]. *Quod ergo hic de* Roma *dicitur, id & in cæteris urbibus obseruandum est, si continentia quoq; ædificia habeant. quamuis fere omnes absq; suburbijs sint, & murotenus claudantur* [n].

h §. ij. insti. de iure nat.

i l. si seruus cõ munis. de sti pu. ser.

k l. nam quod. in fi. de pen. leg.

l l. vxorem. §. legauerat. de leg. iij.

m Bal. aut. sed omnino. C. ne vxor pro mar.

n d. l. nã quod.

tur [c], quod latius patet. ¶ Cuiusque diei [d] maior pars horarum est septem primarum diei, non supremarum.

c ¶ FINITUR. *Quid si ampliora mœnia maiorisq; ambitus nuper constructa fuerint? Et quod eis continebitur urbs erit. Nec refert, ut* Bartolus *sentit, hic dubitare, possint ne populi sua sponte ciuitatẽ condere, quia etiã si nõ possint (quod tamẽ iure gentiũ falsum est) iã cõditã ampliorem munitioremq; reddere nõ prohibentur.*

d ¶ CUIUSQUE DIEI. ¶ *Tribus modis*

dies

dies accipitur. Primo secundum Romanæ ecclesiæ morem [o], qui & Atheniensium fuit, ut ab occasu solis incipiat, & in sequentē occasum finiat, et hoc uulgò utimur. Est & dies ciuilis [p], à media nocte in sequentem mediam noctem, qui in præsentia apud Gallos Germanosq; plerisque in locis est in usu. Est etiam naturalis ab ortu ad occasum solis, ut Censorinus autor est. Is uulgò semper horarum duodecim erat [q], quæ cum ipsa luce uel augebantur, uel minuebantur, cuius horologij rationem libro ultimo explicat M. Vitruuius. Quapropter huiusmodi horæ καιρικαὶ id est temporales uulgares'ue appellatæ sunt. huius meminit Palladius rei rusticæ autor. Asconiusq; Pedianus, & Plautus, cum horā æstiuā pro longa dixit, sic & Vergilius tardos mēses appellauit Iunium & Iulium, quod horæ tunc sint lōgissimæ. Hinc & in Euāgelio habetur, Non'ne duodecim sunt horæ diei? De hoc à Iuriscōsulto hic agi pleriq; crediderūt, quāuis de eo intelligi quoq; possit q īparibus sit horis, quas Græci ἰσημερινὰς uocāt, nā et in Italia et in puincijs, maximus est qndecim horarū, qd' et Ptolemæo, Procliq; in sphærā cōmētarijs, facile dignosci pōt: ut merito sequens pars, licet lōgior, tamē minor à Iuriscōsulto existimata sit: quod uespere non ita uegeti prōptiq; sicut mane simus. Vergil. 1 x. Nunc adeo melior quoniam pars acta diei.

Hesiodus quoq;, qui maturius mane operetur, tertiā partem conficere ait, Ηὼς γὰρ τ' ἔργοιο τρίτην ἀπομείρεται αἶσαν. Qui ergo à meridie ad occasum opus faciet, dimidiā operā præstitisse nō dicetur, nec diurnæ mercedis dimidiū merito consequetur. Sanè Martialis quodā epigrammate

o c. ij. de feriis

p l. more. supra de fer.

q l. j. supra de manumiss.

epigrammate de uulgaribus horis loquens, prima diei parte solitos Romanos serijs rebus uacare ostendit, reliquum uero palæstræ, toro, conuiuijs, iocisq; tribui, ut merito Iurisconsultus maiorem partem diei esse primarum septem dicat, quo serijs incumbebant, non postremarum, quo tempore iocis & conuiuijs operam dabant: Carmen Poëtæ hoc est:

Prima salutātes, atque altera contīnet hora,
Exercet raucos tertia causidicos,
In quintam uarios exercet Roma *labores,*
Sexta quies lassis, septima finis erit.

Et quæ sequuntur. Extat *etiam Græce similis argumenti distichon.*

Ἓξ ὧραι μόχθοις ἱκανώταται· αἱ δὲ μετ' αὐτὰς
Γράμμασι δεικνύμεναι ζῆθι λέγουσι βροτοῖς.

In sextam labor usque horam, nam quæ inde notantur
Litterulis, uitæ commoda habere iubent.

Cuius epigrammatis ratio est, quoniam septima hora per Z *significatur, sicut octaua per* H, *nona per* Θ, *decima per iota. Quæ literæ coniunctæ* ζῆθι *conficiunt, quod est, uesci, ut uiuas. Sanè Victorinus in* Rethorica *Ciceronis, primum* Trimegistum *diem in duodecim horas diuisisse tradit, cum sacrū* Serapidi *animal duodecies urinā fecisse quadā die obseruasset, pari semp per iterposito: id animal* Horus *Cynocephalū esse cōmētarijs prodidit.*

VLPIA. LIBRO.II. AD EDICTVM.

Lex III.

IN itinere [a] faciendo vi-

IN ITINERE, *Quid si nauigandum est: &* Bar. [a]

a in tracta.de insul.in.3 colum.

quinquaginta miliaria, minus esse iusta diei nauigatione arbitratus est. Ego nihil certum propter uentorum & mollicieí incertitudinem constitui posse censeo, sed bonus uir arbitrabitur. Hinc Cato quò pedibus contendi possit, mari minime eundum cēsuit, quod etiam Iurisconsulti probant.[b]

ginti [b] milia passuum [c] in dies singulos peragenda, vt si post hanc dinumerationem, minus quàm xx. milia super

b ¶ VIGINTI. Atqui & hoc uidetur arbitrio boni uiri relinquēdum[c]*: quod uerum est cum certa miliaria constituta nō sunt, alioquin hæc computatio seruabitur, ut in eo qui absens in ius uocatus est*[d]*, ut in tutore qui se excusat, & ultra centesimum lapidem abest*[e]*, ut in eo qui ad præsidem tendit bonorum possessionem sibi decerni postulaturus*[f]*. Sed & si lex non ipsum iter, sed certam mensuram respiciat, intercapedo non per milia passuum humi mensa accipitur, sed ex aëre, ratione Astrologis peculiari, idque plerisq; uisum est, cum municipes constituissent, ne qui per quinquaginta miliaria uicinus esset, Prætor designaretur. Sed hoc Paulus Castrensis, Alexan. & Iason non admiserunt*[g]*, cum usus repugnet, constitutioq; ipsa homines respiciat, qui ipsi minime per aëra uolitant, quod & nos probamus: cum enim de passuum numero agatur, quid hic ad rem facit aëris mensura?*

c ¶ PASSVVM. Per eam scilicet uiam per quam iter fieri consueuit[h]*: si uaria est consuetudo, præfertur quæ in planitie, etiam si alia breuior reperiretur:*[i] *quapropter*

b l.ij.§.pe.supra si quis caut.

c l.continuus. §. cū ita.de verb.

d l.j.si qs cau.

e §.qui aut. de excu.tut.

f l.ij.§. penul. quis ord.

g in.d.l.j.

h l.j.§.j de his qui deiec.

i Arch.c.statutum.de resc. in.6.

quapropter Bononiensis Romam uocatus, per Flaminiam & Picenum ibit, licet per Etruriam citius perueniri possit. Idem si longiore itinere tutius quis iter faciat, nam id potissimum deligendum est[k].

k l. fin. §. cum enim. C. de iure delib.

sint, integrum [d] die occupet: Veluti XX. vnu milia passuum sunt, biduum eis attribuetur. quae dinumeratio ita demum colligenda erit, si de die non conueniat [e]. ¶ Eius qui apud hostes decessit dici hæreditas, nō pōt [f], quia seruus [g] decessit.

d ¶ INTEGRVM *diem. Singulis tamen septem diebus unum habebit in quo requiescat, isq; erit dominicus dies, quod pleriq; crediderunt*[l]*: nos iure non probari id scimus, nec usquam lectum est prohiberi quenquam eo die iter facere.*

l Felin. c. cum olim. de exc.

e ¶ CONVENIAT. *Nam tunc seruāda est fides: idem si ut certo die adsis Principis edicto, uel legis iussu compellaris, tunc enim minime ad hāc computationem recurrendum est*[m].

m Imol. d. §. cum ita.

§. EIVS QVI. *f* ¶ Non potest. *Ex summo iure, ut Accursius sentit, nam ex bono & æquo aliter lex Cornelia constituit, quæ antequàm caperetur, mortuum fingit*[n]*: quæ interpretatio ut uera sit, uniuersali tamen negatiuæ non conuenit. Ego generaliter dixerim, hæreditatem eius qui apud hostes decessit, nullo modo posse dici: licet ex lege Cornelia hæreditatem eius qui captus est dicere possimus: quoniam hæc captura in ea lege uice mortis successit.*

n l. lex Corn. supra de vulga.

g ¶ SERVVS. *Nam hæreditas est successio in ius defu*

defuncti, at serui nullum ius habent, in his uero casibus cum lex pro liberis eos habet, hereditas eorum recte dicetur [o]*: ut cum ideo non fuit aliquis manumissus, quia tabulæ testamenti, quibus libertas relinquebatur ex s. c. Silleiano aperiri non potuerunt. Sunt & alij, quos enumerare operæpretium non est* [p].

o l. pen. C. de his quib.

PAVL. LIB. II. AD EDICT. Lex. IIII.

Pecuniæ appellatione rem [a] significari Proculus ait. **T. l. i. r. a. et. r. x.**

IDEM. Lex. V.

Rei[a] appellatio latior est quã pecuniæ: qa

PECUNIAE. a ¶ Rem, id est substantiam, nec enim est uerisimile Proculum, cũ hoc dixit, generaliter rem accepisse, sed in eum tantum modo sensum cum facultates censumq; significat: nam pecuniam antiqui à pecore deduxerunt, quod uniuersa eorum facultas in pecorũ fructu esset, ut Grammatici aiunt: qua ratione et peculium dictum, quod quis sua industria acquirit, ut Valla existimat.

p l. seruus. C. com. de suc.

REI. a ¶ *Rei appellatio latißima est, & corporalia incorporaliaq; cõplectitur, & ad omnẽ obligationem contractumq; pertinet. Hinc æquitatem necessitatem'ue aliquando significat, quandoque & ueritatem, plerunque & administrationem, sed & pro iudicio, controuersia, sententia, accipitur: habet etiam negocij significatum, pro rei quoq; ipsius æstimatione nũc accipitur, nunc pro eo quod interest: homines quoq; rerum appellatione contineri dubiũ non est* [a]*, sicut & delicta, cæteraq; quæ*

a l. omnia, in fi. de leg. iij.

quæ in facto consistunt: sed & officia res appellantur: restringitur autē ex subiecta materia quod alibi disseram.

b ¶ EXTRA *computationem.* Accursius *quatuor interpretationes affert, ut uel de his, quæ in patrimonio nostro non sunt sed esse poßint, accipiamus: ut hæreditas iacens, uel de seruitutibus quæ nec in nostro patrimonio, nec extra habentur* b: *uel de actionibus quasi hæ pecuniæ appellatione non comprehendantur : uel de rebus sacris, quoniam in nullius bonis sint, &*

& quæ extra computationem b patrimonij nostri sunt, continet: cū pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt. ¶ Opere c locato Vel conducto, his verbis, ait la-

b l.i. de vsufr. lega.

hanc probat, cum sacra uendi, & in pecuniam redigi non poßint, quod in alijs rebus est. Sed profecto Iurisconsul*tus haud ita sensit, sed latius accipi rem quàm pecuniam ait, cum res mea dicetur, etiam quæ in patrimonio non computatur: ut si de filio, uel consanguineo sentiēs commendem tibi res meas, uel cum de capite periclitans dicam rem meam agi, quod minime ei significationi conuenit, quam habet pecunia.* Ausonius *Poëta:*

Imperium, litem, uenerem, cur una notat res? Horat.

Nam tua res agitur paries cum proximus ardet.

Plautus *in Pœnulo : Tenetis rem? Vix quidem hercle, nam ita pauxilla est, digitulis primoribus.*

c ¶ OPERE *legato .* Alij *codices habent locato: utrunq; recte, cum enim de opere dicimus, de eo intelligimus quod ueri operis formam habeat, quæ quidem*

forma

forma non nisi ex consummatione contingit [c] *: quapropter qui opus debet, partem faciendo nihil agit: & hæc est ratio cur facti obligatio indiuidua sit* [d]*, licet aliter alij senserint. Sanè & mens loquentis quandoq; aliud suadet, ut cum quis argentum factum legat, nam & id uenit, quod elaborari cœptum sit, licet adhuc non perfectum* [e]*, non enim in obligatione ipsum facere hoc casu uertitur, sed res ipsa præstatur. Qua ratione & si quis partem parietis, foueæ, uel maceriei fecerit, opus illi nouum nuntiari poterit* [f] *: quia non dabet damnum alicui, neque ex parte operis inferri. Idem & cum de opere certam formam non habente loquimur, ut paries, fouea, maceries, & similia: nam etiã si solum incepta sint, dicitur opus factum esse, secus si certi termini uel mensura addita proponatur* [g].

beo, id opus, qđ Græci ἀπό τέλεσμα [d] vocãt, significari: id est ex opere facto corpus aliquod perfectum.

c l. si is q̃ cccc. § j. ad. l. fal. d l. in exc. ver ij. de verb.

e l. & si § qđ ergo, de aur. leg.

f l stip § opus supra de op. no. nun.

g l. stip. non di uiduntur.

d GRAECI ἀποτέλεσμα. *Nomen id à perfectione absolutioneq; deducitur, qua ratione Homerus quandoq;* τετελεσμένον ἔργον *dixit eodem sensu, sed &* ἀποτελέσματα *Mathematicorum responsa dicuntur, edidítq; hoc titulo Ptolemæus librum, qui uulgo quadripartitus appellatur: meminit huius significationis etiam Eustathius in Iliados primo, ubi Genethliacorum curiositatem damnat, qui omnia subiecerint planetarum potestati: & proculdubio ridiculum est responsa sua hoc nomine eos appellare, quibus nihil imperfectius, uanius, stultius excogitari potest: ars enim illa ab Astrologis*

confićta fuit, ut cum ſua profeßione nihil lucrarētur, à curioſis rerum futurarum Principibus, hoc nomine pecunias æruſcarēt, & ideo antiquis ſapientioribusq; Philoſophis damnata, Chriſtianæ legi cōtraria, ab Imperatoribus etiā capitali ultione, coercita. Aduerſus quā M. Cicero, Origenes, Phauorinus, & nouißime Ioannes Picus. XII. libris diſertauit: quod ſi quis eorum (quanquàm hæc rara auis) qualis Thraſyllus aut Aſcletarion quando q; uera prædixerit, id non aſtrorum ſciētia, ſed cacodæmonum aliquo impellente, uel falsò prædićta ad euentum perducente factum eſt, quorum maxime intereſt, huic impoſturæ fidem omnino non abrogari: ut mirum ſit, cur domini rerum, qui Chriſtianis imperant, impune doceri diuulgariq; huiuſmodi apoteleſmata permittant, quibus ſingulis annis ipſi efferuntur, bellaq;, tumultus, & rerum mutationes, ad hæc, diluuia, grādines, terræmotus, huiuſmodiq; terriculamenta portendūtur. ſicq; nocentium animos, uel in ſpem alicuius facinoris incitant; uel innocentium metu, & deſperatione comminuunt, in cauſáque ſunt, ut à malis genijs multa mala in homines inuehantur, ne mentiti uideri poſſint.

VLP. LIB. III. AD EDICT.

Lex. VI.

NOminis [a] & rei [b] appellatio ad omnem

N**OMINIS.** *Nomen hic pro obligatione debitoris accipitur, ſicut cum dicimus uēdo nomē, lego, obligo, do inſolutum, alioquin & alias ſignificationes habet,*

habet, sic enim causam, sic accepti expensiq; titulum [a], *sic singula in conficiendis rationibus negocia appellamus. Sed & in S.C. dicitur incertis nominibus pecuniā à Macedone filijsfa. credi solitam* [b], *sic & Horat. epist. lib. II. Cautos nominibus certis expendere nummos.*

Quandoq; & agnationem significat, ut cum prohibemus fundum de nomine nostro exire [c].

b ¶ R E I. *Licet hæc uox generaliter intelligatur, quādoque tamen speciali significatione accipienda est, ut cum in rem quis agit, species enim designari tunc debet* [d], *nam & iura nō uēdicātur* [e]. *Idem si res omnes meas legauero, iura enim non continentur, quia nec poßidentur: pronomen autem meas poßeßiuum est, atq; ita Baldus sensit* [f], *quod ego non probo, cum grāmatici in eam significationem poßeßiuum non accipiant, in quam Baldus existimauit: quapropter & cum rem alienam dicimus, etiam de iuribus intelligimus* [g]. *Verius ergo est id legatum per illam adiectionē solum ad ea coarctari quæ in dominio nostro habemus* [h]. *Sanè & cum res quas in illo fundo habeo tibi promittā, iura nō debētur, quoniā eo loco nō continentur* [i]. *Dubiū autem non est, quin uerba etiā generalißima per adiectionē restringantur. Sed finge princeps mihi uniuersisq; rebus meis plenißimam immunitatē cōceßit, an subditi quoq; immunes sint? & esse responsum est: sed quoniā ob mei fauorē hæc cōceßio facta est, non poterunt in domini damnū ea uti: & ad me pertinebit declaratio quos uelim immunes esse, ut bellißime Andr. Siculus respōdit* [k]. *Sanè poßumus & genitiuū hoc cū à reo id est obligato inflectere ut reus debendi di-*

a l. pen. & fi. C. de coue. fif. deb
b l. j. ad mace.
c l. is qui. de leg. iij.
d l. si in rē. supra de rei vē dic.
e l. vēdicatio. eo. tit.
f l. j. de statu homi.
g c. si. de præscrip.
h l. quinteus. §. arg. de aur. leg.
i l. caius. de leg. ij.
k consil. 26 in ij.

catur, ex quocūq; contractu uel obligatione quis debeat. Nam & ueteres, ut Cicero lib. II. de oratore inquit, reos appellabant, non eos modo qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur. Hincq; est, quòd reus non solum debēdi dicitur, sed etiam credendi, & ipse quoq; per acceptilationem à nexu liberari censetur: oblatā enim pecuniam non potest non accipere[l]. Dicitur & reus uoti is qui dijs in euentum conditionis promittit, at ubi conditio euenit, tum etiam damnatus est uoti, quod ostendit T. Liuius lib. VII. de bello Punico: & Vergil. Damnabis tu quoq; uotis. Quod & Seruius sentit: ut nō parum mirer, cur Macrobius uoti damnatos interpretetur, qui uota soluerint, & non potius idcirco obligatos ad obseruationem uoti, quia quod petierant impetrauissent, in qua re Nonij quoque Marcelli diligentiam non satis probo, tametsi sciam ex recentioribus plerosque Macrobium sequi.

cōtractum & obligationem pertinet. Verbum [c] ex legibus, sic capiendum est, tam ex legum senten=

l l. fideicō. §. si rem. de lega. iij.

c ff. §. VERBVM ex legibus. Quod mens una cum uerbis legis possunt, id sola eius mens potest, dum de ea constet. Cum ergo certa est legis sententia, etiam si uerba eam non exprimant, expreßus à lege is casus dici potest [m]: & propterea nihil refert etiam si materia pœnalis uel odiosa sit[n], cum non per extensionem, sed per expreßionem casus censeatur explicatus. Tunc autem mens dicitur certa, cum uel in lege exprimitur, uel unica tantum ratione, ita quod nulla alia adduci poßit, colligitur

m l. prætor. de ope. no. nū.

n l. cū mulier. ij. sol. mat.

tur [o]. uel per argumentum, necessario & euidentissime concludens, ita sensisse legislatorem infertur [p]. Et in his casibus actio ex lege directa oritur, quod si de mente non constet, sed per interpretationem Iurisconsultorum lex ad eum casum porrigatur, rem tacite decisam dicitur. Tuncq; potissimum de legum extensione tractamus. Hoc autem casu actio quae conceditur non directa, sed utilis est [q]: quoniam ex mente legis praesumpta propter utilitatem recipitur. Sed & si de aliquo casu nihil actum sit, cum uerisimile est legislatorem si de eo cogitasset, idem quod de alio simili dispositurum, utiliter ex ea lege agetur [r].

tia d quam ex verbis [e].

o gl.4.quãuis. de fideicõ.

p Fel.c.in nostra. de rescrip.xj. col.

q l.curatoris. C.de ne.ge.

r l.tale.in fin. de pact.

d ¶ SENTENTIA. Eadem uidetur esse mens seu sententia, & ratio legis ut pleriq; omnes aiunt, aliqua tamẽ differentia est, quia ex ratione deducitur sentẽtia, & propterea nunquã legis decisionẽ protrahimus, ubi nõ aeque tanta ratio sit, quo fit ut si ex duabus rationibus aliquid sit introductũ, si altera tãtum afferri poßit, dispositio locũ sibi nõ uendicet [s], nisi clare constet ex mente legis uel alteram sufficere [t]: qua ratione & tũc ad casum similẽ, si mẽs hoc uelit, fiet extẽsio, tãetsi non aeque tãta ratio ea fieri suadeat, quod Socinus annotauit [u]. Hinc etiam est quod correcta legis ratione, lex sublata cẽsetur [x] si tñ huiusmodi ratio concludens, non autem impulsiua sit [y].

e ¶ VERBIS. Ea tamen praesumitur legis sententia, quam uerba ostendunt [z]; quapropter temere ab eis nõ est recedendum, quoniam plerunq; fallimur, dum legis ratio-

s l.si iã.supra. de iur.om.

t §.affinitatis.de nupt.

u l.ij.§.ex his. supra.de verbo.ob.

x l.j.supra de leg.tut.

y §.foeminae. Inst.de nup.

z l.prospexit. supra q & a quib.

nem per coniecturas nos assecutos credimus, quod si de ea constet, non est dubium quin & inde coarctatio induca tur, & si res suadet, extentio, quod aliàs admonui: quapropter non tanta est uerborum uis, ut si quis aduersus sententiam legis faciat, quamuis in eius uerba non committat, possit idcirco euadere, at qui eodem pu nietur modo[a], *ac si uer ba quoq; uiolasset: qua propter qui triticũ uel oleũ filiofamil. credit, in S. C. Macedonianũ incidet*[b], *& mulier cum intercedere pro alio uellet, si principaliter in se obligationem susceperit ex* S. C. *Velleiano iuuabitur*[c]. *Idem cum prohibitus donare, uili pretio uendat, uel interposito per fiduciam amico donet*[d]. *Non ita in eo est qui aduersus uerba committit, sententiam seruat, nam id impune licet.*

a l. non dubiũ C. de ll.

b l. sed iulia. §. mutui. supra ad Mac.

c l. quamuis. §. si cum. supra ad Vell.

d Dy. c. fi. de reg. iur. in. 6.

PAVL. LIB. II. AD EDICT.

LEX. VII.

Sponsio[a] appellatur non solum quae per spon-

SPONSIO. a ¶ *Sponsio uidetur solum de stipulatione dici, quod ex eo probatur cum promissum lex ait accipi quod nuda promissione, uel pollicitatione, uel spõsione debetur*[a]. *Hinc & sponsalia*[b] *dicta, quòd ueterib. moris fuerit per stipulationem ea cõtrahere: quapropter cum lex ait*[c], *eos obligari qui sponsione propter suffragium contraxerint, de stipulatione ego intellexerim, ut qui mihi apud principem suffragatus sit, ut dispensationem aliquam obtinerem, non tamen ad promissum sibi pacto nudo praemium agere possit: licet nostrates Iurisconsulti eam legem non intelligentes contraria opinentur:*

a l. sciendum. supra de aedi. ed.

b l. ij. de spõ.

c l. j. C. de suf frag.

tur: cuius etiam lib. x x i i. Amianus Marcellinus mẽtio nem facit: nec quicquã nos mouet quod hic dicitur, om= nis stipulatio promißioq;: quasi hoc sensu alterum super flueret, nam coniunctiua ostendit pro maiore declara= tione id à Iureconsulto dictum, quod dubitari potuit ne stipulatio de sola inter rogatione diceretur [d]. *Sanè & alio significa= tu sponsio accipitur,*

sib[b] interrogationem fit, sed omnis stipulatio promis=

nimirum cum quis interposita stipulatione certam pecu niam promittebat, ni ita esset sicut affirmabat: quo sen= su Ciceroni, Quintiliano, Val. Max. cæterisq; ueteribus ubiq; capitur, nec ex Iurisconsultis quidam abstinuere[e]. *Hinc & sponsor dicitur, quamuis Accursius sponsorem eum tantummodo dici crediderit, qui sponte, & à nemi ne rogatus pro aliena obligatione intercedat* [f].

b ¶ SPONSI. *Quidam interpretantur, id est promis= si: quod non conuenit, cum promißionis interrogatio nõ fiat, sed ideo interrogemus, ut promittatur: uerius ergo est ut de sponsalia contrahente intelligamus. Cum igi= tur exemplum hoc Iuriconsultus adducat, aperte osten= dit, sponsionem tantummodo de stipulatione dici, alio= quin si quamlibet pactionem sponsionis appellatione comprendi, prout communis est sententia, uoluisset, nõ erat de una specie stipulationis solum hic exempli cau= sa loquendum. Nec obstat* [g], *quod si in nouißima parte pactorum scriptũ sit, Titius rogauit, spopõdit Meuius, hæc uerba non tantum pactionis loco accipiuntur,*

d glos.in. l.j. de verb.

e l.si re. supra de prescrip. ver.

f gl.in rub.in auct.de fid.

g l.iuris g. § quod fere, de pact.

 sed

sed etiam stipulationis, quia pacti uim habent, non ex uerbo spopondit, sed quia iam in modū pacti promißio præcesserat, & ideo lex in nouißima pactorū parte ita scriptum ait.

b l. j. C. de usur.

c ¶ PROMISSIOQVE. *In scriptura promißio[b] uidetur pro stipulatione accipi, quod tamē in testimonijs non est, quoniam uerba testium ambigua aduersus eum qui produxit interpretantur: id autem uerbū ambiguum esse certum est, cum etiam simplex pactio promißio dici poßit.*

sio'que[c].

IDEM LIB. IIII. AD EDICT.

LEX VIII.

VErbum[a] oportebit, tā præsens[b] quàm futurum.

VERBVM *oportebit.*

a ¶ Exemplum legis est, cū quis promittit quicquid dare facere oportebit, nam etiam ex ui sermonis præsens cōprenditur, cum qui dare facere debet tempore contractus, etiam post contractū dare facere teneatur, nec enim per eum cōtractum extinguitur præsens obligatio.

l. uerbū erit. infra eod.

b ¶ PRAESENS. *Tempus præsens ad præteritum non refertur, nisi adiunctum participium id suadeat, ut cū dicimus, Troia capta est: aut cū id præteritū etiā nunc durat[a]. Qua ratione futurū quoq; non comprendit[b], nisi natura actus aliud inducat: ut cum lex punit eum qui delinquit, futuris enim negotijs lex prouidet. Idē in testatore qui dixerit, quas pecunias legaui uel lego sine diei appositione deberi annua, bima trima die uolo, referetur enim hæc clausula etiam ad ea legata quæ deinde uel in co-*

a l. is qui put. §. ait. supra quod ui.
b l. si stipu. §. cum stipulamur. supra de uerb. ob.

in codicillis faciet [c], *nam hæc uoluntas durare præsumi-tur. Sed & dispositio de re præsenti facta ad futuram actionem trahetur* [d], *quapropter & qui res ad se pertinētes pignori supposuerit, de acquirēdis quoq; egisse uidebitur, quoniā cum obligatio duret, censetur acquirenda ex præsumpta cōtrahentium uoluntate loco accessionis cæterorum bonorū esse* [e], *licet*

rum [c] tempus significat.
¶ verbo actionis, [d] non con

aliam rationem Bartolus adduxerit. Cæterum & si præsenti tempori addita sint uerba habentia tractum, nō est dubium quin futurum comprendant [f], *idem & si de futuris actum esse alia ratione præsumamus.*

c ¶ FVTVRVM. *Id tempus regulariter nec ad præsens neq; ad præteritum refertur, nisi dispositio tractū habeat, ut quia in futurum quoq; duret: ueluti si promittā, qd' dolus malus aberit* [g], *intelligetur etiā ut in præsenti nō adsit, cum qui hodie dolus adest, etiam in posterum perseueret: & qui confirmet quod in codicillis scriptum erit, etiā quod codicillis iam factis legauit, cōfirmasse creditur* [h]. *Sed & cum materia ita suadet præsens pro futuro, & futurum pro præsenti sumitur* [i].

d ¶ §. ACTIONIS. *Actionis uerbo improprie acce pto contineri exceptionem dubium non est* [k], *quia excipiens agere dicitur, quod tanto magis procedit, cum de eo excipitur, quod in formam actionis deduci potuisset: ut si quis compenset, sed Bartolus huiusmodi exceptionem proprie actionis uerbo contineri credidit, cui non assentio, quia lex uideri eū agere dixit* [l], *& propterea eū*

c l. talis. de lega. j.
d l. fi. §. fin. de lib. leg.
e l. fin. C. quæ res pig. l. si qs soc. supra pro socio.
f l. si ita quis. de leg. j.
g l. noui. supra iudic. sol.
h l. plotiana. supra de cod.
i 32. q. 5. si pau lus.
k l i. supra de excep.
l l. amplius. in fi. supra rem rat.

cui sacris interdictũ sit, licet agere prohibeatur, compen-
m c.cũ inter. de exc. sare tamen posse existimo[m], quæ sententia humanior est.
Cæterum & is prouocator cui iudex ex officio succur-
rit, non proprie agere dicetur, sicut nec reus eo casu exci-
n in. l. j. supra de iurisd. om. iud. pere, quod pleriq; omnes sentiunt[n]: qui uero replicatio-
nem obijcit: actionẽ intendere proculdubio dicitur[o].
o inst. de repl. in prin.

c ¶ EXCEPTIO. Eius enim descriptio repugnat, cum exceptio sit actionis exclusio, tametsi dilatoriæ & solius intentionis exclusiones,
p Abb. rub. extra. de exc. proprie quoq; exceptiones dicantur[p], uerbum enim generale est, idemq; quod præscriptio significat. Fortunatianus tamen rhetor, Præscriptio inquit, actionem excludit, translatio differt.

tinetur exceptio[c].

VLP. LIB. V. AD EDICTVM.

LEX. IX.

MArcellus apud Iulianum tractans notat, uerbo rapuisse[a], & scissum[b]

a l. iii. § nõ solũ. supra de incend. MARCELLVS. a ¶ Rapuisse. Hoc clarius locũ sibi uẽdicat, cum quis scindit frãgit'ue ui adhibita uel eo animo, ut si prohibeatur uim adhibeat[a]: alioquin
b l. iiii. supra. ne quis in. rapere est etiã de manibus auferre[b]: & qui uerbis puel-
c c. fi. 36. q. i. lam seducit, eam rapuisse dicitur[c]. Sed & furari rapere
d l. si quis ex do. supra de fur. est[d], improbior tamen fure, quãuis manifesto, est raptor.
Quod cum ita sit, cur leuius punitur? manifestarius enim
e l. ex malefi. ff. de acti. fur quadruplũ cũ re ablata ĩfert, raptor triplũ[e]: an quod
fur potuit dominum latere, raptor minime, unde ex fur-
to potuit maius dãnũ domino inferri, qui nisi noxium de-
prendisset, nesciuisset aduersus quẽ ius suũ persequere-
tur?

tur? Quapropter cum uterq; manifestus sit, grauius fur quàm raptor plectitur, alij tamen aliter sentiunt.

b ¶ SCISSVM. Laceratũ, fractũ, quassatũ. Sanè & uerbo corrupisse scissum fractũq; cõtineri in l. aquilia dicitur: quapropter sunt qui hic rupisse legãt, nõ rapuisse. Subdit huius respon & fractum contineri, & vi raptum. si arg. Dinus, si lex municipalis certa pœna multet eũ qui de domo uicini aliqd rapuerit, qui uel solas fores effregerit, cõtineri. Quid si igne adhibito corruperit: & idem dici posse ego existimauerim. Alex. consi. 103. in fi.

IDEM LIB. VI.

Lex. X.

CReditores accipiẽdos esse cõstat, eos qbus debetur ex quacũq; actiõe[a] vel persecutiõe[b] vel iure ciuili[c]

CREDITORES. a ¶ Actione. Non tamen reali, cum qui rei uendicatione conuenitur, impropriè debitor dicatur, ut Accursius & cæteri existimant [a]: quod ego non probo, quia negari non potest, qui rem meam poßideat restituere eam mihi debere: nec nos mouet quod lex eum nullo iure teneri dicat, quia & ex additione pronominis, & ex narrationis argumento apparet nullo iure personam ipsam obligari, sed non ideo consequens est, ratione rei debitorem non esse.

a Insti. de act. in princ. & §. j.

b ¶ PERSEQVVTIONE. Quam uulgo officium iudicis merum appellamus, ea causæ omnes mixti imperij absoluuntur [b].

b l. pec. §. j. infra eo.

c ¶ IVRE ciuili. Hoc iure stipulatio inuenta est, & emphy

emphyteosis, literarumq; obligatio, & quæ ex sponsalitia largitate, uel tutela prouenit: nã & hæc XII. tab. uerbis inuẽta est. Sanè & iure ciuili debetur, qđ ex iurisgẽtiũ contracti. debetur, id enim ius qrites approbauere [c].

c l. iurisgẽ. supra de pac.

d ¶ SINE ulla. Qui ergo ipso iure tenetur, si exceptione perpetua, puta pacti de nõ petendo, tutus sit, debitor non est, nec quid ipso iure sit curamus, sed quid in effectu.

e ¶ EXTRAORDINARIO. Cum deficiẽte ciuili actione sug gerẽte æquitate in causis iurisdictionis officium suum prætor impertit, ut cum filiumfami. tuetur qui uiaticum suum alteri mutauerit [d], & quosdam casus supra habemus sub rub. de uar. & extraordi. cognit.

(sine vlla [d] exceptiõis perpetuæ remotiõe) vel honorario vel extraordinario [e] siue pure siue in diem, vel sub conditione [f]. Quod si natura [g] debeatur, nõ sunt loco creditorum: sed & si nõ sit mutua pecunia, sed contra-

d l. cũ filius, supra si certũ peta.

f ¶ SVB conditione. Si omnino sit extitura dubiũ non est, ut Pont. ait [e], esse creditorem. Si uero incerta sit, non est creditor, nisi ex larga significatione: at ubi euenerit etiam retro uidebitur proprie fuisse creditor [f], quod in legatis non est, nec enim in eis regulariter conditiones trahuntur retro [g].

e in. l. j. si cer. peta.

f l. is cui. supra de act.

g l. j. §. serui. ad Syll.

g ¶ NATVRA. De naturali obligatione quam lex ciuilis fouet hic non agitur: quia de ea superius actum est, cum de iure ciuili dixit [h], multo minus uero de ea intelligendum est quam lex ciuilis reprobat, quoniam hoc

h l. legitima. de pact.

casu

casu creditor dici non potest. superest ergo ut de simplici naturali obligatiōe loquamur, quā ius nostrū nec tuetur, nec infirmat. Ea duplex est [i], altera iure naturæ efficax, quæ ideo actionem non parit, quoniam iuris ciuilis sunt actiones, exceptioni uero sufficit & compēsationi & pignoris retentioni: quoniā id nō est alium impetere, sed se tueri, quæ naturalis defensionis species est. In hac creditor proprie nō dicitur, quia actionē hac ex causa nullam habet: largius tñ accepto sermone dici creditor poterit, & ideo fideiussor illi accedit [k]. Altera uero quæ ad antidora, id est remunerationē pertinet, nec eo quidē iure ex se efficax est: quapropter ex ea debitor nullo modo dicitur: iuncta tamen alij actui plurimū potest. Hinc est quod remuneratoria donatio insinuatione non indiget, ex ingratitudine uel filijs deinde natis, nō reuocatur, inter uirum & uxorem pmittitur, quapropter cām sufficientē cōtractui præstat in bono uiro præsumitur alienationē rei ad ecclesiā uel minorem pertinētis, alioquin reuocabilem, confirmat [l].

i Barto. l. ex hoc. supra de insti.

k l. fideiusso. oblig. §. ij. supra de fid.

l Ias. in d. l. ex hoc.

ctus [h] creditores accipiuntur.

CAIVS LIB. I. AD EDICTVM PROVIN.

Lex XI.

Creditorū appellatione nō tātū hi accipiūtur qui pecuniā [a] credidere,

h ¶ SED contractus. Subaudi quilibet alius, ipse castigatius in antiquo codice scriptum inueni, seu contractus, quod magis placet.

CREDITORVM a ¶ Pecuniam. Videbatur enim

enim ita tantum accipiendum cum credere dicamur cuicunq; rei assentiamus alterius fidem secuti: sed tamē cōmunis usus peritorum creditorē generalius accipit, quacunq; ex causa quicquā debeatur: merito ergo usum magis quàm etymologiā attēdemus. Quāuis tamē de creditore, ita dicamus, non idē erit de uerbo credere, uel nomine crediū: hæc enim solū indicant qui alterius fidē sequutus sit, ut Barto. sensit atq; alij pleriq;. Tenēt Salicetus, Fulgosius Pontanus contra [m].

m l.j.supra si cer.pe.

sed oēs quibus ex qualibet causa [b] debetur.

VLPIA. LIB. VI. AD EDICTVM.

Lex XII.

SI cui ex empto vel ex locato vel ex alio vllo debetur cōtractu, sed & si ex delicto [a] debeatur, mihi vi-

b ¶ CAVSA. *Puta delicto, ut ait Accursius. Sed hic ego generaliter malim quacunque ex causa, non solum contractu, sed etiam quasi contractu: qua ratione & cessionarium proprie creditorem esse cæteris consenserim* [n].

n in.d.l.j.

SI CVI. a ¶ *Ex delicto. Id dubium erat, cum delinquentis fidem sequutus uideri non poßit creditor, tamen idem quod in cæteris causis est, quoniā delinquēs uidetur pœnæ semet obligasse: ideōq; est in eo, cui quid ex legato fideiue commisso debeatur: nam hæres adeundo illi promittere censetur* [o] *: proprie ergo creditores hi propter usum autoritatēq; prudentiū dicentur, quāuis huic significationi legis fictio causam dederit. Hinc est quod hic dicitur, creditoris loco esse: & alibi legatū quasi æs alienum*

o l. apud Iul. §. fi. ex quibus cau.

alienum solui[p]*: alibiq; lex non solum creditoribus, sed etiam legatarijs prouidere se dixit*[q]. p l.j.C.de bonis aut.iud. q l.fi.§.licen. C.de iu.del.

b ¶ EX POPVLARI. *Intellige in actione qua principaliter iniuriam publicã seu ius populi prosequimur: nam ante litem contestatam locupletiores non sumus*[r], r l.pen. supra de pop. act.

detur posse creditoris loco accipi: quod si ex popularib[b] causa, ante litis contestationẽ, recte dicitur creditoris loco nõ esse. ¶ Min[9] soluit[c] qui tardius soluit: nam & tẽpore[d] minus soluitur.

nec fideiussor nobis obligatur[s], *sed si principaliter aliqs sit læsus, puta quia uiolatũ eius sepulchrũ, uidetur etiã ante litis contestationẽ creditoris loco esse, quapropter & tũc procuratorem constituit*[t], *& alius nemo admittitur, si ipse agere uelit*[u], *& hoc Accursius probat.* s l.si qs pro. in fi. de fid. t l.licet. de p cur. u l. iij. supra de sepulto. viol.

c ¶. §. MINVS *soluit.* Id est *soluere uult, ut* Iac. Barto. *&* Alb. *interpretantur: nam si creditor quamuis post tempus solutionem recepisset, non posset amplius illam accessionem quæ ex mora orta est petere*[x]. Ipse *hanc ex positionem non probo: quia quamuis creditor amplius petere non poßit, non tamen sequitur quin minus sit solutum, licet ideo non petat, quia recipiendo sine protestatione uidetur remisisse, faciliterq; remißio huius accessionis præsumitur, cum non nisi iudicis officio debeatur.* Quapropter *si creditor nolit recipere, & debitor debitam summam sine temporis accessione deponat obsignetq; non liberatur: quod omnes hic probant*[y]. x l.iiij.C. de positi. y l.obliga.C. de sol.

d ¶ TEMPORE. *Eadem ratione dicitur etiam quis*

plus

plus tempore petere, quando ante tempus petit, & propterea in pœnam duplicantur illi induciæ [z]. Sed nunquid cum usuræ hodie omnino sint prohibitæ locum habeat hæc lex? & si creditoris nihil intersit esse tardius solutũ, ut quia non est mercator, nec qui propter hanc moram quicquam damni subiuerit, non procedere, mihi uidetur uerius.

z §. plus. de actionib.

IDEM LIB. VII. AD EDICT. Lex XIII.

Mulieris appellatione et uirgo viripotẽs [a] cõtinetur. Res [b] abesse videntur, vt Sabinus ait, & Pedius probat, etiam hæ quarum corpus manet forma [c] mutata. & ideo si

MVLIERIS. a ¶ Viripotens. Et hoc si uerba proprie accipiantur, alioquin ex lata interpretatione etiam non uiripotens mulier est, nimirum quia muliebris est sexus [a], nec etymologia repugnat cũ à mollicie dicatur, ut Varro & Lactantius aiunt. Sanè si fœminam empturo uenditor dixerit, non esse mulierem de corrupta intelligemus [b], nec enim de sexu ueri simile est tunc fuisse dubitatum [c]. Et M. Cicero cum obiurgaretur quòd uirginem senex duxisset, cras inquit mulierem reddam.

a l. arg. §. muliebri. ff. de aur. & argẽ. leg.
b l. alioquin. de contrah. empt.
c l. quæritur §. mulierẽ. de ædil.

b ¶ §. RES abesse. Et propterea non uidetur exhiberi quod mutata forma exhibetur [d], nec commodatum depositum'ue reddi, nisi in eadem causa reddatur [e].

d l. iul. § si qs. supra ad exhib.
e l. iij. § si redd̃ita. supra commo.

c ¶ FORMA. Ex forma enim res ipsa nomen assumit: quapropter & ubi ea deest, rei quoque nomen deficit, nisi quid minimum de forma mutatum proponatur

tur[f]*. Sanè materia, substantia, forma, solènitas simul differunt. Materia est unde quid conficitur, ut in scypho metallū, in contractu consensus. Substantia est per quam materia in certam speciem deducitur, ut in uasis, uel uestibus artificium, in emptionis contractu pretium. Forma est quæ certæ illi speciei nomen dat: in iuribus uero pro forma id requiri dicitur quod ordinem respicit, ut in stipulatione quod præcedat interrogatio, incontinēti responsio sequatur*[g]*. Solennitas actui perfecto extrinsecus accedit, ut autoritas tutoris in pupillorum, agnati consensus in mulierum contractibus. Promiscuè tamen hæc doctores quandoq; accipiunt*[h]*, substantiaq; generaliter definitur, quæ ad rei essentiam necessario requiritur: quapropter materiam, formam, solennitatemq; comprendit.*

f l. j. in fin. supra de vent. inspi.

corruptæ redditæ sunt, uel transfiguratæ videri[d] abesse: quoniā plerunq; plus est in manus[e] pretio quàm in

g Bald in. c. j. de no. for. fid.

h l. in vēditionibus. de cō trah. empt.

d ¶ VIDERI *abesse. Et propterea res ipsa rursus simpliciter petetur, tanquam si nihil restitutum sit*[i]*. Secus si ideo petatur quia aliquid illi extrinsecus desit: puta, cum quis dedit fundum, nec de euictione cauit: non enim simpliciter fundum petet, sed addita causa, ut de euictione caueatur*[k].

i l. etiā. supra de solut.

k l. iul. § j. supra de verb. obli.

e ¶ IN MANVS *pretio, id est artis. Verg Artificūq; manus inter se, operumq; labores Miratur. Iulius Solinus: Ea ædes manus Dædali ostēdebat. Sed quid si per huiusmodi mutationem res facta sit pretiosior? Et ratio iurisconsulti ostendit tūc rem nō abesse: nō poterit tamen*

l §. si quis in aliquo. inst. de rerū diu. — *is qui restituit expensas repetere* [l] *: quia sibi non licuit, in re quam alienam sciebat esse tam ingeniosum.*

f ¶. §. DESINERE. *Lex Attinia furtiuā rē usucapi prohibebat* [m] *nisi ea in ptātem domini reuersa esset, desijsset q; res abesse. Declarat Iuriscōsultus desijsse abesse, si in domini ptātem liberā esset reuersa: quod intellige dummodo dominus qui sciuit rē fuisse sibi subtractā sciat etiam reuersam* [n]. *nam & tunc si rursus contractetur, noua actio furti dabitur* [o]. *uerba eius legis hæc à Gellio commemorantur libro* XVII. *Quod subreptum erit eius rei æterna autoritas esto: id est, æternum tempus ad usucapiendum, ut alibi declarabimus.*

m l. sequtur. §. quod autē. supra de. v. s.

n l. qui filiū. §. pe. supra pro empt.

o l. inter. in fi. supra de fur.

re ¶ Desinere [f] autē abesse res tūc videtur, cū sic redit in ptātem, ne amittere possessionem possimus [g], ob hoc quod furto pridem subtra

g ¶ POSSIMVS. *Sed quō dominus possessionem rei suæ amittere pōt?et si ipse eā p uim recuperauerit, dubiū nō est posse ab eo auferri: quoniā in interdicto recuperandæ exceptio dominij reijcitur* [p]. *Sed et si nō furi sed successori eius particulari abstulerit, etiā per triticariā cōdictionē restituere possessionē cōpelli potest, ut Accursius ait* [q]. *Idemq; est si dominus ipse sponte rem habuerit ab eo qui uiolēter à possessore rapuerit: nā si dominus hoc sciebat, ex æquitate iuriscanonici possessori succurritur* [r], *cui nec lex ciuilis aduersatur, ut aliqui sentiūt* [f]. *Sed & illud expeditū est, redintegrādæ possessionis beneficio huic prouisum esse* [t], *quod ex cōmuni sentētia etiā malefidei possessori cōpetit aduersus eū qui uel titulo posideat* [u], *quoniam*

p l. si quis. C. ad. l. Iul. de vi. pri.

q l. ij. in fi. supra de trit.

r c. sæpe. de rest. spol.

f l. si coloni. C. de agr. lib. x.

t c. reintegr. iij. q. j.

u l. rē quæ no bis. supra de acquir. pos.

niā recēs hæc poſſeßio cladeſtina et uitioſa præſumitur[x] *Vbicūq; ergo aliquo huiuſmodi interdicto abſtrahi à domino poſſeßio poſſet, res non deſinere abeſſe uidetur.*

x c.licet.extra de proba.

h ¶ §. ABEST. *Abeſſe uerbum plurifariā in iure accipitur, in ſtipulationibus abſentes ſunt, qui inuicem ſe exaudire nequeunt, in præſcriptionibus*[y] *qui in eadē prouincia, ſeu territorio non ſunt, in iudicijs abſens eſt, qui ad eum actum nō eſt citatus, uel quamuis citatus, non adeſt. Idem & in eo quem citare difficile eſt*[z] *In legū diſpoſitione abſens eſt, qui lōge abeſt*[a]*, ſi uero prope ſit, non uidetur abſens, ſed expectari debet, ut Bald. ſenſit*[b] *Illud dubium nō eſt, qui mortui ſunt, abſentes eſſe, uel quia mortui nō ſunt, ut Atticus apud Ciceronem in Tuſcul. diſputat, uel quod uerius eſt, quia reuerti & adeſſe amplius non poſſunt. Hinc iudex datus donec præſes abſit*[c]*, procedet etiā eo mortuo, quia non ſolum abeſt qui ad tempus, ſed & q perpetuo abſens eſt. Cū ergo hæc dictio uarijs modis accipiatur prudens iudex ex ſubiecta materia quæ interpretatio capienda ſit dijudicare debebit.*

y Inſti.de vſu cap.in ptin.

z l.aut qui. ſupra quod vi.

a l.iiij.§.abeſſe. ſupra de dam. inf.

b l ſi §.ubi aute. C.de bo. quæ lib.

c c.ſi deleg.de off.dele.i 6.

cta eſt. ¶ Abeſt[h] & ea res quæ in rebus hūanis nō eſt.

PAVL. LIB. VIII. AD EDICT.

LEX XIIII.

LAbeo & Sabinus exiſtimant, ſi ueſtimentum ſciſſum reddatur, vel res corrupta reddita ſit veluti ſcyphi colliſi, aut tabula, raſa pictura, videri rem abeſſe[a].

LABEO & *Sabinus.* a ¶ *Videri rē abeſſe. Et propterea adhuc res petetur, nec ideo aliquis libera-*

C 2 *tur*

tur quod ita soluerit. Quāuis ergo solutione eius quod debetur liberationē cōsequamur, non tamen generaliter hoc uerū est. Nam & si res soluta potest auferri, ut quia alteri pignorata[a] *uel sub conditione legata*[b]*, non uidetur soluta. Idē si aliquod ius extrinsecus deficiat, ut quia de euictione cautum nō sit*[c]*. Sed & si non eo titulo habuerim quo mihi debebatur, sed pretiū præstiterim, abesse uidetur. Sanè in nostro casu si rei debitæ forma immutata non est, & pretium in substantia non in arte positum sit, quale est in uulgaribus indumentis, uideretur rem peti non posse, sed in id quod interest rem non fuisse diminutam agendum*[d]*, in qua tamen realiter solet distingui, ut in contractibus bonæ fidei actione prima ad rem ipsam agatur*[e]*, idemq; in actione ex testamento quæ bonæ fidei naturam imitatur*[f]*, in stricti uero iuris contractibus actione de dolo agi in id quod interest oporteret*[g]*.*

quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte positum.

Item si dominus rem quæ sibi furto aberat ignorās[b]

b ¶ IGNORANS. *Quid si sciens? & si ab alio emat idem est: quia non ideo uidetur furem liberasse, quum ab eo rem petere poßit. Si uero ab ipso fure emat, hic uidetur probari tunc rem nō abesse, quod probo. Sed quid si huiusmodi res sibi pure legata esset, nunquid eam ab hærede emendo censeretur legato renuntiare?* Et Bart. *non renuntiatum credidit*[h]*, quapropter & hoc casu res uideretur abesse, sed contra* Bart. *crebrior est sententia.*

a l. si rem. l. q res. supra de sol.

b l. nō quod. supra de leg. j.

c l. Iul. §. qui fundum.

d l. exhibitionis. C. ad exhi.

e l. iij. §. si reddita. supra cōmod.

f l. meuius. §. in fūdo. supra de leg. j.

g l. & eleg. §. non solū. supra de dol.

h Barto. in §. duo fratres. in. 12. q.

c ¶ EMERIT. *De facto: nam iure rei suæ siue sciens siue ignorans emptor nemo est* [i]*, licet pretium solus repetat qui ignorans emit.* Et *hinc colligitur, si quis Titio prædia leget præter ea quæ à Sempronio emit, tametsi emptio ipso iure nulla fuerit, excepta tamẽ uideri.* Li*cet enim in effectu emptio nulla, non sit emptio, appellationem tamen istam de facto sortitur, idq; satis est.*

emerit[c], recte dicitur res abesse, etsi postea id ita eẽ sciérit, quia res ei abesse videtur [d] cui pretium abest [e].

d ¶ QVIA *uidetur.* Et *sic pretiũ loco rei succedit, quod in uniuersalibus uerum est* [k]*, ut in hæreditate uel dote* [l]*, in particularibus minime* [m]*, nisi cum quis ideo cõuenitur quia locupletior sit factus* [n]*, non enim minus locuples est qui pretium quàm qui rem habet: nisi item cõtra eum agatur qui debuit id agere ut rẽ actor sine pretij alicuius solutiõe haberet: nã si id nõ fecerit, pretiũ qđ actori abest restituet, ut hic in fure, & alibi in hærede qui rem legatã soluere debuit* [o].

e ¶ CVI *pretium abest. Si à fure ipso ignorans emerim, rẽ ipsam ab eo petã, uel etiã ipsum pretiũ, si ita mihi magis placeat: nam qui rem ab eo emit, qui absq; pretio dare tenetur, uel ipsam rem rursus petit, uel pretiũ quod sibi abest* [p]*, idq; crebriore calculo receptum est, licet alij rem in obligatione, estimationem in solutione esse crediderint* [q]*. Sed quid si ab alio ignorans emerim? Et non uideretur rem abesse, quia tunc pretiũ nõ abest: cum enim rei meæ emptio non ualuerit, pretium repetã. Nec dicitur ei abesse pretium, qui ad illud consequẽdum*

i l. furæ. supra, de contrah, emp.

k l. impe. § fi na. supra de leg. ij.

l l. res in dotẽ. supra de iure do.

m l. venditor. supra de hæred. ven.

n l. si ipsa. qđ met. cau.

o l. plane § qđ si rẽ. de leg. j.

p l. si filio § j. l. illud. supra de don cau. mor.

q d. § quod si rem.

actionem habet, sed cum electionem domini esse supra dixerim, si contra furē agere maluerit, uerius est uideri rē abesse, & ita Iurisconsultus hic intelligi debet.

f ¶ §. REM *amisisse uidetur. Hoc uerbum proprietatem hic denotat, si enim anulus mihi in mare elapsus sit non solū iuris interpretatione, sed etiā uere eū dicor amisisse.*

g ¶ ACTIONEM. *Nam qui actionē habet rem habere uidetur, & quod nos, alteri dare, uel personali actiōe cogimur* [r], *abesse à nobis dicitur: & hoc iuris interpretatione uerū est, alioquin in executione facti aliud est, tum propter litis frustrationes, & dubios euentus, tum quia tutius est rei incumbere: quapropter lex municipalis quae in rei suae uenditore aliquid corrigat, in eo non seruaretur, qui sibi debitā rem uenderet* [f]*: & ideo minus est actionem habere quàm rem, ut in regula iuris habetur.*

r l. si quis mā da. Titij. supra de neg. gest.

ſ Docto. in l. gallus. §. uidendum.

¶ Rē amisisse videtur [f] qui aduersus nullum eius persequēdi actionem [g] habet.

VLP. LIB. X. AD EDICTVM

Lex. XV.

Bona ciuitatis abusiue publica dicta sunt: sola enim ea publica sunt, quae popu. Rom. sunt.

BONA *ciuitatis. Ius imperij Romani ad populū pertinebat* [a]*, donec per legem Rhemiam populus in Augustum Caesarē ius omne transtulit: merito ergo quae ad Rempubli. Romanam pertinebant, publica dicta sunt, quasi populica. Ad Romanorum tamē similitudinem, & quae in alijs ciuitatibus cōmunia uniuersorum erant, publica*

a l. j. supra de mād. prin.

blica dici cœpta sunt: semper enim apud quascunque nationes ius supremum populi fuit, idq; uel legis diuinæ instituto ostenditur. Nam cū hominem creauit deus, illi in cætera quidem animantia ius & dominium concessit: hominum autem ut alteri alter seruiret non indixit. Vnde principio rerum non diuina iussione, sed ex populi consensu Reges assumpti sunt, quod & post Romani imperij occasum seruatum fuit cū Carolus Magnus à populo Roma. Augustus electus est, & à Pontifice Leone sacro oleo inunctus, quod ius populi hodie Gregoriana lege in septem Germaniæ primates translatum est. Sic & Franci Chilperico eiecto, quod regno idoneus non esset, Pipinū παγκελτικῷ consilio substituerunt. Et cum Pipini proles à maioribus degenerasset, rursus Odonem, mox eius fratrem Robertum, & deinde Roberti nepotem Hugonem ad summum fastigium euexerunt: is Hugo est qui uulgo Capetus dicebatur, unde oriūdi sunt qui etiamnum Francorū rebus moderantur, & quod de maximis hisce regibus, nimirum Romano & Franco, dictum est, idē & in inferioribus obseruatum fuisse, qui historicos legerit deprendet: ut merito censeam diuina lege eum iustum principem esse, qui ex populi consensu regnet, quod & Aristoteles tradit: qui uero inuitis dominetur, eum Tyrannum esse, etiam si Cæsar sit, à septemuiris electus, uel quaqua alia ratione ciuili iure potentiam suam tueatur. Vnde cū magna regna non ex subditorū consensu, sed per uiolentiā primo constituta sint, merito diuus Augustinus LIB. de ciuit. dei quarto, magna latrocinia esse dixit, adducto etiam Piratæ cuiusdam exemplo, qui comprensus

& ante Alexandrum Magnum adductus, cum interrogaretur, Qua causa mare haberet infestum? Quid tibi, inquit, ut orbem terrarum habeas infestum? Sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro uocor: tu quia magna classe, imperator.

CAIVS LIB. III. AD EDICTVM,

LEX. XVI.

EVm q uectigal [a] pop. Romani cõductũ habet, publicanũ [b] appellamus nã publici appellatio in con pluribus causis ad pop. Ro. respicit: ciuitates [c] enim loco priuatorũ habentur.

EVM qui.a. ¶ *Vectigal est quod p rebus ciuitati inuectis uel euectis publico soluitur: ea ẽ octaua pars* [a] *unde Octonarij quandoque dicti exactores: sicut & uigesimarij, & ducennarij. Sũt & fundi uectigales, qui ciuitatũ sunt & mancipibus ita locantur, ut certum uectigal Rei publicæ pendant, quod in dispunctionibus, à me adnotatum est, lib. III. cap. x.*

a l. ex præstat. C. de uecti.

b ¶ PVBLICANVM. *Quòd publicum redimat, simpliciter enim publicum accipitur pro uectigali* .M. Cicer. Tranq. *& Tacito.* Iabolenus, *Qui operas in publico, quod uectigalium causa locatum est dat*, Reipub. *causa non abest* [b].

b l. miles. supra exquib. cau. ma.

c ¶ CIVITATES. *Atqui regulariter quod iuris de fisco statuimus, etiam de priuatis constitutum censetur, & econuerso* [c] *: quapropter licet uerbum publice proprie ad fiscum pertineat, non tamen idcirco differentia iuris aliqua inducitur. Sunt tamen quidam casus, quibus plus*

c l. item § in priu. supra de petit. hæred.

plus tributum est fisco, quàm cæteris ciuitatibus: ut in l. Iulia peculatus, ut aliqui sentiunt: item in redhibitione rei morbosæ, quæ ex ædilitio edicto fit [d]. *Sunt & alij, cũ ciuitatibus omnibus plusquàm priuatis conceditur, ut in præscriptione uel usucapione, quæ uel lõgiori tẽpore* [e], *uel nullo modo concedi tur* [f]: *idem si mãcipium furto illis sit subtractum* [g], *atque id genus multa similia* [h]. *Sed nunquid ciuitatibus concedenda sit restitutio in integrum? & communiter concedi aiunt* [i]: *quoniam cum per administratores rogantur si in contractu uel iudicio læsæ sint, iusta est causa restitutiõis, idẽq; in oppidis huiusmodiq; uniuersitatibus* [k]: *quod uel maxime procedit, si in eis sint & pupilli, & furiosi, & uiduæ & id genus, qui aliâs iure communi restituuntur.*

d l.j. §. illud. eod. tit.
e l. ii. C. de sacrosan. ecc.
f l. usucap. supra de usuc.
g l. mancipia. C. de ser. fu
h l. ciuitas. supra si cert. pe.
i l. tempu. C. de iur. reip. lib. xj.
k l. resp. C. ex qb. cau. ma.

VLP. LIB. X. AD EDICTVM.

Lex. XVII.

INter publica[a] habemus, non sacra, nec religiosa, nec que publicis usibus sunt destinata: sed si qua sunt ciuitatũ uelut bona, seu peculia seruorũ ciuitatũ, procul dubio publica habẽtur. publica uectigalia intelligere debemus ex quibus uectigal

INTER *publica. Publicæ res proprio sermone sunt, quæ populi Romani sunt, sed & quæ ciuitatum in usu publico sunt, per similitudinem publicæ dicuntur* [a]: *latißima uero significatione, etiam si in publico usu non sint, ita tamen appellantur* [b]: *quem sensum Iurisconsultus hic sequutus est, & propterea non publica hæc esse, sed inter publica haberi ait. Sanè & quæ iure naturali*

a l. sed celsus. supra de cõtrahẽ. emp.
b l. in tãtum. §. uni. supra de statu ho.

c §. j. de rerũ diuiſ. *communia ſunt eorum uſus iuregentium eſt publicus*[c]*:et occupanti conceditur, quod non eſt in his quæ iure ciuili publica ſunt, de quibus hic agitur.*

b ¶ FISCVS. *Aerarium populi erat, fiſcus principis, donec omnia princeps in fiſcum ſuum tranſtulit. Conſtat autem, ut* Pedianus *ait, canone, indictiõe, oblatione. Canõ ordinarios principum reditus ſignificat, ut portoria, & eiuſmodi, quæ in urbium exitu uel ingreſſu ſoluuntur. Oblatio nomen ſumpſit, quod à popularibus olim oblatum principi id munus ſit: eo continetur octaua, uel uigeſima, uel quicquid ex conſuetudine de rebus promercalibus ſolet pendi, quarum mentio hic habetur. Indictio eſt quod edicto principis ſubditis indicitur, quod ut plurimum certam quantitatem non complectitur. Sed hæc quomodo in iure aliter diſtinguantur, infra diſſeram.*

fiſcus[b] capit: quale eſt vectigal portus vel venalium[c] rerum, item ſalinarum & metallorum, & piſcariarũ.

PAL. LIB. IX.

LEX XVIII.

MVnus tribus modis dicitur, uno donũ[a] et

c ¶ VENALIVM. *Hæc eſt octaua pars, ſicut metallorum decima*[d]*: in Salinis uero ea eſt uectigalis natura ut ſoli mancipes*[e]*, hoc eſt, qui à fiſco hoc ius emerunt, ſal uendant, idq́; principis monopoliũ eſt, quod antiquis quoq́; inſtitutum fuit: quapropter* Liuius Salinator *dictus, idemq́; in piſcarijs, ſecundum regionum quarũdam morem, obſeruatum eſt.*

d l. cunct. C. de metal.

e l. ſi quis. C. de vectig.

MVNVS. *a* ¶ Donum. *Cum munus pro largitione*

accipitur

accipitur tanquam species doni est, significatq; quod ex aliqua causa fit donum, cum uero non habito ad largitionem respectu sumitur, tunc generaliter quælibet munera comprẽdit, atq; ita hic accipiendum est.

inde munera dici dari mitti, ue altero onus [b] qđ cũ remittitur vacationẽ militiæ munerisq; præstat, inde im=

b ¶ALTERO onus. Et hoc sensu tripliciter accipitur, est enim munus patrimoniale, quod ideo sic dicitur, quia cũ sumptu fit, patrimoniumq; diminuit: id quãdoque personæ imponitur nulla facultatum ratione habita, ut est capitatio: quandoq; secundum fortunam soluentis imponitur, ut quam collectam dicimus, uel indictum, superindictum'ue: aliquando nullo personæ respectu rei ipsi incumbit, ut tributum, & census: subiturq; uel in ipsa re, ut cum hospitem recipimus: uel ex re, ut cum certam partem fructuum pendimus: uel propter rem, ut si pecuniam pro censu præstamus. Est & munus personale, id nunc dignitati adnectitur, & honor appellatur: nunc sordidum est, ut calcem coquere, arenam fodere: nunc nec honorificum, nec uile aliquid in se habet, ut cum subire curam publicæ pecuniæ aliquis compellitur. Est & munus mixtum, ut decaprotiæ [a], id est, decemprimatus: erant enim Decemprimi ex decurionibus exactores tributorum, qui fiscalia detrimenta de suo ipsi resarciebant, publicanis mancipibus'ue non multum absimiles. Ex his aliqua ordinaria sunt, aliqua extraordinaria: quæ ordinaria sunt sic definiri Bartol. ait [b], ut ea sint quæ à lege principe'ue

a l.fi. supra de mune.

b Bart. l.j. C. de mulieri. lib. xj.

pe'ue imposita sunt, & certam formam habent.

c ¶ IMMVNITATEM. Ea à patrimonialibus nunquam concessa uidetur [c], nec qui à personalibus immunis est ab honore excusatus cẽsetur [d]: sed & si immunitas per amplißima uerba cuiquã concessa sit, non trahetur ad onus ex improuiso inopinatoq́; casu im positũ, ut si bellum superueniat: publice enim interest huiusmodi con ceßiones tũc negligi [e]. d ¶ MVNIFICOS. Muncra militaria sunt excubiæ, angariæ, gestationes in usum belli, decursio cãpi, erectio ualli, atque id genus similia: qui ab his muneribus immunes erant Beneficiarij dicebantur, qui subibant Munifices, Festus autor.

c l.his oneribus. supra de muneri.

d l.cui muneris. supra eo.tit.

e Doct.in.l.si ex toto. supra de leg.j.

munitatẽ [c], appellari, tertio officium, vnde munera militaria & quosdam milites munificos [d] vocari. Igitur municipes [e] dici quod munera ciuilia capiant.

VLP. LIB. XX.

Lex. XIX.

LAbeo libro .I. prætoris vrbani [a] diffinit, quod quædã agãtur, quædam gerantur, quædam contrahantur: & actum [b] quidem verbum generale esse, siue

e ¶ MVNICIPES. Qui sint infra latius ostẽdetur [f].

f infra eod.l. municeps.

LABEO. a ¶ Prætoris urbani. Sic aliquem ex libris suis inscripsit Labeo.

b ¶ ACTVM. Hinc ergo apparet stipulationem proprie contractum non esse, licet in ea tam reus credendi quàm debendi dicatur [a]. Sicut nec donationẽ, neq; liberationẽ, aut pactum refutatoriũ, idq́; genus remißionis, cõtractu

a l.v.supra de verb.ob.

tractuumq; dissolutiones, nã in his uicißim obligatio non oritur, quapropter si lex municipalis de cõtractu uerba faciat, hi minime cõtinebũtur, idq; receptius est [b]*: nisi ea dẽ ratio quæ in cæteris cõtractibus pcedit, in his quoq; locũ habeat: nam cũ ex lata significatione etiã hi cõtractus dicantur* [c]*, quãuis dispositio odiosa sit, a ratiõe interpretationẽ sumet: quapropter si lex uetat sine agnati cõsensu ex contractu mulierem obligari, nec debitorẽ liberare poterit* [d]*: constitutum enim ita est, ut mulieris imbecilli consilio succurratur: at tũc uel maxime succurrendũ est, cum donare, uel debitorẽ liberare mulier cupit, sed nunquid hæreditatẽ adire prohibetur? & aiunt communiter nõ prohiberi* [e]*: aditio enim hæreditatis etiã ex lata significatione cõtractus nõ continetur, licet lex interpretetur eum qui adeat quasi cõtrahere cũ creditoribus hæreditarijs. Nam quãuis dispositio de contractu loquens, etiã de distractu intelligatur* [f]*, tamen hoc ita accipitur, si uere gestus est ille quasi contractus, non si ficte* [g]*: ut in proposita est quæstione. Plerunq; enim lex nõ obseruatis uerbis ex aliqua ratione, idẽ iuris cõstituit de quibuscũq; obligationibus, quod de contractibus* [h]*, sed non ideo consequens est, ut in municipalibus statutis, quæ non nisi ex ui uerborum ductam interpretationem accipiunt, idem obseruetur.*

re siue verbis quid agatur, vt in stipulatione vel numeratione: contractum [c] autem vltro citroque obli

b l. siue ap. C. de trans.
c l. si cum dona. C. quod met. cau.
d Bart. §. pactus ne peteret.
e l. more. supra de acq. hær.
f l. ad relo. C. de præd. mi.
g l. de eo. supra de iudi.
h l. omnem. supra de iudi.

c CONTRACTVM. *Quod Græci συνάλλαγμα uocant, Sic dicitur, cum ultra uerba contractus, ali*

quid

quid utrinq; agitur: quapropter alibi Vlpianus[i] *: Iu-*
i l. iurisgen. §. *lianum, inquit, puto recte à Mauritiano reprensum in*
ff. de pact. *hoc, dedi tibi Stichum ut Pamphilum manumittas, ma*
numisisti, euictus est Stichus: Iulianus scribit in fa-
ctum actionem à pretore dandam, ille ait ciuilem incer-
tam actionem, id est praescriptis uerbis sufficere, esse
enim contractum Aristo adijcit συνάλλαγμα, unde haec
nascitur actio: ita enim reposita in Thusco codice est haec
dictio, hoc sensu: cū praescriptis uerbis actio detur quo-
ties ex utriusq; parte aliquid factū est quo uterq; sit obli
gatus merito in casu nostro ea competet, quia uicißim
quaedam quasi permutatio Stichi Pamphiliq;, ut manu-
mitteretur, interuenit. Et haec ratio est, *cur in contractu*
innominato, ut si faciā ut des, & postquā feci cessas dare,
k l. naturalis. *praesciptis uerbis non agatur, sed de dolo*[k]*: nā hic nō est*
§. quod si fa- *συνάλλαγμα, id est, mutuum factū obligatorium: potuit*
ciā. supra de *enim factum tuū explicari absq; meo, & ideo praescriptis*
praescri. uer. *uerbis nō agitur, quod nō est in cōtractu, do ut facias uel*
do ut des, cum dare sit dominium trāsferre, quod nō nisi
in consentientem trāsferri potest: cum ergo tibi dederim,
& consequenter utriusq; factū interuenerit, mei transfe
rentis, & tui dominium acceptantis, merito praescriptis
uerbis agetur. Dixerit aliquis, *si ratio haec uera esset: cū*
traderem ut des (traditio enim facta est) de dolo agi non
l l. cum propo- *posset*[l]*: non enim tradere possum quin tu accipias: sed &*
nas, C. de do- *si facerem ut faceres: de dolo agendum esset, quod praeter*
lo. *Iurisconsulti mentem uidetur esse.* Cui ego responderim,
cum traditionem acceptans nullum ius acquirat, me-
rum id factum lex tradenti potius imputat, in cuius
facti

facti executionem uenit, in contractu uero, cum facio ut facias, ideo semper præscriptis uerbis agitur, quia ultra promißionem uidetur utrinq; interpositũ mandatũ: & secundũ hanc declarationem accipienda sunt quæ Paradoxorũ lib. v. cap. septimo latius disserui. Sanè συνάλλαγμα Græcè à σὺν qđ est simul, & ἀλλήλως uicißim, & uerbo ἀλλάττω descendit, quod mutare uulgo significat: sed eius origo est ab ἄττω uerbo antiquo, quod deducitur ab ἀίσσω ἀίττω, unde ἄττω, quod est impello, conuenio, tracto: qua ratione & contractum dici probabile est, quasi contra seu uicißim actum, id enim hæc uox significat. Vnde Vergilius homericon illud, τὸν δ' ἀπαμειβόμενος, transtulit, quem contra: sic & contrahere erit uicißim, & mutuo trahere. Est & ἄλλαγμα pro pretio, & munere quod ab aliquo capitur, ut interpretatur Hieronymus 11. in prophetam Amos commentario ἀντάλλαγμα quoq; in euangelio Matthæi cap. xvi. pro re accipitur, quæ iuxta ueterum commercia in permutationem datur. Interpres tributionem uertit. Quam dabit homo retributionem &c. uulgatiore uocabulo Græci contractum συμβολαίον uocant.

gationem [d], quem Græci συνάλλαγμα, vocant velu ti emptionem vẽditionem,

d ¶ OBLIGATIONEM. *Ex contractu enim oritur obligatio, ex obligatione actio* [m]*: quapropter ex contractu actionem dari, ex obligatione nasci dicimus. Sanè & quædam est obligatio quæ ex contractu non nascitur, sed ex quadam æquitate datur, ex ea non actione, sed officio iudicis*

m l. licet. supra de pcu.

n l.§ p collu. supra de ac. emp. in fi. iudicis succurritur [n]. Planè & obligationis uerbũ generale est, & tã ciuilẽ quàm naturalẽ cõtinet: quapropter mulier quæ obligare se prohibetur sine agnati cõsensu,
o Bar. d. §. pactus ne peteret. neq; pactũ facere debitori de nõ petẽdo poterit [o], quoniã ex eo naturaliter non petere obligaretur. Sed nunquid simpliciter liberare poßit? & ex uerbis dicendũ est, posse, nisi ratio legis aliud induceret [p], ut supra dixi.
p Bal. in rub. C. de pact.

¶ GESTVM. Cum rem sine uerbis factam significet, ad extraiudicialia tantum trahi Accursius credidit, reprobantq; inde quidam eam petitionem, qua quis in iudicio
q l. ait prętor. supra de mi. geßisse negocia alicuius se asserebat. Sed hæc merito non recipiuntur, cum ex subiecto argumento gestum etiã accipiatur siue ex contractu, siue aliter quid factum sit [q]. Caius etiam infra tanquam leuem hanc differentiam inter gesta, & facta negligit. Nec dubium est ex communi
r l. j. de offic. proc. cæs. loquẽdi usu nihil hæc differre, quod Barto. annotauit [r].

locationẽ, conditionem, societatem, gestũ [c] rem significare sine verbis factam.

IDEM LIB. XII.

Lex XX.

VErba cõtraxerũt, gesserunt, non pertinent ad testandi ius.

VERBA contraxerũt, Si minor testamentũ cõdat, aduersus eius confectionem restitui nõ potest, quoniam edictum prætoris de eo quod gestum est loquitur [a], quæ uerba testamentũ non comprendunt, atq; hoc omnes probant [b]: si tamen dolo fuit inductus, succurretur legitimis hæredibus per actionem de dolo [c]. Eademratione adolescens qui curatorem habeat, contrahendo res suas

a d. l. ait. prætor.
b l. j. §. fuit. supra ad treb.
c l. lege. § sempronia. de leg. ij. l. non enim. de in offi. testa.

suas immobiles sine decreto alienare prohibetur, & tamen testando non solum ipse potest, sed & cōcedere cui uelit, ut alienet[d]. *Eodem modo lex quæ contractus mino rum propter iurisiurandi religionem corroborat, in eorum testamentis locum non habet*[e]. *Hinc & constitutio quæ à filio deportati ante patris restitutionem gesta con firmat*[f], *in testamento non intelligitur: suntq; id genus plura similia*[g], *quandoq; tamē uidetur in lege receptum, ut pro contractu etiam testamentum accipiatur: quod ideo est, quoniam olim per imaginariam quandam uendi tionem testamenta concipiebantur, quod ex Caij institu tionibus in* Topica Ciceronis *Boëthius explicat. Sunt enim & quædam successiones in contractuū locum subrogatæ, ut bonorum possess. in bonis liberti, quam imago societatis induxit*[h]. *Nam & de cōtractibus ad testamen ta plerunq; argumentamur, idq; argumentum ualet, nisi rationis diuersitas aliud suadeat: ea colligitur pluribus causis, tū quòd testamēta fauorabiliorē interpretationē recipiunt, tum quòd ambulatoria ab testatoris uolūtate pendent, tum quòd in eis non facile quis uel falsus, uel fal lendi consilium habuisse præsumitur*[i], *tum quòd eorum robur ab aditione hæredis incipit. Cæterum & in testamentis contrahi posse dubium non est, quapropter & ab hæredē stipulari legatario in testamento quis potest*[k], *& satis erit si duobus testibus hoc probetur, ut pleriq; sentiunt: cū uero ex testamento hæreditas aditur, nō ipse testator, sed hæres quasi contrahere cum creditoribus hæreditarijs censetur*[l], *atq; id Albericus probat: nam ita proxima contractuum naturæ est ultima uoluntas, ut de*

d Bal. l. ij. C. quādo dec.

e Doct. in authent. sacramenta.

f l. fi. C. de sen ten. pass.

g Ias. in l. quę de legato. su pra de leg. j.

h l. i. supra de bon. liber.

i Bart. l. si is qui. de vul.

k l. fi. C. de fi deicom.

l l. fi. supra ex quib. cau. in poss.

donatione causa mortis dubitatum sit, utri magis assimiletur, & esse contractum & similem donationi simplici omnes fatentur [m]*. quantum uero ad efficaciam, effectum'ue, ultimæ uoluntatis naturam imitari* [n]*. Sed cũ ita sit, mirum est cur cõsentiente patre filiusfamil. testari nequeat, & tamẽ causa mortis donare possit* [o]*.*

m gl.l.j.supra de do.præl.

n doct.l. ij. supra de leg.j.

o l.tã is.supra de don.cau. sa mor.

PAVL. LIB. XI.

LEX XXI.

PRinceps bona concedendo, videtur & obligationes [a] concedere.

PRINCEPS. a ¶ Obligationes. *Id dubium non est, cum is cui bona conceduntur etiam ea petere possit, quæ alius debet, actiones enim in bonis sunt. Sed quid si super illis bonis aliquid alteri debeatur? & idem esse Accursius ex hoc responso existimauit, rationemq; affert, quoniam in beneficijs principum fit plenissima interpretatio* [a]*: quæ ratio mihi nõ placet, fit enim plenissima interpretatio in eius fauorem, cui princeps aliquid indulget, sed in proposita quæstione dãnum est impetrãtis, ut obligatiões suscipere cõpellatur: quare ipse ita existimauerim, bonorũ appellationẽ ære alieno deducto intelligendam, idq; ex sermonis proprietate: ex mẽte tamen disponentis aliter quandoq; cẽsendũ, ea sic præsumitur, cũ aliâs aliquid absurdũ induceretur* [b]*, ueluti quod quis pro parte tantũ esset hæres* [c]*, uel quod omnia onera ad aliquẽ pertinerent, ad aliũ uero omne lucrũ* [d]*. Idem est in restitutione facta à principe, qua omnia bona alicui cõcedit. Intelligitur etiã de obligationibus, quia aliâs is qui restituitur melioris fieret conditionis, quam prius esset* [e]*.*

a l.si quando. C. de bon. mater.

b l.si quis ser. §.si. de leg. ij.

c l. iij. supra de bon.pos.

d l. cogi. ad Treb.

e l.j.C.de senten.pass.

Idem est si publicata bona alicui donat, nec enim uerisimile est uoluisse eũ in hoc ærariũ suum aggrauare, ut æs alienum soluat, omni lucro ad alium spectante. Sed pone publicatis alicuius bonis indicta & exacta à principe est aliqua pecuniaria collectio, deinde ad bona sua exul restitutus est, nunquid in eorũ restitutione deducendũ est, quod ex ea indictione ad eũ soluere pertinuisset? & Alber. deducẽdum ait, idẽ & ipse sentio, si ad fructus quoq; interim pceptos sit restitutus: qđ in dubio non est dicendum [f]*, nã si fructus non sint restituti, nõ debemus à proprietate uerborũ recedere, cũ satis sit si interim fiscus, fructus ipsos lucratus est.*

CAIVS LIB. IIII. EX XXII.

PLus est in restitutione, quàm in exhibitione: nam exhibere [a] est præsentiã corporis præbere, restituere [b] est etiã possessorẽ facere fructusq; reddere: pleraq; præterea verbo restitu

f authẽ. idem. C. de hęret.

PLVS est in restitutione. a ¶ *Exhibere rem dicitur qui in præsentiam affert* [a] *: quapropter actio ad exhibendum, uẽdicationes prægreditur, mobiliaq; prius exhibẽtur, deinde à domino uendicãtur. Hinc & dicta sunt interdicta exhibitoria, ut cũ prætor nisi tabulæ testamẽti, uel liber homo, uel liberi exhibeantur interdicit* [b] *:* [c] *quod intelligitur ut uideri, tangi, agnosciq; poßint* [c]*.*

a l. ij. ad exhi.

b l. deinde. de lib. exhib.

c l. quod &. l. §. ait præ tor. de libe. homi. exhi.

b ¶ RESTITVERE. *Est generalius uerbum, quod etiã ad fructus refertur, quod accipit Oldradus Albericusq;, cum uerbum id à lege profertur* [d]*, alioquin si ab homine, fructus non contineri* [e] *: quod defendi potest*

d l. in cõdem. infra tit. j. §.

e l. qui excu bias. supra de re mil.

 si alia

*si alia ratio sit in fructibus, quàm in re ipsa, Ego distin-
guendum putauerim, si fructus bona fide sint percepti,
nec restitutionis causa retro inferat, tunc non restituan-
tur f: quā ob causam si princeps deportatum de damna-
tis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, in-
terim acquisiti fructus
non restituentur g, si tionis c continetur.
uero mala fide perce-
pti sint, dubium non sit quin restitui debeant. Idem si re-
stitutionis causa repetita die assumatur, ut cum quis in
fraudem creditorum alienat, prætor enim eum contra-
ctum perinde ab ipso principio irritum esse uult, ac si
nihil alienatum foret h. Sane & à principe restitutio fa-
cta, alteri damnū afferre non debet: quapropter ad ea bo
na nō extēdetur, quæ interim alienata sunt i, nisi de aper
tißima principis mente constet, ut cum condemnationem
publicationemq́; pro infecta haberi uelit k. Idē si publi-
cæ utilitatis ratio hoc suadeat, uel si ideó quis restitu-
tus sit, quia iniuste sit condemnatus l, nam in his casibus
dānum afferre alteri princeps non dicitur, cum pretium
restituere illi debeat, ex facto enim suo secuta est euictio:
& ideo nō prius restitui bona existimauerim, quàm pre
tium emptori redditum fuerit: nimis enim graue illi esset
rem cuius possessioni incumbebat restituere, deinde ad-
uersus fiscum experiri.*

c ¶ RESTITVTIONIS *uerbo. Nam nō solū fru
ctus cōtinētur, sed etiam causa usucapionis m, habetq́; ex
iuris interpretatione hæc uox amplā significationem n.
Sanè & restituere princeps dicitur, cum ordini & digni
tati re*

f l. [illegible] ex § j. supra de rei vend.
g authē. idem. C. de hæret.
h l. videamus. supra de usu ris.
i c. quāuis. de rescri. in. 6.
k Card. c. qa dilig. de ele.
l l. quid si § scæuola. su pra de min.
m l. restituere. infra eo.
n l. si. infra eo.

tati restituit[o]*, itemq́; famæ*[p]*, ut cum quis infamia notatus, hoc ex principali indulgentia impetrat, quo casu infamia facti nō aboletur, nec eius effectus: non enim potest princeps facere quominus alicuius opinio apud graues bonosq́; uiros notata sit*[q]*. Restituūtur & natalibus qui serui nati sunt, ingenuitatisq́; iura acquirunt. Restituuntur & in integrum minores, & qui iustam causam, unde restitui eos æquū sit, prætori probauerunt. Restituitur & dos soluto matrimonio. Restituitur ex S. C. Trebellianico hæreditas. Restituitur possessio ex interdictis.*

o l.j.C.de sent.pass.
p l.j.§.de qua. de postu.
q Feli.c. testimonium.de testib.

VLP. LIB. XIIII.

LEX XXIII.

Rei appellatiōe & causæ & iura cōtinentur.

REI APPELLATIONE. *Accursius ita intelligit, ut qui rei mentionē facit, etiā de eius causis iuribusq́; intellexisse credatur, ueluti ut cum quis generaliter res suas petat: quod exēplū in supplicatiōe principi porrecta procedere potest, item in libello qui in iudicio uniuersali, generalíue datus sit, ut in petitione hæreditatis, tutelæ, uel pro socio actione*[a]*, alioquin in particulari iudicio libellus generalis parte opponente non ualet. Nunquid ergo si fundum petierim, ei quoq; debitas seruitutes petijsse uidear? & si petitus sit cū his quæ ad eum pertinent, dubium non est etiam de seruitutibus actū, & de his omnibus quæ ex cōsuetudine rei emptæ solēt accedere*[b]*. Si uero simpliciter fundus petitus est, aut per actionem personalē, & seruitutes nō debētur, cū enim id ius in re sit, actione personali cōsequi illud nō poßumus.*

a l.j.supra de eden.
b Inno.c.cum ad sedē. de resti.spo.

Aut per rei uendicationem, & uerius est, deberi[c]: aut nō constat quæ actio sit intentata, & humanius est etiā de seruitutibus actum intelligi, ut hic habetur, nec dissentit Baldus[d]. Nam & rem uendens eam cum seruitute impo sita distraxisse existimatur[e]: & rei præscriptio ad seruitutes quoq; huiusmo diq; accessiones trahitur[f], quod & de eius interruptione dicēdum est[g]. Alij hanc legē aliter interpretātur, ut appellatione rei cōtineātur causæ, id est dominia: ut si quis rē legat, eius dominiū legasse ui deatur, si est dn̄s, alioquin id ius quod in re habet[h]: quē sensum si reciperemus, naturā suā cōiūctiua nō seruaret.

c l. via §. si fun dū. supra de ser. rusti.
d l. ij. de cōdi. insti.
e l. si aqua. de cōtrah. em.
f l. si aliena. §. hoc iure. de usucap.
g l. fi. C. de an na. excep.
h l. si domus. in fin. supra de leg. j.

CAIVS LIB. VII. AD EDICTVM PROVINC.

LEX XXIIII.

Nihil aliud est hæreditas, quàm successio in vniuersum ius quod defunctus habuit.

NIHIL. Refertur hic hæreditatis diffinitio, quā ita plerią; intellexerunt, ut post defuncti mortē ante aditā hæreditatē quoddā ius interim subrogari existimarint, quod loco defuncti succedit, eumq; repræsentat, id hæreditatem appellari[a]. Exponitur itaq; hic succeßio, id est, ius succedēs. Sed uix est ut hāc ego interpretationē simpliciter approbem, dictio enim uerbalis succeßio rē ipsam in uim nominis significat, non autem ad participium refertur, quod uim uerbi assumit, ut Grammatici tradiderunt. Etymologia quoq; huic sentētiæ repugnat: cum enim hæres idem sit quod dominus[b], sequitur ut hæreditas sit rerum ipsarum dominium, non autem ius succedens

a Bar. rub. de acqui. hære.
b §. fi. insti. de hære. qual.

cedens. Idem etiam ex eo cõfirmatur quòd hæreditas per quotas partes in rebus diuisionem recipit [c], quæ uix est ut congrue iuri huic succedenti quadrare poßit: cũ enim diuisio illa de re ipsa dicatur, consequens est, ut & quod integrum est ad eam rẽ referatur. Nam & si ius hoc succederet, nõ in multis sed generaliter hæreditas personam defuncti sustinere deberet [d], & tamẽ in his quæ facti sunt non sustinet, nẽpe quia quæ facti sunt [e], in hæreditarijs rebus nõ sunt, ad res igitur potius referẽda est diffinitio. Accedit his, quod Iuriconsultus [f], cũ de hæreditate ad bonorum possessionẽ argumentatus esset, bonaq; diffiniret, successionem dixit esse uniuersalẽ in ius mortui, unde credendum nõ est eadẽ uerba hic de iure succedente, alibi de rebus ipsis intelligi. Nam & ueteres Iurisconsulti hæreditatem in rebus ipsis intellexerunt, quod ex ea finitione apparet quam M. Cicero ad Trebatium in topicis refert: Hæreditas est pecunia quæ morte alicuius ad quempiam iure peruenit, nec ea aut testamento legata, aut possessione detenta, confecta est. Merito igitur sciendum est, quoties paterfamiliâs moritur, omnia eius bona, itemq; iura sine domino remanere, ea simul iuncta quadam uniuersitate comprehensa, id ius constituunt, quod hæreditas dicitur, id defunctũ repræsentat, & ubi per hæredem [g] acquisitum fuerit, fictione legis ab usq; principio in eius bonis fuisse censetur. Quapropter rectè Bart. [h] quandoque docuit, dum successionem hanc pro ipso patrimonio interpretatus est, quod de uniuersali iurium nominumq; collectione, non de particulari intelligendum est. Vnde cum lex municipalis matrifamiliâs

c l. ferrum §. fi. de hære. instit.

d l. hæreditas. de acqui. rerum. do.

e l. vsufru. de stipu. ser.

f l. iij. de bon. poss.

g l. hæres quoque. de acq. r. hære.

h Bar. d. l. iij.

bonorum mobilium immobiliumq; alienationem interdiceret, responsum est [i], posse nihilominus eam testari, & extraneum hæredem instituere. Cum enim hæreditas sit successio in uniuersum ius, & à bonis differat, non uidetur duram huiusmodi legem ad hunc casum protrahendam: iure igitur hoc casu hæres uniuersali in iure succedet, licet particulariter mobilia uel immobilia consequi nequeat, sed tamen non ideo minus hæres erit [k], tum quia etiam absq; corporibus hæreditarijs hæreditas sibi constat, tum quia iura & debitorum nomina consequetur, quæ legis prohibitione non comprehenduntur. Et ex hac diffinitione apparet proprie hæreditatem dici cum adhuc adita nõ est, alioquin ubi ab hærede agnita fuerit, nõ amplius hæreditas, sed hæredis patrimonium est [l]. Quamobrem cum plebiscito municipali stantibus masculis fœmina ab hæreditate patris excluderetur, et frater post patris agnitam hæreditatẽ statim decessisset, crebrius respõsum est, sororem non excludi, cum non ãplius patris hæreditas, sed fratris patrimonium esset [m]. Idemq; traditum fuit, cum filia patris hæreditati renunciasset, ut ad hanc fraternam extendi abdicatio illa non debeat [n]. Sed tamen scrupulosa ea est sententia, uideamusq; plerunq; hæreditatem appellari quæ adita sit. Vnde lex falcidia quæ de hæreditate quartam partem deducit [o], de adita intelligitur, imò etiam in peculio locũ sibi uendicat, quod à substituto tanquã hæreditas accipitur. Sic & in S. consulto Tertulliano hæreditatem [p] ex ui nominis dici Iuriconsultus ait, quæ adita semel fuit, licet deinde in integrum hæres restitutus fuerit. Idem & in plurimis legibus probatur, qui

i Corn. consi. 104. in ij.

k l. hæreditas. de pet. hær.

l l. sed & si plures. §. fi. lio. de vulg.

m l. j. §. veteres. de acqr. poss.

n Socy. consi. 74. in iij.

o l. filiusfa. ad l. falc.

p l. j. §. si pars adita. ad ter. tur.

tur, quibus hæreditatem uendi, cedi, restitui, dicitur, & de adita intelligũtur, absurdumq́; esset toties improprie loquutos Iurisconsultos credere. Ciceronis quoq; diffinitio, etiã si adita sit hæreditas, locũ sibi uidetur uẽdicare. Sed ego à creberrima nostratium sententia recedendum non arbitror, quæ tamen quibusdã casibus declarãda sit: Et in primis plerunq; in iure hæreditas appellatur ἀναφορικῶς ad id quod fuit[q], licet amplius non sit, quod autem per relationem dicitur, figurate dicitur, nec figura omnino à proprietate dissidet. Sic & quandoq; insulã dicimus[r], quæ non est, sed quæ insula fuit. Item propter adiunctum grauamen, ut possit de eo secundũ legis dispositionem prouideri, adita hæreditas nomen hæreditatis seruat, quod in supra scripto legis falcidiæ exẽplo apparet. Rursus quoties de hæreditate ipsa disponẽdũ est, uel iussu legis, uel quod ita ex usu[s], de adita intelligemus, ante enim quàm adeatur, de ea disponere hæres non potest. Quapropter cũ Mediolani sit lex, ne ulla mulier cũ hæreditate extra territoriũ nubat, de adita intelligetur, alioquin nõ cũ hæreditate nuberet, sed cũ adeundi iure[t], præpositio enim illa cũ, de habẽte intelligitur. Adde quòd ratio legis hoc suadet, ne facultates ciuium in alienigenas transferantur, cum & alioquin facilime eluderetur lex, si ante aditam hæreditatem nubere nõ posset[u]. Atqui contrarium ex ui uerborũ uideretur dicendum, ante aditam scilicet nubere non prohiberi, uerba enim legis cum hæreditate dicunt, nõ cum iure adeundi[x]. Sed tamen & hoc casu legi locũ esse uero propius est, tũ ex uulgari loquendi usu, quo eã habere hæreditatẽ dicimus quæ adire quo-

q l. item prætor §. j. de suis et legi.

r l. insula. de acquir. re. do.

s Bald. consi. 395. in. 5.

t doct. d. §. ueteres. in. l. j. de pecul.

u c. si ciuitas. de sent. exc. in. 6.

x Socy. d. consil. 74. in. 3.

ties uelit potest, cum idē existimetur, siue quis habeat [y], siue habere statim poßit: tum quia ius adeundi modus est per quē hæreditas acquiritur, unde prohibito effectu [z], modus quoq; uetitus censeri debet. Et hinc sumitur etiā alia declaratio, ut scilicet ex communi usu loquēdi hæreditatem dicamus etiā quæ adita sit. Sunt qui idem existiment, etiam si adita sit, dum tamen rerum hæreditariarū possesio adhuc nō fuerit apprehēsa, propriè enim tū hæreditatē dici: idq; eo argumēto, quod lex hæreditatis petitionem tum aduersus possessores concedat [a]. Qua ratione proditum est, eam formulā non competere ei qui semel poßeßionem apprehenderit, sicut nec ei quorum bonorum [b] interdicto Prætorem succurrere. Sed ipse nō arbitror rerū apprehēsione significationē hæreditatis uariari, cum per solam aditionē patrimonio hæredis accrescat, dominiumq; statim transferatur [c]. Illud generaliter fatendū, quoties cōiectura aliqua suadeat, de adita actū esse semper eam interpretationē accipiendam, dum titulo hæreditario acquisita sit, quod in proposita specie existimaui. Legauerat testator omnē hæreditatem patris, et matris sibi obuētam, responderat Decius [d] de ea quoque actum censeri, quam insolutum à fratre acceperat. Ego contrà, cum titulo hæreditario [e] eam nō acceperit, sed ex contractu. Ex eadem quoq; diffinitione creditur iuris ciuilis hæreditatem esse, cū hoc à lege inductum sit ut, id ius ipsi defuncto succedere censeatur: sunt tamen qui potius iurisgentium succeßiones esse existiment, cū in Biblijs, & apud Diog. Laërtium appareat usum testamentorū apud alias gētes quàm Romanos fuisse, & ex eis hæ-

reditates

y Ang. l. item. §. petitā. de pet. hæred.

z l. oratione. de ri. nup.

a l. ij. vbi Bar. de fid. hære. pet.

b Alex. consi. 94. col. ii. in. ij.

c d. §. filio. l. cū. hęredes. de acq. pos.

d Dec. cōs. 69.

e l. ij. §. secuti. de hęr. vēd. Areti. 148. Ang. 30.

reditates deferri solitas. Sed eo deuētum est, ut existimemus origine [f] quidē tam testamēta quàm hæreditates gētiū iuris fuisse, naturaliq; ratione & æquitate inductas. Sed cū deinde Quiritium legibus alia testamētorum forma constituta sit, aliusq; hæreditatū deferendarū modus, iuris ciuilis esse cœperunt. Quapropter qui iura Ciuilia amittunt, ut deportati, nullā testameti factionē habent [g]. Hincq; consequens est, ut legibus municipalibus & dari & adimi hæreditates possin', & quoquo modo legislatoribus placuerit, immutari. Quoniam ea quæ iuris ciuilis sunt, contrario municipum iure eorum arbitratu subuerti possunt [h]. Qua ratione cum supremus Princeps spurium filium instituisset, respondit Baldus [i] iure ei hæreditatem deferri, quoniam prohibitio successionis in spurio iuris ciuilis est, quæ à principe potuit conuelli. Quod si is princeps legibus solutus non esset [k], aliud dicendum fuerat. Eadem ratione & illud receptius est, posse legē municipalem filijs uel parentibus legitimam ex Iustiniani constitutione debitam auferre. Quoniam institutionis titulo præstatur, & hæreditatis pars est, usq; uero ad alimentorum summam non posse [l], cum iure naturæ ea debeantur, quod ciuilibus sanctionibus immutari nequit. Quocirca etiam deportato alimenta relinquēda sunt, ea enim in publicationem bonorū nō rediguntur [m]. Hinc quoq; à plerisq; illud deducitur, in foro, quod conscientiæ uocāt, hæredē tametsi inuentariū non cōfecerit, ultra uires hæreditarias non obligari, iure enim ciuili obligatur, quia personam defuncti repræsentat [n], at iure naturali uel diuino hæres non ideo tenetur, quòd autoris perso

[f] l. testa. factio. de test.
[g] l. j. C. de hære. insti.
[h] Alex. cōsil. 2. in. 2. in fi.
[i] Bal. consil. 262. in. 1.
[k] Bald. consi. 361. in. 5.
[l] Doct. c. raynutius. de te sta.
[m] l. legatū. de cap. di.
[n] l. fi. C. de iure delib.

personam sustineat, sed quia ad eum bona peruenerunt, merito eatenus solũ obligabitur, quatenus peruenerint[o]: quæ sententia receptissima est. Eum enim qui repertoriũ nõ fecerit, idcirco lex in solidũ obligat quod subtraxisse hæreditarias res præsumit, at in foro cõscientiæ præsumptiões huiusmodi legũ nullius momenti sunt, solaq; ueritas obseruatur. Quapropter si constet legatarios creditores'ue ueritatis huius conscios esse, eo in foro non ultra consequẽtur, quàm ad hæredem peruenerit.

o In.d.rub.

PAVL. LIB. XXI.

LEX XXV.

Recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum vsusfructus alienus est: quia vsusfru-

RECTE. Duplicem esse usumfructũ nostrates Doctores prodiderũt, eum qui seruitus sit, quẽ formalem appellant, isq; nullo modo ad dominiũ rei pertinet, quia cũ de seruitutũ specie sit, seruire illi res sua non potest[a]: aliũ qui causam dominij habeat, unde causalis dicitur: commoditas enim ea domini est, ut re sua utatur fruatur'ue. Sed ego hanc commoditatẽ non memini in iure legisse proprie usufructus nomine appellari: quãuis enim lex[b] eum qui fundũ, deinde usumfructum stipulatus sit, ei similem dicat, qui totum deinde partẽ stipulatus est, non tamen de hoc usufructu intelligi potest, qui nõ similis parti, sed uere dominij pars est: unde de seruitute accipiendum est, quæ in eo est similis parti, quia integram utilitatem non affert, diuersaq; est ab eo fundo: ideoq; ea stipulatio, ut aliqui existimant[c], ualet: tametsi qui totũ, deinde

a l. vti frui. supra si vs.pe.

b l. qui vsum fruct. supra de verb.

c Raph. ibidẽ.

deinde partẽ stipulatur, secũda stipulatione nihil agat. Non tamen negauerim, aliquam similitudinem inter hãc domini commoditatẽ & usumfructum esse. Quapropter si tibi fundum, alteri eius fundi usumfructum legauero, usufructus iste communicabitur [d], & tu fructuum dimidij fundi perceptionem, alter dimidij usumfructum habebit. Eadem quoq; ratione factum est, ut quãdoq; alter alteri accrescat: ut si liberis hæredibus institutis usumfructum fundi uxori cum liberis legauero: nã in liberorum persona usufructus tanquam seruitus non constabit, cum enim sint hæredes & domini, illis res sua nõ seruit, & tamen mortuis liberis accrescet usufructus uxori, et econuerso, mortua uxore, accrescet filijs [e]. Cum ergo etiam dominus usumfructum causæ ipsi: id est domino cohærentem habere dicatur, plerunq; accidit, ut usufructus appellatione de proprietate accipiamus: ut si legato usufructu prohibeat testator alienationem [f], nã de proprietate eum intellexisse prohibitio alienationis arguit. Idem si is, cui usufructus pecuniæ legatus est, grauetur alteri restituere, cum enim ipse non hæres restituere grauatus sit, uerisimile est de proprietate actum [g]. Idem si re legata modus additus sit, ut ea legatarius uti poßit [h], quod & in donatione obseruatur [i], cũ enim res ad usum donatur, non fit ea interpretatio, ut ab usu proprietas separata censeatur, sed & si duo instrumenta exhibeantur, quorum altero habere proprietatem, altero usumfructum dicar, non ideo inuicem aduersantia produxisse existimandus sum, quoniam de usufructu causali ut Iason & Socy. existimant [k], intelligi potest.

d l. si alij. supra de usuf. leg.
e l. si mulieri. de vsu. acc.
f l. proculus. de vsufr.
g l. fin. de vsu. earum rer.
h l. species. de auro & arg.
i l. donatiões. § i. de dona
k In d. l. qui vsumfr.

Dominij.

deciperetur'q; creditor, qui solius rei fidem sequi noluit: si ex hac subtilitate fideiussoris obligatio nulla esset: idẽ si alia ratione uerisimile sit à partibus id actum [f], ut ususfructus pars dominij sit. [f] d.l.medius.

¶ §. QVOD QVINTVS.

Quod Q. Mutius ait, partis appellatione rem pro indiuiso significari: nã quod pro diuiso nostrum sit, id nõ partem, sed totum esse. Seruius non ineleganter partis appellatione, vtrũq; significari.

Sententia Mutij fuit, ut qui pro diuiso possideret, non partem possidere, sed totum diceretur. Seruius etiam hoc casu appellari partem posse dicit: quod dubiũ non est, si ad id tempus relatio habeatur, quo adhuc nihil diuisum erat[a]. idem si in re, cuius constitutio à domini uoluntate pẽdeat, appareat eum uelle ut pars sit[b], cuius rei exemplum in fundo accipi potest: quapropter constat unum fundum dici, qui pro diuiso à pluribus possideatur, si ita ipsi uelint[c]: idem in domo, ut si tu cœnacula omnia, ego inferiora possideam, erit enim una domus[d]. Sed dubitari potest, si ex lege municipali qui partem domus habet, inconsulto socio uendere prohibeatur, an constructo pariete, partem suam separare possit, ut non pars, sed alia domus uideatur. Et posse ego existimauerim, nec in hoc Seruij sententia nobis aduersatur, quæ tunc non procedit, cum partium uoluntas reclamat[e], legisq; ratio non repugnat. Sanè & fundum, cuius pars pro indiuiso sit mea, fundum meum appellare possum[f], cum iuris intellectu

a l.insulã. in fi. de acqui. rer. do.
b l.caius. de lega. ij.
c Bart. l. stip. non diui. 4. quæsti.
d Alexã. 24. in. 4.
e l.magis. § fi. de re. cons.
f l.pup. in fin. infra eod.

g d.l.meuius. §duorum. *intellectu non diuisione corporũ in eo partes habeam* [g].

a l.qui vas §. si ancilla de fur.

b l.si aliena §. si. de vsuca.

PARTVM. *Cum partus rei furtiuæ pars non sit, sequitur ut usucapi à bonæ fidei possessore poßit* [a] *: quod intelligendum est nisi apud furem conceptus sit* [b]*: matrem enim cõtrectando, & eum contrectasse, qui eius uiscerum portio est, ui detur: quod in furis hærede non est* [c]*: licet ipse propter autoris sui malam fidẽ usucapere nequeat* [d]*: tolliturq; hinc illa dubitatio, cuius innominatus* Poëta *apud Græcos* Diodorum *iurisperitum illudens, meminit hoc epigrammate:*

c l. si ego §. partus. de publicia.

d l. sequitur. §. hęres. eo. tit.

VLP. LIB. VI.

LEX. XXVI.

PArtum non esse rei furtiuæ partẽ, Scæuola lib. XI. quæstionum scribit.

Ρήτορα πρὸς διόδωρον ἀνὴρ δειλαῖος ἀπελθὼν
 Ηρετό μιν τοίης ἀμφὶ δικασπολίης.
Ημετέρη θεράπαινα φύγεν ποτὲ τὴν δέ τις εὑρὼν
 Αλλοτρίην τ' εἶναι λάτριν ἐπιστάμενος,
Ζεῦσεν ἑῷ θεράποντι τέκεν δ' ὑπὸ παῖδας ἐκείνῳ
 Καὶ τίνι δουλεύειν εἰσὶ δικαιότεροι.
Ος δ' ὅτε μερμήριξε καὶ ἔδρακε βίβλον ἑκάστην
 Εἶπεν ἐπιστρέψας γυρὸν ἐπισκύνιον
Η σοὶ ἢ τῷ ἑλόντι τὴν θεράπαιναν ἀνάγκη.
 Δουλεύειν κείνους ὧν χάριν ἐξερέεις.
Δίζεο δ' εὐμενέοντα δικασπόλον, ἄψα δ' ἀποίσῃ.
 Ψῆφον ἀρειοτέρην εἴ γε δίκαια λέγοις.

Quod epigramma utcunq; Latine reddidimus, quo eius sensus qualicunq; lectori sit apertior:

Rhetora uir quondam pauper Diodoron adiuit,

Scire

Sciret ut hac ſpecie quid ſibi iura uelint.
Serua mihi aufugit, captam quam repperit olim
Neſcio quis, famulam conſcius eſſe meam.
Atq; ſuo iunxit ſeruo, quæ fœta puellos
Addidit, an'ne mei pignora iuris erunt?
Ille anceps, raptus per multa uolumina, tandẽ
Suſtulit hac uetulũ uoce ſupercilium.
Hos opus eſt uernas tibi uel ſeruire, uel illi
Qui tenet ancillam non ſine fraude tuam.
Sed tibi fac iudex ſit amicus, dummodo iuſtam
Cauſam habeas, punctum protinus omne feres.

IDEM LIB. XIIII. AD EDICT.

LEX XXVII.

AGer eſt locus qui ſine villa eſt.

AGER. Ager ab agẽdo dicitur M. Varroni: ſicut uilla, domus ruſtica, à uehendo, quòd in eã fructus aruorum uehantur. Ex mente tamen teſtatoris quandoque fit plenior interpretatio. Paulus ſententiarum libro III. Villis, inquit, uel agris ſeparatim legatis, alterum alteri cedit. Bart. Villam dici quæ ſine muris ſit. Subdunt alij, quaſi uallem uallatam appellari, quod ridiculum, & ineptum eſt. Sanè & ager pro territorio urbis, & quem Comitatum uulgò appellamus, accipitur: quare non exiſtimauerim agri Auenionenſis dici caſtrum, cuius iuriſdictio ad alios quàm Auenionenſes pertineat, quamuis intra ipſorum fines conſtitutum ſit. Refertur & ager ad longitudinem, ut cum dixit Horatius. Mille pedes in fronte, trecentos Cipus in agrum.

¶ .§. STIPENDIVM. *Sic merces militũ dicitur, sicut & salarium: ea erat denarius in singulos dies. Tacito lib. I. qui unciæ argenti octaua pars est. Tributum etiã appellari Pomponius ait, sed Tacitus lib. XX. Tributũ accipit quod prouinciales ipsi præstant, Stipendium cum militibus datur: Neque quies, inquit, gẽtium sine armis, neq; arma sine stipendijs, neq; stipẽdia sine tributis haberi queunt. Loquitur autẽ de tributis Galliæ, quæ cum à I. Cæsare in prouinciæ formam esset redacta, impositum illi uniuersæ fuit stipendiũ HS quadringẽties, quæ summa est decies centena milia aureorũ, cum hodie ter tantum de Francia, quæ Galliæ pars est, reges accipiant. Stipendiariæ autem omnes prouinciæ pop. Rom. erant, Italia non erat, & si quæ urbes ius Italicum haberent, uel fœderatæ essent.*

l. fi. C. de cens. l. j. supra de cen.

¶ Stipendium dictũ est a stipe, qđ per stipes, id est modica æra colligatur, ideo hoc etiam tributũ appellari Pompon. ait, & sane appellatur a cõtributione tributum, uel eo qđ militibus tribuatur.

PAVL. LIB. XXI.

LEX. XXVIII.

ALienatiõis[a] uerbũ ẽt

ALIENATIONIS. a ¶ *Alienationis uerbũ late pertinet, nã ad directi & utilis dominij translationẽ, ad usucapionem, ad pignoris nexum refertur* [a], *idq; siue à lege, siue in cõtractu, testamento ue prohibita sit* [b]. *Sed hoc quidem intelligunt, cum id nominis large sumitur, alioquin proprie alienationem esse cum directa domi-*

a l. fina. C. de reb. ali.
b c. nulli. de reb. eccle.

dominia transferuntur [c]. *Et ideo si in aliquo argumento odioso, uel pœnali, uel alioquin proprie accipiendo, alienationis mentio fiat, pignoris quod uerisimiliter luendũ sit nexus* [d], *uel hypotheca, usus fructus' ue constitutio nõ prohibebitur* [e]. *Ego & istis casibus proprie alienationẽ fieri non dubitauerim: cum enim de iure rei diminuatur, in aliumq; transferatur, quod translatum est negari non potest esse alienatum: sed in eo uertetur cõiectura, an de huiusmodi translatione partes egerint, idq; ex ratione legis* [f], *uel causa cõtractus discernitur, ita ut in dubio à uerbis non recedamus. Finge duos Tyrannos ita conuenisse, ne aliquid de territorio alterius in alterum alienari acquiriq; posit, de iure hypothecæ interim actum nõ censebitur* [g]: *quoniam huius pactionis uerisimile est eam fuisse rationem, quod more aquilarũ uicini esse nollent: quæ ratio in simplici hypotheca non procedit, nisi cum iure pignoris dominium impetraretur* [h]: *quapropter licebit creditori id ius alteri cedere, ne uerbis pactionis teneatur. Nam & prohibita alienatione, permutatio quãdoque permittitur, cum causa prohibitionis sola fuit ne quis facultatibus laberetur* [i]: *cessat enim ratio, cum tãtundem ex permutatione consequuturus sit idem si rerum particularis affectio nulla fuerit* [k]. *Sed nunquid quod de alienatione dicitur locum sibi uendicet, si lex emptionis uenditionis' que uerbo utatur? Et idem esse traditum est* [l], *quoniam lex XII. tabularum emptionis uerbo omnem alienationem complectitur* [m]: *sed in ea lege id erat, quoniam quælibet alienatio per imaginariam emptionem, sicut & hæredis institutio & emanci-*

c l. j. C. de fun. do.
d l. qui habebat. de lega. iij.
e l. non alienã. infra tit. j.
f l. ex hoc. §. j. supra de aliud. mut.
g l. in quorũ. supra de pi.
h l. j. C. de iure dom. impe.
i l. si. supra de iur. dot.
k l. emp. in fi. de leg. ij.
l Bart. d. l. in quorum.
m §. quintus. supra de sta tu lib.

patio celebrabatur. Obseruabimus itaq; an ratio legis generaliter procedat [n]*, uel in ea tantũ contractus specie* [o]*.*

b ¶ VSVCAPIONEM. *Quod ergo alienari prohibetur, usucapi quoque non poterit* [p]*, ut nemo non fatetur. Sed quandoq; non procedere uidetur, nam minor alienare immobilia nõ potest, & ea tamẽ hoc iure præscribi poterãt* [q]*, in quo magna est altercatio. Ipse negauerim eorum alienationem simpliciter prohiberi: Oratio enim diui Seueri solum se interdicere tutoribus & curatoribus, ne ea distrahãt sine causæ cognitione asserit* [r]*. Nec obest quod adolescẽtes ipsi etiã alienare prohibeantur, quia hoc non est propter res ipsas introductum, sed quia in his quæ secum geruntur, præsumuntur propter facilitatem labi* [s]*: quæ ratio in præscribente, qui nihil cũ eis agit, locum non habet. Sanè & res litigiosa alienari non potest, & tamẽ præscribi potest* [t]*: quod ideo esse Accursius tradit, quoniam uitium hoc rem ipsam non afficit. Ego accepi, licet id uitium perempta instantia duret, nõ tamen alienationem rei factam, irritã esse* [u]*, quapropter nec præscriptionẽ. Et ex hoc consequens est, ut quibus casibus prohibitio alienationis non efficit quo minus distractus ualeat, usucapio quoq; procedat* [x]*.*

vsucapionem [b] cõtinet: vix est [c] enim vt non videatur alienare q patitur vsucapi.

c ¶ VIX *est. Interpretatur enim lex, quia patitur usucapi, eum alienare: quæ interpretatio cum ex iuris antiqui æquiparatione proueniat, generaliter etiam in correctorijs locum habebit. Et hinc est, quòd si ex forma legis*

n l. fin. C. de præd. cur. lib. x.
o l. sa. l. fi. C. de iur. emptio. col. 29.
p l. vbi. supra de vsucap.
q l. fin. C. in quib. cau. in integ.
r l. j. supra de reb. eo.
s l. iij. C. de in int. rest. mil.
t l. j. C. de lõ. temp. præs.
v Bar. l. censemus, C. de litig.
x l. ea. l. C. de cõd. ob cau.

gis municipalis non poßit sententia dici nulla, nisi intra triduum, eo elapso, nõ poterit neq; excipi, tãquam iurisdictio in iudice non esset: qui enim terminum labi permisit, magis ex facto suo, quam ex iudicis sententia uidetur exclusus, nec ulterius erit audiendus ut Pau. Castrẽ.[y] *respõdit, cuius sententiã etiam alij probant.*

y Cõsil. 329. Alex. 105. in. 5. calca, consil. 15.

Eum quoque alienare dicimus, qui non vtendo[d] amisit seruitutem. Qui occasione acquirendi nõ vtitur, nõ intelligitur[e] alienare: veluti qui hæreditatem amit-

d ¶ NON *utendo. Alij codices, abutendo: sed cõmunis lectio magis conuenit. Hincq; argumentũ sumitur, idem esse siue expresse quis alienet, siue tacite per lapsum temporis: quandoque tamen tacita hæc alienatio efficacior est*[a].

a l. j. C. q. ad.

e ¶ NON *intelligitur. Merito lex in hæreditate exemplum posuit, quoniam ea nõ nisi adeunti acquiritur: in legatis aliud est, quæ ipso iure in legatarij dominium trãseunt*[b]*: unde si repudiat dominiũ sibi iam quæsitum abdicat, merito alienare censetur*[c]*. Sed finge Titio legatam quartam partem bonorum, cum in hoc legato ipso iure dominium nõ transeat*[d]*, repudiãs alienare nõ uidebitur: in edicto tamẽ quo prætor in fraudem crediorum gesta reuocat non comprehendetur qui legatum repudiat*[e]*, quoniam alienationis uerbo Prætor usus non est, sed simpliciter non permittit fraudationem, quæ minime interuenisse uidetur, in eo qui id repudiat, quod ex concedentis intentione arbitrarium sibi fuit, acciperet an non acciperet, nec enim hoc egit testator ut creditoribus pro-*

b l. a titio. de fur.

c l. magis §. fundum, de reb. eorum.

d l. si quis bonorũ. de le.

e l. qui autẽ. de his quæ in frau.

desset. Planè si quis ex natura contractus acquirere mihi teneatur, in eo quod dolo malo fecit ne acquireret, condemnabitur[f], idem si non ex natura contractus teneatur, sed ut fraudi lex obuiam eat, in eius rei restitutionem aliquem grauauerit, quæ non solum peruenit, sed peruenire ad eum potuit[g].

f l. ij. §. nõ tantũ. de hære. vend.

g l. sed si. § p. inde. supra de peti. hær.

f ¶ OPTIONEM. Quod prius mẽte optauimus, re ipsa eligimus quapropter promiscue optio electioq; assumitur.

¶ §. ORATIO. Coniunctiua dictio utriusq; rei cõcursum requirit, disiũctiua alterius. Finge ergo me ita stipulatum, Titium, Pamphilum, Seium dabis? si de mente contrahentiũ non constet, disiunctiue deberi Iac. sensit, ut ad minimam summam interpretatio redigatur. Accursius idem hoc casu arbitratur, ut aduersus eum qui ea uerba protulit, fiat interpretatio: tametsi cessantibus coniecturis non neget ea coniunctim prolata potius uideri. Ipse à uerbis nõ recederẽ, quæ in coniunctam erunt: nam & simili casu quandoque Accursius apponendum punctum affirmat, quod coniunctionis loco sit.

tit, aut optionem[f] intra certum tẽpus datã non amplectitur. Oratio quæ neque cõiunctionẽ neq; disiũctionem habet ex mẽte pronuntiantis vel coniuncta vel disiuncta accipitur.

IDEM LIB. XVII.

LEX XXIX.

Coniũctionem[a] enim nõnunquam pro disiunctione accipi...

CONIVNCTIONEM. Grammatici coniunctionẽ simpliciter uocant etiam quæ disiuncta est: qua propter

propter Iustinianus[a] *coniunctionem, inquit, aut pro & accipi, ut uideatur copulatiuo modo esse prolata, ut magis sit συνάφεια, ut & primam personam &c. Ita enim legendũ, & uox Græca ex antiquis codicibus restituenda: sicut uice uersa Rhetores disiunctam orationem uocant, & si concursum enũtiatorum requirat, dummodo κῶλα, id est, membra orationis separatim proferantur: cuius rei Aquila Romanus autor est. Sed iurisconsulti aliter accipiunt, & disiunctionem appellant, quam uulgò alternatiuam dicimus, de qua inferius latius dicetur.* a l. cũ quidã C. eod.

iunctione [b] accipi Labeo ait, vt in illa stipulatiõe, mihi hæredíq; meo [c] te hæredem que tuum.

b ¶ PRO disiunctione. Quapropter si pater filium, & ex eo nepotes in potestate habens ita instituat, filium & nepotes instituo, coniunctio naturam suam non seruat, quoniam ordo charitatis affectionisq́;, neque non institutionis necessitas, suadent ut donec pater uiuat, filij non admittantur, sed ipse solus heres sit, ut communiter traditum est[b]*: quod si necessitas hæc uel affectio non subsit à natura uerborum non recedemus.* b l. gallus. §. j. supra de li. & post.

c ¶ MEO. Atqui mentio hæredis uidetur superflue addi, cum qui dari sibi stipulatur[c]*, utiq; hæredi quoq; stipulatur, imo si alteri ex hæredibus tantũ stipulari uellet nõ posset: quoniam cum lex XII. tab. obligationes æquis portionibus inter hæredes diuidat, supra contingentem portionem censentur extranei, & alteri extraneo nemo stipulatori potest, sane illa stipulatio, mihi hærediq;* c l. cũ qui. §. j. supra de verbor. oblig.

meo non semper disiunctiue accipitur, uerumq; est Labeonis exemplum, cum in stipulationem id deductum nõ est quod tractum habeat: ut si mihi herediq; meo cẽtum promittas, sed si per te[d], heredẽq; tuũ habere licere pro mittas, item per te heredemq; tuum[e] uim non fieri, coniunctionis uim attendemus, infraq; latius hæc attingentur.

d l. stipu. ista. §. j. supra de ver.
e l. si stipul. supra eod. tit.

CAIVS. LIB. VII.

LEX XXX.

Sylua cædua est, ut quidã putãt quæ in hoc habetur ut cædatur. Seruius eã esse que succisa rursus

SYLVA. Arborum aliæ fructiferæ sunt aliæ cæduæ, aliæ nõ cæduæ. Cæduas esse hic apparet, quæ excisæ repullulãt, siue ab eodẽ stipite, siue ex stirpibus, ut salix, arũdo, ornus, fraxinus, laurus, alnus, bætulla, sambucus, populus, æsculus, quercus[a], multaq; id genus species, quod ita intelligẽdum est, si in eum usum haberentur, ut cæderentur, siue materiæ causa seu lignorum[b]: alioquin si in eum usum habitæ nõ sint, ex prima quæ hic refertur opinione pro cæduis nõ erũt. Quid enim si animi causa platanũ, ulmũ, fagũ, fraxinũ, illicem educauerim? quid si syluam antiquã eãdemq; glandariam habeã, quam nunquam cædere solitus sim, sed subulcis locare? an sola arborũ cupressus nõ cædua erit, quia sola nõ repullulat? qd' Aret. & Picus[c] senserunt, sed dubio procul, male. Inter hæc arborum genera non leuis differentia est, nam fructiferas fructuarius nõ cædit[d], nisi uetustate consumptas[e]: quod si ui uentorum deiectæ sint, in usum suum, uel uillæ, si aliunde non habeat, accipere potest[f], reliquum ei auferre

a l. cũ manu. §. sylua. de contrahen.
b l. item §. ij. de usufruct.
c rep. §. titia. q. 36.
d l. æquiss. §. fructuari.
e l. agri.
f l. arborib.

auferre extra agrū, ne solo officiant permittitur[g], *ad do-minū tamen ꝑtinebit, cæduis uero sicut paterfamilias cæ debat uti, uel per frondatores ramos decutere potest, pe damētaq́;(sunt hi pali teretes uitiū sustinendarū causa) conficere*[h], *& etiā alteri uendere in non cæduis, id solū* g l.proculus. h l.ex sylua.

conceditur, quod pro ex stirpibus[a] aut radicibus *ipsius uineæ usu necessa rium sit, dum fundus de*

terior ea causa nō fiat, uel arbores grādes nō sint, huius-modi enim uoluptatis causa solū habentur, quā decussa coma amitterent[i]: *harū & M. Varro rei rusticæ lib. III. cap. III. meminit, uideturq́; grādes arbores intelligere, quæ in sylua cædua relinquūtur, nec unà cū cæteris am-putātur: possunt tamē etiā intelligi grādes arbores, quæ decacuminationē, quā Græci ἐπικοπὴν uocāt, nō ferūt: ut picea, pinus, abies, palma: addūt aliqui cupressum, & cedrum. Quid si grādem arborem intelligamus, quā Græ ci ἀξιολογώτατον uocāt, uidelicet prægrādibus ramis, ordinatis, paribusq́; numero, qualis fraxinus, sorbus, pi-cea? In conductore emphyteotaq́; aliud dicendum est, fructiferas enim demortuas, ut lucretur substituere alias deberet*[k]: *quod etiam in non cæduis opinor*[l]: *cæduas indi stincte cædit,*[m] *modo ex cōsuetudine regionis, uel patris fam. locatoris, si aliud actum non præsumatur, accepto: non minus enim quàm fructuarij horum est ius.* i d. l. ex sylua. k l.in fraudē. §.pe. de iur fisc. l l.diuortio.§. puto. solut. mat. m d.l.cum ma nu.

a ¶ STIRPIBVS. *Sunt stirpes ferulæ seu uirgulta quæ de radicibus nascuntur, ea & germina dicūtur*[n], *hinc et germinalis arbor. Accursius quæ stirpes sūt pedamēta es se arbitratur, contra M. Varronis, & Columellæ, cætero* n d.§.puto.

rumq; antiquorum autoritatem.

b ¶ STIPVLA *illecta. Culmus est cum spica non collectus, sed in metēdo derelictus, quem cum ociū adest rustici deinde metunt: et quod dicitur deiectæ, melius quadraret relictæ secundo casu, quamuis & illud defendi poßit. Sanè ex lege ueteri, quæ in Deuteronomio habetur, præceptū est, ne stipulā inlectā, oliuas relictas, racemosq; remanentes dominus colligat, sed aduenæ, pupillo, & uiduæ permittat, unde spicilegium racemationemq; facere poßint, quod præceptum etiam in præsentia à plerisque obseruatur. Aduertendum tamen, ne non uacauerint hic legēdum sit, sed occauerint: quòd rustici primo messes faciant, deinde occent, fodiantq; uineas, quo opere tanquam magis necessario perfecto, racemationem faciant: solere enim post messes occari uineas, autor est* Palladius *lib.* VII. & VIII.

nascitur. ¶ Stipula[b] inlecta est spicæ in messe deiectæ, necdum lectæ, quas rustici cum uacauerint colligunt. ¶ Noualis[c] est terra Proscissa quæ anno cessat, quam

c ¶ NOVALIS. *Græci* νεατὴν *seu ut alij* νέωμα *uocant, et duplici significatione accipitur, ut terra sit quæ anno cessat, quod* Paulus *hic ait: itemq; ager nūc primū coli cœptus[o] cū prius sylua esset, uel alio modo incultus, atq; ita etiā* Hieronymus *interpretatur* [p]. *Addit* Appianus *lib. 1. decimam partē fructuum* Reipublicæ *solitā pēdi pro uectigali eorū agrorū qui deserti ad culturā redigerentur, hincq; apparet inculta loca in dubio præsumi*

o l. ft. in fi. de ter. mo.
p c. | .c. quid sit. extra eo.

Reipu

Reipublicæ, nec fieri occupātis qđ' & alij tradiderūt [q]. *Sanè proscissa dicitur terra, quæ primū aratrū experta est grandioribus glebis relictus Catoni, Plinio, cæteris.* q l.j.de acqui. poss.

d ¶ INTEGRA. *Vt si quis uendat terram integram, intelligetur nondum à pecore depastam, licet Accursius pascendi uerbum hic pro pinguefaciendi, cō tra rationem sermonis, intellexerit* [r]. r l.j.de glan. leg.

Græci νεαγην uocant. ¶ Integra [d] autem est in quā non= dum dominus pascēdi cau= sa pecus immisit. ¶ Glans [c] caduca est quæ ex arbore cecidit. ¶ Pascua sylua est quæ pastui pecudum desti= nata est.

VLP. LIB. VIII. AD EDICTVM

LEX XXXI.

PRatum est in quo ad fructum percipiēdum

e ¶ GLANS *cadu= ca quæ ex arbore ceci= dit. Vnde interdictum de glande legenda com petit. Sanè hæc exposi= tio ex proprietate ser= monis non est, quoniam caducus non qui ceci= dit, sed qui facile casu rus est: ruinamq; mina= tur, significat, unde & paries caducus.*

¶ §. PASCVA *sylua. In quam ius est pascendi causa pecora mittere, sed finge deprendisse me pecora uicini in agro meo, quo iure mihi prouisum est? & lege aquilia agendum est* [s], *non autem iure pignoris pecus retinendū, nisi illud diu aluerim* [t], *cum dominum ignorarem : uide= tur enim, quia in rei utilitatem alimenta uersa sunt, eo= rum ratione retineri pecus posse* [u].

s l.quintus.ad le.aquil.
t l.hoc ampli us.§.de his. de dam.inf.
v l.si nō.§.cē tum. supra cō.

PRATVM. *Pratum quasi paratum, ut Vlpianus, ad fru*

ad fructuũ perceptionẽ, uel ut Varro, ad constitutionẽ: modico enim opere pratum fit, ut quod nec aratro, nec annua semente indigeat. Et hinc probatur, legatis pratis etiam inculta contineri, unde tamẽ aliquid fœni testator colligeret, secus si in eis pecuascere tãtummodo solebat, nam ea non prata, sed pascua dicentur: quæ si ad pagum aliquem in uniuersum pertineant, uulgò uicanalia appellantur: Vicani enim rustici sunt. Sed an prati appellatione arbores quæ in eo sunt contineantur? ut in eis damnum inferẽs ea pœna afficiatur, quã lex municipij in eos constituit, qui in prato damnum fecerint? Et quibusdam uidetur [a], *tãquã arbores pars fundi sint. Sed ego rationẽ legis considerandam arbitror: ex ui enim uerborũ nõ uidetur qui arbores inciderit, damnum prato fecisse.*

falce duntaxat opus est, ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum.

PAVL. LIB. XXIII.

LEX XXII.

Minus solutum intelligitur etsi nihil esset solutum.

M*INVS. In sermone Latino hæc dictio quandoque uim comparatiui nõ habet, unde quod nõ recepi, recte dixero minus recepisse, et minus tribuere uidetur* [b], *qui nihil tribuit, quod & infrà uidebimus. Et hinc argumentum colligitur, si in transactione* [c] *annuos ciuilium annonarum reditus tibi concesserim, addita lege ut si plus uel minus exigeretur tuo periculo esset, quamuis nihil exigatur, me non teneri. Verum est enim te minus exigere, si nihil exigis: id tamen ex proprietate sermonis non est*

a Alb. in dict.

b l. illud §. j. de tribut.

c l. verbũ am, pl. l. si ita. infra cod.

non est, sed ex interpretatione. Vnde si aliam mentem cõtrahentium fuisse præsumamus, à proprietate comparationis non discedemus.

PALAM. *Palam quid fieri uarijs modis accipitur, palam nũcupatus heres dicitur, si testes exaudiuerint: palam quæstum facit mulier, quæ paßim, & sine delectu stuprari se sinit* [a] *: palam spurio reliquisse uidetur, qui apertis uerbis usus, nec hæredis fidẽ tacite sequutus est*[b] *: palam quoque rem esse dicimus, de qua constat.*

ULP. LIB. XXI. AD EDICTUM.

LEX XXXIII.

Palam est coram pluribus.

Hic tractatus solet quadrupliciter accipi, aut enim res euidens est, quod uulgò notorium dicimus, aut simpliciter manifesta, aut liquida, aut tantũmodo clara. Notorium est, quod omnibus constare potest, & colore nullo offuscatur, nec probatione indiget, ut palatium in urbe esse: idẽ de re quam per inspectionẽ iudex deprendit, ut cum quis accusatur occidisse Seium, & Seius uiuus exhibetur, & talis allegatio quandocunque fieri potest: unde etiam si in causa conclusum sit, debent iudices accedere in rem præsentem[c]*, huiusmodi enim probatio præualet omnibus, imò hac ex causa res iudicata nullius momenti erit*[d]*: res enim iudicata quamuis hac in specie contineatur, & quod ex ea cõstat, sit euidentißimũ, id tamẽ non uere, sed præsumptione legis est, quã præsumptionẽ notorie huic ueritati cedere æquißimum est. Manifestũ est quod allegari probarique oportet, ut Titium coram popu*

a l. palam. de ritu nup.

b l. non intelligitur. de iure fis.

c l. si irrupt. fin. reg.

d c. fraternitatis. de frig.

populo occisum, Seium publice fœnus reprobum exercere, atq; id genus multa, quæ pōtificij iuris interpretes notoria quoq; dici contendunt: qua in re ego non multū operæ posuerim, qui sciam uerborum hanc differentiam plerunq; confundi, de re ipsa igitur non de uerbis disputandum est. Ego hac in specie id cōtineri arbitror, quod probabili aliqua excusatione obtegi potest, quod regulariter in his rebus procedit, quæ facti permanentis non sunt, & ideo sententia aduersus huiusmodi perspicuitatem lata ipso iure ualeret, prouocandiq; remediū solum superesset[e]. *Liquidum dicitur id, quod iudici ex actis liquet, id enim proprie manifestum dici non potest*[f], *tametsi iuris interpretatione nō multum ab eo differat. Hac in specie uidentur contineri, quæ per instrumentum uel confessionem in actis constant: si enim huic instrumento uel confessioni nihil probabile obijciatur, si item confessionis error non adducatur, censebitur res liquida*[g]. *Sed & acta ipsa rem faciunt iudici liquidam, sic & attestationes: hæc autem nō simpliciter rem faciunt liquidam, sed ipsi iudici tantum, indeq; aliqui effectus iuris oriuntur*[h]. *Quapropter si filius uel uxor contra patrem uel maritum agant, hiq; negent filium uxorem'ue esse, sufficient huiusmodi testimonia, etiam ante publicationē, ut iudex decernat eis interim alimenta deberi, itemq; expensas litis*[i]. *Id enim est liquidū, quod sine morosa difficultate iudici probatur: & ideo si constitutum sit, causas inter agnatos compromitti, non intelligetur de his quæ hoc modo liquent*[k]. *Clarum generaliter accipi potest, ut suprascriptos casus comprendat, sed inter ipsas partes*

e l. ciues. C. de appel.

f Cardi. c. uestra. 7. & 31. q.

g c. fi. de coh. cle.

h c. significauerunt. de testi.

i c. ex parte. de accus.

k l. postrem. de transf.

partes id clarum fuisse iudex arbitrabitur, quod inter eas gestum ex instrumento uiderit, quod interim non mo dicæ utilitatis est [l]*. Sed & quoties sola admonitio suffi- cit ne quis dolo denunciare uideatur, ex instrumenti ex tra iudiciū ostensione, res palam facta existimatur* [m]*. Sed cum omnino in iudicijs expectanda sit senten- tia, quæ rem iudica- tam inducat, quorsum attinet tam scrupulose perquirere, an res ma- nifesta, clara, liquida'ue sit? Verum his ego respondeo in eo uersari utilitatem, quod in euidenti, & manifesto lata sententia præsumatur* [n]*, retro quoq; rem fuisse euidentē & manifestam, quod in alijs casibus non ita est. Sed hæc hactenus, illud non prætereundum, differentiā esse quid palam factum dicatur, an publice: quandoquidem palam fieri dicitur, quod coram pluribus, puta duobus fit, at pu blice quod coram populo. Inde si testis asseruit publice ita affirmari in urbe, perinde erit, ac si extare publicam famam dixisset, quod quidam responderunt, licet alij hac in re controuertant* [o].

l Bart. l. j. in j q. de op. no. num.
m Bart. d. l. j. q. xj.
n Fed. cōs. 8.
o Salyce. l. ea quidem. C. de acc. pen. char.

PAVL. LIB. XXIIII.

LEX XXXIIII.

ACtionis verbo etiam ꝑsequutio[a] cōtinetur.

ACTIONIS *uerbo.* a ¶ *Persequutio est implora- tio officij iudicis, quod nobile uulgo appellat, estq; extraordinarium remedium, sicut enim actiones aduer- sus eos qui ex facto suo uel alia iusta obligatione tenen- tur, cōpetūt, ita persequutiones aduersus eos dātur, qui sola æquitate, et quod dicitur de bono, & æquo sunt ob noxij, quare harū actionū instar habēt persequutiones* [a]*;*

a l. actionis. de act.

& ubi

& ubi de stricto iure nulla actio datur, ex æquitate officiũ iudicis imploramus. Quãdoq; autẽ huiusmodi imploratio uim actionis habet, quandoq; exceptiõis [b]: nõ tamẽ dubiũ est, quin ex larga significatione persequutio actionis uerbo comprendatur: ideoq; si eadem ratio subsit, quod in actione dispositũ est, in hac persequutione etiã in stricta materia obseruabitur [c]: quod si nõ eadem ratio subsit, aliud erit: uerbi gratia, non possunt cœnobitæ minores actionibus in iudicio experiri, æquũ est ut saltẽ officio iudicis ei succurratur [d], quod etiã in filiofamiliâs aduersus patrem concedendum est [e].

b l. plane. de pet. hære.

c Alex. l. j. de iur. om.

d l. quintus. de an. leg.

e Glo. l. j. C. qui ad.

IDEM LIB. XIIII. LEX. XXXV.

Restituere autẽ is intelligitur, qui simul & rem & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicij accepti.[a] tempore res ei reddita fuisset, item & vsucapionis causam, vel fructus.

Restitvere. Qui rẽ ut restituat condemnatus est, is & fructus restituere debet, à tempore litis cõtestatæ perceptos [f], & actorẽ in eã causam ponere quã habiturus esset, si statim ante litis contestationẽ restituisset [g]: unde si ideo actor nõ usucapit, quia eo tẽpore res sibi restituta non sit, reus quanti ea res erit tenebitur [h].

a ¶ Ivdicii accepti, id est, litis contestatæ [i], tunc enim iudex iuris dicendi potestatem accipit, cũ ante diffinitiue condemnari nemo poßit: solebant autẽ tuuc partes quibusdam uerbis solennibus uti, quibus de eo negocio iudicandi potestatem faciebant, ut ex M. *Varrone lib. v.*

f l. præterea. de rei ven.

g l. cũ fund. si cer. pet.

h l. iul. § fi. ad exhib.

i l. is q se obt. de rei. vend.

lib.v.de lingua Latina colligi potest. Sanè quod hic dicitur, procedit in his casibus, in quibus à tēpore li.contest. fructus restituēdi sunt, quod in obligationibus dādi regulare est: in eo autē qui tradere tenetur aliud est, quippe is à tēpore moræ fructus perceptos restituere debet [k]. *Sed quid in usurario? & lucrū seu fructus quos sola industria sua acquisit, nunquam restituere debet, quales sunt, si q ex ipsa pecunia licite perueniunt, cæteros restituere tenetur, damnumq; omne illi resarcire, cui fœnora extorsit, atque ita etiam Theologi sentiunt* [l].

k l. videam*. devsur.

VLP. LIB. XXII. LEX XXXVI.

Litis nomen, actionē significat, siue in rem, siue in personam sit.

Litis. Litem post contestationem solū dici, causam uero etiam ante, Doctores ferè crediderūt [m]: *quod ipse nō negauerim, quoties subiecta argumenti ratio hoc fert ut pro instantia causæ lis accipiatur* [n]: *alioquin propriè etiam ante iudicium acceptum litē esse Iurisconsultus hic ostendit, qui actionem siue in rem, siue in personā sit significari ait: nam & cum litem contestatam esse dicimus, uerba indicant quando adhuc contestata nō erat, nihilominus litem fuisse. Eandem sententiam etiam Cor. Fronto probat. Dum lis, inquit, nascitur, pertinacia efficit controuersiam. Idemq; de controuersia Fortunatianus scribit, uideturq; etiam extra iudicium litem dici* [o], *quod & Nonius Marcellus ferè sentit, nec alij dissentiunt. Hinc illa inscriptio, Hei uxor etiam mortua litigas? Et quod in lite est, ipse etiam in quæstionis uerbo*

l Anch. reg. peccatum, in 6.

m l. causas. C. de transf.

n l. postquā. C. de pac.

o Abbas. c. ex parte. extra eod.

p l. si tibi. C. de lib. cā. q l. amplius. rem rat. ha. r C. de causis. de offi. dele.

esse dixerim[p], *quamuis Bart. cum quaestionis uerbum in lege reperitur post litem contestatam solummodo accipi senserit*[q], *quod non probo: nam & dubium non est, etiā ante lit. contesta. causam dici*[r], *ut eiusdem ferè significationis has esse dictiones credere pronius sit.*

PAVL. LIB. XXVI. LEX XXXVII.

Verbum oportere, nō ad facultatem iudicis pertinet, qui potest vel pluris, uel minoris condemnare, sed ad veritatē refertur.

Verbum oportere. Solennia uerba actionum iure ueteri erant, aio te mihi dare oportere: quorum uerborum Valerius Probus in opusculo de notis antiquis meminit. Pone ergo me in libello dixisse, te mihi decē dare oportere, quomodo haec uerba accipiemus? Et Iurisconsultus ait, tametsi uere mihi ea debeantur, licere tamen iudici uel pluris, uel minoris condemnare. Hincq; apparet eousque arbitrium iudicis protendi, ut ab eo quod uère debetur recedere poßit, & ex causa cōdemnationem uel augere uel minuere Auget in arbitrarijs[a], *uel in his quae ex inficiatione duplantur*[b], *quod & expēsarum, uel eius quod interest ratione fieri potest*[c]. *Minuit si totius summae actor capax non est, uel si pars aliqua post iudiciū coepit nō deberi*[d]*: minuit & in executione: cum reus non nisi quatenus facere potest conuenitur*[e]*: & haec exempli causa satis sint, alioquin generaliter licitum est iudici, ex causa legis dispositionē interpretatione mutare*[f]*: quapropter quamuis lex simpliciter uelit interrogationibus responderi: poterit etiam*

a l. j. de in lit. iur.
b Inst. de poe. tem. lit.
c l. terminato. C. de fru. & lit. exp.
d l. si seruus. de con. fur.
e l. sunt qui. de re iud.
f Felynus. c. j. pe. cha. de cōst. ver. 7.

rit etiam disiunctim respõdentem admittere [g]*: & quamuis certa pœna noxijs statuta sit, illi tamen eam minuere uel etiam augere permittetur* [h]*. Quod & in dilationibus à lege concessis obseruamus: ei enim qui pro tribunali cognoscit eas, prorogandi coarctandi'ue ius non denegatur* [i]*, qua ratione & à uoluntate testatoris recedere ex iusta causa concessum est. Quid enim si fauore pupilli hæredis prohibuit testator diuisionem fieri, appareatq; id in euidẽs eius damnum reflecti* [k]*. Potest quandoq; plus iudicis ipsius quàm testatoris iussus* [l]*: nam & tutori, quo minus repertoriũ facere teneatur, testator remittere non potest, iudex potest, ut si uideat pupilli interesse ne patrimonij sui secreta aperiantur* [m]*. Planè quoties huiusmodi facultate iudex utitur, existimationi eius consultius erit, si non nisi expressa causa id agat, curetq; ut in actis eius ueritas appareat* [n]*. Accursius in huius legis interpretatione neq; cœlum, quod dicitur, neque terram attigit.*

uide t. l. quærit aliqs.

VLP. LIB. XXV. LEX XXXVIII. 131.

Ostẽtũ Labeo diffinit, omne cõtra naturam cuiusq; rei genitũ factumq;. Duo genera sunt ostentorum, unũ quoties quid contrà naturã nascitur, tribus manibus forte, aut pedibus aut qua alia parte corporis quæ naturæ cõtraria est: alterũ, cũ quid ꝓdigiosum

g l. iusiurã. & ad §. nõ solũ. de iur. iu.

h l. quid ergo. §. pœna. de infa.

i l ij. de re iudic.

k l. iij. §. si pater. de admi. tut.

l Aret. consi. 22. in ij. co.

m l. in confirmãdo. l. vtilitatẽ. de cõfir. tut.

n Barto. l. lucius. de ĩfa.

OSTENTVM. *a* ¶ *Ostentum Corn. Fronto ait, quod præter consuetudinem offertur, ut puta si uideatur terra ardere, uel cœlum. Portentum, quod porrò*

& diutius tendit, futurumq́; postmodum aliquid signifi cat. Monstrum, quod contra naturam est, ut Minotaurus. Prodigium, quod mores faciunt, per quod detrimentũ expectatur: id enim est prodigere. Sed Festus quod futurum prædicat per literarum immutationem prodigiũ dici arbitratur: alij qd' [illegible]
porrò sit adigendum, videtur, quod Græci φάσ=
quod Nonius Marcel. [illegible]vocant [b].
sentit, qui & alias differentias refert. Sed antiquos indifferẽter his uerbis usos uerisimilius est.

b ¶ QVOD *Græci uocant φάσμα. Ab apparendo nomen sumpsit, Ciceroni spectrum dicitur, nos etiam miraculum appellamus, ut si appareat uir humana forma augustior, qui deinde euanescat. In hanc significationẽ mẽtio est etiã* Herodoto. *Habẽt &* Græci ἐμπούσαν, *quã interpres* Aristophanis *ait uarijs formis sub meridiẽ apparere, & calamitosis ab* Hecate *immitti solitam. Hoc & dæmonium meridianum in psalmis appellatur. Sunt enim huiusmodi cacodæmonũ ferè aëreorumq́; spirituũ opera, quorum uirtute etiam magi plurimum possunt: ut minime consequens sit aliquẽ sanctitate uitæ præcelluisse, quòd miracula fecerit* [o]. *Aduersus ea præsentissimum alexipharmacon est, inuocatio nominis* IESV *qua de re diligenter disseruit* Capnion *lib. de phisophia* Pythagorica *ultimo.* C. Cassius *apud* Plutarchũ *in uita* M. Bruti, *ex* Epicuri *sententia, nullos esse dæmonas disputat nec huiusmodi spectra uere apparere, sed nobis ita quãdoque uideri, idq́; ex imaginibus quas falso mens concipit*

o j. q. j. teneatur.

pit. Cui opiniõi & Lucianus accedit, edito hac de re dialogo, q φιλοψευδὴς, ἢ ἀπιστῶν inscribitur. Sed Christianis auribus hæc sententia impia est, & id mali genus Galenus de affectorum locorũ notitia libro tertio φαντασίαν uocat, quam definit esse intellectus corruptionem: quo morbo Athenis laborauit Thrasylaus, qui cum ad sanitatem redactus esset: Pol me occidistis amici, non sanastis ait, ut est apud Horatium.

PAVL. LIB. LII.

LEX XXXIX.

SVbsignatũ dicitur, qđ ab aliquo subscriptum est: nam veteres subsignationis verbo proscriptione vti solebant.

SVBSIGNATVM. Subsignare est signum suum, quod & sigillum dicitur, subijcere. Ea sigilli impreßio autoritatẽ scripturæ confirmat, receptumq; est literis iudicis solito eius sigillo munitis, plenam fidẽ adhiberi[a], si de his attestatur quæ ad eius officium pertinent, & ab arbitrio suo pendent: quod si etiã testiũ subscriptio accesserit, tunc generaliter iustam probationẽ facere[b]. Subsignare quoq; simpliciter est subscribere: nã & scriptura signum est, unde scribentis persona indicatur. Quoniã uero qui chirographo alicui subscribit uel subsignat, se obligat, nõ secus ac si totum chirographum scripsisset[c], receptum est, ut id uerbum etiam pro eo capiatur quod est obligare[d]. Subsignabant & olim responsa sua Iurisconsulti, quod & hodie ferè obseruatur, reddere enim testimonium uidentur quid iuris in proposita quæstione sit[e].

a c. post cess. de proba.

b c. ij. de fide instru.

c Bart. l. emptor §. lucius. de pac.

d l. semper §. conduct. de iur. im.

e l. ij §. & ut obiter, de orig. iur.

¶ §. BONA. *Finge Titium mihi tertiam partem bonorum suorum donasse, deinde decessisse, & in eius hæreditatem quadringenta esse: deducetur primo æs alienum, quod forte centum est, & ex trecētis quæ supersunt tertia pars mihi præstanda erit* [f] *: ante enim quàm bonorum computatio fiat, æs alienum deducendum est. Qua ratione si uxori quis usumfructū bonorum legauerit, poterit hæres eatenus de rebus hæreditarijs uendere* [g], *quatenus creditoribus satisfaciat, & in his, quæ supererūt mulier usumfructum habebit, quod etiam in legatarijs, ut illis satis fiat* [h], *pcedere uerius est, nisi annua sint legata, huiusmodi enim de reditibus satisfaciendum est* [i], *& hæc cum inuentarium hæres fecit, alioquin solus citra diminutionē ullā ususfructus, insolidū tenebitur* [k].

¶ Bona intelliguntur cuiusque, quæ deducto ære alieno supersunt.

¶ Atteſtari est absenti denūtiare.

¶ §. ATTESTARI. *Dubium non est protestationem etiam absente parte fieri posse* [l], *ut cum quis denuntiat præscriptionis interrumpendæ causa: uel cum pater receptis à filio, qui mutuum ipsius nomine contraxerat, literis, se non consentire protestatur* [m]. *Sed dubitabit aliquis, cur magis attestari dicatur q absenti, quàm qui præsenti denūtiat? an quòd uidentur antiqui hoc uerbo uti, cum quis denuntiat, & ea de re testes rogat, eisq; imam aurem (quod ibi memoriæ locus est, ut Plinius ait) uellit? sic Horatius licet attestari? ego uero oppono auriculam rapit in ius. Sic Plautus in Curcul. & in Persa accepit.*

f l. fi. l. generali. 1 fi. de usu. leg.
g l. usufru. ad le. falc.
h l. fi. § finautē ęs. C de bo. quæ lib.
i Picus § titia. q. lx.
k l. fin. C. de iure delib.
l l. pen. C. de an. præscr.
m l. si filius. ij. ad Mac.

Qua

Qua ratione deinde receptum est, ut cũ absenti denũtiamus, proprie dicamur attestari: quia denũtiatio per scripturam fit, in qua necessario testes nõ nisi rogati intersunt[n]*: quod in præsente, quem uiua uoce admonemus, necessarium non est: nam tunc uel fortuito repertos minimeq; rogatos testes sufficere nostri Iurisconsulti existimarunt, ueteres enim testes uidẽtur pro rogatis accipere. Verg. diuos, quanquàm nil testibus illis profeci, id est & inuocatis, & rogantis. In alijs codicilibus, detestari, scriptum est: atque ita etiam Bart. alicubi legit: uidetur enim utrunq; uerbum eiusdem significationis esse, de qua re infrà diffusius disseram.* n authe. rogat. C. de testib.

Incertus possessor est quẽ ignoramus.

¶ .§. INCERTVS. *Possessor ille nobis incertus esse dicitur, cum ignoramus eum poßidere: & cum poßidere facti sit, huiusmodi ignorantia est probabilis. Respectu autẽ sui ipsius nemo omnino incertus est possessor, cum incertam (ratione loci, simulq; quotæ portionis) rem nemo possessionis causa acquirere poßit*[o]*: quod si huiusmodi incertitudo declaretur, aliud est: ut cum lex possessionem transfert, ea enim de his, quæ per rerum naturam esse possunt, nũquã dubia est*[p]*. Idem cũ ambiguitas sublata est, quod fit per relationem ad aliquod instrumentũ, uel per euẽtum*[q] *: ut si cõstitutas te meo nomine etiã bona futura poßidere, eis enim acquisitis incipis poßidere: tunc quippe quale quantumq; sit quod poßides certũ est. Sed & quod mihi per seruum, uel filium ex peculio quæritur, quamuis incertus sim, poßidetur tamen*[r]*, & hæc in*

o l. iij. §. j. de acqui. poss.

p l. cũ quidã. §. quod dicitur. de acqui. poss.

q l. si quis extra. in fin. de acq. hered.

r l. j. ff. de acqui. poss.

possessione: nam in contractibus dubium non est posse generaliter deduci, omne ius qd' tali in loco habeo [f], sicut & incertam partem in iudicijs uniuersalibus uendicare non prohibeor [t].

f l. quod si. de here. vend.
t l. quæ de to/ta. §. j. de rei vend.

DETESTATIO. Protestationem quidam definiuerunt, clamosam esse testationẽ, quæ ob testãtis ipsius cautionẽ inuenta sit. Sed hanc finitionem plerique recte reprobauerũt, cum etiam citra clamorẽ, & in occulto quoque, portestatio fieri poßit, uel coram testibus, uel scriptura, quæ nõ nisi improprie clamare extimatur. Adde quòd & quandoq; protestatio in alterius quã in protestãtis cautionem inducitur, ut cum pro alio protestamur, quod quibusdã casibus permissum est [a], uel cũ utilitatis publicæ causa denuntiamus. Quare Bart. [b] hoc in respõso ueriorem definitionẽ referri existimauit, declarauitq; denuntiationem dici, ut ab ultimis uoluntatibus, itemq; contractibus differat, testationem requiri ut ostẽdatur & in scriptis, & absq; scriptura fieri posse [c]. Sed uix est ut hoc ego approbare poßim, cum denuntiatio sit specialius nomẽ, & angustius protestatione, eam enim solum significat, quæ alteri nuntiatur. Quod & etymologia satis indicat. Sed & testationem ad testes nõ referendã arbitror, cum de substantia protestationis nõ sint testes, neq; scriptura [d]: sed probationis causam solum respiciant: nã & in libro rationũ quandoq; fit protestatio [e], nec ulli testes necessarij sunt. Meri-

VLP. LIB. VI.

LEX XL.

DEtestatio[a] est denũtiatio facta cũ testatiõe.

a l. j. C. si per vim.
b in. §. morte.
c l. fi. de cust. reorum.
d Bar. l. nemo potest. de le ga. j.
e l. nesennius. de neg. gest.

Merito igitur nec Bart. *sententiā ipse sequor. Videturq́; cōmodius sic diffiniri. Protestatio est animi nostri declaratio, iuris acquirendi, uel conseruādi, uel damni depellēdi causa facta. Huius duplicem esse speciem uerius est, alteram quæ ex animo protestantis principaliter pēdet, alteram quæ factum eius cui protestamur respicit. Illa declaratoria, cōseruatoria certificatoriaq́; dicitur: hæc incitatoria, prohibitoria, inhibitoria'ue: illa à testatiōe nomina accepit, hæc à nunciatione. Et primæ illius uariæ sunt appellationes, quæ tamē aliquam inuicem differentiam continent. Et in primis testatio nomen est generale, quoquo modo animi sui sententiā quis declaret*[f]. *Specialiter uero eo nomine dicitur, quæ coram testibus facta est. Vnde et testato cōuenire, testato admonere dicimus*[g]. *Addit* Barto. *idem esse cum scripturam adhibemus, quoniam in ea testes rogandi sunt. Detestatio est quæ ad absentem mittitur, ut hic & supra apparet, idq́; præpositio de ostēdit, cuius natura est augere, efficacioreq́; actū demonstrare. Quod & in uerbo deprecor* A. Gellius *lib.* VI. *cap.* XVI. *declarat. Tunc enim nō solum sententiam suam quis simpliciter ostendit, sed scriptura etiam cōuocatis testibus declarat. Contestatio est proprie plurium, ut in iudicijs, cū actor quid mentis suæ sit, petendo explicat, contrà reus negando diffitetur, unde & litis contestatio dicta. Idem & in exceptionibus*[h], *præscriptionibus'ue*[i]. *Sed & quando quis de dolo uel metu coram amicis protestatur, idq́; clam metu concussoris contestari dicitur*[k]. *Attestatio uidetur esse, quæ præsenti fit, declarandi animi causa*[l]. *Quod supra ex Plauto Horatioq́; docuimus:*

f Insti. de test. in prin.
g l. fin. pro de relicto.
h l. si quidem. C. de excr.
i l. ēptor. C. de prescrip. lon. temp.
k l. si maior. C. de transf.
l l. fi. C. de nego. gest.

mus: quamuis ex ulgatis codicibus ibi attestari de absente accipi uideatur. Sed uerior est lectio detestari[m].

m Bart. d. §. morte.

Protestatio est, quae declarat quo animo aliquid facturi simus[n], praepositio enim pro anticipationem temporis arguit. Secundae speciei quae à nunciando nomen sumit, uaria quoq; sunt nomina: & in primis nunciatio ipsa, quae in edicto Praetoris de operis noui nunciatione prohibitionē significat, in lege Iulia de annona[o], qua mulierū nunciatio admittitur, acusationem. Erant & nunciationes, quas publice constituti Irenarchae praesidibus faciebant, de delictis quae ubiq; fierent, haec & notoria Latinè dicuntur[p]: iubetq; lex, ut hi notorijs suis aßistant, & quae detulerunt ita esse probent[q]. Quod & in Curiosis recipiendum est[r]: sunt Curiosi qui in curia Principum uel magistratuum commissa delicta denunciant. Est & denunciatio quae ad alium mittitur, & maxime incitatoriam continet, ut cum aliquem admoneo ut ab emptione desistat, ut defendendae causae adsit, ut à matrimonio causa legis Iuliae exercendae abstineat, sit & testibus, ut in iudiciū causa perhibēdi testimonij ueniāt[f], cū alioquim sponte se offerentes suspitione non careant. Quae prohibitoria erat, obnūciatio proprie dicebatur. Vnde obnunciare cōsilio, Ciceronin oratione quam in senatu post reditum habuit. Item obunciatio Augurum, cum aliquid fieri prohibebant, quoniam auspicia non addixissent. Cicero Philipp. 11. Nos enim (inquit) nunciationem solum habemus, Consules & reliqui Magistratus etiam inspectionem. Rursus: Ementitus es auspicia, obstrinxisti populum Romanum religione, Augur Auguri, Consul Consuli

n l. j. §. j. de lib. agn. d. l. necessario.

o l. an. ad leg. Iul. de an.

p l. ab accusatione. ad ter.

q l. ea qdē. C. de accus.

r l. j. C. de curiosis. li. xij.

f l. lege Iul. de testib.

Secundae speciei synonima. Nunciatio quid. Notoria q dicantur. Curiosi q. Denunciatio quid et cui fiat. Obnunciatio quid.

suli obnunciasti. Est & renunciatio, cum quis ius suum repudiat, unde & renunciare hospitium ueteres dixere: sumitur & quandoq; pro relatione quam Architecti re inspecta iudicibus faciunt[t]. Renunciantur & suffragia, cum refertur & proclamatur quem suffragia designarint. Sic & Magistratus renunciari quandoq; legimus. Et haec quidem, quod ad protestationis nomen attinet, sufficiant: nunc de eius effectu aliquid attingendum. Et hic triplex est distinctio. Aut enim protestatio in his facta est, quae à iure depēdēt, aut in his, quae à potestate nostra tantum, aut in his quae à nobis, itemq; ab alterius facto uires sumunt. In prima specie pro regula traditū est, protestationem in his quae à legis dispositione pendent nihil operari[u]: quapropter si mater alat filiū: protesteturq; se animo alimenta ab ipso repetendi id facere, non tamen his casibus repetere poterit, quibus uel ipsa ad id tenebatur, uel maritus. Sic sacra aedicula constituta, aedituoq; designato, frustra protestamur[x], nolle nos ius aliquod episcopo in ea esse: nec enim potest quisquā facere, ne in actionibus suis leges locum habeant. Et cum lex iure publico aliquid disponit, cuiusquam uoluntate nō inspecta, frustra ille protestatur. Quapropter si plures arbitri in sententia sua expresserint, ne in maiore summa minor insit, cum id à lege pendeat, praedictio huiusmodi nullius erit momenti[y]: & qui dicit se litem contestari animo nō cōtestandi, litē cōtestatus intelligitur[z]: huiusmodi enim actus à iuris dispositione dependent, & cum alio agūtur, qui postquam eū contestari accepit de eius animo nullam alterius curam gerere debet. Sicut

& cum

t l. qui fund. de contrah. emp.

u gl. l. alimenta. de nego. gest.

x x. q. 6. j. c. quidam.

y Glos. c. j. de arbi. 6.

z Ang. l. iuris gen. §. quod fere. de pac.

& cū quis alteri, saluo (inquit) honore tuo mentiris: uerbum enim ipsum iniuriā irrogat[a], quā honoris illa seruatio nō extinguit. Quod & in ea specie proditū est, cum quis tædet me, inquit falsi damnatum te esse[b], protestatio dolentis animi nullius effectus est. Idem cū quis aduersus testes allegat, falsos eos, scelestos, facinorosos'ue esse, protesteturq; id se nō animo iniuriā illis faciendi, sed causam suam defendendi dicere, poterit nihilominus Lege Cornel. de iniurijs conueniri[c]. Sed & Canonici collegam sibi adoptantes, si protestentur ne ei ius sit reditus aliquos præbendam'ue accipere, nihil tali prædictione agūt[d]: quia lex ei qui canonicus sit, dari ea omnia iubet. Huc pertinet etiā cū in his protestamur, in quibus nulla nobis de iure est potestas, sed de facto tantum, ut in delictis, nihil enim tali testatione agimus, ut cum quis uulnerat, præfatus animum sibi occidendi nō esse, secuto homicidio, nihil ea prædictione iuuabitur[e], nō enim in manu sua est certos ictus dirigere, & qui nō nisi ex præscripto lædant. Sed & cū quid ex dispositione legis, itemq; facto alterius pendet, idem est, ut cum emphyteota inconsulto domino alienat, saluo domini consensu, uolente enim domino ex Iustiniani constitutione à iure suo cadit[f], nec protestatione huiusmodi adiuuatur, si tamen ea dispositio legis in priuatum fauorem alicuius introducta sit, eo consentiente ualebit protestatio[g], idq; in pacti conuentium. Quapropter patronus qui sacram ædem cōstituit, ex episcopi autoritate id facere potest, ut instituendi sacerdotis ius nō ad episcopum, sed ad aliū præsulem pertineat[h]. Et hinc infertur, cum causidici actionem edunt

saluo

a Bart. l. si qs extraneus. de acq. hær.
b Ange. l. uer. fīē. de iniur.
c Soci. consil. 118. j.
d c. cum M. de const.
e c. fin. de homi. in. 6.
f l. fi. C. de iure emph.
g l. iij. C. com. ut. iud.
h l. cum dilectus. de cōs.

saluo addēdi uel minuendi iure, frustra his uerbis uti, cū addere uel diminuere propositæ intentioni, non nisi ex legis præscripto poßimus[i]. Quod & responsum est, cū instrumenta in actis exhibent, in his tantum quæ sibi utilia sint, poterit enim iudex religionem suam etiam aduersus producentem ex his instruere[k]: idq; uerius arbitror, cum fides instrumenti separari nequeat. In secunda specie, cum omnino à uoluntate nostra protestatio pendet, regula est, ualere protestationem, animumq; declarari[l], nec referre præsenti fiat an absenti, in scriptis an id minus, cum causa an sine, sufficit enim, ut ille inquit, pro ratione uoluntas[m]: quapropter traditum est lapso triennio, posse dominum aduersus emphyteotam, qui non soluit, protestari, declarareq; uoluntatis suæ esse ut à melioratiombus is cadat, quamuis absens sit. Sed & cum quis in causa, qua solenniter libellus offerendus erat, se intentionem suā in formā qualisqualis petitionis offerre dixisset, respondit Anch.[n] protestationi huic standū, adeo ut potius perperā egisse uideri debeat, id enim à sola actoris uoluntate pendebat: si tamen quisquā ex huiusmodi protestatione grauaretur, is certior fieri deberet: nec enim æquitas patitur, ignorantem aliquē captari, quod in tertia specie latius explicaturus sum. Is ergo qui admonitus erit, non poterit ignorantiæ prætextu se excusare[o], & his casibus quibus sciētia & patientia consensum inducit, nisi aduersatus fuerit, cōsensisse cēsebitur[p]; per huiusmodi quoq; notitiā in mala fide cōstitueretur, unde rem tanquam furtiuam usucapere non poterit, & uiceuersa, qui dominum admonuerit, non poterit censeri

i l. edita. C. de eden.

k Bald. l. j. C. vt quæ desi.

l l. si quis. §. plerisq; de relig.

m l. quia. ad Treb.

n Ancha. cons. 33.

o l. si fideiussor. §. j. mandati.

p l. j. §. j. de libe. agno.

ad Protestationem / Secunda species

censeri clam possedisse [q]. In eo etiam ea iuris regula obseruabitur. Eum qui certus est, amplius certiorem facere non oportet [r]. Sed & protestans ipse si eum cuius intereſt admonuerit, uel eius familiam, insimulari non poterit, clam uoluisse quicquã facere [s]. Hincq; apparet, hac in specie comprendi qualemcunq; protestationem, siue animum nostrum declaret, siue iuris nostri alieni ue cõseruandi causa facta sit, dum à sola uoluntate nostra id pendeat cuius rei plurimis casibus accipi exemplum potest, ut cum creditori solutionis causa debitor fundũ pignoratũ dat, isq; protestatur, uelle priora iura sibi salua esse [t]: uel cũ qs sortẽ impræsentiarũ recipit saluo sibi iure usuras, uel pœnã huiusmodi ue accessiones petendi [v]: uel cum recepta ab aliquo ex pluribus reis debendi parte, protestatur creditor ius solidi sibi saluum esse debere [x]: uel cũ immunis aliquis onera subit, protestatus absq; immunitatis suæ præiudicio se id facere [y]: uel cum emphyteota alienat, saluo domini consensu, nẽq; deinde consenserit [z]. Sed & cum testator fundum legat, saluo iure coloni, ualet protestatio [a]: sicut & sententia qua iudex expensarũ uel fructuum taxationem sibi reseruat, uel in possessionem ex decreto suo mittit, saluo iure legitimi possessoris [b]: uel debitorem certa pecunia cõdemnat, saluo si intra decem dies illud uel illud fecerit [c], quod & in concessionibus principum receptum est, cum saluo inquiunt iure alieno, & si qua similia. Sed hic ambigua suboritur quæstio, an per contrariũ factum ea protestatio tollatur? & Bart. si incõtinenti subsequatur, non tolli existimauit, si ex interuallo secus [d]. Verum hac in re altius

q l. si ancillã. pro suo.
r c. eũ qui. de reg. iur.
s l. aut qui aliter. quod vi aut clam.
t Bart. l. si qs aliã. de sol.
v Bar. l. fin. de eo qđ cer.
x l. si credito, ri. C. de pa.
y l. j. C de his qui spon.
z l. j. C. de fun dis patri.
a l. si quis legauerit. de leg. j.
b l. terminato. C. de fruc. l. ille §. j. ad Treb.
c Spec tit. de sent. §. species.
d l per retentionẽ. C. de vsu.

ltius considerandum est. Videmus enim quæ in præfatio nibus dicuntur, in ipso contractu censeri repetita [e]. Vide nus item ea quæ tractata sunt, si in cōtractu omittātur, per errorem omissa censeri [f]: & errorem in principali. etiam in consequentibus existimari [g]. Videmus rursus ex præcedentibus dictis, intentionem cuiusq; aliquid facien dis declarari [h], etiam si extra illum actum, & ex interual lo dixerit [i]. Ad hæc iuris regula est: Cuiusq; uoluntatem mutatā non censeri: quæ procedit etiam si diutinum tem pus lapsum sit [k]: quapropter concludendum, protestatio nem etiam ad contrarium actum, qui ex interuallo inter uenerit trahendam: cum & lex protestationem in testa mento factam, etiam in codicillis obseruari mandet [l]: So lentq; codicilli etiam longo tempore post tabulas testa menti confici. Vnde & generalis est conclusio, Sole re codicillos, quocunq; tempore factos, secundum expres sam in testamento mentem declarari [m]. Obseruabitur autem id tum certius, cum protestationis uerba generali ter concepta, & futurum respiciunt [n]. Idem si ex natura rei talis protestantis mens argueretur, ut cum quis prote statur, nolle se alimenta donare, cum enim eorum præsta tio tractum habeat, etiam protestatio in futurum proten detur [o]. Idem si semper eadem ratio & causa subest, ut in eo qui se religionibus, metu initiari professus est [p], uel qui metu Tyranni soluit, uel matrimonium contrahit [q], & si qua similia. Idem si natura contractus id suadeat, ut in mandato quod nō solet protinus per procuratorem expediri [r]. Vnde si Titio mādaueris, ut hominem occidat, etiam si post aliquod tempus fecerit, mandati criminis

reus

e l. tertia §. j. de verb. oblig.
f l. ita stipulat. co. tit.
g l. & si me. §. j. de cōd. in
h l. si ser. plu. §. fi. de le. j.
i Bal. l. preci/bus. col. ij. C. de impu.
k l. sancimus. C. de testa.
l l. si quis. in prin. de leg. iij.
m l. talis. in fi. de leg. j.
n l. si ita stipu lat. ij. de
o d. l. nesen/nius.
p Bart. l. pe. ff. de cond. ob tur. cau.
q Gl. c. ad id. de spons.
r Bar. l. nō so lū. §. si man/dato. de iniur.

Nota Pr[...] protestatio ad contrariū actū [...] uallo subsequentē [...] fortificat. Regula fortifi[...]

reus eris. Tametsi dici poßit icci͂rco esse, quia factũ sub sequens, protestationi nõ solum non aduersatur, sed concordat, eiusq; executionem respicit[f]. Qua ratione etiam traditũ est, si in uenditione excepta sit seruitus, & deinde ex interuallo re tradita, stipulatio nulla seruitutis intercesserit, iure agi ad seruitutem posse[t], traditio enim executionem contractus respicit: quãuis sint qui ideo agi posse existimẽt, quia uenditori ex protestatione iam ius quæsitum erat[u]. A prædicta conclusione tres casus excipiuntur. Primus est in contractibus qui cum alio geruntur, & iusta est eius existimatio, à protestatione recessum credentis[x]: quod maxime obseruandum, cũ protestatio pœnalis est, seu usurarium pactum adiuuat. Unde per nouam conuentionem maiorum usurarum, non censetur obligatum pignus[y], quæ enim ex conuentione partium ob commodum actoris contractui insunt, non censentur nouata stipulatione repetita[z], ut fideiussores, pignora, pœnæ, usuræ. Alter est quando ex subsecuto actu aliqua protestantis pœnitentia arguitur: uerbigratia, cum quis protestatus est de actu, quem incõtinenti facere debebat, nam si ex interuallo fecerit, sicut in tẽpore pœnituit, ita & à protestatione ipsa discessisse uideri debet[a]. Idem si aliter gesserit quàm dixerat[b], præsumitur enim protestatũ rebus sic stantibus, capieturq; facilius huiusmodi mutationis coniectura in his quæ ex interuallo, quàm quæ in continenti fiant[c]. Tertius est casus, cum factum illud post protestationem cum alio gerendum esset, tunc enim factum contrarium, non autẽ protestatio obseruatur, ne alioquin ille damno præter mentem suam afficeretur[d].

Unde

f l. si vero. de euic.

t l. binarum. de ser. vrb.

u Alex. consi. 27. iij.

x Gl. l. pacta nouiss. C. de pact.

y d. l. per retẽtionem.

z l. si creditor. de noua.

a l. si tibi certũ. de ali. le.

b l. diuus. § li cet. de codi.

c l. nam ad ea. de cond.

d c. j. quod metus cau.

Limitat. j. Limitat. ij. Limitat. iij.

Vnde qui protestatur se nolle esse hæredē, si pecuniā de inde à statulibero causa conditionis implendæ accipiat, uidetur protestationi renunciare, cū ille liber non esset, frustraq; pecuniā dedisset, nisi renunciatum cēseretur [e], merito ad factū attēdimus, protestationē nihili facimus. Sed tamen & hoc perpetuum non est, & plerunq; præualebit protestatio. Quid enim si ille cum quo actus geritur protestationi consenserit [f]? ualebit utique, dum in ea materia agatur, quæ uolūtati contrahētium subijciatur sufficietq; uel tacitus consensus, unde qui salua prouocatione ad sedē apostolicam, ad archiepiscopum accessit: si ab eo tanquam contraria allegans reijciatur, protestationi renunciasse non censebitur [g], quia archiepiscopus eum reijciens protestationi tacitè consensisse uidetur. Quid item si pars quidē non consensit, sed tamen subest iusta causa, puta metus uel iussus iudicis? certe protestatio ualebit [h], actus cōtrarius nō seruabitur. Quid rursus in foro quod conscientiæ uocamus? cum enim in eo solam mentem perspiciamus, protestantisq; testimonio stetur, tum quoq; protestatio præualebit [i]. Quapropter si mulier iurauerit patri, se fundum dotalem nunquā alienaturam, atq; ita sit protestata, si inde alienauerit, etiam conceptis uerbis, tamen uerius est protestationē ualere, contractum nō ualere [k]: quoniā sequens iuramētū per prius eliditur, & legis Iuliæ prohibitio firma remanet: poterit tamen emptor actione de dolo id cōsequi quod sua interest, cum fraude mulier egerit, quæ eū prioris illius iurisiurandi non admonuerit [l]. Et hoc in iuramento obseruandum, quod principaliter Deo præstatur, & ex foro

e l. pro hære. de §. papin. de acq. hær.

f Glo. d. l. pacta.

g c. solicitudinem. de apel. in fi.

h l. qui aliena. §. fi. de acq.

i c. tua. de spōsal.

k Alex. cōsil. 16. iij.

l Glo. c. licet. de iur. in. 6.

conscientiæ interpretationē capit. Cæterum & quoties eodem momēto actus protestatioq; illi cōtraria perficiūtur, protestationē ualere, actū perimi Bartol. sensit: eo exemplo, cum quis dicit, obligo me nō animo obligandi, non enim censebitur obligatus [m]: quæ sententia eo quoq; exemplo fulciri potest, quo traditum est, creditorē uenditioni pignoris, saluo iure suo, consentientē, nihil agere, & saluū illi ius remanere [n]. Ita & si testator fundi sui fructum, deducto usu, legauerit, propter protestationem deductionis usus, legatū perimitur [o]. Vnde apparet etiā parum referre, siue protestatio ipsi facto contraria sit, siue consequētibus intrinsecus facti substantiam, qualis est usus in fructu semper enim factum perimitur, protestatio efficacior erit: quod si protestatio adminiculū aliquod respiciat, secus est [p], ut cum testator usumfructum fundi legat, & protestatur ne eum sequatur aditus, cum uia adminiculum quoddam sit, non autē pars substātiæ usussfructus inutiliter illud adiectum uidebitur. Verum & cum precario aliquid datur, sub protestatione, quod in Calendas Iulias poßideat, protestatio ceu contra precarij substantiam reijcitur [q], quia ea in fauorem accipiētis facta est, qui uerisimiliter consensurus est, ut saltem simpliciter cōtractus ualeat, nec omnino extinguatur [r], cū uel modicum habere præstet quàm nihil. Sed & quoties lex protestationi repugnat, semper contrario actu tollitur: ut cum quis saluo iure appellationis Metropoliten adijt, illeq; eum non reiecit, adeundo enim iudicem, censetur à lege appellationi renunciasse [s]. Idem in diacono, qui in ordinis assumptione protestatus erat, ut saluum sibi

m l. obl. subst. de actio. & oblig.
n l. si debitor. §. j. quibus mod. pig.
o l. per seruū. §. penul. de usu & ha.
p l. j §. j. si usufr. pet.
q l. cum precario. ff. de pc.
r l. si peculiū. §. j. vbi Bar. de pec. leg.
s d. c. solicitudinem.

uum sibi ius ducendæ uxoris esset [t]. Idem in eo qui sacerdotium accepit cum protestatione, quod non renunciabat gratiæ sibi causa alterius obtinendi concessæ [u]: frustra enim, lege prohibente, protestatus est. Sed hæc magis ad primam speciem pertinent. Et hæc quidem tum in animaduersione sunt, cum protestationi contrarius est actus: sed si non contrarius, uerum diuersus sit, in confesso est, huiusmodi actum ambiguum ex protestatione declarari [x]: ut cum quis respondeat libello, animo litem non contestandi, ualet responsio, & censetur responsum ut simpliciter iudex instruatur [y]: & cũ quis adit iudicem, saluo iure propria autoritate exequendi, quod ex pacto sibi competit, nam non censebitur illi renũciasse [z], & cum quis in iudicio protestatur, se iudicem non approbare, non existimabitur prorogata iurisdictio [a]: & cum ad rogatum rei, respondet actor, uelle se testibus uti quatenus uerum dicant, excusabit eum protestatio à falsi pœna [b]: & si quis de possessione aduersariũ deijciat, protesteturq; se ciuilem tãtum uel naturalem uelle acquirere, ualebit protestatio [c], cum alioquin omnem abstulisse uideretur [d]. Intelligendum tamen ex protestatione declarari actum ambiguum, quando huiusmodi interpretatio ab animo protestantis pendet, secus si à legis dispositione, quod suprà diximus. Idemq; si ea legis dispositio non ex ueritate, sed ex quadam firmiore præsumptione oriatur [e]. Sed & si declarationem turpem & illicitam induceret, non esse ei standum, receptius est [f]. In tertia specie, cum de his protestamur, quæ à facto nostro, itemq; alterius pendent, non

t c. diaconi 28. dist.
u Cle. gratiæ, de rescrip.
x Gl. l. in concubinatu. de concub.
y Doct. c. j. de lit. conte.
z Alex. consi. 130. in. 5.
a Alex. l. si ita scriptũ. de leg. j.
b Bartol. l. diuus. de fal.
c Gl. j. C. uti poss. verb. nec vi.
d Glo. Bart. l. sed si nolit. de acq. poss.
e Gl. c. p tuas. de cõd. app. Iason. d. §. morte.
f Aret. d. l. ti. tia. §. j.

Si uero de iure quærendo agatur, tunc satis est partē admoneri, nec consensus requiritur. Et ideo si creditori Titij prædixero, ne me in fideiussorē accipiat, quia si acceptus fuerim nolo obligari, isq; nō contradixerit, sed simpliciter tacuerit, & deinde me in fideiussorē acceperit, non tenebor[m]. sibi enim imputet, qui protestationi meæ sciens nō est aduersatus: idq; frequētius receptū est, tametsi non parum à ueteribus hac in re altercatum sit, Bartolusq; ipse[n] aliter quandoq; disseruerit, qui distinguit, protestatio causa obligationis tollēdæ fiat, an uero limitandæ, ut hoc casu nō requiratur expressus cōsensus, illo requiratur: sed crebriore calculo id reprobatū extat[o]. Sed & cum ab emphyteota, qui per triēnium non soluerat, dominus canonē etiā futuri temporis recipit, protestaturq; ius caduci sibi saluum fore, nisi emphyteota contradicat, sensit Bartolus protestationē sustineri[p]: quod opinor ea ratione defendi potest, tanquā emphyteota tacendo cōsentire uideatur, agit enim de eo iure quærēdo, à quo ceciderat, merito lapso solutionis tempore, manus iniici fundo poterit[q]. Sunt tamen & alij casus, quibus taciturnitas sufficit, lexq; cōsensum interpretatur, ut cū de priuilegij remißione agitur[r]: cum enim facilius priui legio quàm iuri derogetur, silentium pro consensu est. Vnde si tibi ptester, quod si mecū cōtraxeris, intēdo fore, ne priuilegio ulli locus sit, tuq; tacueris, perinde erit, ac si consensisses. Idem cū præter silētium aliquod quoq; factum interuenit, quale est receptio literarum[s]: quamobrem paterfami. literis filij asserentis se mutuum quasi ex mādato eius contraxisse, receptis, si obligari nō uult,

m Bar d.l.pacta nouiss.

n Bartol.d.§. morte.

o Imo & Alexan.ibi.

p Bart.l.ij.C. de iu.emph.

q Moder.d.c. cum M.

r Gl.l.si fideiussor. q fat. cog.

s Clemē. j. de procur.

nec uideri consensisse, continuo protestationem contraria uoluntatis interponere debet[t]. Nec hic ego Pauli Castrensis sententiam sequor, id constitutũ asserentis propter odium exceptionis, quæ ex Macedoniano Senatusconsulto oritur: itemq; quia uel sola scientia pater obligatur: nam respectu patris, quod ipse ex contractu filij obligari non debeat, regulare est, nec odium aliquod adest. Quod autem sola scientia obligetur, uerum est, cum pater scit, & prohibere potest, nec prohibet[u]: at ubi abest, qui noster casus est, non uidetur cõsentire, nisi acceptis literis. Illud fateor, cum lex continuo contestationem interponi uelit, arbitrio iudicis id intelligendum, ut tempus huic non denegetur legendi, cogitandi, peritiores consulendi: debet enim uerisimilis esse consensus, qui præsumptioni legis innititur. Quid enim si rationem calculi hæ literæ contineant: num credendum erit dispunctioni consensum[x]? Iason enim negat, & recte, nam & cum procurator scripsisset domino, se eius nomine centum Titio donasse[y], respondit Raphaël Comensis receptis literis ius saluum domino esse perscrutãdi, donatio uere facta esset uel ne. Cæterum sunt qui in iudicialibus quoq; taciturnitatem pro consensu esse existimauerint: sed horum sentẽtia recepta non est: quod eo exemplo proditum est, Cum quis testes in iudicio interrogari citra iuramenti religionem curauit, aduersarius enim qui præsens & sciens tacuit, nõ tamen acquieuisse existimabitur[z]: aut enim actus fit à iudice, & tacens non censetur consentire, nisi lapso conquerendi prouocandi'ue tempore[a]: aut fit à parte, & tunc idem obseruan

t l. si filius. ff. ad macedo.

u l. si tamẽ. eo. tit.

x Iaso. repe. l. admonendi. col. 53.

y Com. consi. 177.

z c. tuis. de testib.

a c. si. de accu.

Taciturnitas in iudicialibus an habeat consensus,

obseruandum, quod in extraiudicialibus, ut qui contra dicendo actum impedire potuit, & nõ fecit, cẽseatur ap probasse[b], alioquin cõtra[c]. Ad hanc sectionẽ etiam per tinet, cum iuris nostri conseruandi causa protestamur, ut cum legatarius hæredi rẽ legatam alienanti cõsentit, saluo iure ad pretium, non enim alius consensus requiri tur[d], imò etiã contradicẽte hærede, saluũ esset huiusmo di ius: sicut quando aliquis immunis subit munera, cũ se immunitati renunciare nolle prædixisset[e]. Nam & mo nachus post probationis annum, pallium, cucullionemq; indutus, si nõ ideo uelle se initiari protestatus sit, nõ cen sebitur professus[f], etiam si protestationi huic monachi aduersati sint: hic enim agit ne ulterius aggrauetur, un de satis est si protestatio ei cuius intereſt palã facta sit, nec enim tunc eius consensus requiritur[g]. Qui enim cer tior factus est, nõ debet cõqueri si alius iure suo utatur. Sed quid si is qui lædi posset incertus sit; quo modo ad moneri poterit? Finge constituisse me iam diu Titiũ pro curatorem meum, quẽ nunc uelim reuocare, nõ enim diui nare possum quis cum eo contracturus sit, & si certus sit locus in quo contrahendum est, sufficit si protestatio hu iusmodi ibi proscribatur[h], & publice proponatur[i]: quod si locus quoque incertus sit, frequentißima urbis parte proscribendum est, edictaq; proponenda: & ita crebrior se habet sententia[k], quam ueram esse etiam eo casu arbitror, quo faciliter potuit protestans de lo co, uel persona certiorari: adhuc enim uidetur sufficere edictum cum hic principaliter non agat ut alium sibi obliget, sed solum ut se exoneret, ne ex mandato quod

b l. j. C. de rel.
c Bar. d. l. pom po. §. rati. de pro. u.
d l. codicil'is. §. j. de leg. ij
e Bart. d. l. j. C. de his q. sp.
f inno. d. c. j. qđ me. cau.
g l. si mandas sem. ff. mãd.
h l. sed si pup. §. proscri. de institut.
i l. si putator. ad. l. aquil.
k Barto. l. qui hominẽ. §. si titiũ. de sol.

reuocauit poßit obligari. Illud constat, ut quis se ab obligatione legali absq; facto suo orta exoneret, nõ requiri aliam partis sciẽtiam: ut cũ pater protestatur, se electioni filij, qua in decurionẽ cooptatus est, non consentire [l]: cũ enim absq; suo facto ex præsumpto cõsensu obligaretur, per cõtrariæ uoluntatis testationẽ præsumptio eliditur, & remanet liberatus: in actionibus enim legũ, scientia partis necessario non requiritur [m]. Sed quid si is qui admonendus est absens sit? & regulariter uidetur sufficere, si adhibitis testibus protestetur [n]: sicut etiã solemus dicere, cum quis metu aduersarij nõ audet coram eo protestari [o], satis enim erit si id ipsum publice, uel corã probis uiris faciat [p]: quod tamẽ nõ procedit, cũ aduersarius ipse est iudex, tũ enim debet corã alio iudice protestari: [q] quod si de iudice conquerar: haudquaquam mihi necessitas iniũgitur eũ diutius perquirẽdi, sed sufficiet si apud tribunal testationẽ interposuero [r], dum talis sit, qui pro tribunali ius dicat, alioqui corã honestis personis testari nos lex iubet [s]. Sed & his casibus, quibus in ius uocari de domo quis potest, putarim etiã protestationẽ ad domum trãsmissam sufficere [t]: quod maxime in ea protestatione obseruandum, qua quis aliũ non offendit, sed se excusat, ne clam fecisse uideri poßit, tũc enim & uxori, et amico, & familiæ denunciari potest [u]. Sed & emptor pupillo, si tutore careat, uel is absens sit, euictionis causa denuntiare poterit [x]: quod pupilli fauore introductum est, ne sola testatiõe eo absente facta periclitaretur. Sed an scriptura protestationi necessaria est? & responsum est non esse [y], nisi cum protestatio uice actionis, uel exceptionis obijcitur

l l. honores. §. fi. de decur.
m l. si pecuniã. §. plane. de cond. ob cau.
n l. labeo, de nau. fœn.
o l. fi. C. de his q per met.
p l. iubemus. C. de def.
q l. vt perfectius. C. de anna. præf.
r l. 1. §. adeundi. qñ. ap. sit.
s c. pastoralis. §. fi. de offi. del.
t Bart. l. iij. §. prætor. de dam infe. d. cle. causam.
u d. l. aut qui aliter.
x l. si dictũ. in fi. de euict.
y l. fi. C. de nego. gest.

obijcitur, ut cũ præſcriptionẽ interrumpere uolumus [z], uel exceptionem non numeratæ dotis opponere [a], nam ſi, cut actio in ſcriptis neceſſario edenda eſt, & exceptio in actis produceda, ita & proteſtatio ſcripturã requirit, cum earum uicem ſuſtinet. Hinc præſbyteri ſi tutelam ac ceptare uolunt, ex ſcripto proteſtari debent [b], is enim actus fori eſt. Idem cum maritus uxoris aſſectatori denun ciat, ne cum ea conueniat [c], cum enim impune eum occi dere poſsit, iusq; propria autoritate ſibi dicat, ſcriptura neceſſaria eſt, perinde ac in iudicijs. Sunt & qui idem exiſtiment, quoties aliquis filio uel agnato denunciat, ut curam furioſi ſuſcipiat [d]: oportet enim ex ſcriptis atte ſtationem eis dirigere, alioquin denuncianti hæreditatis lucrum non defertur. Ego accepi, quamuis lex ſcripturæ mentionem faciat, non tamen eam probationem exclu dere quæ teſtibus fit [e].

z d.l. vt perfectius.
a Gl. in auth. de temp. nõ num. dot.
b autẽ. preſbyteros. C. de epiſ. & cler.
c aũt. ſi qs ei. C. de adult.
d auten. vt cũ de appel. ſi quis de prædictis
e l. j. C. de iure emphy.

SVPEREST ut ad ſecundam ſpeciem deueniamus, quæ à nunciando nomen ſumit, quoniã ab eius facto, cui aliquid nunciamus, effectũ habeat. In hac quoq; dupliciter diſtingui poteſt, aut enim huiuſmodi denunciatio regulas iuris imitatur, aut aduerſatur. De prima uidẽdum, & eius exemplum eſt, cũ aliquem admones, ut id faciat quod debet, ueluti debitorem meum interpello, ut mihi ſoluat, ualet huiuſmodi requiſitio [f], & eum in mora con ſtituit, nec alia fides ei fieri debet, qui obligationis à ſe contractæ probabilẽ ignorantiam nõ habet [g]: quod ſi ha beret, ut quia in alterius locũ ſucceſsiſſet, & alieno ex fa cto obligatus eſſet, tunc fides ei facienda eſt [h], oſtenden dumq; nominis contracti inſtrumentum, uel aliâs autori

f l. quod te. ſi cert. pet.
g l. ſi. pro ſuo.
h Cle. cauſã. de elec.

tate iudicis ei iubendū ut faciat, quia res ita se habeat.[i] Sed & si mihi cētum spoponderis post Titij mortem, & denunciē, ut soluas quia decesserit Titius, huius rei fidē saltem duorum testium relatione tibi facere debebo, alioquin iuste credes in humanis adhuc esse Titium. Qua ratione etiā emptor, cui mota est cōtrouersia, uenditori denunciās, ut litē suscipiat, cœptæ litis fidē, citationisq; uel libelli copiam ei facere debet, cū alioqum iuste credere posset, controuersiam nullā adhuc esse. Sed & debet huiusmodi denunciatio clara esse: certioremq; uenditorē facere cur ei denunciet ur, nēpe ut ueniat, & iudiciū suscipiat[k], ne uēditor idcirco se admonitū credat, ut ipsi emptori instrumēta probationesq; suggerat[l], non ut liti assistat: unde tametsi sciat litē motam, tamen receptius est incitationem hāc necessariam esse[m]. Et hoc est quod lex ait, autorē laudandū[n]: id est citandū, & ad partes trahēdum, quamuis nihil referat uerba expreßim incitatoria sint, an tacite hoc inducant. Quid enim si debitorē meū interpellans, urbaniusq; agēdum putans sic dixerim? Indigerē tali pecunia, uel nihil mihi in præsentia antiquius esset, quàm si meæ illius pecuniolæ meminisses, opinor recte interpellatum uideri. Cæterum & loco, & tempore congruo facienda est, regulariterq; receptum est, quemlibet locū, & quodlibet tēpus idoneum uideri[o]: unde & in ecclesia, & feriato die ualet denūciatio, actus enim est extraiudicialis, qui quandocunque fieri potest: quapropter quibus casibus in iudicio fieri debet, aliud esset obseruandum[p]: conferenda tamen erit solutio in locum & tempus idoneum. Potero igitur te in Lupanari fortuito

i l. fin. de lege com.

k c. si. de emp. & vend.

l l. eptori. C. de euict.

m l. qui absenti. ff. de procurat.

n l. herēnius. §. j. de euict.

o l. dies. C. de ferijs.

p l. cum postu lassem. infra tit. j.

Notādū i pratica,

tuito repertum, interpellare, ut mihi loco congruo solvas: potero tibi noctu inuento prædicere, ut cras mihi de reliquis satisfacias, non enim tempus noctis sat idoneum est recipiendis nummis, sicut nec cum quis in mensa uel in lectulo est, uel transuehitur, uel funeralem pompam ducit[q], & si qua simili ad hanc quoque speciem pertinet, cum inhibeo tibi ne id facias, quod iure facere nõ potes, & in hoc enim regulam iuris imitamur, ualetq; huiusmodi denuntiatio, efficitq; ut quod alioqui clam fecisse uidereris, ui censeatur factum[r]: quod si iusta causa præcessit, qua iuste facere arbitrabaris, debet tibi fieri fides eam causam amplius non subesse, cum aliter inhibitio sit nulla: quod eo exemplo receptum est, cum quis exulem publicum hostem occidere uellet, isq; obnunciabat abolitionem indulgentiamq; criminis se consecutum, non erit ei credendum[s], nisi in promptu assertionem suam ueram esse docuerit, uel in iudicium se tunc uenturum obtulerit[s], poßitq; tuto deduci. Sanè his casibus procuratoris quoque denuntiatio sufficiet[t], quoniam iuris communis regulæ consentanea est, quod & in negociorum gestore, & in coniuncta persona receptum est[u], dum tamen debitorem interpellent, ut ipsi creditori soluat[x], negociorum enim gestori uel coniunctæ personæ solui non potest. Nunc ad secundam transeundum, in qua id regulariter fatendum est denunciationem, quæ regulis iuris aduersatur, non ualere, ut cum incito ut id facias quod in tua potestate est uelis uel nolis[y], nec enim meo suasu auferre ius tuum possum: præstat tamen hæc

q l.ij. ff. de in ius voc.

r l.j.&.ij.q& vi.

s l.non o&s.in fi.de re mil.

s Alexã. d.§. morte.

t l.cũ fatis.§. fi.C.de agr. & cen.

v l.si qs solu. §.j.de vsu.

x Bar.l.si se uum.§ nũc videndũ.de verb.ob.

y l.fideiussor. cred.de fid.

denuntiatio protestanti iustam excusationis causam, ut cum per eum nõ steterit, cõditio pro impleta habeatur[z], unde & debitorẽ excusat, q soluere creditori uoluerit, ne in mora amplius cẽseatur, sed ipse potius creditor[a]: qua ratione & creditor cõditionalis, qui conditionẽ adimplere potuit, huiusmodi nunciatione in mora cõstitui tur[b]: & uice uersa idẽ in debitore cõditionali respõsum est, qui interpellatus conditionẽ adimplere neglexit, siue is ex ultima uoluntate debeat[c], siue legis iussu[d], siue sententia iudicis[e], siue, ut ego opinor, ex cõtractu, ut cũ ita stipulatus sum, si hominẽ Pamphilũ nõ dederis: centum dabis? postquã enim denũciauero ut hominẽ des, tuq; neglexeris nõ amplius homo, sed pecunia debebitur[f], quod Paradoxorum lib. I. cap. XI. latius à nobis disputatũ est. Quod in incitatoria hac specie dictũ est ut regulariter non ualeat, in prohibitoria quoq; receptum est, cum id prohibemus, quo ꝓhibito facere arbitrariũ est: pari enim rõne obnũciatione mea efficere nõ possum, ut quod arbitrij tui est, id nõ sit: qđ maxime obseruãdũ si nullã iustã cãm habuero[g] uel etiã si habuero, sed tu salua honestate & existimatione tua obtemperare nõ possis[h], uel si ad me negocium illud nihil attineat, is enim cuius nõ interest, uix est ut audiri debeat[i], nisi in id tantum, ut quod clam erat detexisse, scientiamq; qualẽqualẽ induxisse uideatur[k], quæ tamen scientia eo modo inducta alteri non proderit, qui uel in dolo sit, uel de lucro captãdo in alterius damnum tractet[l]. Quandoq; tamen inhibitio huiusmodi ualet, nempe cum eius qui prohibet interest, iustaq; causa subest, & à principio priusquam ius aliquod sibi

z l. si titius sta tuas. & cõd.
a d. l. si seruũ. §. sequitur.
b l. hæc condi tio si in ca pito. de con di. & demõ.
c l. j §. itẽ si. ad leg. fal.
d Gl. l. I. C. de his quib. vt indig.
e Bar. l. suus. §. si. de hær. insti.
f l. ita stip. de verb. ob.
g l. si maior. C. de re. vẽ.
h l. quintus. mand.
i l. ij. quod fal so tut.
k l. itẽ §. peti tam. de peti. hæred.
l d. l. ij.

sibi quæreretur fuit monitus[m]: ut cum denuncio, ne emas talem fundum, quia est meus, uel mihi obligatus[n]: uel cũ te admoneo ne uendas, quia fundum ipsum uendicaturus sum: nisi parueris, uideberis dolo distraxisse[o]. Idem etiã cum creditores testato emptorem conueniunt, ne debitoris sui bona temere emat, si emerit, dolo emisse censebitur[p]: quod si postquam emerit denuncietur, nulla est interpellatio, nisi assertionis illius fiat fides, idq; instrumẽtorum exhibitione[q], uel iudicis autoritate, quod suprà à nobis proditum est. Et cum tradiderimus quæ alieni arbitrij sunt, non posse nos nostra denunciatione efficere, ut ideo minus sint, consequens est ut idẽ multo fortius fateamur, cũ ei prohibemus ne faciat quod facere tenetur, ut si uẽditori quis prohibeat, ne fundum uẽditum tradat[r], ut si debitor ei qui pro se cõstituit denũciet ne soluat[s], qui enim facere quisquam potest ne uenditor fidẽ nõ seruet, aut qui cõstituit nõ soluat? quod eo magis seruandũ est, cũ nulla prohibitionis iusta aut uera affertur ratio, tametsi etiam si allegetur tantũ idem sit, cum nihil referat quid uerum non sit, an non probatum[t]. Oportet igitur, si iusta & uera causa prohibitionis subsit, ut denuntiatio ualeat, fidem fieri, instrumentumq; ei cui denunciatur legi[u], uel eius exemplum ei relinqui, eadem quam superiori casu diximus ratione. Sola tamen uerisimilis causæ allegatio alicuius quandoque effectus est, in eoq; sufficit ut excusandus sit debitor, nisi cautio à creditore præstetur indemnem eum eius denunciationis causa futurum[x], quod in arbitrio iudicis plurimum residet. Sed & uerisimilis causa id efficit ut excusari debeat qui denun

m l. virilis. §. pen. de leg. præst.
n l. si fundũ. C. de rei vẽ.
o l. fulcinius. quibus ex cau. in poss.
p l. ait. infra si quis parti, ceps. ff. quæ in frau. cre.
q l. nomen. C. quæ res pi.
r l. si quis prohibuit. de de publi.
s l. vtrũ. de cõ sti. pec.
t Arch. 30. q. 5. iudicãtẽ.
v d. clem. cau sam. d. l. nomen.
x l. hæc autẽ. ff. si cui plus quã per le.

denũcianti credidit[y], *poßitq́; aduersus eum de dolo agi, & si soluendo nõ fuerit, restitutio in integrum detur*[z]. *Sed et quoties res principaliter ad denũciantẽ pertinet, denũciationi huiusmodi etiã si alia fides tũc nõ fiat, obsequendũ est*[a]: *ut cũ debitor fideiussorem suũ admonet, ne creditori soluat, quia pacti, uel acceptilationis, uel alia exceptione tutus est. Idem cũ à denũciantis uolũtate res omnis effectũ sumit, quapropter creditore denũciãte debitori ne soluat, iuste parendum est, moraq́; omnis diluitur*[b]. *Sicut & cũ prohibetur quod sola denunciantis uoluntate illicitũ fit, ualet protestatio: ut si uetuero ne fundum aucupij aut uenationis causa ingrediaris*,[c] *ne negocia administres, ne mãdato tibi ceu procuratori meo facto amplius utaris, id enim mei plane liberi arbitrij est, unde alia probationis fides nõ est necessaria. Sed an huiusmodi denũtiatio per ꝓcuratorẽ fieri poßit? Et clarũ est posse, dũ mãdati huius fides fiat*[d], *ꝗ si nõ fiat, cautio rati nequaquã sufficeret*[e]. *Lex enim si fieri denũciationẽ iubet, ut is cui ea fit cognoscat rẽ ita esse: quæ notitia ex cautione huiusmodi nõ percipitur, tãetsi aliàs in iudicialibus, & in noui operis nũciatione, quod iudicij præuia sit sufficiat*[f], *idq́; receptius est. Quapropter nec negociorũ gestori id ius cõpetit, nisi in his casibus qbus sola notitia à quocũq; facta sufficit*[g]: *ius cũ poßessori hæreditatis denũciamus ne bona distrahat, quoniam hæreditas ad eum nõ pertinet cõstituetur enim in mala fide*[h]. *Qua ratione & appellationis intimatio à negociorum gestore fieri potest*[i], *quod multo magis in cõiuncta persona admittendum*[k]. *Sed an procuratori fieri poterit? & non putarim*

y l.j. de eo per quem fact.
z l.ij. eo. tit.
a l. si fideiussor. mand.
b d. §. sequitur.
c l. diuus. de ser. rust.
d d. l. si quis. in si. depos.
e Bal. in rub. extra de ꝓcur.
f l. de pup. §. qui procuratorio.
g Bar. l. facta. §. si hæres. ad Treb.
h d. §. petitã.
i Rota. 127. nouiss.
k d. l. qui absentem.

putarim, nisi his casibus, quibus sciētia pcuratoris domino nocet [l]*: quod & tum quoq; nō procedit, cū lex in domini plenā notitiā peruenire aliquid iuberet, nō enim sufficeret etiā specialē procuratorē admoneri* [m]*.* [l] procuratoris. de trib. [m] Glo. d. cle. causam. uer. appellatū.

¶ Serui [b] appellatio etiam ad ancillam refertur.

¶ Familiæ [c] appellatione liberi quoque continentur.

Item non procedit, nisi cum dominus ipse propter absentiā cōueniri nequit [n]*. sed & cū animi uitium, puta malam fidem domini inducere uolumus, nunquam sufficit procuratori nunciare* [o]*.* [n] d. l. aut qui aliter.

b ¶ §. SERVI. *E conuerso autem appellatione ancillæ, serui non continentur* [p]*: quod obseruandū est, etiam si eadē utriusq; ratio sit* [q]*, nisi gratia frequentioris usus de fœminis mētio facta proponatur. Quapropter si lex prohibeat capras in uilla haberi, nec hircos quidem habere licebit, atq; ita ex facto responsum fuisse constat* [r]*: aruis enim calamitosum, præsertimq; Baccho, infestum id animal est, ut etiam Græco epigrammate admonemur.* [o] d. §. petitā. [p] l. seruis. de lega. iij. [q] C. quoniam. de sim. [r] Albe. in sta. j. q. 104.

Κἤν με φάγεις ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω
Οσσον ἐπισπεῖσαι σοι τράγε θυομένῳ.

Rode *caper uitem, tamen hinc cum stabis ad aram*
In tua quod spargi cornua possit, erit.

c ¶ §. FAMILIAE. *De familiæ significatione infrà latius differetur, quod ad præsentem rem attinet dubium faciebat, quoniam familia ab osco uerbo famul deducitur, quod seruum significat, atq; ideo de seruis proprie dici debuit, non autem ad filios, uel etiam liberos ho=*

mines

mines trahi:sed tamen usus aliter obtinuit.Hincq; sequitur,ut argumentum ab Etymo, itemq; quod in Topicis M. Cicero à coniugatis uocat,probabile,non autem concludens semper sit.

Vnicus [d] seruus familiæ appellatione non continetur: nec duo quidem [e] familiam faciunt.

d ¶ §. VNICVS. *Vid[illegible] hinc Baldi sententia confutatur* [f]*: Existimauit ipse cõstitutionem de eo qui cũ familia accesserit uerba facientẽ, illũ quoq; complecti, qui cum unico seruo accedat, si eum solum habuerit. Sed ego rationẽ legis perpendendam magis crediderim, quæ si in dubium deducatur, propius erit ut de unico seruo familia, quatenus ad personas refertur, dici nequeat: in interdicto tamen à familia deiectus* [t] *dicitur, qui uel ab unico seruo deiectus est: sed id ex interpretatione, non ex ui uerborum est. Sed quid si lex municipalis cuiquã alienigenæ ius ciuitatis cõcedi prohibeat, nisi per decennium cum familia in urbe habitauerit, an is qui relictis parentibus & familia, cum unico seruo habitauerit, reijcietur? Et ex facto consultus reijci respondi, tum huius responsi argumento, tum quia familiam alibi maiorem reliquerat, & in patria ius incolatus retinuerat, ad quam uerisimile est eum quandoq; reuersurũ fuisse. Lex autẽ municipalis id beneficium concedit his, quos per tanti temporis incolatum suspicatur non recessuros.*

e ¶ NEC DVO QVIDEM. *Tres ergo familiam constituent* [u] *sicut & collegium, cœtus uero decem homines requirit* [x]*, quod & de turba dicendum est* [y]*,*

quæ uox

f Bald. l. iubemus §. fin. autẽ. C. ad Treb.

t l. j §. familiæ. de vi & vi arma.

u l. neratius. infra eod.

x l. j. C. de tuto. ill. perf.

y l. prętor. vi bon. rap.

quæ uox à Græco sermone τύρβη deducitur, quod & de congregatione[z] ego crediderim, nisi ex subiecto argumēto aliud inducatur, quo casu à Canonistis nō dissentirem, qui uel ex duobus congregationem constare dixerūt. Sed & populū plebem'ue decem uiris confici plerique existimauerūt: quod nusquā probatur, & ratione caret: cum maiorem numerum populi appellatio, quam cœtus requirat. Sanè dubium non est, [z] c. j. de elect.

CAIVS LIB. XXI.

LEX XLI.

ARmorum appellatio non vtique tantum

quin decem oues gregem cōstituant, quod de minoribus animalibus solum intelligitur: nam quinq; sues, uel quatuor equinos pullos, gregem suum equorum'ue conficere Bartolus sentit[a]. Cuius rei argumento, si lex pœnam ei qui gentem congregauerit, imponat, eum non puniri existimauit, qui minus decem peditibus, aut quatuor equitibus contulerit. Sed mihi magis arridet, ne à turba gentem distinguamus, idemq; utroq; sit casu. Illud non omittendum, tametsi uniuersitates huiusmodi ex pluribus personis consistant, cæteris extinctis, ius uniuersitatis in unum recidere, nec extingui[b].

[a] l. oues, de abig.

[b] l. sicut. in fi. quod cuiusc. vni.

ARMORVM. *Armorum appellatio non ad ea tantum, quæ offendendi causa habemus, refertur, sed & ea continet, quæ pro nostri corporis tutela gerimus, ut clypeus, & caßis: quod si lex non de armis, sed de telis loquatur, aliud est: nam hæc uox ea solum significat, quæ alterius lædendi causa habentur[a]. Nec Angeli[b] sententiā sequi poßum improprie arma dici existimātis, quæ solum*

[a] Bart. l. j. et fi. de vi. pubi.

[b] Ang l. si pignore, de fur.

lum defensionis causa parantur, id enim à Iurisconsulti nostri mēte procul abest: non tamen negauerim, ex subiecta materia, armorū appellationem aliter quandoq; assumi: ut in Iustiniani constitutione [c], *qua fabricensibus inhibet, ne arma priuatis hominibus uendant: intelligitur enim de his quæ militantibus usui esse possent, quoniam id publicæ securitatis causa cōstitutum fuit. Qui ergo cultrum uel fustem habuerit, nō tenebitur* [d],

c Authen. de armis.

scuta, & gladios, & galeas significat, sed & fustes, & lapides.

VLP. LIB. LXII. LEX XLII.

tametsi & cultellus quo panem incidimus, uel calamum acuimus, idemq; in graphio, armorum nomine non comprendatur: & ideo si quis huiusmodi gladiolo aliquem occidat, non uideri eum occidendi animum habuisse [e], *Aretinus* [f] *respōdit. Sed & constitutio qua Monachis tenere arma nō permittitur, haudquaquam de fustibus & lapidibus intelligitur, cum hæc in alium usum haberi uerisimilius* [g] *sit, consuetudoq; uulgaris sermonis hoc hodie habet, ne appellatione armorum contineantur* [h]. *Sed cum Iustiniani sanctio, qua arma à priuatis retineri prohibitū diximus, consuetudine nō seruetur, an licebit machinas fusiles habere? quales sunt quas Bombardas, Colubrinas, Sclopos maiores uocamus? & non licere crediderim, cætera enim arma alio prætextu haberi possunt, at huiusmodi quæ ad demolitionem murorum solū sunt usui, nullo pacto priuatis conceduntur, nec ad hunc casum uidetur producenda consuetudo.*

d Gl. dicta authen.
e c. significasti. de homi.
f Consi. 80.
g Cle. i. de statu mon.
h Card. d. cle.

PROBRVM. a ¶ *Probrum pro crimine ipso quandoq; accipitur, sed quia ex huiusmodi delictis ignominia oritur, solentq; ea à conuiciantibus obijci, frequẽtior usus obtinuit, ut pro ignominia conuicijsq; accipiatur, sicut & opprobriũ, quod nil aliud est, quàm obiectũ probrũ, hocq; modo à Vallæ morsibus defenditur Vlpianus.*

PRobrũ & opprobriũ idẽ sũt. Probra quædam natura turpia sunt, quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis, vtputa furtũ[b], adulteriũ est natura turpe.

b ¶ FVRTVM. *Accursius ita intelligit ut furtũ, adulteriumq; natura probrum sit, quoniam in Decalogo legitur; Nõ furtum facies, nõ mœchaberis: quæ interpretatio ut uera sit, potest tamẽ ita punctis distingui, ut defendamus furtum nõ natura, sed ciuili lege probrum esse, adulterium uero etiam natura: nam legũtur fuisse aliqui populi, apud quos furari impune licebat, ut Aegyptij: quod ex Aristone Iuriscõsulto A. Gellius tradit. Lacedæmonijs certe etiam laudi dabatur esse furem, nec deprendi: quod hoc potißimum exercitamento cautiores diligentioresq; adolescentes fierent. Leges autem XII. tabularum aliquid quoq; de Lacedæmoniorum moribus sumpsisse dubium non est. Cum ergo communi omnium gentiũ iure furtũ non puniretur, meritò huiusmodi probrum magis ciuile, quàm naturale dicitur: quod nõ est de adulterio, id enim etiam iuregentium abbominabile est, utpote quod matrimonium polluit, datamq; à coniugibus inuicem fidem corrumpit. At hodie in his ciuitati-*

tibus quæ male instituta sunt, maior pecuniæ quàm mo rum ratio habetur, furesq; laqueo strangulantur, adulte ri multãtur pecunia. Sanè quamuis lege Iudæorum fures punirentur, nō tamen consequens est, iuregentium id cri mē puniri, nec enim soli Iudæi ius gentium constituunt: quibus, ut Cornel. Tacitus inqt, Moses nouos ritus, contrariosq; cæte ris mortalibus indidit. Sed etsi concedamus le ge naturali furtum ue tari[a]*, non tamen seque tur ut ideo sit probrū:*

a l. j. de fur.

nam & lege ciuili, non potest maritus donare uxori, & tamen huiusmodi donatione opprobrium aliquod non in ducitur. Illud ergo probrum est, quod non solū prohibe tur, sed etiam ignominia delinquentem afficit. Et hæc ut cunq; contra receptam sententiam induci possent, licet ab ea recedere periculosum sit.

per enimuero tutelæ damnari, hoc nō natura [c] ꝓbrū est, sed more ciuitatis: nec enim natura probrum est, quod potest & in hominē idoneum incidere.

c ¶ NON *natura. Distinctio hæc Iurisconsulti non ma gni effectus uidetur esse, quandoquidē parū refert, quis iure ciuili an naturali propudiosus sit, parem enim infa miæ notam sustinet*[b]*: multum uero refert in pactionibus quæ contra bonos mores fiunt: nam si contra bonos mo res, quatenus iure ciuili cōsiderantur, inītæ sint, iuramē to cōfirmantur*[c]*. Atq; hinc est, quod donatio inter uirū & uxorē, uel patrem & filium iureiurando sancita, ne cessario obseruanda est*[d]*, ut cōmuni calculo proditū est. quod procedit cū simpliciter lege ciuili contractus pro hibetur*

b l. j. de his q no.

c c. cū contingat. de iure iur.

d l. pacta quæ cōtra. C. de pact.

hibetur, nam si etiam pœna apposita sit, aliud forte esset dicendum[c]: idem si iuregentium cōuentio reprobata sit, huiusmodi enim nec iuramento quidem roboratur.

c l. cōuenire. de pact. do.

VERBO *uictus. Si quis legauerit Titio uictum censebitur omnia legasse quæ ei ad uiuēdū necessaria sunt, & ideo & uestiariū, & calceariū, & habitatio, & lectus debebitur: idemq; & si alimenta legata sint, uel educatio[a]: hæc enim nomina exæquata sūt. Legatis uero diarijs[b] uel cibarijs, secus est: Interpretamur autē diariū, unius diei cibū, quem Græci* δίαιταν *uocant. Sed quid si alicui promisero (quod uulgò dicimus) tribuere expensas? & uidentur uerba idem significare quod uictus ut uidelicet impēdere illi omnia tenear, quæ eius uitæ necessaria sunt. Sanè non probat Valla, ut uictus appellatione, de uestiario quoq; intelligamus, cū multæ sint regiones, in quibus uestes usui hominibus non sunt, ut in Aethiopia: quod ridiculū est, nec enim Aethiopum leges hic interpretamur, sed Romanorum, qui sine ueste nō solent, uiuere. Non tamen negauerim, hanc significationem ex interpretatione magis, quàm ex stricta uerborum ui esse: & ideo ex mente disponentis aliter quandoque iudicamus. Vnde si quis alimentis uel uictui renuntiauerit[c], non censebitur de uestiario uel calceario actum, huiusmodi*

IDEM LIB. LVIII.
LEX XLIII.

VErbo victus cōtinentur, quæ esui, potuiq;, cultuiq; corporis, quæq; ad viuendum homini necessaria sunt, vestē quoq; victus habere vicem, Labeo ait.

a l. si. de alim. leg.

b l. diarijs. eo tit.

c l. cum hi. §. qui transf. de transf.

modi enim repudiationes strictè accipiuntur. Qua rōne qui famulo uictum mēstruamq; mercedem promittit, nō uidetur de uestibus intellexisse, nec ulla alia re præter cibaria[d]*: & idem in prætore, qui simili modo officialibus suis promiserit, quod & generaliter in quacunque odiosa materia procedit.*

d Bar.l. legatis, supra de ali, leg.

CAIVS LIB. LXXII. LEX XLIIII.

CAetera quibus viuēdi, curandi'ue [a] corporis nostri gratia vtimur, ea appellatione significantur.

VLPIANVS. LEX XLV.

IN stratū omne vestimentum cōtinere quod inij=

CAETERA. a ¶ Curandi. *Intelligunt hoc doctores, ut q uictū debeat, etiā ægrotanti pharmaca suo sumptu præstare teneatur, sine his enim curatur nemo: qui uero cibaria debet, satis est si ea præstat quæ ad cibum pertinent*[a]*, ut pullos: catapotia enim, & decoctiones, cæteraq; medicamēta emere non tenetur, nisi forte modica impensa habere ea posit*[b]*, quod aliqui existimauerunt. Sed nunquid qui alere tenetur, in disciplinam quoq; minerual pendere cogatur? & non teneri uerius est* [c]*, nisi iure sanguinis ex legis dispositione id debitum contractum sit: ut in patre qui filium alere debet, idoneisq; præceptoribus instruendum committere*[d]*, quod & in fratre dicendum est.*

a Bart.d.l. legatis.
b l.in rebus. §. possunt. cō. mod.
c d.l. legatis.
d l.qđ de bonis. §. pe. de car. edi.

IN STRATVM. *Si quis prohibuerit uictum stratum'ue*[a] *iudicato in carcerē deferri, & pœnali actione & iniuriarum tenebitur. Sed quomodo intelligemus uictum & stratum? & Vlpianus in stratum esse omnia uesti*

a l.si uictū. supra de re iu.

uestimenta quae insternuntur, seu inijciuntur ait, qualia sunt, toralia, gausapa, cētones, aulaea, tapetia: in uictu uero caetera uestimenta quae nō sternūtur. Ex qua interpretatione uideretur dicendum, eum cui uictus uel alimenta debentur, stragula aliqua consequi non posse: quod bona ratione non subsistit, sine illis enim uiuit nemo: nam & cum ex qualitate personae alimēta debeantur [b], *aequum non est, nobilem uirum sine stragulis agere. Sed & cum constet huiusmodi legato lectum contineri* [c], *de instructo apparatoq; uideretur intelligendum: durum tamen est à uerbis legis recedere, nisi aliter de uoluntate testatoris constet. Nec uerum est sine stragulis uiuere aliquem non posse, qui enim aliunde non habet, suum sibi indumentum insternat: quod si uictus & uestitus legatus sit, forte etiā stragula debebuntur, nam ea uestitus appellatione contineri uidentur* [d].

ciatur, Labeo ait: neq; enim dubiū est quin stragula[b] vestis, sit oē περιστρώμα. In uictū ergo vestē accipiemus, non stragulam: In stratum, omnem stragulam vestem.

b l. quos nos in fi. ifra eo.

c l. pen. de alimen. leg.

d l. vestis. de aur. & arg. lega.

b ¶ STRAGVLA *uestis, sit omne pallium. Atqui pallium indumenti species est, non stragulae. In duobus meis antiquis codicibus legitur, sit omne* περιστρώμα, *quam dictionē aliqui superaddito glossemate interpretati sunt palliū, eaq; glossula ab imperitis in cōtextū recepta est. Significat Graecè peristroma omne quod insternitur, sicut Latinis stragula: nec ea uox à nostris non recepta est, Plauto in pseud. & Cicer. in Philip. 11. Hinc'que ap-*

paret contra Vallæ sententiam stragulam nõ pro lecti operimẽto tantũ, sed generaliter pro omni ueste quæ insternitur accipi: sic & Tranq. Funeratus est, *inquit*, Nero *stragulis albis auro intextis, quibus usus* Kl. *Ianuarijs fuerat.* T. L. *iuius lib.* XXXIIII. *Cum tibi uiro liceat purpura in ueste stragula uti.* Festus Pomp. *Vestis generaliter dicitur, ut stragula, forensis, muliebris: uestimentum pars aliqua, ut pallium, tunica, uel penula.*

IDEM. LIB. LIIII. LEX XLVI.

PRonuntiatum [a] & statutũ dici idem potest, promiscue enim & pronuntiasse & statuisse, solemus.

PRONVNCIAtum. *Siue dicamus iudicẽ pronuntiasse, siue statuisse, idem est: hæc enim uerba sententiam latam ostendũt. Sicut & ordinare, iudicare, præcipere, decernere, censere, & iubere.* Non tamẽ [a] *eiusdem significationis semper est pronunciare & statuere: quandoquidem pronuntiare proprie dicimur, quod uiua uoce & memoriter proferimus, sicut recitare, quod ex scripto; statuere uero dicitur etiã qui generaliter aliquid cõstituit, ut cũ lex in uniuersum sancitur.* Hincq; *est ut leges municipales uulgò statuta appellentur, quem sensum non habet pronuntiare.* Re*fertur enim ad id solum quod inter partes pronuntiatur, idq;* A*ccursius probat.* Dũ *ergo lex alibi dicit* [b], *nulli qui statuendi nõ habeat facultatem interdicere cuiquam patria sua permitti, ego intellexerim, ut qui in uniuersum pro certo delicto constituere interdictionis pœnam non potest, is nec priuatim ea pœna multare aliquem*

[a] c. in his. de verb. sig.

[b] l. nulli. C. de sent.

aliquem poßit, licet alij aliter accipiant.

b ¶ COGNOSCENDI. *Cum ergo arbitri*[a] *ipsi quoq; ius cognoscendi habeant, sequitur proprie dici eos pronunciasse, uel statuisse, quod & in arbitratoribus admitterem: tametsi negent* Doctores *sententiam proprie dici*[b], *quod ab arbitro pronũciatum est: quod tamen mihi non sit uerisimile, cum id quod unusquisque etiam priuatus sentit, Latine & eleganter sententia dicatur: nec aliter soleãt Iurisconsulti arbitrorũ definitiones*[c], *quàm sententias appellare. Laudum enim barbara uox est, & inepta.*

a l. ait prætor. supra de re. iud.

b in. l. j. de re iudi.

c l. litigato/res. l. qualẽ. de arbi.

dicere eos, qui ius habẽt cognoscẽdi[b]. ¶ Matremfamilias[c] accipere debemus, quæ non inhoneste in domo sua vixit: matrẽ enim familias à cæteris fœminis mores discernunt, atq; separant: proinde nihil interest, nupta sit, an vidua: ingenua an libertina: nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamil. sed boni mores.

c ¶ §. MATREMFAMILIÂS. *Tribus modis olim uxor habebatur, usu, farre, emptione. Confarreatio solis pontificibus conueniebat, nec enim ad eam dignitatem admittebantur, nisi confarreatis parentibus geniti, ut* Cornel. Tacitus *scribit.* Emptio *quibusdam solennitatibus peragebatur, & se coëmendo inuicem interrogabant:* Vir, *an sibi mulier materfamiliâs,* Illa, *an uir sibi paterfamiliâs esse uellet: respondebantq; inuicem, uelle: atque ita mulier in uiri manum conueniebat: & erat materfamiliâs uiro loco filiæ: ut ex* Vlpiani *autori*

tate in Topicis Ciceronis Boëthius refert. Si uero absq; hac solēnitate nuptiæ cōtractæ fuissent, huiusmodi uxor usu habebatur. Consentiunt igitur Cicero, Boëthius, Vlpi. Aul. Gellius, cæteriq; antiqui, matremfamiliâs solam apud ueteres fuisse, quæ coëmptione nupserat, & in manum, id est potestatem uiri conuenerat, in eius enim familiam sic transibat. Sed hæc antiquitus fuere, nā longa consuetudinē obliteratis illis solēnitatibus, ex pudicitia & bonis moribus materfamiliâs appellari cœpit. Sumitur tamen significatio quandoque etiam strictius, ut solam matronam comprendat, quæ notæ sit autoritatis[d]*: siquidem dicebat Euripides, Famam mulieris, non formam uulgatam esse oportere. Latius uero capitur, cum de qualibet fœmina intelligimus, quæ sui sit iuris, ut Accursius ait*[e]*, quod non arbitror uerū, nisi adsint & boni mores, ut in exemplo uiduæ quod Iurisconsultus affert.*

d l. deinde. in fi. de lib. exhib.

e l. nā ciuium. de his qui sunt sui.

PAVL. LIB. LVI. AD EDICTVM.

LEX. XLVII.

Liberationis verbū eandem vim habet, quam solutionis.

LIBERATIONIS. *Soluere est eum qui alligatus sit, liberū facere: inde qui præstitit quod debet, soluisse dicitur, & se ab obligationis nexu liberasse: quo fit ut proprie solutionis uerbum liberationisq;, eiusdem sit significationis*[a]*: atq; ideo siue debitor satisfecerit, siue acceptilatione sit liberatus, dicetur solutus. Quod si lex non simpliciter de solutione loquatur, sed pecuniam solui requirat, tūc acceptilatio nō sufficeret*[b]*, in ea enim*

a l. solutionis. supra de so.

b l. solutam. de solu.

pecunia

pecunia nõ interuenit. Nec nos mouet quòd edictum prætoris, quo iudicatos ut pecuniam soluãt, mandat, sibi locum non uendicat, aduersus eum qui acceptilatione sit liberatus[c]*: quoniam in eo edicto pecuniæ mentionẽ prætor fecit, non quòd acceptilationem excludere uellet*[d], *sed ut ostẽderet nõ sufficere iudicato si satisfaceret, puta datis pignoribus uel fideiussore, ne obligationes ex obligationibus fierent. Alij tamen frequẽtiore calculo distinguunt, ut de stricta significatione soluisse non dicatur, nisi qui pecuniã numerauit: latiore uero sensu quoquo modo quis sit liberatus, censeatur soluisse. sed hoc nõ tamen improprie erit, quandoquidem potest una dictio & stricte & late accipi, utroque tamen modo proprie*[e].

c l.iiij. § soluisse. de re iudi.

d d.l.iiii. § ait.

e l. cum lege. de test.

CAIVS LIB. I. AD EDICTVM. PRAET. VRB. LEX XLVIII.

QVi neque sequantur neque ducantur.

QVI NEQVE *sequantur. Accursius uarias his uerbis interpretationes affert. Aliqui enim in libris Caij Iurisconsulti ita inscriptum titulum credidere, alij eum qui prætoris edicto obsequi non tenetur, coram tribunali per uim minime esse deducendum*[a], *sunt & qui affirmãt sicut in ius de domo sua uocatus seq uiatorem nõ tenetur, ita nec inuitum debere deduci*[b]. *Ipse arbitror interpretari Caium eiusdem significationis esse sequi & duci, quandoquidẽ is ducitur, qui ante se quem sequatur habet. Vnde & Duces dicti, qui præcedunt. Vergilius: Dux fœmina facti. Hinc & Senecæ Versus:*

a l. in crimina li. C. de iur.

b l. plerique. de in ius voc.

Ducunt

denũcianti credidit[y], poßitq; aduersus eum de dolo agi, & si soluendo nõ fuerit, restitutio in integrum detur [z]. Sed et quoties res principaliter ad denũciantẽ pertinet, denũciationi huiusmodi etiã si alia fides tũc nõ fiat, obsequendũ est[a]: ut cũ debitor fideiussorem suũ admonet, ne creditori soluat, quia pacti, uel acceptilationis, uel alia exceptione tutus est. Idem cũ à denũciantis uolũtate res omnis effectũ sumit, quapropter creditore denũciãte debitori ne soluat, iuste parendum est, moraq; omnis diluitur[b]. Sicut & cũ prohibetur quod sola denunciantis uoluntate illicitũ fit, ualet protestatio: ut si uetuero ne fundum aucupij aut uenationis causa ingrediaris,[c] ne negocia administres, ne mãdato tibi ceu procuratori meo facto amplius utaris, id enim mei plane liberi arbitrij est, unde alia probationis fides nõ est necessaria. Sed an huiusmodi denũtiatio per ꝓcuratorẽ fieri poßit? Et clarũ est posse, dũ mãdati huius fides fiat[d], ꝙ si nõ fiat, cautio rati nequaquã sufficeret[e]. Lex enim si fieri denũciationẽ iubet, ut is cui ea fit cognoscat rẽ ita esse: quæ notitia ex cautione huiusmodi nõ percipitur, tãetsi aliàs in iudicialibus, & in noui operis nũciatione, quod iudicij præuia sit sufficiat[f], idq; receptius est. Quapropter nec negociorũ gestori id ius cõpetit, nisi in his casibus qbus sola notitia à quocũq; facta sufficit[g]: ius cũ possessori hæreditatis denũciamus ne bona distrahat, quoniam hæreditas ad eum nõ pertinet cõstituetur enim in mala fide[h]. Qua ratione & appellationis intimatio à negociorum gestore fieri potest[i], quod multo magis in cõiuncta persona admittendum[k]. Sed an procuratori fieri poterit? & non putarim

y l.j.de eo per quem fact.
z l.ii.eo.tit.
a l. si fideiussor.mand.
b d.§.sequitur.
c l.diuus.de ser.rust.
d d.l.si quis.in si.depos.
e Bal.in rub. extra de ꝓcur.
f l.de pup §. qui procuratorio.
g Bar.l.facta. §. si hæres. ad Treb.
h d.§. petitã.
i Rota.127. nouiss.
k d.l. qui absentem.

putarim, nisi his casibus, quibus sciētia pcuratoris domino nocet [l]: quod & tum quoq; nō procedit, cū lex in domini plenā notitiā peruenire aliquid iuberet, nō enim suf[illegible]ceret etiā specialē pro[illegible]uratorē admoneri [m]. Item non procedit, ni[illegible] cum dominus ipse propter absentiā cōueniri nequit [n]. sed & cū animi uitium, puta malam fidem domini inducere uolumus, nunquam sufficit procuratori nunciare [o].

¶ Serui [b] appellatio etiam ad ancillam refertur.

¶ Familiæ [c] appellatione liberi quoque continentur.

l procuratoris. de trib.

m Glo. d. cle. causam. ver. appellatū.

n d. l. aut qui aliter.

b ¶ §. SERVI. Econuerso autem appellatione ancillæ, serui non continentur [p]: quod obseruandū est, etiam si eadē utriusq; ratio sit [q], nisi gratia frequentioris usus de fœminis mētio facta proponatur. Quapropter si lex prohibeat capras in uilla haberi, nec hircos quidem habere licebit, atq; ita ex facto responsum fuisse constat [r]: aruis enim calamitosum, præsertimq; Baccho, infestum id animal est, ut etiam Græco epigrammate admonemur.

Κἤν με φάγεις ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω
Ὅσσον ἐπισπεῖσαι σοι τράγε θυομένῳ.

Rode caper uitem, tamen hinc cum stabis ad aram
In tua quod spargi cornua poßit, erit.

o d. §. petitā.

p l. seruis. de lega. iij.

q C. quoniam. de sim.

r Albe. iu sta. j. q. 104.

c ¶ §. FAMILIAE. De familiæ significatione infrà latius differetur, quod ad præsentem rem attinet dubium faciebat, quoniam familia ab osco uerbo famul deducitur, quod seruum significat, atq; ideo de seruis proprie dici debuit, non autem ad filios, uel etiam liberos homines

mines trahi: sed tamen usus aliter obtinuit. Hincq; sequitur, ut argumentum ab Etymo, itemq; quod in Topicis M. Cicero à coniugatis uocat, probabile, non autem concludens semper sit.

¶ Vnicus d seruus familiæ appellatione non continetur: nec duo quidem e familiam faciunt.

d ¶ §. VNICVS. *Vid*[illegible] *hinc Baldi sententia confutari* f: *Existimauit ipse cōstitutionem de eo qui cū familia accesserit uerba facientē, illū quoq; complecti, qui cum unico seruo accedat, si eum solum habuerit. Sed ego ratione legis perpendendam magis crediderim, quæ si in dubium deducatur, propius erit ut de unico seruo familia, quatenus ad personas refertur, dici nequeat: in interdicto tamen à familia deiectus* t *dicitur, qui uel ab unico seruo deiectus est: sed id ex interpretatione, non ex ui uerborum est. Sed quid si lex municipalis cuiquā alienigenæ ius ciuitatis cōcedi prohibeat, nisi per decennium cum familia in urbe habitauerit, an is qui relictis parentibus & familia, cum unico seruo habitauerit, reijcietur? Et ex facto consultus reijci respondi, tum huius responsi argumento, tum quia familiam alibi maiorem reliquerat, & in patria ius incolatus retinuerat, ad quam uerisimile est eum quandoq; reuersurū fuisse. Lex autē municipalis id beneficium concedit his, quos per tanti temporis incolatum suspicatur non recessuros.*

e ¶ NEC DVO QVIDEM. *Tres ergo familiam constituent* u *sicut & collegium, cœtus uero decem homines requirit* x *, quod & de turba dicendum est* y *, quæ uox*

f Bald. l. iubemus §. fin. autē. C. ad Treb.

t l. j §. familiæ. de vi & vi arma.

u l. neratius. infra eod.

x l. j. C. de titu. ill. pers.

y l. prætor. vi bon. rap.

quæ uox à Græco sermone τύρβη deducitur, quod & de congregatione[z] *ego crediderim, nisi ex subiecto argumē to aliud inducatur, quo casu à Canonistis nō dissentirem, qui uel ex duobus congregationem constare dixerūt. Sed & populū plebem'ue decem uiris confici plerique existi mauerūt: quod nusquā probatur, & ratione ca ret: cum maiorem nume rum populi appellatio, quam cœtus requirat. Sanè dubium non est, quin decem oues gregem cōstituant, quod de minoribus animalibus solum intelligitur: nam quinq; sues, uel qua tuor equinos pullos, gregem suum equorum'ue conficere Bartolus sentit*[a]*. Cuius rei argumento, si lex pœnam ei qui gentem congregauerit, imponat, eum non puniri ex istimauit, qui minus decem peditibus, aut quatuor equi tibus contulerit. Sed mihi magis arridet, ne à turba gen tem distinguamus, idemq; utroq; sit casu. Illud non omit tendum, tametsi uniuersitates huiusmodi ex pluribus personis consistant, cæteris extinctis, ius uniuersitatis in unum recidere, nec extingui*[b].

z c.j. de elect.

a l. oues. de abig.

b l. sicut. in fi. quod cuius. vni.

CAIVS LIB. XXI.
LEX XLI.

Armorum appellatio non vtique tantum

ARMORVM. *Armorum appellatio non ad ea tan tum, quæ offendendi causa habemus, refertur, sed & ea continet, quæ pro nostri corporis tutela gerimus, ut clypeus, & cassis: quod si lex non de armis, sed de te lis loquatur, aliud est: nam hæc uox ea solum significat, quæ alterius lædendi causa habentur*[a]*. Nec Angeli*[b] *sen tētiā sequi possum improprie arma dici existimātis, quæ*

a Bart. l. j. et fi. de vi. publ.

b Ang l. si pi gnore. de fur.

lum defensionis causa parantur, id enim à Iurisconsulti nostri mēte procul abest: non tamen negauerim, ex subiecta materia, armorū appellationem aliter quandoq; assumi: ut in Iustiniani constitutione [c], qua fabricensibus inhibet, ne arma priuatis hominibus uendant: intelligitur enim de his quæ militantibus usui esse possent, quoniam id publicæ securitatis causa cōstitutum fuit. Qui ergo cultrum uel fustem habuerit, nō tenebitur [d],

c Authen. de armis.

scuta; & gladios, & galeas significat, sed & fustes, & lapides.

VLP. LIB. LIII. LEX XLII.

tametsi & cultellus quo panem incidimus, uel calamum acuimus, idemq; in graphio, armorum nomine non comprendatur: & ideo si quis huiusmodi gladiolo aliquem occidat, non uideri eum occidendi animum habuisse [e], Aretinus [f] respōdit. Sed & constitutio qua Monachis tenere arma nō permittitur, haudquaquam de fustibus & lapidibus intelligitur, cum hæc in alium usum haberi uerisimilius [g] sit, consuetudoq; uulgaris sermonis hoc hodie habet, ne appellatione armorum contineantur [h]. Sed cum Iustiniani sanctio, qua arma à priuatis retineri prohibitū diximus, consuetudine nō seruetur, an licebit machinas fusiles habere? quales sunt quas Bombardas, Colubrinas, Sclopos maiores uocamus? & non licere crediderim, cætera enim arma alio prætextu haberi possunt, at huiusmodi quæ ad demolitionem murorum solū sunt usui, nullo pacto priuatis conceduntur, nec ad hunc casum uidetur producenda consuetudo.

d Gl. dicta authen.
e c. significasti. de homi.
f Consi. 80.
g Cle. i. de statu mon.
h Card. d. cle.

PRO-

PROBRVM. a ¶ Probrum pro crimine ipso quandoq; accipitur, sed quia ex huiusmodi delictis ignominia oritur, solentq; ea à conuiciantibus obijci, frequẽtior usus obtinuit, ut pro ignominia conuicijsq; accipiatur, sicut & opprobriũ, quod nil aliud est, quàm obiectũ probrũ, hocq; modo à Vallæ morsibus defenditur Vlpianus.

PRobrũ & opprobriũ idẽ sũt. Probra quædam natura turpia sunt, quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis, vtputa furtũ[b], adulteriũ est natura tur

b ¶ FVRTVM. Accursius ita intelligit ut furtũ, adulteriumq; natura probrum sit, quoniam in Decalogo legitur, Nõ furtum facies, nõ mœchaberis: quæ interpretatio ut uera sit, potest tamẽ ita punctis distingui, ut defendamus furtum nõ natura, sed ciuili lege probrum esse, adulterium uero etiam natura: nam legũtur fuisse aliqui populi, apud quos furari impune licebat, ut Aegyptij: quod ex Aristone Iuriscõsulto A. Gellius tradit. Lacedæmonijs certe etiam laudi dabatur esse furem, nec deprendi: quod hoc potissimum exercitamento cautiores diligentioresq; adolescentes fierent. Leges autem XII. tabularum aliquid quoq; de Lacedæmoniorum moribus sumpsisse dubium non est. Cum ergo communi omnium gentiũ iure furtũ non puniretur, meritò huiusmodi probrum magis ciuile, quàm naturale dicitur: quod nõ est de adulterio, id enim etiam iuregentium abbominabile est, utpote quod matrimonium polluit, datamq; à coniugibus inuicem fidem corrumpit. At hodie in his ciuitati-

hibetur, nam si etiam pœna apposita sit, aliud forte esset dicendum[c]: idem si iuregentium cõuentio reprobata sit, huiusmodi enim nec iuramento quidem roboratur. c l. cõuenire. de pact. do.

VERBO uictus. Si quis legauerit Titio uictum censebitur omnia legasse quæ ei ad uiuẽdũ necessaria sunt, & ideo & uestiariũ, & calceariũ, & habitatio, & lectus debebitur: idemq; & si alimenta legata sint, uel educatio[a]: hæc enim nomina exæquata sũt. Legatis uero diarijs[b] uel cibarijs, secus est: Interpretamur autẽ diariũ, unius diei cibũ, quem Græci δίαιταν uocant. Sed quid si alicui promisero (quod uulgò dicimus) tribuere expensas? & uidentur uerba idem significare quod uictus ut uidelicet impẽdere illi omnia tenear, quæ eius uitæ necessaria sunt. Sanè non probat Valla, ut uictus appellatione, de uestiario quoq; intelligamus, cũ multæ sint regiones, in quibus uestes usui hominibus non sunt, ut in Aethiopia: quod ridiculũ est, nec enim Aethiopum leges hic interpretamur, sed Romanorum, qui sine ueste nõ solent, uiuere. Non tamen negauerim, hanc significationem ex interpretatione magis, quàm ex stricta uerborum ui esse: & ideo ex mente disponentis aliter quandoque iudicamus. Vnde si quis alimentis uel uictui renuntiauerit[c], non censebitur de uestiario uel calceario actum, huiusmodi

a l. fi. de alim. leg.

b l. diarijs. eo tit.

c l. cum hi. §. qui transf. de transf.

IDEM LIB. LVIII.
LEX XLIII.

VErbo victus cõtinentur, quæ esui, potuiq;, cultuiq; corporis, quæq; ad viuendum homini necessaria sunt, veste quoq; victus habere vicem, Labeo ait.

modi enim repudiationes strictè accipiuntur. Qua rõne qui famulo uictum mẽstruamq́; mercedem promittit, nõ uidetur de uestibus intellexisse, nec ulla alia re præter cibaria[d]*: & idem in prætore, qui simili modo officialibus suis promiserit, quod & generaliter in quacunque odiosa materia procedit.*

d Bar.l. legatis. supra de ali. leg.

CAETERA. a ¶ *Curandi. Intelligunt hoc doctores, ut q uictũ debeat, etiã ægrotanti pharmaca suo sumptu præstare teneatur, sine his enim curatur nemo: qui uero cibaria debet, satis est si ea præstat quæ ad cibum pertinent*[a]*, ut pullos: catapotia enim, & decoctiones, cæteraq́; medicamẽta emere non tenetur, nisi forte modica impensa habere ea poßit*[b]*, quod aliqui existimauerunt. Sed nunquid qui alere tenetur, in disciplinam quoq́; minerual pendere cogatur? & non teneri uerius est*[c]*, nisi iure sanguinis ex legis dispositione id debitum contractum sit: ut in patre qui filium alere debet, idoneisq́; præceptoribus instruendum committere*[d]*, quod & in fratre dicendum est.*

a Bart. d. l. legatis.

b l. in rebus. §. possunt. cõmod.

c d. l. legatis.

d l. q. de bonis. §. pe. de car. edi.

CAIVS LIB. LXXII.

LEX XLIIII.

CAetera quibus uiuẽdi, curandi'ue [a] corporis nostri gratia vtimur, ea appellatione significantur.

VLPIANVS.

LEX XLV.

IN stratũ omne vestimentum cõtinere quod inij=

IN STRATVM. *Si quis prohibuerit uictum stratum'ue*[a] *iudicato in carcerẽ deferri, & pœnali actione & iniuriarum tenebitur. Sed quomodo intelligemus uictum & stratum? & Vlpianus in stratum esse omnia uesti*

a l. si uict. supra de re iu.

uestimenta quæ insternuntur, seu iniiciuntur ait, qualia sunt, toralia, gausapa, cẽtones, aulæa, tapetia: in uictu uero cætera uestimenta quæ nõ sternũtur. Ex qua interpretatione uideretur dicendum, eum cui uictus uel alimenta debentur, stragula aliqua consequi non posse: quod bona ratione non subsistit, sine illis enim uiuit nemo: nam & cum ex qualitate personæ alimẽta debeantur [b]*, æquum non est, nobilem uirum sine stragulis agere. Sed & cum constet huiusmodi legato lectum contineri* [c]*, de instructo apparatoq; uideretur intelligendum: durum tamen est à uerbis legis recedere, nisi aliter de uoluntate testatoris constet. Nec uerum est sine stragulis uiuere aliquem non posse, qui enim aliunde non habet, suum sibi indumentum insternat: quod si uictus & uestitus legatus sit, forte etiã stragula debebuntur, nam ea uestitus appellatione contineri uidentur* [d].

ciatur, Labeo ait: neq; enim dubiũ est quin stragula[b] vestis, sit oẽ περίστρωμα. In uictũ ergo vestẽ accipiemus, non stragulam: In stratum, omnem stragulam vestem.

b l. quos nos in fi. infra eo.

c l. pen. de alimen. leg.

d l. vestis. de aur. & arg. lega.

b ¶ STRAGVLA uestis, sit omne pallium. Atqui pallium indumenti species est, non stragulæ. In duobus meis antiquis codicibus legitur, sit omne περίστρωμα, quam dictionẽ aliqui superaddito glossemate interpretati sunt palliũ, eaq; glossula ab imperitis in cõtextũ recepta est. Significat Græcè peristroma omne quod insternitur, sicut Latinis stragula: nec ea uox à nostris non recepta est, Plauto in pseud. & Cicer. in Philip. 11. Hinc que ap-

paret contra Vallae sententiam stragulam nõ pro lecti operimẽto tantũ, sed generaliter pro omni ueste quae insternitur accipi: sic & Tranq. Funeratus est, inquit, Nero *stragulis albis auro intextis, quibus usus* Kl. Ianuarijs *fuerat.* T.L. *iuius lib.* XXXIIII. *Cum tibi uiro liceat purpura in ueste stragula uti.* Festus Pomp. Vestis *generaliter dicitur, ut stragula, forensis, muliebris: uestimentum pars aliqua, ut palliũ, tunica, uel penula.*

IDEM. LIB. LIIII. LEX XLVI.

PRonuntiatum [a] & statutũ dici idem potest, promiscue enim & pronuntiasse & statuisse, solemus.

PRONVNCIAtum. *Siue dicamus iudicẽ pronuntiasse, siue statuisse, idem est: haec enim uerba sententiam latam ostendũt. Sicut & ordinare, iudicare, praecipere, decernere, censere, & iubere. Non tamẽ* [a] *eiusdem significationis semper est pronunciare & statuere: quandoquidem pronuntiare proprie dicimur, quod uiua uoce & memoriter proferimus, sicut recitare, quod ex scripto; statuere uero dicitur etiã qui generaliter aliquid cõstituit, ut cũ lex in uniuersum sancitur. Hincq; est ut leges municipales uulgò statuta appellentur, quem sensum non habet pronuntiare. Refertur enim ad id solum quod inter partes pronuntiatur, idq; Accursius probat. Dũ ergo lex alibi dicit* [b], *nulli qui statuendi nõ habeat facultatem interdicere cuiquam patria sua permitti, ego intellexerim, ut qui in uniuersum pro certo delicto constituere interdictionis poenam non potest, is nec priuatim ea poena multare aliquem*

a c. in his. de verb. sig.

b l. nulli. C. de sent.

aliquem poßit, licet alij aliter accipiant.

b ¶ COGNOSCENDI. *Cum ergo arbitri*[a] *ipsi quoq; ius cognoscendi habeant, sequitur proprie dici eos pronunciasse, uel statuisse, quod & in arbitratoribus admitterem: tametsi negent* Doctores *sententiam proprie dici*[b], *quod ab arbitro pronūciatum est: quod tamen mihi non sit uerisimile, cum id quod unusquisque etiam priuatus sentit, Latine & eleganter sententia dicatur: nec aliter soleāt Iurisconsulti arbitrorū definitiones*[c], *quàm sententias appellare. Laudum enim barbara uox est, & inepta.*

a l. ait prętor. supra de re. iud.

b in. l. §. de re iudi.

c l. litigatores. l. qualē. de arbi.

dicere eos, qui ius habēt cognoscēdi[b]. ¶ Matremfamilias[c] accipere debemus, quæ non inhoneste in domo sua vixit: matrē enim familias à cæteris fœminis mores discernunt, atq; separant: proinde nihil interest, nupta sit, an vidua: ingenua an libertina: nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamil. sed boni mores.

c ¶ §. MATREMFAMILIÂS. *Tribus modis olim uxor habebatur, usu, farre, emptione. Confarreatio solis pontificibus conueniebat, nec enim ad eam dignitatem admittebantur, nisi confarreatis parentibus geniti, ut* Cornel. Tacitus *scribit. Emptio quibusdam solennitatibus peragebatur, & se coëmendo inuicem interrogabant:* Vir, *an sibi mulier materfamiliâs,* Illa, *an uir sibi paterfamiliâs esse uellet: respondebantq; inuicem, uelle: atque ita mulier in uiri manum conueniebat: & erat materfamiliâs uiro loco filiæ: ut ex* Vlpiani *autori*

tate in Topicis Ciceronis Boëthius refert. Si uero absq; hac solẽnitate nuptiæ cõtractæ fuissent, huiusmodi uxor usu habebatur. Consentiunt igitur Cicero, Boëthius, Vlpi. Aul. Gellius, cæteriq; antiqui, matremfamiliâs solam apud ueteres fuisse, quæ coëmptione nupserat, & in manum, id est potestatem uiri conuenerat, in eius enim familiam sic transibat. Sed hæc antiquitus fuere, nã longa consuetudinẽ obliteratis illis solẽnitatibus, ex pudicitia & bonis moribus materfamiliâs appellari cœpit. Sumitur tamen significatio quandoque etiam strictius, ut solam matronam comprendat, quæ notæ sit autoritatis[d]*: siquidem dicebat Euripides, Famam mulieris, non formam uulgatam esse oportere. Latius uero capitur, cum de qualibet fœmina intelligimus, quæ sui sit iuris, ut Accursius ait*[e]*, quod non arbitror uerũ, nisi adsint & boni mores, ut in exemplo uiduæ quod Iurisconsultus affert.*

d l. deinde. in fi. de lib. exhib.

e l. nã ciuium. de his qui sunt sui.

PAVL. LIB. LVI. AD EDICTVM.

LEX. XLVII.

Liberationis verbũ eandem vim habet, quam solutionis.

LIBERATIONIS. *Soluere est eum qui alligatus sit, liberũ facere: inde qui præstitit quod debet, soluisse dicitur, & se ab obligationis nexu liberasse: quo fit ut proprie solutionis uerbum liberationisq;, eiusdem sit significationis*[a]*: atq; ideo siue debitor satisfecerit, siue acceptilatione sit liberatus, dicetur solutus. Quod si lex non simpliciter de solutione loquatur, sed pecuniam solui requirat, tũc acceptilatio nõ sufficeret*[b]*, in ea enim*

a l. solutionis. supra de so.

b l. solutam. de solu.

pecunia

pecunia nō interuenit. Nec nos mouet *quòd edictum prætoris, quo iudicatos ut pecuniam soluāt, mandat, sibi locum non uendicat, aduersus eum qui acceptilatione sit liberatus*[c]*: quoniam in eo edicto pecuniæ mentionē prætor fecit, non quòd acceptilationem excludere uellet*[d]*, sed ut ostēderet nō sufficere iudicato si satisfaceret, puta datis pignoribus uel fideiussore, ne obligationes ex obligationibus fierent. Alij tamen frequētiore calculo distinguunt, ut de stricta significatione soluisse non dicatur, nisi qui pecuniā numerauit: latiore uero sensu quoquo modo quis sit liberatus, censeatur soluisse. sed hoc nō tamen improprie erit, quandoquidem potest una dictio & stricte & late accipi, utroque tamen modo proprie*[e].

c l.iiij. §.soluisse. de re iudi.

d d.l.iiij. §.ait.

e l. cum lege. de test.

CAIVS LIB. I. AD EDICTVM PRAET. VRB.

LEX XLVIII.

QVi neque sequantur neque ducantur.

QVI NEQVE *sequantur. Accursius uarias his uerbis interpretationes affert. Aliqui enim in libris Caij Iurisconsulti ita inscriptum titulum crediderе, alij eum qui prætoris edicto obsequi non tenetur, coram tribunali per uim minime esse deducendum*[a]*, sunt & qui affirmāt sicut in ius de domo sua uocatus seq uiatorem nō tenetur, ita nec inuitum debere deduci*[b]*. Ipse arbitror interpretari Caium eiusdem significationis esse sequi & duci, quandoquidē is ducitur, qui ante se quem sequatur habet. Vnde & Duces dicti, qui præcedunt. Vergilius: Dux fœmina facti. Hinc & Senecæ Versus:*

a l. in crimina li. C. de iur.

b l. plerique. de in ius voc.

Ducunt

Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt. In antiquis sane codicibus sic scriptū legitur: Caius li. 1. ad edictū praetoris urbani, titulo, qui neq; sequuntur, neq; ducuntur.

¶ §. SOLVTVM. Solutus ergo is dicitur cui recedendi est libera facultas[c], non si adhuc sub custodia sit, & idcirco cum promissio in carcere ei facta qui iniuste me in eū locum detrusit nullius sit mometi[d], si extra deductus, assistente tamē aliquo custode eam ratam habuerim, nihilo magis cōfirmatur. Sed cū possit iudex ex causa, uel propter uiri probitatē aut criminis leuitatem alicui ciuitatē pro carcere assignare, uel sub uadimonio dimittere[e], an huiusmodi dicitur solui us? & hic uidetur probari, non esse solutum[f].

c l. iis. de libe. ho. ex.

d l. qui in carcerē. quod met. cau.

e Ange. l. si a bonae. supra de rei vend.

f l. necnō. §. j. ex quibus cau. ma.

¶ Solutū non intelligimus eum, qui licet vinculis leuatus sit, manibus tamen teneatur: ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis seruatur.

VLP. LIB. LVIII AD EDICTVM.

LEX XLIX.

Bonorum appellatio, aut ciuilis, aut naturalis est.

¶ Naturaliter bona ex eo dicūtur, quod beāt, hoc est,

BONORVM. Bona accipiuntur & naturaliter & ciuiliter: Naturaliter cum id solum significāt quod beat, id est prodest: unde qd' superest, deducto aere alieno, bonorum appellatione naturali solum comprenditur. Ciuiliter uero id intelligitur, quod etiam onera admixta habet, ut haereditas, uel id quod bona fide possidemus, atque ita Accursius interpretatus est. Ego aliam fuisse

fuisse Iurisconsulti sententiam existimauerim, nam bona ex naturali significatione omnia comprendūt quæ prosunt, ex ciuili ad facultates tantum referuntur. In naturali sensu eo modo hæc dictio accipitur, quo apud Græcos τὰ ἐσθλὰ de quo extat distichon:

beatos[a] faciunt: beare enim est ꝓdesse. ¶ In bonis autē nostris cōputari sciēdū est, nō solum quæ dominij nostri sunt: sed etsi bona fide à nobis possidētur, vel superficiaria [b] sint. ¶ Neque bonis adnumerabitur, etsi

Ζεῦ βασιλεῦ τὰ μὲν ἐσθλὰ καὶ εὐχομένοις καὶ ἀνεύκτοις.
Αμμι δίδου τὰ δὲ λυγρὰ καὶ εὐχομένων ἀπερύκοις.

Quod nos ita uertimus
Siue uelint homines seu nolint, Iuppiter illis
Da bona, quæ mala sūt etiam cupientibus aufer.

Hinc antiquis Iouis epitheton est Optimi, quod Cicero interpretatur beneficentißimi. Igitur cū sensu naturali bona dicerentur quæcunq; nobis benefaciunt, lex ciuilis ad facultates nostras hoc traxit, quoniā & hæ prosunt, utilesq; nobis sunt, hinc distinctio bonorum corporis & animi apud Philosophos.

a ¶BEATOS. *Beati dicuntur diuites, quia cæteris prodesse poßūt, & debēt. Iuuenal. Vetulæ uesica beatæ. Sic appellātur etiam fœlices, nō absimili ratione. Vergil. O terq; quaterq; beati. Fit & inde diminutiuum beatulus, Persio: Beatulus alto compositus lecto, eodem sensu.*

b ¶SVPERFICIARIA. *Bona hæc sunt eius qui in alieno solo ædificiū poßidet, nā utilis in rē actio huic datur*

tur[g]: distatq; ab emphyteota, qd' ille & solũ & meliorationes suas à domino recognoscit, certamq; ex hac causa pensionẽ præstat: hic plerunq; nihil pendit, nec meliorationes à domino habere dicitur, nisi superficiem quoq; conduxerit, imò finito contractu indistincte eas illi auferre licet. Et hinc argumentari possumus, ius quod quis ex conducto habet, bonorum appellatione contineri.

g l.ij. supra de superfi.

c ¶ ETSI QVID. Quod ergo nobis uel actione in personam, uel petitione in rẽ, uel officio iudicis debetur, in bonis cõputatur: nã & nuda bonorum appellatione dubium non est nomina, huiusmodiq; iura cõtineri. Hincq; consequens est in generali bonorũ obligatione ea quoq; comprendi, quæ bona fide poßidemus, ut hic traditur: eorum enim causa nobis actio competit à Publicio prætore constituta[h].

h Rom. sing. 630.

quid est[c] in actionibus, petitionibus, persequutionibus: nam hæc omnia in bonis esse videntur.

IDEM LIB. LXI. AD EDICT.

LEX I.

NVrus appellatio etiã ad pronurum, & vltra porrigenda est.

NVRVS. Cum in aliquo actu fit nurus mẽtio de pronuru quoq; & ulterius intelligi põt: quapropter cũ in edicto prætoris infames pro quibusdã affinibus, & nuru postulare permittantur, poterũt etiã pronurũ tueri[a]: & cũ rupto testamẽto per petitionẽ bonorũ possesionis cõtra tabulas conseruetur legatum nurui pro dote factũ, idẽ erit si pronurui debeatur[b], & sicut possumus

a l. cui. §. affini. de postu.

b l. virilis §. nurus. de lega. præstan.

nurui

nurui nostræ donare, ita & pronurui[c] *hæc tamen interpretatio non procedit, cum ipsius nurus personā respicimus: ut si tibi promiserim pro tua nuru, non intelligitur de pronuru*[d], *propric enim nō est nurus, quod indicat Iurisconsultus dum dicit, appellationem porrigēdam. Porrigere enim est extendere, alioquin dubitandū non erat, an sicut eam quæ ex adoptiuo filio nurus fuit uxorem ducere non licet, ita nec pronurum liceat*[e]: *itemq; an edictū prætoris quo qualemcunque fideiussorem nurui in iudicio sistendæ sufficere ait ad pronurū extendatur*[f].

c l. iij §. so/crui. de do. inter vi.

d l. si quis ita. de test. tut.

e l. adop. §. nurus. de rit. nup.

f l. ij §. prætor. qui sa/tisd. cog.

CAIVS LIB. XXIIII. AD EDICTVM. PROVIN.

LEX LI.

Appellatione parentis non tātum pater, sed etiam auus & proauus, & deinceps omnes superiores cō tinentur: sed & mater, & auia, & proauia.

Sanè sicut appellatio nurus ad pronurum protenditur, ita & soceri, generi, nepotis, aui, ad prosocerum, progenerum, pronepotem, proauum[g]: *quod inferius suo loco explicabimus.*

g l. gallus §. forsitan. de lib. & post.

APPELLATIONE. *Parentis appellatione pater, auus, proauus, abauus, atauus, tritauus, etiam ex sermonis proprietate continentur: quod & in superioribus benigna interpretatione admittēdum est, alioquin hi solum maiores dicerentur*[a]: *atque ita proprio uocabulo Romanos usos accepimus*[b], *non quod pater, & auus, & deinceps maiores non dicerentur, sed quòd cum ultra tritauum parētes non dicerētur, necessario qui supra erant,*

a l. iiij §. prætor. de ius vo.

b l. ii §. parentes. de grad.

erãt maiores appellabãtur, ut parẽtes insint maioribus, sicut species inest generi, nã & huiusmodi dictio eos simpliciter quandoq; comprendit, qui natu maiores sunt: ut cum M. Portius Cato Tusculo ortus primus sui nominis in senatũ allectus, uetustißimos senatores, qui Reipublicæ fundamẽta iecerant, maiores suos apud Sallustium appellat. Quapropter Valle sententiam non omnino probo, in elegantijs suis à Iurisconsulto nostro dissentientis. Et hinc receptum est, ut constitutio Pontificum, qua defunctos in sepulchro maiorũ suorũ tumulari debere cautum est [c], ita obseruetur, ut in patris & aui conditoriũ quis potius deferatur [d], quàm in eorum, qui deinceps fuerũt, locum: quod & obseruandũ erit, cũ principis edicto unusquisq; habitare in ea urbe cõpellitur, in qua ipse et maiores sui nati sunt [e], tametsi alij aliter. Sane parentes hodie uulgò intelliguntur eiusdem gentis, & inuicem quoquo modo coniuncti, quod & Hieronymum non latuit Lib. aduersus Rufinum II. Hinc & parentela, quæ dictio apud Capitolinum in Gordiano legitur. Quapropter in edictis quæ uulgari sermone concipiuntur, uel ab imperitis composita sunt, hæc significatio erit accipienda, si igitur perduellium parentes capiendi honoris ius huiusmodi edicto amiserint, & affines, & cæteros aliqua ratione coniunctos excludi Angelus respondit [f], cui assentio: nisi ratio constitutionis aliud suaderet. Sed quod de parentibus Iurisconsultus inquit, an idem est et de patre? & Accursius negat [g], proprie enim ad solum genitorem refertur: interpretatur tamen plerunq; lex, ut patris nomine auus demonstrari intelligatur [h].

c Oldr. consi. 25.
d l. lex quæ. versi. maiorum. C. de admi. tut.
e Ias. d. l. iiij. §. prætor.
f §. œconomis. in autẽ. de alien. & emphy.
g l. lege. de ri. nup.
h l. iusta. infra eod.

PATRONI.

PATRONI. *Sicut domino subijcitur seruus ita patrono libertus. Accipitur & patronus pro defenso re eorum quos in cliētela habet, primumq; locum post patrem in officio apud clientem obtinere patronus debet. Hinc & iura patronatus, quæ uel in libertos habemus, uel in clientes, quorum hodie instar obtinent, quos barbara uoce Vasallos uocamus. Sanè huius responsi duplex est interpretatio, potest enim intelligi, ut quæ iura de patrono loquantur, eadem & de patrona, quæ seruū manumiserit, intelligi debeant: quandoquidē dubiū nō est, quin masculinū, ut uulgò dicitur, fœmininum cōtineat, atq; is sensus omniū calculo probatur, nisi quod aliter speciali ratione constitutum quandoq; legere est* [a]. *Potest & alio modo accipi, nimirū ut quod de patrono dicitur, de eius quoq; uxore dictum censeatur, ut patronam hic pro patroni coniuge declaramus. Verū hæc expositio haudquaquam placet, quoniam huiusmodi proprie patrona nō est, licet bonis moribus conueniat, huic etiā reuerētiā à liberto exhiberi & ideo sine uenia in ius uocari non debeat* [b].

VLP. LIB. LXIII.

LEX LII.

PAtroni appellatione et patrona continetur.

PAVL. LIB. L. AD EDICT.

LEX LIII.

SAepe ita cōpertum est, vt cōiuncta pro disiun=

SAEPE *ita compertum. Prosequitur eleganter Iurisconsultus, & declarat, quemadmodum plerunq; una dictio pro alia ponitur, ut cōiunctiua pro disiunctiua, &*

a l. sicut pat. de op. lib.

b l. j. C. de in ius voc.

cum nulla apposita est, quo casu oratio dicitur soluta, id est neq; coniunctim, neq; disiunctim connexa, fieri interpretationẽ ex subiecta materia. Sunt autem cõiunctæ dictiones & , que, atque, ac: Disiunctæ, aut, uel, ne, seu. Addit diuus Augustinus, in ea quam scripsit Grammatica, nec, neq; disiunctiuam esse [c], quod nostri non admitterent, cõiunctim enim negant, & ideo quamuis alterum non fiat, committitur stipulatio [d].

ctis[a], & disiuncta pro coniunctis accipiãtur. Interdũ soluta pro separatis. Nam cum dicitur, apud veteres

c l. si ita quis stipu. supra de verb. obliga.

d l. si is qui cc ∙§∙ cũ ita de re. dub.

a ¶ CONIVNCTA pro disiunctis. Negari non potest, quin regularis cõiunctiuæ significatio sit, ut coniungat, & utriusq; cõiuncti concursum requirat [a]: quod procedit, nisi ex re ipsa, uel argumento de quo agitur, aliud iudicari æquum sit. Quid enim si repugnantia copulẽtur? tunc dubium nõ erit, pro disiuncta accipi: ut cũ quis fundum, eiusq; usumfructũ Titio legat [b]. Quid si eiusdem significationis duæ dictiones coniunguntur? nam & tũ ad disiunctam, uel potius expositiuã significatio trahetur [c]. Quid si secundũ hunc sensum absurdũ aliquod cõsequeretur? ut cum quis filios & hæredes substituit [d], uel filijs & hæredibus stipulatur. Sed & ubi uerba inter quæ copula additur, ex se principaliter non autem alterius respectu, proponuntur, disiunctim fit interpretatio, ut lege XII. tab. cum dicitur, Agnatorum Gentiliumq; hæreditas sit: prius enim agnati admittuntur, nam & hoc æquitas suadet. Sicut cum pater filios & nepotes instituit

a l. si hæredi. de cõd. insti.

b l. si Titio. de vsu. leg.

c l. j. supra de pac.

d Bart. l. Gallus ∙§∙ etiã. de liberis et posth.

tnit[c], cæterum & idem est, quoties orationibus separatis coniuncta interseritur, quæ & ipsæ alicuius speciei respectum non habent ut si lege notari infamia dicatur, qui depositum abnegauerint, & qui socio tutelæ mandati condemnati[f], & qui calumniæ præuaricationis'q; iudicati sint. Eadem ratione concursus non fit, cum duo adiectiua multitudinis numero absq; aliquo substantiuo proferũtur[g], ut lego empta & parata gratia uxoris: perinde enim est ac si dictum esset, lego empta, & lego parata. Idemq; esse arbitror, quoties ea adiectiua substantiuũ respiciũt generale, uel indefinitũ[h] ut idem sit, siue empta & parata legantur, siue res emptæ & paratæ: prioris enim legati uerba in hæc resoluuntur. Quapropter cui uestes emptæ & paratæ legantur, eas etiã obtinebit quæ paratæ, licet nõ emptæ sint[i]. Si igitur alicui seruos uernas & textores legauero, mihi uerius uidetur, etiã eos deberi qui simpliciter uernæ uel textores sint[k]: quod Socinus probauit, licet Bart. dissentiat. Sed & si nomina appellatiua cõiũctim prolata proponantur, si materia odiosa non sit, putarim hunc concursum non requiri: ut cum quis medicis & doctoribus legat, nec enim requiremus eundem & medicum doctorem esse[l]. Idem in constitutione quæ debitores fugitiuos & cessantes aliqua pietate prosequatur[m], quod si odiosam quandam seueritatem exerceat, non nisi qui idem & cessans & fugitiuus sit, ea coërceri humanius est[n].

agnatorum [b] gentiliumq; pro separatione accipitur:

b ¶ AGNATORVM. Verba sunt legis XII. tabul.

e d.l. gallus, §.j.
f l.j. de his qui not. infa.
g l. ea tamen. de leg. iij.
h l.j. de iusti. & iur.
i l. qui concubinã. de leg. iij.
k l. si is q cc. §. utrũ de reb. dub.
l Bal. & Ias. d l.j.
m Rom. consi. 104. pater.
n Ang. consil. 16. visis.

quorum mentio est libro Rhetoricorum ad Herennium primo. Si paterfa. intestatus moritur, familia, pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; esto. & rursus: Si furiosus existat, agnatorum gentiliumq; in eo pecuniaq; eius potestas esto. Sunt autē gentiles, quos uulgò uocamus, eiusdē parentelæ eos ita in: Topicis Cicero diffinit Gentiles sunt, qui eodē inter se nomine sunt, qui ab ingenuis oriūdi sunt, quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit: nam sine dubio latior gētis quàm familie est significatio. Suet. in Nerone: Ex gente Domitia duæ familiæ claruerunt. Et rursus in Cæsare: Cuius gentis familia est nostra. Igitur gentis nomen agnatos & cognatos cōtinet. Vnde cum prius agnatorum mentio facta sit, sequitur ut de cognatis sub gentilium appellatione accipiamus: quam interpretationem Accursius probat. Alij gētiles clarioris familiæ agnatos existimāt, quam interpretationem in lege XII. tab. propter Ciceronis diffinitionem probauerim: postea enim etiam qui à seruis oriundi erant, gentiles dicti sunt. Plin. lib. XXXIII. Singuli Marcipores Lucipores'ue dominorum gentiles uitam in promiscuo habebant.

at cum dicitur[c], super pecunia tutela'ue sua, tutor separatim sine pecunia dari non potest: & cū dicimus, quod dedi aut donaui, utrunque continemus. Cum uero di-

c ¶AT CVM dicitur. Disiunctiuæ dictiones sunt, aut uel, ue, seu, siue: in his regula est, ut non utrunque disiunctum, sed alterum tantummodo requirant: quæ tamen plerunque non obseruatur, ut cum alterum sine altero

altero esse nequit: ueluti in lege qua iubetur tutorem super pecunia tutelá ue pupilli dari: cum enim pupilli custodiæ tutor datur, consequenter etiam rebus datur, curaq; pecuniæ pars administrationis ipsius tutelæ est: nam & quum inter genus & speciem disiuncta ponitur, plerumq; in coniunctam transit [a]. Sed & si Titium uel Seium instituero, uel tutores constituero, uel legatum fidei ue commissum illis dedero, coniunctim huiusmodi dispositio accipietur[b], ne propter personæ incertitudinem reddatur inutilis: quod & generaliter admittendum est, quoties uel ex ui uerborũ, uel ex alijs legibus, uel ex præsumpta loquentis mentẽ hoc infertur. Primi casus exemplum est, in dictione seu [c] quæ ampliãdi uim habet: quapropter si quis donet pecuniam quam Perusij seu Patauij habet, utranq; donasse intelligitur: idem enim est, ac si pecuniam quam Perusij, uel etiam Patauij habet, donasse se dixisset: quoniam disiunctiua hæc duplex subdisiunctiuæ coniunctæq; simul uim habet [d]. Secundi exemplum in lege aquilia accipitur, cum in ea punitur qui quadrupedem uel pecudem iniuria occiderit: declaratur enim alibi quadrupedem, id est pecudem, intelligi debere, ut disiũcta pro expositiua scripta sit. At cum quis ita substituit, si filius meus, aut filia hæres non erit, Seius esto: clarum est ex mente testatoris disiunctam pro coniuncta accipi[e], ne cum altero filiorum concurrat extraneus. Idemq; in ea substitutione, si filius meus intestatus, uel sine liberis decesserit [f], non enim uerisimile est uoluisse testatorem nepotes suos excludere, quia filius testatus non sit.

a l. Qu. Mutius. de au. le.

b l. pen. C. eo.

c l. si quis ita leg. de aur. leg.

d l. ij. ad leg. aquil.

e d. l. si is qui. §. si.

f l. generaliter C. de instit.

d ¶ CVM *uero dicimus. Solutam pro separatis poni præter regulam esse ostendit dictio interdum, cuius natura est de frequentioribus casibus excipere: nisi ergo ex subiecta materia aliud appareat, ipse arbitror solutā orationem inconiunctam magis, quàm disiunctam inferre. Vnde cum uerba tūc coniuncta dicantur, alterutrū fieri non sufficiet* [g]*: licet alij aliter, etiā crebriore calculo. Contra quos etiam est ueterum Rhetorū sententia, qui* διάλυσιν *id est, dissolutionē uocant, quā iurisconsultus hic solutā dicit, eā sic Cicero diffiniuit:* Dissolutio est quæ cōiunctionibus uerborum è medio sublatis, partibus separatis effertur hoc modo: *Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Itē, Descēde in integram defensionem, noli quicquā recusare, da seruos in quæstiones, stude uerum inuenire. Quod loquendi genus & acrimoniā habet, & uehementißimū est, & ad breuitatē accommodatum: hæc ille. Cæterū dubiū non est, in quibus casibus disiūcta impropriè accipitur ut coniungat, multo magis solutā coniungere: & rursus. Quoties cōiuncta disiūgit, & solutā disiūgere, uidetur enim huiusmodi soluta oratio ambigua esse: quæ in alterutrā significationē cōmode uerti potest. Sanè in huiusmodi oratione illud proprie procedit, quod quandoq; Accursius dixit, punctum loco copulæ esse.*

g l. in eo. § vbi infra tit. j.

cimus [d], quod cū dare facere oportet, quoduis eorum sufficit probare. ¶ Cum vero dicit prætor, si donum, munus [c], operas

h l. iul. de bo. lib.

c ¶ SI DONVM, *munus. Edixerat prætor* [h] *si donum mu*

munus, operas à patrono impositas libertus redemisset, aduersus eius tabulas bonorum possessionem patrono non daturum. Pone ergo solum donum fuisse impositum, ut libertus posit libere testari illud debebit redimere: nõ autẽ desideratur, ut etiã non imposita redimat: quod si munus quoque & operas imposuerit, etiam hæc redimenda sunt.

redemerit, si omnia imposita sunt, certũ est omnia redimẽda esse: ex re ergo ꝓ coniunctis habentur, si quædã imposita sunt cætera nõ desiderabuntnr. ¶ Item dubitatum [f] est, illa verba ope, cõsilio, quẽadmodũ accipiẽda sint, ex sentẽtia coniũgentiũ aut separantium: sed & verius est, & Labeo ait, separatim accipienda: quia aliud est factum eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit: sic enim alij

f ¶ ITEM dubitatum. Eum, cuius ope, cõsilio, furtum factũ sit, furti teneri lex ait: unde dubitatũ est, an cõiunctim hæc uerba accipi deberent, an separatim: uariaueruntq; in hoc antiquorum sententiæ, sed Labeo eos, qui separatim accipiẽda dixerũt, probauit: quod aliud sit cõsilio, aliud ope furtum fieri. Vnde qui solam opem adhibet, furti tenetur, tametsi ipse non consuluerit, furtũ fieri debere, quod ut uerum sit, defendi tamẽ & illi possunt, qui coniunctim accepere: quoniam nõ sat sit opẽ præstare, nisi eo consilio, id est animo præstetur, ut furtũ fiat. Si ergo cõsiliũ pro suasione accipiamus, soluta illa oratio disiũctiuæ, si pro dolosa adiuuãtis intẽtione, cõiunctim intelligetur. Et hic uerus est huius responsi

ſenſus, quem nec Accurſius, nec cæteri ſatis percepere.

g ¶ ALII *condici. Scilicet ei qui opem tulerit: quod tunc procedit, cum ad eum res peruenit, uel cum fur ſoluendo non eſt: ipſe enim in ſubſidium tenetur, alioquin nec contra eum qui opem præſtitit furtiua condictio competit: atque ita uulgò dicitur* [k].

condici[g] poteſt, alij non poteſt[h]. Et ſanè poſt ueterũ autoritatem eo peruentũ eſt, vt nemo videatur feciſſe, niſi & conſilium malignum[i] habuerit: nec cõſilium[k] habuiſſe nocendi, niſi & factum ſecutum fuerit.

h ¶ NON *poteſt. Scilicet ei qui conſuluit, quando aliâs furtum facturus quis erat* [l]*: atq; ita Accurſius ſentit* [m]*, & pleriq; ſequuti ſunt. In dubio tamen contra conſultorem præſumemus, eum uidelicet cauſam delicto præſtitiſſe: nec enim poſtquàm quis omnino furari cõſtituit, ſolet conſiliũ petere, ſed cum adhuc dubius eſt. Quapropter qui conſilium dediſſe probatus fuerit, furti cõdemnabitur: niſi ipſe oſtendat, etiã ſi nõ conſuluiſſet, nihilominus furẽ idem fuiſſe facturũ* [n]*, nam tunc leuiore pœna arbitrio iudicis ex communi ſententia afficietur* [o]*, ut merito antiquũ carmen celebretur. Malum conſilium conſultori peſſimum.*

i ¶ CONSILIVM *malignum. Id intellige, ut ſi criminaliter agatur, lata culpa non idem ualeat quod dolus* [p]*: quod ſi ciuiliter, cum in cauſa furti qui condemnatus eſt ipſo iure notetur infamia* [q]*, uidetur tunc latam culpam ſufficere: qua de re alibi latius diſſeritur* [r].

k ¶ SECVTVM. *In ſimplici cõſilio cogitationeq; uera iuriſconſultus prodit* [ſ]*, quod ſi ultra conſilium conatus*

i l. peculiũ. §. ſi opem. de pecul.
k l. proinde. de cõdi. fur.
l l. nõ ſolum. verſi. attilli. de iniur.
m c. j. de offi. deleg.
n Ang. l. furt. §. ope. de furt.
o c. ſicut dig. §. quia uero. de hom.
p l. lege corn. de ſicar.
q l. j. de infa.
r l. in actio. de in lit. iur.
ſ Fely. in tracta.

aliquis interuenerit[t]*, in atrocibus delictis regula est pœnam irrogari*[u]*, in leuibus nō irrogari*[x]*. Qua ratione si etiam de atroci crimine ciuiliter agatur*[y]*, conatus sine effectu nō punitur: idēq; est quoties delictū nihil nocuisset, ut cū quis falsum cōmittit, quod alicui damnū inferre non potest*[z]*: idemq; si ante delictum quis sponte pœnitentia ductus destiterit*[a]*. Cæterū & in hac re in primis legis uerba pensitanda sunt, nam si actū perfectum uerba respiciunt, qui nondū perfecit non tenetur, ut cum infligitur pœna si quis appellauerit, actus enim cōsummatio per uerbū præteriti temporis denotatur*[b]*, aliud est in futuro si appellabit*[c]*. Sed & ubi ipso iure pœna irrogatur, perfectum oportet fuisse crimē*[d]*: quod & in legibus municipalibus obseruatur, quia interpretationem extra uerborum uim non recipiunt. Aliud autem est crimen, aliud conatus: hic in itinere, illud in meta est.*

VLP. LIB. XII.
LEX LIIII.

Conditionales[a] creditores dicūtur hi, quibus nondum competit actio.

Conditionales. *Creditor cui sub conditione debetur, interim proprie creditor nō est, cū ab mutuo extorquere nihil poßit: sed post euentum conditionis uere est creditor, quæ conditio cum in contractibus retro trahatur, censetur usq; à principio creditor fuisse*[a]*. Et ideo dispositio quæ generaliter de debitoribus uerba faciat, in dubio de eis quoq; intelligetur, qui sub conditione debuerunt. Quapropter cum testator hæredi mandasset, ut omnia debita Titij dissolueret*[b]*, respondere plerią;*

t l. Is qui cum C. de sicar.
u l. si quis nō. C. de episc. & cler.
x l. j. quod quisq; iur.
y Bal. l. si con stiterit. C. si. reg.
z l. damus. C. de fal.
a l. qui ea. de furt.
b Car. c. præterea. de appellat.
c Ioā. And. c. perpetuo. de elec. in. 6.
d Bart. l. j. de sicar.

a l. is cui. de act. & ob.
b l. j. si stipu. fuerim §. j. de verb. ob.

plerisq; etiam ad dotē, quam soluto matrimonio uxori suæ Titius restituere omnino debebit, obligari. Nam & si cōstitutū sit, ut re uenali proscripta, teneātur qui ius habēt illud in scriptis intra certum terminum exhibere, aliâs ea

c Raph. Iaf. d.§.j.

res ēptori euinci nō poßit [c]: censuerunt ueteres ius quod sub cōditione compete re potest, in profeßionē redigendum: non enim huiusmodi legis uerba magis ad præsens quàm ad futurū tempus referuntur. Accedit his, quòd fideiussor sub conditione, si principalis non soluerit, promisisse uidetur, & tamen dubium non est, quin debitor sit [d].

est autem competitura [b], vel qui spem [c] habent vt competat

d Bart. l. j. ff. cert. pet.

b ¶ COMPETITVRA. Vt quia promissum sit cum morietur, certum enim est hanc conditionem aliquando euenturam: uera tamen conditio illa est, quæ omnino est incerta, ante cuius euentum non oritur nec obligatio, nec actio, ut infra attingemus [e].

e l. cedere.

c ¶ VEL QVI spem. Videtur hic probari si spes nulla subsit quod cōditio eueniat, creditoris loco nō esse, sic ut nec illud pignus uidetur, quod uerisimile est fore, ut nunquam luatur, quod Bar. sensit [f]. Sane spes in iure uarijs modis accipitur: alia enim est quam uigilantium somniū Plato appellat, nos remotam dicimus, ut cū agnatus agnato successurum se opinatur, & hæc nullius effectus est: alia est paulò proximior, ut quam filius in hæreditate patris concepit, & huius quandoq; propter naturale uotum parentum ratio habetur [g]: alia est quæ ex præsenti iure nititur, semperq; in consideratione est: ut in eo qui

f l. in quorū. de pig.

g l. nec ei. §. prçterea. de adop.

qui per fideicommissum alicui substitutus est, nisi enim huiusmodi spes probabilis esset, ei per cautionem fideicommissi nomine prætor nō succurreret[h]. Idem in eo qui est statuliber, & præsentē spem habet, ut quia hæreditas adita sit, quod & in contractu conditionali obseruamus. Vnde illa clausula qua in contractibus solemus dicere, nos remittere omne ius quod habemus, uel habere speramus, ad ius solum præsens trahitur, uel ad futurum, quod tamen ex causa præsenti habere speramus[i], ut[i] Bart. scripsit.

h l. ij. de stat. lib.

i l. post eman cip. §. fin. de lib. leg.

PAVL. LIB. XVI. BREVIS EDICT.

LEX. LV.

CReditor[a] autem is est, qui exceptione perpetua submoueri non potest: qui autem exceptionem temporalem timet, similis est[b] conditionali creditori.

CREDITOR. *Quamuis qui exceptione perpetua, puta pacti de nunquam petēdo excluditur, ipso iure sit creditor, imò nisi exceptio opponatur, obtineat, attamen quia uerisimile est reū in re sua fore diligentē, & actori præscripturum, talis creditor non intelligetur: considerat enim lex effectum. Et ideo si petente creditore uelit lex etiam indicta causa debitorem in carcerem detrudi, hūc casum excipiemus: quoniam nec is proprie creditor est[a], qui exceptione perpetua submouetur nec proprie debitor, qui eam habet: idemq; cum dubium, est, an perpetua exceptio futura sit[b], ut cum promisi nō petere donec Titius consul fiat.*

a l. creditores supra eo.

b l. sufficit. de condi. ind.

b ¶ SIMILIS *est. Sicut enim conditionalis creditor euentum*

euentum cõditionis, ita iste diem expectat[e] *: alioquin non paucæ sunt differentiæ inter hos casus. Sed sufficit similitudinem esse respectu eius rei de qua agitur*[d] *: unde similia dicuntur, quæ eadẽ ratione innituntur, uel quæ in effectu & causa conueniunt: idq; potius obseruabimus*[e], *quàm formã: quãuis quæ in forma nõ cõueniant, dißimilia plerunq; appellẽtur. Vnde quod nostrates Dialectici aiũt ut tollatur cõsequentia sufficere inſtantiam, accipiendum eſt, ſi inſtantia de ratione deducat, non ſimpliciter de pronuntiato*[f].

e Bartol. l. ita ſtipu. in. j. q. de verb. ob.
d d. l. ſufficit.
e l. j. §. igitur. de exerc.
f laſ. l. credito ri. de op. no. nun.

VLP. LIB. LX.

LEX. LVI.

Cognoſcere[a] inſtrumẽta, eſt relegere, & recognoſcere. Diſpungere, eſt conferre accepta & data.

COGNOSCERE. *Deſcriptio, ſubnotatio, cognitio, diſpunctio rationum inſtrumentorum'ue differunt. Deſcribimus ea, quorum exemplum accipimus. Subnotamus, cum quaſi inuentarium conficimus*[a], *adſcribimusq; quot corpora inſtrumentorum ſint, & de qua re. Cognoſcimus, cum ea legimus atq; relegimus, qui enim rationes recognoſcit, uerum eſt, eum ipſas cognoſcere, ſicut qui reddit, dat: qui repetit, petit*[b]. *Diſpungit rationes, qui data & accepta confert, excutitq;, & examinat: unde & diſpunctio, pro diligenti percontatione examinationeq; accipitur*[c]. *Opinor quia ueteres ſolerent rationes, cum data acceptaq; conſtitiſſent, tranſuerſo pũcto confodere: hinc Iuuenalis, moroſam auaráq; mulierem deſignans, quæ rationes diu peractas, abſolutasq; recognoſceret, Longi (inquit) relegit tranſuerſa*

a l. ſi. de bon. auto. iud.
b Bar. in rub. ſol. matr.
c l. ſi ſtatulib. pœnæ. in ſi. de ſtatu.

diurni

diurni. Id etiam expungere quandoq; appellatur [d], quod uerbum reijcere quoq; & de medio tollere significat [e], quoniam suffragia puncto notabantur, unde quos seu indignos præteribant, expungere dicebantur.

d l. in oīb⁹. su pra de diu. præscri.

e l. pen. de re mil.

b ¶ §. LIBERORVM. *Huius responsi exemplum hoc affert Accursius, si is qui opus Reipublicæ pollicitus postquam inchoauerit, decesßit [f]: hæres extraneus in quintam patrimonij partem:*

¶ Liberorum[b] appellatione continentur, nō tantum qui sunt in potestate, sed omnes qui sui iuris [c] sunt

f l. pe. & fi. de pollic.

tenetur: quod si ex liberis sit, solum in decimam: interpretatusq; est diuus Pius inter liberos nepotem quoque ex filia contineri [g], quam interpretationem non procedere in priuilegijs quæ generaliter publicæ utilitati derogarent, communi sentētia receptum est. Idemq; si lege municipali agnati fœminas excluderent: uidetur enim, tum testator qui liberos instituit, prius de agnatis sensisse, & eum ordinem sequutus, qui in intestati succesßione seruandus erat [h].

g l. j. de iur. im. l. quia. sol. mat.

h Bart. l. hære des. §. cum ita. ad treb.

c ¶ SVI *iuris. Vt emācipati & naturales: regulariter enim appellatiōe filij, etiā naturalis cōprenditur [i], naturæ enim id nomē est, nō iuris ciuilis tātū et hoc nisi testatoris cōditio & dignitas[k], præsumptaue dispōnetis mens aliud inducat [l]. Quid enim si legitimi adsint? potiores certe illi esse debēt. Quid item si ab ecclesia emphyteotica bona pro se & liberis aliquis acceperit? ad naturales enim peruenire ea nō posßunt: nec uerisimile est de eis actū fuisse, qui abhominato à iure[m] canonico concubitu*

i l. tutelas. de cap. di.

k l. ex facto. §. j. ad Treb.

l l. fin. de iure delib.

m c. statutum. ij. de hæret. in 6.

orti

orti sunt, sed & in materia odiosa humanius erit de eis non intelligi[n]*, dum tamen melior inde nõ fiat naturalium quàm legitimorum conditio, uel pater ipse propter naturalium numerum priuilegia non consequatur*[o] *: & hæc de naturalibus. At de spurijs aliud est, hos enim lex pro filijs non habet*[p].

n Bar. l. quia. de in iusvo.

o l. ij. §. legitimos. de exc. tut.

p Authent. ex cõplexu. C. de ince. nu.

Et ideo conditio, si sine liberis decesserit, fideicommisso addita, propter spurium non deficit: quod ego arbitror uerum, etiam si per rescriptum principis legitimatus sit, quoniam lex incertum illi patrẽ tribuit, nec præsumit ex legitimante ortum. Vnde parentis fideicommisso grauati, confeßio & tractatus ipsi obesse debet, non autem substituto, nisi uere probaretur ex eo natus, ut quia ex ancilla domi retenta, quæ cum alio non consuesceret[q].

siue virilis[d] siue fœminini sexus sunt, ex'ue fœmineo sexu descendentes.

VLP. LIB. LVIII.

LEX. LVII.

CVi præcipua cura rerũ incumbit, & qui magis quàm cæteri diligẽtiã & solicitudinẽ rebus quibus præsunt, debent, hi magistri[a] appellantur. Quinetiã ipsi magistratus per deriua

q Alb. l. filiũ. de his qui sunt sui.

d ¶ VIRILIS *sexus. Differentia est substituat quis ex uirili, seu per uirilem sexum descendentes, an per lineam uirilem: nam primo casu etiam fœmina ex filio uel nepote nata continebitur, secundo non continebitur: non enim per lineam descendit, nisi qui in linea est*[r].

r Mod. l. gallus. §. nunc de leg. ff. de lib. & post.

CVI *præcipua.* a ¶ *Magistrare moderari est, ut Festus*

stus inquit, unde magistri, nō solū doctores artiū, sed etiā pagorū praefecti, quos uulgò Syndicos uocamus, uel collegiorū, societatum'ue, quos Abbates appellant. Hinc & magister populi Dictator, & magister hastae, qui auctionibus praeest, & magister pecoris, ipse custos, et magister nauis, cui cura nauis demādata est. Sic autē dicti sunt, quoniā magis caeteris possunt, unde et magistratus, qui per imperia potentiores sunt, quàm priuati.

tionem à magistris cognominantur, vnde & cuiuslibet disciplinae [b] praeceptores magistros appellari à monēdo, uel monstrando [c].

b ¶ CVIVSLIBET disciplinae. Hinc legum doctores magistri dicūtur, putauerimq; generaliter hoc nomine contineri Baccalaureos, Licentiatos, Doctores. Sicut enim athletae tribus coronis more Graeciae antiquo insigniri debebant [a], ita in agone literario tres sunt distincti gradus. a l. j. C. de athl. *Primus qui à bacca laurea sumpsisse nomen uidetur, scholastico ordini proximior, quàm doctorum. Secundus ad eos pertinet qui nondum insignia suscepere, electi tamen autoratiq; sunt, traduntq; in materia fauorabili, hunc pro doctore haberi.*

c ¶ VEL monstrando. Atqui superius non à monstrando, sed quod magis caeteris curam praestare debeant magistros dictos ait, sed ipse arbitror illam etymologiam, hāc allusionem eius uocabuli esse. Verū fingamus aliquē huiusmodi curā non praestare, an idcirco magister non erit? & aiunt esse: quoniam nomen ab eo dicitur quod fieri deberet, licet non fiat. Qua ratione & Pontificem & Augustum

Augustum appellabimus, qui ad uitam æternam pontem non faciat, & qui imperij corpus non augeat.

d ¶ .§. PERSEQVI. *Accursius persequi interpretatur, id est consequi: nam qui satis accepit, puta fideiussores* [b] *uel pignora, perinde habetur ac si rem petitã cõsequutus esset* [c]*: quæ expositio mihi nõ probatur quia proprie illud persequimur, quod nõdum sumus cõsequuti, quapropter et libro II. A.Gellius. Non puto, inquit, Cæcilium sequi debuisse quod assequi nequiret. Verior igitur sensus est, ut quãuis aliquis satis acceperit, tamen adhuc dicatur persequi: quia satisfactio pro uera solutione nõ est* [d]*. In quo tamen articulo solet distingui: aut lex satisfactionem requirit, & sufficit fideiussores, uel pignora offerre: aut ex forma contractus alicui satisfaciendum est* [e]*, & soluere pecuniam opus est; quoniam in his non de simplici securitate creditoris actum uidetur, sed de actus perfectione, plenaq; liberatione, quam solutione demum facta consequimur. Sanè & persequi dicitur, qui officium iudicis implorat quapropter si caueri mihi postulẽ per fideiussores quod in prætorijs stipulationibus regulare est* [f]*, persequi uidebor, expediuntur enim hæc officio iudicis* [g].

b l. item.§. j. quib. mod. pig.

c l. si rẽ.§. di/cim⁹. de pi. act.

d l. j.§. supra q sat. cog.

e authẽ. si qñ. C. de cõsti. pec.

f l. j.§. stipul. de præt. sti.

g l. iubere. de iur. om. iud.

¶ Persequi [d] videtur & qui satis accipit.

CAIVS LIB. XXXIII.

LEX LVIII.

Licet inter gesta [a] & facta videatur quædã esse subtilis differẽtia, attamẽ καταχρηστικῶς, inter factũ & gestum nihil interest.

LICET. *Quoniam supra gestũ rem significare sine*

uerbis factum, ex Labeonis [a] *sententia traditum fuerat.* a l.Labeo.
Eam differentiam Caius hic tanquam nimis subtilem contemnit: quia καταχρηστικῶς, *id est, abusiue inter factum & gestum nihil interest. Laurentius Valla, gesta referri ad Rempublicam, maiorisq; dignitatis esse tradidit, acta etiam de priuatis dici, quod non omnino probo, quandoquidẽ etiam de negocijs gestis id uerbũ proferimus, qui tractatus ad priuatos pertinet. Ampla uero & faciendi est significatio, quam hic explicat* Accursius, *nos alibi commodius attingemus. Id ex hoc responso summe annotandum est uocẽ* καταχρηστικῶς *(Sic enim in atiquis codicibus legitur) id est abusiue, plerunq; propria & subtili interpretatione reiecta, accipi: nimia enim iuris subtilitas, crux est, ut antiqui dicebant. Vnde illud Comici: Summum ius summa iniuria est. Fabius Quintilianus* κατάχρησιν *figuram esse autor est, ubi proprio nomine omisso, aliud uicinum assumimus. Translationem uero, ubi nomen proprium deest, quo fit ut hanc necessitas excuset, Vsurpationem ornatus, uel ratio carminis.*

¶ Paternos [b] libertos, recte videmur dicere nostros libertos: liberorum nostrorum.

b ¶ §. PATER NOS. *Solebant Quirites cum repudiare uxorem uellent* [b], *libertum suum huius rei nuncium mittere, quod & Satyra sexta Iuuenalis indicat:* b l.nullam.de diuor.
Collige sarcinulas clamat libertus, & exi,
Iam grauis es.

Dubitatum fuit, quẽ libertũ suum intelligeremus, & paternũ quoq; seu auitũ suum libertum esse Iurisconsulti

tradiderunt, Quod si à filio fortè milite castrensis peculij seruus manumissus sit, is libertus patris dici non poterit: miles enim eius patronus est, non pater[c]. *Cæterũ & filius q̃ ex aßignatione patris libertũ habet, solus ei patronus est, nõ autem frater*[d], *quãuis etiã quãtũ ad eũ rectè paternus libertus dicatur.*

c l. antep. qui & a quib.

d l. j. de assig. lib.

c ¶ NOSTRORUM *liberorum. Alij codices habẽt libertorũ: nam libertus*[e] *liberti mei meus libertus non est, sed uerior hic lectio est liberorũ, nam & in antiquißimis exẽplaribus una cõplexione sic finitur: Paternos libertos nostros libertos, liberorũ nostrorum*[c], non rectè libertos nostros dicimus.

e l. modesti nus. ifra eo.

VLP. LIB. LXVIII LEX. LIX.

PORTUS appellatus est cõclusus locus, quo importãtur merces, & inde exportãtur: eaq; nihilominns statio ẽ cõclusa atq; munita: unde angiportũ dictũ est.

rũ nõ rectè nostors libertos dicimus. Sed an id obseruabitur etiã uiuẽte manumissore? & q̃a gñaliter Iuriscõs. loq̃tur, uerisimile est, hoc quoq; casu sciam hãc producẽdã, nec abhorret ut patris libertus filij quoq;, cũ rerũ pater narum in uita patris filij quodammodo domini habeantur[f]. *Cæterum quamuis libertus filijfa. militis manumissore mortuo pratris libertus non dicatur, deferretur tamen illi eius hæreditas, secundum Iusti. constitutiones*[g].

f l. In suis. de lib et posth.

g § militis. in sti. de suc. liber.

PORTUS. *Portũ antiqui plerũq; p insula aut domo, ut Festus, inquit, dicebãt: cuius rei rationẽ Iuriscõsultus hic aßignat, qđ scilicet merces in eã portarẽtur. Hinc à simi litudine, portus appellari cœpta est, nauium statio*

tio, qua incluse naues à uētis tutæ essent: usq; frequētißimus est huius uocis significatus. Sed & angiportū angustam uiā inter portus, id est domos, dixerunt: qua de re latius Grammatici disseruere.

L*OCVS. Locus fundi portiūcula est: fundus aūt intelligitur secundū dn̄i mētē, q ex uno plures fundos facere pōt, si qbus qsq; finibus cōtineatur designauerit: quapropter & minimā ptē fundū dicemus, si talis fuerit eius affectio. Hinc est, quod stipulatio fundi in genere nullius est momēti, ꝑpter incertitudinem, offerēdo enim uel cespitem terræ liberaretur promissor, ut quidam scribunt [a]. Sed & M. Ciceronis in quodā ioculari libello citantur hæc Carmina.*

Fūdū Varro uocat quē poßim mittere funda:

Ni tñ exciderit qua caua funda patet. Igitur nisi affectio testōris ꝑbetur, in dubio appellatione fūdi, de toto intelligemus [b]: nec ut ab hac interpretatione recedamus sufficiet, si in plures regiones commodioris culturæ gratia

IDEM LIB. LXVIII. AD EDICT. LEX LX.

LOcus[a] est, non fundus, sed portio aliqua fūdi. Fundus aūt integrum est aliquid: & plerunq; sine villa fundū accipimus. Cæterum adeo opinio nostra & cōstitutio locū à fūdo separat, vt modicus locus possit fūdus dici, si fūdi animo eū habuimus: non enim magnitudo locū à fundo separat, sed nostra affectio: & quælibet portio fundi poterit fundus dici, si iam hoc cōstituerimus: nec nō & fundus locus cōstitui pōt, nā si eū alij adiūxerimus fūdo, loc⁹ fūdi efficitur.

a l. cum poſt. §. gener. de iure dot.

b l. si defensor. §. j. de interrog. act.

tia fundum diuiserit [c]. Sed & si tibi quis partem fundi Corneliani legauerit, deinde eadē scriptura fundum Cornelianum leget, non sola pars sed totus debebitur: pars enim fundi, ut diximus, tunc pro toto habetur, cū ea affectio est testatoris, ut non pars, sed totū sit. Quod in proposita quæstione dici non potest, quomodo enim pro integro fundo habuisse eum testator uidetur, qui partem fundi tantummodo appellauit: ut meritò Pauli Castrensis [d] sententia, qui aliter existimauit, reijcienda sit. Caeterum etiam si domini affectio non probetur, putauerim partem fundi pro fundo accipi debere, quoties de falso periurioq; euitando ageretur, adiuuanda enim quoquo modo est interpretatio in humaniorem partem.

c l.caius. in fi. de leg. ij.

d l. plane. §. j. & fin. de leg. j.

¶ Loci appellationem [b], non solum ad rustica, verū ad vrbana quoque prædia pertinere, Labeo scribit: sed fundus quidem suos habet fines, locus vero latere potest quatenus determinetur & definiatur.

b ¶ *LOCI appellationem. Locus ubi quid collocari potest, dicitur: eius autem μεταφορικῶς uaria est significatio, ut cum dicimus quē loco obscuro natum, uel loco fratris fuisse: illud enim ad genus nobilitatemq; refertur, hoc uicē denotat: sed & Aristoteli Ciceroniq; loca sunt argumentorum sedes, hoc est uniuersales propositiones, quæ particularia continent, sicut loci corpora. In iure uero quādoq; locus generalitar accipitur [c], & ex mēte proferentis interpretationem capit. Qua ratione in prædijs urbanis locus sine ædificio dicitur area: in rusticis, ager.*

e l. fundi, infra eo.

At cum

At cum specialiter respectu fundi locum dicimus, de portione aliqua accipimus. Quod si fundi Tusculani dominus simpliciter locũ suum Tusculanum legat, ne ex incertitudine legatum uitietur, existimauerim generaliter intelligendũ, ut integer fundus debeatur, nam & huiusmodi expositio uulgari sermoni alludit.

PAVL. LIB. LXV.

LEX LXI.

Satisdationis appellatione interdum etiã repro

Satisdationis [a]. Satisdare proprie dicitur qui dat fideiussores: Satisfacit qui pignore uel qualibet alia ratione secu-rũ cõtentum'ue creditorẽ reddit [b]: Repromittit qui nuda stipulatione se obligat. Cauere uero uarie accipitur, in dispositione prætoria satisdationẽ requirit [c], in ciuili solam promißionem, cum hypotheca bonorum, ut quidam sentiũt. Quod si lex causa cognita caueri uelit, uel idonee, plene, recte, cõpetenter, sufficiẽter'ue, tũc arbitrio iudicis etiã satisdandũ erit [d], ueluti si suspectus sit qui cauere debet, uel pignus præstandum, aliàs nullius effectus esset [e]. Sanè qui simpliciter repromittit ex ui uerborum, nõ uidetur satisdediße, licet lex ꝑpter creditoris cõsensum ita interpretetur: ut in defensore, quẽ lex satisdare iubet [f]. quod & in eo dicendũ est, qui euidẽtißime sit locuples: nõ enim lex, quæ satisdationem requirit, de huiusmodi homine sensiße uidetur [g]: quod uerum putauerim cũ satisdatio idcirco solũ requiritur, quia quantum ad facultates, lex creditori consultum uelit [h]: sed si etiam celeritatem perficiendæ litis re-

a l. i. qui satisd. cog.

b l. j. de præt. stip.

c l. sancimus. C. de verb. sign.

d Alexan. l. diuortio. §. interdum. sol. mat.

e l. in omnibus. de iudi.

f l. v. §. nunc videamus. iud. solui.

g l. quicunq. ij. C. de fũ. pat. lib. xj.

h l. j. vt leg. nom.

spiciat, fideiußio, tum quoq; præstãda erit [i] *: cum nostra quandoq; intersit, posse cum fideiussore experiri, qui nõ ita litigiosus, et tergiuersator sit, sicut principalis, quiq; bonam fidem fortè agnoscet. Cæterum & bonus uir, qui compulsus satisdare, propter paupertatẽ non poßit, repromittẽs cũ iurisiurandi religione, admittetur* [k], *ne eum ad impoßibilia obligare lex uideatur, uel aliàs ius sibi iã quæsitum amittat* [l].

i l.minor. § fi. de procu.

k Iaf. l. j. in fi. qui satisda. cog.

l § sed hodie. inst. de sat.

missio cõtinebitur, qua contentus fuit is, cui satisdatio debebatur.

CAIVS LIB. XXVII. AD EDICTVM PROVINC.

LEX LXII.

Tigni appellatione in lege XII. tabularum

TIGNI. *Legis* XII. *Tabularum uerba hæc erant, quorum mentionem Festus Pompon. facit, Tignum iunctũ ædibus uineæ'ue uendicato, nec soluito. Declarat ea Iurisconsultus, ut tigni* [a] *appellatione omnis materia, ex qua ædes constant, cõtineatur. Vnde tegulæ, lapides, cæmenta, calx, arena, atque id genus similia, hoc nomine comprendentur* [b]. *Tigna enim à tegendo dicta sunt. Qua ratione & fabri tignarij appellatione oẽs materiarij, murarij, albarijq; significabuntur* [c]. *Huiusmodi tamen interpretatio à communi usu loquendi abhorret: quãdoquidem tigna solent trabes appellari, quibus summa domus contegitur, hinc & cõtignationes dictæ, quorum uocabulorum frequens mẽtio est M. Vitruuio: ut hinc argumentũ colligi poßit, posse dictionem quamlibet, quoties deriuatio cũ ratione legis*

a l. tigni. ad exhib.

b l. j. de tigno iniuncto.

c l. ferri. infra eod.

legis conueniat, secundum eam accipi, tametsi communis loquendi usus repugnet. Sanè uerborum legis XII. *tabu. in iure quoq; mentio est ubi dicitur, quemadmodū ea lex tignum ædibus iunctum uendicari posse sciscit, sed interim id solui prohibuit, pretiumq; dari uoluit*[d]. *Quo in loco Accursius, si scit separatim legit, nimirum ignorans, idem esse sciscere, quod cōfirmare, unde & plebiscitum dicitur.*

d l. qui resc. in fi. de solu.

omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur.

VLPIANVS.

LEX LXIII.

Penes te, amplius est quàm apud te: nam apud te est, quod qualiter cunque à te tenetur: Penes te est, quod quodam modo à te possidetur.

Penes. Qui penes se rem habet, plus iuris in ea habere uidetur quàm qui apud se: idem enim est penes se habere, quod penitus apud se, id est in potestate, iure dominioq; suo, cum dictio apud, ad personam uel locum simpliciter referatur: quod & Festus Pomp. probat, & Laur. Valla. Depositarius igitur, commodatarius, & colonus apud se habet, dominus penes se[a]. *Licet confundi hanc differentiam plerunq; animaduerterim*[b]. *Quapropter si lege indicatur pœna illi, penes quē furtiua res reperiatur, putauerim etiam, qui simpliciter sciens detineat, obligari: tametsi ex hoc responso, is non penes se rem habere, sed potius apud se dicatur: nec enim uerisimile est legislatorem ad huius tam subtilis differentiæ modulum uerba sua redegisse.*

a l. titia § Caius. de lega. ij.

b l. si quis in tantam. C. unde vi.

INTESTATVS. *Testari uerbum inter alia significat etiam sententiam suam expromere: unde testimonium & testamentum deducitur, & intestabilis, qui nec testimonium dicere, nec testamentum facere*[a]*, ex testamento'ue aliquid consequi potest. Hinc etiam intestatus deriuatur, cuius uocis triplex est significatio: primo enim eum significat qui testamentum non fecit, & hæc propria & indubitata est interpretatio: quoniam ut Bartolus*[b] *inquit, participium id est, cuius eã est natura, ut potentiam ponat, actũ neget: quam rationem non satis scio an Grammatici reciperent: cum enim præpositio uerbo non conueniat, sequitur uim nominis habere, non participij, alioquin inductus, infectus, inuisus, insolens, euidens, uim participij haberent, quod ipsi negant. Cæterum & is intestatus est, cuius testamẽtum iure defecit, ut quia iniustum uel irritum pronunciatũ est. Idem enim est testamentum omnino nõ facere, uel huiusmodi facere, quod nullũ pronuncietur*[c]*. Secundo intestatus dicitur, qui testamentum ex se quidem ualidum fecit, sed quod ex eo corruit, quia hæres institutus noluerit adire: & hic sensus quoq; non improprius est. Dixit tamen Bart. si lex aliquem admittat in eius successionem qui intestatus decederet, uerba legis hoc casu cessare: nõ enim intestatus decedit, is ex cuius*

VLP. LIB. LXVI. AD EDICTVM

LEX LXIIII.

INtestatus est, non tantum qui testamentum nõ fecit, sed etiam is, cuius ex testamento hæreditas adita non est.

a l. cum lege. de testa.

b Barto. l. j. de suis.

c Inst. de hæred. quæ ab intestato. in princ.

cuius testamento hæreditas nō aditur, cum tempore quo decedit uerum sit eum esse testatum, licet deinde ex hære dis scripti facto reddatur intestatus. Sed hāc ego subtili tatem nō approbo, quæ contra Iurisconsulti uerba est [d], eum proprie intestatum decessisse dicentis, cuius hæredi tas adita nō est: ut inde appareat dictionē hanc tractum habere, & ad perfectionē temporis referri, quod non nisi adita hæreditate consumitur. Tertio intestatus dici potest etiam is, qui testamentum facere iure non potuit, ut pupillus & furiosus: & ideo si filio intestato constitutum sit agnatos succedere, pupillo mortuo nihilominus succedent, matremq; excludent: quoniam communi usu etiam intestabiles intestati dicuntur: idq; aliqui cum Barto. sen sere [e]. Sed frequentius in contrariam sententiam itum est, quod intestati improprie hi appellentur, nec de hoc communi usu quicquam appareat: uideturq; agnatos in eius, qui testamentum facere poßit, hæreditatem facilius admittendos, ex defuncti præsumpta uoluntate, qui cum testamentum nullum fecerit, uoluisse illis hæreditatem relinquere censetur. At in eo, qui etiam si aliter disponere uoluisset, non potuit, præsumpta nulla pro agnatis est uoluntas. Nobis Barto. sententia potior uisa est, cū de communi Iurisconsultorum usu ex quàm pluribus legibus constet [f], nec præsumpta uoluntas testatoris probabilis causa differentiæ est, cum lex eam non sequatur, sed ipsa legem. Voluntatem enim suam secundum leges regere & moderari quisq; præsumitur, alioquin si quis de facto impeditus testari non potuisset, agnati fuissent excludendi, quod absurdum est. Sanè dubium non est,

d d.l.j.

e Alex.l.generaliter. C. de instit.

f l. qui duos. l. lucius. de vul.l.diuus. l credentes. qui pet.tut.

recte proprieq; de intestabilibus dici[g]*, eos sine testamento, uel etiam ab intestato decessisse, quamuis proprie intestati non dicantur.*

g Alex. d. l. generaliter.

HAEREDIS. a ¶ *Hæredis appellatio etiam ultra proximum hæredem extenditur*[a]*: unde solemus dicere, hæredis hæredem testatoris hæredē esse: quod ex ꝓprietate sermonis, atq; etiam in pœnis procedit, ut apud plerosq; tractatū est*[b]*. Quapropter conditio ut hæredi Titio detur, adimpleri in hærede hæredis potest*[c]*. Hinc & pater iure castrensis peculij rem filij mortui occupans, eius hæres dicitur*[d]*, cui filius ipse miles etiam successerat, quod & Pontanus annotauit*[e]*. Sed & si de scriptis hæredibus mentio facta sit, etiam hæredem hæredis contineri, tametsi scriptus non sit, pleriq; contendunt*[f]*. Verū id ipse non ex ui uerborum, sed propter utilitatem receptum esse arbitror: quando nulla uerisimilis affectio magis in scripto hærede considerari potest, quàm in non scripto*[g]*. Et ideo generaliter secundum hæredem non contineri: ego ex sermonis proprietate sentio, quoties scripti hæredis mentio fit, idemq; si infrascripti, uel suprascripti dicatur*[h]*: sed & si suum hæredem, uel ipsum, quis addiderit, non uideri, de hærede hæredis agi aliqui dixerunt*[i]*: quoniam huiusmodi pronomina specialiter ad personam*

a l. fi. C. de hæred. insti.
b Iaf. l. si quis filium § fi. de acquirē. hæred.
c l cum ita. in fi. de cond.
d l. j. de castr. pec.
e Roma. sing. 602.
f l. j. C. quorū leg.
g Corn. cōsil. 49. in iiij.
h Bar. l. qui liberis § j. de vulg.
i Ol. cōsi. 21. Bal. 304. in 5.

VLP. LIB. LXII. AD EDICTVM.

LEX LXV.

HAeredis appellatio[a] non solum ad proximum hæredem, sed ad ulte

personam referuntur. Quod ego non sufficere arbitror, nisi alia mentis coniectura concurrat. Vnde cũ testator, quisquis sibi hæres erit, filio suo substituit, de primo hærede intellexisse uidetur, quia illi nõ parũ affectus fuisse creditur [k]. *Quæ præsumptio in eo cessat, qui extranei alicuius hæredibus relinquit: nec enim maiorem obseruationem priorum habuisse, quã sequẽtium uerisimile est: quod inferius diffusius attingam* [l]. *Cæterum & quoties Titio eiusq; hæredibus usufructus legatur, de primo tãtum hærede accipiemus* [m], *ne proprietas inutilis sublata consolidationis spe reddatur. Idem est quoties appellatio hæredis extraneos nõ cõprehendit, nõ enim ulteriores hæredes extranei admittentur, cum etiã primus reijciatur. Hoc autem aliquibus casibus procedit, ut cum Titio hæredibusq; suis donec ipse uixerit aliquid legauero, cum enim uiuentis nulli sint hæredes, merito de filijs intelligemus* [n]. *Idem cum mentio hæredum fit in materia ex cuius natura sit ut extranei excludantur: ut in emphyteosi ecclesiastica, & feudo* [o]. *Idem etiã si de hæredibus masculis dictum sit, uidetur enim ad proprios descendentes respexisse. Sed & si iniquum aliquid ex generali interpretatione sequeretur, hæredis appellationem restringemus: ut si quis hæreditatem restituere debeat, si sine hæredibus decesserit* [p]: *ut enim conditio aliquando euenire posit, de descendentibus intelligimus alioquin quilibet extraneus, & tandem fiscus fideicõmissarium excluderet. Et eadem ratione ne extraneos substituti hæredes censeatur testator extraneis hæredibus filij sui, quẽ prædilexerat, prætulisse* [q], *hæc dictio restringetur:*

k d.l. qui liberis.

l l. in annalibus. C. de leg.

m l. antiquitas C. de usufr.

n l. in suis. de lib. & post.

o c. fi. si de feudo fue. cõtr. inter dom.

p l. ex facto. in fi. ad Treb.

q Bar. d. l. gallus. §. etiam.

non uidentur autem extranei hoc in casu, qui eiusdem agnationis sunt. Quapropter si pater filio sine liberis decedēte Titiū agnatum, eiusq; hæredes substituerit, eue niente cōditione, hæredes Titij agnati non reijciētur, ut Ang scripsit[r]*, cui assentio: secus si omnino extranei sint.*

r d. § etiam.

b ¶ VLTERIORES.

Etiam per longißimam succeßionem, ut alibi di citur[s]*: unde & pōtifex Romanus Petri succes sor dicitur, quamuis ma ximo numero alij me dij intercesserint*[t]. riores[b] refertur: nā & hære dis hæres, & deinceps, hære dis appellatione cōtinetur.

s l. qui per suc ces. isra ti. j.

t c. j. de homi cid. in 6.

IDEM LIB. LXVI.

LEX LXVI.

Mercis appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

MERCIS. Mercē de rebus mobili bus dici, ita ut uenalicij serui nō comprehēdantur uarijs locis proditum est: qua ratione de facto cōsultus Alexan der[a]*, non esse absurdum respondit, si legē municipalem, quæ à socio initum mercatū ratum haberi mandat, de re tantum mobili intelligeremus. Quādoquidem mercatus à merce deducitur, per locum ergo qui à coniugatis dici tur, ubi merx non est, ibi nec mercatus. Sed ipse à uerbo mercari potius trahi id nomē crediderim: quod uerbum simpliciter emere plerunq; significat, atque ita uulgaris loquēdi usus seruat: Inde enim & mercatores dicūtur*[b]*, qui res emunt, quas in eadem specie charius uēdant. Nā qui emunt, ut ipsi in aliam formā uertant, quia manuum operam adhibent, artifices sunt. Mercatores autem ipsi non artificium facere, sed officium habere dicuntur, si uera*

a Consil. 36. in. 2.

b Romau. l. si publicanus. § j. de pub.

uera Bartol. sensit [c]: tametsi nemo dubitet, exercitium utrisque commune uerbum esse,

c Barto. trac. de teste. ver sic. 62.

ALIENATVM a ¶ Alienare dicitur, qui ius aliquod dominij transfert: sed qui rem uendit, antequam tradat, nullum ius dominij trásfert (traditionibus enim dominia rerum trásferuntur [a]) merito non dicitur alienasse, cũ sola personali actione poßit conueniri. Et ideo ex duobus emptoribus, is cui prius res tradita est præfertur[b]. Si igitur aliquod ius ex uẽditione transferatur,

a l. traditionibus. C. de pact.

IDEM LIB. LXXVII. AD EDICT.

LEX LXVII.

Alienatum [a] uon proprie dicitur quod adhuc in dominio venditoris manet: venditum tamen recte dicetur.

b l. quoties. C. de rei vend.

censebitur alienatum, nec lex nostra procedet: ueluti in ecclesia emente, cui ex priuilegio competit, ut absq; traditione in eam transeat dominium [c]: idẽ in principe uendente, ut aliqui existimauerunt[d]. Sed & si emptoris nomine poßidere se uenditor constituerit, dubium non est esse alienatum: per huiusmodi enim constitutionem poßeßio uera transfertur[e]. Idem si specialiter rem uẽditam pro contractus obseruatione uenditor hypothecæ obligauerit[f], dicetur enim alienasse: quandoquidem qui pignerat, alienare dicitur[g]. In generali autem obligatione bonorum, de his quæ uenduntur actum non uidetur: utpote quæ non obliganda à uenditore, sed tradenda sunt[h]. Et ex hac lege argumentum colligitur, emphyteotam qui emponemata inconsulto domino uendidit, ante tradi

c b l. fi. C. de sacros. eccl.
d Iaf. d. l. quoties.
e l. quod meo. de acq. pos.
f Butri. cons. 34.
g l. fi. C. de rebus alie.
h Roma. sing. 605.

traditionem à iure suo non cadere [i]: nam & uendere cum effectu accipi debet: ante uero traditionem uenditio omnino perfecta nõ est [k], licet tum quoque res periculo emptoris pereat: & ita se habet omnium ferè cõsensus [l].

i l.fi.C.de iu. emphy.
k .§.venditæ. insti.de rerũ diui.
l l.quod sæpe. §.si res. de cõtrah. em.

b §. DONATIONIS. Donationem generale nomen esse plerique autumant, & ideo sub se continere, etiam causa mortis donationem, & quascunque alias: cum uero specialiter accipitur, proprie eam donationem solum dici, quæ pura est, & protinus sine spe recuperandi dominium transfert [m], & de hac in dubio siue in dispositione hominis, siue legis accipiendum. Quapropter qui filio permittit, ut donare poßit, nec cẽsetur de ea donatione sensisse, quæ causa mortis fit [n]. Sed hanc ego declarationem non probo, quæ legem nostram coarctat, & nos dubios relinquit, quando in specie uel genere dictio hæc sit accipienda. Donationis igitur uerbum quamlibet donationem comprehendere existimo, ut hic dicitur, sed diuersis temporibus, diuerso modo: nam quæ sub conditione collata est, post euentum conditionis proprie donatio fuisse censenda est, ante euentum propter dubietatem improprie. Quæ uero sub conditione resolui posset, ut in mortis causa donatione, ubi spes resolutionis nulla subesse amplius poterit, & ipsa proprie fuisse donatio censebitur, interim non: & ideo cõceßio patris non uidetur ad eam trahenda, nisi ex eius uerborum magna

Donationis[b] verbo simpliciter loquẽdo omnẽ donationẽ cõprehendisse videtur, siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit.

m l.j.supra de donat.
n l.filius.ver. si.sed enim. de dona.

magna generalitate, uel simili ratione aliud præsumamus[o]. *Sed & donatio propter benemerita eatenus propriè fuisse donatio existimabitur, quatenus iustam remunerationis mercedẽ excedit*[p], *quod & in qualibet remuneratione dicendum est*[q], *quæ modico pretio facta proponatur*[r], *quicquid enim ultra pretium receptum iusti ualoris superest, propriè donatum censebitur*[s]. *Idem in indebito quod sciens soluerit. Et ex is consequens est, ut solennitates quæ aliqua cõstitutione in donationibus requirũtur, etiã in prædictis speciebus necessariæ sint*[t]: *nec quatenus diximus uerã esse donationẽ, cõtractus irritetur*[u]. *Sanè & donationis appellatione etiã legatũ contineri dubiũ nõ est:*[x] *quod procedit, si effectũ consideremus, usus enim separatam esse speciem obtinuit.* Donationem *autem causa mortis ex* Homeri *carmine inductam* Mar*cellus* Iuris*consultus*[y] *censuit: apud eum enim* Odisse.ρ. Telemachus *sic donat* Piræo. Eius *carmina sunt.*

Τὸν δὲ πείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπεν
Τηλέμαχ᾽ αἶψ᾽ ὄτρυνον ποτὲ δῶμα γυναῖκας
Ὡς τοι δῶρ᾽ ἀποπέμψω ἅ τοι Μενέλαος ἔδωκεν.
Τὸν δ᾽ αὖ τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα
Πείραι᾽, οὐ γάρ τ᾽ ἴδμεν ὅπως ἔσαι τάδε ἔργα
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρη κτείναντες πατρώια πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ᾽ ἐπαυρέμεν, ἤ τίνα τῶν δὲ
Εἰ δέ κ᾽ ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Hoc

o Corn. cõsil. 237. pe. col. in iiij.
p Imo. l. aquilius. de don.
q Alex. cõsil. 21. in. 3.
r l. non amplius. de lega. j.
s l. quod si adl pis. de do. inter virum. Calca. consil. 24.
t Imol. d. l. j.
u Calc. d. cõs.
x l. legatum. de leg. ij.
y l. j. supra de do. cã. mor.

Hoc sermone uirum Piræus commonet ultro
Telemache ad nostras famulas age dirige sedes,
Vt tibi quæ dederat Menelaus dona reportent.
Ad quem Telemachus sapiens ita farier orsus,
Piræe haud equidem hæc possum dignoscere facta,
Nanq; proci si me spatiosa per atria furtim
Occidant, rapiantq; sibi patrimonia fortes,
His te malo frui donis quàm quelibet horum.
Quòd si illos fato merita et multauero morte,
Tum mihi gaudenti referes dona omnia gaudens.

IDEM LIB. LXVIII.

LEX LXVIII.

ILla verba, arbitratu Lucij Titij fieri, ius significant, & in seruum non cadunt.

Quorum carminum eò libentius mentionem feci, quod & in Institutionibus corruptus locus ille pro Piræo Pyrrhum habet, relicta insigni lacuna, quam hisce carminibus replendam duxi.

ILLA VERBA. *Arbitrorum duo sunt genera, nã alij ex compromisso adeuntur* [a], *quorum sententiæ metu pœnæ paretur: alij quos arbitratores uulgò appellamus, sunt qui tanquam boni uiri arbitrari & constituere aliquid debent, iuris dispositioni minime obnoxij, nec cõminatione pœnæ formidabiles, quorũ sententia magis transactioni, quàm iudicio conformis est* [b], *uidentur enim partes trãsigere arbitratu illius: cum priores arbitria sua instar iudiciorum dirigant, & non multum ab ordinarijs differant* [c]. *Igitur in prima specie indubitati iuris est, seruorum arbitrum esse non posse, sed nec arbitratorem*

a l. societatẽ. §. arbitrorum. pro socio.

b c. quintaualis. de iureiuran.

c l. j. de arb.

bitratorem[d] Vlpianus ex communi omnium expositione hic existimauit: quoniam illa uerba arbitratu Titij fieri, ad ius referuntur. Lex autem non censuit ad ea quæ iuris sunt seruos admittendos: tum quod in personam serui ius residere nequit, sed merum factum[e]: tum quod quo ad ea quæ iuris ciuilis sunt, serui pro nihilo habentur. Sed dubiū est, quomodo huiusmodi uerba ad ius referantur. Arbitrari enim uidetur facti esse: & Accursius ideo arbitraria iuris esse existimauit, quoniam non nisi in legitimam personā compromitti queat: itemq; quia arbitrator tāquam bonus uir iudicare debet: quæ ratio mihi magis placet, quamuis enim secundū iuris tramites incedere omnino arbitrator non compellatur, tamen ex bono & æquo decidere negociū debet, ut effectus iuris ex eius sententia oriatur merito hoc officium in seruum hominem conferri non debuit. Sed quid in deportato, an eius arbitratu aliquid committi potest? & omnes sentiunt posse[f], nisi antequam deportaretur mādatum sibi fuerit, uidentur enim partes propter status mutationem mandatum reuocasse[g]: quod tamen in testatore, qui electionē aliquā Titij arbitratu fieri iußit, non procederet[h], cum enim is testator mortuus sit, fingi non potest reuocasse mandatum. Sed & quod in deportato diximus[i], ad excommunicatum quoque communi calculo producitur, ut quo minus arbitrator sit, non censeatur prohibitus: quod intellige, nisi ex municipalibus statutis iudicialem aliquam formam arbitramenta habeant, ab omni enim iudiciario actu, præterquam si se defendat, excommunicatus repellitur[k]. Idem si arbitria hæc paratam habeant executionem,

d l. pedius, de arb.

e § sed cū factū. instit. de inut. stip.

f l. cū pater §. ligre. de le. ij.

g l. cū quis. de solut.

h l. ex facto §. si qs rogat. ij. ad treb.

i Bar. l. si arbitratu. de verb. obli.

k c. ad probādū. in fin. de re iud.

nem uidentur enim iudiciorum instar tunc obtinere.

HAEC uerba. Finge, promisisti mihi aliquid per stipulationem, & ab ea stipulatione dolum malum abesse, cui rei nisi dolus malus abfuerit, promisisti centum: declarat Iurisconsultus hæc uerba generaliter accipi, quod duobus modis explicari potest: Etenim respectu personarũ stipulatio hæc generalis est, quia nõ solũ factum suum hæredumq; promisisse cõtrahens uidetur[a], sed etiam cum stipulatio pœnalis sit, factum extranei[b]: & ita frequentius proditum est, licet dissentiente Bartolo: nam & cum quis Titiũ daturum & facturũ promiserit (quamuis stipulatio non ualeat, quia factum alienum uidetur promisisse) si tamẽ subdiderit dolum malum abesse, absuturum'ue esse, non simplex abnutiuum promissum lex interpretatur[c], ne corruat stipulatio, sed potius ex præcedentibus curaturum eũ promisisse intelligit, quod Titius dabit & faciet: alioquin stipulator deceptus remaneret. Cæterum respectu quoq; rei ipsius stipulatio generalis est, quoniam dolus uox est generalis, dolũ uerum, & præsumptũ cõtinẽs, sed & latissimã culpam, & plerũq; latiorẽ[d]. Fraudẽ quoq; dolo inesse Labeo ait, qua de re infra latius disputabo[e].

Sciendũ

IDEM LIB. LXXIII. AD EDICT.

LEX LXIX.

HAec verba, cui rei dolus malus aberit, generaliter cõprehẽdunt omnẽ dolum quicunque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio interposita est.

a l. nouissima. iudi. sol.

b l. stipul. ista. §. si quis dolum. de ver. obli.

c l. iter. supra de ver. obl.

d Bar. l. quod nerua. dep.

e l. iurisgẽ. §. sed si. de pa.

SCIENDVM. *Superius diffuse uidimus hæredum [a] appellationem per multas successiones accipi declarauimusq; quomodo hoc intelligendum sit, hic uero prosequitur Iurisconsultus tres casus, quibus ea regula non procedit.* a l. hæredis.

PAV. LIB. LXXVII.

LEX LXX.

SCiendum est hæredem etiam per multas successiones accipi: nã paucis speciebus hæredis appellatio proximum continet: veluti in substitutione [a] impuberis, quisquis mihi hæres erit idẽ filio hæres esto: vbi hæres hæredis non cõtinetur, quia incertus est.

a ¶SVBSTITVTIONE impuberis. Sed quæ ratio est, quod hoc casu à regula recedimus? & alibi dicitur, hæredis hæredem non admitti [b]: quia ex iudicio testatoris non uenit, per huiusmodi autem substitutionem hi demum uocati uidẽtur, quos affectione aliqua testator prosequitur. Quæ ratio ut uera sit indiget tamen secretiore doctrina, quæ hic unico uerbo attingitur: cum enim huiusmodi uerba de certa persona intelligi poßint, non debent extendi ut incertas quoque contineant. Quum ergo hæres aliquis instituitur, siue etiam seruus, siue filiusfamiliàs sit, nõ debet intelligi de hærede hæredis, qui ipsi testatori incertus est. Eodẽ modo non intelligemus de patre aut domino, cum potuerit filiusfamiliàs emancipari, & seruus uel manumitti, uel uendi, quo casu hæreditas patri aut priori domino lucrifacta non esset: non ergo uerba testatoris accipiemus, ut b l. qui liberis §. j. de vulg.

ad incertos hosce casus porrigantur, sed ut eas tantum personas contineant, de quibus nominatim actum est.

b ¶ ITEM *in lege. Sentiam familiam Romæ fuisse, ostendunt Sentius Gallus, & Sentius Augurinus, quorũ in epistolis meminit Cæcil. Plinius, & etiam Sentius Saturninus Vetulio apud Valer. Maxi. lib. VIII. Igitur Aelius Sentius legem tulit, quæ ab eius nomine Aelia Sentia appellata est, cuius Cicero in Topicis, & Boëthius mentionem faciunt: ea plurima capita habuit, quæ hic referre non attinet.*

¶ Itẽ [b] in lege Aelia Sentia, filius hæres proximus [c] potest libertum paternum vt ingratum accusare, nõ etiã si hæredi hæres extitit.

¶ Idem dicitur [d] in operarũ

c ¶ HAERES *proximus. Interpretatio hæc ex uerbis legis descendit, cum enim filium hæredem proximum dixerit, consequens est, de eo intelligi non posse, qui post aliquas successiones sit hæres. Placuit autem legislatori hãc ingrati accusationem coarctare, quæ tanquam libertatis peremptoria odio nõ caret, quod etiam libro bistoriæ XIII. Cornel. Tacitus tradit. unde non nisi proximo hæredi [c], eidemq; filio, id iuris cõcessum est, cum etiam si proximus hæres non sit, bonorum possessionem contra tabulas liberti filius impetret [d], nec enim id beneficium ita odiosum est: nam & qui manumittere cõpulsus est [e], ingrati actionem nõ habet, & tamen præteritus contra tabulas possessionem petit [f].*

c §. illud. in authẽ. vt li. de cæt.
d l. si filius §. paulus. de bo. lib.
e l. ij. C. de ope. lib.
f l. j. C. de bo. poss. contra tab. lib.

d ¶ IDEM *dicitur. Operarum duplex est species, quæ officia*

officiales dicuntur, & quæ artificiales [a]*: illæ personam patroni respiciunt, cui officiosum esse libertum naturalis ratio admonet, ut patronum comitari, cantu, sono, saltatione obiectare, suntq; huiusmodi ut plurimum incertæ: Hæ uero ad artificium pertinent, inde operæ pictoriæ, fabriles, & si quæ similes, & sunt plerunque certæ, quia sub certo numero solent promitti; alioquin incerta promißio arbitratu patroni secundum consuetudinem, aut qualitatem liberti, declarabitur. Quæ autem exercitium aliquod, aßiduitatemq; non complectuntur, ad obsequium attinent, nec operarum nomen habent. Igitur si patronus operas sibi præstari stipulatur, regula est, ut ad hæredes hæredum talis stipulatio non transeat* [b]*. Obsequialis tamen reuerentia ad hæredem hæredis trāsmittitur* [c]*. Idemq; in his operis fabrilibus, quarum æstimatio hæredi ex iudicato præstanda fuit, eius enim hæres recte eam pecuniam petet* [d]*. In officialibus uero operis hæc non procedunt: quoniam hæ ad extraneos hæredes regulariter non transeant* [e]*. sed ad filios tantum, etiam, si nō sint hæredes* [f]*, & ideo parum refert, quot à patre hæredes sint instituti* [g]*. Atq; ita hanc materiam ego extrico, licet alij aliter. Sed hic quæri potest, an in casibus quibus testator mentione hæredis facta de filio censetur intellexisse, eūdem requiratur hæredem quoque esse: & in contractibus dubium non est, filium non admitti, nisi sit hæres: quapropter si quis sibi & filijs & hæredibus emphyteosim stipuletur, nisi filius sit hæres, excludetur* [h]*. In testamentis quoq; idem crebriore calculo responsum est, in ea specie, cum testator filio si sine hærede moreretur*

a l.& si nō. §. libertus. de condi. ind.

b l. cum patronus. § j. de ope. lib.

c l. sed si hac. §. liberos. de in iusvo.

d l. qui libertinus. § pe. de ope. lib.

e l. fabriles.

f l. si operarū. eo. tit.

g l. vt ius. § fi. eo. tit.

h Bart. d. l. vt ius. § fin.

tur substituisset, non enim sufficit si filiũ reliquerit, nisi si quoq; hæres sit, quod & in eo casu Paulus Castrensis respondit[i], cum filio sine liberis moriente Titius & eius hæredes substituti sunt: non enim ad fideicõmissum Titij filij admittentur, nisi hæreditatem patris adiuerint[k]. Sed quid si legitimi hæredes uocati sint? & cũ de his intelligatur qui intestato succedũt, forte etiam si Titio hæredes nõ fuerint, admittẽtur, ne testator uideatur fideicõmissum Titij arbitratui reliquisse, quod infra attingam.

i l. ex facto §. si. ad Treb.

k Paul. l. gallus §. j.

exactiõe, ut filius hæres exigere possit, non longa successione effectus. ¶ Verba hæc[f] is ad quẽ ea res pertinet, sic intelliguntur, vt qui in vniuersum dominiũ vel iure ciuili vel prætorio succedit, contineatur,

f ¶ §. VERBA hæc. Quoties in lege hæc uerba repe riuntur, considerandum est ob quam causam sint adiecta: nam si prætor actionẽ puta redhibitoriam emptori, eiq; ad quẽ ea res pertinebit daturum pollicetur, de particulari successore intelligi non poterit, sed de uniuersali tantum, ut hic dicitur: personalis enim actio ad particularem successorem nõ pertinet[l]. Quod si de ea quæ in rem scripta uel simpliciter in rẽ sit, loquatur, tũc aliud erit[m]: idemq; cum etiam particulari successori ut succurratur eadẽ æquitas suadet[n], sed & in iure excipiendi dubiũ non est, quoniam id ad quẽcũq; indistincte transit[o], ut etiã si beneficium sit personale, nihilominus eo cui cõcessum est uiuente, donatario proficiat[p]. Accipiẽt igitur hæc uerba ex subiecta materia interpretationẽ, alioquin ex sui

l l. sciendũ §. deinde. de ædil. edi.

m l. si titius §. si qs tert. de aqua plu.

n l. his verbis. de adopt.

o l. ait prætor. de iureiur.

p l. si tibi § pactũ, de pact.

ex sui proprietate successorem particularem comprendere putauerim, ad eum enim etiam pertinet, nedum ad hæredem. Quod maxime erit obseruandum si materia sit fauorabilis, ut beneficia principum, uel additum sit generale pronomen quicũque, & similia, quæ de nomine successoris recentiores tradiderunt [q]. Sanè quæ iura successoribus particularibus dentur quæ'ue contra eos competant, latior est articulus, quàm ut hic perstringi poßit [r].

q l.a.l. quędã. §.j. de edendo.

r Bart. d. §. si quis terti[us].

VLPIANVS LIB. LXXIX.

LEX LXXI.

Aliud est capere[a], aliud accipere: capere cũ effectum...

ALIVD est capere. a ¶ Capere uerbũ ad effectum acquisitionis refertur[a], atq; ideo qui restituere tenetur, nõ uidetur capere: atq; hinc est, quod spurius substitutus pupillariter fratri legitimo, ipso iure quidẽ uniuersorum bonorum hæres erit, sed quæ à patre prouenerunt restituet agnatis[b], quia eorum capax non est, filius tamen familias & seruus, quamuis restituere teneantur, capere dicuntur[c], quia per eos statim, absque alia restitutione patri uel domino acquiritur. Ast uerbum accipere non ita frequenter ad effectum refertur, unde & plerunque accepisse dicitur, qui tamen dominium adhuc non acquisiuit [d]. Sed confunduntur hæc aliquando, & etiam capere dicimus eum qui rapit [e], uel simpliciter aufert. Sunt & qui accipere de manu alterius, capere uero propria autoritate intelligãt[f]: quod mihi non displicet, ut præpositionem ad pro

a l. nõ videtur quisquã. j. tit. j.

b l. filiis qui. de vulga.

c l. cepisse. infra eod.

d l. naturalis. §. j. de pręscri. verb.

e l. j. de fide. tuto.

f Mod. d. l. nõ videtur.

iuxta interpretemur: quāuis si testator Titio mandet ut fundum accipiat [g], quia de testatoris manu capere uidetur, non putem hæredis traditionem expectandam.

g Bar.l. cētu/rio.iij.colū. de vulg.

b ¶ CVM effectu. Adiuuatur hinc regula, quæ mandat cum effectu uerba accipi debere; quapropter si exulem capienti certum præmium dari constituatur, non intelligetur cepisse qui ad præfectum non traxerit [h]: uel cum armis reperisse, qui nō ceperit. Qua ratione & qui tantum erogat, quantum acceperit, capere non dicitur [i], cum in effectu nihil illi remaneat, illud enim datum, legatum, donatum, concessum dicitur, quod deductis omnibus expensis reliquum est [k].

h l.s.l. j.§.fi. qd'quis.iur.

i l.ciuitati.in fi.de leg.j.

k l.non amplius. de leg.j.

fectu[b] accipitur; accipere & si quis non sic accepit vt habeat. Ideóque non videtur quis capere, quod est restiturus, sicut peruenisse [c] proprie illud dicitur, quod est remansurum.

¶ Hæc verba [d], his rebus recte præstari, hoc significāt, ne quod periculum vel damnum ex ea re stipulator sentiret.

c ¶ PERVENISSE. Propria hæc huius uerbi est significatio, ut id quod remansurum est peruenisse dicamus [l], licet plerunq; ex subiecta materia aliter etiam non improprie interpretemur, quod alibi attingam [m].

l l.si ipsa. qd' met.cau.

m l.peruenisse infra eod.

d ¶.§.HAEC uerba. Quod conuentus rei uēdicatione propter eā rē alteri promisit, ut ab actore indemnis seruetur, ita cautionem accipit, quas res tibi tradidero, pro his rebus recte præstari spōdes? quam cautionē etiam emptor recipit [n], qui redhibitoriā āduersus uēditorē experitur si

n l.ips.de rei vendi.

tur, si eius rei nomine, quæ redhibenda est, alteri aliquid soluere damnatus est [o]. *Interpretamur enim recte, id est tutò & secure, hoc est sine periculo & damno. Periculū autem ad personam, damnum ad res seu pecuniam referri Accursius credit. Hincq; argumentum accipitur, pro sui defensione cautiones interponi posse. Quare si male ab aduersario tuo metuis, licitum erit iudicem adire, qui eum ex officio cōpellet, ut caueat, per se non fieri, ut uis aliqua tibi inferatur* [p], *idq; etiam sub pœna, & datis fideiussoribus. Sanè & M. Varro rei rusticæ lib. II. solitos tradit eos qui indomitos boues emunt, sic stipulari, Illosce iuuencos sanos, deq; pecore sano esse, noxisq; solutos recte præstari spōdes? atq; hāc formā M. Manilij actionibus cōtineri, quæ uerba hoc ex responso interpretationem recipiunt.*

o l. redhibere. §. cauendū. de ædil. edi.

PAVL. LIB. LXXIII. LEX LXXII.

APpellatione rei, pars etiam continetur.

APPELLATIONE. *Qui de aliqua re quicquam cō stituit, ut de domo, insula, fundo, de qualibet eius parte constituisse intelligitur, & id quidem proprie, sicut in genere species, in maiori summa minor continetur. Alioquin quæ uox totum significat, proprie de parte dici non potest, quare si quis de domo loquatur, aut insula, de toto, non de parte locutus intelligetur* [a]: *quapropter si testes actoris fundum ab eo possideri dicant, de integro accipiatur, nisi alij testes omnino prioribus æquales, idē de reo dicāt, tūc enim ut à periurio soluantur, fiet interpretatio tam actorē quàm reū eum fundum*

p Mod. l. si super. C. de transf.

a l. titia. §. j. de leg. ij.

communiter pro indiuiso poßidere [b], atq; id pleriq; omnes tradidere. Sanè hinc colligitur, de parte ad totũ ualere argumentũ [c]: quod uerũ est, nisi alia ratio sit in toto, quàm in parte. Pars autem tripliciter accipitur, quædam numeralis, alia integralis, alia quota. Exempli causa, tres arithmetica pars est nouẽ [d], usus fructus pars integralis dominij est, sicut paries, domus: at triens, quadrans, semis quota pars est aßis. Percipitur etiam alia hinc regula: nimirum idem pollere generalem enumeratione, quod particularẽ omnium specierum [e]: quod ita intelligimus, dum sub generali sermone ea nõ accipiamus, quorũ specialem mentionẽ fieri opus est [f]: etenim dubium non est de generali sermone multa excipi uarijs ex rationibus, quas hic referre nimiæ curiositatis esset [g].

b in. l. si duo. vti pos.
c l. quę de to/ta. de rei vẽ.
d Bar. l. si mater. §. si iter. de excꝗ. rei iud.
e l. oẽs. C. de præsc. xxx. anno.
f l. quod trãslatũ. de offi. leg.
g Roma §. de viro.

VLP. LIB. XXX.

LEX. LXXIII.

Haec verba in stipulatione posita, eam rem recte restitui, fructus continent: recte enim verbum, pro viri boni arbitrio est.

HAEC VERBA. Restituendi uerbum ad fructus quoq; pertinere, supra ostensum est, quare cũ Iurisc õsultus in hac stipulatione fructus cõtineri, propter dictionẽ recte sentiat, uidetur in stipulationibus, id uerbum simpliciter positũ, fructus non cõprendere [a], quod Iacobus & Oldradus sentiunt. Sed id ita generaliter supra sequutus nõ sum: quãuis enim ex huiusmodi contractus forma fructus debeantur, uerbum tamen recte non parui momenti est, cum deberi eos arbitrio boni uiri ostendat. Sanè hinc probatur dictionem hanc recte, ad iustitiam

a l. in condẽ. §. j. ifra ti. j.

iustitiã causæ referri, sicut rite ad ritum, id est solennitatem. Atq; hinc aliqui existimauerunt, si iudici demandatum sit, ut cognoscat an Titius recte captus sit, non posse eum discernere, an feriato licito'ue tempore sit captus, sed an iusta causa subesset, propter quam capi debuerit. Quæ decisio prudentibus uiris merito displicet: demandantis enim mens fuit, omnem quæstionẽ committere. Et Iurisconsulti differẽtia hac nimis subtiliabutuntur, & doctißimi Grammaticorum aliter tradiderunt. Varro. Rite à ritu, nam quod secũdum ritus fit, id ratum & rectum est. Priscianus, Rite pro recte: quia nihil traditur ritibus, nisi quod rectum esse credatur. Donatus, Recte dicitur, quod nullo uitio uerborũ dicitur. Vere ad rei seu sententiæ ueritatẽ refertur: hinc Terent. in Adelphis: Recte & uere dicis. b Bar. l. lect. si cer. pet.

PAVL. LIB. II. AD EDICT. AED. CVRV.

LEX LXXIIII.

Signatorius anulus ornamẽti appellatione nõ continetur.

SIGNATORIVS. *Signatorius anulus est, qui characterẽ, id est sculpturã habeat, quo utimur ut signum imprimamus*[a]. *Erant autem id genus anuli plurimo in usu apud antiquos, nã pter multitudinẽ seruitiorũ reclusa omnia, obsignataq; à dominis tenebãtur: sicq; à rapinis, ut Plinius inquit, uẽdicabãtur. Cũ ergo huiusmodi nõ ornamẽti causa: sed custodiæ principaliter fierẽt, merito appellatione ornamentorũ nõ cõtinebãtur*[b]: *quod maxime in his pcedit, q leuis pretij essent, utpote aureos quinque*

a l. ad testium. § pen. de testa.

b l. arg § ornamenta. de aur. leg.

quæ non excedentes, & ita iure cautum est [c]. Sed hanc ego summam hodie leuem non arbitror, idq; propter nostrorum temporum paupertatem, nam constat ueteres Romanos fuisse ditißimos.

c l. diuus. de bo. eorum.

RESTITVERE. Restituere est retrostatuere: id est in eũ casum rẽ cõstituere, in quẽ fuisset, si nihil aduersus qđ facienda esset restitutio euenisset: de quo uerbo latius supra attigimus. Generalius aũt est quã reddendi. Reddit enim qui retro dat, id est trãsfert dominium: at restituere etiã ad facta pertinet. Proprie autem restituere dicimur, quod accepimus: quapropter si lex dicat, soluto matrimonio maritum tertiã partẽ dotis restituere debere, reliquã lucrari, de dote data intelligetur, nõ de promissa [a]. Sed id ego nõ probo, cũ nulla ratio sit, cur promissam minus lucrari debeat quàm datã: & restituere satis dicitur [b]: qui actionẽ remisit, remq; in eũ casum cõstituit, ac si promissa non esset, atq; ita Salic. [c] censet, nec omisit Iason [d].

IDEM
LEX. LXXV.

Restituere videtur is, qui restituit quod habiturus esset actor, si controuersia ei facta non esset.

IDEM
LEX LXXVI.

Dedisse intelligẽdus est etiam is qui permutauit, vel compensauit.

a Ang. consil. 158.
b infra. l. seq.
c Sal. l. si cõst. C. de dona. ante nup.
d Ias. rub. so. matr.

DEDISSE. Quamuis uerbum dare proprie de eo intelligatur, qui per traditionem dominium trãsfert [a], tamen interpretatione legis etiam qui permutat uel compensat dare dicitur [b]. Vnde homo liber sciens qui

a l. vbi. in fin. de verb.
b l. si ei nupt. de iur. dot.

qui tanquam seruus ueneat, emptori tenetur, non solum in eo quod datum est[c], ut uerba legis indicant, sed etiam quod ea causa permutatum, uel cōpensatū fuit. Nam & qui remittit, seu accepto fert, dare dicitur[d]: æquiparātq; Iuriscōsulti dantē accepto ferenti: quod procedit etiā in conditionibus quæ ad amußim implēdæ sunt[e] & quamuis ex ui sermonis qui remittit non det, cum tamen uerba omnino nō repugnent, propter effectum lex dedisse interpretatur[f]: qua ratiōe remißio quæ ultra quingētos aureos transfert, insinuatione indiget[g], idq; communiter approbatur. Quandoq; tamen nō fit huiusmodi interpretatio, ut cum per remißionem nihil iuris seu commodi acquiritur[h], uel aliam ob causam quis remittit quàm ut donet, uel cum debitum quod remittitur liquidò nō apparet[i], id enim facto magis quam dationi accedit: nam & quandoq; donare licet[k], remittere non licet, ut quia lex extorqueri remißionem præsumat, quia facilius inducitur quisq; ut remittat quàm ut det[l], quod & Bart. annotauit[m]. Sanè cū pecunia solutioni præparata est, remißio alia quoq; ratiōe uim dationis habet, quod uidelicet lex restitutam fingit, & incōtinenti rursus datam[n].

c l. in tantū. de lib. cau.

d l. si mulier. de condi. ob cau.

e l. si fundum. §. titio. de leg. j.

f l. Iul. de con di. & dem.

g l. creditori. C. de pac.

h Abb. c. ueniens. infra de tes.

i Pau. l. cōtra. §. j. de pact.

k Bart. l. acti. C. de transf.

l gl. c. statutū. §. notariū. de resc. in 6.

m Bar. l. si duo in fi. de uer. obli.

n l. si sponsalibus §. j. de iure dot.

IVLIANVS.

LEX LXXVII.

FRugē pro reditu[a] appellari, nō solū qd' frumētis aut leguminibus, uerum & quod ex uino, uel syluis cæduis, cretifodinis, lapicædinis capitur. ꝑ Iul.

FRVGEM. a ¶ *Reditus nomen generale est sicuti prouentus[a], seu obuentiones: comprendit autem omnia*

a Cardi. cle. s. de exc. præ.

omnia iura seu utilitates quæ percipi possunt. Quam significationem etiã frugem habere aliqui dixerunt. Contrà Iulianus, qui fruges esse quibus homo uescatur, censuit, præter carnes & poma, quæ sentẽtia uerior est, atq; ita usus obtinet. Vnde & Plinius duplex frugum genus agnoscit, quod aristam habeat, ut frumenta, et quod siliquã, ut legumina. Antiquiores tamen latius accepere, ut fruges sint, quicqd ex fructu terræ in alimoniam uertimus: qua ratione dem Plinius frugiferas arbores oẽs appellat, quæ fructiferæ sunt, oliuam, pyrum, pomũ. Dicuntur enim fruges à fruendo, ut Varro: uel à frumine, quod summa pars gulæ est, per quam cibus in uentrem demittitur, ut Donatus & Seruius scribit.

scribit, fruges omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse: nõ enim carnem, aut aues, feras´ue, aut poma fruges dici.

¶ Frumentum [b] autem id esse, quod arista in se teneat recte Gallum diffinisse.

¶ Lupinum vero & fabam fruges potius dici: quia non arista, sed fili-

b ¶ FRVMENTVM. *Aristam habent triticum, auena, ordeum, siligo Laconica. Siliquã, id est folliculum, omnia legumina: sisama uero & papauer uasculis cõtinentur: at milium & panicum nullis defenduntur integumentis paruarũ uolucrũ iniuriæ exposita. Sanè quãuis frumenti appellatio amplior sit, tamen κατ᾽ ἐξοχὴν de tritico intelligamus, atq; hoc communis loquendi usus in Italia obseruat, & ita etiam Iacobus & Bart. existimauere.*

c ¶ SILIQVA, Id est, membranula seu folliculo. Significat etiam fructum arboris dulcis, longũ, & coloris atri, cuius Pli. quoq; meminit: & Hora. Viuit siliquis & pane secũdo, L. Columella fœnũ Græcũ sic appellari quoq; cẽset. Capitur etiã in iure alio significatu[b], nimirum pro certo pondere: nã quatuor grana siliquã pendũt[c], hoc est quod Græci uocant ceration: Aurifices nostri corrupto sermone caraton: est autem XXIIII. pars solidi, et XVIII. drachmæ. Theodosiani codicis interpres, Centesima, inquit, usura est, quæ in anno tres siliquas pro solido habemus: Siculus uero duplici drachma constat, [d] quo fit ut quarta pars sit unciæ. Licet plerique inemendati codices pro sicilico siliquam scriptum habeant. Est & Siclus apud Hebræos maioris ponderis: sic enim ipsi staterem, id est Semunciã appellant, in quem sensum uidetur etiam L. Columellæ capi, & Græcis quibusdam autoribus.

b auth. sed hodie. C. de episc. & cle.

qua [c] continẽtur: quæ Seruius apud Alphenum in frumento contineri putauit[d].

c auth. ad hęc C. de vsur.

PAVL. LIB. IIII. AD PLAVT.

LEX LXXVIII.

INterdum proprietatem quoq; verbum possessionis, significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

d l. liberto. §. filiã. de an. leg.

d ¶ PVTAVIT. Et male: colligitur autem hinc, legato frumento uel frugibus: etiam contineri quod adhuc in agro, in arista, uel siliqua est.

INTERDVM. Non solum apud Iurisconsultos [a] & in

a l. fina. C. de præd. mino. l. cũ res. C. de cõt. emp.

& in cõstitutionibus possessio pro proprietate ipsa seu prædio capitur, sed etiam apud alios autores. Vnde possessiones urbanæ & rusticæ Ciceroni in Philippicis. Et idem in Paradoxis: Callidi, inquit, æstimatores prata & areas magni æstimant, quod ei generi possessionũ à nemine noceri potest. Meritò igitur si quis dicit se possessiones suas legare uel donare, uel aliter alienare, de ipsa proprietate intelligimus: nec enim de nuda possessione actum uidetur, cũ ea non soleat à proprietate his uerbis separari: alioquin usum quis uel usumfructum legaret, non possessionem [b]. Ad res tamen mobiles hoc legatum non extendetur, quoniam communis loquendi usus repugnat, ut proprietatem mobilium possessionis nomine designemus, tametsi dubium non sit etiam proprie mobilia possideri [c]. Ad hanc rem pertinent quæ Festus quoque scribit, Possessiones appellantur agri late patentes, publici, priuatiq;: quia non mancipatione, sed usu tenebantur, & ut quisq; occupauerat possidebat.

b Bar. l. vxorē. §. legauerat. de leg. j.

c Iaf. l. j. de acqui. poss. in prin.

IDEM LIB. III. AD PLAVT.

LEX LXXIX.

Impensæ necessariæ[a] sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit.

IMPENSAE. a ¶ Necessarie impensæ dicũtur, quæ impendendi necessitatẽ habent, ne res uel pereat, uel deterior fiat: sed & quæ ex cõsuetudine regionis sine dedecore omitti nõ possunt necessariæ existimantur[a]. Harũ plura exempla in iure habentur, ut si quis aggeres coercendo tor

a Barto. pec. in fin. supra de an. leg.

do torrēti faciat, in demortuarū locū alias arbores surroget, ædificium ruens instauret. Sed quid si iā casu dirutum sit, ut quia ab igne correptum, uel ui bellica? Et aliqui scribunt, esse necessariam impensam. Quibus assentio, si ad uillæ necessitatem ille locus pertinebat. Quid enim si casa agrestis nō necessaria utilitati prædij esset? Sanè has impēsas & maritus deducit, & quilibet bonæ fidei possessor, itemq; malæ [b]*: nisi sint impensæ quæ rei utilitatē perpetuam nō respiciant, sed solummodo impendentis pro tempore cōmodum* [c]*: tunc enim neminem deducit, sed fructibus imputat.*

b l. domū. C. de rei vend.

c l. iij. & seq. supra de impen.

Vtiles[b] impēsas esse, Fulcinius ait quæ meliorē dotē faciāt, deteriorē esse nō sināt, ex quibus reditus mulieri acquiratur: sicuti arbusti pastinatione vltra quàm necesse fuerat. Item doctrinam puerorū, quorum nomine onerari mulierē ignorātem vel inuitam non oportet ne cogatur fundo, aut mancipijs carere. In his impensis & pistrinum & hor-

b ¶ VTILES. *Impensæ quæ rem meliorem faciunt, ut arbusti pastinatio, doctrina puerorū, stercoratio, nouelletū, pistrinum, horreumq; adiectitium, & his similia. Est autem arbustū, locus quo certo ordine arbores uitium causa plantantur: hæ sunt populus, ulmus, atinia, ornus: debet autem saltem bis in anno pastinari, id est pastino, quod ferramentum bifurcum est, fodi: huiusmodiq; impensa necessaria est: quod si tertiò quoq; fodiatur, erit utilis: atque ita M. Columella lib. IIII. cap. XXVIII. præcipit: has utiles impensas*

maritus nõ consequitur [d], *nisi uolente uxore fecerit, aut mulier eas cõmode restituere poßit, aliunde quàm ex fundo dotali: satisq́; est soluendo eam esse, uel tempore quo impensæ fiunt, uel quo repetuntur* [e]. *In cæteris uero bonæfidei possessoribus, quatenus dominus est locupletior, eatenus deducũtur, tanquam eorum negocium utiliter sit gestum, idq́; nisi dominus ipse non fuisset eas facturus* [f]. *Quid enim si pauper erat, qui re qualisqualis fuisset erat usurus? nec curaret pretiosiorẽ facere, ut qui uenalem eam non haberet? permittetur tamen possessori hoc casu de impenso id tollere* [g], *quod sine detrimento domini potest, sibiq́; utile futurum sit. Idemq́; in malæfidei possessore* [h] *sed in hoc differentia est, quod prædo si impensa quam utiliter uel etiam necessariò effudit, euanescat, ut quia res perimatur, nihil deducit* [i]. *quod in bonæfidei poßeßore aliter obseruatur: præterquàm cum rei uendicatione agitur* [k]. *Sed & si ædificium aliquod à fundamentis construat, sciens se in alieno ædificare, uidetur domino donare* [l], *& nil repetit, nisi tanquam negociorum gestor fecerit* [m], *uel dominus is sit, in cuius persona consistere donatio nequeat, ut cum uir in hæreditario uxoris fundo ædificat* [n].

reum [c] insulæ dotali adiectum plerunq; dicemus.

d l.j.§.sed ne. C.de rei ux. act.
e Dyn.l.j.supra de imp.
f l.sinautē. in fi. de rei vē.
g l.in fũdo. supra de rei vend.
h d.l.domum.
i l. plane. de peti hære.
k l. vtiq. supra de rei vend.
l §. ex diuerso. instit. de rer. diui.
m d.l.domum.
n arg.l.in voluptu. supra de impen.

c ¶ HORREVM. *Meritò addita est dictio plerunque, nam si magnus fundus est, & frugum ferax, & plurima familia colatur, & pistrini, & horrei impensa necessaria est* [o]: *si uero modicus fundus sit, pistrinum & horreum ad utilitatem solum pertinet, quia locari potest.*

o l.j.§.pen. de imp.

d ¶ Volu-

d ¶ VOLVPTARIAE. *Ad ornamentum solum pertinent* [p]*, præterquàm in re promercali: quapropter in prædio urbano si maritus cœnacula quæ locari solent picturis exornet, pictura erit utilis, non simpliciter uoluptaria: tanto enim pluris cœnaculum locabitur: quia ornatius. Has impensas nisi dominus ipse facturus fuisset, nec maritus, nec bonæfidei possessor deducit* [q]*: licitum tamē eis est auferre quod cōmode separari potest. In male uero fidei possessore distinguimus, ut si impēsa in re facta sit, quæ separationem sui natura non admittat, uideatur donasse* [r]*: ut si aliquo casu separentur, auferre tamen ei nihil liceat: si uero sui natura res sit separabilis, licitū est ei auferre, nec enim donasse uidetur* [s]*, quod auferre potest: & ita ipse extrico, licet alij differētiam in modo agendi constituant* [t].

p l.qđ si hær, de impen.

¶ Voluptariæ [d] sunt, quæ speciem duntaxat ornant, nō etiā fructum augent: vt sunt viridaria, & aquæ saliētes, incrustationes [e], loricationes [f], picturæ.

IDEM LIB. IX. AD PLAVTIVM.

LEX. LXXX.

q l.pro voluntarijs.co.ti.

r d.§.ex diuerso.

s l. vtiles. supra de peti. hære.

t Barto.d.l.in fundo.

e ¶ INCRVSTATIONES. *Tectoria sunt parietum, ex crustis marmoreis.*

f ¶ LORICATIONES. *Sunt superficies integendi causa, quæ ad pauimenta maxime pertinent, fiuntq́; ex calce & arena: qua de re M. Vitruuius lib. VII. plura. Est & lorica quæ uallis castrorum, uel podijs apponebatur alio significatu.*

IN GENERALI. Verba legis XII. *tab. erant*[a]*. Is uti legasset rei suae ita ius esto. Quibus uerbis generaliter tributa est potestas legatarijs, legata sua petendi. Sed an idem sit in his quibus libertas testamento legata est? & ex uerbis uideretur non esse idem: qui enim libertatē legat, rem suam non legat, quippe libertas in bonis testatoris nō est: & id neq; uere, neq; ut Bartolus inquit*[b]*, cautius: sed tamen ex mēte legis idem dicendum est. Accursius hic uerbū petitione intelligit pro repetitione, quod mihi non placet, quāuis in iure uerū sit, sub generali repetitione legatorū in substitutione facta, etiā libertates cōtineri*[c]*. Quae res argumento est, generali in dispositione etiam ea intelligi, quae speciali priuilegio insignita sunt, ut libertates, dotes, testamēta militū, & similia*[d]*. Quod uerum, nisi priuilegium illud tolleretur, non enim uerisimile est generalibus uerbis uoluisse legislatorē corrigere ea quae fauore specialis causae indulta sunt: ut hac in re ridiculi sint, qui contraria prodiderunt*[e]*.*

IN generali petitione legatorum, etiam datae libertates competunt, ex mente legis XII. tab.

IDEM LIB. X. AD PLAVTIVM.

LEX LXXXI.

CVm praetor dicat, vt opus factum restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet, nam verbo restitutionis omnis vtilitas actoris cōtinetur.

CVM praetor. In interdictis (inquit praetor) quod ui aut clam factū est restituas, item quod quis spreta nuntia

a l. verbis. infra. e.
b Bart. l. j. de leg. j.
c l. cū in subst. de leg. iij.
d l. in fraudē. in ti. de test.
e Ias. l. j. 3. no. ta. sol. matr.

nuntiatione noui operis fecit, restituat, & id genus similia. Explicat Iurisconsultus quid restituendum sit, & non solum opus[a], sed etiam omne damnum resarciendũ esse testatur, hanc enim esse uim huius uerbi restitutionis[b]. Sed dubium est cum hic dicitur damnum restitui, an etiam ratio lucri cessantis habẽda sit. Et extat respõsum apud Baldum[c] in simili specie, eius qui cõuenerat damnũ restituere, existimat enim huius lucri rationem non habendam: aliud est enim damnũ, aliud cessatio lucri. Sed hæc sententia hoc responso confutatur, quo omnem utilitatem resarciendam ei esse testatum est, cui damnum debet restitui. Itaq; ego hæc uerba secundum legis dispositionem interpretor, ut in casibus, in quibus de iure, cessantis lucri ratio habetur, qui damnum restituere promittit, etiam ad id lucrum teneatur. Regulariter autem traditur, lucri quod quis uerisimiliter fecisset, rationem habendam, præterquàm si cum alterius iniuria lucrum illud acquireretur[d]. Idem in emptionis contractu seruatur[e], cum enim emptor, si pecuniam non det, in legitimis solum usuris condemnetur, non fuit æquum ut uenditor, si rem non tradat, grauius puniretur, cessantisq; lucri rationem resolueret.

a l. semper. §. in hoc. supra quod vi.

b l. ante p. §. si ne. supra de ope. no.

c Bald. consi. 152. in. j.

d l. si is cui. de fur.

e l. si sterilis. §. cũ per vẽd. de act. emp.

IDEM LIB. XIIII. AD PLAVTIVM.

LEX LXXXII.

VErbũ amplius, ad eũ quoque pertinet, cui nihil debetur. Sicuti è cõtrario minus solutum videtur, etiã si nihil esset exactum.

VERBVM *amplius. Amplius & minus compara-*

tiua quamuis sint tamen ex subiecto argumento uim cõ=

a supra.l. minus. infra.l. si ita. *parationis quandoq; amittunt* [a]*, poniturq; amplius pro toto, minus pro nihilo, uerbi gratia: Quis promisit se restituturum, si quid legatorũ nomine ceperit amplius quã per legem falcidiam liceat, emergit ingens æs alienũ per quod legata omniũ ex=*

b l.j.§ hæc uerba. si cui plus. *tinguuntur* [b]*, certe totum restituere debebit, licet ea dictio ex proprietate sermonis partem tantum comprenderet. Finge constitutũ esse ut si prætor aliquẽ*

IABOLENVS. LIB. V. EX PLAVTIO.

LEX LXXXIII.

PRoprie bona dici non possunt, quæ plus incõmodi quàm cõmodi habẽt.

c Bar.l. si seruus.§. si ita. de leg.j. *condemnauerit amplius quàm debeat* [c]*, ipse certa pœna afficiatur, quamuis in tota summa quis indebite fuerit damnatus, prætor uerbis legis punietur. Illud non prætereundum, hanc dictionem si pronomẽ illi addatur, rerũ*

d l. si sic. de lega. ij. *repetitionem facere* [d]*: ueluti cũ dicitur, hoc amplius, uel eo amplius, uel amplius quàm talem rem. Si uero simpliciter apponatur actum legãdi solum repetere, nõ ipsam*

e d.§ si ita. *rem* [e]*. Et ita frequentius traditur, cæterum & minus aduerbium, positiuo adiunctum, cõtrariæ significationis cõparatiuum demõstrat ut minus stultus, id est prudẽtior. Terentius in Eunucho. Hoc nemo fuit minus ineptus, id est aptior, ut Priscianus interpretatur.*

PROPRIE. *Cum superius dictum sit bona intelligi ære alieno deducto, ostendit hic generaliter Iuriscõsultus qualecunq; incommodum sit, etiam si aliud quàm æs alienum, eius respectu proprie bona non dici. Quotiescun*

tiescunque ergo alicui sunt prædia maioris incommodi quàm utilitatis, is bona ea rectè non appellabit, & ideo permittitur ecclesiæ sine aliqua solennitate huiusmodi prædia alienare[a] tanquam bona nō sint, quod & in minore plerique senserunt[b]. Quandoque tamen appellatione bonorum etiam æs alienum comprenditur, itemq; ea in quibus plus incommodi est, ut in bonorum possessione. Sed quid in legatis? pone eum qui LX. habet, alijs XXX. mihi tertiam partem bonorum legasse, XX ne, an X. consequar? & XX. me consequi, nec quæ alijs legata sunt deduci Bartolus censuit[c], quamuis enim deducto ære alieno bona intelligātur, quæ tamen legata alijs sunt, æs alienum ipsius testantis non erant, quod si ea huiusmodi fuissent, ut in illis lex falcidia locum non haberet, qualia sunt quæ ad pias causas transferuntur[d], de mea solum portione fiet deductio: unde in proposita specie cæteris legatarijs XXX. mihi decem, hæredi XX. relinquentur, & ita plerique tradiderunt.

a ·§·pe. I auth. de non ali.

b Iaso.l.ij.supra de offi. cius.

c in.l. si qs seruum.§.fina. de lega.ij.

d Auth.simili ter. C. ad.l. fal.

PAVL. LIB. III. AD VITELLIVM. LEX LXXXIIII.

Filij appellatione, oēs liberos intelligimus.

FILII. Filium pleriq; ab amore dictum uolūt, quasi φίλιον, sed syllaba refragratur. Ipse magis à Græco sermone ὑός dictū arbitror, addito ex more Aeolico digammate ϝυιός, sicuti ϝελένηυ ἑλένηυ dixerunt. Aeolico autem sermoni nostrum simillimum esse Fabius Quinti. tradit. Prior tamen deriuatio à cæteris approbatur,

atque hanc esse rationem existimant, quod etiam nepotes filij dicuntur, cum & in illis sit mutuus aui amor. Ipse & sermonis proprietate appellatione filij nepotem contineri non arbitror[a]*, sed ex interpretatione, quæ in dispositione legis generaliter procedit*[b]*, & id etiã in odiosis, nisi ratio diuersa aliud suadeat. Ecce, miles à tutela præterquã filij cõmilitonis excusationem habet, quid si sit nepos? certe in eo est diuersa ratio, quia pater nõ militauit, licet auus fuerit miles*[c]*. Rursus, Filij fideicommisso grauati tametsi uolente testatore fructus in rationem quartæ non imputant*[d]*, quod in solatium grauaminis lex illis specialiter indulsit, ergo ad alios trahendum non est. At in dispositione hominis, qui de filio loquitur de nepote non intelligetur*[e]*, nec enim in eiusmodi materia fit extensio, nisi alicunde de mente coniiciamus*[f]*, ut cum alioquin dura separatio induceretur*[g]* : uel extranei suis præponerentur, uel usus testatoris hoc suaderet*[h]*. Idem si natura contractus, ut cum cliens beneficiariam fundum pro se & filijs accipit*[i]*, natura enim huius contractus est, ut in nepotes transmittatur.*

a l. quod si nepotes. de test. tut.
b l. filius. ad Mac. l. senatus. de ritu nupt. l. ij. §. si mater. ff. ad Tertul.
c l. sed & mili tes. de excu. tut.
d l. iubemus. C. ad Treb.
e §. si. inst. qui dar. tut.
f l. liberorũ. infra eodẽ.
g l. lucius. de hære. insti.
h l. alimẽta. de ali. lega.
i Ias. §. insti tuens, in . l. gallus.

MARCELLVS LIB. I. DIGEST.

LEX LXXXV.

NEratius Priscus tres facere existimat collegiũ: et hoc magis sequẽdũ ẽ.

NERATIVS. *Fuerunt fortasse qui crederẽt duobus constare collegium, quandoquidem & collegæ dicantur, duo ad idem officium electi. Neratius tamen tres mauult, cuius sententiam tanquam probabiliorem Marcellus*

cellus probat. Cum enim collegiū sit uniuersitatis nomē, aliquid ultra dualem numerum requirit. Sunt autem uaria collegia, sicut fabrûm, qui arcendis incendijs instituti sunt, dendrophororum, qui arbores cædunt, & torrent, centonariorum, qui uilia artificia exercent, quorum artificum complures alibi nominantur [a]: qui quod tenuiores sint, possunt se collegijs congregare, & stipem conferre. Permissa etiam sunt mastigophororū, quos disciplinatos uocāt, collegia, quod rei sacræ causa cōueniant, ea & scholæ & cōfratriæ appellātur, quippe uaria sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, conuenticulum, sodalitium, quæ eandem ferè uniuersitatem significant. Sunt autem iure quæcunq; collegia prohibita, nisi permissa expresse reperiantur: habuere enim maiores nostri ea suspecta, nec multitudinem coire sine legitimo rectore uoluerunt: nam uidimus plerunq; etiam sub sacri conuentus prætextu multa improbos aduersus pudicitiam & leges moliri, quod T. Liuius libro xxxix. elegāter prosequitur. Extat etiā hac de re Traiani Imper. rescriptum ad C. Cæcil. Pliniū. Sanè quod de collegio hic traditur [b], de familia quoq; dici supra uidimus. Vbicunq; autem dubitatur aliquis in collegium admitēdus sit, an id minus pro admißione pronunciandum Baldus [c] respondit: id enim esse fauorabilius. Sed finge scholares seu collegas certe ecclesiæ neminem aliquo defuncto subrogare, ut quo pauciores sunt, eo tutius in suos usus reditus pios uertāt, quomodo prouidebitur? Et puto si nō minori quàm triū numero sint, non posse cogi ut alios substiteant uel eligant, & id huius re

a l. fin. de iure im.

b l. detestatio. §. si

c Bald. cōsil. 183. in ij.

sponsi argumento, nisi tam ampli sint reditus ut recte ad ministrari à tam paucis nequ-ant. Illud constat *negligentes, uel fures ab episcopo amoueri posse* [d].

[d] l. nulli. vbi Bal. C. de episc &cle.

QVID *aliud. Iura prædiorũ seruitutes esse, siue de rusticis, siue de urbanis loquamur, dubiũ non est. Sed iurisc͠osultus hic interpretatur clausulã, quæ in instrumẽtis apponi c͠osueuit, cũ quis prædia cum iuribus suis restituere ꝑmittit, intelligitur enim ut eius æqualitatis reddat, cuius acceperit: eiusdẽ scilicet bonitatis, salubritatis, amplitudinis.*

CELSVS LIB. V. DIGESTORVM.

LEX. LXXXVI.

QVid aliud sunt iura prædiorum, quã prædia æqualiter se habentia, vt bonitas, salubritas, amplitudo?

Quapropter legendũ hic est, æqualiter nõ autẽ qualiter: nã ratio sensus, & recti sermonis nõ c͠ostaret. Illud *tamen non negauerim, seruitutes ipsas qualitatẽ prædiorũ, nõ autẽ substantiam respicere* [a]: *quapropter eas sic descripsit* Baldus [b], *ut seruitus sit accidẽtalis habitudo & extrinseca qualitas prædij.* Bartolus *uero subtilius definiuit* [c]. *Seruitus est quoddã ius prædio inhærens quod eius utilitatẽ respicit, uicini diminuit.* Planè *hoc in resp͠oso, ius pro qualitate rei inhærẽte ponitur, sicut & alibi pro c͠omoditate* [d]: *sed & pro nuda facultate plerunq; usurpatur, ut si dicã, ius mihi est per uiam publicam eundi: uel filiusfam. seu seruus adeundi ius habẽt: fit enim interpretatio, ius adeundi, id est facultatem, ut* Aret. *sensit* [e]. Sanè Alexander *eum, cui ex iuribus prædiorum*

[a] l. pe de euic.
[b] Bal. auth. ei q. C. de bo. aut. iud.
[c] Bart. l. j. de ser.
[d] l. quod dicimus. ifra eo.
[e] Aret. l. legatũ. de leg. j.

diorum quicquid uellet alienare concessum erat, posse reditus ex fructibus perceptos distrahere, huius legis argumento respondit [f]. f Consil. 15. in 2.

VT ALPHENVS. *Quoniam urbs ab urbo parte aratri dicitur, quo solebāt in cōdendis ciuitatibus maiores uti, sicq; muros definiebant, meritò urbs solū dicitur, quod murotenus ambitur. Roma uero etiā cōtinētia urbi ædificia significat, quod supra latius attigimus* [a]. *Sanè cum urbem sacram appellamus, sunt qui Hierosolymitanā accipiāt, ut Baldus* [b]. *Ego Romā potius intellexerim, sicut & cum æternam dicimus* [c]. *Ausonius, Vrbis ab æternæ deductam rege Quirino. Vt mirū sit, quod literatores quidam ibi legunt, Hectoreæ. Ostendit & id uarijs locis Amianus. Cæterum cum iurisconsultus consuetudinem loquendi in testimonium adducat, hinc apparet secundum communem usum uerba potius accipi, quàm secundum proprietatis originem, quod etiā in pœnalibus & odiosis receptū est. Sed hæc ita pleriq; declarāt, ut in dispositionibus peritorū, eorum usus attendatur* [d], *sicut in idiotarū sermone, cōsuetudo imperitorum*

MARCELLVS LIB. V. DIGESTORVM.

LEX LXXXVII.

VT Alphenus ait vrbs est Romana, quæ muro cingeretur. Roma est etiā, qua cōtinentia ædificia essent: nam Romam nō murotenus existimari ex cōsuetudine quotidiana posse intelligi, cū diceremus Romā nos ire, etiam si extra vrbē habitaremus.

a l. ij. supra. e.

b l. ij. C. de naut. fœn.

c l. j. C. de su. ar. lib. xj.

d Bald. c. j. de suc. feud.

quod

quod non displicet. In dubio autem unũ eundemq; usum esse credemus, nec aliter loqui plebem quàm patritios [e]. Sed & si constitutũ sit ut uerba ad literã intelligantur, uel proprie, tunc communem usum imperitorũ nõ attendemus, eruditorum uero obseruabimus [f]: Quandoquidẽ consensus eruditorũ, ut Fabius scribit, cuicũq; proprietati præualet: penes enim eorũ usum, arbitriũ est, & ius & norma loquendi, Horatio autore. Probato autem usu præsentis anni, non sequitur eundem retro fuisse obseruatum: nisi ab eo tẽpore cœpisset, cuius initij nulla esset memoria: quod enim tam diu uiguit, semper fuisse obseruatum, etiã ante hominũ memoriã, creditur: idq; plerique omnes scripsere.

e l. si chorus. §. j. de lega. iij.

f Mod. in rubri. de ope. no. nunc.

CELSVS LIB. XII. DIGEST.

LEX LXXXVIII.

PRopemodũ tãtũ quisq; pecuniæ relinquit, quã tum ex bonis eius refici potest. Sic dicimus centum aureos eum habere, qui tantum in prædijs, cæterisq; rebus similibus habet. Non idem est in fundo alieno legato, quanquã is hæreditaria pecunia parari potest, neque quisquã eum qui pecuniam numeratam habet, habere dicit quicquid ex ea præstari potest.

PROPEMODVM.

Quæcunq; res secundum pecuniam æstimationem recipiunt, non autem pecunia secundum res: etenim iure gentium ea de causa signatus est nummus, ut commercia rerum facilius celebrarentur: functionemq; ex eo reciperent, quæ in rebus non est, unde minus in usu cœpit esse

esse permutatio[a]*. Si igitur tu decem debeas, & pro his decem ego fide mea totidem modios tritici esse iubeam*[b]*, tanquam de alia re promiserim fideiußio non ualet: nec enim res pecuniæ loco succedit, sed pecunia quibusdam casibus loco rei*[c]*. Planè dubium est, cum quis in censu habere dicatur quantum pecuniæ ex bonis refici potest, quomodo ineunda sit ratio: an ducto ualore secundum communem æstimationem*[d]*, an secundum reditus, ut tanti res censeatur quantum uiginti annorum reditus conferunt*[e]*, an quanti uendi potest: quod uerius uidetur, responsi enim huius uerba hoc indicant*[f]*. Cum enim res in pecunia functionem recipiant, tanti æstimari debent quantum pecuniæ reperitur, nisi de rescißione propter læsionem agamus*[g]*: tunc enim is censetur læsus, qui à communi cursu aberrat. Sed & quoties rem æstimamus eius respectu qui eam acquisiuit, siue titulo hæreditario, siue ex contractu, tantum eum adeptum dicemus, quantum communi æstimatione res uendi potest*[h]*: nec enim affectionis ipsius ratio est habenda, nec etiam quid alius tunc sit oblaturus, cum is qui eam est adeptus, ne licitantis affectio deinde minuatur, non sit compellendus, eam quàm primum uendere. Vnde summa ratio est, ut tali casu communem ualorem potius æstimemus, in qua æstimatione redituum quoque ratio habebitur*[i]*: quod autem communiter reperitur, id iustũ pretium est, utpote quod ex ualore rei, non ex affectu constituatur. Quapropter cum in lege, iusti pretij fit mentio, de eo quod communiter perciperetur intelligemus*[k]*.*

a l.j.de contr. empt.
b l. si ita fide. de fideiuſ.
c l.imperator. in fi. de le.j.
d l.pretia. ad le.fal.
e auth. perpetua. C. de sacrosſ. eccl.
f l. mortis. 4. in fin. supra de don. cau. mor.
g l.ij. C. de rescin. ven.
h d.l.pretia.
i gl. in. d. auth. perpetua.
k Alex. l. qui Romæ § co hæredes.

Boues

BOVES. Veteres à iungendo iumenta appellabant quod currui iūgerētur: ea erāt equi, & muli: boues uero armenta potius dicebantur, ab arando [a], ut Varro inquit, quod principalis eorum usus is esset. Igitur legatis, iumentis, nō uidetur de bobus actū [b], & Aediles cum de iumento mentionem fecere, subdiderūt, etiā de pecoribus [c], ut, boues comprenderentur. Lucius tamens Columella lib. VI. iumenta appellari credidit, quæ nostrum laborem, uel onera subuectādo, uel arādo iuuarent. Sed aliter Iurisconsulti sentiunt, lege enim XII. tab. à iungendo, nō à iuuando iumenta dicuntur: ut A. Gel. est autor. Videtur tamen nobis ex eruditorum usu Columellæ approbari sententia.

a l. seruis. de leg. iij.
b l. legatis. §. fi. de leg. iij.
c l. ædiles. §. iumentorū. de ædi. edic.

POMPONIVS LI. VI. AD SENATVS C.

LEX LXXXIX.

BOues magis armētorū, quàm iumentorum nomine appellātur. §. Hoc sermone, dum nupta erit, primæ nuptiæ significantur.

§. HOC SERMONE. Hæc dictio dum, eā significationē habet quā donec, & quādiu: unde proprie hæc uerba interpretātur, donec seu quādiu erit nupta, referunturq; ut Pomp. ait, ad primas nuptias. Cuius rei rationē arbitror, quia eis dissolutis, uerba cessant, amplius enim nupta nō est: & qd' semel desinit, rursus nō cōualescit [d]. Cōmuni tamē calculo aliter traditur, uidelicet regulā esse, ut sermo simpliciter prolatus, de primo tantū actu intelligatur [f], eā nō procedere in sermone negatiuo [g], ut si testator mandet, ne filiæ suæ mercatoribus nubant, nam

d l. stip. de do te. supra de iur. dot.
e Iaf. l. diuortio. §. quod in anno. supra so. mat.
f l. dotis promissio. de iure dot.
g l. si sic stip. supra. de verbo. oblig.

nam neq; secundas nuptias cum eis cõtrahere poterunt[h]. *Idemq; in dispositione legis, nam si lex uelit causas inter agnatos cõpromitti, compromittendũ semper erit, donec lis finiatur*[i], *sed & si prior actus sit nullus, de secũdo ita suadente æquitate intelligemus*[k]. *Quinetiam si materia sit fauorabilis interpretatione eam adiuuabimus, ut sequentes quoque actus contineantur. Vnde si uxori suæ quis alimenta legauerit, etiam de secunda intelligetur.*[l] *Et ex facto ita respondit* Alexan. *Idem cum pater filiæ, casu quo uidua sit, habitationem domus relinquat, nam si tertio & quarto uidua fiet, legatum consequetur: quoniam uerba hæc generalia sunt, & ad rem natura sui multiplicabilem referruntur*[m]. *Sed & generaliter ex subiecto argumento aliter interpretabimur: quid enim si natura rei iterationem requirit? ut si uestitum testator uxori legauerit*[n], *uel princeps priuilegium aliquod mihi concedat, solent enim ea perpetua esse, non autẽ quàm primum finiri*[o]. *Quid si ex primo actu menti disponentis non satisfiat: ut si procuratorem ad appellandum cõstituam*[p], *an à prima sententia solum appellabitur? & hæc quidem cõmuniter approbantur.* Hincq; Othonis Maguntini *antistitis fraus iniusta detegitur, is* Alberto Francorum *comiti sub iurisiurandi fide persuasit, ut relicta inexpugnabili, quã insederat, arce, secũ ad* Ludouicũ *regem cuius filium occidisse insimulabatur, descenderet: se enim uel eũ regi conciliaturum, uel sospitem in arcem reducturum, uixq; egresso, tanquam melius esset prius prandere, iussit ut reuerteretur: mox finito prandio, ad regem duxit captiuum: cũq; ad supplicium duceretur, antistitis periurium*

h Ol. cõs. 16.
i Alex. l. si cũ dotẽ § j. solu. mat.
k l. hæc conditio. infra de cõ di. & de.
l consi. 171. in ij. l. placet. supra de li. & posthu.
m But. cõs. 30.
n Bald. l. j. C. de fideicõ.
o Feli. c. ij. de treug.
p Bald. l. fidei cõ § si qs. x. de leg. iij.

Nota Cautela iniqua

iurium accusanti respondit, se datæ fidei satisfecisse, religioneq; exolutum, cum eum prandendi causa in arcem incolumem perduxit. Dignus perpetua nota sacerdos, qui ignorauerit fraude periurium astringi, non solui.

q l.j.supra de eden.

r l.Iccū seruus. de condi.& demon.

s l.qui libert. §j.de euic.

¶ §. INTER edere. Edere est, rationes exhibere [q], & copiam describendi facere. Reddere uero est computare, & reliqua restituere [r]: quod si ad reliqua quis non tenetur, nec quidē rationes reddere debet [s]. Hincq; est quod uulgò dicimus ubi duo propter unum, ibi unum. Edere autem tenentur argētarij, tanquam fides eorum publicè approbata sit: habebant enim argentarij tabernas in foro, & priuatorum pecunias sub fœnore locabant, eligebānturq; magnæ fidei homines, & eorum codicibus fides dabatur. Hodie uero per chirographa debitorum manu subscripta, & à proxeneta agnita res tractatur: at nūmularij, & trapezitæ, & mensarij, collectarijq; inferioris gradus erant nec tantæ autoritatis: quod etiam ex Plauto facile est dignoscere.

¶ Inter reddere, & edere rationes multū interest: nec is qui edere iussus est, reliquū reddere debet: nā & argētarius edere rationē videtur, etiam si quod reliquū apud eum sit, non soluat.

VLP. LIB. XXVII. AD SENATVSC.

LEX XC.

QVi, vti optimæ maximæ sunt, ædes tradit: nō hoc dicit, seruitutē illis

QVI VTI. Clausula est in alienationibus rerum immobilium poni solita, quum dicimus, nos prædium uti

optimum

optimum maximumq́; est tradere: quæ clausula nihil de eius bonitate, amplitudineq́; diminutũ esse significat, & ideo libellum dari, quia si seruitutẽ aliquam deberet, de eius iure diceretur diminutũ: quamuis ergo hac clausula fundum liberũ esse ostendamus, nõ tamen ideo deberi illi aliquam seruitutem per uicmos pollicemur[a]. Sanè qui fundum simpliciter uẽdit, si seruitutem debeat, talem qualis est præstare debet:[b] competit tamen emptori actio quanti minoris, si seruitutis ignarus rem emit[c]: poterit etiam ex empto agere[d]. Quod si additum sit, optimũ maximumq́; uendi, tanquã fides seruata nõ sit, nec uenditor parte sua adimpleuerit, posse etiam ad rescißionem cõtractus agi uerius est. Sed & si uicinus seruitutẽ imponi aduersus ẽptorẽ obtinuerit, per actionẽ de euictione prouidebitur[e], atq; ita ego sentio, licet Accursius aliter: qui eo solum casu talem qualis est, fundum præstandum credidit, cum uenditor expresse prædixit, se eum uti optimus maximus est nolle præstare[f]: quæ interpretatio Iurisconsulti uerbis non quadrat.

deberi: sed illud solũ ipsas ædes liberas esse, hoc est, nulli seruire.

PAVL. LIB. II. FIDEICOM.

LEX XCI.

Meorum & tuorum appellatione, actiones quoque contineri dicendum est.

a l.pen. supra de euict.

b l.cũuẽderes. supra de cõtra. emp.

c l.quoties. de ædil. edic.

d l.inuẽditio. de act. emp.

e l.penulti. de euic.

f d.l. cum uẽderes.

M*EORVM. Quoniam meum dicitur id, quod uendicare poßum[a], cõstetq́; actiones tãquam res incorporales, nõ uendicari, uidebatur hac appellatione eas nõ*

a l.quintus. infra de au. et arg.

cotineri, sed Iurisconsultus aliter censuit. Qui ergo omnia sua, uel omnes res suas donat, & nomina debitorũ donasse intelligitur, & ita cõmuniter traditũ est[b]: idem enim est, siue omnia mea dixerim, siue addito uniuersali substantiuo omnes res meas, seu bona mea dicã, Sed si generale substãtiuũ adpositũ proponatur, ut si quis dicat, argentũ meum, uestes meas, hæc pronomina ad dominium uel quasi dominiũ referrẽtur[c]: nisi subiecta materia aliud uelit, ut cũ seruo uel monacho pecunia sua legatur, nec enim illi quicquã in dominio habere possunt[d]: uel cum de famulis suis quis loquitur, nam si in dominio eos suo haberet, serui essent, nõ famuli. Sed & cũ colonus uineas suas, armiger (quem hippagiũ uocant) equos suos dicit, ratione curæ intelligitur, nõ dominij[e]. Quoties uero substãtiuo particulari id pronominis iungitur, demonstrationem facit, præterquã si futurũ respiciat, ut cũ lego, Stichum qui meus erit, tunc cõditionale legatum est[f]. Celebre est Biãtis illud dictũ, cum patria sua capta, omnes cum rebus suis fugerent, ipse interrogatus, cur solus bona sua non asportaret: Ego, inquit, omnia mea mecũ porto. Inde ostẽdens bona animi propria & nostra esse, nõ corporis. Scribit Philostratus, Cyrum Persarum regem, cum exercitũ in Odrysios moueret, oraculum Orphei consuluisse, responsumq; accepisse, τὰ ἐμὰ ὦ κύρε σὰ, id est, mea ò Cyre tua. Quod ille interpretatus est, tanquam Odrysios, quibus Orpheus imperauit, subacturus: cũ ad genus mortis alluderet. Sicut enim Orpheus à mulieribus interfectus est, ita Cyrus à Massagetarũ regina. Quibus exemplis constat has dictiones latissimæ significationis esse.

b l. si legatus. §. si qs. l. nã quod. §. fin. ad Treb.

c l. seruos aũt. de leg. iij.

d l. iiij. de manumiss.

e glos. l. ij. in prin. de origi. iur.

f l. iiij. de le. j.

Proximus.

PROXIMVS. *Superlatiuum nomen est, & ideo ex natura sua positiuum præsupponere deberet*[a]*: sicut optimus præsupponit cæterorum meliorem, & maximus ampliorem*[b]*, sed tamen in iure hoc non seruamus. Et cum lex proximo agnato hæreditatem deferat, si unus solum supersit, is proximus dicetur*[c]*.*

a l.vbi.de verbo.obl.

b l.illa verba. infra eo.

c l.j.§.proximi.vnde co.

IDEM LIB. VI. LEX XCII.

PRoximus est, quem nemo antecedit: suprem⁹ est, quem nemo sequitur.

Quod & de dictione primus obseruandum est: unde primogenitus dicetur, quem nemo sequitur, dum ante se neminem habeat[d]*. Sed & lex quæ primogenito regnum defert, in eo locum sibi uendicabit, cuius fratres maiores natu ante delatam hæreditatem decessere: quod etiã approbat Baldus*[e]*, quoties quis sibi & primogenito emphyteoticum ius acquirit*[f]*: satis est enim, ne aliquẽ ante se habeat. Quod & in pluribus recipiendum est, ut duo eiusdem gradus, ambo ad succeßionẽ admittantur. Et si corona muralis ab Imperatore illi promissa sit, qui primus murum ascẽderit, si duo eodẽ tempore ascenderint, utriq; sua debebitur: Verum est enim eos primos, quos nemo anteceßit. Et ita obseruasse P. Scipionem autor T. Liuius est, lib. XXVI. nec nostrates Doctores omnino reclamãt*[g]*. Et quod de proximo dictum est, eadem ratione in supremo receptum est, ut supremus dicatur, quem nemo sequitur: ut cũ prætor bonorum posseßionẽ secundum tabulas supremas pollicetur*[h]*: fitq; hac ratione, ut si unus superest, idem proximus & supremus sit.*

d c. ioseph. extra eod.

e Bal.l.si quis. §.talem C. de sec.nupt.

f l.ij.col ij.C. de iu.emph.

g l.q filiabus. §.j.de le.j.

h l.j.§.j.de bono.pos.sec.tab.

Quod annotandum est, cum quis ei qui supremus moriatur, substituit[l]. *His consequens est quæstio, cũ filio testator substituit, eum qui tunc secundo genitus erit filiorũ sororis suæ, & defuncto primo, collitigat secundus cum tertio genito: putauerim enim tertium admitti, quia tũc is secundogenitus est filiorum sororis, & ita ex facto respondi.*

l l. qui duos. de reb. du.

CELSVS LIB. XXIIII. DIGEST.

LEX XCIII.

MOuentiũ, itẽ mobiliũ appellatione idem significamus, si nõ apparet defunctũ animalia duntaxat, quia se ipsa mouetẽt, mouẽtia vocasse: quod verũ est.

M*OVENTIVM. Licet mouentia actiuam significationẽ respiciãt, sicut mobilia paßiuam, tamen pro eodem accipiũtur, nisi aliter de mente constet: ut in edicto prætoris*[a], *in quo executionem rei iudicatæ non prius fieri debere in mouentibus, ut equis, mulis, asinis, bubus, & similibus, ostenditur, quàm in mobilibus facta sit, dũ tamẽ id debitori cõmodius uideatur. Dum ergo hoc in responso legitur, si ta...ẽ apparet, castigatior lectio est, si nõ apparet, & id etiã Latini sermonis ratio postulat. Sed an nomina uel iura mobiliũ uel immobilium appellatione cõprehendentur? Et non cõprehendi certũ est*[b], *separata quippe est species. Sed si sub altera prædictarũ specierũ hæc quoque collocãda est (ut quia cõstet de omnibus bonis actũ) de eis iudicabimus, quod de actionibus: ut si rem mobilem petam, id nomen inter mobilia computetur, si rem immobilẽ, inter immobilia. Et hoc Dynus probauit*[c], *quod* ex ui

a l. a diuo. § ij. de re iudi.

b l. quã tuberonis. de pecu. d. § ij.

c Dy. l. potest. supra de au. tut.

ex ui sermonis non est, sed ex interpretatione legis: quoniam qui actionẽ habet, rẽ ipsam habere uidetur. Sed & si constitutione prohibitũ sit, quacunq; bona, siue mobilia, siue immobilia in extraneos trãsferri, de iuribus quoque actũ uidetur. Iura enim improprie inter immobilia computantur. At illa dictio quacunq; propter generalitatem etiã ad hosce improprios casus trahitur[d]. Vnde, quicunq; hæres etiã improprie hæredem comprehendit: & cum de quibuscunq; cõtractibus loquimur[c], etiã de abusiuis dicimus: quod tamen procedit, cũ nulla differentiæ ratio aßignari potest. Et quod de nominibus diximus, in annuis quoq; reditibus locũ habet[f]: in quibus tamen fit huiusmodi distinctio, ut si perpetuo debeantur, immobilibus æquiparentur: si uero breui tẽpore sint duraturi, mobilibus[g]. Sed hanc ego distinctionem ita intelligo, ut si dies ceßit, incipiantq; iã deberi, mobilibus æquiparentur: nam cum actio inde competat, uidetur res ipsa haberi, alioquin immobilium potius similitudinem in eis approbo. Illud non prætereundum, iura quandoque mobilibus potius adscribi, quàm immobilibus, quoties ratio hoc suadet: ut si lex prohibeat bona mobilia curialiũ sub cuiusquã aspectu diuidi[h], ne paupertas alicuius detegatur: nam etiam iura continebuntur, & illa enim latere, in absconditoq; esse poßunt: quod de immobilibus dici nequit. Sanè nec illud omittendum est, quod sententiarum lib. III. titulo de legatis, scriptum Paulus Iurisconsultus reliquit[i]: Is mobilibus, inquit, legatis, aurum uel argentum non debetur, nisi de his quoque manifeste sensisse testatorem poßit ostendi.

d Ro. l. in tẽp. in fi. de vsu cap.

c Mod. l. vnius §. cognatorũ. suprã de quæstio.

f cle. exiui. de verb. sign.

g c. querelam. de elect.

h l. ij. C. quando quar. ps.

i l. si chorus. de leg. iij.

VERBUM reddendi. Reddere quandoque capitur simpliciter pro dare [a]: unde si testator alicui centum reddi iubet, quāuis nihil ipse accepisset, tamē legatū deberi dubiū nō est. Quod tamē Accursius ex interpretatione [b] legis esse arbitratur, nō ex sermonis proprietate.

a l. lucius. §. j. l. hæres. de leg. iij.

b l. j. §. eleganter. de dep.

Reddere enim proprie est retro dare, nam plerunq; per abusum hanc præpositionē superflue addimus: ut cū Lucilius dixit, Repudium remissum, id est simpliciter missum: & Terentius, Renuncio futurū, id est nuncio, quod nec Grammatici omisere. Verbū autem dādi proprie reddēdi significatū habet: quia qui reddit, utique dat: qui repetit, petit.

IDEM LIB. XX. DIGESTORUM.

LEX XCIIII.

VErbum reddēdi, quāquā significatū habet retro dādi, recipit tamen & per se dādi significationem.

MARC. LIB. XIIII. DIGESTORUM.

LEX XCV.

POtest reliquorum appellatio, etiam vniuersos significare.

Hinc dicimus, soluto matrimonio dotem peti [c]; quoniā id uerbū generalius est, & repetitionē quoq; cōtinet. Sanè huius legis argumēto respōdit Bar. [d] cū duo fratres in diuisione certū fundū excepissent, pro dote uxori reddēda, tametsi nō cōstet ullā dotē eos accepisse, tñ fieri interpretationē tāquā dotē dari simpliciter stipulati sint. Quo casu absenti mulieri fauore dotis actio quæritur. Quod & Di uerbo restituēdi, quosdā approbasse supra retuli. [e]

c Bar. in rub. sol. mat.

d Bart. consi. 123.

e in l. restituere.

POTEST. Reliquorum appellatio proprie ad partem

tem restatā refertur, à qua sermonis ꝓprietate in dubio nūquā recedimus[a]. Unde si ex fideiussoribus alter x. pro ꝓmiserit alter reliquū, si primus soluere nequeat, non tamen secundus in totū cōdemnabitur. Sed & testator, qui illud quod residuū est pecuniarū, apud argentariū ecclesiæ legat, si deinde nouis lucris eam summā auxerit nō tamē totā legasse uidetur[b], sed id solū quod tūc erat. Quapropter Barbatij sententiā nō probo[c], qui cū Rom. pōtifex cuidam præposito indulsisset, ut de reditibus sacerdotiorū libere testaretur, dū tamē de residuo liberalē se erga ecclesiā exhiberet, respōdit saltē dimidiam partē appellatione residui cōtineri: quod ipse nō approbo, cū residuū proprie de quacunq; restāte parte dicatur: satis ergo erit, si boni uiri arbitratu munificus sit. Sed & eadē ratione factū est, ut qui x. pro residuo soluerit, cēseatur liberatus[d]: cū enim creditor eam summā sibi restare fateatur: cōsequens est, ut ea persoluta debitor liberetur. Recedimus tamē quandoq; à proprietate sermonis, ut quia hoc materia suadeat, uel narrātis inuentio: fitq; eo casu, ut residuum quandoq; totum, quandoq; nihil inducat[e]. Finge testatorem ex semisse spurium instituisse, ex residuo Titium: cū spurius sit incapax, uidetur Titius in uniuersum institutus, nec enim pro parte solum uoluit testatus decedere. Qua ratione si quis partē domus uxori leget, quā uiuens solebat inhabitare, si integram inhabitabat, tota debebitur[f]: siue quia uidetur partem dixisse respectu aliarum domuum, siue quia præualet intentio ex alijs uerbis coniecta, proprietati uerborum. Finge è conuerso Titium in asse institutum, Sempronium in re-

a Mo. l. ij. C. de hære. insti.

b Pau. l. cū stipulamur. supra de verb. obl.

c Barb. cōsil. 33. in. j.

d l. si ex pluribus, de acc.

e l. ij. C. de hære. instit.

f l. vxori. de leg. iij.

ſiduo certe nihil ei debebitur, cum nihil ſuperſit [g]. Non *recedimus ergo à priore ſignificatione, niſi ex coniectura uoluntatis. atq; ſic communiter dici conſueuit.*

g l. itē quod. §. ſed ſi et. l. qui non. de hære. inſtit.

LITTVS. a ¶ *Littus proprie maris eſt, ripa fluminū. Veteres tamē* μεταφορικῶς, *littus de quacunq; extremitate dixerūt: qua ratione Verg. Iacet (inquit) ingens littore trūcus. Illud ſic diffiniuit Gallus Aquilius, ut littus ſit quouſq; hybernus fluctus eluderet, ut apud M. Ciceronem in topicis relatum eſt. Sūt autem hyberni fluctus maximi: quod eo tempore circiter Vergiliarum occaſum tempeſtatibus maria conturbantur: quamobrem ex die tertio Iduum Nouembris, uſq; in diem* VI. *Iduum Martij, maria clauduntur, ut libro* IIII. *rei militaris Vegetius ſcribit: quod tamen in præſentia non obſeruatur. Nihil enim inauſum reliquit noſtrorum temporum auaritia.*

CELEVS LIB. XXV. DIGESTORVM.

LEX XCVI.

Littus [a] eſt, quouſq; maximus fluctus à mari peruenit: idq; M. Tullium aiunt, cum arbiter eſſet, primum conſtituiſſe. ¶ Prædia [b] dicimus aliquorum

b ¶ §. PRAEDIA. *Tres fratres certa prædia habent diuiſa, nec in alterius portione ullū ius eſt alteri, an recte dicemus, prædia illa eſſe illorū fratrū* [a]? *Et huiuſmodi ſermone uidebatur potius ſignificari, eſſe communia, & indiuiſa, ſed tamen etiam facta diuiſione recte ſic dici, Iuriſconſultus ait: debent enim uerba congrue adaptari,* [b] *& ſecundum debitum ordinem intelligi; ut quamuis de uniuerſo*

a l. recte. §. quintus. ſupra eodem.

b l. gallus. §. i.

uniuerso uerba concipi uideantur, de singulis uniuersi partibus actum censeamus. Nam & si testator pluribus filijs institutis[c]*, subijciat, si aliquis eorum decesserit, uolo hæreditatem meã pauperibus distribui, aliquo decedẽte erogabimus nõ hæreditatẽ totã, sed eam portionẽ quæ decedentis fuerat: sitq; uniuersi interpretatio pro singulis eius portionibus. Qua ratione & quandoq; genus pro singulis sui partibus accipimus, & pro tempore exponimus, pro qualibet temporis parte*[d].

c Alex. l. titia. ad. l. falc.

esse, non vtique communiter habentium ea, sed vel alio[c] aliud habente.

IDEM LIB. XXXII. DIGESTORVM. LEX XCVII.

Sed & si lex aliquid pecuniæ indicat agenti ad domum, etiam qui partem uendicat tenebitur[e].

d gl. c. generali. §. illos. de elec. in. 6.

c ¶ VEL ALIO. *Id est etiam alio. Vel coniũctio quandoq; augmẽtatiua est, ut hic, & apud Verg. Vel Priamo miseranda manus. Sicut è conuerso dimunitiua, ueluti cũ lex mandat Christianis*[f]*, ut animum demittant, quod uel capitis inclinatione testentur: capitur ibi uel, id est saltẽ. Quandoq; disiunctiua, ut promittis Stichum uel Pamphilum? Quandoq; coniunctiua*[g]*, ut in eo qui sibi uel hæredibus stipulatur. Quãdoq; exemplaris, ut apud Terentium, uel hic Pamphilus quoties iurabat Bacchidi, id est ueluti Pamphilus. Aliquando correctiua, ut si dicam Tiburi uel Romæ optime uiuitur, interpretamur enim uel potius Romæ. Plerunq; declaratiua, uel pro id est, ut cũ inter genus & speciẽ ponitur, ueluti in lege Aquilia.*

e Mod. l. ij §. si tamen. de verb. oblig.

f c. decet. de im. ec. in. 6.

g c. j. de eo qui sibi in feud.

quadru

quadrupedem uel pecudem.

CUM STIPULAMUR. *Cum pecuniæ uerbum generale sit*[a], *si emptor hæreditatis stipuletur à uenditore, quanta pecunia ex hereditate ad eum peruenerit, species ipsas stipulatus uidetur, nõ pretia earũ*[b] *: idem si quantas summas sit stipulatus: quod etiã in legatis obseruatur, uerba enim huiusmodi de certis corporibus non improprie accipiẽtur. Sed quid si aliquis quantitatis nomine usus fuerit? Et species comprendi eodem argumento proditum est*[c]. *Mihi res dubia uidetur, dictio enim quantus, ad amplitudinem refertur, at quantitas non uidetur secundum usum accipi pro certis speciebus. Sed an hæc stipulatio etiam iura comprendet? Et dubium non est comprendi*[d] *: sortiuntur enim nomina naturam rerum corporalium, & eius loci esse existimantur, ubi debitores conueniri possunt*[e].

a l. venditorẽ. de hær. ven.

b l. quisquis. de leg. iij.

c Bar. l. j. in. j colũ. C. de sen. quę pro eo.

d l. pecuniæ. infra eo.

e Alex. consi. 16. in. j.

Cum stipulamur, quanta pecunia ex hæreditate Titij ad te peruenit, res ipsas quæ peruenerunt, non pretia earum spectare videmur.

IDEM LIB. XXVIII. DIGESTORUM.

LEX XCVIII.

Cum bissextus[a] in calen

CUM BISSEXTUS. *a* ¶ *Habuere ueteres Romani institutum à* Romulo *annum x. mensium qui erat dierũ* CCCIIII. *Incipiebatq; Martio mense: quæ ratio cum neq; Solis, neq; Lunæ cursui cõueniret, Numa duos menses addidit, Ianuariũ & Februariũ, atq; ita dies distribuit, ut omnino* CCCLV. *essent. Sed quia hæc quoq;*

cõstitutio

constitutio non quadrabat, necessario intercalaris mensis cōstitutus est, id est mēsis interpositititus arbitratu pōtificum, qui alternis annis nunc XXII. dies, nūc XXIII. intercalabant. Is mensis addititius erat, & prope finem Februarij, quia is ultimus anni inserebatur. Sed hunc quoque modum cursui solis non conuenire, cum C. Iul. Cæsar animaduertisset, decē dies addidit, intercalariūq; mensem sustulit. Et quoniam solis cursus annuus quadrantē quoq;, id est sex horas occupat, singulis quibusq; quadriennijs diē inseruit, qui Bissextus dicitur. Intercalatur enim, id est uocato populo inseritur, is dies post eū, qui sextus Calendarū Martij est, & duo loco unius habētur. Vera ergo est Mutij sententia, qui mensem intercalarem, id est in quo intercalatur seu inseritur Bissextus, dixit esse dierum XXIX. Quæ uero M. Cato disseruit, computationi præsenti non respondent: floruit enim ille ante Cæsarem, quo tempore reformatus annus nondum erat, sed alternis annis XXII. & XXIII. dies inserebantur, qui dies totum mensem intercalarē faciebant, & nō aliter quàm si solum momentum temporis occuparent, obseruabantur. Sed dum illum mensem extremo diei Februarij Cato attribuit, uideri potest Græcos imitatus qui ἐμβολιμοὺς suos, id est exemptiles menses sub finē anni superaddebant. Romani uero VI. diebus anteuertebant post celebrata Terminalia, ne ueterem religionis suæ (ut Macrobius scribit) morē cōturbarent. Nam ut etiam libro XXVI. Amianus Marcellinus tradit, dies is Bissextus, Romanis rebus infaustus atq; ater erat. Diuiditur autem mensis in Calendas, Nonas, Idus. Calendarum primus est

dies tunc enim pontifex calato, id est uocato populo pronunciabat quot dies à calendis ad nonas superessent, καλέω enim Græce, idem est quod uoco. Confluere autẽ Nonarum die in urbem populares oportebat, ut addiscerent, quid eo mense in diuinis humanisq; rebus faciundũ esset. Erantq; Nonarũ aliæ quintanæ, aliæ septimanæ: & sic dictæ sunt, quasi nouæ obseruationis initiũ, quæ ex noua Luna assumebatur. Vnde ex eius ortu nunc celerius, nunc tardius duorum dierum lapsu celebrabantur. Idus uero ab Hetrusco sermone dicuntur, apud quos Iduare est diuidere: is autem dies diuidit mensem, nam eo lapso, computamus dierum numerum, quatenus à sequentibus calẽdis distant. Vnde cũ dicimus, sexto calendas, sextum diem intelligimus, qui ante calẽdas est. Dies autem mensium his carminibus annotari possunt: Septẽbris Iunij Aprilis trigintaq; nono Mense dies, unũ adde alijs, duo februus aufert. At nouarũ Iduumq; ratio non absimili disticho sic uulgò tradita est.

dis [b] est, nihil refert, priore, an posteriore die qs natus sit: & deinceps sexto Calendas eius natalis dies est. Nã id biduum pro vno die habetur.

Sex Maius Nonas, October Iulius & Mars,
Quattuor at reliqui, tenet idus quilibet octo.

b ¶ IN Calendis, non solum primus dies calendarum simpliciter calendæ appellatur, sed omnes dies qui postridie idus incipiunt, usque ad sequentem mensem: idq; fortè exemplo Græcorum, qui primam partem mensis ἱσαμένου uocãt, secundum μεσοῦντος, tertiam quæ post uigesi

l. iij. § mino rẽ. de mino.

uigesimam diem est φθίνοντα.

c ¶INTERCALATVR, *Id est inseritur, & supra numerum additur, quod ostēdit etiā Græcus sermo ὑπερβαίνοντας dies appellat, quos nos intercalares. Sic autē dicitur, quoniam calato, id est uocato populo, olim pontifex pronunciabat, quando mēsis intercalaris habendus esset: quod cum quādoq; propter gratiā negligeretur, anniq; ratio nō constaret, C. Cæsar eū mensem sustulit, & singulis quadriēnijs unā diē intercalariā fecit, ut supra retulimus.*

betur, sed posterior dies intercalatur [c] non prior. Ideo quo anno intercalatum nō est, sexto Calen. natus, cum bissextus Calendis est, priorem diem natalem habet. Cato [d] putat mensem intercalarem addititium esse, omnes'que eius dies pro momento [e] tēporis obser-

d ¶CATO. *Hic est qui M. Portij filius fuit, & egregios de iuris disciplina libros reliquit, ut scribit Gellius: & ut ex eius lectione cōstat fuit lōge antiquior Cæsare, ut meritò eius sentētia præsenti cōputationi nō quadret, sed antiquiori, cū mensis intercalarius alternis annis insereretur, quem Cæsar deinde sustulit, additis unicuiq; anno x. diebus ut Tranquillus scribit.*

e ¶PRO *momento. Cum igitur omnes illi dies pro momento haberentur, meritò in ultima die computandi fuerant: sicut hodie duo dies pro uno habentur. Sanè scribit Accursius, x. momenta punctum conficere, & quatuor puncta horam. Latini tamen autores, momentum simpliciter accipiunt, pro breui tempore, sicut & pūctum.*

Hora

Horat. Quid enim? concurritur horæ momento. Terent. Tum temporis mihi punctum ad hanc rem. Minutis uero sexaginta cõstare horam receptum ex autoritate prudentium est: at Boëthius libro Geomet. ult. *Pũcto minus esse minutum, rursus minuto momentum, autor est.*

f ¶ ATTRIBVIT.

More Græcorum: Latini enim sexto Calendas Martias inserebant, ne statæ eorum ceremoniæ confunderentur.

uat, extremóq; diei mensis februarij attribuit [f]. Quintus Mutius [g], mensis ait intercalaris constat ex diebus [h] XXIX.

g ¶ QVINTVS. *Mutij sententia est uera, si intercalarẽ mensem accipiamus, id est in quo fit intercalatio: si enim de toto intercalari mense intelligamus, qui apud ueteres fuit, is* XXII. *dierum erat, ut* Macrobius *est autor, alternisq; annis uariabatur, quod latius ipse attingit.*

h ¶ DIEBVS XXIX. *Quamuis ergo dies intercalaris pro eodẽ habeatur, cũ eo qui est sextus ad Calẽdas, neq; computetur: si tamen dispositio de certo dierum numero tractet, ut si liceat uẽditori intra* XXX. *dies redimere* [a], *etiam bissextilis dies computabitur. Sed hic cõsueuit dubitari, Iudex mihi dilationẽ menstruam cõcedit, de quot diebus intelligemus? & cum mensis absolute fit mentio traditum est* XXX. *dies cõputari* [b], *tot enim diebus cum tardißime à coitu solis luna remoratur, ad suas uices redit, cursumq; cõficit. Menses aũt à luna dictos, ex Græcis accepimus apud quos mensis* μὴν, *Luna* μήνη *dicitur. Quod si materia fauorabili agatur* [c], *ubi lex duorũ mensium*

a l. ij. supra. de diuer. præs.

b l. fi. §. j. C. de iure delibe. Alex. consi. 114. in. 5.

c l. vbi. infra tit. j.

sium mentionẽ facit, & qui LXI. die uenerit, audietur: quod etiã procedere existimauerim, si lex duorũ mẽsium utilium terminum statuat. Quod si à certa die terminus mensis aßignetur, ut si quinta die augusti iudex dicat, se mihi mensis terminũ cõstituere[d], usq; ad V. septẽbris durabit, complectetur q; hac ratione unum & XXX. diem.

d l.ij.l. ff. C. de temp. adp.

VLPIA. LIB. I. DE OFF. PROCOS.

LEX XCIX.

Notionem [a] accipere possumus & cognitio nem & iurisdictionem.

NOTIONEM.

a ¶ Notionis uerbũ generale est, & nõ solũ ad eos pertinet qui iurisdictionẽ habẽt, sed et qui simplicẽ cognoscẽdi facultatẽ. Quare assessores siue amici, qui in cõsiliũ Procõsulũ adhibẽtur, cũ etiã ipsi cognoscant, dicũtur habere notionẽ. Arbitri quoq; quos ex cõpromisso adimus, habẽt notionẽ. Cũ enim ex pacto priuatorũ iurisdictio cõferri nequeat, cõsequẽs est, ut saltem notionẽ habere dicãtur. Quare cũ Iurisconsultus [a], exequẽdas esse eorũ sentẽtias, qui notionẽ habẽt, atteste tur, etiã de arbitris intellexisse uidetur: quorũ sententiæ uel per pœnæ petitionẽ[b], uel per exceptionẽ, uel etiã per actionẽ in factũ, si arbiter à iudice datus sit, executionẽ sortiũtur[c]. Hodie etiã si à partibus simpliciter sint electi, & ὁμολογεῖαι, id est approbatio subsequuta sit[d]. Sed et si sub pœna etiã rato manẽte pacto cõpromissum sit, ori ri actionẽ in factũ crebrius receptũ est[e]: licet aliqui sufficere pœnæ petitionẽ existimauerint: quorũ sentẽtia cõ muni calculo locũ sibi tantummodo uendicat, cum actum non est

a l. ait. de re iud.

b l. diem. § sta ri. de arbi.

c l. ab arbitro. qui sat.

d l. iiij. & seq. C. de arb.

e d. l. ait.

non est, ut ratum sit pactum. Sed an is cui mandata est iurisdictio notionem solū habeat? quod plerisq; uidetur [f], *nihil enim propriū habet.* Nobis magis ea sententia probatur, ut habere iurisdictionē dicatur, licet alieno iure, & beneficio. Sed nunquid is cui causæ cognitio concessa est diffinire poterit? Et si à lege concedatur, dubium non est posse [g], si uero ab homine, Bartolus negat quoniā aliud sit cognoscere, aliud diffinire [h]. Nam & si alicui mandetur, ut causam audiat, nō iudicandi munus, sed referendi mandatum uidetur [i]. Ego si ordinario cognitio demandata per principem sit, putauerim etiam ius decernendi concessum: Solent enim ordinarij ipsi iudicare, non autem referre [k].

f l.j.in fin. de offi.eius.

g l. iij §. cognoscit. de offic. præf. vig.

h l. vbi.C. de fal.

i Cle. audi, tor.de rescr.

k l.j.C.si contra ius.l.fin. C.vbi sen.

¶ Cōtinētes ꝓuincias [b] accipere debemus eas quæ Italiæ coniunctæ sunt, vtputa Galliā & Prouinciā. Siciliā magis inter cōtinētes accipere nos oportet, quæ modico freto ab Italia diuiditur.

b ¶ CONTINENTES. *Prouinciæ dictæ sunt, quod procul ab Italia armis uictæ fuerāt. In has Procōsules & legati mittebātur, qui ius redderēt, & tributa exigerēt. Aliæ autem erant cōtinentes, aliæ transmarinæ. Continentes, ut Gallia, Illyricū, Rhetia, Vindelici, Pannonia, Germania: Trāsmarinæ, Asia, Aphrica, Syria, Cyprus, Achaia. Sed dubitatum est, quid de Sicilia, uidebatur enim transmarina quoniam ab Italia mari dirimitur. Sed tamen cū illud fretum modicum sit, magis probat Iurisconsultus, ut & ipsa inter continentes sit. Hincq; apparet Italorum appellatione non contineri Siculos, tametsi olim, priusquā*

priusquam irrūpente freto dirimerētur, aliud esset. Nec *obest quòd cū insula sit Italiæ uicina, pars potius Italiæ sit*[l] *existimanda, quàm prouincia: nam cū in eam prætor destinaretur, sicut in cæteras prouincias, essetq́; amplissima & uiris & urbibus, maior existimata est, quam ut insula appelletur.* Refert *autem plurimū ut sciamus prouinciæ cōtinentes an trāsmarinæ sint: propter dilationes, quæ in illis breuiores, in his prolixiores concedi debent*[m]. *Scribit* Dion, *edicto diuum Augustum prohibuisse, ne senatores iniussu principis extra terram Italiam peregrinarentur, præterquàm in Siciliam, et prouinciā Narbonēsem: illam, quia Italiæ continens, propinquaq́; est: hanc quia imbellis, & nouandis rebus minime apta.* Tacitus *tamē lib.* XII. *egregiæ erga patres* Narbonensium *reuerentiæ hoc tributū à Claudio attestatur. Sanè quantū sit ad iurisdictionē, hodie quælibet ciuitas, quæ merum imperium habeat, suosq́; sibi magistratus constituat, prouinciæ æquiparatur*[n]. *In iure uero pontificio, prouincia pro diœcesi accipitur*[o]: *in qua* X. *uel* XI. *sint ciuitates, quibus is qui dominatur* Rex *dici potest.*

¶ Instrumētorū[c] appellatione quæ cōprēdātur perquā

c ¶. §. INSTRVMENTORVM. *in causis pecuniarijs dilatio unica debet concedi*[p], *& secundum locorum distantiam temperari, in ea debet actor per omne probationum genus intentionem suam adiuuare: quod si specialiter ad aliquod capitulum dilatio concessa sit*[q], *nihil obstat quin ad alia capitula plures dentur: quod seruandum non est, ubi generalis dilatio sit semel data, uel*

l l. insulæ. de iud.

m l. j. C. de dilat.

n l. cū in lōgi. C. de lō. tē. præs.

o 6. q. ij. scitote.

p l. j. C. de dil.

q l. fi. vbi Alexan. de fer.

etiam ſpecialis:ratione enim eius ſpeciei, ſecũda dari nõ
r l.oratione.de fer. debet [r],atq; ita oratione diui Marci cauetur. Vtilitatis tamen cauſa receptũ eſt,ut etiam ſecunda dari cauſa cognita poßit:ut ſi ſub ſacramenti religione allegetur aliquid inopinatum emerſiſſe,uel impedimentum affuiſſe [s].
s d.l.ſi. Sed & propter instrumẽta cauſæ dilatio dan da eſt : quod Iuriſcõſul difficile erit ſeparare [d]: quæ tus hic declarat,ueluti cum pars allegat aliquẽ de ea re instructũ eſſe, & ideo certum terminum cõſtitui petat, intra quem ille ſui copiam facere,adeſſeq; poßit: nam ſi uerisimile ſit eum eſſe instructum,ut quia allegetur ab eo negocium fuiſſe tractatum,dilatio concedenda erit. Hinc
t l.j. de ſi.instr. ergo probatur, instrumẽtorum appellatione etiam teſtes contineri [t], & quidem proprie, & ipſi enim cauſam instruunt,unde merito instrumenta appellantur. Idemq; in ſcripturis priuatis. Ex cõmuni tamen loquendi uſu aliud eſſe doctores ſentiũt:unde in ſtatutis municipalibus,quæ ſtrictam interpretationem accipere ſolent, ea appellatio
u Imo. i rubr. extra. de ſi. instr. ne,de teſtibus,huiuſmodiq; ſcripturis,nõ intelligemus [u]: & ſi publicatis atteſtationibus, iudex dilationem instru
x Alexan.d.l. oratione. mentorũ cauſa concedat,de teſtibus nõ accipietur [x]:quo
y c.cũ dilect⁹ de ſi.instr. niam licet ſcripturæ uſq; ad concluſionem cauſæ produci
z c.de teſtib⁹. extra de teſtib. poßint [y], teſtes poſt publicationẽm non admittuntur [z].

d ¶ SEPARARE, Diſtinguere. Cum enim arbitrio iudicis hoc tributum ſit, qui ex uerisimilibus coniecturis ſuboderet, an is cuius abſentia allegatur, cauſam instruere poßit, perquàm id eſt ualde difficile eſt, certam doctrinam tradere cũ ex qualitate negocij cõiecturæ oriũtur.

e ¶ Quæ

e ¶ QVAE *enim. interrogatiue legendum hoc modo, Quæ enim propriæ sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, unde cognoscemus? non autem inde.*

f ¶ IN *præsentiam. Id est donec sit præsens. Hæc enim est natura præpositionis iunctæ accusatiuo casui, ut cum Virg. dixit, In lucēq; tu lißet, id est usq; ad lucē: quod à Seruio Diomedeq; Grammaticis animaduersum est.*

enim[c] proprie sint instrumēta propter quæ dilatio danda sit vnde dignoscemus? si in præsentiā[f] personæ quæ instruere possit dilatio petatur, puta qui actum gessit, licet in seruitute[g], vel qui actor fuit constitutus, putem videri instrumētorū causa peti dilationem.

IDEM LIB. II. DE OFF. PROC.

LEX C.

Speciosas[a] psonas accipere debemus, clarissimas

g ¶ IN *seruitute. Potest ergo liber homo testimoniū eius rei perhibere, quam cum seruus esset, uidit: & maior xxv. annis, de eo attestari quod cū minor esset cognouit*[a]*, dum tamen pximus pubertati. Sed quoties lex ad substantiam negocij certum testium numerum requirit ut in testamentis, necesse est tunc, cum negocium agatur, esse liberum*[b]*. Illud constat, qui impræsentiarū infamis sit, si testimonium dicat, fidem non facere, etiā earū rerum, quas inculpatas adhuc uiderat*[c].

a l. excipitur. §. j. ad Syl.
b § sed cū. in fi. de testa.
c l. iij. §. duxi de carb.

SPECIOSAS. *a ¶ Quatuor esse in iure dignitatū nomina, recentiores tradiderunt*[a]*: Superillustres, ut Senatores, Consules, Patritios, Dictatores: Illustres, ut*

a l. i. de offic. eius.

Præfectũ prætorio, Præfectũ urbis, Quæstorẽ: Spectabiles, Prætorẽ, Præfectũ uigilũ, & Augustalẽ: Clarissimos, Præsidẽ prouinciæ, & procuratorem Cæsaris. Sed hanc sententiã ipse nunquã probaui, & quãdoq; diffusioribus annotationibus ostendi [b]*, lõge & late à uero abesse. Nã & hoc respõso satis ap*

b disp.lib.iij. c.iiij.

paret, spectabilem, seu personas vtriusque [b] sexus. *quod idẽ est, speciosum à clarissimo non differre. Itaq; sciendum est Senatores dignitate clarissimos fuisse* [c]*, quod in iure apertissime uarijs ex locis probatur* [d]*, & ostẽdit Lãpridius in Seuero, qui Præfectis prætorij sui eũ tribuisse senatoriã dignitatẽ tradit, ut clarissimi dicerẽtur. Quapropter & in iure Opellius Macrinus, qui priusquã imperaret, Præfectus præt. Seueri fuit, clarissimus appellatur* [e]*. Et quia ex his Senatoribus aliqui cõsularia prætoriáq; ornamẽta consequebãtur, uel principis indulgẽtia, uel quia eos magistratus gesserãt omnesq; latum clauum habebãt, speciosi, spectabiles, illustres'ue, propter ornamẽta ipsa proprie sunt dicti. Deligebantur autem sorte ex consularibus Proconsules, sicut ex prætorijs Prætores, qui in prouincias populo Romano attributas, cũ potestate mittebãtur. Cæsar uero in prouincias quas suæ curæ reseruauerat Præsides uel legatos mittebat: qui si ex senatu essent, Clarissimi erant, alioquin sola Præfectisſmatus dignitate fruebantur* [f]*. Meminit eius rei Amianus Marcellinus lib. XXI. Quæ autem essent consulares prætoriáq; prouinciæ, in calce operis sui Strabo Amasinus refert.*

c l. fœminæ. de sen.

d l. ij. C. de his qui ven.

e l. j. C. de sen ten. pas.

f l. j. C. de perfect. dig. lib. xij.

b ¶ VTRIVSQVE *sexus.* Fœminæ *enim marito-rum*

rum dignitate illustrãtur[g]. *Vnde quæ clarissimo uiro nupta est, etiam ipsa fit clarissima. Addit Angelus, fœminã naturalem, si legitimo uiro iuncta sit, effici legitimam*[h]. *Quod ita intellexerim, ut eas dignitates consequi possit, quas aliæ legitimo cõcubitu ortæ ex mariti persona habent*[i].

g l. j. de senat.

h §. quod vero. in authẽ. quib. mod. nat. ef. sui.

i l. si qs. C. de nat. li. in fi.

Item eas, quæ ornamentis[c] senatorijs vtuntur.

MODEST. LIB. VIII. DIFFERENT.

LEX CI.

Inter stuprum & adulterium[a] hoc interesse quidam putant, quod adulte-

c ¶ ORNAMENTIS, *Id est ueste laticlauia. Gerebant enim senatores latum clauum, idq; amplissimi ordinis insigne erat*[k]. *Concedebantur etiam alijs consularia, alijs prætoria, alijs præfectoria, aliquibus & quæstoria ornamenta. Consularium prætoriorumq; insignia erant, sella curulis, & trabea uestis*[l]. *Decernebantur & quibusdã triumphalia ornamenta, ea sunt tunica palmata & toga picta: nam cũ omnia bella principis auspicijs gererentur, legatis prætoribusq; uel ducibus, qui hostes superassent, triumphus decerni nõ poterat, quia alienis auspicijs uicerant: unde repertum, ut saltem triumphalia ornamenta consequerentur. Concessit tamen Belisario Iustinianus, ut de Parthis triumpharet: quamuis non suis auspicijs uicisset.*

k l. si rufinus. C. de testa. mil.

l l. fin. C. vt dig. ord.

INTER *stuprum.* a ¶ *Adulteriũ proprie in nupta cõmittitur, stuprũ in uidua, uel uirgine, seu qualibet alia muliere quæ corpore quæstum non faciat. In puero quoque perpetrari stuprũ, alibi traditur*[a]. *Horum crimimum*

a l. stuprũ. §. j. de adul.

 uariæ

uariæ pœnæ constitutæ sunt. In adulteros gladius [b], nisi quod nobiliores deportantur [c]. Mulier hodie in monasterium detruditur. Stupratores uirginũ uel uiduarũ ex lege Iulia coërtione corporali [d], ut fustium, flagellorum, plumbatarũ, uerberibus, relegationeq; affliguntur, Honestioris ordinis uiri, dimidia parte bonorum multantur: extra ordinem tamen solent omnes extremo supplicio afficiˢ [e]. Hodie iure canonico qui uirginis florẽ delibat, uel ipse eam in uxorẽ accipere, uel dotẽ, qua cum alij nubat, præstare compellitur [f]. At cum uir nubit in fœminã uiris porrecturam, armãtur iura gladio [g], notaturq; ipso iure uterq; infamia. Quapropter ex facto responsum est, etiã priusquã accusati sint, si moriãtur, ab eis cõditũ testamẽtum non ualere. Hos enim improbos & intestabiles lex appellat, quod Platus ciuis meus eleganter disputauit [h]. Sanè hinc apparet, tã adulteriũ quàm stuprum lege Iulia puniri, quo fit ut ex huiusmodi dãnato coitu nati paternorũ bonorũ sint incapaces [i], quippe hos nec ali quidem leges Quiritium iubent. Qua pœna excipiuntur hi qui proprie naturales sunt, uidelicet ex concubina domi retẽta, uxoria quadã honestate. His addẽdi & spurij sunt [k] quos ex meretrice suscepimus. Sed & si ex pedisequa cliẽta ue aliqua uiliore orti sint, idẽ iuris uidetur [l]: has enim propter uilitatẽ constat legum laqueis non innodari [m]. Sed quid in dubio præsumemus, an capacem, an incapacem filium? Et à Baldo responsum est [n] non censeri naturales in dubio filios, quia ad licitum concubinatum multa requiruntur, quæ raro in unum conueniunt [o]. Idẽ annotauit, si quẽ instituam tanquam filium certæ mulieris, & probe

b l. quãuis. C. de adul.
c l. clau. de his quib. vt ind.
d §. ij. insti. de pub. iud.
e l. j. in fin. de extraor. cri.
f c. j. de adult.
g l. cũ vir. C. de adul.
h In consilijs Barb. l. vlti. in. j.
i auth. ex complexu. C. de incest. nupt.
k l. si ea. C. de adul.
l l. quæ adulterium. C. eo.
m Salic. d. authẽ. ex complexu.
n consil. 262. in. j.
o l. iij. de lib. & posth.

probetur ex me ortum, incapacem praesumi. Ego edictum ad testamenti factionem pertinens prohibitorium esse scio [p], *& ideo quemlibet capacem esse qui non probetur incapax: quamobrem alio non constituto, putarem hunc admittendum, idq; bengnius est.* p l. si quaeramus. de test.

rium in nuptam, stuprũ in viduam committit. Sed lex Iulia de adulterijs, hoc verbo indifferẽter [b] vtitur. ¶ Diuortium [c] inter virũ & vxorem fieri dicitur, re=

b ¶ INDIFFERENTER. *Alibi lex* [q], *Graece* καταχρηστικώτερον *appellat, id est abusiuius, ut inde colligatur, in cõstitutione poenali uerba etiam per summum abusum accipi, quando ex ipsius lectione constat, eius autorem indifferẽter, & promiscue ea uoce uti solitum, tanquam propria.* q l. inter liberas §. j. de adul.

c ¶ §. DIVORTIVM. *Diuortium proprie in coniugibus est, Repudium sponsae mittitur. Hodie iure pontificio neutrum permittitur, sed solum separatio ex certis causis: nec interim licet aliã ducere, etiã si separationi uxor causam dederit: ueluti si ipsa adulterium commisit, uel impietatis in deum, quam haeresim uocant, sit rea. Aliter tamẽ aliqui ex antiquis patribus olim obseruauere, inter quos Ambrosius, qui ex iusta causa marito ius facit diuertendi, atque aliam ducendi: non enim hos homo separat, sed deus, quando ita optimis antistitibus propter malos foeminae mores uidetur: quod & late disputat* ERASMVS *in priorem Pauli ad Corinthios epistolam* [r]: *nec est uerisimile, Iustinianum pijssimum imperatorem hunc tractatum non fuisse de iure ciuili amputaturum, si* r j. ad corint. cap. 7.

paßim tempestate sua potificius ille canon obseruatus fuisset: ut forte credendum sit, licere pōtifici eos canones tollere, & ius Romanum *obseruari permittere, si uelit. Nam & hodie filius familias eo iure, etiam patre reclamante, matrimonium contrahere potest, cum tamen ius ciuile aduersetur, &* Euaristus Rom. ponti. *in uetustißimis decretis*[f], *unde pleraq; Gratianus cōpilauit, illud expreßim approbet.*

f .§.j.in fi. de nup.

pudium vero sponsæ[d] remitti videtur: quod & in vxoris personam non absurde cadit. ¶ verum[c] est, morbum esse temporalem corporis imbecillitttem, vitium vero perpetuum corporis impedimentum:

d ¶ SPONSAE. *Vxorem tamen repudiari etiam alibi legitur*[t] *sicut etiam aliquando diuortium dicitur, cum de facto tantum matrimoniū fuit*[u]. *Res enim quandoque legitimi actus appellationem sortiuntur quamuis de facto solum tenuerint: unde supra annotaui posse dici eum emisse, qui de facto emit.*

t l.si qua. supra de rit. nup.

u l. quod seruius. de con di. ob tur.

c ¶ .§. VERVM. *Varia inter antiquos fuit opinio, quid inter se morbus, & uitium differrent: &* Modestinus *hic morbum temporalem, uitium perpetuū dixit, cui sententiæ etiam* Nonius Marcellus *accedit: at Sabinus uitiū generalius nomen esse definiuit*[x], *quod etiam ad animum referatur, sed & balbū uitiosum esse, non morbosum.* Vlpianus *pro eodem accipi uitium & morbū ait, quamuis in edicto ædilium curulium tollendæ dubitationis causa bis κατὰ τὸ αὐτὸ idem dictum sit.* M. Cicero *morbum totius corporis corruptionem existimauit, ægrotationem*

x l.j.§.sed sciendū. de ædil. edic.

nem si imbecillitas accedat, uitium cum partes corporis inter se dissident, ut distortio mẽbrorum, & deformitas. Extat Comi antiquum monumentum hac inscriptione.

Morborum uitio & uitæ mala maxima fugi,
Nunc careo pœnis, pace fruor placida.

Veluti si luscus[f] sit, nam & luscus utiq; uitiosus est.

Huius Iuriscõsultorum controuersiæ etiam A. Gellius libro noctium atticarum IIII. capitulo II. meminit.

f ¶ LVSCVS. Qualis fuit Annibal, Sertorius, Philippus, Antigonus, omnes optimi imperatores, cũ tamẽ uno culi & cloclites essent. Sanè oculorum uitia sic declarat Vlpianus[a]. Sed & μέιωπα morbosum est constat, idẽ ubi homo neq; matutino tempore neq; uespertino uidet, quod genus morbi Græci uocãt νυκταλωπίαν, eluscationẽ eam esse quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil uidet: hæc ille in correctis exemplaribus. Sunt Miopes, quasi minus uidẽtes dicas: cuius uocis etiã apud Nonium est mentio. Nyctalopes uero Latini lusciosos uocant. Festo autore, Horum duplex species, alij interdiu uident, noctu nihil, quorũ Paulus Aegin. Alexander libr. I. Celsus VI. meminere: sed & Plinius horum nocturnas cæcitudines commemorat. Alij parum interdiu uident, uespere aut noctu acie acutiore sunt, ut Galenus in Isagoge sua testatur, horum quoque Plinius aciem uespertinam appellat. Vtrunq; id malum breuiter & eleganter Iuriconsultus diffinijt, licet imperitis ansam calumniãdi dederit, non nyctalopa, sed cæcum ab

a l. idem of. de ædil. edic.

eo describi cauillantibus.

b l. j. supra eo. g ¶ §. SERVIS. Satis supra perstrinximus[b], quando masculinum concipiat fœmininũ, ostẽdimusq; per extensionem cõmuni usu approbatã, ex Baldi sententia, id fieri. At hoc responso uidetur potius ex proprietate sermonis esse[c], dum nomen id cõmune appellat, & ita aliqui annotarunt. Interpretaturq; Angelus commune esse nomẽ in substãtia[d], licet non ita sit in prolatione sermonis. Ipse arbitror etiã in prolatione esse commune. Serua enim datiuum habet pluralem seruis sicut seruus: unde meritò ex proprietate sermonis etiam ancillas continet, non ex ea regula, quod masculinum cõcipiat fœmininũ: sed ex alia quæ habet, uerba generaliter accipiẽda, quatenus ex ui sermonis inferre possunt[e]. Et quod de seruis dicitur, idẽ de dictione filijs dicẽdũ est: ueteres enim non filiabus solum, sed etiam filijs fœminino genere protulisse constat. Ego cũ ius dicerẽ & in testamento patris cõditione filio apposita, si sine filijs decessisset, aliqui de masculis tantũ intelligendũ putarent, quibusdam cõiecturis, quod uidelicet propriam filiã testator excluserat, & quod ex lege municipali masculi fœminis præferrentur, consului quàm plurimos notæ prudentiæ patres familiás, an si ipsi illis uerbis testarentur, decedente filio neptem suam excludi uellent: negauerunt omnes & huiusmodi sermone, de utroq; sexu se communiter intelligere professi sunt, scrupulosam recentiorum interpre

g ¶ Seruis[g] legatis, etiam ancillam deberi quidã putant: quasi commune nomen vtrunq; sexum contineat.

c l. seruis. de lega. iij.

d Ange. l. quicunq;. C. de ser. fug.

e l. j. de ale. lus.

terpretationem omnes uno ore damnantes.

DEROGATVR. ¶ *Ferebantur leges per populi rogationem, quia Quirites uel à Consulibus, uel à Tribunis rogabantur, uellent, iuberent'ne quid fieri: qui si sciuissent, id est, cõfirmassent, lata, sancitaq; lex erat.*

IDEM LIB. VII. REGVLARVM.

LEX CII.

DErogat legi, aut abrogatur. Derogat legi, cũ pars detrahitur: abrogatur legi cũ prorsus tollitur.

IDEM LIB. VIII. REGVLARVM.

LEX CIII.

LIcet capitalis[a], latine loquẽtibus, omnis causa

Quæ & alio nomine rogatio dici potest. Vnde & adoptionis species est arrogatio, quia ut A. Gellius scribit, non nisi lege lata, & per populi rogationem fieri poterat: hodie uero rescripto principis opus est[a], postquàm Popu. Roma. omne imperium in Augustum trãstulit: quamuis hac in re aliter alij sentiant[b]. Eadẽ ratione dicitur derogatio, per quam aliquid diminuitur de ui & effectu rogationis, id est legis: sicut abrogatio, cum tota penitus tollitur, ut etiam in II. Rhetoricorum M. Ciceronis declarat Victorinus.

a l.j. de mand.

b l.ij. de adop.

LICET. a ¶ *Capitalis causa quælibet intelligitur, quæ ad existimationẽ refertur: sed si pœnã capitalẽ dicimus, de ea intelligimus, cũ uitá, libertas uel ciuitas perditur[a]. Corruptus aũt est codex, in aliquibus enim legitur, nõ tamen, in alijs deest negatio: sed omnino legendũ est, pœnæ tñ. Hinc argumẽtũ colligitur, si in lege municipali*

a l.ij. de publ. iud. l.ij. de pœn.

pœna

pœna capitalis, seu capitis simpliciter constituitur, non omnino de morte intelligendum, sed ut in pœnis mitiora sequamur exilium irrogandū [b]*. Fuere & qui solam infamiæ notā sufficere existimauerunt: unde traditū est sicut beneficiarius cliens domini uitam pro uirili tueri debet, alioquin beneficio priuatur, ita etiam existimationem: quoniam famæ periculū uitæ æquiparatur* [c]*. Sed & cum sacerdoti capitale supplicium decernitur excommunicationis pleriq; intellexerunt* [d]*. Verum hæc ego iure consistere non arbitror, capitalis enim causa, de infamia, uel relegatione non nisi improprie accipitur, ut interpretes omnes huius responsi argumento tradiderunt. At in infligendis pœnis etiam sermonis proprietas maxime obseruatur* [e]*. Quod si delictum ita atrox sit, ut iure communi summo supplicio emendetur, nō est credendum, legis municipalis autores, aliter capitalem pœnā accepisse, quàm mortis* [f]*. Quod etiam fatendum est, quoties eo iure exiliū nulli facinori pro pœna additur: nec enim de eo actū uerisimile est, præsertim cum uulgaris loquendi usus hodie pœnam capitalem tantum intelligat, cum amputatur caput. Et ideo Iurisconsultus hic ex Latino sermone latam illam significationem causæ capitali tribuit, non autē ex eo quo uulgares & idiotæ utuntur. Sed an membri amputatio pœna capitalis sit* [g]*? Et non esse receptum est, nisi forte craßiore significatione id nomen accipiamus: non enim membrum amputari potest, quin reus existimationis suæ detrimentum patiatur* [h]*. Iure autē ueteri huiusmodi pœna nō inferebatur, sed hodie in quibusdam casibus, ex constitutionibus indicta est* [i]*.*

b glo. l. j. C. ne man. christ.
c l. iusta. de ma. vind.
d c. j. de homicid.
e l. cū lege. de testa.
f Imol. d. l. ij.
g l. qui manus. supra. de testa.
h l. nullam. C de infa.
i l. ij. C. de seruis fug.

Mor

b ¶ MORTIS. A principio urbis conditæ, pro delictis grauioribus pœna mortis reis ingerebatur: uerberibus enim à lictoribus affecti necabantur, uel arbori infelici suspēdebantur. Verum M. Portius Cato legem tulit ne quis ciuis Romanus uerberibus necaretur, sed ex delicto in exilium mitteretur. Solebant tamen Senatores ex magna causa, more maiorum, id est eorum qui ante legem Portiam uixere, reos punire: ut in L. Catilinæ collegas obseruatū fuisse Sallustius tradit. Imperatoribus quoq;, quoniam legibus soluti essent, ad necem ciuem Romanum cōdemnare permissum erat, ut in Augusto Dion est autor. In exteros autē, raro quoque pœna mortis constituta fuit, sed damnatio in metallum, uel in insulam, sufficere uisa est: aliquis enim eorū usus erat, cum opus facere compellerentur, & tamen merita pœna afficiebantur. Siquidem ut C. Cæsar apud Sallustium inquit: In luctu & miserijs, mors erumnarum requies, non cruciatus est. At hodie in pœnis mera carnificina est, & per leges municipales uel strāgulantur, uel decollantur, uel exuruntur, uel mutilantur rei: qui si in opus publicum damnarentur, & perpetuā pœnam subirent, idcircoq; acriorem, & maiori cæteris exemplo essent, publiceq; utilitatē aliquam afferrent, ut negari nō poßit, ut in plerisq; alijs rebus, sic hac quoque in parte ab anti

existimatiōis, videatur, pœnæ tamen appellatio capitalis, vel mortis [b], vel amissionis ciuitatis, intelligēda est.

MODEST. LIB. II. EXCVSAT.

LEX. CIIII.

ab antiquis recentiores legum latores superari.

NATORVM. C. Herennius Modestinus libros de excusationibus sex conscripsit, & hos quidem Græco sermone, quorum bonam partem in digestis Iustinianus referri iußit, leguntúrq; hodie inde excepta pleraq; libro. XXVII.

Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐκγόνους ἐκτείνεται. Natorū appellatio & ad nepotes extenditur.

Sed ab indocto aliquo in Latinum sermonem translata: in eorum II. id responsum habetur, quod sub hunc titulum Tribonianus collocauit. Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐκγόνους ἐκτείνεται. Verisimile autem est à Bulgaro Latinitatem consequutum fuisse, eo quo in præsentia legitur modo. Sanè hinc notandum est, per extensionem filios nepotes appellari, idemq; in Græco sermone esse, ut hinc argumentum sit, etiam in nostro uulgari idiomate idem obseruandum. Qua ratione, si in uiri imperiti testamento mentio liberorum, quæ latior est quàm filiorum, reperiatur, putarim secundum iuris distinctionem intelligi, quod & Barto. probat: uerisimile enim est tabularium eius emphaseos uerba latine scripsisse, cuius fuerant uulgaria ab illiterato prolata. Sed an quod de natorum appellatione hic dicitur locum sibi uendicet etiam, cum de prognatis, seu progenitis fit mentio? Et horum appellatione proprie nepotes contineri magis crediderim, præpositio enim hoc inducere uidetur. Sicut cum pronurum, pronepotem, prosocerum dicimus: nam & progenitores, pro quibuscunq; ascen

ascendentibus accipiuntur.

MODESTINVS. *Solent testatores uestiarium, uel alimenta libertis, libertabusq; suis legare: quæri potuit, an liberti libertorum intelligerentur? & hic traditur non contineri, quod dubium non est, nisi cum testator eos quoque libertos suos consueuisset appellare: quæ cõsuetudo uel ex patris familiâs epistolis, etiam nuntiatiue prolatis uerbis, probari potest* [a]*: ut si scriptũ sit,* Ρȣφίνῳ ἡμετέρῳ ἀπελευθέρῳ, *hincq; argumentũ sumitur, socij mei sociũ, non esse sociũ meum* [b]. *Itemq; inimici mei amicum, mihi inimicum non esse, nisi in perniciem meam uinculo amicitiæ sese coniunxerint* [c], *simulq; cõspirauerint. Qua ratione & clientis mei cliẽs, clientulus mihi non est. Si tamen beneficiarij fundi, quẽ à me quis in fidem acceperit* [d], *causa aliquem clientem acquisiuerit, potest ille* παχυμερέστερον *cliens meus dici: sicut colonus meus appellari potest, is qui à colono meo in re mea ius conductionis accepit* [e]. *Quod & in secundo emphyteota dicendum uidetur, & hoc ex lata interpretatione. Qua ratione subditi alicui purpurato regio, in quem Rex omne suum ius penitus transtulit. Regis subditi proprie non dicuntur* [f]*: improprie uero secus est. Quarũ decisionum eam esse rationem arbitror, quod uerba de eo quod prius est ptoprie accipiuntur non de eo*

IDEM LIBRO XII. RESPONSORVM.

LEX CV.

Modestinus respõdit, his verbis, libertis libertabusq; meis, libertum libertæ testatoris nõ cõtineri.

a l. alimẽta. de ali. leg.

b l. socij. ifra tit. j.

c glo. l. j. §. cũ patron°. de offi. præfec.

d gl. 8 l. disti. legitur.

e Bald. l. j. C. com. de leg.

f Mod. d. l. socij.

de eo quod posterius, per quæ aliam personã assumunt [g].

g l. q liberis. §. j. de vul.

DIMISSORIAE. a ¶ Apostoli dicũtur nũcij ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν, quod est remittere. Sũt & de Lẽborum genere naues quædam Demosthenis. Significant etiã in iure dimissorias literas. Cũ enim à sentẽtia iudicis appellatur, debet is qui appellat instanter ab eo petere huiusmodi literas, quibus secundus iudex de causa instrui possit, teneturq; is à quo petiti sint eos apostolos dare: qui si appellationi detulit, dimissorij dicũtur [a]: si nõ detulit, refutatorij. Omnes autem obsequij aduersus superiorem testimonium præstant: unde & si dubitetur, an deferendum sit, dari debent [b], et ideo reuerẽtiales qui busdam appellantur. Sanè qui apostolos non petit, appellationi renunciare intelligitur [c]. Idem si in termino, quẽ sibi iudex eorum accipiendorum causa statuerit, nõ compareat. Succurri tamen in his casibus rusticitati quidam existimauerunt, nec enim omnes hanc iuris obseruationem nouerunt, sed id ego affirmare non ausim [d].

a l. fi. C. de ap.

b c. j. de appe. in. 6.

c Cle. quãuis. de app.

d Guid. pap. quæ. 436. ij. col.

IDEM LIBRO. I. DE PRAESCRI.

LEX CVI.

Dimissoriæ literæ dicũtur, quæ uulgò dicuntur apostoli[a]: dimissoriæ autẽ dictæ sunt quòd per eas causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

IDEM LIB. III. PANDECT.

LEX CVII.

Assignare libertum, est hoc testari, cuius ex liberis libertũ eum esse velit.

ASSIGNARE. Velleio Ruso & Hostorio Scapula coss.

la coss. Senatusconsulto concessum est patri plures liberos habenti, cui filiorum uelit libertos suos aßignare[a]: & licet huiusmodi aßignatio neq; legati, neq; fideicōmißi uim habeat, quæritur tamen ius patronatus ei filio, cui fuit aßignatum. Sanè uerbum aßignare ambiguū est, & ad trāslationem dominij referri potest[b] & ad solam pignoris uel custodiæ concessionem[c]. Quapropter causa aßignationis obseruari debet, si enim trāslationi dominij sufficit, eum qui aßignauit dedisse interpretabimur, si non sufficit, solam custodiam commisisse[d]. Quod & in dubio recipiendum est, ne donatio præsumatur: & ita Barto. & pleriq; omnes declarant[e].

a l.j. de assig. lib.

b l.iiij. de cui.

c l.j. §. antep. supra de uē. in pos.

d l.cum pater §. pluribus. de leg.ij.

e Bart. l. si cō sti. sol. mat.

IDEM LIB. IIII. PANDECT.

LEX CVIII.

DEbitor[a] intelligitur, is à quo inuito exi-

DEBITOR. a ¶ Supra declarauimus quō significatu accipiendus sit creditor, & quō debitor, rationemq; harum uocum expositionem ostendimus: hic iurisconsultus nos admonet, quomodo stricte debitorem accipiemus: ut is sit, à quo inuito exigere poßimus. Qua ex diffinitione apparet, eum qui sub conditione uel in diem debeat, proprie debitorē non esse, postquam autem cōditio euenerit, retro fingitur uere debitorem fuisse. Sed an is cui promissum fuit non petere per certum tempus, sit debitor? Interim enim exigi pecunia ab eo nequit[b]: & similem eum illi crediderim, qui in diem debet. Colligitur autem hinc argumentum, si lex à tutela debitorem generaliter reijciat: si item constitutum sit, ne debitor uectigalia

a l. creditores. l. cōditionalis.

b l. creditores. supra eod.

galia redimere poßit, cum contineri, qui proprie sit debitor, nõ autẽ conditionalem, uel qui in diem debeat[c]. Sed hæc mihi sententia non placet, ratio enim huiusmodi legum est, ut magis consultum sit Reipublicæ uel pupillo, unde cum conditio ad tempus promißionis retrotrahatur[d], posset Respublica uel pupillus à priore creditore excludi: large igitur debitoris nomen erit accipiendum, cum par ratio utroq; in casu hoc suadeat[e].

c Ias. l. i. in fin. si cer peta.

d l. is cui. supra de actio.

e Arett. l. si si de iussor. de leg. j.

b ¶ EXIGI. Id est ab initio extorqueri: hæc enim huius est uerbi significatio, ut Acursius probat[f].

f l. fideicõ §. si rem. de leg. iij.

gi[b] pecunia potest.

IDEM LIB. VI. PANDECT.

LEX CIX.

Sequester dicitur, apud quem plures eãdẽ rem, de qua controuersia est, deposuerunt: dictus ab eo quod occurrenti, aut quasi sequenti eos qui contendunt, committitur.

SEQVESTER. Sequestrum hic dici proditum est quasi occurrentem controuersiæ, sequentemq; litigatores. Lauinius tamen in libro quem scripsit de uerbis sordidis, sequestrum dici mauult, quod eius utraq; pars fidẽ sequatur: idq; etiã A. Gellius libro xx. probat, & mihi non displicet. Etymologia enim, à Iuriscõsulto hic tradita, subdura est, in quẽ & illud intorqueri potest, quod occurrere & sequi pro similibus accipit, cum penitus sint diuersa. Occurrit qui aduersum tendit, sequitur qui post uenit. In hoc autem differunt[a] Sequestres à Depositarijs, quod illi plurimum partium se medios gerunt, hi etiam ab uno deliguntur: hincq;

a l. proprie. de pos.

hincq; apparet errare magistratus, qui sub praetextu, ut iurgijs & seditionibus obuiam eant, fructus penes alteram partium sequestro deponunt: debet enim sequester esse medius, non ex collitigatoribus eligi[b]. *Quod si iudex uereatur ne fructus rei controuersae dißipentur, non eos sequestro tradere, sed describere simpliciter debet, ut finita lite uictori consultum sit*[c]. *Sed quae actio aduersus sequestrem competit? Et nemo dubitat, depositi actionem sequestrariam*[d]. *Addũt quidam etiam praescriptis uerbis agi posse, ut aduersus eum, qui quos sponsionis causa anulos accepit, reddere negat*[e]. *Sed hic sequester non est, nec enim ab utraque parte anulus depositus fuit, nec de eo ulla erat controuersia.*

b Bald.c.j.de seq.poss.

c l.penul.§.ex quadrã. de doli excep.

d l.& apud.l.si in asia. dep.

e l.si rẽ.in fi. de praescri. verb.

IDEM LIB. V. PANDECT.

LEX CX.

Bonae fidei emptor esse uidetur, qui ignorauit eam rem alienam esse, aut eum qui vendiderit puta-

BONAE FIDEI. *Multum interest scire, quãdo quis bonae fidei possessor sit. Is enim & fructus lucratur, & longo tẽpore praescribit*[a]. *Hic autem Iurisconsultus, eum esse bonae fidei ostendit, qui titulum habet, seu ab eo quem dominum arbitratur, seu ab eo quem domini procuratorem, aut tutorem existimat*[b]. *Quod si credulitati illi suae iniusta fatuáue aliqua causa ansam dederit, nihilominus fructus lucrabitur*[c]*: quoniam ut eos suos*

a l.si furt §.j. de vsuca.

b l.qcũq;.in fi. de public.

c l.igitur §. potest.de li. cau.

faciat, sufficit si dolo careat. Huiusmodi autem causa, licet in bona fide possessorem non constituat, efficit tamen ne malæ fidei uideatur[d], idq; satis est, & fructuũ acquisitioni, & longißimæ præscriptioni[e]: itemq; ei possessioni, de qua summarie litis instruẽdæ causa solet tractari[f]. At usucapiõi, & x. uel xx. annorum præscriptioni nõ sufficit[g]: hæc enim non nisi bonæ fidei possessorẽ adiuuãt. [Nota: ... uit ius vendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem esse.] Præsumitur autem regulariter bona fides[h], etiam in eo, qui iuris errore lapsus sit, nisi contractui lex specialiter resistat: ueluti cum censitorum uenditio absq; agro cui ascripti sunt, celebratur[i]. Idem si in iure naturali, uel quasi naturali, uel etiã in ciuili iure uerisimilibus omnibus explorato, euidentißimoq; erretur[k]: atq; ita plerisq; uisum est. Sed & qui domino cõtradicente emit, malæ est fidei[l] & qui dolo uẽditorem pellexit[m], quiq; ab eo emit, quem uendendi ius non habere sciebat[n]. Sed an bona fides in eo præsumatur, qui nullum habet titulum? Et nisi de possessore antiquiore cõstet, præsumi receptum est[o]. Quod uerum arbitror, si is persuasum habet ad se rem pertinuisse, alioquin quod suum non est, scire debet ad alios spectare[p]. Cæterum & quoties possessioni ius commune resistit, bona fides non præsumitur. Quapropter qui ius seruitutis præscripsisse asseritur, bonam fidem probare debet[q], cum pro cuiusque rei libertate regulariter præsumamus[r].

d l. sed & si. §. scire. de pet. hære. Bart.
e l. j. C. vbi cau. stat.
f d. §. potest.
g l. si. pro suo.
h l. pen. C. de euict.
i l. quẽadmodum. C. de agr. & cens.
k doct. l. ex cõsensu. § fin. de app. Ang. Imol. Raph.
l l. si fundum. C. de rei vẽ.
m l. dolus. C. de resc. vẽd.
n l. qui a quolibet. de contrahen emp.
o Barto. l. celsus. de vsuc.
p l. si. C. vnde vi.
q ca. j. de præscri. in 6.
r l. altius. C. de serui.

Censere

CENSERE. Censere proprie est sententiam suam exponere[a], & constituere. Solebant autem à Consulibus Senatores interrogari, quid fieri placeret: Populus uero Romanus, uellet iuberet'ne. Quapropter senatum censuisse, populum iußisse, recte dicimus. Hocq; loquendi modo plena sunt antiquiorum autorum uolumina: quamuis & censere sit praecipere, quae enim censuerat senatus, obseruanda omnino erāt[b]. Hinc & censores dicti, qui quinto quoque anno de ciuium moribus iudicarent, praesentis transactaeq; uitae rationem perquirerēt, indignos honoribus abdicarēt, famosos notarēt, publica locarēt, censum ciuiū peragerent, per quā necessarius recte institutis urbibus magistratus, qui tamē hodie nusquam est, cum ea quae ad auaritiam pecuniarumq; aeruscationem pertinēt, officia mirum in modū coaluerint, ubiq; laqueos tendentibus Satrapis, allucinātibus Theologis, adulantibus Iurisconsultis, persuadētibusq;, omnia principibus licere, summāq; eorum & liberam esse potestatem. Quod certe in Italia uerum nō est; Romani enim caeteris Italis foedere in societatem attractis, in Augustum lege regia nō nisi ius trāsferre potuerunt, quod ipsi ex foedere habebant: ut ridiculum sit affirmare Pontificibus, Ducibus, & quos ger-

IABOL. LIB. VI. EX CASSIO.

LEX CXI.

CEnsere est cōstituere, & praecipere: vnde & dicere solemus, censeo hoc facias, & senatū aliquid censuisse: inde & cēsoris nomē videtur tractum.

a l.item. §. pridie. de petit. haere.

b §. S. cōsul. insti. de iur. nat.

manica uoce Marchiones uocãt, absolutã in subditos potestatem competere, quæ nec ipsi Imperatori in Italos cõpetit, unde illi causam habent. Atq; hinc est, quod supra in tractatu de censibus[c]*, ius Italicum à prouincialium iure distinguitur: illi in censum uniuersas facultates deferre tenebantur, & tributũ soluebant. Itali liberi erant, æquoq; cum Romanis iure agebant. Solæ antiquam indolem retinuerunt in Germania ciuitates, quas illi francas uocant: ut enim Imperatoris fastigium libenter agnoscunt, ita tributis se atteri, uiolentia urgeri, tyrannide opprimi non patiuntur.*

c l.j. supra de cens.

IDEM LIB. XI.

LEX. CXII.

Littus publicum est eatenus quatenus maxime fluctus exæstuat: idem iuris est in lacu, nisi is totus priuatus est.

LITTVS. *Quod de littore maris supra uidimus, producitur per Iurisconsultum etiam ad lacus, dum tamen priuati non sint, sed & si Reipublicæ sit, qui soleat piscatoribus locari, ut est Trasimenus Perusij, uidetur priuatorũ naturã sequi, idq; in alluuionis tractatu*[a]*. Barto. probat. Publicũ ergo lacũ proprie accipiemus, qui in usu publico sit, et in quo unicuiq; piscari fas est. Sanè Lacus est, qui perpetuã habet aquã*[b]*: Stagnum quod tẽporale, ut si hyeme tãtũ: Fossa receptaculũ est aquæ, manu factũ. In eo autẽ priuatus lacus à publico differt, quod publicus eatenus publicũ littus habet, quatenus hybernus fluctus maximus exæstuat, at in priuato id tantum littoris constituitur, quatenus actum est*[c]*, & in eius ũditione tem*

a verbo. flumen. in ff.

b l.j. vt in flu. pub.

c l.rutilia. de cõtra. emp.

ne tempus contractus obseruamus.

MORBVS. *Lege* XII. *tabularum qui morbo laborabat, in ius uenire non cogebatur, nisi aduersarius iumentum illi dedisset, uel plaustrum, quo ueheretur. Accipit autẽ ea lex morbũ, pro aliqua imbecillitate, & inualẽtia: alioquin ubi uitæ periculũ uertitur, morbum sonticum appellat, quasi maiorẽ, uimq́; nocendi habentem, ut Sex. Cæcil. Iurisconsultus apud A. Gellium interpretatur. Hoc morbo qui affectus erat, neq; in ius uenire, sed nec procuratorẽ mittere cogebatur*[a], *sententiaq́; aduersus eum lata, nullius erat momenti*[b], *iubebat enim lex iudicij diem esse diffissum, cuius nominis rationẽ ex Seruio Grammatico in* VI. *Aeneid. cõmentario colligere licet. Is in iure diem fissum dici interpretatur, qui partim religiosus, partim fastus) est. Idem opinor qui & intercisus à Macrobio appellatur. Cũ ergo aliqua negocia expediẽda erant, quæ propter religionem differre oportebat, dies diffindebatur, id est scindebatur in sequẽtem. Meminit huius uocis præter A. Gellium, Liuius quoque ab Vrb. cond. lib.* IX. *Sed & Horat. lib.* II. *sermo. Nihil hic diffindere possum, id est differre, quo minus pro te pronuntiem. Atque ita ipse sentio, licet indiscussum id uerbum Politianus in Miscellaneis cap.* XL. *reliquerit, idcircoq; non omnes suã in sententiã trahere potuerit*

IDEM LIB. XIIII. EX CASSIO.

LEX CXIII.

MOrbus sonticus est, quicunque rei nocet.

a l ij. § si quis in iud supra si quis caut.
b L quæsitum. de re iudi.

tuerit. Sanè Iurisconsultus hic simpliciter sonticum morbum diffinit, qui cuiq; rei, intellige de qua agitur, nocet. Et ideo nequis in ius ueniat sonticus morbus accipietur, qui grauior est nocetq; ne uenire posit, ut magna febris[c] ne uero mancipiũ ueneat, sonticus accipietur, perpetuus uel residuus[d]: nõ enim est uerisimile, emptorẽ si huiusmodi morbo laborare seruum sciuisset, fuisse empturum.

c d.l.quęsitũ.

d l.fin.de ædi. edic.

IDEM LIB. XV.

LEX CXIIII.

Soluẽdo esse nemo intelligitur, nisi qui solidũ[b]

SOLVENDO.

a ¶ An quis sit soluendo creditori suo, hoc attenditur, ut solidum posit soluere. Quapropter cum lex fulloni aduersus furem actionem det[a] si is fullo domino soluendo sit, nisi posit solidum dare, concedenda ei non erit actio, ne cõpellatur dominus ex uno iudicio duo facere: ut uidelicet contra fullonem ex locato agat, & quanto minus consequetur, aduersus furem condicat, id enim ei damnosum esset: sed qui cum duobus contraxit, graue sibi existimare non debet, si contra duos experiendum erit: qua ratione ut quis soluendo dicatur, etiam fideiussoris facultates ei aggregandæ erunt[b], satis enim est si per alium soluendo sit[c]. Sed & qui in nominibus æs suũ habet, soluendo dicitur[d], compelli enim poterit in executione cõdemnationis, ut nomina uendat, uel exigat: quod intelligendum, si debitores idonei sunt, & bonam fidem agnoscunt[e]. Sanè is cuius bona uenierunt suspectus est tanquam soluendo non sit[f].

a l. itaque, de fur.

b l. si plures. §. preterea. de fideiuss.

c l. nemo dubitat. infra tit. j.

d l. facere. vbi Alexan. sol. mat.

e l. a diuo §. fi. supra de re iudi.

f l. tres tutores. in fi. de admi. tut.

b ¶ SOLIDVM. Annotat hinc Accursius, factum non

non uideri, quod perfectum non sit [g]: quae regula in his procedit, quae indiuidua appellamus [h]. Ea quatuor modis accipi receptum est: Natura, ut seruitutes: Voluntate cõtrahentiũ, ut in eo qui in binos arbitros compromiserit, uel binos symphoniacos emerit, non enim uerisimile est alt ero fuisse contentum. Forma, ut in fideiussione quae principali obligatione grauior esse nequit, aliâs penitus uitiatur. Accessione, ut cum quis Iudaeo fundũ cũ colonis Christianis uẽdit, coloni enim à fundo separari possunt [i].

g l. rei. §. fi. su. prã eod.

h Bar. l. graece. §. illud. de fideiusso.

i l. quẽadmodum. C. de agri. lib. xj.

potest soluere.

IDEM LIB. IIII. EPISTOLARVM.

LEX CXV.

QVaestio ẽ, fundus à possessione, uel agro, uel praedio quid distet. Fundus est oẽ, quicquid solo tenetur. Ager est species fundi, quae ad usum hominis cõparatur. Possessio ab agro iuris proprietate distat: quicquid enim apprendimus, cuius proprietas ad nos nõ pertinet, aut nec põtest pertinere, hoc possessionẽ appellamus.

QVAESTIO. Declarat Modestinus qd inter se differãt quatuor haec uocabula, fundus, ager, possessio, praediũ. Et fundũ generaliter accipit pro omni eo quod solo continetur [a], deduciturq; à uerbo fundare: hinc & μεταφορικῶς fundus pro autore accipitur, ut Festus inquit. Sic apud Cicer. in oratione pro CN. Corn. Fundi populi: & apud Plautũ in Trinummo. Fundus potior, id est pes, & fundamentum promissionis. Ager uero non tam latam habet significationem, sed eum fundum significat,

a l. fundi. infra eod.

 in quo

in quo agatur, unde & nomen sumpsit, secundum M. Varronem. Ager ergo est qui colitur, & qui fructuum causa habetur, cum fundus quamlibet soli superficiem etiam incultam, & nulli usui destinatam, in qua aliquid fundari poßit, significet. Poßeßio is est fundus, qui non iure seu mancipatione nobis comparatus est, sed usu & præscriptione quæsitus, ut etiam Festus scribit: & ideo eius proprietas ad nos non pertinet. Sed & si pertinere non poßit, ut quia res sacra, poßideri tamen potest, poßeßioq; dicitur. Prædium tam ad poßeßionem, quàm ad agrum refertur: unde siue quis per mancipationem, uel in iure ceßionem, agrum, siue per usum poßeßionem acquisiuisset, recte suum prædium appellabit. Tradidit autem Modestinus hanc differentiam, legem XII. tab. interpretans, quo iure duplex tantummodo alienationis species erat, quæ per nexum, & quæ per ceßionem fiebat[b], ut M. Cicero in topicis declarat. Per usucapionem uero proprietas non acquirebatur, licet iuris autoritate poßeßor defenderetur. Hinc eodem in opere Tullius usucapionem autoritatem appellat. Autoritas, inquit, usus fundi biennium est, sit ergo & ædium. Idem officiorum lib I. Aduersus hostem æterna autoritas. In lege quoque Attinia, cuius A. Gellius lib. XVII. meminit, dicebatur, quod subreptum erit, eius rei æterna autoritas esto, id est æternum tempus antequam usucapiatur. Venuleius autoritatem ius esse interpretatur, quo autor, id est dominus rem suam uendicare potest: unde amitti, inquit autoritatem, id est actionem pro euictione[c], placet. Et ita accipiendum hoc responsum ipse

[b] C. 7. l. j. C. de usuca. trãsf.

[c] l. fin. de euic.

ipse arbitror, quo sensu ridiculus ipse Valla erit, qui cũ uulgari interpretationi, uir alioqui non uulgaris, adhæsisset, Iurisc õsultũ nostrũ increpat, Musca planè, quod dicitur, elephantum. Illud non negauerim, in posteriore iuris disciplina, hãc differentiam nõ fuisse obseruatam, cuius rei nos etiam Accursius admonet.

pellamus. Possessio [a] ergo vsus est, Ager proprietas loci est. Prædium vtriusque suprascripti generale nomẽ est: nam & ager & possessio huius appellationis species sunt.

a ¶ POSSESSIO. Colligi hinc potest diffinitio possessionis, ut sit usus rei à proprietate uel iure separatus. Hinc usucapio, id est, acquisitio, quæ per usum, hoc est possessionem fit. Aelius quoq; Gallus, cuius responsa frequenter in Digestis citantur[d], possessionem definiuit, esse usum fundi, uel ædificij, atq; ita Festus Põ. refert. Sed & Corn. Fronto: In habente, inquit, onus, in possidẽte usus est. Idcirco autem à iure dixi separari possessionẽ, tum ut ostenderem ab eo casu, qui seruitutis species est, differre: tum etiam, ut eos sequerer qui possessionem facti, non iuris esse censuerunt: quod apertissime multis in locis Iurisconsulti attestati sunt[e]. Nec quicquã me mouet quod etiã ius possessionis aliquando legimus, ex facto enim ius oritur, & ius habere is quoq;, qui ex pignore prætorio detinet, dicitur[f]: nec idcirco consequens est contractionem illam esse iuris. Summe autem ridiculi uidentur, qui inter acquisitionem, retentionem, amissionemq; possessionis distinguunt: cum hi actus manifeste

d l. nec vtilẽ. C. ex quib. cau. ma.

e d. l. nec vtilẽ. l. j. §. j. & .ij. de acq. pos.

f l. si finita §. pe. de dam. infe.

nifeste ab ipsa possessione differãt. Sicut procreatio, uita, mors hominis, ab homine differunt, nec qui nascendo homo fuit, moriendo est asinus. Quapropter si cum possessio acquiritur facti est, & acquisitam, & amissam, consequẽs est facti esse[g]. *Eius possessionis duplex est ratio, seu qualitas: nã cũ quis corpore poßidet, usumq; rei apprensæ percipit, naturaliter poßidere dicitur: quod si uere ipse rei non insistat, neque usum percipiat, sed per interpretationem legis, ciuiliter quoque poßidet. Qua rõne per fructuarium, & eum qui precario rogauit, poßidemus*[h]*: & licet ipsi naturaliter fundo insistant, tamen proprie non poßident, quia nomine nostro sunt in prædio*[i]. *Ciuilis igitur possessio semper iusta est, quoniam lex interpretationem illã, non nisi iusta ex causa adhibet. At naturalis quãdoq; iniusta est, siue quia res prohibita poßideri*[k]*, ut liber homo: siue quia persona incapax, ut seruus*[l]*: siue causa iniusta, ut raptor: siue iure ciuili inualida*[m]*, ut cũ pater filio, maritus uxori donat*[n]. *Et ita ipse sentio, licet alij aliter diffusißimis tractatibus, & à quibusdam recentioribus usq; ad nauseam auctis.*

g l. nemo. C. de acq. poss.

h l. certe. §. de preca.

i l. j. in fi. supra de oper. no. nun.

k l. quod ser/uius. de acq. poss.

l l. iiij. § fi. eo. tit.

m d. l. j. §. ij.

n l. j. §. deijci/tur. de vi & vi arm.

IDEM LIB. VII.

LEX CXVI.

Qvisquis mihi alius filij filius've hæres sit, his verbis Labeo ait non videri filiã cõtineri. Proculus cõtra: mihi Labeo videtur verborũ figurã sequi, Proculus mentẽ testãtis. Respõdi, nõ dubito, quin Labeonis sententia vera non sit.

Qvis qvis. *Cum testator unum ex filijs exhæredem*

dem fecisset, alios etiã posthumos hac clausula instituit, quisquis mihi alius filij filius'ue hæres sit dubitatũ fuit, an filia contineretur, & ex proprietate uerbi nõ cõtineri Labeo, sed ex mẽte Proculus existimauit: quapropter si aliquibus coniecturis de cõtraria mente appareat, Labeonis sententia obseruabitur, ueluti cum testator proprijs filiabus exclusis, filium instituit, & si sine filijs decesserit Sempronium: natis enim filiabus, nõ deficere conditionem pleriq; existimauerunt: nam cum proprias filias pater excluserit, uerisimile est multo fortius uoluisse ab hæreditate neptes reijci. Sed hoc mihi non sufficere uidetur, proprias enim filias propter filij masculi maiorem amorẽ exclusit, at Semproniũ testator nõ ita amasse existimãdus est, ut neptibus suis prætulerit: efficacior est igitur cõiectura, cum ex lege municipali ab intestato succedentes masculi fœminas excludunt: uidetur enim testator cum de filijs mentionem fecit eos ad successionem uocasse, quemadmodum à lege uocãtur: præsumpta enim testatoris mens, per quam masculinum concipit fœmininum, illi præsumptioni cedit, qua secundum leges uoluntatem suam quamlibet regere [a], accommodareq; dicimus, & in præsumptionum conflictu illi potius adhæremus, quæ uerborum proprietate defenditur. Cæterum & si constitutũ sit uerba testamentorũ ad literã, & sine interpretatione intelligi debere, quod filijs relictum erit, filiæ non præstabitur, atq; hoc Iasoni [b] uisum est. Sed hac in quæstione id ipse non approbauerim, cũ potius credẽdum sit antiquorũ exemplo de fœmina quoq; actũ fuisse. Siquidem Næuius Plautusq; casu dandi filijs, non filiabus di

a Bart. § cum ita. ad Treb.

b Ias. l. qui, filiabus. de lega. j.

bus dixerũt, ut Priscianus lib. septimo probat: quapropter satis uidetur ad literam posse accipi de fœminis, ut meritò sentẽtia Labeonis figurã uerborum cõsiderantis, nihil nos moueat, cum etiã uis uerborũ expositioni huic nõ refragetur, tametsi ex frequẽtiore usu fortè aliud sit statuẽdum. Additur & à plerisque alia coniectura, ut si in aliqua parte testamẽti filiorũ masculorum mẽtionem testator fecisset, quamuis alio in loco simpliciter filios nominet, uideatur semper de masculis tantum intellexisse, sed id nõ omnino uerum est, ut infra attingam[c].

IDEM. LIB. VIII. EPIST.

LEX CXVII.

NOn poteſt videri minus soluisse is aduersus quem amplioris summæ actio non competit.

c. infra. l. herẽ/ nius.

NON POTEST. *Finge, decẽ tibi ex sorte debebã, sed propter morã meã intererat tua plus accipere, Iudex me cõdẽnauit in sortẽ, an ea soluta, dicar minus soluisse? Et hic traditur nõ uideri: eius enim qđ ex mora debebam, actio nulla tibi cõpetebat, sed totũ officio iudicis cõtinebatur, qđ lata sentẽtia amplius nõ interponitur*[a]. *Idemq; est in fideiussore, qui actionis arbitrariæ nomine intercedit, quod enim propter rei moram ex arbitrio iudex auget, si nõ soluerit, nõ tamen minus soluisse uideri potest, cũ huius dãni causa nulla aduersus eũ actio cõpetat*[b]. *Sed pone, aliquis fideiussit hoc modo, ex his quæ Titius tibi debet, quãtominus soluet, spondeo: is Titius miles est, ita quod nisi in eo quod facere potest cõueniri nequit*

a l. v. C. dep.

b l. fin. de eo quod cer.

quit, an fideiussor tenebitur[c]? & puto teneri: aduersus enim Titium amplioris summæ actio mero iure cõpetit, licet per exceptionem illi cõsulatur. Sed & ei cui pignoris retinendi ius est minus solutum uidetur, tametsi actio illi nõ competat, ut in chirographario[d] creditore, & eo qui sub pignore mutuauit, & nudo pacto cauit de usuris[e]. c l. si cum. de re iud. d l. j. C. etiã ob chirog. e l. per retent. C. de vsur.

POMP. LIB. II. AD Q. V. MVTIVM.

LEX CXVIII.

HOstes hi sunt, q nobis, aut quibus nos publice bellũ decreuimus, cæteri latrones, aut prædones sũt.

HOSTES. Nationum aliæ Populo Romano subditæ erãt, ut prouinciales: aliæ fœderatæ, quo iure quædã ciuitates & in Asia, & in Hispania, alijsq; prouincijs utebantur[a]: sic etiã Aetolos se Romanis iunxisse, T. Liuius lib. XXXVII. est autor: aliæ penitus liberæ, & suis legibus relictæ, nisi quod maiestatem Pop. Roma. comiter obseruare tenebãtur, ut Maßilienses: aliæ hostiles, ut Parthi & Germani: quorũ illi propter æmulationem, hi pro libertate aduersus Romanos semper pugnauerunt: donec tandem Imperium euerterunt Turcæ, qui ex Perside prouenerant, orientale: Gothi, Hunni, Vandali, omnes ex Germania, occidentale: quod tamen Caroli Magni auspicijs rursus instauratum est. Aliæ nec hostiles ne aliquo modo illis coniunctæ[b], ut Scythæ, quos Tartaros uocamus, quiq; Mæotim incolunt. At cum Antonini constitutione omnes qui in orbe Romano[c] erant, ciues Romani effecti sint, sequitur omnes Christianos hodie populum Romanum a l. nõ dubito de capt. b l. iiij. §. j. de capt. c l. in orbe. de stat. hom.

esse:

esse: quo iure exciderūt q in Asia, Aphrica'ue, cæterisq; prouinijs fidem CHRISTI non agnoscunt: hi enim hostes Popu. Rom. sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserūt. Hincq; est, quod cum Turcis & Sarracenis indictum nobis est bellum, suntq; uicissim iura postliminij, & capti in bello efficiuntur capientium. At inter Christianos aliud est, cum enim ex lege CHRISTI omnes sint fratres [d], quæ inter eos mouētur arma, plusquàm ciuilia sunt, unde ius postliminij in his non est [e]. Hincq; uidemus antiquissima cōsuetudine introductum, ut capti libertatem non amittant, sed præstita uictori pecunia (λύτρον Græci uocant) ueniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum conscientiæ uocamus, licet Theologi, uel ματαιόλογοι potius quidem, aliter senserint: nisi ab his capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniuste ab aliquo Tyranno uexantur: unicuiq; enim iure naturali permittitur defensio, quā nec Christiana lex nobis abstulit: alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculum est credere permissum esse militibus, alterutrius subditos spoliare, cum eorum nihil intersit, uter regnet: paratiq; sint illi uictoris imperio obsequi, & quod Petrus in priore epistola præcipit, Ὑποτάσσεσθαι πάσῃ ἀνθρωπίνῃ εἴτε βασιλεῖ εἴτε ἡγεμόσιν δι' ὰ τὸν κύριον

d .xi. q. iij. c. ad mensam.

e l. si quis §. fi. de cap.

IDEM LIB. III. LEX CXIX.

Haereditatis appellatio, sine dubio cōtinet et dā

HAEREDITATIS. Nomina iuris alia sunt parti-

particularia, ut obligatio, seruitus, dominium. Alia uniuersalia, ea triplicıter assumuntur, aut enim uniuersitas solius facti seu corporũ est, ut grex, chorus, familia, aut iuris & facti mixtim, ut peculiũ, dos, patrimoniũ, aut solius iuris, ut hæreditas, ea enim nomẽ seruat, etiã si nulla corpora hæreditaria sint [a] *: idemq; arbitror si nihil sit in hæreditate. Vnde si quis nec alienum neq; suũ æs habẽs decedat, poterit se proximus agnatus eius hæredẽ appellare: quãuis in hæreditate nihil omnino sit: nomẽ enim hæreditas est iuris, per quod persona defuncti repræsentatur, non autem facultatum. At peculium, cum solius iuris non sit, ut nomen suum habeat, aliquid requirit. Idem in dote & patrimonio. In his uniuersalibus propter æs alienum non fit deductio corporum, unde si seruus debeat domino plusquam sit in peculio, corpora tamen peculiaria remanent* [b] *: & si uxor debeat marito ꝑpter expẽsas necessarias in fundo dotali factas plusquã fundus ualeat, remanet tamẽ ex Põp. Vlpianiq; sententia fundus dotalis, licet Scæuola omnino desinere* [c], *Paulus soluta pecunia reuerti in causam dotis* [d], *censuerint. Diminuitur tamẽ uniuersitas ipsa, licet corpora nõ diminuãtur, censebiturq; tanto minus in peculio & dote esse. Sanè quæ corporũ uniuersalia sunt, particulariter uendicari nequeũt, sed uniuersaliter: ut grex* [e]. *At quæ iuris communionẽ habent, in uniuersum non uendicantur, sed particulariter: quamobrem nec peculium neq; dotem uendicamus, sed rem peculiarem, & fundum dotalem* [f].

nosam hæreditatem, iuris enim nomẽ est, sicuti bono-

a l. hæreditas. de peti. hær.
b l. peculiũ §. pe. de pecu.
c l. q\[d\] dicitur. de impens.
d l. si is qui §. j. de iur. do.
e l. uẽdicatio. de rei vend.
f l. si peculiũ. de pec. leg.

a ¶ BONORUM *possessio. Atqui aliud dicendum ex ui uerbi uidebatur* [g], *cum bona deducto ære alieno intelligantur, nec damnosa esse possint: sed in hac compositione propriam naturam non seruant, cum enim uniuersas facultates bono. possessione prosequamur, absurdum esset commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incommoda* [h].

g l. princeps. supra eod.

h l. iij. de bon. poss.

VERBIS. In XII. tabulis lex hæc posita his uerbis fuerat. Is uti legaßit (id est legauerit) suæ rei ita ius esto. Quã legẽ Iurisconsultus interpretatur, ut liberam facultatem testatori reliquerit nõ ad legata solum, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutione. Legare enim uerbum, licet ex frequentiore usu simpliciter de his, quæ particulariter uerbis directis in testamento relinquũtur, intelligatur: tamen latiorẽ etiam significationem habuit, idemq́; est legare, quod decernere, & mandare: unde & delegare dicimus. In testamẽtis tamẽ, in quibus uerba secundum testatorũ cõsuetudinẽ accipiuntur, uerbum legãdi, obliquũ est. Vnde in substitutione quam his uerbis filio pupillo pater facit, Quandocunque decesserit filius meus, omnia bon

rum [a] possessio.

IDEM LIB. V.

LEX CXX.

VErbis legis XII. tabularũ, Is vti legasſit rei suæ ita ius esto, latissima potestas tributa videtur, & hæredis instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoq; constituẽdi. sed interpretatione coãgustatum est, vel legum, vel autoritate iura constituentium.

nia bona mea Titio lego, receptum est[a]*, ut omni tempore pro fideicommissaria accipiatur: nisi ex alia parte testamenti aliud appareat*[b]*. Quid enim si aliquando Titium hæredem appellat? quid si dixerit Seium in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiam lego*[c]*? Quid si dictum esset: si filius in pupillari ætate decesserit, omnem eius hæreditatem Titio lego*[d]*? Arguitur enim his casibus mens testatoris directe non per fideicommissum instituere uolentis. Idem si nemine instituto hæreditatem suam se legare dixerit, uidetur enim tūc uerbum legare ad institutionem referri, quod plerique probant*[e]*. Sed & si constitutum sit, ne maritus habens filios aliquid uxori legare possit, crediderim institutionem quoque uetari, eadem enim est ratio, & uerba inferre hoc possunt*[f]*, tametsi aliter Cornæus responderit*[g]*. Quomodocunq; igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabularum uerbis obseruandum fuerat. Vnde cum eo iure pater in filios plenam potestatem iusq; necis & uitæ haberet*[h]*, si tutores illis constituebat de re sua decernere dicebatur. Coangustata autem fuit hæc potestas uarijs legibus & Senatusconsultis: & in primis Augusti tempore, ut Dion. scribit: C. Falcidius Trib. plebis legem tulit, ne quis plus testamento legaret, quàm ut quarta pars hæredibus superesset. Addit Hieronymus in Chronica Eusebij, quartam partē hæredibus necessario relinqui debuisse, si quatuor aut minus essent: si autem plus quatuor, medietatē: eo tenore, ut siue liberis, siue ꝓpinquis, uel exteris pater sua legaret, illa pars quā Falcidius cōstituit, nisi pater interdixerit, & legatis fructi-*

a Bar. l. centurio. in. 5. col. ca.
b raynaldus. de test.
c l. mulier. §. si. ad Treb.
d Bal. l. fi. C. fa. erc. in fi.
e Bal. Corne. l. ij. C. commu. de leg.
f l. filiū. §. sed si portio. de leg. præst.
g consil. 185. in. f.
h l. in suis. de li. & posth.

bus, & eisdem carentibus aequaliter diuideretur. Aelius quoq; Sentius, & Fusius Caninius libertatũ cõferendarũ ius restrinxerũt[i]. Nam ille in fraudem creditorum manumitti uetuit, minoribusq; XXV. annis, nisi causa cognita, hoc ius nõ concessit. At lege Fusia[k] quoniã pleriq; nimis liberales, prodigiq; cum morerentur erant certus fuit constitutus numerus, ultra quem testamento libertas seruis dari non poterat: quam rem diffuse Caius Institutionum libro primo prosequitur. Sed Iustiniani constitutione aliter cautum est, Pegasiano quoque Senatusconsulto, & Trebelliano eadem potestas quae ex XII. competebat, diminuta fuit: tum etiam alijs legibus, quae testamenti factionem certis personis auferebãt. Sed & generaliter proditũ est neminem facere posse quo minus in suo testamẽto leges sibi locum uendicent, ut quamuis testatoris uoluntas potestati legis aequiparetur[l], non tamen iuri publico derogare possit, quod in his legibus consistit, quae bonos mores respiciunt, uel certam formã inducunt, uel clausulam derogatoriam habent[m].

i Insti. qui ma. non pos.

k Insti. de. l. fusia can. tol.

l §. disponat. in authẽ. de nup.

m l. nemo. de leg. j.

IDEM LIB. VI.

LEX CXXI.

Vsura pecuniae. quã percipimus, in fructu nõ est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est: id est ex noua obligatione.

V S V R A. *Vsura sortis accessio est, quae propter mutuo datae pecuniae usum uel etiã moram, exigitur. Ea iure ciuili usq; ad legitimum modum permissa fuit[a]: sed diuinis* CHRISTI *traditionibus omnino prohibita. Cum enim non nisi ab indigentibus, ex quadã necessitate*

a l. eos. C. de vsur.

tate, sub fœnore mutuo pecuniæ acciperentur, accidebat plerunq;, ut ipsi propter certitudinem promißionis solvere tenerentur, cum nullos fructus rerum suarum percepissent, sicq; ad inopiam redigebantur: quapropter legibus fœnebre hoc malum temperatũ est. At CHRISTVS *non conuenire existimauit mutua, quæ amicorum causa inducta sunt, in lucri certitudinem uertere: atq; ideo uetuit, ex mutuo quicquam sperari.* Apud Aristophanem *in* Nubibus *describitur* τόκος *(sic enim à partu usura dicitur, sicut à fœtu fœnus) esse bellua quæpiam, quæ ex processu temporis argentum semper numerosiore fœtura progeneret.* Eam *in fructu non esse, hoc est naturaliter ex re non oriri,* Iurisconsultus *hic tradit, sed extrinsecus prouenire.* Debetur *enim ex alia causa, id est obligatione, quandoquidem usura ex contractu principali non debẽtur*[b]*, sed opus est stipulatione: sunt enim odiosæ, & ideo ex pacto nudo non debentur, ex earũ solutione obligatio non arguitur*[c]*, ex lapsu temporis earum remißio faciliter præsumitur*[d]*, debentur tamen ex quorundam contractuum natura*[e]*.* Illud *constat, quoties ex mora fructus non debentur, nec usuras deberi. Sane usuras quas ex peculio profectitio filius lucratur, non esse peculij,* Oldradus, Albericusq; *existimant: quoniam hic peruenire extrinsecus dicantur. Sed nõ dubito contrariã sententiam ueriorẽ esse, qualecunq; enim lucrum peculio accedit*[f]*, atq; ideo si pater peculium petat, eas cõsequi debebit, & restituere: sed si tanquã usuras petat, improbe petit*[g]*, ut plerisq; uisum est.* In *generali tamen peculij cõcessione*

b l.iij. C. de vsur.
c l. creditor. eo. titu.
d l. cũ quidã. §. j. supra eo.
e l. videamus. eod. ti.
f gl. Bal. in. l. cũ oportet. C. de bon. quæ lib.
g 46. di. sicut.

ceßione, non est existimandum, mandasse patrem filio ut fœneret: id enim turpe esset, & reprobum [h], *quod genus mandati in dubio præsumendum non est.* Extat *Plutarchi libellus* περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, *quo uniuersam fœnerandi rationem damnat, quòd cõtra naturæ regulam sit; quæ est, ex nihilo nihil gigni: quòd paupertati unicum eius solatium, nempe animi securitatẽ, aufert: quod nondum natos fructus deuoret: quòd qui accipiunt sub usuris, uorsuram ex uorsura facientes, nunquam se extricãt: quòd similes* Phinei *sint, cui* Harpyiæ *uictum deuorabant: quòd ut plurimum ex luxu æs illud alienum contrahatur: consulitq; potius hæredium quodlibet uendendum, quàm mutuo à* Danista *quicquam accipiendum.* Apud nos certe publice interesset legem ciuilem obseruari [i], *quæ certum modum fœnerantibus constituit, ut qui eum excederent, plecterentur: nam propter Canonum prohibitionem, non nisi peßimus quisque & impudentißimus fœnerat, qui Cambij nomine, uel alio ficto titulo indigentem, atque necessitate, quod humaniores non reperiat, compulsum, deglubit: nec episcopi & sacerdotes id hominũ genus ullo modo coërcent, sed adiuuant potius, suis quoque pecunijs* Danistæ *in id lucrum clam creditis, quod & diuus* Cyprianus *conqueritur.*

h l. si procurator. de cõdi. indeb.

i l. eos. C. de usur.

IDEM LIB. VIII.

LEX CXXII.

HErennius ait, si ita scriptum sit, filio filijsq;

HERENNIVS. *Cum testator plures filios impuberes*

heres habens, simpliciter scribit, filio tutores do, propter incertitudinem de omnibus sensisse uidetur[a] *: non enim est ratio, cur magis de uno, quàm de alio accipiamus, meritò omnes continẽtur. At si dixerit, filio filijsq; meis, quidã fœminas non cõprendi dixerunt, quasi nominum masculini generis geminatio mentẽ eius arguat eiusmodi esse, ut de fœminis nõ intellexerit. Sed id Pomponio non placet, quãdoquidem huius geminationis alia potius coniectura assumẽda sit: nimirum cum de singulari dixisset, ad pluralẽ numerũ transitũ fecisse, ut omnibus filijs cõsuleret, & ideo à regula nõ esse recedendũ, ut filiorum appellatione filiæ quoq; cõtineantur. Et hinc sumi argumentum potest, cum in testamento filiorum masculorum mẽtionem testator fecit, si alia in parte simpliciter filios nominet etiam fœminas cõtineri. Quapropter in hac substitutione, filios meos masculos instituo, si sine filijs decesserint, Sempronius hæres esto: nata filia, Sempronius cõditione defectus cẽsebitur, si enim neptes excludere testator uoluisset, utiq; qualitatem priorem repetijsset, ut Ancharanus*[b]*, Ananiasq; respondit, idemq; Iasoni*[c] *recentioribusq; quibusdam uisum est. Alijs tamen non idem uidetur, maximeq; controuersi iuris hæc est quæstio. Sed priorem sententiã ego magis probo, nisi aliqua uerba addita proponãtur, quæ uim repetitionis habeant, ut cũ conditio sic concipitur. Si decesserit sine filijs masculis, uel nepotibus: uidetur enim masculis repetitũ*[d]*. Idem si filiabus in re certa institutis, & masculis hæredibus relictis scriptũ sit, omnes filios meos inuicẽ substituo, intelligemus de masculis*[e]*. Substitutum enim in portionibus hæreditarijs*

a l. si quis ita. de testa. tut.

b Anch. 120.

c Iaf. l. qui filiabus. Alexan. 49. in 4.

d Com. cõs. 127.

e Bar. l. luci. pe. colũ. de vulga.

ditarijs uidetur, quæ nullæ apud filias erant. Quod & in ea specie traditum est, cum dictum est. Si quis eorum decesserit, portio superstitibus relinquatur[f]: eorum enim, id est masculorũ, accipimus: qui ipsi hæredes fuere. Sed et in ea conditione, si filij mei sine filijs morientur, uel ex eis unus tatum remaneat, & filios non habeat, tũc ille qui remanserit filius masculus cẽtum Titio det. Respondit Nicolaus[g] Abbas, si fœmina superſit, nõ uideri conditionem euenisse: quoniã licet prius filium simpliciter appellauerit, dum tamen paulò inferius addidit, masculum: satis ostendit de fœmina non intellexisse.

f Bar. l. fin. ad Trebel.

g Abb. 37. l. j.

meis hos tutores do, masculis duntaxat tutores datos: quoniam à singulari casu hoc filio, ad pluralem videtur transisse, continentem eundem sexum [a], quem singularis prior positus habuisset. Sed hoc facti[b], non iuris habet quæstionem: potest enim fieri, vt singulari casu de filio senserit, deinde

a ¶ EVNDEM sensum. Atqui filijs in dandi casu, etiam de fœminis intelligitur, ut ex Næuij Plautiq; autoritate Priscianus libro septimo docet. Sed iurisconsultus ad temporum suorum frequentiorem usum respexit, quo filiabus plerunq; dicebant, non filijs.

b ¶ FACTI quæstionẽ. Propter incertitudinẽ uolũtatis testatoris, quæ ex cõiecturis colligitur, ius uero semper certũ est, unde ex articulis iuris respõdere nõ cogimur[h]. Probabilis tamẽ in iure est dubitatio, ppter altercationẽ sniarũ: succurriturq; in eo errãti, sicut si i facto erraret[i].

h l. ornamẽtorũ. de au. le.

i Socy. in ru. de reb. dub.

¶ L l 2

c ¶ LIBERIS. Sed an nepotibus? & hic uidetur probari de eis quoq; intelligi: quod tamen falsum est [k], cum testator filijs tutores dedit: nec Iurisconsultus hic uult idem esse, siue filijs, siue liberis dictum sit: sed ideo dixit liberis, ut elegantius loqueretur, nec idem uerbum repeteret. Si tamen solos duos filios testator haberet, & ex alio præmortuo plures nepotes, putarem de eis quoq; sensisse cum uideri, ne subijciendo dictionem filijs, uideatur incontinenti se correxisse.

k §l. sed si nep. de test. tute.

plenius omnibus liberis [c] prospexisse in tutore dãdo voluerit: quod magis rationabile esse videtur.

IDEM LIB. XXVI. AD QV. MVT.

LEX CXXIII.

VErbum erit [a], interdũ etiã præteritũ, nec solum futurũ tempus demon-

VERBVM erit. a ¶ Explicat Iurisconsultus, quomodo uerbũ erit ad præteritũ trahatur; in quo articulo dubitasse ueteres legis Attiniæ interpretes, lib. XVII. capitu. VII A. Gellius tradit: qua de re P. Nigidius in hunc modũ disseruit: Verbũ esse atq; erit, quãdo per se ponuntur, habent atq; retinent tempus suum, cũ uero præterito iunguntur, uim temporis sui amittunt, & in præteritum cõtendunt: cum enim dico, in campo est, in comitio est, tempus instans significo: item cum dico, in campo erit, tempus futurum demonstro: at cum dico factum est, scriptũ est, subreptum est, quanquam uerbum est, temporis sit præsentis, confunditur tamen cum præterito, & non minus præsens, quàm præteritum ostendit. idem cum dico

*ſubreptum erit, non duo, ſed unum uerbum eſt, quod uni
ca patiendi declinatione non ſolum futurũ, ſed & præte
ritum indicat, hæc ille.* Vnde apertiſsime Iuriſconſulti re
ſponſum hoc declaratur. Cæterum in iure perquam am
bigua quæſtio eſt, quando ad futurum tempus incerta di
ſpoſitio producenda ſit: & in his caſibus, quibus ſupra
retuli, præſens tempus etiam ad futurum referri [l], dubiũ
non eſt multo magis indefinitum referri debere, id enim
omnia tempora comprendere poteſt, proprie tamen de
præſenti actum potius intelligitur, idq; regulariter ob-
ſeruatur. Quapropter in contractu emptionis, tempus
præſens inſpicitur[m], in reſcriptis, compromiſsis, renun-
ciationibus feriarum, conceſsione ſacerdotiorum, de fu-
turis[n] litibus, ferijs, ſacerdotijs non accipietur: & publi-
catio bonorum[o], immunitas ædicularum bona præſentia
ædiculasq; continebit[p]. Non obſeruatur tamen hæc regu
la certis caſibus, ueluti in uniuerſalibus, ut ſi quis gregẽ
leget, uel peculiũ, capita enim quæ accedunt, etiã gregi
imputantur[q]. Idem ſi me familiamq; meam hoſpitari pro
miſeris, ſi enim mihi familia iuſte augeatur, nihilominus
eam recipere debebis[r], niſi magnũ tibi damnum immine-
ret[s]. Sed & ſi generaliter omnia bona ſua, uel eorũ uſum
fructum quis legauerit: in uniuerſum diſpoſuiſſe intelli-
getur, & iccirco futura bona comprendet[t]. In priuile-
gijs quoq; ne cõtra naturam ſuam tẽporalia ſint, de ſub
rogatis intelligemus, ut ſi antiſtiti cõceſſum ſit, ut qua-
tuor eius clerici, tametſi ab eccleſia abſentes, ſacerdotio
rum fructus acquirant[u]. Idemq; quoties de ſolo cõceden
tis dãno agitur, fit enim pleniſsima interpretatio, atque
ideo

l l. verbũ. oportet. ſupra eo.
m l. rutilia. de cõtra. empt.
n Iaſ. l. ſi ſtip. tu. §. j. ſupra de ver. obli.
o l. ſi tibi. § is cuius. ſupra man.
p c. cũ capella. de priuil.
q l. grege. de lega. j.
r Alexã. 178. in ij.
s c. quanto. de cenſib.
t l. quoties. §. ſi. de vſufr.
u Gem. c. ſi. e. titu. in 6.

ideo de futuris quoq; actum cẽsetur, ne diuersum ius iisdem de rebus constituamus [x]. *Cæterum & si contrahentes futura prouidere potuerunt, generaliter de eis quoq; promißio accipietur, ut si quis promiserit luminibus nõ officere* [y]. *Quod etiam alia ratione niti potest, qui enim sibi ita cauet, non idcirco renunciare intelligitur, quo minus sibi liceat ampliores fenestras facere, absurdumq; esset si illis per uicinũ obstrui luminibus liceret: quã rationem in nõ dißimili casu* T. *Liuius lib.* XXI. *affert: In fœdere* Romanorũ *Carthaginiẽsiumq; cautũ erat, ne alteri alteris, socijs'ue bellũ inferrẽt. Deinde* Romani *Saguntinos in socios adsciuerũt, quibus Carthaginiẽses intulere bellum, quæsitũ fuit, an id ex fœdere liceret, uidereturq; futuris socijs ea cõuentione prospectũ: qua in re Liuius, Si priore (inquit) fœdere staretur: satis cautũ erat Sagũtinis, socijs utrorũq; exceptis.* Nam *neq; additũ erat, his qui tunc essent: nec, ne qui postea assumerentur.* Et *cum assumere nouos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quẽquã merita in amicitiã recipi, aut receptos in fidẽ nõ defendi?* Tantũ'ne *Carthaginiensiũ socij aut solicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscentes reciperentur.* Angelus [z] *in proposita specie ideo ad futuros socios fœdus trahi existimauit, quoniam mutua promißio est, quæ utriq; utilis esse potest. Sed ipse etiam si ab altera tantũ parte promissum sit idem opinor* [a], *quod & frequentius* [b] *receptum uidetur* [c].

strat: quod est nobis neces= sarium scire, & cũ codicilli ita cõfirmati testamẽto fue=

x c. quia circa. de priuil.

y l. si seruitus. supra de ser ui. vrb.

z consil. 260. 192.

a arg. d. l. si ser uitus.

b Io. And. in rub. de treu. in Spec.

c Ias. d. §. cũ stipulamur.

Codi

b ¶ CODICILLIS. *Legata codicillis iure ueteri dari nō poterāt, ut Institutionum libro II. Caius scribit, & ex recētioribus aliq* [d] *tradiderūt, nisi hi codicilli testamento confirmati essent. Pone ergo sic in testamēto dictū, qd' in codicillis scriptū erit, uel quod quibusq; tabulis reliquero, ualere uolo: Intelligentur hæc uerba, cū moriar quodcunq; codicillis uel tabulis reperietur scriptum* [c], *siue ante testamentum scriptæ sint tabulæ, siue post.*

d Raph. Aret. l. j. de leg. j.

c l. plotiana. de iur. cod.

HAEC *uerba, ille.* a ¶ *Disiunctiua est quæ inter contraria ponitur, quorū uno posito, alterū tollitur, sublato ponitur. Subdisiūctiua est quæ diuersa diuidit, siue ea simul esse possint, siue non pos-*

rint, quod in codicillis[b] scriptū erit: vtrū'ne futuri tēporis demōstratio fiat, an etiā præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat, qd' quidē ex voluntate scribentis interpretādū est. Quēadmodū autē hoc verbum est, non solum præsens, sed & præteritū tempus significat, ita & hoc verbū erit, nō solum futurum, sed interdum etiam præteritum tēpus demonstrat. Nam cū dicimus, L. Titius solutus est ab obligatione, & præteritum & præsens significamus: sicut hoc, L. Titius alligatus est. Et idem erit, cum ita loquimur, Troia capta est, non enim ad præsentis facti demōstrationem refertur hic sermo, sed ad præteritum.

PROCVLVS LIB V. EPIST.

LEX CXXIIII.

HAec verba, ille aut [a] ille, non solum disiūctiua, sed etiam subdisiūctiua sint

sint. Intelligo autem *hoc in loco contraria, quæ nullo medio inuicem repugnant: diuersa quæ medium habent, ut sedere, & ambulare, medium enim est accumbere, & stare.* Idem *si inuicem nō repugnent, ut in homine actiua & paßiua qualitas: sed & quoties sensus cōiungitur licet uerba disiungātur, subdisiunctiua est, ut Alexander siue Paris*[a]. *Idemq; si aurum uel argentum à te petam, non enim alterum peto ut alterum excludam, cum utrunq; sim paratus accipere.*

orationis sunt. Disiunctiuū est, veluti cum dicimus, aut dies[b] aut nox est: quorū posito altero[c], necesse est tolli alterum: itē sublato altero, poni alterum. Ita similì[d] fi=

a Bar. in rub. C. de nauic. lib. xj.

cipere. Communi autem uocabulo tam disiunctiuā quam subdisiunctiuam, recentiores alternatiuam uocant, quam uocem non omnino barbaram existimo, sed ueteribus quibusdam usitatam.

b ¶ AVT *dies. Hinc argumētum colligitur quoties diei fit mentio ad differentiam noctis, de naturali intelligi, non de ciuili. Est autem naturalis ab ortu ad occasum solis, ut Censorinus tradit: quapropter post occasum, tametsi lux aliqua adsit, nox dicitur, sicut & ante ortū albescente cœlo: idq; plerisque uisum est*[b].

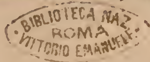
c ¶ POSITO *altero.* Natura enim oppositorū est, ut *se inuicē tollāt: nō ut ponant, hincq; solemus dicere, contrariorū cōtrariā iuris dispositionē esse: quod uerū si cōtraria inuicē rōne nitātur*[c], *alioquin si eadē utriusq; est rō, tūc eadē cōtrariorū, ut uulgò dicitur, est disciplina.*

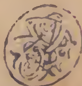
b Bar. l. aut facta. §. tēpus. supra de pœna.

c l. fuit. de acqui. hære.

d ¶ ITA *simili. Castior lectio, item.*

Fini

e ¶ FINIBVS. Id est terminis, sunt autē termini prædicatiuarum partes, uerbaq; quibus propositio cōnectitur. Sed hic finibus usus est iuriscōsultus, ut ostenderet inter has propositiones medium quiddam esse, atq; ideo inter diuersa, non inter contraria subdisiunctiuam poni.

f ¶ ACCVMBIT, Qui iacet. Occumbit, qui in faciē cadit: hinc milites q̄ moriētes mordicus humū captabant, occumbere dicebantur. Incubat, qui fouet, hinc gallina incubatrix.

g ¶ AVT FACIT. Accursius ridicule ad coitum hæc refert, cum Iuriscōsultus uelit in quocunq; animali esse affectus, seu qualitates actiuas & paßiuas: quod à dialecticis acceptum est, qui in subiecto has x. prædicationes constituūt, Substantiā, Qualitatē, Quantitatē, Relationē, Locum, Tēpus, Situ, Habitū, Actionē, Paßionē, quæ si quis intelligere cupit: librū Aristotelis περὶ κατηγορίας cōsulat. Sanè & Plutarchus historicæ

guratione verbū aut, potest esse subdisiunctiuū. Subdisiunctiuotum autem genera sunt duo: vnū, cū ex propositis finibus[e], ita non potest vtrūq; esse, vt possit neutrū esse: veluti cū dicimus, aut sedet, aut ambulat: nam vt nemo potest vtrunq; simul facere, ita aliquis pōt neutrum, veluti is qui accūbit[f]. Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita nō potest neutrum esse, vt possit esse vtrunque: veluti cū dicimus, omne animal aut facit[g] aut patitur: nullū enim animal est, quod nec faciat nec patiatur: at potest simul & pati & facere.

narra

narrationis argumēta hæc esse ꝓdidit, Personā, Causam, Locū, Tempus, Instrumentū, Actionē, Perpeßionem, Modum. Qua in distinctione Aristotelem uidetur imitatus.

NEPOS. *Cum socer generò dotē promittit cū poterit, uel cōmodū erit, uel cōmodißimum*[a]*: intelligitur cū deducto ære alieno, & salua dignitate poterit: atq; ita omnes hoc responsum interpretatur, quamuis Proculus aperte non explicet, an illa promißio, cū potero, omnino idem polleat quod cum commodum erit: potuitq; probabiliter dubitari, quoniam socer qui simpliciter dotem promisit, non nisi in id quod facere potest damnatur, nec tamen æs alienum deducitur*[b]*: ergo huiusmodi promißio eadem ratione extante ære alieno uidebatur intelligenda. Accedit his quod de fauore dotis hic agitur, quā solidam solui publice interest, & pro qua in ambiguus pronunciandum est. Sed tamen ex coniectura mentis aliter Proculo uisum est, ut pleriq; omnes interpretantur.*

IDEM LIB. V. EPISTOLARVM.

LEX CXXV.

NEpos Proculo suo S. Ab eo qui ita dotē tibi ꝓmisit: cū commodū erit dotis filiæ meæ tibi erūt aurei C. putas'ne ꝓtinus nuptijs factis, dotē peti posse? quid si ita ꝓmisisset, cū potero doti tibi erūt C? quod si aliquamvim habeat posterior obligatio, poſsit[a] verbū quomodo interpretaris,

a l. auus. de iure dot.

b l. sunt qui. l. sicut. supra de re iudi.

a ¶ POSSIT. *Significat id uerbum simplicem potentiam.*

tiam, nulli necessitati subiectã, idq; ex sermonis proprietate, à qua tamen ex cõiectura mẽtis quãdoq; recedimus: ut cũ testator hæredi diligẽtem agrorum curam mandat, ut ad filios peruenire possint: his enim uerbis fideicõmissi necessitas inducitur[c], quoniam in fideicommissis nihil refert, quemadmodum uerba concipiantur, dũ mens colligi possit, sed & si quis seruum liberum esse uelit, cum decem hæredi dare poterit, nisi res ipsa detur, libertas non competet[d], non enim conditio solius dilationis causa adiecta uidetur, sed ut hæredi quoq; consultum sit, in casu quoq; nostro, cum quis daturum se spondet cum poterit, interpretatione promissionem moderamur, quoniam non uidetur promisisse, quod cũ summo incommodo facere potest[e]. Quoties uero negatiua coniunctio id uerbum præcedit, præcisam necessitatem inducit, generaliterq; modum omnem remouet, unde effici dispositio posset[f]. Quod tamen ex subiecti argumenti natura quandoq; non recipitur, ut cum Roma. Pontifex se non posse dispensare ait[g]: intelligitur enim, nisi ex iusta causa, uel cum id quod ad suam notitiam peruenisset, non potuisse uicinos latere affirmat[h]: accipiemus enim non potuit, id est non potuisse præsumitur. Sed & quamuis lex pupillum non obligari dicat[i], uel alteri stipulari alterum non posse[k], naturalem tamen obligationem non prohiberi interpretabimur.

vtrum ære alieno deducto, an extãte? Proculus putat, cum dotem quis ita promisit: cũ potero doti tibi erunt C. existimo ad id quod

c l.si d. §. hæc verba. de lega.iij.

d l.iij. §. si qs sic accep. statulib.

e glos. l.iij. de an.leg.

f gl. c.j. de reg. iur. in. 6.

g c. literas. de resti. spo.

h c. quãdo. de præsum.

i l. obligari. de auto tut.

k §. alteri. insti. de inuti. stipu.

b ¶ ID QVOD *actum. Cum enim uerba sensum nostrum exprimant, is in primis spectandus est. Vnde in contractibus illud obseruabimus, quod uerisimile est à partibus fuisse actũ: quod si uerba huiusmodi sint, ut uerisimile sit, alterã partiũ uno modo, alterã alio intellexisse, contra eum fiet interpretatio, qui legem potuit apertius dicere. Quapropter contra uenditorem* [l], *locatorem, stipulatorem* [m] *in dubio intelligemus, ut ei faueamus qui se obligat: satis aperte locutus tamen uidetur, qui generali usus est uerbo* [n].

actum[b] est, interptetationẽ redigendam esse: nam qui ambigue [c] loquitur, id loquitur, quod ex his quæ significãtur sensit [d]: proprius

l l. veteribus. de pac.
m l. quicquid. de verb. ob.
n l. in lege. loc.

c ¶ AMBIGVE. *Chrysippus omne uerbum ambiguum natura esse ait quoniã ex eodem duo uel plura accipi possunt, Diodorus autẽ, cui Crono cognomentũ fuit, Nullũ, inquit, uerbũ est ambiguũ, nec quisquam ambiguũ dicit aut sentit, nec aliud dici uideri debet, quàm quod se dicere sentit is qui dicit: at cũ ego inquit, aliud sensi, tu aliud accepisti, obscure magis dictũ quàm ambigue uideri potest: ambigui enim uerbi natura illa esse debuit, ut qui diceret duo uel plura diceret, nemo autem duo uel plura dicit, qui se sentit unũ dicere. Hæc A. Gellius lib. XI. cap. XII. Sed ego ambiguum esse accepi, quod in ambas partes agi potest: obscurum, quod in quamplurimas: ut si quis leget fundum, quàmplures enim sunt fundi: confunditur tamen ab autoribus plerunq; hæc differentia.*

d ¶ SENSIT. *in primis tamen consideranda sunt uerba, à*

ba, à quorum propria significatione nõ est recedendũ [o], nisi de mente cõstet expressa, uel etiã præsumpta [p]. Idem cum in superueniẽti casu si de eo cogitatũ esset, uerisimile fuerit testatorem aliquo modo dispositurum [q]: id enim in testamentis obseruatur, dum uerba non repugnent.

o l. non aliter. de leg iij.
p l. cum auus. de condi.
q l. tale. in. ff. de pac.

Quod si uerba certa sint & clara, ab eis nunquam recedimus [r], tametsi alia uoluntas testatoris allegetur [s]: non enim sufficit uoluntas, nisi dispositio seu actus ipse accedat.

r l. labeo. de sup. leg.
s l. quidã. de hære. instit.

est tamen, vt eum hoc sensisse existimẽ, deducto ære alieno potero [e]. Potest & illa accipi significatio, cũ salua dignitate [f] mea potero: quæ interpretatio magis accipienda est, si ita promissum est, cum commodum erit, hoc est, cum sine incõmodo meo potero.

e ¶ POTERO. Sed hoc non sufficit, quum euenire posit, ut deducto ære alieno, adhuc cõmode soluere nequeat: unde prior hæc interpretatio, ei quæ subsequitur, coniungenda est.

f ¶ DIGNITATE. Id est commodo. Nam si miles est, ei relinquẽda sunt arma, sicut scholasticis libri, quod Accursius tradit: nec enim huiusmodi instrumẽta in obligatione generali comprehendũtur, nec in his Seruiana locum sibi uendicat [t]. Hincq; argumentum accipitur, quoties priuilegiũ quis habet ne condemnetur, nisi quatenus facere posit, debere ita fieri deductionem ne egeat, relinquendumq; ei esse, unde secundũ dignitatẽ suam, honeste cum familia sua uiuere posit, quod plerisq; uisum est [u]: poterunt tamen quæ ad molliciem pompamue pertinent omnia

t Iaso. § item serui. instit. de act.
u Are. cons. 7. pen. col.

omnia auferri, ut mulæ instratæ, quæ urbẽ perambulandi causa solũ habẽtur, serica uestis, tapetia, idq; genus simi lia, nec enim apud seueros & graues uiros quisquã mino ris autoritatis est, quia huiusmodi non habeat.

SI CVM *fundum. Cum quis rẽ uendit, liberã uendere tenetur, uel emptorẽ ad monere, quod si se uti optimus maximusq; est, fundũ uendere dixerit, fit huiusmodi uerborũ ea interpretatio, ut ab omnibus seruitutibus li berũ tradere uideatur: sed si subdiderit clausulã illam, quæ in plerisq; instrumẽ tis solet apponi, uidelicet, Ius fundi deterius per dominũ factũ nõ esse præcedentia secundum hanc declaratur, ge neralisq; clausula à subsequenti declarationem accipit. Cum enim constet hoc actum, ut ius fundi diminutum nõ sit, si tradatur uti optimus maximus est fundus, fit rela tio ad id quod actum est: dictio enim uti ad aliud relati ua est, non ex se dispositiua*[a].

IDEM LIB. VI.

LEX CXXVI.

SI cum fundũ tibi darẽ, legem ita dixi, vti optimus, maximusq; esset, & adieci ius fundi [a] deterius fa ctum non esse per dominum.

a ¶ IVS FVNDI. *Clausula hæc eadem est cũ ea, quam tabelliones barbare pro dato, & facto suo tantum ap pellant: quam si uenditor in contractu apposuit, nihilo minus successoris quoq; sui factum promisisse uidebitur, cẽsetur enim is eadẽ persona: qua ratione si res ex facto quoque autoris sui euincatur, uenditor obligatus erit*[b]*: uidetur enim solum euictio, quæ ab extraneis fieret, exce pta*[c]*. Quapropter & si ex factó autoris singularis euin-*

a l.j. vti poss.

b l.stip.ista.in prin. de ver bo. obl.

c Bar. l. si ser uus. de cõd. fur.

catur, uenditor nō tenebitur, is enim uēditori extraneus censetur, cū in eum personales actiones nō transierint [d].

d Crem. sing. 157.

b ¶ NON esse, per dominum. Concepit Iurisconsultus uerba clausulæ in tertiam personam, alioqui uenditor solet dicere, ius deterius per se factum non esse.

ctū nō esse[b], per dominū id præstabitur [c], amplius eo præstabitur nihil: etiam si prior pars, qua scriptū est, vti optimus maximusq; sit, liberū esse significat: eoq; si posterior[d] pars adiecta non esset, liberū præstare debere: tamen inferiore parte satis me liberatū puto, quod ad iura attinet, ne q̄d aliud præstare debeam, quàm ius fundi per dominum deterius factum non esse.

c ¶ PRAESTABItur. Alij codices, id præstabitur, et castigatius.

d ¶ POSTERIOR. Subsequens ergo clausula præcedentem generalem restringit, quod uerum est, quoties præcedens ad sequentem se refert [e], *ut in hoc responso, uel aliàs ambigua incertaq; est: idem si utraque clausula ab eodem uerbo regimē, determinationemq; accipiat* [f]. *Sed & ne posterior specialis dispositio frustra adijceretur, præcedētem generalem arctari dixit Bal.* [g]. *Quod tamē nō omnino uerum est, attēdimusq; in uniuersum rei gestæ rationem, à qua dubiū nō est quamlibet dispositionē regulari, ut ubi cesset ratio, & dispositio quoq; cesset: cessare autem nō dicetur, si aliquo modo applicari negocio poßit. Ecce, lex Iulia quo facilius per quæstionē explorari de adulterio dominæ poßit, uetuit intra certū diem seruos manumitti*

e l. legatorū. in fi. de le. ij.

f l. nā quod. §. fi. de pe. leg.

g Bald. l. quoties. C. fam. erc. l. quæsitū. in fin. de fundo instr.

mitti, en de eo quoq; seruo intelligemus, qui absens fuit? Et receptum est, hunc etiã contineri [h]: non enim omnino ratio cessat, cũ is de priori uita attestari possit, unde sub sequentis iudicia assumũtur [i]. Adde quod si dubitaretur, absens an præsens fuisset, iudices ut libertati fauerẽt, potius absentem pronunciassent, exemissentq; quæstioni [k], quod præter legislatoris mentem accidisset. Sanè & illud constat, ex scripturæ proximitate sumi plerunq; rationis mentisq; coniecturam [l].

h l. prospexit. supra qui et a quib.
i c. mandato. de præscri.
k l. iij §. j. de ali. iud. mu.
l l. si seruus pl. §. fina. de leg. j.

CALLISTRATVS LIB. IIII. DE COGNITIONIBVS.

LEX CXXVII.

VEstis [a] appellatiõe tã uirilis, quã muliebris, & scenica ẽt si tragœdica: aut cytharœdica [b] sit, cõtinetur.

VESTIS. a ¶ Vestimentorum alia uirilia, alia muliebria, alia communia uiris mulieribusq; sunt: ea igitur omnia uestis appellatione continentur. Sumpta autẽ uidetur hæc uox à Græco sermone ἐσθής. Addit Iurisconsultus etiã scenicas, tragœdicas, comœdicasq; contineri. Solebant enim in scena usui esse pleraq; indumenta, quæ à choragis assumebãtur, quæq; præbẽda ædiles locabant, ut est apud Plaut. in Persa. De huiusmodi uestimentis non pauca prodidit Iul. Pollux onomasticon lib. IIII. ubi Tragicas uestes his deorum heroumq; personis aptas refert, quæ repræsentabantur: sicut & comicas, quales in seruis palliolũ album coquis duplum & rude, aniculis uestis gilua, uel cœlestis coloris, iuuenibus byßma, lenonibus tunica florida, & circumplexa, para-

sitis nigra uel fusca, rusticis pellis caprina, adulescentibus purpurea.

b ¶ CITHAROEDICA. *Suas citharœdis uestes, suasq; item aulœdis tragœdisq; fuisse,* Lucianus *in Cynico ostēdit. Intelligi autē hinc potest, Thymelicorum ornamenta, à cæterorum indumentis diuersa extitisse. Thymelici uero sunt fidicines, citharistæ, lyristæ. Tibicines, qui in orchestra actiones suas peragebant, sicut histriones in scena,*

VLPIANVS AD LEGEM IVL. ET PAPIAM.

LEX CXXVIII.

Spadonum[a] generalis appellatio est, quo nomie

ut M. Vitruuius *est autor. Quamuis igitur hæc indumenta certis solum actibus usui sunt, uestium tamen appellatione continentur. Quapropter cum hodie sub ueris initio, ex antiquorum consuetudine, cuius historiæ, lib. primo* Herodianus *meminit, soleant iuuenes personati choreas & ludicra exercere, legatis uestibus, de eis quoq; intelligetur, quæ in eum usum paratæ sunt, siue uersicolores, seu uirgatæ, seu quoquo alio modo sint.*

SPADONVM. a ¶ *Spadonum uaria sunt genera: Castrati qui penitus nō arrigunt, siue quia naturaliter sine testibus progeniti sunt, siue quia ante pubertatem omnino excisi; Thlasiæ, quibus testes fracti sunt, θλάω enim frango significat, hi & θλαδίαι dicūtur: Thlibiæ qui attritos eos habent, ἀπὸ τοῦ θλίβειν: Eunuchi, qui τὴν εὐνὴν, id est lectum uirginum custodiūt, alij quod bonæ sint mentis εὔνοοι, & à uenereis semotæ, di-*

ctos

ctos autumāt, his enim non solū testes, sed & totus coles ipse solebat amputari. Lucianus in Pamphilo hoc distare eunuchos à spadonibus ait, quòd eunuchi ab ipso statim ortu execti, nihil uirile unquam experiri poterunt, quo sensu uidentur hi Græcis esse eunuchi, qui apud Latinos sunt castrati. Sunt & qui aliqua ægritudine testiū usum amiserunt, sunt qui uno tantum teste nati sunt, sunt & quibus cum uterq; adesset, altero exsecti sunt. Castrari quoq; mulieres in Lydia repertum est: has autem omnes species spadonis appellatione cōprendi, Iurisconsultus hic tradit. Erant planè apud ueteres in pretio hi spadones; habebanturq; pueri in delitijs, ut Bagoæ regibus Persarum, Ligdus Druso, Sporus Neroni: quod & in Asia hodie frequentatur. Sed & mulieribus quoq; subseruiebant, quæ à uiri uolebāt, non parere, quod Satyra VI. Iuuenalis conqueritur: nec enim rei ueneree spadones omnes abstinentes sunt: nam quibus unus testis relictus est etiam generant[a], sed & qui puberes execti sunt, et hepate sunt feruētiore, uasaq; genitalia capaciora possident, hi coëunt, licet non generent, uocanturq; Græcis ἡμιτελεῖς εὐνοῦχοι. Qui igitur coire queunt, hi & uxorem ducere possunt[b], & adoptare[c], & posthumum[d], instituere: at qui non possunt, hi castrati, id est casti facti dicuntur, qui cum non arrigant, nec ducere uxorem, nec adoptare queunt. Accursius & eum sequuti cæteri recentiores, castratos solum intelligunt, qui naturaliter sine testibus sunt, unde & uulgatum extat carmen,

Castratos natura facit, uiolenta Spadones
Improbitas, amor Eunuchos, & fœda libido. Sed ex

a l. pōp. in fi. de ædi. edi.
b l. si serua. in fine. de iure dot.
c §. sed & illud. insti. de adop.
d l. 6. supra de lib. & post.

Latinis autoribus apertißime ostenditur, etiā castratos dici quibus ferro diminuta sunt uirilia[c]: unde rectius est castratos interpretari castos, siue natura non arrigant, siue quia omnino spadones sint. Habenturq; hi pro uitiosis[f], & in his locus est redhibitioni. Sanè uetuit Domitianus Impera. edicto,

c l. si seruus. §. & si puerū. supra ad. l. aquil.

f d. l. pompo. & l. seq.

ne pueri castrarētur[g], quod & Constātij lege est cautū; estq; inde publicum iudiciū ex lege Cornelia constitutū, quod & in his qui Thlibias faciunt locum sibi uendicat[h], siue libidinis, siue cōmercij causa factum proponatur. Fuere autem apud ueteres enunchi aliqui insignes uiri, ut Phauorinus Philosophus Arelatēsis, quæ urbs est iuxta Eridanū, ut est apud Philostratū. Sed Oppianus ἁλιευτικῶν lib. III. ostendit, Eridanum à Græcis quoq; dici, qui apud nos Rhodanus est. Narses quoq; Iustiniani dux, qui Gothos Italia expulit, spado fuit. Celebrat & Amianus Marcellinus libro XVI. Enterium Cubiculo Constantij Cæsaris præpositum, qui sicut inter uepres rosæ nascuntur, & inter feras nonnullæ mitescunt, ita ipse inter spadones recti exempli fuit. Quapropter posse spadones eunuchosq; ad quamcunq; dignitatem assumi non dubitauerim, tametsi Lucianus tempore suo, an ad doctoris officium deligi possent, dubitatum tradat, & propter iudicum uarias sententias rem ampliatam. Sed & Suidas iratum Theodosium Antiocho præposito scribit edictum protulisse, ne inter patritios essent eunuchi.

tam hi qui natura[b] spadones sunt, item thlibiæ thla

g l. j. C. de eunuch.

h l. 3. 4. 5. de sicar.

b ¶ NATVRA. Cum his diuulsi testes non sint, uidebatur

uidebatur spadonis nomē non conuenire: deducitur enim hæc uox παρὰ τὸ ἀποσπᾶσθαι, *id est, ab euellendo, ut est in etymologico magno: qua ratione & ἐκτομίαι appellātur, quasi exectos dicas, sicq; eos Pau. Aegmeta libro sexto appellat, quibus uero collisi sunt, eunuchos. Infantes enim, inquit, pellui insidere faciūt, et flaccescentibus ob calidæ aquæ calorē corpusculis, digitis testiculos collidunt, quoad euanescant, nec contrectari amplius poßint.*

fiæ'que, sed & si quod aliud genus spadonum est, continetur.

PAVL. LIB. II. AD LEG. IVL. ET PAPIAM.

LEX CXXIX.

QVi mortui[a] nascuntur, neque nati, neq; procreati vidētur: quia nū=

QVI MORTVI. a ¶ Eos q̄ mortui nascuntur, nō uideri unquā natos cōstat, & ideo testamentū eorū præteritione nō rūpi certū est. Sed illud est dubiū, quid si uiui nati sunt, eiusmodi tamē ut secundū naturā uiuere nō possent, ut si ante septimum mensem[a]? Et crebrius receptum est nō rumpere. Quoniam lex abortiuos præteritos non rumpere testamentum ait: nec dubium est quin abortiui dicantur[b], tametsi uiui nati sint, nā & cōstat huiusmodi filios non esse perfectos[c], qui tamen ut rumpāt perfecte debuerunt nasci[d], & ad orbē deuolui. Sed quid si legitimo tempore infans natus est, sed antequā omnimo de uentre extraheretur, puta cum pede adhuc retineretur, extinctus est? Et idem esse receptum est, non enim perfecte natus est,

a in.l.quod dicitur. supra de libe. & posth.

b l.vxoris.C. de posth.hæred.

c Soci.in.l.cū auus.in fin.

d l. iij. C. de posth. hærc.

 nisi

nisi inciso aliquo membro uiuus extractus esset [c], *perfe-*
e d.l.iij. *ctus enim dicitur, sicut & uir manu amputata, non ideo*
f d.l. quod dicitur. *minus perfectam hominis substantiam in se habet* [f]. *Quid si mater legitimo tempore editum cõtendat, & heredes testamento instituti abortiuũ dicant? Et nõ arbitror matri credendũ, nisi ex me*
g Barto.l. gallus. in prin. *dicorum obstetricumq́; sentẽtia* [g]. *Sanè qui octauo mẽse nascitur, secundum naturã uiuere non potest, idq́; medicine autoribus receptissimũ est, hoc autem in tractatu ex cursu Lunæ considerandi uidentur menses, non autem habito respectu anni quem Cæsar ordinauit, non enim de eo Hippocrates cæteriq́; atiquissimi medici diuinare potuerunt.*

quam liberi [b] appellari potuerunt.

VLP. LIB. II. AD LEGEM IVLIAM PAPIAM.

LEX CXXX.

Lege obuenire hæreditatẽ, nõ impropriè quis dixerit etiam eam quæ ex testamento defertur: quia ex lege XII. tabularum testamẽtariæ hæreditates con

b ¶ LIBERI. *Non procedit tamen hoc cum conditio fauorem matris respicit, ueluti in illa, Arethusa si liberos pepererit libera esto: cum enim etiam si monstrum enixa sit libertatem consequatur, quia non est quod sibi imputetur* [h]. *Idem censendum si mortuum, uel debilem,*
h l.quærer et. infra eod. *uel imperfectum pariat.*

LEGE *obuenire: Legitima hæreditas proprie dici*
a l.j. de suis & leg. *tur, quæ ab intestato defertur* [a], *quoniã eam lex ipsa absq́; facto hominis defert. Sed & quæ ex testamẽto defertur,*

fertur, legitima quoq;, non improprie, latiore tamen sensu, dicetur: ea enim à lege XII. tab. confirmatur, dum in illa constitutũ est, uti quis rei suæ legasset, ita ius esse [b]. Est & iusta hæreditas, quæ iure sanguinis gentilitatisq; defertur [c], ea enim omni æquitate suggerẽte, & omni iure, tam naturali, quàm ciuili debita est, & ideo iusta dicitur, quoniã id nomẽ emphasim quãdã habet, quale apud Græcos ἀκριβές uel ἰκνούμενον. Inde dicimus testamentum [d] esse iustam sentẽtiam, id est perquam solennem & plenam, iustos liberos [e] ex uera uxore genitos, iustã uxorem [f] omni legum perfecta solennitate ductam, iustum pactum, quod uulgò uestitum dicimus [g], & stipulatione roboratum, iustum amorem, apud Tibullum immensum, & omnes Cupidinis uires complectentem, iustum prælium, Liuio magnum, & stataria pugna certatum. Sic & Apuleius in apologia secũda: Sciebat, inquit, intestati pueri legitimũ magis, quàm iustum hæredẽ se futurum: quod & Paradoxorum lib. IIII. latius prosequutus sum. Igitur si de iusta hæreditate qualiscunque dispositio mentionem faciat, de ea intelligemus, quæ ab intestato defertur. Si uero de legitima dictum sit, utranque contineri ex ui uerborum constat. Et ideo qui sibi & hæredibus suis legitimis stipulatur, etiam de his sensisse uidetur, qui tametsi extranei, testamento hæredes instituti fuerint: licet domino Alexandro [h] aliter uisum sit, cuius sententia uera non est, nisi ex subiecto argumento hoc persuadeatur, ut si quis in regno Titium & eius legitimam successionem instituat [i]: accipietur enim de filijs primogenitis hæredibus, quoniam natura successionis huius

b l. verbis. supra eo.
c l. iij. supra pro socio.
d l. j. de testa.
e l. cũ quis. C. de nat. lib.
f l. si vxor. de adul.
g l. stichum. §. naturalis. de solut.
h Alex. consil. 56. in. ij.
i Abb. cõsi. 3. in. iij. dub. in. ij. lib.

huiusmodi, hoc indicat. Idem si testator uerisimiliter aliquo modo afficitur hæredis sui agnatis, quos prima spes successionis attingit, his enim uerbis de huiusmodi propinquis intellexisse uidetur [k]. *Quapropter filio instituto, si sine liberis decessisset, cum Titius pater bona sua se fratri & illius hæredibus legitimis masculis relinquere dixisset, & post cõditionis euẽtum is testatoris frater hærede extraneo instituto decessisset, respondi ad fideicõmissum agnatos, qui eiusdem cum Titio familiæ erant, uideri uocatos: uerborum enim proprietas, & suæ gentis affectio hanc in sententiam me trahebant: nec mouebar, quod à substituto extranei, non autem legitimi, id est agnati, essent instituti: quia licet in cõtractibus stipulans sibi & suis hæredibus legitimis, non censeatur agnatis stipulatus, nisi sint hæredes, quia non est uerisimile uelle aliquem alteri quàm hæredi stipulari, in præsenti tamen fideicõmisso aliud esset dicendum, ex Titij uoluntate, quem non est uerisimile uoluisse in bonis suis fideicommissum facere elusorium, & cuius uires ex grauati uoluntate penderent, ut si alios quàm legitimos institueret, onus fideicommißi extinguer etur. Illud non diffiteor, quoties testator ipse & tabellio ignari & idiotæ probarentur ex uulgari usu illa uerba de filijs accipi, non de agnatis.*

k l. ex facto. in fi. ad Treb.

firmantur [b].

IDEM LIB. III. AD L. IVL. ET PAPIAM. LEX. CXXXI.

b ¶ CONFIRMANTVR. *Qui ergo confirmat, dare uidetur. In quo tractatu sic censeo distinguendũ, ut*

ante

ante omnia pensemus cõfirmantis intentio qualis fuerit. Si enim actus qui fit, substantiã à mera confirmantis uoluntate sumit, cõfirmans actum nullũ dare dicitur [l]: idẽ si actus sit ualidus, sed tamẽ cõfirmans hoc egit, ut nouũ actum induceret [m]. At si ex sola uoluntate confirmantis negocium nõ pendeat, qui cõfirmat nõ dat, ut cum hæres cẽtum, quæ autor suus Titio legauerat, rursus ipse legat [n]. Sed & prætor qui alienationem pupilli confirmat, alienare ipse nõ uidetur, quoniã natura huius consensus hanc interpretationẽ non admittit [o], nec id actum est. Quod si Præfectus præt. defensorem à popularibus electum confirmet [p], dare uidebitur, principale enim robur eius actus à Præfecto initium sumpsit, cum magistratũ sibi eligere, & iurisdictionem cõferre, soli priuati nequeant. Illud annotandum est, cõfirmationem irriti priuilegij à principe emanatam non prodesse, nisi ex certa eius scientia facta sit, quæ tunc præsumitur, cum causa cognita confirmatio impetrata, uel serie libelli totus tenor declaratus, uel geminata iußio subsequuta sit. Idem si ex certa scientia se hoc facere princeps attestetur, uel æque pollentibus uerbis utatur, quãuis si probetur principi obreptum fuisse, nihilominus cõfirmatio nullius effectus est, ut pleriq; omnes tradidere [q].

Aliud est fraus, aliud pœna: fraus enim si=

l adoptio. supra. de ado.
m l. quærebatur. de testa. mil.
n l. vnum. §. si de. supra de leg. ij.
o Bar. l. more. de iurisd. om. iud.
p §. decreto. authenti. de def.
q c. porrecta. de cõfir. vti.

Aliud est fraus. ¶ Fraus differt à dolo, quod dolus fit alterius circũueniendi causa, fraus proprie dicitur etiã si decipiendi consilium non adfuerit [a], sed is qui deceptus est à seipso, uel ex euẽtu fraudatus est, unde

a l. fraudis. infra ti. j.

Alciatus reprehendit q male intellexerit l. fraudis & Cagnol. i d. l. fraudis. d. regul. iur.

unde quatenus alter circumuẽtus ſit, fraus dolo ineſt [b].
b l. iuriſgẽ. §. ſed ſi. ſupra de pact. Aliqui tñ ex Grãmaticis dolũ in faciendo cõſiſtere credi derũt, fraudẽ in uerbis, argumẽto Græci ſermonis φράζειν, quod eſt loqui. Dixere etiam ueteres fraudem pro
c l. cum aũt. §. excipit. de ædil. edic. pœna[c], quos & Vergilius imitatus eſt Aenid. XI.

Iam noſces uẽtoſa ferat
cui gloria fraudem.

Dixere & pro periculo, & ita in iure legi at teſtatur Seruius, ut cũ dicimus, ne ca res fraudi ſit. Hinc & Vergilius: —Quis deus in fraudem egit.

ne pœna [b] eſſe poteſt, pœna ſine fraude eſſe non po.

Accipitur & pro læſione, ut apud Horatium in carmine ſeculari:

Iuuit ardentem ſine fraude Troiam.

Quod Acron interpretatur. Differunt autem fallacia, calliditas, machinatio, impoſtura, uidenturq; fraudis ſpecies eſſe. Fallaciam loquendo committi, calliditatem ta
d d. l. iuriſgẽ. cendo, Accurſius [d] exiſtimauit. Ego fallaciã ſimulationi annexam arbitror, calliditatem ad ingenium referri, machinationem ex præcogitata aliqua inuentione, manuq; & arte cõfici, ἀπὸ τῆς μηχανῆς. unde & techna dicitur, ἀπὸ τῆς τέχνης, impoſtura ab impoſtoribus, id eſt dece
e l. j. §. j. de var. cog. ptoribus[e], quos etiam Planos uocant, nomen ſumpſit: ductaq; uidetur metaphora ab his, qui operimẽtum rei imponunt, ut uitium tegant.

b ¶SINE POENA. Vt quia fraus eiuſmodi ſit quæ pœnã nõ mereatur: uel etiã, quia delictũ tametſi graue pro
f l. abſentem. de pœn. bari nequiuerit [f], ſciant tñ ſontes rariſſime accidere ut pœnas euadãt: qñquidẽ ut Græco uerſiculo admonemur,

Εστιν δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τὰ πάνθ᾽ ὁρᾷ.
Est iustitiæ oculus qui ubiq; conspicit.

c ¶ NON POTEST. *Quapropter antequam acquirere iudex incipiat, cōstare prius perpetratū fuisse crimen oportet, tū enim quærēdū deinde est, Quis perpetrauit. Sanè huic dictó conformis est iuris regula*[g]: *Sine culpa, nisi subsit causa, nō est aliquis puniendus. Quod tamē nō procedit, cum in consequētiam quis punitur,*

test[c]: pœna est noxæ vindicta, fraus & ipsa noxa dicitur: & quasi pœnæ quædam præparatio. ¶ Inter multam[d] autem & pœnam mul

g l.j. § itē, ad Sill.

ut in eo qui seruū noxæ causa dat. Sed & fauore publico etiam quandoq; receptū est, ut ubi fraus nō fuerit, pœna sit: ueluti cū ex senatusconsulto sumebatur supplicium de seruis omnibus qui sub eodē tecto fuerāt, cum dominus à seruo occisus esset[h]: *quamuis enim aliqui in eis insontes esse potuissent, tamen atrocitate pœnæ securitati domuum consulendum fuit: quod eleganter C. Caßius apud Tacitum lib.* XIIII. *disseruit: Vbinam & ex fuso (inquit) exercitu, cum decimus quisq; fuste feritur, etiam strenui sortiuntur: habet aliquid ex iniquo omne magnū exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur. Qua ratione introductum arbitror, cum quis in principem uiolentas manus infert*[i], *etiam filios puniri. uerisimile est plerosq; fore qui uel liberorum suorum charitate ab huiusmodi consilijs abstineant.*

h l.j. ad Sil.

i l. quisqs. C. ad. l. Iul. ma.

d ¶ §. INTER MVLTAM. *Multa Oscum uerbum est, quo pœna significatur, licet Grammatici quidam*

a mul-

à mulcendo per antiphrasim dictam putent, unde multa re uerbum condemnare est & punire: Sic Plautus multa re matrimonio: Terentius, & Vergil. Aenei. lib. xi. mul tare morte: Trãquillus, multare gẽtilitijs hæreditatibus: Corn. Tacitus, multare uerberibus, dixerunt. Ex usu ta men, angustiore significatione uox hæc, pro pecuniaria tantum pœna, recepta est: sicq; uariæ differẽtiæ introdu ctæ sunt, quod pœna quælibet coërtio est, multa solius pecuniæ: quod pœna certa est, legeq; expressa, multa ab ius dicentis arbitrio pendet: quod pœna à quocunq; iudi ce infligi potest, cui criminis exequutio demandata sit, multa ab ordinarijs tantummodo, hisq; qui pro tribuna li sedent: quod multa fisco datur[k]*, pœna etiam parti ap plicari potest: quod multa infamiam non irrogat*[l]*, pœna quandoq; irrogat: quod à pœnæ irrogatione cum quis cri minis conuictus est, prouocatio non est*[m]*, at multæ indi ctio per iudicem appellationis reuocari potest: sed & si ultra modum à lege constitutum Præses prouinciæ mul tam dicat, ipso iure rescissum est, si pœnam, appellatio ne opus est*[n]*: is quoq; qui multam dixit, officio suo fun ctus non est, & ideo eam reuocare potest*[o]*, at qui pœnã constituit, amplius ea de re non aditur. Sunt autem pœ næ per leges & S. consulta certis delictis constitutæ, mul ta specialibus quibusdam: ut cum quis in ius uocatus iu dicem negligit*[p]*, contumaciæ enim infligitur. Plinius epist. lib. IIII. Licinius Nepos Prætor acer & fortis multam etiam dixit Senatori, qui ad iudicandum non uenerat: egit ille in senatu causam suam, egit autem sic, ut deprecaretur: remissa est multa, sed timuit, sed ro gauit,*

k l. pen. C. de mod. mul.
l l. j. C. eodẽ.
m l. si qua. in fra eo.
n l. certa. C. qñ pro. non est.
o l. illicitas. in fin. de offic. pres.
p l. j. supra si quis in ius voc.

gauit, sed opus uenia fuit.

e ¶ SPECIALIS. Generalis delicti nomen intelligit Iurisconsultus illud, quod certa appellatione plurima eiusdem naturæ crimina complecti potest, ut furtum, homicidium, falsum[q]. Quod & doctores nostri nominatum delictum appellant. Speciale uero delictum uidetur, quod innominatum dicūt, ut cum quis in ius uocatus non paret[r], cum temere appellat, cum ius dicentem contemnit, cum in munere sibi imposito per desidiam quis cessat[s]: eiusmodi enim facta, pluribus uerbis specialiter designantur, non uno generali.

q l. si familia. supra de iu om. iud.

r l. ij. C. de ep. aud.

s l. ij. C. de sport.

tum interest: cum pœna generale nomen sit, & omniū delictorum coërtio, multa specialis[e] peccati, cuius animaduersio hodie[f] pecuniaria est, pœna autem nō tantum pecuniaria, verum & capitis, & existimationis irrogari solet; & multa quidem ex arbitrio[g] eius venit, qui multam dicit, pœna nō irrogatur, nisi quæ quacunque lege, vel quo alio iure

f ¶ HODIE. Olim enim ex pecude multa pendebatur, maximaq; erat xxx. boum, & duarum ouium, minima unius ouis: deinde in pecunia cœptū est multari, & bos cētusse, ouis decusse æstimata est. Mētio huius rei est A. Gellio, & Sex. Pompeio.

g ¶ EX ARBITRIO. Siue quia arbitrarium ei sit quam multam dicat dum legitimum modum non excedat qui hodie in Præsidibus prouinciarum usque ad duas auri uncias est, in Proconsulibus sex, idemq; Præfectus Aegypti[t], at in alijs spectabilibus usque ad tres: Siue quia

t l. eos. C. de mo. mul.

postquam dicta est multa, adhuc in arbitrio iudicis est eã remittere [u]. Olim ex lege x ii. tab. prouocabatur ad populum, dicebaturq; certari multa, cum petebatur eius remißio, uel modus: quod ex T. Liuio lib. xxv. & M. Cicerone in Philip. x i. cognoscere in promptu est.

u d.l. illicitas. §. fin.

h ¶ IMPOSITA.

Quandoq; tamen certa pœna est, & multa appellatur, ut in eo qui x. H.S. argenti punitur [x], quia temere appellauit Sed hoc casu multa improprie dicitur: ut quidam sentiunt, uel quod est uerius cum prius huic delicto certa pœna constituta non esset, proprie dicebatur multa unde quamuis certitudo ultionis addita sit, antiquum nomen tamen seruauit.

x l. ij. C. de ep. aud.

specialiter huic delicto imposita est [h]. quinimo multa ibi dicitur, vbi specialis pœna non est imposita. Item multam is dicere potest, cui adiudicatio [k] data est, magi

i ¶ SPECIALIS. Intelligendum est, cum pœna pecuniaria infligitur, alioquin ubicunq; à iure determinatum non est, quæ pœna delinquenti constituenda sit, arbitrariũ iudici est, nec huiusmodi pœna ideo multa dicitur [y].

y l. j. § quib. de effract.

k ¶ ADIVDICATIO. Adiudicare est iudicio per actorem controuersiam actori addicere. Olim ex lege x ii. tab. si debitor soluendo non erat, adiudicabatur corpus eius creditoribus, quibus fas erat mẽbra artusq; partiendi, quod deinde tacito cõsensu abrogatum est, cœptumq; est pecunia transigi, & bona ipsa nõ corpus adiudicari: quod apud A. Gell. lib. xx. Cæcilius Iuriconsultus elegãter disputat. Cum ergo adiudicatio merum mixtumq; im

perium respiciat[z], sequitur hic probari eis tantummodo ius multæ esse, qui imperium habeat, quod & alibi proditum est[a]. Quapropter inde consequens est, ut defensores ciuitatum[b], magistratusq; municipales, item duumuiri[c] (hi sunt ipsius ordinis duo præfecti) multam dicere nequeant, licet aduersus contumaces alijs remedijs uti eis permissum sit. Sed & eos quibus mandata est iurisdictio, multam nemini irrogare posse cōstat, nisi is sit delegatus principis: & ita frequentius proditum est[d].

stratus[l] enim solos & præsides prouinciarū posse multā dicere, mandatis permissum est: pœnā aūt vnusquisque irrogare potest, cui huius criminis, siue delicti ex-

z l.iubere.supra de iurisd. om. iud.

a l.ij.in fin.de iudi.

b l.ij.C.de defen.ciui.

c l.j.si quis ius di.

d c. de causis. de offi.dele.

l ¶ MAGISTRATVS. Ius multæ dicendæ ex lege XII. tab. introductum est, & solis magistratibus Po. Ro. concessum: eius uerba sunt: Iusta imperia sunto: ijsq; ciues modeste ac sine recusatione parēto. Magistratus nec obedientem & nocuū ciuem, multa, uinculis, uerberibus'ue coërcento: ni par, maior'ue potestas, populusq; prohibeßit, ad quos prouocatio esto. Cū magistratus iudicaßit, irrogaßit'ue, per populū multæ certatio esto. referuntur hæc à M. Tullio lib. de legibus III. Cū ergo id ius à XII. tabulis magistratibus concessum sit, non potest de municipalibus intelligi, quibus lex XII. tab. scripta non est, & qui nō simpliciter magistratus, sed cū additamēto municipales dicūtur. Præsidibus uero prouinciarū id ius cōpetit: quia mandatis, quæ solēt imperatores legatis suis, cū eos in prouincias destinant, dare hoc permittitur.

m ¶ COMPETIT. Vnde & defensores ciuitatis leuium crimimum cognitionem habent[c], & quos sontes reperiunt pœnis afficiunt.

e §. & audiēt. de def. ciui.

ANNICVLVS. Anniculus infans dicitur anni unius, quem quidem Vniennem uocant, exemplo Græci sermonis ἐνιαυσιαῖος, diciturq; hoc nomine qui extremū anni diem attigit, tametsi integrū eū non uixerit: comprobatq; id Paulus ex consuetudine sermonis, qđ mirum est in hac uoce, præsertim repertu rara, uerum legislatori de consuetudine attestāti credi par est. Sed an cuilibet doctori egregio? & Bartolus[a] credi existimauit, si ab eo in scriptis redacta sit, cuius sententiam probare ipse nequeo: cum enim sit facti, quis plenam fidem adhibebit[b]? cum etiam prudentissimos huiusmodi prætereant, idq; crebrius receptum mihi uidetur.

ecutio competit[m].

PAVL. LIB II. AD LEG. IVL.

LEX CXXXII.

ANniculus amittitur q extremo anni die moritur, & consuetudo loquēdi ita esse declarat.

¶ Ante diem decimū Calēdarū, & post diē decimū Ca

a Bar.l.de quibus. in.4.q. prin.c

b Iaſ.d.l.

¶ §. ANTE diem. Varie hic locus accipitur, apud ueteres enim uidētur non eodem sensu hæc uerba intelligi. Nam qui promittit ante x. diem Calēdarū, uidetur perinde ac si dixisset, decimo Calēdas: sicut qui ante calēdas stipulatur, perinde est, ac si Calendis stipularetur[c]: Nam ratio hoc suadet, cum decimo Calendas compendio uerborum dicatur, pro decimo die ante calendas. Sed tamen

c l.qui ante.de verb.obl.

ipse

ipſe aliud opinor decimo calendas, aliud decimo die Calendarum. Cum enim ante calendas dicimus, ipſæ Calendæ non comprenduntur. Cicero ad Lētulum: Senatus haberi ante calendas Februarias *per legē* Papiam, *id quod ſcis, non poteſt, neque menſe* Februario *toto, niſi perfectis aut reiectis rogationibus.* Verum *in aliam ſententiam nos urget, quod per hæc uerba dies, qui eſt nono Calendas, ſignificari uidetur: idq́; probatur Ciceronis autoritate, qui* Philippica v. Ante *diem (inquit)* XIIII. *Calend.* Ian. *decretis eum ueſtris concidiſtis, conſtituiſtisq́; ut hæc ad uos Calend.* Ian. *referrentur.* Rurſus *Philippica ultima:* Memoria *tenent, me ante diem* XIIII. *Calend.* Ian. *principem reuocandæ libertatis fuiſſe, me ex Calend.* Ian. *ad hanc horam uigilaſſe.* His *autem uerbis de eo die intelligebat, qui eſt* XIII. *Calen.* Ian. *quod oſtenditur in dicta* Philippica v. *in principio. Cum enim eam orationem uti cenſuerat Senatus Calend.* Ian. *haberet:* Recordamini *(inquit) qui dies nudiustertiusdecimus fuerit.* Et *paulo inferius:* Hoc *dies* XII. *profuerunt, ut quem nemo præter Cotylam &c.* Idem *apertius oſtendit lib. epiſtol. famil.* XII. *ad Cornificium nam eius diei mētionem faciens, ad* XIII. *Calend. (inquit)* Ian. *Senatus frequens mihi eſt aſſenſus.* Et *iterum:* Ad XIII. *Calend.* Ian. *fundamenta* Reipub. *ieci.* Quomodo *ergo* Paulum *hic defendemus, penitus his contraria ſentientem, cum ſignificari his uerbis cenſet eum diem, qui* XI. *Calend. eſt? Adde quod etiam ante Calendas & poſt idem eſſe exiſtimat, quod falſum eſt, imò ut apparet apertiſſime diſſident.* Sed *&* Cælius *Ciceroni:* Dicebat *(inquit)* Pom-

peius se ante Calendas Martias non posse sine iniuria de prouincijs Cæsaris statuere, post Calendas Martias se nõ dubitaturum. Sunt qui his difficultatibus adducti scripturam inuertant, & legendũ existimant, nõ post diẽ x. sed post diem XII. Qui sensus indubitatus est, redditq; responsum hoc superfluum, prætereaq; aduersus ueterũ omnium Codicum fidem fit huiusmodi mutatio. Alij neutro sermone legunt, non utroque: sed hæc insolentior est correctio: & non satis uera. Alij craßiore minerua intelligunt, ut ante diem decimum Calendarum, de undecima die actum putemus mensis lapsi, si retro, & mensis instantis, si porrò computemus. Qua ratione ante diem decimum Calend. Ian. uigesima erit Decembris, quia ab ea ad Calendas undecim intersunt dies, post diem decimum Calendarum erit undecima Ianuarij, & hic enim undecim intersunt dies. Sed certe Iurisconsultus ludere nos hoc sensu potius, quàm docere uoluisse uideretur. Ego dupliciter declarari id responsum posse sentio. Et in primis, si de die præterita loquamur, ut quia me quicquam fecisse post diem decimum Calendarum dicam, id intelligi arbitror XI. Calendas esse factum, quod si ante diem decimum dicam, intelligitur nono Calendas: sicut apud Ciceronem, ante XIIII. diem Calend. intelligitur XIII. Cal. Et ratio ea est, quia in cõputatione præteriti, undecima post decimam est, sicut XIIII. ante XIII. quod si de futuro uerba faciam, ut quia post x. diem Calen. spondeam tibi centum, nono Cal. intelligitur: si ante x. diem spopondero, undecimo obligabor. Vnde merito Iurisconsultus utroq; sermone undecimam diem significari dixit:

Quod

Quod intellige diuersis tamen casibus. Ante decimã diẽ significat undecimam si de futuro loquar, post decimam diem significat undecimam, si de præterito agatur. Altero modo potest etiã accipi, siquidem illud scire debemus apud Græcos consuetũ fuisse ut dierũ computatio retrorsum à sequente mẽse duceretur, fiebatq; uti mensis, quem tum φθίνοντα *id est deficientem appellabant,* ἀπὸ τῆς εἰκάδος*, hoc est à uigesima die inciperet retro numerari ad sequentem. Quod in Nubibus Aristophanes ostendit, & Homerus* τοῦ μὲν φθίνοντος μηνὸς τοῦ δ' ἱσταμένοιο. *Eum morem & Latini seruauerũt, & post præcedentis mensis Idus, subsequentis Calẽdas numerare cœperunt. Quapropter quartusdecimus Decẽbris dies, decimusseptimus est Calẽdarũ Ianuarij, sicq; deinde procedimus, Sextũdecimum, quintũdecimum, quartumdecimũ ab augmento in diminutionem usq; ad ipsum Calẽdarum diẽ cõputando. Si ergo scriptũ sit, post diem decimũ Calendarũ aliquid factũ, undecimo Calendas cẽsetur factũ, quoniã ab instante mense retro cõputãdo undecimus dies post decimũ numeratur: quod si ante diem decimũ dicatur, idem significari potest: respectu enim deficiẽtis mensis undecimus ante decimũ est. Et sic diuersis rationibus, sermo qui hic repugnans uidetur, idem denotare potest. Sanè hinc argumentum sumitur non uideri inuicem aduersari testes, quorum aliqui ante bellum, aliqui post bellum rem gestam dicant: cum enim hæc res tractũ habeat, poterunt intelligi ante bellum perfectum*[d], *& post bellum cœptum, idq; frequentius traditum est*[e]. *Ego accepi hãc dictionẽ ante ad initiũ, & post ad finẽ referri, idq; ex*

d Bart. l. ij. §. creditum. si cer. pet.

e l. ij. C. ne de stat. def.

sermonis proprictate, à qua ut testes à periurio tueatur, recedere permissum est. Sed & qui ante Calendas promit-
f d.l.qui ante. *tit, solis Calendis conuenietur*[f], *ante enim dies nō uenit, alioquin momenti illius ratio esset habenda, quod Calendarum initium antecesit, at in diebus momenta temporum non considerari in-*
g l.ij.infra eo. *fra traditur*[g]. *Quapropter si tibi spondeam ante mensem Februarium centum aureos me daturū, initio eius mensis conueniri potero, idq; receptius est.*

lendarū vtroq; sermone vndecima dies significatur.

¶ Falsum ē eā peperisse, cui mortuæ filius exectus est.

VLP. LIB. IIII. AD L. IVL. PAP.

LEX CXXXIII.

SI quis sic dixerit, vt itra[a] diē mortis eius aliquid

¶ §. FALSVM. *Parere uerbum, enitentis mulieris actum significat, quapropter si execto utero infans ei detrahatur, peperisse non uidetur. Hincq; est quod si Titio legauerim si Arethusa pepererit, cū cōditio uoluntaria sit, execto*
h Bart.l.gallus §. & quid si. *utero non uenieth*[h]: *si necessaria, secus est; ut cum quis si uxor sua pepererit filiū instituit, & si decesserit, Titiū: nō enim respexisse modum uidetur quo filius in lucē prodeat, sed quomodocunq; natus sit illi cōsuluisse: & ideo*
i Sali. l.fi. C. de post.hære.insti. *ex cōiectura mētis fit interpretatio, etiā si cōditionis uerba omnino nō quadrent: & ita Baldo Salicetoq;*[i] *uisum*
k Iaf.l.qđ dicitur.de lib. & post. *est, quod & nos cōtra Iasonis*[k] *sententiam probauimus.*

SI QVIS SIC. a ¶ *Apud ueteres tres erant præpositiunculæ diuerso sensu, in, uls, cis, quæ quoniā obscuro sonitu promebantur, euphoniæ causa additionem*

nem eandem receperunt, diciq; ultra, citra, intra cœptũ est: sicq; intra idem significat, quod in, unde recte dicimus, Brigantium intra alpes est. i. in alpibus ipsis, sicut Segusiũ citra alpes, Voconij ultra. Sic & qui dicit se intra Calendas facturum, in ipsis Calendis dicere uidetur,

fiat[b], ipse quoq; dies quo quis mortuus ẽ numeratur.

ut apud Aulum Gelliũ libro XII. capite XIII. Sulpitius Appollinarius differuit. Vsus tamen obtinuit, ut non solum diem Calendarum, sed omne tempus quod citra eum diem est contineat: quapropter si libertas sic relicta sit. Stichus intra annum postquam mortuus fuero, liber esto[a]: statim post mortem liber est: Cuius consuetudinis loquendi ratio est, quia tempus concessionis usq; ad extremum diem, quo negocium explicari potest, pro uno habetur: unde quicquid citra extremum diem factum est, intra illud tempus factum dicitur. In hac ergo uerborum conceptione, intra diem mortis, dubium non est quin etiã dies quo quis moritur comprensus sit, perinde ac si in diem mortis dictum esset. Præpositio enim ista, accusatiuo iuncta, etiam pro usq; accipitur, ut in diem interpretemur usque ad diem, quod & supra[b] ex Grammaticis annotauimus. Quapropter qui intra Calendas pronunciare iussus est, Calendis ipsis recte, atque ordine pronunciaturus est.

a l. si ita. in si. de man. testa.

b l. notionẽ. in fi. supra eo.

b ¶ FIAT. *Si ergo Titio legauero, ut intra diem mortis suæ mihi monumentum suis sumptibus faciat, etiam Titio defuncto, dum eadem die fiat, legatum debebitur: idq; Accursius probat, quoniam id factum eius naturæ*

 est, ut

est ut per alium explicari poßit[c].

c l.j.§.ne autē. C.de ca.tol.

ANNICVLVS. a ¶ *Quoties in lege certi anni mētio habetur, intelligimus de perfecto, q* CCCLXV. *dierū est, nec ideo minus perfectus est, quod ultimus dies nondum sit exactus, cum satis sit esse cœptum idq; in his quæ fauorem respiciunt, ut in usucapionibus*[a], *in testamentis*[b], *in libertatibus. Quod si de re odiosa agatur, de momento ad momētum fit computatio. Hincq; est, quod qui ultimo die uigesimi quinti anni contraxit, & læsus est, in integrum restituetur*[c], *idē & in præscriptionibus*[d]. *Quandoq; etiam fit latißima interpretatio, & satis est cœptum fuisse annum, ut est in municipalibus muneribus*[e], *quæ curam* Reipublicæ *non exposcant. Idem si uerba hoc inferant, ueluti si scriptum sit, in* XX. *anno licere aliquem ad sacros ordines promoueri*[f], *sufficiet enim* XX. *annum esse cœptum. Idem si intra uigesimum dicatur*[g], *uel (quod fermè idem est, ut* Aul.Gell.lib. XII. *cap.* XIII. *tradit) ante uigesimum,* H*æc enim uerba magis initium, quàm finem respiciunt.*

PAVL. LIB. II.

LEX CXXXIIII.

ANniculus[a] nō statim vt natus est, sed trecētesimo sexagesimoquinto die dicitur, incipiente plane, nō exacto[b] die: quia annū ciui-

a l.& ideo.de vsuca.

b l.de ætate. de testa.

c l.iij.§.minorē. de min.

d l. in oīb9. de ac.et obl.

e l.ad rēpu.de mun.

f C le.fi.de ętate. vbi Car.

g l.g filiū.§.fi. ad treb.

b ¶ NON EXACTO. *Id est perfecto, & subauditur taxatiua: qui modus loquendi* Iurisconsultis *est frequens*[h], *ut cum dicitur, ueteratorem nō ex tempore, sed ex genere & causa æstimandum. Item, domus appellatio-*

h l. fi. de ædi. edict.

latione[i] non proprietatem, sed domicilium contineri: interpretabimur enim non ex tempore tantum, & non proprietatem tantum. Et id, quoniam subiecta materia hoc indicat: alioquin certum est, si quis debere se quinque dicat, tum quoque taxatiuam subinduci[k], quod omnes ferè admittũt. Eadem ratione hic intelligemus, non tantum exacto, sed etiã incipiente die.

i l. lex corne. §. domum. de iniur.

k l. rogasti. su pra si cer. pe pet.

liter[c] non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

VLP. LIB. IIII. AD LEG. IVL. LEX. CXXXV.

QVæreret aliquis, si portẽtosum, vel monstrosum[a], vel debilẽ mulier ediderit:

c ¶ CIVILITER. *Secundum iura ciuilia, nã naturaliter ultimus dies integer anno accedere deberet, & præter ea quadrans, hoc est sex horæ, unde institutus singulis quibusq; quadriennijs est Bissextus.*

QVAERERET *aliquis.* a ¶ *Monstrosorũ partuũ duæ uidẽtur in mulieribus esse species. Prima est, cum quid aspectu inæquale nascitur: cum enim ita homo à natura formatus sit, ut summa sit in eo proportio, respõdeantq; uicißim singula membra, quoties aliquid deficit, uel præter cæterorum naturam augetur monstrũ est: ut cũ magnitudine corporis nimia, uel paruitate quis nascitur, ut quos pumilios uocamus. Item si superfluis membrorum partibus, ut bicipites & trimani: uel deficientibus aliquibus, ut qui unica tantũ manu prodeunt, uel qui sine capite: itemq; quibus suo loco membra non sunt, ut qui*

qui oculos in pectore, uel in fronte, aures supra tempora habēt. Hos partus prouenire Empedocles existimauit, ex *defectu uel augumento seminis: alij ob uersam, uel spiritu interceptam matricem. Alia species est, quam Græci* ἑτερομορφίαν *uocant, cū mulier partū producit, in animalis alicuius naturam deformatum, ut Minotaurus.* Legitur & bellis ciuilibus Hetruscam mulierem serpentem *peperisse: nati etiam traduntur caninis capitibus quidam, alij & asininis auribus fuere & qui uagiētes ruderent.* Traditum est, cum Thales in Periandri armento *ex equa natū mōstrum cōspicatus esset, quod pectore tenus humanam effigiem referebat, cætera bestiam: surridētem admonuisse, ne pastoribus quibus uxores deessent, uteretur.* Sed Vlpianus *fataliter, id est diuinæ uoluntatis, inclinante in id præstituta serie, nasci huiusmodi naturæ ludibria existimauit: cui facile* Astrologi *cōsensuri sunt, ex quibus* Alchabitus *quosdam gradus commemorat, in quibus si luna sit, dum aliquis concipitur, monstrosum nasci opinatus est: quod & ex* Iulio Materno *cognoscere possumus.* Accursius *in cogitationem mulieris causam refert, si dum iniretur de aliquo animali cogitauit. Nā &* Hippocrates *mulierem suspitione adulterij laborantem, quod marito penitus dißimilem filium procreasset, hac ratione liberauit, qd' in cubiculo picturam ea mulier habebat, cui similē in fantē pepererat: idq́;* Hieronymus *in quæstionibus super* Genesim *refert. Quo argumento &* Quintilianus *matronam defendit, quæ Aethiopem enixa erat, cum eius coloris icunculam in thalamo haberet. Meminit etiā nō absimilis rei* Augustinus *libro de*

bro de Ciuitate dei x. Vbi & Iacob Hebræi inuentum approbat, qui ut uersicolorem gregem haberet, in canalibus uariegatas uirgas ponebat, ut tales fœtus progignerentur, quales erant uirgæ, quas potum ducta pecora contẽplabantur, ut Geneseos cap. xl. habetur. Quæ ratio ut quãdoq; uera sit,

derit, vel inæqualem[b], visu vel vagitu nouũ, non humanæ figuræ, sed alterius ma-

frequentius tamen accidere usu uidemus, ut legitimos patres filij referant, alioquin qui ex adulterio concipiuntur, maritis maxime similes essent, cum in huiusmodi coitu solicitari de mariti aduentu mulierem uerisimile sit, & tamen experientia cognitum est adulteris similes esse adulterinos partus, quod & Plumbini dux patrum nostrorum memoria re ipsa expertus est, is cum de se prægnantem concubinam crederet, inuitassetq; ad baptismi sacra quàm plurimos primarios uiros, ea Aethiopem peperit, coquo suo simillimũ: quapropter ridiculo habitus dux, quæstione ueritatem deprendit, cuius sententiæ fuisse etiam Phocylidem Poëtam eius carmen indicat:

Οὐ γὰρ τίκτει παῖδας ὁμοίους μοιχικὰ λέκτρα.

Dißimiles gignunt stuprata cubilia natos.

Sanè hoc sciendum, pro monstro non haberi partum, qui aliquatenus ampliora membra habet, ut quis senis sunt digitis, uel tribus testibus, quos Græci τριόρχεις uocant: qualem fuisse Philelphum ætatis suæ doctißimum, sed eundem libidinis indomitæ, uulgò ferunt. l. nõ sunt. de stat. hom.

b ¶ *VEL qualem.* Ratio Latini *sermonis argumento est, cor*

est corruptum esse locum, & inaequalem legendum uideatur, & sequalis dici posse, quē Graeci ἄποιον appellāt, quasi sine ulla qualitate dicas. Alij codices simpliciter, uel uisu scriptum habent.

GENERI. *Generi appellatione hic traditur progeneros, & si qui ulteriores sunt, cōtineri, quod ex ꝓprietate sermonis esse Bartolus credidit, at alij cōtra. Ipse ex interpretatione esse non ambigo, cui tamen interpretatiōi larga uocabuli significatio, nec omnino impropria accedit: & ideo in quacūq; materia hoc procedere, nisi rationis diuersitas aliqua reddatur, qua aliud in genero aliud in progenero statui debere appareat. Praepositio enim pro, in compositione uarie accipitur, quādoq; ut ordinem quendā designet, qui porrò, procul'ue sit, ut si pronepotē proauū, progenerū; prosocerum dicamus, quod in gradu distantior nepos, auus, gener, socer sit. Quandoq; ut improprietatē ostendamus, eūq; qui loco alicuius habetur: ut cū dicimus, protutorē, prore*

l. gallus. §. instituens.

gis animalis, quàm hominis partū, an quia enixa est, prodesse ei debeat? Et magis est, vt hæc quoq; parentibus ꝓsint: nec enim est quod eis imputetur, qui qualiter potuerunt, statutis obtēperauerunt: neq; id quod fataliter accessit, matri damnum iniungere debet.

IDEM LIB. V.

LEX CXXXVI.

Generi appellatione & neptis, & proneptis, tā ex filio, quàm ex filia editarū, cæterarumq; maritos cōtineri, manifestum est.

proregem, proconsulem. Quandoq; ut extra ordinẽ rem gestam denotemus, unde proprætor dicitur, non simpliciter qui loco prætoris est, sed quilibet extraordinaria prætura insignis. l.j. supra de eo q pro tu.

TER ENIXA. *Procurabant ueteres Romani, quantum poterant, ut filijs ciuitas repleretur, multaq; fœcundis mulieribus præmia constituebant. Hinc cautum Tertulliano S. consulto, ut que mulier ingenua tres*

PAVL. LIB. II. AD LEG. IVL. LEX CXXXVII.

Ter enixa videtur etiã, q ter geminos peperit.

liberos enixa esset[a]*, filio defuncto succederet : traditq; Gellius profuisse hoc matribus, etiam si filij statim decessissent. Lucius quoq; Columella moris antiquorum fuisse autor est, ut ancillis quæ tres liberos peperissent uacationem, quæ plures libertatẽ cõcederent. Vnde forte illa cõditio in iure emanauit. Arethusa si tres pepererit, libera esto*[b]*. Apud Eusebiũ quoq; proditũ est, matronis quæ filios progenuissent, lecticarũ usum, margaritarumq; permissum, cũ alijs esset lege ademptus. Opinor & hac de re aliquid lege Papia Popæa fuisse constitutũ, quapropter Trãquillus testatur, cũ eius legis claudius uacationẽ certis ex causis permisisset, Latinæ cõditionis uiris ius Quiritium concessisse, fœminis uero ius quatuor liberorum. Quod enim Romanæ mulieri priuilegium ex tribus filijs cõpetebat, Libertinæ, uel Latinæ cõditionis, ex quatuor dabatur: cuius rei in S. consulto Tertulliano exemplum sumi potest. Hodie tamen & Honorij & Iustiniani constitutio-*

a §.j. iustit. ad S.C. Tertu.

b l. arethusa. de stat. ho.

stitutionibus[c], *extinta huiusmodi priuilegia sunt: nihi loq; differre à fœcunditate uirginitatem uoluerũt: quod Græcus autor Procopius admodum improbat, causamq; euersionis Rom. Imperij inde ortã arbitratur, quod cum homines propagationi prolis nõ consulerẽt, infrequentiores factæ ciuitates, à barbarorũ ingentibus exercitibus se tueri nequiuerunt. Igitur ostendit hic Iurisconsultus, ter enixam mulierem dici, etiã quæ uno partu tres edidit, nihilq; refert diuersis tẽporibus, an uno utero tres pepererit: cum enim nõ eodem nixu plures infantes nascãtur, sed unus post alium, proprietas uerbi hanc interpretationem necessario recipit. Qua ratione sumi hinc argumentũ potest, si ei qui tribus uulneribus aliquẽ affecerit certa pœna ex lege cõstituta sit, qui cũ tridẽte seu trifixili telo uulnerauerit, teneri*[d], *ut nihil referat, an diuersis tẽporibus, an eodem nixu, tres plagas incusserit: quod utiq; crebrius receptum est, præterquam cũ uerba legis actum percutientis respiciunt: ut si ita concepta sint, Si quis ter aliquem uulnerauerit, uel si quis telum cõtorserit, itemq; si quis in cuiusq; crura sagittas iecerit.*

c l. j, &. ij. C. de iur. deli.

d Bar. l. fin. supra arb. fur. cæs.

IDEM LIB. IIII.

LEX CXXXVIII.

Haereditatis appellatione, bonorũ quoq; possessio continetur.

HAEREDITATIS. *Bonorum possessio pro iure ipso hæreditario accipitur, quod cum Prætoris decreto acquiritur: ut tametsi res ipsas hæreditarias possideamus, bonorum tamen possessionem, id est ius ipsum à iudice impetrare nobis necessarium sit, nihilq; ea ab hæredi-*

hæreditate differt, nisi quod solo animo hæreditas aditur, bonorũ possessio, ut acquisita uideatur, ius dicẽtis officium requirit. Qui ergo bonorum possessionem agnouit, hæreditatem habere, uel pro hærede gerere, etiã proprie dicetur [a]. Sed an bonorum possessor proprie hæres appellabitur[b]? Et loco hæredis esse traditum est: quo fit, ut proprie hæres non sit[c], nam & prætor hæredẽ ipse facere non potest, sed cũ omnino hæredi subrogatus sit, quælibet dispositio de hærede uerba faciens, eũ quoq; comprendet[d]. Quod opinor obseruandum, etiam si materia odiosa pœnalisq; sit[e], quamuis quidam aliter sentiant eo potißimum argumento, quod in huiusmodi materia nec pater, qui iure peculij castrensia filij occupat[f], nec fideicommissarius pro hæredibus habentur[g]. Sed illi quo ad effectum solum hæredibus æquiparantur, bonorum possessor etiam quo ad nomen.

a l.pubert.C. de iur. deli.
b l.j.supra.de bo.pos.
c §.quos aũt. inst.de bon. pos.
d l.in cõdit.§. si patronus. de cond.
e Soci. l.j. ij. no. de vulg.
f l.pap.§.j. de inoff.
g l.si ante.l. seq.ad Sill.

VLP. LIB. VII.
LEX CXXXIX.

AEdificia Romæ fieri, etiã ea videntur, quæ in cõtinentibus Romæ ædi

AEDIFICIA. Cum populo Rom. aduersus Antoniũ in Mutinæ obsidione belligerãti pecuniæ deessent, scribit Dion, Senatorij ordinis uiris indictũ, ut quatuor obolos soluerẽt, in singulas quasq; tegulas ædificiorum quæ Romæ incolerẽt: idem à triumuiris cõpulsos ciues ait, ut edificiorũ quæ Romæ habebãt, pensiones pẽderent, quod munus Colonarium appellari M. Cicerone ad Atticũ epist. lib. XIII. & C. Cæsare bellorum ciuiliũ cõmentario III. ipse arbitror, cuius uocis etiam in authen-

ticis[a] mentio habetur, tãetsi & Colũniarium legi poßit. Igitur potuit dubitari, quæ intelligãtur ædificia Romæ esse: & hic traditur, etiam quæ extra muros in cõtinentibus urbis fiunt, contineri: Roma enim mœnibus non terminatur, sed continentibus ædificijs. Accursius casum in lege fingit. Si constitutum esset, ut qui ædificium Romæ fecisset, ciuis Romanus haberetur. Addit Bart. talem uere & proprie ciuem

ficijs fiunt. ¶ Perfecisse ædificium is videtur, qui ita cõsummauit, vt iam in vsu esse posßit.

esse, quoniam quoties lex ea confert quæ solius iuris ciuilis sunt, proprie confert, non per fictionem: unde consequens est, ut etiã in odiosis huiusmodi receptit ius pro ciue existimetur[b]. Ipse in ea quoq; specie interpretationẽ hanc intellexerim, cum cautum est, ut ædificia Romæ ultra certam altitudinem non erigantur[c], uel nõ destruantur, & si qua similia, intelligentur enim Romæ esse, & quæ in suburbijs sunt. Sanè quod ad ædificantium instructionem attinet, Græcum elegans extat carmen.

Σώματα πολλὰ τρέφειν καὶ δώματα πόλλ' ἀνεγείρειν
Ἀτραπὸς εἰς πενίην ἐστὶν ἑτοιμοτάτη.

Aedificare domos, multorum & pascere uentres,
Pauperiem in miseram prompta frequensq; uia est.

¶ §. PERFECISSE. Perfectum dicitur, cui nihil addi uel minui, salua integritate, potest[d], idq; pprie. Quandoq; tamẽ ex subiecta materia aliter inducamus, & perfectum ædificiũ interpretamur, quod in tali usu esse potest, qualem paterfamiliâs destinauit, sicq; Vlpiani uerba hic

a §. quid3. in auth. de non ali.

b l. cũ ex oratione. C. de exc. tut. vbi Bal.

c l. j. &. ij. C. de æd. pri.

d l. iurisperi. tos. de exc. tut.

hic acipienda sunt, alioquin quodlibet imperfectum ædificium, aliquo in usu esse potest. Scribit M. Vitruuius architectonices libro decimo: Ephesi antiquam legem fuisse, Architectus cum publicum opus curandum recipit, polliceatur quanto sumptu sit futurum ædificio perfecto, si quod professus est, omne impensum fuerit & ultra quartam eius partem etiam aliquid, quod præterea excurrerit de suo suppleat: quomodo hic accipiemus perfectum ædificium? an simpliciter, ut Vlpianus hic ait? Minime uero. Sed perfectum intelligemus, cum factum est illud, quod fieri inter partes cõuenit: ante enim quàm res consummationem acceperit, factum non dicitur, quæ si accesserit, non solum factum, sed etiam perfectum dicetur. Sed finge, concedit lex uolenti laute ædificare, ut uicinum ad proximæ rei uenditionem cogere posit, an eum quoque adiuuabit, qui lautum ædificium perfecit, sed addere illi aliquid desiderat, puta hortum ampliare, uel impluuium? Qua in re cum ego impeterer, negabam adiuuari: cum enim ornatus urbis ratione ita constitutum esset, & quo ciues ad expolienda ædificia incitarẽtur, in eo qui iam perfecisset, hæc ratio locum non habebat: nam incitandus non erat qui iam perfecisset, nec uolebat ædificare qui iam ædificasset: quãdoquidem & modica illa ampliatio ciuitati ipsa ornamento nõ erat, sed ædificium quod satis iam perfectum fuerat: restringendumq; interpretatione decretum dicebam, quod non solum aduersus legem ciuilem inductum erat, sed etiam ius gentiũ tollebat, quod lib. Regum III. cap. XXI. habetur: nam & Tranquillus tradit, Augustum Imp. forũ fecisse

angustius, cū possessoribus proximas domos extorquere ausus nō fuisset: aiebātq; optimi principis Augusti exemplū imitandū, nō cuiusuis alterius, qui eius decreti autor fuisset. Verum cū non tam iuri meo quàm iudicibus diffiderem, transegi: ut uerißimum sit illud Hesiodi:

Μὴ δ' βοῦς ἀπόλοιτ' εἰμὴ γείτωρ κακὸς εἴη.

Quod ut L. Columella ait, non solum de boue dicitur, sed etiā de omnibus partibus rei familiaris, adeò refert non habere malum uicinum.

PAVL. LIB. VI. LEX CXL.

Cepisse quis intelligitur quāuis alijs acquisiuit.

Cepisse. Cum filio uel seruo aliquid relictum est, & praestitum, quamuis eius rei dominium incōtinenti in patrem uel dominum transferatur, nihilominus ipse filius uel seruus cepisse uidetur: qua in re potuit meritò dubitari, cū cepisse nō uideatur, qui restituturus statim est[a]. Sed haec dißimilia sunt, pater enim uel dominus ex iure subiecti sibi hominis nituntur[b], qui etiam potuit illud ius non agnoscere[c]. Sed is cui quis restituere debet, proprio iure innititur, & ut sibi restituatur actionē habet. Quāuis igitur effectum acquisitionis attendamus, ut acquisiuisse nō uideatur, nisi is cui quaesitū durat, tñ & filius uel seruus acquisiuisse uidentur, cū tale ius ex eorū persona consideretur, sicut quod pater cum moritur acquirit, acquisiuisse uidetur, quia illud in haeredē trāsmittendi ius habet[d]. Idem in eo qui incontinenti restituere nō habet necesse, commoditas enim mediŋ tēporis non modici effectus est.[e] Et ex his decidi potest quaestio, si lege munici

a l. aliud. supra eo.
b l. qui hominem. §. quidā. de solut.
c l. cū proponas. C. de haere. insti.
d Bart. l. fi. de cōdi. instit.
e l. sulpicius. de iure do.

municipali quicunq; aliquid iure contractus receperit dominio translato, teneatur Reipublicæ uectigalis nomine decem pendere, qui recepit, sed cõtractus deinde resolutus est, an debeat? Et extat responsum, nõ debere[f], quoniam non uidetur receptum, quod receptum non durat[g]. Quod utiq; uerum est, cum recipientis ius extinctum est, alioquin si nõ extinctũ, sed translatum proponatur, ex hoc responso receptum uidetur.

[f] Abb. consil. 69. in. j.
[g] gl. c. nã &, extra eo.

VLP. LIB. VII.

LEX CXLI.

ETiam ea mulier cũ moreretur creditur filium habere, quæ exciso ventre edere possit: necnon etiam alio casu mulier potest habere filium quem mortis tẽpore non habuit, vt puta eum qui ab hostibus captus remeauit.

ETIAM. Referuntur hic duo exempla, quibus mater cum moritur filium non habet, quẽ tamẽ post mortem habet. Primum est, cum ex fictione iuris habet, uere non habet: qui cũ exæcto uentre natus est, uere mortua matre nascitur, sed lex eum qui in utero est fingit uiuere. Secundum est, è cõuerso cũ uere filium habet, sed lex interpretatur non habere: ut quando filius ab hostibus captus est. Et hinc consequẽs est, si mater aliquid sibi filijsq;, quos cum morietur habebit, acquisiuerit eos etiam cõtineri, qui cæso utero nascuntur[a]: quod ex proprietate uerborum non esse Baldus sentit[b], sed ex coniectura mentis, quæ in actu filijs ipsis fauorabili cum primis obseruanda est: cui ego facile assentior. Hincq; fit, ut is fratribus institutis, à matre

[a] l. si. C. de suis & leg.
[b] l. cũ mater. C. de inoffi. testa.

præteritus, pro instituto habeatur, at extraneis institutis querelam inofficiosi testamenti habeat [c]. *Generaliter enim proditum est, quæcunque cæteris filijs indulgeantur, huic quoq; Cæsari competere* [d].

c l. posthumus. supra de inoffi. testa.

d l. quod dicitur. de libe. & posth.

TRIPLICI. a ¶ *Explicat hic Iurisconsultus triplicē cōiūctionis speciem, prosequiturq; exempla coniunctorum re & uerbis: quoniā cognito quod mixtum est, simplicium natura cognoscitur, demum exemplum affert, quo ex tribus cohæredibus duo re cōiungūtur, tertius nullo modo. Sciendum itaque, coniunctos uerbis dici, qui una structura in eiusdē rei partibus cōiunguntur: ut si ita dixerim. Titio fundū Seianū lego, Seio eundem fundum æquis portionibus: nam si Titius & Seius à diuerso uerbo regerentur, dubium non esset coniunctos nō uideri: idem si respectu diuersarū rerum coniungerentur, ut si dictum esset, Titio fundū & Seio centum lego* [a]: *licet enim uerbis copulentur, quia tamē nō ad eiusdē rei certas partes uocātur, huiusmodi cōiunctio modici effectus est. Quod si ad eandē rem, nō diuisam, sed solidā à principio coniunctim aliqui uocētur, etiā re coniuncti dicuntur: ut in proposito casu, si dictum sit, Titio & Seio fundū Seianū lego: uidetur enim quilibet ad integrū fundū uocatus, unde per cōcursum partes sibi faciunt, & altero excluso, alter totū habet: nō quia collegæ portio sibi accrescat, sed iure proprio*

a l. huiusmodi. §. quibus de leg. j.

PAVL. LIB. VI. AD L. IVL. ET PAP.

LEX. CXLII.

TRiplici[a] modo intelligi cōiūctio potest: aut enim re p se cōiūctio cōtin-

proprio: quia cum à principio solidum uideatur sibi legatũ, collega nõ concurrẽte portio decrescere non debet. In hac coniunctione, qui re & uerbis connexus est[b], cæteris præfertur: duplex enim uinculum fortius alligat. At qui uerbis tantũ iungitur, eum excludit, qui solum re coniunctus est: cũ enim uerbis cõiuncti ad eandẽ rẽ, licet certis portionibus, uocati sint, portionũ illarũ à testatore mentio facta uidetur, respectu coniunctorũ inter se, qui unũ corpus cẽsentur: unde si eorũ aliquis excluditur, perinde cæteri admittuntur, ac si quo ad eum partiũ mentio nulla fuisset facta: cõiunctiq; illi non uerbis solum, sed & re forent[c] quapropter qui re solum coniungitur, ab eis excluditur[d]. Quæ interpretatio quandoq; ex aliis coniecturis cessat: & re coniunctus æqualiter cum coniuncto uerbis succedit, ueluti cum apparet re coniunctũ à testatore cæteris prædilectũ esse, ut si quis ita scripsit[e], Titius hæres esto, Caius & Mæuius ex æquis partibus hæredes sunto. In hoc enim exemplo, cum primum solidum Titio datum sit quã Caius et Mæuius uerbis cõiuncti nominarẽtur, nõ uidetur fuisse mens testatoris, in deficientis portione eũ penitus excludi interpretamurq; intentionis eius fuisse singulos separatim instituere sed ut celerius scriberet, duos postremos cõiunxisse quod & Salic. probat[f]. Idẽq; si scriptũ sit, Mæuio fundi partem dimidiam, Seio partẽ dimdiam lego, eũdem fundũ Titio lego: quamuis enim Titius re cõiunctus solum sit, tamẽ in Seij deficientis parte cum Mæuio, qui uerbis cõiungitur, succedet: nõ enim minus eo dilectus uidetur, qui ultimo loco ad solidum uocatus est, cum Mæuius solum ad dimidiam admitteretur.

b l. re cõiũcti. de leg. iij.
c l. j. § hęc ita. C. de cad. tol.
d l. plane. in prin. de le. j.
e l. si ita quis. de hęr. insti.
f l. Męuio. de leg. ij.

b ¶ NEC *dubium. Potuit tamen dubitari, quoniã qui, uerbis coniunguntur, ab initio sibi partes faciũt, qui re per cõcursum: unde tanquã qualitates hæ inuicem aduer sarentur, nõ uidebuntur posse iungi: quod falsum est, ut enim quis uerbis coniungantur, satis est si nominum com plexu copulatus sit,*

c ¶ VENIANT. *At= qui cum sine partibus instituti in hoc exẽplo proponãtur, portio ua= cans etiam Sempronio accrescere deberet, ex Seruij sententia: qui quantum ad ius accre= scendi non esse coniun= ctos ait*[g], *qui sine parti bus instituuntur, sed intelligẽdus est Seruius in his hæredibus qui se paratim instituti sunt, cũ enim partes expres= sæ nõ sint, coniuncti re non uidentur: sed quo= ties uerbis iuncti sunt, non est dubium ius ac= crescẽdi uicißim esse*[h].

g l. trẽ. §. j. de hære. insti.

h l. hæredes. su pra de hær. inst.

d ¶ VIDEAN= *tur. Confutatur hinc aliquorum sententia*

git: aũt re & verbis, aũt ver= bis tãtũ: nec dubiũ ẽ[b], quin cõiuncti sint, quos & nomi nũ & rei cõplexus iũgit: ve= luti, Titius et Mæuius ex par te dimidia hæredes sunto: vel ita, Titius Mæuiusq; hæ redes sunto: vel ita, Titius cũ Mæuio ex parte dimidia hæredes sunto. Videamus au tẽ, ne etiã si hos articulos de trahas, &, q;, cũ interdum ta men cõiunctos accipi opor teat: veluti, L. Titius P. Mæ uius hæredes sunto ex par= te dimidia: vel ita, P. Mæ uius L. Titius hæredes sun to, Sempronius ex parte di midia hæres esto: vt & Ti tius & Mæuius veniãt[c] in par tem dimidiã, & re & verbis coniuncti videantur[d]. L. Ti

qui exi

qui existimauerūt, si testator Titio & Seio leget fundū, nō esse re coniunctos, quia per copulā ab initio uidetur in uiriles portiones facta distributio[i]: quod si uerū esset, Mæuius hic nō cōiungeretur re Titio, unde merito eorū opinio recepta nō est: nam & copula ex propria natura solū coniungit, licet tacite & per interpretationē distribuere uiriliter censeatur. Sed tacitus hic intellectus in cōiunctionis materia nullius cōsiderationis est[k]: quippe hoc in ea potissimū attēdimus, an expresse eadem structura plures uocētur, an id minus: arbitror tamen in his quæ pōdere, numero, mensura'ue consistunt prædicto casu cōiunctionē nullā re fieri[l], cum enim diuisio absq; creditorum alio facto in eis protinus fiat, nō uidetur soli dum ab initio unicuiq; datū, sed uiriles solum portiones.

[i] .l.i.C.si plu. vn.

[k] Bal.l.si for. tid. C.de leg.

[l] l.si mihi. de verb.obli.

tius ex parte dimidia hæres esto: Seius ex parte qua[e] L. Titiū hæredē institui, esto: Sempronius ex parte dimidia hæres esto. Iulianus pos

e ¶ EX PARTE *qua. Videretur his uerbis partem Titij omnem adimi, & Seio dari: sicut cū dicimus, quod Titio legaui, id Seio do[m]: sed in legato aliud esse quidam responderūt: quod plerię reprobāt[n], nō enim differre hac in re legata ab hæreditate: unde cōmuniter tradūt, in proposito casu nō omne legatū trāsferri: sed Titiū Seiūq; cō iungi[o], quod mihi à Iuriscōsulti mēte abesse uidetur, igitur forma uerborū cōsiderāda est: si enim dixero, in qua parte Titium institui, in ea Seium instituo, uerba translationem nō inferūt, cum absurdū non sit in eadem parte duos institutos esse: at si dixero, qd' Titio legaui, id Seio* T 5 *do, in*

[m] l.sicut.*de adi.leg.

[n] Bar.l.recō iunctī.ij. oppo.

[o] in.d.l.sicut.

do, in persona Titij adēptio necessario infertur: nō enim dari potuit Seio, nisi Titio auferatur[p]*: ut enim nouū non est, eandē rē pluribus legari, qui per concursum sibi partes faciant, ita quod uni legatum est, alteri dari non potest, nisi illi adimatur: quoniam si per concursum admitteretur, non haberet secundus quod primo legatum est, sed partem, quod contra testatoris uerba induceretur.*

p l. Meuio. de leg. iij.

f ¶ SEMISSES. *Et causa dubitationis ex relatiuo erat, si enim ad quantitatē simpliciter referretur, tres semisses faciendi erant, sed*

se dubitari ait, an tres semisses[f] sint facti, an Titius in eūdem semissem cū C. Seio institutus est, sed eo[g] quod Sēpronius quoque ex parte dimidia scriptus est verisimilius esse, in eundē semissem duos coactos, & cōiūctim[h] hæredes scriptos esse.

magis est ut ad eandem speciem trahatur, ideoq; censeatur uterq; in unum semissem coactus, sintq; re coniuncti: addunt aliqui etiā uerbis coniunctos uideri tātamq; relationis emphasim esse, ut quamuis duæ sint orationes, una uideatur: quæ sententia recepta non est.

g ¶ SEDEO. *Quid si hæc ratio cessaret, ut quia Sēpronius ex triēte solū institutus esset? Et putarim in eundē semissem Seiū nihilominus admitti*[q]*: nec enim hac rōne Iulianus tuetur, sed ꝑpter naturā relationis. Quid si etiā Titius in triēte institutus esset? & hoc casu forte à natura relationis recederemus, tū ut oēs hæredes essent æquales, tū ne uideretnr testator de ꝑte solū hæreditatis ꝑuidisse.*

q l. Iul. quoq; de hær. inst.

h ¶ CONIVNCTIM. *Re tantum, ut creberrima se habet*

habet sententia: tametsi Iustinianus huiusmodi, qui solum re coniunguntur disiunctos semper appellet[r]. r l.j. C. de cadu. tol.

ID APVD. Qui actionem habet rem habere uidetur: hincq; est, quod actiones quæ ad mobilia cōpetunt, inter res mobiles cōputantur[a]. Procedit autem hæc regula nō ex ueritate, sed ex interpretatiōe legis[b]: alioquin minus est actionē habere quàm rē, quod propter litium anfractus introductum est[c]. Hinc est quod in odiosis uel correctorijs supra diximus regulam hāc nō obseruari, quod etiam dicendū est, cum de rescißione cōtractus agitur. Quapropter cū transactionem ex eo rescindimus, quia in dimidia iusti pretij parte erratū sit[d], iustū pretium non intelligemus, quod actione etiam legitima petitum est, sed quod ex dubio euētu colligi potest. Inde etiam est, quod possessor in censum rem ipsam deferre debet[e], non qui interim actione aduersus eum experitur: prodestq; huiusmodi possessio, ne satisdare quis ex edicto compellatur[f].

a glos. l. j. C. si aduer. trās.
b l. minus, infra tit. j.
c l. labeo. §. si. supra eo.
d Bar. l. si quis cū aliter. supra de verb. obli.
e l. forma. §. si eū. de cens.
f l. pe. §. pe. qui sat. cog.

VLP. LIB IX.

LEX CXLIII.

ID apud se quis habere videtur, de quo habet actionem: habetur enim quod peti potest.

PAVL. LIB. X. AD LEG. IVL. ET PAP.

LEX CXLIIII.

MAsurius scribit libro Memoralium pellicē apud antiquos eam habitam, quæ cū vxor non esset, cum aliquo tamen viuebat: quàm nunc vero nomine

MASVRIVS. Explicat Iuriscōsultus pellicis significatio

ficationē, ostenditq; ex Masurij Sabini sentētia eo nomine accipi, quæ citra matrimoniū cū aliquo cōsuescat, domiq; retineatur, subijcitq; uulgò sic accipi: quæ cū eo se misceat, cui sit uxor. Sed priorem interpretationem nobilißimi Grammaticorum Valla & Perotus non recipiunt quoniam Latine à uiris dici nō arbitrātur, hæc est pellex mea, sed ab uxoribus potius. Hinc Philomela apud Ouid. in Metamorpho. se pellicem sororis dicit, & apud Senecam Tragicum Iuno se cedere pellicibus ait, ut manifeste appareat, pellicem non dici nisi uxoris respectu, fortéq; à pellēdo, quod maritos ad expellēdas uxores cōpellat: quòd si apud aliquos autores aliter legatur ut apud Plin. Curtium. Tranq. corruptos codices uitio librariorū contendunt: & non pellices, sed pallacas, quæ Græca uox est, legendum autumant. Verū penes me antiquior est Masurij autoritas, quē & in Satyra Persius celebrat, & apud Græcos Athenæus: nam & Nonius Marcellus pellicem esse, quàm Græci παλλακὴν uocāt, cum Iurisconsulto opinatur, ut merito eiusdē significationis utraq; uox sit. Sed & Martialis Ponticū deludit, pellice læua utentē: quē locū ne corruptū credamus ratio carminis manifesto argumēto est: qui, si Vallæ sentētia ꝓbaretur

amicam, paulo honestiore cōcubinā appellari. C. Flaccus in libro de iure Papyriano scribit: pellicem nunc vulgo vocari: quæ cum eo, cui vxor sit, corpus misceat, quosdam eam quæ vxoris loco sine nuptijs in domo, sit, quàm Græci παλλακὴν vocant.

tur, nimis dura & barbara trãslatione usus esset. Satius ergo Iuriscõsulti est expositionẽ sequi, & utranq; interpretationẽ defendere. Quod aũt uero nomine amicã, paulò honestiore cõcubinã appellari hic traditur. Accur. nõ probat, ut honestius nomẽ cõcubinæ cẽseatur, quàm amicæ, & ideo nõ respectu amicæ sed pellicis cõparationẽ fieri existimat, quæ interpretatio cum sermonis ipsius ductu nõ admodũ cõuenit. Igitur sciendũ, apud ueteres cõcubinæ nomen inhonestũ nõ fuisse, solumq; sic appellatas, quæ extra legis pœnã, & sine metu criminis haberẽtur: at amicæ nomẽ, etiã quascũq; meretrices cõtinebat, qd' ex Terẽtio Plautoq; uarijs in locis cõstat: idq; Græcorũ exẽplo, qui ἑταίρας, id est amicas, quecũq; scortila uocãt, etiã ignobilia. Hinc Aristophanes in Pluto, ὰ'τάς γ' ἑταίρας φάσι τὰς κορινθίας, & quæ sequũtur. Institutas autẽ publicitus meretrices à Solone Philemõ est autor, ut ea Venere cõtenti iuuenes, à pudicis solicitandis abstinerẽt. Sanè meretricẽ nõ esse quæ cũ uno aut altero, etiã pecunia acceptа, se cõmiscet, dubiũ nõ est: sed eã quæ palã & pluribus se prostituit, solãq; huiusmodi de uicinia posse expelli existimauerim, ne probis mulieribus malo sit exemplo.

VLP. LIB. X.

LEX CXLV.

Virilis appellatione, interdum etiam totã hæreditatem contineri dicendum est.

Virilis. *Virilis portio pro æquali intelligitur, unde si Titium & Seium in uiriles partes instituero[a], æqualiter admittẽtur. Sed finge Titium hæredẽ esse non*

[a] l. virilis. de leg. præst.

non posse, an totum Seius habebit[b]? Et hic probatur habiturum. & hoc casu dictio illa uirilis, naturã suam non seruabit, quod & supra de dictione residuum tractauimus[c]. Et ex hoc responso sunt, qui consequentẽ quæstionem decidant. Filia hærede instituta uetuerat[d] quis ædificiũ de nomine suo exire, sed ad uernas quos nominauerat pertinere iusserat, defuncta hærede & legatarijs, cũ uernarũ unus superesset, respondit Scæuola ei uirilem partem præstandam, Interpretatur Accursius, pro uirili portione omne fideicõmissum comprendi, atq; ita à cæteris traditum est. Sed negari nõ potest, quin expositio hæc impropria sit, nec uerbis Iurisconsulti quadrans, unde ego proprie de uirili portione intelligo, & cum ex ordine contextus appareat prius hæredem deceßisse quàm legatarios, statim ab eius morte ipso iure uirilis portio translata est, unde quamuis alij decesserint, superstiti sola sua pars remanet, quoniã cæteri collegatarij legatum suum ad hæredem transmittunt, non enim ipsi quicquam restituere grauati fuerãt, sed filia: & licet prohibitio ne de nomine suo exiret, uim aliquam fideicommißi habere uideatur, quia tamen nominauerat quibus legatum restitui uellet, satis est ipsis semel acquisitum fuisse: quæ decisio in fideicommisso uniuersali non procederet, cum illud necesse sit agnosci, nec ipso iure quæratur[e].

b l.ij.C.de hære.insti.

c l.potest. supra eo.

d l.pater §. filiam.de leg.iij.

e Bar.l.j.de leg.j.

TERENTIVS CLEMENS LIB. II.

LEX CXLVI.

SOceri & socerus appella

SOCERI. Cum supra explicuerimus, an appellatione

generi & nurus, progener & pronurus cõtineatur[a], *consequens est idẽ in socero dicendũ, correlatiua enim sunt, nec absq; altero alterum esse potest. Illud hic tantummodo admonendus est lector, sicut soceri nomine socer magnus continetur, ita dicendum de patruo, ut de eo lex uerba faciens etiã patruũ magnum comprendat. In quo articulo magna est controuersia, uideturq; crebrius recipi*[b], *ut in materia fauorabili cõprendatur, in stricta uero uel aliâs odiosa non comprendatur: in quam sententiam & ipse accedo.* a l. nurus. l. generi. b l. j. C. de sued.

tione, auum quoq; &auiam vxoris vel mariti contineri respondit

IDEM LIB. III. AD EDICTVM.

LEX CXLVII.

Qui in continentibus vrbis nati sũt, Romæ nati ĩtelligũtur.

Quandoquidem in fauorabilibus cum amplior fiat interpretatio, uerisimile est de utroq; patruo actum, nec nouum est aliquam dictionem duplici de specie intelligi[c]. *Sanè socer à Græco sermone deducitur* ἑκυρὸς, *sicut socrus* ἑκυρά *ut Modestinus scribit*[d]: *quo exemplo & aliqui ex antiquis soceram pronunciauerunt, non socerum.* c l. in lege. locati. d l. iiij. de gra.

QVI IN *cõtinentibus. Continẽtia pro suburbijs accipiũtur*[e], *qđ cũ ipsa urbe se teneãt, cõtiguaq́; sint: q ergo in his nascitur, Romæ natus dicitur. Quid si in uico aliquo qui urbi Romanæ respõdeat*[f]? *Et licet is patriã Romã habeat, nõ tamẽ Romæ natus intelligitur. Quid itẽ si lex eũ qui Romæ natus nõ sit à dignitatibus excludat, an is cuius mater extra domicilium* e l. ij. supra eo. f l. q ex vico. ad mun.

peregre

peregre peperit, recipiendus sit? Et certum est uerbis legis eũ excludi, licet ex interpretatione aliud forte sit[g]: in eo enim loco is esse intelligitur, in quo domiciliũ constituit, & nõ recessisse uidetur qui animum reuertendi habeth[h]. Quid si lex nõ de nato sed de oriundo loquatur? Et uulgò traditũ est, oriundum esse[i], qui ipse natus est, uel qui inde originem duxit: puta quia pater uel eius maiores ex eo loco antiquitus prognati sunt. Sed peritiores oriundum non esse qui ipse natus sit existimãt, sed qui genus duxit. Sic T. Liuius: Nati, inquit, Carthagine, oriundi à Syracusis.

g Pe. Cy. l. hu iusm. §. legatũ. de leg. j.

h l. plerisq. de ritu nup.

i c. f. de vsur. in. 6.

CAIVS. LIB. VIII. AD L. IVL. PAP. LEX CXLVIII.

NOn est sine liberis, cui vel vnus filius vnáue filia est: hæc enim enunciatio habet liberos, non habet liberos, semper plurali numero profertur, sicut & pugillares, & codicilli.

NOn est sine liberis. Hæc dictio liberi, etiam de unico filio dicitur. Solet enim Latine loquẽtibus plurali numero pferri, sicut pugillares, & codicilli: quãuis quandoq; etiam singulariter liberum dicamus: & ut Iustinianum omittã, cuius autoritas, quantũ ad rem Latinam attinet, non multũ pollet: Modestinus[k], Non potest, inquit, quis nolle suum liberum esse. Vlpianus quoque[l], Locupletior non est factus qui liberũ acquisiuit. Addit Valla se eandem uocem apud Quintilialum obseruasse. Pugillares quoque (sunt hi libelli uel tabulæ ceratæ, in quibus scribebãt, quos Græci, ut opinor, ἐγχειρίδια uocãt) singula-

k l. ius autĩ. de pact.

l l. nemo præ. do. ifra. ti. j.

singulari numero reperiuntur, ut apud Ausonium: Bipatens pugillar expedi. Quod & de Codicillis frequentius inuenitur: sed tamē qui castigatius loquūtur, Caij sententiam hic approbant, ut dubium nō sit, qui cum unico filio filia'ue decedat, sine liberis nō decedere. Sed hoc amplius constitutū est, cōditionem si quis sine liberis decesserit, relicto nepote ex filia, deficere [m]: receptumq́; est idem esse si additū esset, sine liberis ex se natis: quoniam per continuationē sanguinis, nepos uel neptis satis dicitur ex auito corpore nasci, ut Bal. & Corn. existimarūt licet reclamēt aliqui [n]. Sed quid si cōditio de filijs loquatur? uidetur enim in eo casu saltem duos requiri propter pluralem numerū. Sed in descendentibus dubium non est, etiam unico filio extante sustitutū excludi, idq́; cōiectura pietatis [o], ne alienos suo sanguini præposuisse testator uideatur. Dubitari igitur potest, cum conditio illa extraneo adiecta est, nā tunc etiā ratio Caij hic cessat. Sed tamen unico nato deficere conditionē uerius est [p], & receptius, ut ex præsumpta mente pluralis numerus in singularem resoluatur. Sicut in lege municipali, qua extantibus liberis, fœminæ excludantur: non enim est ratio, cur uno existente, excludi nō debeant. Quod & in ea specie proditum est, cū pontifex mihi sacerdotium cōferri mandat, si pro alijs non scripsit: nam ut submouear, uel pro uno scripsisse satis est: & ita plerisq; huius responsi argumento uisum est [q]. His accedat, quod ex facto respōdit Calderinus [r], cum hæredes si sine liberis decederent ædiculam construere à testatore iußi essent, altero defuncto sine liberis, non tamen alterum interim teneri, nec conditionē

m l.j. C. de cō di. infer.

n Guid. pap. q. 353.

o l. cū auus. de cōd. & dem.

p Bald. d. l. j.

q Bald. Car. c. mandatū. de rescrip.

r Cald. consil. 42. de testa.

tionem ſcindi. Sunt & id genus pleraq;, quæ à recentio ribus coacta legere eſt[f].

f Fely.c. oés. j.diſt.

NAM quem. Argumentatur Iuriſconſultus per locũ à cõtrarijs, repugnant enim habere liberos, & nõ habere, ut altero cõceſſo, alterũ neceſſarium ſit negari, quod genus argumenti ſemper cõcludit, niſi ex mẽte loquẽtis aliud colligatur: uerbi gratia, Hæc conditio, ſi Titius & Seius hæredes erũt, altero repudiante deficit: ergo iſta, Si Titius & Seius hæredes non erũt, hoc caſu euenit, et tamẽ his uerbis aliquis ſubſtitutus non admittitur[a]. Sed primus hæres ſolidũ habet, quod propter mentẽ teſtatoris eſt, qui uidetur primũ magis dilexiſſe, quã ſubſtitutum[b]. Sed dubitari poteſt, cũ pluribus ſubſtitutũ eſt, ſi ſine liberis legitime natis deceſſerint, an pupillo ſubſtitutũ uideatur, et uideri Bar. ſenſit, idq; uerius eſt[c].

a l. quãuis. C. de impub.

b Imo. §. cum ita.

c in. l. cẽturio. 5. col.

IDEM LIB. X. AD LEG. IVL. PAPIAM.

LEX CXLIX.

NAm quem ſine liberis eſſe dicere non poſſumus, hunc neceſſe eſt, vt dicamus liberos habere.

IDEM LIB. VII. AD LEG. IVL. PAPIAM.

LEX CL.

SI ita à te ſtipulatus fuero, quãto minus à Titio cõſecutus fuero, tantum da

SI ITA a te. a ¶ Qui promittit quanto minus à Titio exigetur, ſi nihil exigatur ſolidũ debet, quia dictio hæc minus, ex mente cõtrahentiũ uim cõparationis amittit, & perinde eſt, ac ſi promiſiſſet, etiã ſi nihil à Titio ha

tio haberi poterit, quod etiam superius à nobis tractatũ est. Hinc est quod cũ Iustinianus cõstituerit cõiugẽ inopem cõiugi locupleti in quartã partẽ bonorũ succedere siue plures siue minus, filij fuerint, interpretabimur cõstitutioni locũ esse, quãuis filij nulli adsint, quoniã dictio illa minus, etiã ad nihilũ referri põt[a]*: idq; Alex. & Ias. probant. Sed & Bal. cũ cõstitutũ esset, ut qui centũ libris cẽserẽtur soluãt decem, qui minus, soluãt quinq;, etiã eũ quinq; debiturũ scripsit, cuius census esset nullus*[b]*. Cæterum quãuis hæc interpretatio admittatur proprie, tamen cõparatiuũ nomẽ naturã suã seruat, & positiuo cõfertur, & de eadẽ specie intelligitur. Quapropter cũ lex uerberantẽ multa x. aureorũ afficeret, uulnerantẽ maiore, arbitrio iudicis: Respõsum est, nõ posse iudicẽ aliam quã pecuniariã pœnam pro uulnere indicere. Comparatiuum enim maiore ratione multæ collationem facit*[c]*: idq; Cy. Bal. Ias. scripserunt.*

re spõdes? Nõ solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero consecutus, totũ debeas[b] quod Titius debuerit.

a authen. præterea. in fin. C. vnde vit.

b l. ß. supra ß cer. pet.

c l. vbi. de verbo. obli.

b ¶ DEBEAS. *Is enim, puta Seius, qui in subsidium promisit, uidetur sub conditione debere*[d]*, quatenus à Titio consequi non potero, & ideo proprie fideiussor non est, & ante euentum conditionis, id est priusquàm constet à Titio me non posse consequi: utiliter cum eo agi nõ potest. Arbitror tamẽ posse me ab eo totũ petere, dum tempore accepti iudicij, id est quo lis cõtestatur, excussionẽ fieri procurem, & per iudicis interlocutionẽ declarari, quatenus Titius soluendo sit: nam quanto minus*

d l. x. de verb. obli.

ſoluendo erit, tanto petitionẽ totius, prius præſtitam moderabor. idq; à Seio cõſequar: nec ideo in aliquo puniar, quòd à principio plus petierim: quã ſentẽtiã Celſus probat[c]: *licet in uulgatis codicibus cũ prius legeretur, tãto minus poſtea petere poſſũ: additũ exiſtimẽ: à Titio: & inde maxima inter doctores altercatio orta ſit.*

c l. ſi. ſ. ſi cer. pe.

TERENT. CLEMENS LIB. V. AD L. IVL. ET PAPIAM.

LEX CLI.

DElata hæreditas[a] intel

DELATA *hæreditas.* a ¶ *Vt adire hæreditatẽ quiſquã poſſit, neceſſariũ eſt eũ ſcire hæreditatẽ ſibi delatam, & delationis cauſam. Et ideo ſi neſciat teſtatorẽ mortuum uel dubitet de iuribus teſtamẽti, uel quomodo ſit inſtitutus, pure an ſub cõditione, uel an aliquis eum præcedat: itemq; an teſtator iure teſtatus ſit, uel ex qua cauſa ſibi hæreditas deferatur, ex teſtamẽto, an ab inteſtato, uel ex quota parte ſit hæres*[a], *ſuus'ne & neceſſarius an uolũtarius, adire nõ poteſt, quapropter nec repudiare. Explicat igitur Iuriſconſultus quæ dicatur delata hæreditas, & proprie ſic dici arbitratur, qñ eam hæres adire põt, ita quod nihil neq; ex parte hæreditatis, neq; ex parte hæredis impedit, quominus eã conſequi poſſit. Quod ſi aliquid impediat ex perſona ipſius hæredis, puta quia ignoret, huic proprie hæreditas, ut quidã exiſtimãt, nõ dicitur delata. Hinc eſt quod furioſo nõ dicimus delatã*[b], *large tamẽ accipiẽdo ſecus eſt. Hincq; dubitatũ fuit, ſi lex municipalis hæreditatem delatam in quẽcunq; ſucceſſorẽ tranſmitti mãdet, an ea trãſmittatur quã quis ſibi*

a l. is poteſt. de acq. hære.

b l. j. §. furioſ. ſ. de ſucceſ. edic.

ſibi delatam fuiſſe ignorauit? Aliqui negãt [c]*, ſed Alex.* [d] *& pleriq; aiunt, quibus ego accedo, & quamuis hæres ignoret, hæreditatem proprie delatam dici arbitror: poteſt enim eam quis adeundo conſequi* [e]*: quod in dubitãte non procedit. Quapropter & infanti proprie dicitur delata* [f]*, qui quamuis in præſentia ius ſuũ ignoret, tamen præſumitur quod factus adultior ſciet: at furioſus nec ſcit, nec ſciturus præſumitur, unde illi non pleno iure, ſed miſerationis cauſa ratione fructuum prouidetur* [g]*.*

c Math. nota/bi. 194.
d Alex. d. l. is poteſt.
e l. pantonius. eo. tit.
f l. ſi infanti. C. de iu. del.
g l. j. ſupra. de bo. poſ. in f. fur.

ligitur, quam quis poſſit adeundo conſequi [b].

b ¶ CONSEQVI. *Et repudiãdo amittere. Sed cur nõdum delatæ hæreditatis repudiatio nõ ualet* [h]*, cũ facilius uideatur ſpem ipſam à nobis ſegregare, quàm ius ſemel quæſitũ? Alcia. reſpõdet, eũ qui repudiat, nihil iuris ſibi acquirere, nec in aliũ trãſferre, nec enim trãſferre poteſt, quod ipſe adhuc nõ acquiſiuit* [i]*: & ideo quamuis pendẽte cõditione repudiauerit, nihilominus lex ei ius defert, ſed qñ iure delato repudiat, ſubit incõtinenti qui gradu proximus eſt, unde qui repudiauit, excluditur, pendente uero cõditione nemo ſubit, cum interim uocetur nemo: quod ſi quis ius futurũ pacto remiſit, uel in iudicio publicæ perſonæ abſentis nomine acceptãti renunciauit, licet nihilominus lex ei hæreditatẽ legatum'ue deferat, ex pacto tamen nõ agnoſcere id lucrum tenetur, ſi modo paciſcẽtis intereſt, & in hoc Rapha. Pau. Iaſ. cõſenſerũt* [k]*. Sed unde eſt, quod decretalẽ bonorũ poſſeßionẽ repudiari nõ poſſe lex ait* [l]*, quoniam antequã decreta ſit, non eſt dela*

h l. is q hæres. de acq. hær.
i l. fuit. eo. tit.
k d. l. is qui.
l l. j. de ſucceſ. edic.

delata, postquā autē decreta est, sero repudiatur, quod iam acquisitum est? Cum enim id sit delatū, quod adeundo possumus cōsequi, si in casu à lege permisso decretalē petam, cū eam consequi possim, cur delata dici nō debet? Et si cōmunem sententiam sequamur, qua traditum est, eandem bonorum possessionem antequam decreta sit dici edictalem, post vero decretalem. Non uideo quid respon deri elegāter posit, sed existimo edictales bonorum possess. esse quas ordinarias uocamus, & quæ ius tribuūt, decretales uero extraordinarias, quæ sunt facti, ut Carboniana, & quæ uētris nomine, uel litis instituendæ gratia [m]: itemq; quæ furioso decernitur, nā ut demus etiam in ordinarijs hoc iure decretum necessarium fuisse, solæ tamen extraordinariæ decretales dictæ sunt, quoniam hæ potißimum à decreto pendent: priores enim etiam antequam concedantur aliquid sunt, & ius in se cōtinent, quo defuncti persona repræsentatur, sed posteriores omnem substantiam ex prætoris decreto accipiunt, & eodē momento oriuntur: petentiq; acquiruntur: non ergo ante decretum potest dici ius aliquod delatum esse, cum ius nullum adhuc ortum sit, sed speremus ut ex decreto prodeat.

m l. ij. §. si qs ex libe. ad Tertul.

CAIVS LIB. X. AD LEGEM. IVL. ET PAPIAM.

LEX CLII.

Hominis appellatione

HOMINIS. Homo commune nomen est, & tam masculum quàm fœminam cōtinet, idq; exemplo Græci sermonis, ἄνθρωπος, nam & Hebræi Adam, quo nomi

nomine terra natum hominem significant, ad utrunque sexum referunt, ut habetur Geneseos V. Creauit eos, & benedixit illis, & uocauit nomen eorum Adam. Ridiculi uero sunt antiquiores Græci, dum nescio quem Adamum finxerunt Cæli & Terræ filium, qui Adameæ regioni nomen dederit, ut apud Stephanum περὶ πόλεων legere est. Dicitur autem homo siue ab humo, ut Varro existimauit: siue à concordia, ἀπὸ τῆς ὁμονοίας, quod nullum animal sit socialius. Et hinc apparet, legem quæ de hominibus loquitur, etiam de fœminis accipiendam esse, & quidem proprie[a]*, quod arbitratur Barto. etiam si articulus quis præponatur. In qua tamen re dubito, moueorq; exemplo Græcorum, qui per articulos ὁ & ἡ sexum distinguunt. Illud constat, cum hominem dicimus, quemcunque contineri, non solum siue masculus siue fœmina sit, sed siue liber siue seruus, siue pubes siue impubes*[b]*. Sed an is qui in utero est, homo dicatur*[c]*? Et constat non dici. expectari igitur lex iubet postquàm natus est, & in terram ceciderit*[d]*, quæ uerba ex antiquorum consuetudine interpretari debemus. Siquidem solebant ueteres ubi quis natus esset, nudum protinus in terra statuere, opemq; Deum inuocare, ut nascenti auxilio essent: cuius rei meminit Augustinus Ciuitatis diuinæ Libro IIII. Et Plinius Libro VII. Macrobiusq;. Hinc Statius: Tellure cadentem Excepi, fouiq; sinu.*

tam fœminam, quam masculum contineri non dubitatur.

a l.j. supra eo.

b l.iij. §.j. de lib. ho. exhib.

c l. cum iter. de fid. lib.

d l. pen C. de posth. hær.

Partus i utero exi stens an et qn pro nato habeatur.

INTELLIGENDUS. Qui in utero est, in sui fauorē pro nato habetur, idq; per fictionē legis, quæ licet per naturā impoßibile sit ante septimum mensem eum nasci, et uiuere, hoc fingit: ut omnino uerū non sit quod uulgò traditur, legem nunquàm fingere impoßibilia, fingit enim dum subsit æquitas. Igitur si auus cuilibet nepoti, qui tempore mortis suæ uiuat, centum relinquat, etiā eū qui in utero est admitti, Dynus respōdit. Qui enim in utero est, cum de suo commodo agitur, natus existimatur. Quod tamen semper non procedit, ueluti cum damnum nullum partui infertur, si natiuitas expectetur. Cur enim lex fingat, cum necessaria nulla causa hoc suadet? & ideo posthumo nō confertur[a], ante quam sit natus: item ad partē hæreditatis interim nō admittitur[b]: nec præteritus rumpit testamentum[c], neq; interim suus est hæres, nā & propter incertitudinem his in casibus aliud constitui non potuit. Cæterum & si decretum sit, in demortuorum decurionum locum filios subrogari[d], Oldradus existimauit eius qui in utero sit rationem non habendam, cum huiusmodi fictio ad id trahi non debet, quod iure statuti uel consuetudinis defertur. Sed id ego uix probo, nisi protimus uel sine dilatione subrogandū lex diceret. Cū enim appareat moram ullam

TERENT. CLEMENS LIB. XII. AD LEG. IVL. PAPIAM. LEX CLIIII.

INtelligendus est mortis tempore fuisse qui in vtero relictus est.

a l. 8. supra de col.

b l. antiqui. de peti. hær.

c Iaf. l. posthumo. C. de cō tra. tab.

d Alb. in. l. pe. C. de aduo. di. iud.

ullam fieri non debere, haudquaquam uidetur interim infantis natiuitas expectāda, sed & si uerba legis partui non conueniunt, ut quia de homine loquantur, tunc de eo non intelligemus, si tamen eiusmodi sit lex quæ ex ficta interpretatione extēdi nequeat, ueluti si sancitum sit hominis occisorē decollari: cōstat enim qui prægnantem abortire fecerit, ea lege non puniri: quoniā ut supra quoq; diximus: hominis appellatione qui in utero est non comprehenditur: Homo nō dicit q est in utero.

MARCELLVS
LIBRO I.

MILLE passus[a], nō à mu-

LEX CLIIII.

quod in hac specie ea quoq; ratione obseruandū est, quoniam hic de eius commodo directe non tractatur, & in hoc omnes consentiunt[e]. Illud quoq; certum est, in computatione annorum, eius temporis calculum non duci, quo quis in utero fuit, etiam si eius utilitas hoc suaderet, ab hominis enim ortu solemus annos numerare, idq; & Bald. prodidit[f]. Verum & quamuis dubitetur, an contra infantem ipso iure currat præscriptio, dubium non est, aduersus eum qui in utero est usucapionem procedere[g], licet restitutionem prætor polliceatur. Cæterum & si mater prægnans apud hostes enixa sit, nec infans reuersus sit, non uidetur in utero tempore captiuitatis fuisse, nec aliquod legis Corneliæ caput ei patrocinabitur, ne bis in eadem specie fingere lex uideatur.

e Feli. c. si, cut. de hom.

f c. cū in cunctis. de elec.

g l. etiam. ij. de min.

MILLE PASSVS. a ¶ *Vt sciamus qua longitudine sit passus, præfari nos oportet mensu-*

 rarum

rarum aliqua nomina, ex quibus minima est Digiti, *quorum quatuor* Palmum *conficiunt,* XVI. Pedem. *Est autem pes tanquam as in numeris, & ideo dimidius pes Semis etiam uulgò appellatur, quantum uidelicet pugno extensoq; pollice metimur. Sicut* Spithama *uox Græca, quæ & ipsa uulgò seruat nomen, quãtum extensis articulis à minimo ad pollicem amplecti possumus: Latinæ* Dodrans *dicitur, & palmus maior quibusdam: at* Cubitus *sesquipedalis est,* Gressus *uero duos pedes & Semissem continet:* Passus *quinque pedes, sic dictus, quod paßis, id est dilatatis brachijs & manibus hãc dimensionem conficiamus.* Vlna *(sic enim* Orgyiam *interpretor) sex pedibus, ut* Herodotus *scripsit, constat:* Pertica *duos passus in se habet, hoc est pedes decem, unde & decempeda dicitur:* Plethrum *pedes centũ:* Iugerum *longitudine pedibus ducentis quadraginta, in latitudinem dimidio minus conficitur, duosq; in se* Actus *cõtinet:* Stadium *passus centum uigintiquinque habet, qui sunt plus paulò pedes sexcenti:* Diaulus *duo sunt stadia:* Miliarium *sunt mille passus, hoc est stadia octo:* Dolichus *stadiorum est duodecim:* Leuca *dicto est* Gallica, *cuius tamẽ* Amianus Marcellinus *meminit, mille & quingentos etiã ipsa passus habet, ut* Antoninus *in itinerario ostendit, licet plerisq; in locis sit amplior:* Parasanga *uocabulum* Persarum, *triginta cẽsetur stadijs, quæ mẽsura paulò minor est miliario Germanico:* Schœnus *apud Aegyptios sexaginta est stadiorum:* Stathmus, *id est mãsio, miliaria habet uigintiocto semis, huius in authenticis*[a] *mentio*

a §. si igitur. in authẽ. vt om. obe.

mentio habetur. Est & uulgaris uox Mansum, qua tantum agri significatur, quantum singulis annis par boum arare colereq; potest [b]. b c.j.de cẽsib.

b ¶ VRBIS. Quapropter cum præfectus urbis, de his quæ intra centesimum lapidem perpetrata sint [c], cognoscat, inibitur computatio à cõtinẽtibus, quod & in dubio semper seruandum est: alioquin distinguimus quemadmodum concepta sint uerba, ut si prohibiti sint ciues capras retinere prope urbẽ, cõputetur à muris, si prope Romã à continentibus, ut plerique hic sentiunt. c l.j. §.cum vrbem. de offi. præf.

ro vrbis[b], sed à cõtinẽtibus ædificijs numerandi sunt.

LICINIVS RVPHIN. LIBRO VII. REGVLARVM.

LEX CLV.

Proximi appellatione, etiam ille continetur, qui solus est.

PROXIMI. Quemadmodum proximus intelligatur qui solus est, supra à nobis tractatum est: sed dubiũ est, cum lex agnato proximo hæreditatem deferat, an necesse habeat eam qualitatem probare, is qui se hæredem asserit? Et si non possideat, aliusq; agnatus ei cõtradicat, non est dubiũ probari debere: quod si in iudicio alius agnatus non appareat, durũ esset, si eum ad id cogeremus, ut probaret, neminẽ quàm ipse sit, defuncto propinquiorem esse: idq; Cornæo[a] placuit, cui & nos assentimus: cum proximus sit, ut hic dicitur, qui solus est, eumq; præsumamus solum, cuius socij nulli appareant: cum uerisimile sit, ad lucri partem omnes a consil. 194. in.iiij.

omnes conuolaturos si extarent. Terent. in Phorm. At si talentûm rem reliquisset decem, primus esses, memoriter progeniem uestram usq; ab auo atq; atauo proferens. Hinc & prouerbiale apud Græcos carmen:

τῶν ἐντυχόντων πάντες εἰσὶ συγγενεῖς.

Omnes uirorum diuitum sunt proximi.

Sufficit igitur si intra eum gradũ esse se probauerit, unde legitimos prætor uocat, idq; & Alexand. probat[b]: hunc enim esse proximũ agnatum censebimus. Cæterum hic superest uidere, & quæ prima sit huius uocis significatio, & cõstat à propè fieri proximum, & ideo uox est ualde generalis: unde uicinus proximus dicitur, & amicus transfertur & ad sanguinis iura, & proximi, tam agnati quàm cognati dicuntur: in usu autẽ magis est, ut cum ius proximitatis dicimus, de cognatione specialiter intelligamus[c]: quo sensu etiã qui ante se aliquẽ habent, nihilominus proximi dicuntur: quod eius constitutionis exemplo apparet, qua traditur, proximis necessarijsq; personis solummodo deferri copiam de adulterio accusandi[d]: non enim dubium est licere patruo accusare, licet frater extet. Itemq; cum legatum rei alienæ ab ignorante factum, traditur non ualere, nisi proximæ personæ relictum sit[e]: intelligemus proximam, etiam qua aliquis prior in gradu sit. Addidit Baldus[f] hoc differre proximum à consorte, quòd proximus per consanguinitatem dicitur, consors socius est, & dominij particeps. Sed ego à peritioribus intellexi, consortem eiusdem sortis & conditionis hominem significare, sed ex subiecta materia aliter atque aliter μεταφορικῶς accipi.

b In l. is põt. de acq. hær.

c l. ad testati. C. de le. hæ.

d l. quæuis a/dulter. C. de adul.

e l. cũ rem. C. de leg.

f Bal. l. dudũ. C. de cõtra. empt.

MAIORE. *Interpretatur hic Iurisconsultus interdictum, quo cauebatur, utrobi quis maiore parte anni fuisset, ibi & maneret: ostenditq; maiorem partem anni intelligi, respectu possessiõis aduersarij: hodie tamẽ hoc in interdicto id solũ attẽdimus, utrobi litis cõtestatæ tempore ea res sit* [a], *de cuius possessione litigatur: idq; exemplo interdicti uti possidetis, exæquata enim hæc sunt.* a ¶ sed hodie. Instit. de interd.

IDEM LIB. X. REGVL.

LEX CLVI.

Maiore parte anni possedisse qs intelligitur etiã si duobus mẽsibus possederit, si mõ aduersarius eius aut paucioribus, aut diebus nullis possederit.

AELIVS GALLVS. De verb. quæ ad ius pertinent significatione.

LEX CLVII.

Quantũ ad iuris pertinet largã significationẽ, paries est, siue murus [a], *Eadem autem ratione dicimus, utrobi, utro in loco: quà alibi, alio in loco: & inibi, in eo loco: necubi, ne quo in loco: & sicubi, si quo in loco. Ouidius: Sicubi Colchorum Minyis regina uacaui.*

Ita enim censeo legendum.

Nuncubi, num quo in loco. Terentius in Eunucho: Nuncubi meam benignitatem sensisti in te claudier? Concisa autem sunt hæc ex dictione alicubi, ut etiam Vallæ placere uideo.

QVANTVM. *a* ¶ *Murus proprie dicitur publicus qui urbem munit, & mœnia continet: improprie hic uidetur accipi de priuato ædificio, quod paries*

paries dicitur: quo sensus aduersus Vallæ traditionẽ, etiã Cornel. Tacitus lib. xv. utitur. Ostẽdit autẽ Iurisconsultus parietẽ esse etiã maceriam, sic appellatur paries sine calce alia'ue cõpactione formatus. Erant autem parietũ uaria genera, lateritij, lapidei, cæmentitij, testacei, cratitij. Fuerãt Lateritij ex lateribus durißimæ soliditatis, utpote q crudi sub sole diutius permanserant, ut exiccarẽtur. Testacei ex latere cocto, qui etiam nũc sunt in usu: Cæmẽtitij fiunt ex temere cõiectis lapidibus calceq; commixtis, & imbricum modo hærentibus: Cratitij, quos cõcratitios Papin.[a] appellat, ligneis cratibus insertis fiebãt, seu asseribus arrectis trãsuersisq; in modum cratis, uocanturq; alio nomine intergeriui, ut etiam Festus ostẽdit, quod uidelicet uicinorũ cœnacula his dirimerentur, quod diffusius explicat M. Vitruuius.

siue maceria est. Item via [b] est, siue semita, siue iter est.

a l. si fratres. supra ꝑ so.

b Insti. de ser. in prin.

[b] ¶ VI A. Cum de priuata uia loquimur, quatenus seruitutis species est[b], ab itinere actuq; distat, quæ doctrina ex uocabulorum etymo accipitur. Iter enim ab eundo dictum est, & ideo iter ius est eundi hominis. Actus ab agẽdo, unde ius iumentum agendi actus est. Via à uehendo, & ideo ius in se cõtinet etiã uehiculum ducendi, tametsi & qui habet actũ, in consequentiam iumentorum etiam uehiculum adducere poßit. Sanè lege XII. tabul. ea mensura uiam confici traditum est, ut in porrecto pedũ octo esset, in anfractu XVI. cuius dimidiũ actui tributum est. Quum uero de seruitute nõ accipitur, aliter uiam intelligimus, cõtinetq; nõ solum iter, sed etiã semitam: hoc autem

temi distat iter à semita, quod iter latius est, semita angustior, & quidã quasi callis. Videtur etiã iter proprie dici de uia publica, quæ populo debetur: quod ex Iulio Frontino lib. de colonijs Italicis intelligi potest, quo sensu semitam tramitẽ priuatũ interpretabimur. Græci ἀτραπὸν dicunt, unde parœmia cuius Eustathius Odis. N. meminit ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀτραπὸν ζητεῖς. Cũ præsto uia sit, tu requiris semitã. Plaut. in Curcul. Semitã accipere uidetur pro ea uiæ parte, per quã incedũt homines, in cuius medio agũtur currus & iumẽta: quapropter apud eũ parasitus minatur se facturũ, ut obuij capite sistãt in uiã de semita. Mar. Seruius in IIII. Aeneidos cõmentario aliter explicat, nimirũ ut semita sit semis uia, uia actus dimidius, qua poßit ire uehiculũ, actũ autẽ duo capere propter euntiũ & uenientiũ uehiculorum occursum, in qua re dissentit à Iuriscõsultis [c]. *Sunt autẽ uiarũ aliæ* βασιλικαὶ, *quas cõsulares uocãt, aliæ uicinales, quæ ad uicos ducũt, & ex his utraq; publica est: sicut priuatarum duplex quoq; est species, Agrariæ, & quæ ad seruitutes spectãt. Sed dubiũ est, uia publica ad quẽ pertineat? Et extat relatum esse de regalibus* [d], *& ideo uideretur in simplici conceßione castri eam non transferri. At alibi creberrime proditur ad ciuitates pertinere* [e], *& idcirco licere decurionibus lata lege eam in priuatum redigere. Ipse censeo uiæ publicæ securitatem ad principem specialiter pertinere, eius fundum ad municipes, iurisdictionẽ uero ad eũ cui castrũ ipsũ cõcessum est. Et ideo si qs in uia publica deliquerit, posse suppliciũ de eo sumere quẽcunq;*

c l. ij. ne quid in loc. pub.

d c. j. quæ sint reg.

e Bar. l. continuus § cum quis. dever. obli.

quemcunq;, cui ex generali principis concessione hoc competat: & ita quidam ex antiquis senserunt, & ego ex facto consultus, respondi.

IN VSV. Orationum alia est particularis, ut cum signũ particulare præponitur, quale est quidã, aliquis, unus: Alia singularis, ut si nomen proprium ei inseratur: Alia est indefinita, ut cui nullus terminus præpositus ẽ, unde eius significatio ualde ambigua est par ticulariter'ne, an in uniuersum accipienda sit. Et cum ex proferentis mente id pendeat, eã ex subiecto argumẽto con ijciemus. Cõstat autem necessario huiusmodi sermonẽ uniuersalẽ sensum non accipere, & idcirco in testimonijs nõ fiet hæc interpretatio[a] sed potius aduersus eũ qui produxit, ut nõ probatum sit, intelligemus[b]. In legibus autem nõ ita est, & ideo in his indefinita æquipollet uniuersali, cũ legum natura sit, ut de uniuersis cõstituantur. Sed & si lex uelit homicidam summo supplicio affici, nisi ab herede pacem impetrauerit omniũ consensum, si plu

CELSVS LI. XXXV DIGESTORVM.

LEX CLVIII.

IN vsu iuris frequẽter vti nos, Cassellius ait, singulari appellatione, cũ plura generis eiusdẽ significare velimus, nã multũ hominem venisse Romã, & piscẽ vilẽ esse dicimus. Itẽ in stipulãdo, satis habemus hæredi caueare si ea res secundũ me hæredem'ue meũ iudicata erit. Et rursus, quod ob eã rẽ te hæredẽ'ue tuũ: nempe æque si plures hæredes sint, continentur stipulatione.

a l. nõ hoc vbi Ias. C. vnde leg.

b Bar. l. si pluribus, de leg. 2. dj.

si plures adsint, requiri existimo: idq; frequẽtius receptũ mihi uidetur.[c] *At in dispositionibus hominũ nõ æquipollet, nisi uerba ex sui natura generalitatẽ quandam significent, ut piscis, aurum, argentum, lana: idẽ in hærede ex communi usu loquẽdi, cũ enim plures sunt hæredes, hæc dictio hæres uni soli omnino nõ cõuenit*[d], *cũ insolidũ non sit hæres, sed unà cũ alijs admittatur, meritò inualuit usus, ut de omnibus intelligeretur: sed & si hæres indiffinite prohibitus sit ne alienet, existimauerũt plerique, de omnibus successoribus actum uideri, si tamen generale id nomen certis finibus contineretur, ut homo particulariter potius propter sermonis proprietatem intelligeremus, & mediocris posset accipi*[e]. *In dispositione quoq; ipsi proferenti fauorabili uerisimile est tali sermone eum uniuersaliter prouidisse, ut cum pater filium suum se instituere, uel filio tutores dare professus est*[f]: *quod si pluraliter id nominus proferat, tũc uniuersaliter, & ideo collectiue, semper accipitur, ut si filios exhæredare se dicat, uel cognatis legare*[g].

c l.iij. §. cato. de verb. ob.

d Bar. l. Lucius §. Super. de leg. iij.

e l. legato. general. de leg. j.

f l. si qs ita de testa. tut.

g Raph. d. l. si pluribus.

VLPIA. LIB. I. AD S.C.

LEX CLIX.

ETiam aureos nummos æs dicimus.

ETIAM Aureos. *Aes separata ab auro argentoq; metalli species est, apud antiquißimos quoque prius in usu quã ferrum, ut Hesiodi Poëte carmẽ indicat: unde et pecunia solo ære cudi cœpta est, hincq; paulatim factum est, ut qualiscunque pecunia, æris appellatione comprenderetur: ideq; in transalpina Gallia de argẽto: qualẽcunque*

soluendo erit, tanto petitionē totius, prius præstitam moderabor. idq; à Seio cōsequar: nec ideo in aliquo puniar, quòd à principio plus petierim: quā sentētiā Celsus probat[c]: licet in uulgatis codicibus cū prius legeretur, tāto minus postea petere poßū: additū existimē: à Titio: & inde maxima inter doctores altercatio orta sit.

c l. si. §. cer. pe.

TERENT. CLEMENS LIB. V. AD L. IVL. ET PAPIAM.

DLEX CLI.

Delata hæreditas[a] intel

Delata hæreditas. a ¶ Vt adire hæreditatē quisquā poßit, necessariū est eū scire hæreditatē sibi delatam, & delationis causam. Et ideo si nesciat testatorē mortuum uel dubitet de iuribus testamēti, uel quomodo sit institutus, pure an sub cōditione, uel an aliquis eum præcedat: itemq; an testator iure testatus sit, uel ex qua causa sibi hæreditas deferatur, ex testamēto, an ab intestato, uel ex quota parte sit hæres[a], suus'ne & necessarius an uolūtarius, adire nō potest, quapropter nec repudiare. Explicat igitur Iurisconsultus quæ dicatur delata hæreditas, & proprie sic dici arbitratur, qū eam hæres adire pōt, ita quod nihil neq; ex parte hæreditatis, neq; ex parte hæredis impedit, quominus eā consequi poßit. Quod si aliquid impediat ex persona ipsius hæredis, puta quia ignoret, huic proprie hæreditas, ut quidā existimāt, nō dicitur delata. Hinc est quod furioso nō dicimus delatā[b], large tamē accipiēdo secus est. Hincq; dubitatū fuit, si lex municipalis hæreditatem delatam in quēcunq; successorē transmitti mādet, an ea trāsmittatur quā quis sibi

a l. is potest. de acq. hære.

b l. §. furioso. de succes. edic.

ſibi delatam fuiſſe ignorauit? Aliqui negăt [c], *ſed Alex.* [d] *& pleriq; aiunt, quibus ego accedo, & quamuis hæres ignoret, hæreditatem proprie delatam dici arbitror: poteſt enim eam quis adeundo conſequi* [e]: *quod in dubitãte non procedit. Quapropter & infanti proprie dicitur delata* [f], *qui quamuis in præſentia ius ſuũ ignoret, tamen præſumitur quod factus adultior ſciet: at furioſus nec ſcit, nec ſciturus præſumitur, unde illi non pleno iure, ſed miſerationis cauſa ratione fructuum prouidetur* [g].

ligitur, quam quis poſſit adeundo conſequi [b].

c Math. notabi. 194.
d Alex. d. l. is poteſt.
e l. pantonius. eo. tit.
f l. ſi infanti. C. de iu. del.
g l. j. ſupra. de bo. poſ. in ſi fur.

b ¶ CONSEQVI. *Et repudiãdo amittere. Sed cur nõdum delatæ hæreditatis repudiatio nõ ualet* [h], *cũ facilius uideatur ſpem ipſam à nobis ſegregare, quàm ius ſemel quæſitũ? Alcia. reſpõdet, eũ qui repudiat, nihil iuris ſibi acquirere, nec in aliũ trãsferre, nec enim trãsferre poteſt, quod ipſe adhuc nõ acquiſiuit* [i]: *& ideo quamuis pendẽte cõditione repudiauerit, nihilominus lex ei ius defert, ſed qñ iure delato repudiat, ſubit incõtinenti qui gradu proximus eſt, unde qui repudiauit, excluditur, pendente uero cõditione nemo ſubit, cum interim uocetur nemo: quod ſi quis ius futurũ pacto remiſit, uel in iudicio publicæ perſonæ abſentis nomine acceptãti renunciauit, licet nihilominus lex ei hæreditatẽ legatum'ue deferat, ex pacto tamen nõ agnoſcere id lucrum tenetur, ſi modo paciſcẽtis intereſt, & in hoc* Rapha. Pau. Iaſ. *cõſenſerũt* [k]. *Sed unde eſt, quod decretalẽ bonorũ poſſeßionẽ repudiari nõ poſſe lex ait* [l], *quoniam antequã decreta ſit, non eſt*

h l. is q hæres. de acq. hær.
i l. fuit. eo. tit.
k d. l. is qui.
l l. j. de ſucceſ. edic.

V 3 dela

delata, postquã autẽ decreta est, sero repudiatur, quod iam acquisitum est? Cum enim id sit delatũ, quod adeundo possumus cõsequi, si in casu à lege permisso decretalẽ petam, cũ eam consequi poßim, cur delata dici nõ debet? Et si cõmunem sententiam sequamur, qua traditum est, eandem bonorum posseßionem antequam decreta sit dici edictalem, post uero decretalem. Non uideo quid respon deri elegãter poßit, sed existimo edictales bonorum posses. esse quas ordinarias uocamus, & quæ ius tribuũt, decretales uero extraordinarias, quæ sunt facti, ut Carboniana, & quæ uẽtris nomine, uel litis instituendæ gratia [m]: itemq; quæ furioso decernitur, nã ut demus etiam in ordinarijs hoc iure decretum necessarium fuisse, solæ tamen extraordinariæ decretales dictæ sunt, quoniam hæ potißimum à decreto pendent: priores enim etiam antequam concedantur aliquid sunt, & ius in se cõtinent, quo defuncti persona repræsentatur, sed posteriores omnem substantiam ex prætoris decreto accipiunt, & eodẽ momento oriuntur: petentiq; acquiruntur: non ergo ante decretum potest dici ius aliquod delatum esse, cum ius nullum adhuc ortum sit, sed speremus ut ex decreto prodeat.

m l. ij. §. si qs ex libe. ad Tertul.

CAIVS LIB. X. AD LEGEM. IVL. ET PAPIAM.

LEX CLII.

Hominis appellatione

Hominis. Homo commune nomen est, & tam masculum quàm fœminam cõtinet, idq; exemplo Græci sermonis, ἄνθρωπος, nam & Hebræi Adam, quo nomi

nomine terra natum hominem significant, ad utrunque sexum referunt, ut habetur Genefeos V. Creauit eos, & benedixit illis, & uocauit nomen eorum Adam. Ridiculi uero sunt antiquiores Græci, dum nescio quem Adamum finxerunt Cæli & Terræ filium, qui Adameæ regioni nomen dederit, ut apud Stephanum περὶ πόλεων legere est. Dicitur autem homo siue ab humo, ut Varro existimauit: siue à concordia, ἀπὸ τῆς ὁμονοίας, quod nullum animal sit socialius. Et hinc apparet, legem quæ de hominibus loquitur, etiam de fœminis accipiendam esse, & quidem proprie[a], *quod arbitratur* Barto. *etiam si articulus quis præponatur. In qua tamen re dubito, moueorq; exemplo Græcorum, qui per articulos ὁ & ἡ sexum distinguunt. Illud constat, cum hominem dicimus, quemcunque contineri, non solum siue masculus siue fœmina sit, sed siue liber siue seruus, siue pubes siue impubes*[b]. *Sed an is qui in utero est, homo dicatur*[c]? Et *constat non dici. expectari igitur lex iubet postquàm natus est, & in terram ceciderit*[d], *quæ uerba ex antiquorum consuetudine interpretari debemus. Siquidem solebant ueteres ubi quis natus esset, nudum protinus in terra statuere, opemq; Deûm inuocare, ut nascenti auxilio essent: cuius rei meminit Augustinus Ciuitatis diuinæ Libro* IIII. *Et Plinius Libro* VII. *Macrobiusq;. Hinc Statius: Tellure cadentem Excepi, fouiq; sinu.*

tam fœminam, quam masculum contineri non dubitatur.

a l.j.supra eo.

b l.iij.§.j.de lib.ho. exhi.

c l.cum iter. de fid.lib.

d l.pen C.de posth.hær.

Partus in utero existens an et quando pro nato habeatur.

INTELLIGENDVS. Qui in utero est, in sui fauorē pro nato habetur, idq; per fictionē legis, quæ licet per naturā impoßibile sit ante septimum mensem eum nasci, et uiuere, hoc fingit: ut omnino uerū non sit quod uulgò traditur, legem nunquàm fingere impoßibilia, fingit enim dum subsit æquitas. Igitur si auus cuilibet nepoti, qui tempore mortis suæ uiuat, centum relinquat, etiā eū qui in utero est admitti, Dynus respōdit. Qui enim in utero est, cum de suo commodo agitur, natus existimatur. Quod tamen semper non procedit, ueluti cum damnum nullum partui infertur, si natiuitas expectetur. Cur enim lex fingat, cum necessaria nulla causa hoc suadet? & ideo posthumo nō confertur[a], ante quam sit natus: item ad partē hæreditatis interim nō admittitur[b]: nec præteritus rumpit testamentum[c], neq; interim suus est hæres, nā & propter incertitudinem his in casibus aliud constitui non potuit. Cæterum & si decretum sit, in demortuorum decurionum locum filios subrogari[d], Oldradus existimauit eius qui in utero sit rationem non habendam, cum huiusmodi fictio ad id trahi non debet, quod iure statuti uel consuetudinis defertur. Sed id ego uix probo, nisi protinus uel sine dilatione subrogandū lex diceret. Cū enim appareat moram ullam

a l. fi. supra de col.

b l. antiqui. de peti. hær.

c Iaf. l. posthumo. C. de cōtra. tab.

d Alb. in. l. pe. C. de aduo. di. iud.

TERENT. CLEMENS LIB. XII. AD LEG. IVL. PAPIAM.

LEX CLIIII.

INtelligendus est mortis tempore fuisse qui in vtero relictus est.

ullam fieri non debere, haudquaquam uidetur interim infantis natiuitas expectãda, sed & si uerba legis partui non conueniunt, ut quia de homine loquantur, tunc de eo non intelligemus, si tamen eiusmodi sit lex quæ ex ficta interpretatione extẽdi nequeat, ueluti si sancitum sit hominis occisorẽ decollari: cõstat enim qui prægnantem abortire fecerit, ea lege non puniri: quoniã ut supra quoq; diximus: hominis appellatione qui in utero est non comprehenditur: quod in hac specie ea quoq; ratione obseruandũ est, quoniam hic de eius commodo directe non tractatur, & in hoc omnes consentiunt[c]. Illud quoq; certum est, in computatione annorum, eius temporis calculum non duci, quo quis in utero fuit, etiam si eius utilitas hoc suaderet, ab hominis enim ortu solemus annos numerare, idq; & Bald. prodidit[f]. Verum & quamuis dubitetur, an contra infantem ipso iure currat præscriptio, dubium non est, aduersus eum qui in utero est usucapionem procedere[g], licet restitutionem prætor polliceatur. Cæterum & si mater prægnans apud hostes enixa sit, nec infans reuersus sit, non uidetur in utero tempore captiuitatis fuisse, nec aliquod legis Corneliæ caput ei patrocinabitur, ne bis in eadem specie fingere lex uideatur.

Homo nõ dicit q in utero

c Feli. c. si, cut. de hom.

f c. cũ in cunctis. de elec.

g l. etiam. ij. de min.

MARCELLVS LIBRO I.

LEX CLIIII.

Mille passus[a], nõ à mu-

MILLE PASSVS. a ¶ Vt sciamus qua longitudine sit passus, præfari nos oportet mensu-

mentio habetur. Est & uulgaris uox Mansum, qua tantum agri significatur, quantum singulis annis par boum arare colereq; potest [b]. b c.j.de cēsib.

b ¶VRBIS. *Quapropter cum præfectus urbis, de his quæ intra centesimum lapidem perpetrata sint* [c], *cognoscat, inibitur computatio à cōtinētibus, quod & in dubio semper seruandum est: alioquin distinguimus quemadmodum concepta sint uerba, ut si prohibiti sint ciues capras retinere prope urbē, cōputetur à muris, si prope Romā à continentibus, ut plerique hic sentiunt.* c l.j.§.cum vrbem.de offi. præf.

ro vrbis[b], sed à cōtinētibus ædificijs numerandi sunt.

LICINIVS RVPHIN. LIBRO VII. REGVLARVM.

LEX CLV.

PRoximi appellatione, etiam ille continetur, qui solus est.

PROXIMI. *Quēadmodum proximus intelligatur qui solus est, supra à nobis tractatum est: sed dubiū est, cum lex agnato proximo hæreditatem deferat, an necesse habeat eam qualitatem probare, is qui se hæredem asserit? Et si non poßideat, aliusq; agnatus ei cōtradicat, non est dubiū probari debere: quod si in iudicio alius agnatus non appareat, durū esset, si eum ad id cogeremus, ut probaret, neminē quàm ipse sit, defuncto propinquiorem esse: idq; Cornæo*[a] *placuit, cui & nos assentimus: cum proximus sit, ut hic dicitur, qui solus est, eumq; præsumamus solum, cuius socij nulli appareant: cum uerisimile sit, ad lucri partem* a consil. 194. in.iiij.

omnes

omnes conuolaturos si extarent. Terent. in Phorm. At si talentûm rem reliquisset decem, primus esses, memoriter progeniem uestram usq; ab auo atq; atauo proferens. Hinc & prouerbiale apud Græcos carmen:

τῶν ἐντυχόντων πάντες εἰσὶ συγγενεῖς.

Omnes uirorum diuitum sunt proximi.

Sufficit igitur si intra eum gradũ esse se probauerit, unde legitimos prætor uocat, idq; & Alexand. probat[b]*: hunc enim esse proximũ agnatum censebimus. Cæterum hic superest uidere, & quæ prima sit huius uocis significatio, & cõstat à propè fieri proximum, & ideo uox est ualde generalis: unde uicinus proximus dicitur, & amicus transfertur & ad sanguinis iura, & proximi, tam agnati quàm cognati dicuntur: in usu autẽ magis est, ut cum ius proximitatis dicimus, de cognatione specialiter intelligamus*[c]*: quo sensu etiã qui ante se aliquẽ habent, nihilominus proximi dicuntur: quod eius constitutionis exemplo apparet, qua traditur, proximis necessarijsq; personis solummodo deferri copiam de adulterio accusandi*[d]*: non enim dubium est licere patruo accusare, licet frater extet. Itemq; cum legatum rei alienæ ab ignorante factum, traditur non ualere, nisi proximæ personæ relictum sit*[e]*: intelligemus proximam, etiam qua aliquis prior in gradu sit. Addidit Baldus*[f] *hoc differre proximum à consorte, quòd proximus per consanguinitatem dicitur, consors socius est, & dominij particeps. Sed ego à peritioribus intellexi, consortem eiusdem sortis & conditionis hominem significare, sed ex subiecta materia aliter atque aliter μεταφορικῶς accipi.*

b In l. is põt. de acq. hær.

c l. ad testati. C. de le. hæ.

d l. quiuis adulter, C. de adul.

e l. cũ rem. C. de leg.

f Bal. l. dudũ. C. de cõtra. empt.

Maio

MAIORE. *Interpretatur hic Iurisconsultus interdictum, quo cauebatur, utrobi quis maiore parte anni fuisset, ibi & maneret: ostenditq; maiorem partem anni intelligi, respectu possessiõis aduersarij: hodie tamẽ hoc in interdicto id solũ attẽdimus, utrobi litis cõtestatæ tempore ea res sit* [a], *de cuius possessione litigatur: idq; exemplo interdicti uti possidetis, exaquata enim hæc sunt.* a sed hodie. Instit. de interd.

IDEM LIB. X. REGVL.

LEX CLVI.

Maiore parte anni possedisse qs intelligitur etiã si duobus mẽsibus possederit, si mõ aduersarius eius aut paucioribus, aut diebus nullis possederit.

Eadem autem ratione dicimus, utrobi, utro in loco: qua alibi, alio in loco: & imibi, in eo loco: necubi, ne quo in loco: & sicubi, si quo in loco. Ouidius: Sicubi Colchorum Minyis regina uacaui. Ita enim censeo legendum. Nuncubi, num quò in loco. Terentius in Eunucho: Nuncubi meam benignitatem sensisti in te claudier? Concisa autem sunt hæc ex dictione alicubi, ut etiam Vallæ placere uideo.

AELIVS GALLVS. De verb. quæ ad ius pertinent significatione.

LEX CLVII.

QVantũ ad iuris pertinet largã significationẽ, paries est, siue murus [a],

QVANTVM. a ¶ *Murus proprie dicitur publicus qui urbem munit, & mœnia continet: improprie hic uidetur accipi de priuato ædificio, quod paries*

paries dicitur: quo sensus aduersus Vallæ traditionē, etiā Cornel. Tacitus lib. xv. utitur. Ostēdit autē Iurisconsultus parietē esse etiā maceriam, sic appellatur paries sine calce aliáue cōpactione formatus. Erant autem parietū uaria genera, lateritij, lapidei, cæmentitij, testacei, cratitij. Fuerāt Laterity ex lateribus durißimæ soliditatis, utpote q crudi sub sole diutius per-

siue maceria est. Item via b est, siue semita, siue iter est.

manserant, ut exiccarētur. Testacei ex latere cocto, qui etiam nūc sunt in usu: Cæmētitij fiunt ex temere cōiectis lapidibus calceq; commixtis, & imbricum modo hærentibus: Cratitij, quos cōcratitios Papin.[a] appellat, ligneis cratibus insertis fiebāt, seu asseribus arrectis trāsuersisq; in modum cratis, uocanturq; alio nomine intergeriui, ut etiam Festus ostēdit, quod uidelicet uicinorū cœnacula his dirimerentur, quod diffusius explicat M. Vitruuius.

a l. si fratres. supra ꝑ so.

b Insti. de ser. in prin.

b ¶ VIA. *Cum de priuata uia loquimur, quatenus seruitutis species est[b], ab itinere actuq; distat, quæ doctrina ex uocabulorum etymo accipitur. Iter enim ab eundo dictum est, & ideo iter ius est eundi hominis. Actus ab agēdo, unde ius iumentum agendi actus est. Via à uehendo, & ideo ius in se cōtinet etiā uehiculum ducendi, tametsi & qui habet actū, in consequentiam iumentorum etiam uehiculum adducere poßit. Sanè lege XII. tabul. ea mensura uiam confici traditum est, ut in porrecto pedū octo esset, in anfractu XVI. cuius dimidiū actui tributum est. Quum uero de seruitute nō accipitur, aliter uiam intelligimus, cōtinetq; nō solum iter, sed etiā semitam: hoc autem*

teni distat iter à semita, quod iter latius est, semita angustior, & quidã quasi callis. Videtur etiã iter proprie dici de uia publica, quæ populo debetur: quod ex Iulio Frontino *lib. de colonijs Italicis intelligi potest, quo sensu semitam tramitẽ priuatũ interpretabimur. Græci* ἀτραπὸν *dicunt, unde parœmia cuius* Eustathius Odis. N. *meminit* ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀτραπὸν ζητεῖς. *Cũ præsto uia sit, tu requiris semitã.* Plaut. *in* Curcul. *Semitã accipere uidetur pro ea uiæ parte, per quã incedũt homines, in cuius medio agũtur currus & iumẽta: quapropter apud eũ parasitus minatur se facturũ, ut obuij capite sistãt in uiã de semita.* Mar. Seruius *in* IIII. *Aeneidos cõmentario aliter explicat, nimirũ ut semita sit semis uia, uia actus dimidius, qua poßit ire uehiculũ, actũ autẽ duo capere propter euntiũ & uenientiũ uehiculorum occursum, in qua re dissentit à Iuriscõsultis*[c]. *Sunt autẽ uiarũ aliæ* βασιλικαὶ, *quas cõsulares uocãt, aliæ uicinales, quæ ad uicos ducũt, & ex his utraq; publica est: sicut priuatarum duplex quoq; est species, Agrariæ, & quæ ad seruitutes spectãt. Sed dubiũ est, uia publica ad quẽ pertineat? Et extat relatum esse de regalibus*[d], *& ideo uideretur in simplici conceßione castri eam non transferri. At alibi creberrime proditur ad ciuitates pertinere*[e], *& idcirco licere decurionibus lata lege eam in priuatum redigere. Ipse censeo uiæ publicæ securitatem ad principem specialiter pertinere, eius fundum ad municipes, iurisdi-ctionẽ uero ad eũ cui castrũ ipsũ cõcessum est. Et ideo si qs in uia publica deliquerit, posse suppliciũ de eo sumere quẽcunq;*

c l. ij. ne quid in loc. pub.

d c. j. quæ sint reg.

e Bar. l. continuus § cum quis. dever. oblig.

quemcunq;, cui ex generali principis concessione hoc competat: & ita quidam ex antiquis senserunt, & ego ex facto consultus, respondi.

IN V S V. *Orationum alia est particularis, ut cum signũ particulare præponitur, quale est quidã, aliquis, unus: Alia singularis, ut si nomen proprium ei inseratur: Alia est indefinita, ut cui nullus terminus præpositus ẽ, unde eius significatio ualde ambigua est par ticulariter'ne, an in uniuersum accipienda sit. Et cum ex proferentis mente id pendeat, eã ex subiecto argumẽto con ijciemus. Cõstat autem necessario huiusmodi sermonẽ uniuersalẽ sensum non accipere, & idcirco in testimonijs nõ fiet hæc interpretatio[a] sed potius aduersus eũ qui produxit, ut nõ probatum sit, intelligemus[b]. In legibus autem nõ ita est, & ideo in his indefinita æquipollet uniuersali, cũ legum natura sit, ut de uniuersis cõstituantur. Sed & si lex uelit homicidam summo supplicio affici, nisi ab hærede pacem impetrauerit omniũ consensum, si plu*

CELSVS LI. XXXV DIGESTORVM.

LEX CLVIII.

IN vsu iuris frequẽter vti nos, Cassellius ait, singulari appellatione, cũ plura generis eiusdẽ significare velimus, nã multũ hominem venisse Romã, & piscẽ vilẽ esse dicimus. Itẽ in stipulãdo, satis habemus hæredi cauere si ea res secundũ me hærede m'ue meũ iudicata erit. Et rursus, quod ob eã rẽ te hærede'ue tuũ: nempe æque si plures hæredes sint, continentur stipulatione.

a l. nõ hoc vbi Ias. C. vnde leg.

b Bar. l. si pluribus. de leg. 2. ij.

si plures adsint, requiri existimo: idq; frequẽtius receptũ mihi uidetur.[c] *At in dispositionibus hominũ nõ æquipollet, nisi uerba ex sui natura generalitatẽ quandam significent, ut piscis, aurum, argentum, lana: idẽ in hærede ex communi usu loquẽdi, cũ enim plures sunt hæredes, hæc dictio hæres uni soli omnino nõ cõuenit*[d], *cũ insolidũ non sit hæres, sed unà cũ alijs admitatur, meritò inualuit usus, ut de omnibus intelligeretur: sed & si hæres indiffinite prohibitus sit ne alienet, existimauerũt pleriq;, de omnibus successoribus actum uideri, si tamen generale id nomen certis finibus contineretur, ut homo particulariter potius propter sermonis proprietatem intelligeremus, & mediocris posset accipi*[e]. *In dispositione quoq; ipsi proferenti fauorabili uerisimile est tali sermone eum uniuersaliter prouidisse, ut cum pater filium suum se instituere, uel filio tutores dare professus est*[f]: *quod si pluraliter id nominus proferat, tũc uniuersaliter, & ideo collectiue, semper accipitur, ut si filios exhæredare se dicat, uel cognatis legare*[g].

c L. iij. § cato. de verb. ob.

d Bar. d. L. cu. § S. pr. de leg. iij.

e l. legato. general. de leg. j.

f l. si qs ita de testa. tut.

g Raph. d. l. si pluribus.

VLPIA. LIB. I. AD S.C.

LEX CLIX.

ETiam aureos nummos æs dicimus.

ETIAM Aureos. *Aes separata ab auro argentoq; metalli species est, apud antiquißimos quoque prius in usu quã ferrum, ut Hesiodi Poëte carmẽ indicat: unde et pecunia solo ære cudi cœpta est, hincq; paulatim factum est, ut qualiscunque pecunia, æris appellatione comprenderetur: ideq; in transalpina Gallia de argẽto: qualẽcun-*

que enim nũmorũ speciem, simpliciter argentum uulgò appellãt: nã & Græcis ἐξαργυρίζειν *quod Mar. Cicero ex argẽtare transtulit, in pecuniam redigere significat. Nummus autem aureus, cuius hic mentio est, sesterios æris centum ualebat, quod in Disiunctionibus annotaui, hoc est denarios argenteos* XXV. *Idem autem est denarius quod drachma. Sed deinde minoris æstimationis aureus fieri cœpit, & in Cæsarum constitutionibus solidus appellari,* (l. quoties. C. de suscep.) *quorum* LXXII. *aurei libram conficiunt qua ratione cum aureus, quo hodie uulgò utimur, drachmã auri pendat, consequens est solidum drachmam pepẽdisse, eiusq́ꝫ præterea tertiam partem, hoc est siliquas sex. Sanè & Græci* χάλκον, *id est æs, pro quacunque pecunia accipiunt, unde* ἀχαλκεῖ *apud* Lucilium *epigr.* 11.

Ἑρμοδότου τόδε δόγμα τὸ πάνσοφον, εἴ τις ἀχαλκεῖ
Μηκέτι πεινήτω θεὶς τὸ χιτωνάριον.

Hermodoti hoc dogma est, quisquis miser indiget ære,
Philosophi assumat pallia, diues erit.

IDEM LIB. II. AD S. C.

LEX CLX.

CAeterorum & reliquorum appellatione, etiã omnes continentur, vt Marcellus ait, circa eum cui optio serui legata est, cæteri Sempronio. Nam tentat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

CAETERORVM. *Sicut supra uidimus has dictiones, amplius, reliquum, uirilem partem, etiam de toto dici: ita de dictione cæterorum admittendum est: &*

ideo legata Titio optione seruorũ, & cæteris Sempronio relictis, si Titius non optet uel alio modo à legato exclu datur, omnes ad Sempronium pertinebunt[a]*: nõ quod por tio Titij ad illum per ius accrescendi deuoluatur, sed ex ui ipsorum uerborum: & ita Pontanus*[b] *id respõsum de= clarat, & in eo cui su= perfluum relictum erat Raphael*[c] *ex facto con sultus idem respondit. Deducitur autem hæc dictio cætera à Græco* ἓ ἑτέρα, *id est, et alia: & ideo cũ abbreuiatio nis causa apponitur, eius uirtute censentur alia repetita, quæ ex na tur[a &] cõsuetudine actus requirebãtur, obseruabimusq; hæc in re notarij ipsius consuetudinem: unde in re dubia, non licebit eius successori absq; iudicis mandato eã clau sulam extẽdere, ut Bart. sensit*[d]*. Sed & ubi de iure neces saria est scriptura, uel expreßio uerborum, non est existi mandum sufficere, quod eius clausulæ inuolucro tabellio nes implicant*[e]*, & ideo nec iuramentum, nec stipulatio= nem in se cõtinere uidebitur. Sunt & qui plurimum re= ferre putent extensim cætera scriptum sit, an præscri= ptis notis &c. quod ridiculum ego arbitror.*

a l. cum optio de op. leg.

b Roman. sin gul. 35.

c Cum. consi 105.

d Bart. l. gal lus. § ij.

e l. j. de his quæ in te sta.

PAVL. LIB II. AD S. C.

LEX CLXI.

ILla verba, optimus maximusq́, vel in eum cadere possunt, qui solus est: sic & circa edictum prætoris supremæ tabulæ habẽtur etiã solæ.

ILLA VERBA. *Legauit testator fundum suum, quem optimum maximumq; habet: dubitatum fuit, si in uno uerba hæc locum sibi uendicarent, superlatiua enim de*

pluribus solent dici. Sed quoniam quãdoq; etiam simpliciter pro positiuis accipiuntur, uerius est, ad unum quoque referri, idq́; prætoris exemplo, qui cũ se daturũ bonorum possessionem secundũ supremas tabulas edixisset, cũ quoq; admittit, qui solis tabulis institutus sit[a]. *Cui exẽplo & illud conuenit, quod Fab. Quintilianus quadam declamatione refert. Is cum lex ultima testamenta rata esse debere mandaret, ultimum interpretatur primũ, post quod tamẽ aliud factum erat, quod iure non ualebat, hocq́; ex uoluntate legis esse autumat, licet non ex uerbis.*

a l. j. § j. supra de sec. tabu.

¶ Pueri appellatione, etiam puella significatur: nã & fœminas puerperas appellant recentes ex partu: & Græci communiter ὁ & ἡ παῖς appellant.

¶ §. PVERI. *Puerum à puritate dici quidam existimauerũt, quam dictionem etiam de fœminis prædicari, Paulus hic tradit, sententiæq́; suæ duo argumenta adducit, quod etiamnum fœminas à partu recentes puerperas uocemus, itemq́; quod Græci utroq; genere ὁ & ἡ παῖς dicant: sed iudicio meo hæ rationes nõ consistunt, cũ puerpera non à puero, sed à puera dicatur: Veteres enim pueras dixisse, ut in Caligu. Trãquillus autor est, & M. Varro Noniusq́; Marcellus indicant, unde diminutiuum puella: nec Græcorum exemplo quicquam moueri possumus, cum apud eos πᾶις commune nomen sit, ut ipse ait, & Theocriti carmine in Syracusis admonemur:*

καλλίστα παῖδ' ὤρ πεῖρα θὴρ πάντα τελεῖται.

Latinorũ nemo puerũ fœminino genere protulit.

Satius

Satius est ergo id responsum per eam interpretationem simpliciter accipere, qua masculinũ cõcipit fœmininum.

Non est pupillus. *Qui in utero est, pupillus non est, sed uiscerũ matris quędã portio; & ideo ancilla prægnante uendita, si partus euincatur, non agitur duplæ: quia non uidetur magis in contractu ad partum habitus respectus, quàm ad quoduis aliud intestinũ*[a]. *Hincq́; est consequens, ut non ideo pretiosior sit ancilla, quod pregnãs sit: quãuis enim aliqua spes lucri inde dño subesse uideatur, contrario tamen detrimẽti periculo eliditur. Quid enim si ancilla abortiret? cum præsertim parturiẽs mulier censeatur in periculo mortis esse*[b]. *Meritò ergo in legis falcidiæ computatione propter ancillæ uentrẽ hæreditas non augetur*[c], *quod periculũ in brutis tam frequẽs nõ est. Si tamen chariore pretio propter partum quis ancillã emat, quod ex ea natum erit titulo oneroso habere uidebitur*[d]. *Sed & si fur matrem sustulerit, partum quoq; qui apud eum cõceptus est cõtractasse uidetur, unde neq; eũ ullo tempore per possessionem acquirit, quod supra attigimus*[e]. *Et ex his cõsequens est, si mulier prægnãs in exilium acta sit, filium ibi natum non uideri exulem*[f]. *Sed & legem Corneliam aduersus homicidas latam, uerius est non procedere in eo, qui abortionẽ procurauit, tametsi alij aliter senserint*[g]. *Illud quoq; traditũ est, si lex portorij uectigal pro quocunq; animali imponat, pro eo quod in utero est nihil*

IDEM LIB. VII.

LEX. CLXII.

Non est pupillus qui in utero est.

a l. si prægnãs. de euict.

b Abb. c. pastoralis in fi. de offi ord.

c l. in. l. fal. placuit. ff. ad. l. falc.

d l. quod si ex pamphil. de leg. ij.

e l. partum. supra, e.

f Bart. l. in seruorũ. de sta. hom.

g Feli. c. sicut. de homic.

bil soluendum esse, nam & huiusmodi in cẽsum nõ refertur, & in hoc omnes cõsentiunt. Sanè Iurisconsultus pupillum hic uidetur lata significatione accipere, pro quocũq; infante. Accursius tamen etiam proprie accipit, & ideo infert tutores pupillis suis datos nõ uideri uẽtris tutores fuisse, si infans nõ nascatur, cuius sententia uera est[h].

h l. cũ pater. de neg. gest.

POMPONIVS LIB. II. AD S. C.

LEX CLXIII.

IN vulgari[a] substitutiõe, qua ei qui supremus morietur hæres substituitur, recte substitutũ etiã vnico intelligitur: exemplo legis XII. tabul. ex quibus proximũ

IN VVLGARI. *Instituit testator filiũ quẽ habebat, & quoscunq; habiturus esset: eiq; qui supremus morietur Seiũ substituit, dubitari potuit, si alios filios nõ habuerit, an Seius illi saltem quem tum cũ testaretur habebat, recte substitutus uideretur. Et exemplo legis XII. tab. recte substitutum defendit*[a]*, quoniam in ea lege supremus dicitur, qui unicus fuit, satĩsq; est ut ultimus quis censeatur, qui post se neminem habeat, etiam si à nemine quoque præcedatur, quod & supra latius attigimus. Sed in hac specie dubiũ est, si plures ille filios haberet, an inuicẽ substituti uiderentur*[b]*? & receptũ est cẽseri legitimæ successionis inter plures cohæredes ius reseruatũ, nisi ultimo decedẽti in omni hæreditate substitutio facta sit*[c]*: nõ enim q supremus moritur oẽm hæreditatẽ restituere põt, nisi ipse eã habuerit, at habere eã nõ potest, nisi uicißim eos grauatos dicamus. Sũt q idẽ esse opinãtur*[d]*, cũ ita uerba cõcepta sunt, ut post*

a l. qui duos. de reb. du.

b l. vel singulis. supra de vulga.

c l. titia seio. §. ij. de leg. ij.

d Soci. §. cũ ita ad Treb.

ut post mortem omnium restitutio facienda sit, tametsi expresse dictū nō sit, ut qui ultimus moriatur, restituat[e]: quod rationē in se ullam non habet, nō ergo ultimus omnium portionem, sed eo in casu unusquisq; suā restituet. [e] argu. l. codicilli. de vsu fru. leg.

a ¶ VVLGARI. *Accursius interpretatur, id est pupillari. Ego aliter sentio, cum enim testator filijs institutis ei qui supremus morietur substituit, si unicus ille ante aditam hæreditatem decedit, substitutus ex uulgari admittetur, si post aditam, ante tamē quàm pubes esset, ex pupillari: unde à principio ea substitutio satis potest uulgaris appellari, nec obstat quod ex uulgari ei nō succedatur, sed testatori, quia pronomen illud pro superuacuo habetur, idq; Albericus probat*[f]. *Sed quid si dictum sit, mihi & ei qui supremus morietur, Seius hæres esto? Et adhuc opinari quis posit de uulgari & pupillari substitutione solum egisse testatorem ut ordinem coniuncta denotet, quasi sibi substituerit si filius hæres non erit, & filio si hæres erit. Quidam etiam fideicommissariam contineri aiunt, ut Ponta. & Ias.*[g] *& in electione substituti esse, directe an per fideicommissum hæreditatem uendicet: quæ sententia propter uerisimilē testatoris uoluntatē adiuuāda est.* [f] l. j. in princ. de vulg. [g] Ias. l. penul. C. de imp.

mus[a] agnatus, etiam solus habetur. ¶ Si quis ita[b] in testamento scripserit, si quid filio meo acciderit, Damas seruus meus liber esto: mortuo filio, Damas liber erit: licet enim accidat & viuis, attamen vulgi sermone etiam mors significatur.

b ¶. §. SI QVIS ITA. *Humanitus accidere est mori*[h]. [h] Insti. de do. in prin.

& ita docti solent loqui. Sed testatores ex uulgi sermone qui concisior est[i], & breuior, simpliciter accidere, & cõtingere pro uita defungi accipiunt; ultimus enim qui homini euenire poßit casus, est mors: meritò illa conditio, si quid acciderit, de morte intelligitur[k], alioquin propter generalitatem nullius ferè momenti esset. Sed an mors ciuilis hoc quoque casu sufficiat, ut quia in exilium quis missus sit? & Baldus[l] de ea sentire contrahẽtes non arbitratur. Hincq; argumentum sumi potest, imperiti testatoris uerba ex uulgi cõsuetudine declarari, quod & Socinus[m] in ea specie annotauit, cum filium quidam uiuum & mortuum relinquere se Titio in testamento dixisset, interpretatus est enim Titium uiuenti tutorem datum, mortuo hæredem[n]. Sed huiusmodi uerbis hæreditatem dari periculosius est, quam ut ego affirmare ausim, cum & curam mortui gerere quis poßit, dum pompam funeris, ornatum sepulchri, parentaliaq; huiusmodi procurat,

i l. publia. de pos.

k l. vxorẽ §. fcia. de lega. iij.

l Bal. in rubr. C. de pos.

m l. qui duos. de reb. dub.

n Lancel. l. cẽturio. in fin.

VLPIA. LIB. XV AD S.C.

LEX CLXIIII.

Nomẽ filiarũ, & in posthumã[a] cadere, quæstionis nõ est, quãuis posthumæ nõ cadere in eã quæ iã in rebus humanis sit, certum est.

Nomen filiarum. a ¶ Posthumus proprie intelligitur, qui patre humato natus est: sed & qui post testamentum natus est, largo modo posthumus dicetur[a]. Sed pone testatorem de filiabus aliquid dispofuisse, an de posthumis quoq; actum censebimus? Et dubium non est, ex proprietate sermonis posthumas ea appellatione conti

a l. iij §. j. de iniust. rup.

contineri: sed quia earum meminisse non uidetur, neq; cogitasse ut posthumæ nascerentur, ad futuros post mortem suam filios respexisse non creditur [b], *& ideo propriam significationem ex interpretatione restringimus, quæ interpretatio locum non habet, cum contrarijs cōiecturis prior præsumptio tollitur, ut si in parte testamenti posthumarum mentionem fecerit, non enim oblitus uideri potest, qui aliqua parte posthumam commemorauit. Idem si necessario posthuma admitti deberet, ut in institutione, testamentum enim corrueret. Quod & dicendum est, cum filiabus tutores* [c] *quis designat, utilis enim hic actus posthumæ est, nec hæreditati damnosus: unde propter fauorem de posthumis quoque actum credimus, & uim uerborum obseruamus. Sanè qui post testamentū nascitur, indistincte admittendus est, si tamen testator cum natum esse sciuit: cum enim nihil mutet, declarare uidetur, de eo quoq; se intellexisse, & hoc Bar. probat* [d].

b l. g filiabus, de leg. j.

¶ portionis [b] nomē, nō semper dimidiam significat: sed prout adiectum est: potest enim iubere aliquis, & maximam partem partiri posse, & vicesimam & tertiam, & prout libuerit, sed si non fuerit portio adiecta dimidia pars debetur.

c l. si qs. filiz. de testa. tut.

d l. si cognatis. de reb. dub.

b ¶. §. PORTIONIS. *Portio uidetur mihi de qualibet parte dici: quapropter cū lex in totum uel pro parte aliquid recipi uetat, qui uel minimū recepit, pœnæ reus est* [e]. *Et emphyteota qui particulare damnum tolerare, suoq; periculo ferre debet, qualecūq; erit, feret* [f]. *Et facul*

e c. auaricię. in fin. de elec. lib. 6.

f l. j. C. de iur. emph.

tas rem à socio uenditam luendi, illi qui in ea partem habeat competens, uel ei cuius sit millesima non denegabitur[g]. *Quoties autem uerisimile nõ est, de minima re actũ esse, ut quia dispositio nullius redderetur momenti, uelu ti in eo qui partem fundi promittit*[h], *uel alio simili dubioq; casu, de dimidia accipiendam est*[i]. *Vnde qui partis bonorum usumfructum legat, de dimidia intellexisse uidetur*[k]. *Et cũ quis ab altera se par te electum ait, non minus quàm dimidia sit intelligemus*[l]: *alioquin quæ in pauciore numero esset, cum nullius momenti haberetur: alteram nihil impediret. Quod si portiunculæ mentio fiat, uel alicuius uel quãtæcunq;, uel certæ partis, uerius est etiam de minima intelligi*[m]. *Idem si quantula, uel minuscula scriptum sit*[n]: *nisi ad certam aliquam iuris dispositionem se referant, ex subiecta enim materia interpretationem recipiunt. Quapropter qui in testamento sextam partem hæreditatis suæ relinquit, sextam aßis legasse intelligetur, idq; Bart. uisum. Quod in hæreditate procedit, quam lex in duodecim partes di uidit, in alijs uero rebus Angelus dissentit*[o], *quod et nos probamus. Quapropter si duas partes rei petieris, non duas ex asse, sed ex tribus partibus petijsse uideberis: quod si sex partes dari testator uoluerit, dubium non est semissem deberi. Qua ratione si unam partem hæreditatis relinquere se dixerit*[p], *de una uncia intelligendum uidetur.*

¶ Habere[c] sicut peruenire, cum effectu accipiendũ est.

g Bald. li. C. de com. ser. ma.
h gl. l. cũ post. §. gener. de iur. dot.
i l. plane. in fi. de leg. j.
k l. etiam. de vsufr.
l gl. c. si prius quã. 28. dis.
m Bar. l. ij. C. qñ & quib. lib. x.
n l. qui cõcub. §. j de le. iij.
o Ang. l. defun cta. de vsufr.
p Bar. l. inter dum. de hæred. insti.

c ¶. §. HABERE. *Regula est generalis quã alibi attigimus,*

gimus. Verba cũ effectu accipienda esse[q]. Is autẽ est effectus, ut ex psona sua quis habeat, ut deductis oneribus, lucrũ illi superſit, ut momentanea nõ ſit acquiſitio, quæ ſi nõ interueniant, habere quis proprie & ſtricte non uidetur. Effectum quoq; ea reſpicere exiſtimantur, quibus actus alicuius ſit momẽti, nõ autẽ eluſorius remanet[r]. Sed & ut lex rebus ipſis, non uerbis impoſita cenſeatur, ad effectum pertinet[s]. In iure quoq; lectũ eſt uim pro effectu accipi: ut apud Marcellum[t], ei qui hominem ſtipulatus eſt, promiſſor cũ dãdo qui tũc illi ſeruierat, liberatur ui ipſa. Sic & Corn. Tacitus lib. XIII. Vectigal mancipiorum remiſſum magis ſpecie, quàm ui. Cuius locutionis ratio eſt, quia uis à Græco βὶν deſcendit, cuius contrarium & κατ' ἀντισοίχτον eſt ius. Vnde ad differentiam eius quod ipſo iure ſit, dicimus aliquid in effectu, uel ui ipſa factum.

q l. aliud. l. cepiſſe.

r c. ſi ciuitas. de ſent. exc. in. 6.

s l. ij. C. com. de leg.

t l. qui decẽ. §. ſtichũ. de ſolu.

POMPONIVS LIB. V. AD. S. C.

LEX CLXV.

Veniſſe ad hæredem nihil intelligitur, niſi deducto ære alieno.

Veniſſe. Ad hæredem id perueniſſe exiſtimandũ eſt, quod deductis oneribus peruenit: hocq; exẽplo legis falcidiæ rationem inibimus. Ad legatarium uero qui fundum accipere, & decem hæredi dare iuſſus eſt, totum fundum iure legati perueniſſe interpretabimur[a]. & hoc quantum ſit ad hæredis falcidiam, qui X. illa conditionis implendæ cauſa ſibi data computare non tenetur, alioquin uerum eſt huiuſmodi legatarium in toto fundo lucratiuum titulum non habere[b]. Et hinc generalis

a l. ad ueteraní. ad le. fal.

b l. nõ amplius. de leg. j.

ralis regula colligitur, catenus habuisse quælibet uideri, quatenus deductis oneribus remanet [c]. Hinc si quis sacerdotium ualoris centum aureorum impetrauerit, illud obtinere poterit quod ducentis censeatur, si deductis oneribus sola cẽtum sint reliqua: quod & in portoriorũ legibus obseruandum est.

c Dec. consil. 156.

Habetur autem in his oneribus & medij temporis usurarũ ratio [d], & cuiuslibet pecuniæ, quæ pro re ipsa effundatur, quale est ἑρμηνευτικὸν, id est, proxenetæ merces, hastarumq; solennium impendia, & si qua similia. Sanè cum lex exactionis effectum non respicit, sed petitionis modum, aliud dicendum est: ut si actorem mandet duos aureos in singula centum, quæ petat pro sportulis, deponere, sacramentoq; sic contendere [e]: nihil enim refert, quod reus ita inops sit, ut etiam si uincatur, petitam summam soluere nequeat.

d Iaf.d.l. non amplius.

e l.cũ quædã. de iuris.om. iud.

IDEM LIB. VI.

LEX CLXVI.

VRbana familia [a] & rustica, non loco, sed genere distinguitur: põt enim aliquis dispẽsator [b], nõ esse

VRBANA. a ¶ Vrbana mancipia non loco sed genere usus cognoscũtur [a], & à rusticis separãtur: unde qui rationes uillicas dispẽsat, & de cibarijs prouidet, in rusticis computabitur: at qui insulas custodiunt, urbani existimabuntur, cũ tamẽ dubitamus, quid paterfamilias senserit, ex eius consuetudine deprendemus [b]: cuius rei & ex rationibus libellisq; eius, aut uicariorum, qui uel rustica curant, uel urbana, certiores fieri poterimus.

a l.quẽadmodum. de sup. leg.

b l.seruis vrb. de leg.iij.

b ¶ DISPENSATOR. Seruus est qui impendia domus

mus curat, & uictui præest: huic obsonatores, piscarij, coqui, idq; genus serui parent. Sumpsit nomen ab expendendo pecuniam, uel quod rationes dispendat, id est procuret, & consideret, calculumq; ducat: hi ut plurimum in urbe degunt.

vrbanorum seruorum numero, veluti is qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibiq; habitet, & non multum absit à villico [c]. Insularius [d] autem vrbanorū

c ¶VILLICO. *Villicū M. Cato. & L. Columella pro eo seruo accipiunt qui ruri præest, & agriculturam rusticasq; operas curat eisq; secundum domini utilitatē præcipit: huic serui ipsi agricultores subijciuntur.*

d ¶INSVLARIVS. *Recentiores quidam insularium accipiunt seruum, qui propter aliquod delictum in compedibus opus faciat, in insulamq; relegatus sit, quod falsum est. Insularius enim simpliciter seruus accipitur insulæ custos, cuius rei Pomponius autor est* [e]. *Insulas autē Festus interpretatur domos quæ uicinorum communibus parietibus nō coniunguntur, sed quoquo uorsum uel priuata uel publica area ambiuntur. Quam sententiam sunt ex recentioribus qui improbent, quoniam ex P. Victore constat, longe plures Romæ insulas, quàm domos fuisse, quod uerisimile non esset, si hoc significatu insulæ acciperentur: quapropter ipsi interpretātur insulas eas ædes esse, quæ inquilinis locari solerēt: quod & ipse probarem, si aliqua hoc Etymologiæ ratio suaderet. Festi igitur opinionem sequor, quæ ex Corn. Taciti lib. xv. confirma*

e l. si ita. de fu & hab.

firmatur. Is propter crebra incendia, cum multi aquaeductus in urbem deferrentur, à Nerone excogitatum tradit, ut aqua priuatorum licentia intercepta, quo largior & pluribus in locis haberetur, in publicum flueret, aedificiaq; nō cōmunione parietum, sed proprijs quaeq; muris ambirentur, canalibus, ut opinor, eis in parietibus additis, ut reprimendis ignibus aqua facilius decurreret, hinc insulae nomen deductū. Erant autem non modo ab incendijs tutiores[d], *sed etiam à furibus, qui per tegulas commeare in eas non poterant, ideoq; in eis pretiosiora quaeq; reponebantur, ut quae solius effracturae periculo subijcerentur.*

numero [e] est: videndum tamen est, ipse dominus quorum loco quenq; habuerit: quod ex numero. familiae, & ex vicarijs [f] apparebit.

d l. iij. § effractarij. de of. praef. vig.

e. ¶NVMERO. *Numerus etiam ordinem & turmam significat*[e], *unde numeri militum dicuntur: hinc & numerus familiae. Obseruandum igitur erit, an paterfamilias in ordine & consortio rusticorum seruorum aliquē haberet, an uero urbanorum.*

e l. j. in fin. de bon. pos. ex test. mil.

f. ¶VICARIIS. *Serui ordinarij dicuntur, quibus peculium dominus cōcessit, negociariq; finit*[f]: *Vicarij sunt, qui ordinarij uices gerebant, quidamq; quasi substitutores. Igitur si ordinarius urbana rusticaq; negocia pertractasset, habuissetq; alios uicarios urbanis, alios rusticis, qui seruus in rustici uicarij famulitio erit, rusticus censebitur. Martialis, Esse sat est seruum iam nolo uicarius esse.*

f l. si seruus. supra de pecu.

Qui

Qui rex est, regem Maxime non habeat.

¶ .§. PERNOCTARE. *Qui prouinciæ præest, extra eam etiam uoti soluendi causa pernoctare non potest*[g] *Quæritur, quid sit pernoctare? & integrã noctẽ significari Iurisc͠osultus ait. Sic Flamẽ Dialis quoties ualetudo aduersa incidisset non ultra binoctiũ pernoctare poterat, ut Tacitus lib. III. scribit. Sic & in lege XII. Tabu. Quæ trinoctio abnoctasset, usurpabatur, ut ex Q. Mutio A. Gellius lib. III. tradit. Id autem dictio per in compositione demonstrat, quæ uox ad integram noctem refertur. Quo argumento si lex prætori in delictis sui officij tempore perpetratis iurisdictionẽ mandet, cum prioris tempore quis uulneratus à sicario esset, & sub successore perijsset, responsum à quibusdam est, neutri ius cognoscendi esse, quum integrum delictum neutrius tempore factum sit, perpetrare*[h] *autem ad totum refertur*[h]. *Sed hæc decisio uera non est,*[i] *qui enim letifere percussit*[i], *quod in se est, omne delictũ perfecit, & ideo ad primum magistratum ius coërtionis*[k] *pertinet*[k]. *Sanè hoc exemplo & pernox Luna dicitur, quam Græci πανσέληνον uocant. Sic & peregisse reũ dicitur: non qui solummodo detulit, sed qui condemnauit*[l] *: quo exemplo & perennare dicimus, & perhibere, & perlegere & perferre, & percipere : hæc enim omnia ad quandam integritatem, perfectionemq́; referuntur. Tametsi non negauerim in compositione eã dictionẽ aliter*

¶ Pernoctare extra vrbẽ intelligendus est, qui nulla parte noctis in vrbe est: per enim totã noctẽ significat.

g l. illud. de off. præsi.

h Alb. hic.

i l. in. §. sicuti. de bo. eor.

k l. deuotio. §. si vir. sol. ma tri. Alex.

l l. ij. de adul.

aliter quoq; accipi, ut cum perfidum, periurum dicimus. Itemq; perpluere, perspicuus: & rursus perpauci, pertinax: sed & perorare dicitur, cui finis orandi demandatus tantummodo est.

CARBONVM. *Materia rei appellatione, quae ex ea conficitur, nõ uenit. Vnde qui carbones dicit, de lignis non intelligit, qui libros, de chartis, qui calcem de lapidibus: quamuis ex lignis carbones, ex chartis libri, ex lapidibus calx conficiatur: idq; & Accursius, & quadam disputatione Pylleus probat. E conuerso, nec appellatione materiae, quod ex ea factum est, comprenditur, si speciali nomine nuncupetur, nisi eiusmodi sit quod effectum est, ut in materiam suam redigi rursus poßit[a], quale est argentum factum, uel aliter mentem testatoris coniiciamus. Hinc est quod ligni appellatione, id solum continetur, quod comburendi causa paratum est[b], & à solo diuulsum, & alio speciali nomine non appellatum, nisi uel testatoris uoluntas, aut conditio, uel regionis natura aliud suaderent. Quo exemplo cum omnia nemora quis locasset, respondit And. Siculus[c], de eo non censeri actum, quod materiae causa haberetur, cum id in alium elegantem usum destinatũ esset. Sed hac in re planè μαται@ est, & Siculus gerris uaniora conscribens.*

VLPIANVS LIBRO XXV.
LEX CLXVII.

CArbonũ appellatione materiã[a] nõ cõtineri, sed an lignorũ? & fortassis

a l. quęsitum. §. illud. de lega. iij.

b l. ligni. de lega. ij.

c Barb. cõsil. 26. in. 2.

a ¶ MATERIAM. *Sic propriè ligna appellantur quae*

quæ ædificiorum causa, uel alterius operis habentur, inde materiarij fabri. Hic autem de materia intelligit, quam idcirco quis præparauerat, ut carbones cōficeret, hi in antiquorum eulogijs [d] *Græca uoce dendrophori appellantur, quod arborem ferunt & torrent.* d l. fin. de iur. im.

quis dicet, nec lignorum[b]: nō enim lignorū gratia habuit: sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumū faciāt, vtrū ligno, an carboni, an suo generi ānumerabimus? & magis est, vt propriū genus[c] habeatur. Sulphurata quoque de ligno æque eandem habebunt diffinitionem: ad faces quoq; parata, nō erunt lignorū appellatione cōprensa, nisi hæc fuerit voluntas. Idem etiam de nucleis[d] oliuarum, sed & de

b ¶ LIGNORVM Sunt ligna proprie quæ comburendi causa habemus: unde materia carbonum, cum in alium usum principaliter habeatur, non intelligitur lignum esse.

c ¶ GENVS. Cum enim speciale nomen titiones, sulphurata, faces, & nuclei habeant, non uidetur quisquam ligna nominans, de eis intelligere. Sunt autem sulphurata tenuißima ligna sulphure utrinq; illita, ad accēdendas lucernas, quorum & Martialis meminit, nos uulgò sulphuretos uocamus.

d ¶ NVCLEIS oliuarum. Hi enim ab antiquis ossa oliuarū appellantur, ut meritò pro lignis habendi non sint: quod & in cæteris dicendū est, quales sunt glandium, nucum, amygdalarū, & si qua similia. Idemq; in uinacijs statuendum, cum acini non ignibus tantum, sed & pascēdis

columbis usui esse soleant.

e ¶ BELLARIIS. *Antiqui codices balanis habēt, & castigatius. Significat* βάλανος *glandē generali nomine, sed specialiter de palmulis, quas uulgò dactylos uocamus, accipitur. Palma enim in Aegypto & Syria eos fructus fert, gustu suauißimos, ut bellaria omnia præcellant. Sunt bellaria quæ sub finem conuiuij afferuntur, & secundæ mensæ appellātur. Iulius Pollux palmam aliam marem, aliam fœminam arbitratur: & fœminæ fructus ex Herodoti Xenophontisq; sententia propriè balanos dici: propendent autem ab inuolucro, corticoso'ue operimēto quod elatē seu spathen uocant, & ipsum magni in medicina usus, ut Galenus ostendit, tametsi hodie in eis regionibus nullum alium, quàm ignibus usum præstet.*

balanis[e] idem est, vel si qui alij nuclei sunt. De pinu[f] autem integri strobuli, ligni appellatione continentur.

f ¶ PINV. *Nihil aliud est pinus, quàm picea excultior, eius nuces strobyli, coccali, coni, & Latinis nuclei uocantur, qui pinei sunt detrahūtur gustatu idonei, & medicina utiles. At Iurisc ōsultus hic, cū integros strobylos dixit de pinu agresti, uel picea intellexisse uidetur, q cassi & cibo inutiles sunt, ideoq; à cono nō diuellūtur, solis ignibus aptißimi. Potest & de nuce ipsa pinea domestica intelligi, in qbusdā enim regionibus ita abūdat, ut eius fructus nulla sit æstimatio: nā de ea strobylos specialiore significatione dici ex Dioscoridis lectione obseruatum est, qui lib. I. cap. LXXXV. itēq; ca. LXXXIX.* στροβύλου *pro pinu accipit,* πίτυν *pro picea,* πεύκην *pro tæda, quæ cōge=*

teres omnes arbores sunt. Sanè ubi nucis pineæ fructus in pretio sit, nō opinarer, legatis lignis, strobylos eius integros cōtineri: sed tum deberi, cū fructus exēpti fuerint.

P ALI. *Pedamentorum, quæ uitium adminicula sunt, tria sunt genera: unum robustum seu fißille, ex quercu, uel iunipero, quod appellatur Ridica: alterum est è pertica, qui palus dicitur, hicq; teres est: tertium ob mopiam ex harundineto sumitur, sicq; M. Varro, & L. Columella tradiderunt. Hæc pedamenta, quæ & statumina uocantur, lignis legatis non continentur, quoniam in materia sunt & alium usum quàm ignis præstant: putauerim tamen: cū propter uetustatem amplius in uineæ usu esse non poterunt, præstandam: nam ratio Pauli tunc locum non habet: nec enim amplius in numerum materiæ rediguntur, imò tunc solent patres familiarum eos palos comburere.*

IDEM LIB. IIII. AD S. C.

LEX CLXVIII.

PAli & perticæ iu numerum materiæ redigēdi sunt: & ideo lignorū appellatione non continentur.

IDEM LIB. V.

LEX CLXIX.

NOn tātū in traditionibus, sed etiā in emptionibus, & stipulationibus, & testamētis, adiectio hæc, vti optim⁹, maximusq; est, hoc significat, vt liberum præstetur prædium, nō etiā vt seruitutes ei debeantur.

N ON TANTVM. *Qui fundum tradit, uendit, legat ita uti optimus maximusq; est, nō illi quidē serui-*

tutē deberi ait, sed nemini eum debere: qua de re supra à nobis tractatum est. Sed quid si fundus ea cum clausula uenditus, obligatione aliqua propter munera publica affectus sit? Et si uenditor sciens emptorem eius obligationis non admonuerit Aretinus [a] *respondit, quanti minoris emptor comparaturus rem erat, posse uenditorem conueniri, nec eius adiectionis prætextu excusari. Sed & Pau. Castrensis* [b] *non imputari hoc casu emptori existimauit, si cum generaliter sciret fundū obligatum, minime diligentiam adhibuit, ut quantitatem, summamq; debitæ pecuniæ certius exploraret: cum enim eius declaratio ad uenditorem pertineat, tutò negligere potuit, qui ius suum non diminui sciebat* [c]*, nisi specialiter fuisset admonitus. Erat autem clausula hæc & in cōtractibus*[d]*, & in testamentis apponi solita, quod & antiqua inscriptio ostendit, quæ in Gratiano oppido Móntisferrati sic legitur* V. F. T. Vectius. T. L. Hermes Se*plasiarius, mater genuit mater recepit, hi horti ita uti opt. maximiq; sunt cineribus seruiant meis, nam curatores substituam qui uescantur ex horum hortorum reditu natali meo & præbeant rosam in perpetuum, hos neque diuidi neque abalienari uolo.*

a consil. 105. in fi.

b cōsi. 195. in j. in nouiss.

c l. sicut. §. nō videtur. supra quibus mo. pig.

d l. iuli. §. idem Iuli. de acti. emp.

VLP. LIB. XXX. AD S. C.

LEX CLXX.

HAeredis appellatione omnes significari successores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

HAEREDIS. *Hæres meus Seio cētū dato, primus hæres nō adiuit, an substitutus si adeat tenebitur? Et*

dubium non est ad quoscũq; gradus hæredis nomen pertinere[a]*, tũ omnes quoq; successores intelligi, siue iure ciuili, seu prætorio, siue directe, siue per fideicõmissum succedãt: sed & qui particulariter succedit, seu in certa re hæredis appellatione continebitur*[b]*, dũ uel materia fauorabilis sit, uel res eiusmodi sit naturæ, ut in singularem successorẽ transeat. Sed & cũ quis sibi & quibuscunq; hæredibus. paciscitur, de particulari quoque accipiẽdum erit*[c]*. Idem si hæredibus & successoribus dictum sit*[d]*, ut geminatio alicuius sit effectus, nec alterum uideatur superfluum*[e]*. Sed in hoc quidam dissentiunt, cum hæredes de iure ciuili successores de prætorio intelligere poßimus*[f]*, quod non probo: qui enim sic contrahit, non modo succeßionis, sed effectum considerasse uidetur. Adde quòd cum hodie ex iure prætorio fere nunquam succedatur, non est uerisimile infrequentis casus mentionẽ factã: nam & si hæredis tantum mentio facta esset, satis hoc responso apparet bonorum possessoris habitam rationem. Verior itaq; prior est sententia, quam de facto consultus Alex. approbauit*[g].

a l. hæredita, tis. supra eo.

b l. in conuentionalib. j. tit.

c Ro. in l. tempus. de vsuc.

d l. fluminũ. §. j. de dã. inf.

e Iaf. l. quidã. §. j. de edẽ.

f l. stip. ita habere. i prin. de verb. ob.

g 193. in 2.

POMPO. LIB. XVI.

LEX CLXXI.

PErueniſſe ad te recte dicitur, quod per te ad alium peruenerit, vt in hæreditate à liberto per patronum filiumfamilias patri eius adoptiuo acquisita responsum est.

PERVENISSE. *Per rogationem adoptauerat quis filium, qui cuiusdã liberti patronus erat, caueratq; quod ad eum filium peruenisset, eo impubere defuncto,*

his ad quos ea res pertinere potuisset, restituturũ: deinde is filius liberto suo successit, quæ hæreditas ex regula iuris nec momento quidẽ in eius persona cõstitit[a] sed proximus patri quæsita est, fuit dubitatum, an ad filiũ hæreditas peruenisse diceretur? Et dixisset aliquis, non uideri peruenisse, huiusmodi enim uerbũ cũ effectu accipitur, & dictio per illi addita, perfectionẽ quandã acquisitionis denotat[b], sed tamen in proposito casu aliud dicendũ fuit, nõ eo solũ argumẽto, quod etiã si cautio nulla interposita fuisset, nihilominus ea hæreditas restituẽda erat, quia ipsius filij respectu nõ autem patris delata uideretur[c]: sed hac etiam ratione, quia uerba stipulationis hoc inferunt, peruenisse enim ad me dicitur, quod per me ad aliũ peruenit, dũ ille iure meo nitatur, ut superius à nobis expositũ est: idẽ si culpa mea peruenerit. Exempli causa, Constitutum est, ut Præfectus pro apparitoribus suis in id teneatur, quod ad se peruenerit, si aliquid peruenerit, quamuis amplius non habeat, ut quia per iniuriã amisit, nihilominus tenebitur[d]. Alibi quoq; proditum est, id solum peruenisse uideri, quod deductis expẽsis superest, idq; in uenditore hæreditatis[e], qui quod ad se peruenit tradere tenetur, respõsum est. Dubitatũ quoq; extat, an peruenire uerbũ in substitutionibus directũ sit, an solum fideicõmissi uires habeat? & non esse directum frequentius traditum est[f], nisi additũ esset, ut eo ipso perueniat, uel pleno iure, uel libere: huiusmodi enim uerba eius sunt effectus, ut hæredis manus expectanda non sit. Sanè hoc in contextu annotanda est constructionis forma, qua Iurisc õsultus acquisitam à liberto hæreditatem, id est de li

a l. placet. de acq. hære.

b l. qui concubin. §. ij. de leg. iij.

c l. sed si plures. §. in arrogato. supra deuulg.

d Paul. Cle. j. §. cæterũ. de priuil.

e l. ij. §. j. de hære. vend.

f Mod. l. centurio. in fi.

berto

berto dixit. Sicut cum nos à quæstoribus acquisiuisse mancipium dicimus, hoc est lucrifecisse, uel comparasse. Accursius constructionis huius nouitate motus ὑπόθεσιν, seu facti speciem aliam fingit: quam adeò non probo, ut eam referre dissuadeat.

VLP. LIB. XXXVIII. LEX CLXXII.

Liberti appellatione, etiam libertam contineri placuit.

LIBERTI. Solebāt testatores uestiaria, uel cibaria libertis libertabusq; suis relinquere[a], quod & de iuribus sepulchrorum obseruatū fuisse, ex quàm plurimis inscriptionibus constat. Pone testatorem solum mentionem libertorū fecisse, existimat Vlpianus etiam de libertabus accipiendū, quod etiam in fideicommißis proditum est. Cuius rei ea est ratio, quod masculinū semper sub se fœmininum complectitur[b], ut superius tractauimus. Tres autem libertorum fuisse species Caius institutionum lib. I. tradit: Alios enim Ciues Rom. alios Latinæ conditionis, alios esse Dedititios. Ciues Rom. sunt, qui testamēto aut in æde sacra, aut ante consulem fuerint manumißi. Latini sunt, qui aut per epistolam, aut inter amicos, aut cōuiuij adhibitione manummittuntur. Dedititij uero sunt, qui post admissa crimina supplicijs subditi, et publice pro criminibus cæsi sunt, aut in quorū facie uel corpore quæcunque indicia aut igne aut ferro impressa sunt, & ita impressa, ut deleri non poßint. Hi si manumißi fuerint, Dedititij appellantur. Sed inter hæc tria genera libertatum ideo Ciues Roma. meliorem statum

a l.iiij. de alt. leg.

b l.eum pater. §cū inter. de leg.

habēt, quia & testamēta facere possunt, & ex testamento quibuscunq; personis succedere: nam Latini & Dedititij nec testamenta condere, nec sibi ex testamento aliorum aliquid dimissum possunt ullatenus uēdicare, tamet si Latini certis rebus priuilegia Ciuium Rom. *libertorū consequi possunt*, Dedi*titij uero nulla ratione possunt ad* Ciuiū Rom. *libertorum beneficium peruenire.* Nam *Latini patronorū beneficio, id est si iterum ab ipsis aut testamento, aut in æde sacra, aut ante consulem manumittūtur,* Ciuiū Rom. *priuilegia consequuntur: hæc Caius. Quæ uerba referre placuit, quod Iustinianus, qui has differentias sustulit, nimis concise, & suspensa ut dicitur manu, eas declarauit, tametsi ad multorum in iure ueteri locorum interpretationem pertinerent* [c]. *Nam cum de manumißis uindicta mentionem reperimus. Ciues* Rom. *intelligimus: eo enim modo ante consulem, seu quod idem est, proconsulem, uel prætorem manumittebantur, fiebantq; Ciues* Roma. *nisi aliter cōuentum esset* [d]. Per*sius: Vindicta postquàm meus à prætore receßi. Hinc Corn. Tacitus lib.* XIII. *eos tradit, qui uindicta manumißi non essent, aliquo uelut seruitutis uinculo teneri. Auson. in* Grippo: *Triplex libertas, capitisq; minutio triplex. Meminit &* Boëthius *in Topica Marci Ciceronis.*

IDEM LIBRO. XXXVIII.

LEX CLXXIII.

Collegarum appellatione hi continentur, qui sunt eiusdem potestatis.

COLLEGARVM. *Collegas Iurisperiti nostrates eos*

c l. qui Romæ §. flaui⁹. de verb. obl.

d l. j. §. illo. C. de lat. lib. tol.

eos proprie dici opinantur, qui simul habitant, quasi unà se colligant, cui sententiæ ueterum autoritas aduersatur, à quibus proditum est, ab eligendo collegas dictos, quasi in idem munus coëlectos diceremus quod & iurisconsultus hic sentit, cum eiusdem esse potestatis ait, sicut erant consules, prætores, tribuni plebis, & similes. Quapropter And. Siculi rationem non approbauerim[a], *ecclesiam collegiatam (ut ipse ait) negantis, quoniam eius canonici simul non habitarent: nam hoc nil referre uerius est, dum aliter de eorum iure constet: sufficitq; si eligere actorem consueuerunt*[b], *& sigillo communi uti, aliaq; eiusmodi facere, quæ uniuersitatum propria sunt. Eadem ratione collegia dicuntur, in quibus qui dent nomen eliguntur, dum pauciores tribus non sint*[c]. *Sic collegium doctorum dicimus, sic & nauiculariorũ, sic cæterorũ artificum. Fuit & collegium olim Poëtarum. Solentq; hi aliquos sibi præficere, ut plurimum duumuiros, quos uoce parum Latina Abbates uocamus. Sunt & qui unicum rectorem habeant, sunt & qui nullum. nec enim ut collegium dicatur, necessarium est aliquem ei præfici*[d], *imò eo casu congregãdi collegij, referendiq; ius ad eum pertinebit, qui in albo prior antiquiorq; sit*[e]. *Posset autẽ eos collegas de his quæ ad artem suam pertinent constituere, seq; uicißim illis decretis alligare, euidentißimi iuris est: dum tamen alijs præiudicium nullum inferant*[f]: *ut si monopolium sapiant, uel ambitiosa sint. Vnde cum semel cõstituissent, ne qui sacris initiatus esset admitteretur, Responsum est, decretum non ualere. Quod tamen in collegio iudicum, quale Mediolani est, non censetur seruandum:*

a Barb. cõsil. 27. in. j.
b Abb. c. 2 nobis, de iure patro.
c l. neratius, supra eod.
d Inno. c. cum nõ. de presb.
e l. fi. de alb. scri.
f l. fi. C. de iur. om. iud.

dum: nec enim huiusmodi decreto libertas ecclesiastica imminuitur, cum iure quoq; Canonico à ciuilibus iudicijs abstinere eos honestas suadeat[g]*. Sed nunquid constituere possint, ut aliquis non recipiatur, nisi omnibus consentientibus? Et licet constitutio ex se ualeat, præsertim si iuramentum accesserit, putauerim tamen, qui à maiore parte admissus sit, iure admissum uideri. Nec enim legem sibi imponere potuerunt, à qua recedere non possint, tametsi periuri efficiantur*[h]*. Id enim in collegijs maior pars potest*[i]*, quod totus ordo*[k]*. Et hoc maxime annotandum aduersus eos est, qui singuli plurima promittunt munificosq; se exhibent, cum uniuersi eius legis prætextu nihil extricent, fidemq; uiolent. Si tamen à principe eiusmodi constitutio confirmata esset, non diffiteor omnium consensum necessarium esse*[l]*. Sed quam maiorem partem esse dicemus? Et receptum est, duas partes ex tribus necessario requiri, si tamen autoritate ordinarij iudicis omnes citati sint, & quia non aduenerint contumaces habiti, in his qui paruerint solis ius uniuersitatis residet, tametsi minima pars adsit: Secus si à collegis simpliciter fuerint uocati, ut quia collegium præfectis careat, uel præfecti iurisdictionem non habeant*[m]*. Et ita ego censeo, repugnantiumq; sententias concilio.*

¶ Qui extra continentia vrbis est, abest: cæterum vsq; ad continentia non abesse videbitur.

¶. §. QVI EXTRA. *Absentium procuratores rem ratam haberi*[n]*, aut indicatũ solui, satisdare debent, præsentis*

g c. ij. ne cle. vel mo.

h c. dilecto. de præb.

i l. quod maior. ad munici p.

k Bald. l. fin. C. de aut. præst.

l glos. c. vbi. verb. singulis. de elect. in 6.

m Dec. c. cum oẽs. de cõst.

n glos. l. præsens. de pc.

sentis non debet. Quaeritur ergo, quis abesse dicatur? Et Iurisconsultus respondet: eum abesse, qui extra cōtinētia urbis est, id est suburbia, & quatenus se urbs continet. Vulgati codices cōtinentiam fœminino genere scriptum habent, sed ratio Latini sermonis hoc nō patitur, neutro itaq; genere pronunciā dum est. Sanè uerbū id abesse uarijs modis in iure accipi supra° osten dimus, ut minime ope= ræpretium sit ea quæ diximus repetere: tam= etsi & infra Iuriscon= sultus de eodem nonni= bil scribat. o l. mulieris.

IDEM LIB. XL.

LEX CLXXIIII.

ALiud est promittere furem non esse, aliud furto noxaq; solutum: qui eum dicit furem nō esse, de hominis proposito loqui= tur: qui furto noxaq; solu= tum, nemini esse furti obli gatum promittit.

ALIVD est promit tere. Qui uendit mancipium, tenetur id præstare[a] eum furto noxaq; solu= tum: quæ uerba hoc significant, ut tempore quo uendi= tur solutus sit. Vnde quamuis aliquando furtū fecerit, si tamen ea noxa sit liberatus, redhibitioni locus non est. At qui furem non esse dicit, de moribus dixisse uidetur, & ideo hoc præstare debet, quòd nunquā furtum com= miserit[b]. Sed & si ipsi uenditori quandoq; furatus fue= rit, nō dubitatur quin ex stipulatione emptori succurra= tur[c]. Sed finge uenditorem, ut iudicium euitet, asserere, nullum furtū sibi à seruo unquā factum fuisse, sed seruū se uolēte accepisse, & propter familiaritatē quā cū ser= uo dominus habuit: fortè credendū ei uideretur, cum tra ditum

a l. §. in princ. de ædi. edic.

b l. quod si no lit. §. j. eo. ti.

c l. furtū. eo. titu.

ditum sit, admitti eã excusationẽ, qua dominus rei, ut furem liberet, sua spõte rem ablatam attestatur[d]*: si ex amicitia, uel familiaritate, quã cum domino is qui furti reus est, habebat uerisimile id sit. Qua ratione deprensi in concubitu, & adulterij accusati, se excusant, si coniugiũ contraxisse adseuerent, eorumq; affirmatio uerisimilis sit*[c]*. Sed in proposita quæstione eam assertionẽ emptori non obesse existimauerim:*

d Bar. l. inter. §. recte, de fur.

e gl. l. pen. C. de fideiuss. Felin. c. j. de præs.

POMP. LIB. XXIII.

LEX CLXXV.

Faciendi verbo reddẽdi causa etiam continetur.

cum enim integritatem morum, & propositi, id est uoluntatis serui pollicitus uenditor se præstiturum uideatur, nõ sufficit si sua sponte ablatam rem dixerit, nisi & hoc probetur, credidisse seruum qui abstulit, se uoluntate domini auferre.

FACIENDI. *Quæ in fraudem creditorum facta essent restitui Prætor iubet*[a]*. Finge in fraudẽ creditorum illud quod sub conditione, uel in diem debebam, me creditori ante tempus reddidisse, an creditoribus consuletur? Et indubitati iuris est consuli, factũ enim dicitur, quod est redditum. Quapropter & cum prætor si quid metus causa factum affirmaretur, auxilium pollicitus esset*[b]*, diuus Marcus edicto declarauit, id quoq; factum uideri, cum per metum sibi rem suam non adito iudice aliquis debitorem reddere compulisset. Sanè cum stipulationes aliæ in facto, aliæ in dando consistant, ea quæ de reddendo est, si actum sit ut incontinenti reddatur*[c]*, magis facti quàm dationis existimatur*[d]*: tametsi & negari non*

a l. oẽs. in fin. quæ in fr. cre.

b l. extat. qđ met. cau.

c l. si pœnã. de verb. ob.

d Bal. l. cũ allegas. de vsur.

non posit, uerbum facere tam generale esse, ut & datio nem comprendat, quod infra suo loco dicemus: qui enim dat, proculdubio aliquid facit.

SOLVTIONIS. *Quid solutionis, liberationis, satisdationis, satisfactionisq; uerbo cōtineatur, superius à nobis traditū est. Hic solum admonendi sumus, procuratorem qui solutioni recipiendæ cōstitutus sit, si delegationem aliam'ue satisfactionem recipiat debitorem non liberare: ut enim solutionis uerbo*

VLP. LIB. XLV. LEX CLXXVI.

Solutionis verbo satisfactionē quoq; omnē accipiendam placet, soluere dicimus eum, qui facit quod facere promisit.

uerum sit omnem satisfactionem accipi, tamen cum aliud pro alio inuito creditore præstari non posit, qui mandat ut solutio recipiatur, mandasse id intelligitur, ut in specie debita recipiatur: & ideo absq; domini consensu, procurator reū debendi liberare non potuit, idq; Alex.[d] *in facti quæstione respondit, quod & nos probamus. Dum ergo hic omnem satisfactionem contineri dicitur, subinferendum est* [b], *quam tamen creditor acceptare uoluit. Addit* Bartol. *quoties lex pecuniam solui uult, de alia satisfactione intelligi non posse, quod à nobis superius explicatum est. Illud constat, procuratorem ad reci piendum solutionem constitutum, si confiteatur se recepisse, debitorem non liberare, nisi uera de numeratione aliter constaret, idq; frequentius receptum est: quoniam si de numeratione non appareat, qui confitetur, donare uide*

a consil. 95. in. iij.

b l. item liberatur. in ff. qb. mod. pig.

uidetur: at huiusmodi mandato non est existimandum id actum, ut donare liceat[c]. Fuere tamen, qui hoc in articulo dissentirent, quorum sententia hac mihi uidetur ratione defendi posse: nam cur non ea fit interpretatio ut de donando mandatum uideatur, ratio illa prodita est, quòd qui donat perdit, remq; suam prodigit, quod in nostro casu nō est, cum poßit dominus aduersus procuratorem agere, ut rationes reddat, restituatq; quod se recepisse confessus est: quod non soluendo procurator si sit, æquius est ut domino id imputetur, qui huiusmodi procuratorem elegit, quàm creditori, qui bonam fidem sequutus ei satisfecit, & apocham recepit. Et satis durum uidetur ad debitorem id pertinere, ut probare debeat ueram numerationem interuenisse, ut sic in domini facultate sit procuratorem eligendo, duriorem debitoris conditionem facere. Et fortè uerior hæc opinio est, nisi quod ut in cæteris rebus, sic in iure numerantur plerunq; sententiæ, non ponderantur.

c Bart. l. ij. in fi. ff. si cer. pet.

IDEM LIB. XLII.

LEX CLXXVII.

NAtura cauillationis, quã σόφισμα Græci appellauerũt, hæc est, vt ab euidenter veris, per breuissimas mutationes, disputatio ad ea, quæ euidenter falsa sunt, producatur.

NATVRA. Cauillari uarijs in iure modis accipitur. Cauillatur, q calũniose agit: cauillatur, q breuiter & false aduersariũ sermone captat, aut irridet: cauilla ẽ, qui sciẽs, ut suã sẽtẽtiã tueat, falsa ꝑdit. Specialius uero & ut ita dicã, ἐμφατικωτέρως cauillari dicitur q eo

assum

assumpto quod euidenter uerum est, dissimiliter acceptis terminis, quod falsum est infert. Id tribus modis fieri Aristoteles in Elenchis tradit: Aut enim argumentum in materia peccat, aut in forma, aut in utroq;. In materia, ut si dicam, quæ in nullius bonis sunt, occupanti conceduntur, res sacræ in nullius bonis sunt, ergo occupāti conceduntur. Is autem syllogismus proprie σοφιστικὸς appellatur, de quo Accursius Iurisconsultum hic intellexisse existimat, cui & ipse assentior. In forma, ut omnis seruus in potestate est, filiusfamilias est in potestate, ergo filiusfamilias seruus est: nomenq; huic argumento παραλογισμός est. In utroq; peccat, cū dicimus, quilibet seruus pro mortuo habetur, nemo alieni iuris est, qui seruus non sit, qui igitur alieni iuris non est, pro mortuo non habetur. Sed hæc latius ab Aristotele eiusq; interpretibus accipienda sunt. Quomodo autem cauillatio Græce appellatur, Iurisconsultus hic ostendit: sed in uulgatis codicibus uox illa deficit. Fuere igitur qui διαβολὴν reponendum existimauerunt: eam sic definiendam Lucianus arbitratus est, ut sit Criminatio ἐκ τῆς ἐπηρείας id est nocumento orta, cum reo nihil sciente, nedum ad contradicendum non admisso, soli delatori fides adhibetur. Qua ex definitione apparet, eam uocem hoc in loco nō esse reponendam: hic enim non de calumnia agitur, sed de sophistico argumento. Antiqui codices hic γοητείαν habent, & infra de regulis iuris, ubi idem responsum legitur, σόφισμα, quæ lectio utraq; conuenit, posteriorq; plus mihi arridet, quæ magis specialiter rē exprimit, quādoquidē γοητεία pro quacūq; fraude uidetur posse accipi. Apud

Apud antiquiores tamen sophistarum nomen honestum fuit, & qui philosophiæ doctores erant, uulgò sophistæ dicebātur, idq; ex Philostrato, & M. Victorino palā est: suspicorq; propter malos eorū mores, nominis quoq; dignitatē cōuersam: nā & Plutarchus, grauis autor, à maiorum institutis eos degenerasse ostendit, & pro Philosophis, Planos, Sycophantasq; quosdā fuisse. Sanè hinc apparet, ex breuissima mutatione ueritatē obnubilari: unde proditū est, mutato facto, etiā ius mutari: nec ideo Iurisconsultū reprendi posse, qui uaria responderit, cū aliquā tulū mutatæ sibi facti species essent propositæ: ex facto enim ius oritur, quo uariato, et ipsum uariari necesse est. Sed an huiusmodi cauillationibus uti aduocatū deceat? Et graui uiro cōuenit nunquā uti [a]: nec enim debet quis de uictoria magis, quā de ueritate esse solicitus: quoniā id uitiū, ut Cicero inquit, maxime cōtra prudentiam est. Sed recentiores pleriq; ambitione præcipites, omnes disciplinas puerilibus hisce nugis peruertere, & quum paucis ueritatē explicare possent, per argumēta & oppositiones, artē in uerborū cōtentionem deduxere. Sic magno reip. Christianæ detrimēto Thologi, sic & Philosophi, sic deniq; & legum interpretes fecere: receptissimumq; apud omnes est, licere aduocato bonam causam falsis rationibus tueri, & fraude fraudē trudere. Imò pro cōsilio proditū est, plurimas semper ratiōes iudicibus afferēdas, uerisq; falsas immiscendas, cū indocti pleriq;, qui iusto argumēto fidem nō adhibuerūt, futili moueātur. Sed & nescio cuius Pōtificis factū laudatur, qui nocenti impunitatem promiserat, ut delicti cōfeßionem extorqueret: huiusmodi

[a] 23. q. ij. dñs.

modi ego dolũ probare nõ possum, nec ex simili cõfeßione dãnari reũ debere arbitror, cũ ea fiducia fateri potuerit, ut quãprimũ litiũ carceris'ue molestiã euitaret: cũ crederet fore, ut sibi fidẽ iudex seruaret: nisi ergo spe huiusmodi defectus reus, priorẽ cõfeßionẽ ratã habeat, liberabitur: atq; ita Imo. & Decius scripserũt[b]*: licet in cõtrariã sententiã frequẽtius itum sit, pro qua apud Græcos extat hic Aeschyli senarius,* Ἀπάτης δικαίας οὐκ ἀποστατεῖ θεός. *A fraude iusta nec deus quidem abstinet.* b l. ea est. infra tit. j.

IDEM LIB. XLVIII. AD SENATVS CON.

LEX CCLXXVIII.

PEcuniæ[a] verbũ, nõ solũ numeratã pecuniã complectitur, uerũ & oẽm omnino pecuniã, hoc est, omnia corpora: nã corpora quoq; pecuniæ appellatione cõtineri, nemo est, qui ignoret.

PECVNIAE VERBVM.

a ¶ *Pecuniam dictã esse à pecu receptũ est, quòd in pecoribus omnis ueterũ census esset: hincq; tractũ est, ut appellatio pecuniæ*[a]*, cũ latißime accipitur, ad omnẽ cẽsum referatur, quo sensu et species, et corpora, & iura quoq; cõtinẽtur: in fauorabilibusq; propius est, ut ita intelligamus. Plinius tamẽ pecuniã pro nũmis simpliciter accipit, quod pecudũ nota antiquitus moneta signaretur, qui sensus in materia odiosa probabilior est*[b]*, hocq; & uulgarem loquendi usum secuti pleriq; tradiderũt: quod si subiectum argumentũ nec omnino fauorabile*[c]*, nec odiosum sit, mediã uiam diligemus, pecuniamq; ad id quod in numerato est referemus*[d]*: idemq; si põdere uel mẽsura con-* a l. si. C. de cõsti. pec. b l. sed iul. §. mutui. ad maced. c l. si uero. in fi. sol. mat. d Bar. l. talis. de leg. j.

sistat, ut in legatis & contractibus: nisi aliud ex cõiectu ra uoluntatis appareat, uel ratio legis æquæ in corporibus procedat, atque in quantitate[e].

e l.i.& seq.de calum.

b ¶ §. HAEREDITAS. *Ipsum ius est, personam defuncti referens, ideoq; ab ipsis rebus hæreditarijs differt: unde qui hæreditatem uendit*[f], *rebus hæreditarijs euictis nihil præstat, ἀναφορικῶς tamen supra dixi pecuniam ipsam hæreditariã, hæreditatis nomine accipi posse.*

f l.ij.in princ. de hær.ven.

¶ Hæreditas[b] nomen iuris est, quod & accessionem, & decesśionem[c] in se recipit: hæreditas autẽ vel[d] maxime fructibus augetur.

c ¶ DECESSIONEM, *Id est diminutionẽ: plerũq; enim accidit ut diminuatur hæreditas, quo casu grauatus restituere, si tãtũ ex fructibus pcepit, restituere eos cõpellitur quatenus decesśit hæreditas, ut Celsus et Metia. scribũt*[g].

g l.si is q.eccc. ad Treb.

d ¶ VEL. *id est etiam fructibus. Augetur enim & alijs modis, ut partu ancillarum*[h], *itemq; pensionibus: interestq; hoc scire, ut omne hæres habeat, nam & fideicommissario, huiusmodi fructus restituendi sunt: nec distinguitur, coactus hæres, an sponte adierit: pars enim hæreditatis sunt, nihilq; à cæteris rebus hæreditarijs differunt*[i]. *Sed quid si iacente hæreditate seminatum est, & ea adita ab hærede fructus percepit? existimauerim eatenus computandum, quatenus in agro spes, quæ aditionis tempore suberat, uendi potuisset. Et ita accipi quod uulgõ dicitur, in lege falcidia fructus pendentes hæreditatis esse*[k], *quodq; alibi traditur, hosce fructus filium sibi*

h l. ancillarũ. de pet. hær.

i l.ita tñ §.j. ad Trebel. vbi Alexã.

k l. in lege. ad l.falc.

ſibi in legitimam iure naturæ debitam imputare [1]*: licet alij aliter.*

1 l.in fideicõ. ad Trebell. vbi Alexã.

c ¶ §. ACTIONIS. *Iuregentium olim actiones nullæ erant, ſed manu regia controuerſiæ dirimebantur: deinde in* XII. *tabulis actiones repertæ ſunt, & certis uerborum formulis concluſæ, quas à pontificibus litigaturi accipiebant: qui formulam male concepiſſet, cauſa cadebat. Huiuſmodi autem quæſtiones in hoc genere, ut Quintilianus libro tertio ait, uerſabantur, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore agere liceat: quas nunc dilatorias, declinatoriasq; exceptiones appellamus.*

¶ Actionis [c] verbum generale eſt, & ſpeciale: nam omnis actio dicitur, ſiue in perſonam, ſiue in rem ſit petitio, ſed plerunque actiones perſonales ſolemus dicere. Petitionis autem verbo, in rem actiones ſignificari videntur. Perſecutionis verbo extraordinarias perſecutiones puto contineri: vt puta fideicommiſſorũ, & ſi quæ aliæ ſunt, quæ non habent iuris ordinarij executionem.

Hæ formulæ ex natura actionum uariæ erant, in petitione fundi, huiuſmodiq; rei immobilis, hæc ex parte uendicantis uerba recepta fuiſſe traditum eſt. Fundus qui eſt in agro, qui Sabinus uocatur, meus eſt: eum ego ex iure meum eſſe aio: ibi ego te ex iure manu conſertum uoco. Cui is, à quo uendicabatur ſic præ-

ſcribebat: Vnde tu me ex iure manu conſertum uocaſti, inde ego te reuoco. Quorũ uerborum Cicero in oratione pro Murena meminit, uimq́; eorũ lib. ult. cap. IX. A. Gellius explicat. Rei uero mouentis uendicatio ſic fiebat, apud magiſtratũ Populi Rom. uel prætorẽ, uel præſidẽ, is qui uendicat in iudicio rẽ exhibitã tenẽs dicebat: Hãc ego rẽ ex iure Quiritium meã eſſe aio. Cui aduerſarius, At ego eã contra uendico. Quod ſi aduerſarius cõtra nõ uendicabat: ſed actui aſſentiebatur, ceßio in iure dicebatur[m]: fiebatq́; ut plurimũ, cũ filium quis adoptionis cauſa uẽdicaret, imaginaria enim hæc uẽdicatio obſeruabatur, prætorq́; uendicanti addicebat, idq́; legis actio uocabatur: cuius rei lib. Inſtitut. II. Caius eſt autor. Actionis in perſonam uerba erant, In uſu aio te mihi dare oportere[n]. Itemq́; oportere facere: quorum Val. probus in libello de præſcriptis notis meminit. Harum actionũ præparatoriæ erant Interrogationes, & Vindiciæ. Interrogatio ſic fiebat, Q. T. I. I. C. P. A. T. F. A. id eſt, quando te in iure conſpicio, poſtulo an te facias autorem. Vindiciæ erant ius poſſeßionis, quo diſceptabatur pendente iudicio, penes utrum res quæ uendicabatur deberet remanere: ſic dictæ, ut Pedianus ait, quod qui in his obtineret, uindicem, id eſt prædem dare deberet, nil in re poſſeſſa deterius interim facturum. Pomponius[o], Cum animaduertiſſet, inquit, Virginius App. Claudium uindicias filiæ ſuæ à ſe abiudicaſſe, & ei qui in ſeruitute ab eo ſuppoſitam petierat, addixiſſe. Quæ uerba adduxi, quoniam in uulgatis codicibus corrupta circumferuntur. Cæterum propoſita formula, Prætor de ea primum

m l. j. §. j. de rei vend.

n l. verbum oportere. ſupra eo.

o l. j. de orig. iur.

mum cognoscebat, ut an formula uel actione actor excidisset, perspicere: ut sic actionē, quod Vlpianus[p] quoq; usurpat, eximeret: si uero negocio cōueniens[p], iustaq; ea formula uideretur, actionē dabat, quā quoniam certis uerbis partes petebāt, impetrare dicebantur. Interrogabat enim, An sibi de ea re iudicādi potestatē facerent? Ipsiq; se facere respondebāt: sicq; iudicium accipiebatur, id est lis contestabatur, deponebantq; in æde sacra sportulā, in qua pecunia erat, quā q uicisset, lucrabatur: ea pecunia sacramētum dicebatur. Inde est apud M. Varronem, & Ciceronem, Sacramēto uincere. Et quia deinde cœptum est ex huiusmodi ære iudicibus honoraria persolui, sportulæ iudicū inde nomen traxerunt. Erant & qui re ipsa non deponerēt, sed simpliciter sponderēt: unde ductum, ut Spōsione contendere, dicerentur, tractabanturq; huiusmodi sacramenta & sponsiones, ut ego arbitror, sponte partium: inuiti uero compellebantur uadimonium facere, id est sub certa pœna se iudicio staturos pmittere. Id etiam Vadari dicitur, quod uidelicet ea de causa qui multæ fidei possessor non erat, uadem, id est fideiussorem dare tenebatur. Supererat postremo legis actio, cum prætor negotiū definiebat: id tribus uerbis explicatur, Do, Dico, Addico. Primum ad actiones, quibus rem dari petimus: secundum ad facta, uel rei uendicationem: ultimum ad executiones pertinet, sicut & adiudico. Cum igitur lex de magistratu, apud quem legis actio est, uerba facit, de ordinario iudice intelligit[r], qui non solum iudicare, sed etiam exequi poßit. Idemq; est, cum de eo meminit, cui adiudicatio data sit, ut supra uidimus[s]. Sanè actio-

p l. sed & si. §. ait. supra ex qui. cau. ma.
q l. j. C. de for.
r l. iiij. de adoptio.
s l. aliud. su praeo.

num uariæ sunt species, non enim in rem aut in personam tantum sunt, sed etiam mixtæ, quibus utrunq; persequimur[t]*: qualis est familiæ erciscundæ formula. Sicut & personales in rem scriptæ, ut quæ ad exhibendū datur*[u]*, omniaq; ferè interdicta: licet enim in personā sint, tamen ratione rei competūt*[x]*. Dicuntur autē interdicta, quasi interim dicta: cum enim possessionem respiciant, totam litem non perimunt, quin de dominio quæri poßit. Quapropter & præiudicia quandoq; appellantur. Interdicere autem apud ueteres id significat, quod interim dicere. Cicero in Rhetoricis ad Herennium libro* II. *cap.* XI*: Verum pueriles horum opiniones rectißimis rationibus, cum uoles, refellemus: impræsentiarum hoc interdicere non alienum fuit*[y]*. Est & officij iudicis imploratio, quam Persequutionem proprie uocamus*[z]*: solaq; æquitate suggerente conceditur, & ideo extraordinarium est iudicium. Pertinet autem ad mixti imperij causas, sicut Accusatio ad meri*[a]*, Actio simpliciter ad nudam iurisdictionem: sic res iudicata executioni mandatur, sic de damno infecto cauetur*[b]*, tutores constituuntur, iudices dantur, decretum semel iterumq; interponitur: sic & fideicommissa olim effectum habebant, licet hodie Iustiniani cōstitutione actio concessa sit, tam personalis quam hypothecaria*[c]*. Addit Angelus*[d]*, officium quoq; iudicis competere, quod in executionibus exerceri solet, quoniam si in testamento non cancellato nec abolito scripta sint, executionem in promptu habeant*[e]*: cui ego assentior, licet alij contra, quorum sententia hoc iure uerior esset. Sunt & qui hoc iure fideicommissa ordina*

t §. quædam. instit. de act.
u l. iii. §. est autem. & §. fi. ad exhib.
x l. i. § interdicta. de iterd.
y l. actionis. supra de act.
z l. actionis. supra eod.
a l. imperiū. de iur. om. iud.
b l. iubent. eo. tit.
c l. j. C. com. de leg.
d Ang. §. fi. in authē. de hære. & fal.
e Mod. l. fina. C. de edi. diui Adr.

ordinarie per actionem peti crediderint, nam plerunq; ex fideicommisso rem peti, agi, uendicari, in ipsis digestis reperitur. Accedit his quod Vlpianus[f] *scribit, per omnia exaequata esse legata fideicommissis, uidetur'que crebrior haec sententia, cui tamen nos minime assentimur, nec enim Vlpianus è conuerso dicit fideicõmissa legatis exaequari, ut sicut ordinario iure legata petuntur, ita & fideicommissa peti necessario fateamur: annotauimusq; plerisque in locis, uerba illa, peti, agi, uendicari, ad officium iudicis referri: qua de re Paradoxorum libro 11. cap. x. diffusius disputauimus: sentitq; nobiscum*[g] *Petrus, Cyn. Bald. Imol. Raphaël, & quandoque idem asseruit Bartolus cum Accursio.*

f l.j.de leg.j.

¶ Hoc verbum[f], debuit, omnem omnino actionem comprehendere intelligitur, siue ciuilis, siue honoraria, siue fideicommissaria fuit persecutio.

g l.etiã.C. de compensat.

f ¶ §. HOC VERBVM. *Verbum, debere, si ad omnes omnino actiones refertur, proculdibio etiam eam quae in rem est comprehendet: quam sententiam ueriorem esse etiam supra testatus sum*[h]*, & Accursius hic probat: atque ideo consequens est, ut lex municipalis aliquid aduersus eum, qui quod sibi debetur petere negligit, constituens, etiam de eo intelligetur, qui uendicare rem suam nolit*[i]*, licet aliqui dissentiant. Qua ratione etiam arbitror si quis liberationem ab eo quod sibi debetur legauerit, etiam legata uideri, quae uendicari potuissent, nisi cum probatur testatorem*

h l.creditores, supra cod.

i Bal.Ias.inst. de act.i princip.

hoc nõ egisse, ut donaret, sed quia uere redditas sibi ratio nes existimabat[k]*, tũc enim ne furtũ cõmittere quisquam tutor impune poßit, ꝓpius est, ut in rem actio hæredi detur. Sed et si qs uetet rationẽ reposci, clarũ est his uerbis nõ esse rei suæ dominium remissum*[l]*. Sed num is qui id qđ Titius debet, fide sua esse iußit, promisisse etiã uidebitur; quod officio iudicis accessorie debetur, quales in contractibus bonæfidei sunt usuræ? Et nõ teneri uerius est, nisi in omnem casum promiserit*[m]*.*

k Bal. l. cũ ne ecff. C. de si de icõ. l. pa. ctum. C. de coll. q. xij.

l l. si. §. pen. de lib. leg.

m l. quæro. ff. loc.

IDEM LIB. LI.

LEX CLXXIX.

INter hæc verba, quanti ea res erit, vel quanti eam rem esse apparet, nihil interest: in vtraque enim clausula placet veram rei æstimationem fieri.

INTER HAEC VERBA. *Hæc uerba quanti ea res est, ad uerã rei de qua agitur æstimationẽ referuntur*[a]*, nõ etiam ad id quod interest: illud enim plerunq; rei pretiũ excedit. Quandoq; tamen etiã id quod interest cõtinent: uerbi gratia, in magistratũ qui damni infecti caueri nõ curauerit, lex quanti ea res est actionem dat*[b]*, eius enim culpa nõ minus damnum rei quàm accesiones quoq; respicit: unde meritò omnis utilitas actori reponenda est, quoniã ea res, id est detrimentum de quo agitur, tanti est. Sed & hæc clausula ad eam quæ petita est quantitatẽ quandoq; refertur*[c]*, licet ueritas æstimationis alia sit, ut quidam sentiunt*[d]*, quod tamen ipse omnino non probo, intelligimusq; quanti ea res est, scilicet quæ petita est*[e]*. Refertur & quandoque ad pœnam, ut cum quis stipulatur, si dolus malus non*

a l. arbitro. supra de dol. l. prætor. ij. vi bo. rap.

b l. iiij. §. i eo. de dam. inf.

c l. fin. supra si quis ius dic.

d l. iij. in fi. qui satisf. cogã.

e l. hæc verba. infra eod.

non aberit, quanti ea res erit dare spondes[f] *? Est & alia clausula huic similis, in quãtum iudici æquũ uidebitur*[g]: *quæ sine dubio idq; quod interest cõtinet. Hinc autẽ notandum est, nõ differre quãti est, uel quanti esse apparet, id enim esse dicimus, quod probatum est. Vnde in iudicijs.*

f l. nouissima. iud. sol.

g l. fin. de var. cog.

POMPO. LIB. XXX.

LEX CLXXX.

TVgurij appellatione, omne ædificiũ, quod rusticæ rei magis custodiendæ conuenit, quàm quod Vrbanis ædibus, significatur. Offilius ait, tugurium à tecto, tanquam tegularium esse dictum, vt toga, quod ea tegamur.

id uerum esse proditum est[h]*: non quod ex se simpliciter uerum est, sed quod ex actis uerum esse probatur. Qua ratione infertur, debere iudicem*[i] *secundum acta iudicare, nõ secundũ conscientiam suam: nisi is legibus solutus sit, ut princeps: uel qui absq; actorum cõfectione ius dicere posit, uel exploratißimum habeat, nihilq; penitus dubitet, quin ueritas aliter se habeat, quàm probatũ fuerit: tunc enim principem admonere debet, cũ probabiliter dubitet, illudq; exequetur qđ sibi respõsum fuerit*[k]*. Crediderim et posse eũ munere iudicãdi absolui, si sibi nõ liquere iurauerit: cum enim per cõscientiã suã probationes infirmentur, nõ iniuria quid agere debeat dubitare potest, & ideo more maiorũ iurabit N. L. id est, nõ liquere*[l]*. Quod & A. Gellius cum iudex à Prætore allectus esset, se in casu non æque dubio fecisse autor est, lib. XIIII. cap. II.*

h l. fi. de prob.

i l. illicitas. §. veritas. de off. præf.

k §. fi. in auth. de iud.

l l. pomp. de re iud.

T V G V R I I. *Tugurium rustica est casa, à tegendo*

Z 5 *dictum,*

dictum, quòd uidelicet maximum in eo usum præstet, quòd ab aere & pluuijs nos tegat: propter fragilitatem enim cratiũ, nec à frigore satis defenditur, nec à calore, neq; admodũ à furibus, effractoribus'ue tutũ est. Hincq; apparet debere quascunq; res ab eo potius denominari, quòd sibi specialius est, quã quod cum alijs commune habeat. Sic stipulatio potius à uerborũ firmitate quàm à consensu nomem sumpsit[a]. *Sic hominẽ negat Fab. Quintil. ab humo dictum, cum id omnibus animantibus commune sit: nam & ab eo quod potentius est, unũquoque denominari debet, potentius autẽ id censetur, quod magis specialiter conuenit*[b]. *Sanè uidetur Iuriconsultus tugurium accipere pro quacunq; domo rustica, quod ita simpliciter uerum non est, quæ enim parietibus & tegulis lateritijs constat, tugurium non est: igitur de gurgustiolo intelligendum est, quod uel harundine, uel ulua palustri, stramentis'ue, uel etiam, ut Verg. scribit, cespite contectum sit: cuius parietes uiminei, luto uel huiusmodi materia crustati sint. Videturq; prius dictum esse tegurium à tegulo, quasi tegularium: non autem à tecto, ut uulgati hic habent codices. Plin. tegulo aquaticarum harundinum domos suas septentrionales populi operiunt. Hunc in modum domunculas suas habebant Aphri, quas Vergil. Mapalia, Iuuenalis Attegias uocat.*

a l. j. in princ. de verb. ob.

b l. quæritur. de stat. ho.

IDEM LIB. XXXV.
LEX CLXXXI.

VErbũ illud ptinere, latissime patet: nã et eis rebus petẽdis aptũ est, quæ

VERBVM *illud pertinere. Verbum pertinere latißimam*

tißimam habet significationem, siue enim res aliqua ad me iure dominij, siue etiã iure possesionis tantũ spectet, pertinere dicitur, idẽ si iure pignoris: sed & si nullo iure pertineat, sed pertinere poßit, idem dicendũ est. Quare si quis mihi Stichum dare promiserit, quo casu sola personali actione cõueniri potest, uere potero dicere Stichum ad me pertinere. Quapropter dicũtur articuli ad causam pertinere, qui quoquo modo uel leuißime adminiculẽtur [a], atq; ideo admittendi sunt. Sed & qui quãcunq; in libello rem petit, cum his quæ ad eam pertinent petijsse intelligetur quicquid ad eã spectat, seu ex iuris cõmunis, uel municipalis forma [b], seu ex cõsuetudine, seu per se, seu per aliũ [c]. Vnde qui fundum cũ his quæ ad fundum pertinent uẽdidit, ius quoq; incidendi nemoris pro illius fundi usu uendidisse intelligetur [d], si ex domini consuetudine id nemus in hoc deputatũ erat, atq; id Socino placuit. Sed & si Rom. Pontifex episcopo cõcedit quæcunq; ad legatos pertinent, ea quoq; tribuisse uidebitur, quæ speciali priuilegio legati cõsequuntur, ut Decius respõdit [e], & mihi placet: quoniã id beneficiũ tanquã fauorabile interpretatione adiuuandũ est. Cæterum dubitari potest, cũ is qui furti accusat, debeat asserere in libello, an res ablata iure proprietatis, uel quasi dominij ad se spectet: si simpliciter ad se pertinere dicat, an causam obtinere poßit? Et

dominij nostri sunt, & eis quas iure aliquo possideamus: quãuis nostri dominij nõ sint: ptinere ad nos etiã ea dicimus, q̃ in nulla eorũ causa sint, sed esse possint.

a Bal.c.ij. extra de testi.

b do.§o.c.cum ad sedem.de resti.spo.

c glo.c.fin.de elect.in.6.

d Socin.l.j.de reb.du.

e Cons.128.

quidam

quidam negant, propter eius uerbi incertitudinem [f]. At ipse aio: debet enim ad iuris dispositionẽ referri, ut de eo intelligatur, quod sustinendæ intentioni necessarium erat [g]. Illud non omittẽdum, id uerbum in substitutionibus cõmune esse, & tam ad directam quàm fideicõmissariam substitutionem referri [h], idq; frequentius proditum est.

f Soci.cõ si. 8. col. ij.
g l. si quis intẽtiõ e. de iud.
h l. licet. C. de pact.

VLP. LIB. XXVIII. AD EDICTVM.

LEX CLXXXII.

Paterfamilias peculium habere nõ põt, queadmodum nec seruus bona.

PATERFAMILIAS. Peculium lata significatione pro patrimonio omni accipitur [a] ea quoq; pecunia, quam repositam qui in subitos casus habet, peculium dicitur. Quaptopter Proculus se audisse rusticos senes refert, asserentes pecuniam sine peculio fragilem esse [b]. Sed hoc sensu minime id responsum intelligi potest. Est & peculium, de quo hic Iurisconsultus loquitur, quod nisi his, qui in aliena potestate sunt, quæritur: & cũ extra potestatem mittuntur: amplius peculiũ non est [c]. In filijsfam. Profectitium dicitur, quod propter patrẽ habet. Aduentitium, quod aliũde. Castrẽse quod militibus acquiritur. Quasi castrẽse his qui priuilegia militũ habent, quales sunt sacerdotes & aduocati. Habent & serui peculium, quod illis dñs administrandũ permittit, unde etiã exercitoria institoriaq; actio prodita est, alioquin propriũ nihil habere possunt serui [d], præterquam si quid cõniuentibus oculis domini acquirant [e], uel ex dimẽso suo, uel aliũde. Iure tamen gẽtium non ambigo seruum bona habere posse

a l. cogi. ad Treb.
b l. chorus. de leg. iij.
c l. fi. C. de in offi. testa.
d l. recte. supra ex qui. cau. maio.
e l. iiij. de ma nnm iss.

posse, quod in Hebraica Regũ historia cap. IX. & cap. XVI. probatur. Vnde si paulò opulẽtiores essent, ad munera quoq; publica eligebãtur, quod ab Aristotele lib. Politicorum III. cap. XV. proditũ est. Nam & eo iure dominis sine legitima prole decedẽtibus, succedebant, ut ἐν τοῖς βιβλίοις *Geneseos capite XV. habetur. Et ideo Corn. Tacitus nõ multum à liberis apud Germanos differre eos tradidit. Vnde nõ dubito, seruum naturaliter poßidere potuisse*[f], *licet ciuiliter secus sit*[g]. *Nec mihi placet quorundam sententia duplex ius gentium distinguentium, ut ex antiquiore serui sibi acquirerent, ex posteriore non acquirerent, sed pro nihilo reputarentur: hæc enim distinctio iure probari nõ potest, & lex expreßim iure ciuili incapaces eos esse*[h], *non autem gentium dicit, mecumq; Archid. & Aret. sentiunt*[i].

IDEM. LIB. XXVIII. AD EDICTVM.

LEX CLXXXIII.

Tabernæ appellatio, declarat omne vtile ad habitandum ædificium, nõ ex eo quod tabulis claudatur.

f l. quod seruus. de acq. poss.

g Bart. l. si id quod. de cõdi. inde.

h l. quod attinet. infra ti. primo.

i l. j. de acqui. poss.

TABERNAE. *Taberna dicta est, quod tabulis, ut Festus interpretatur, conficeretur, non quòd tantummodo clauderetur: omne tamen ædificium, licet tabulis non conficiatur, uel claudatur, taberna dici potest. Et hinc apparet, argumentum ab etymologia, etiam negatiue assumendo, non ualere. In quo articulo inextricabiliter ferè disputatum est. Sed hanc rem ego sic finire soleo: Cum etymologia uim diffinitionis habet, quam*

κατ' ἀντίληψιν Victorinus appellat, argumentum & affirmatiue & negatiue concludit: ut donatio, est doni datio: exceptio, est actionis exclusio: instrumentum, quod instruit causam. Appellauerunt autem ueteres id genus non etymologiam, sed aduerbium. Cum uero etymologia naturam suam seruat, argumentum affirmatiue non est efficax: cũ enim generalius id sit, unde fit deductio, quàm ipsum quod deducitur[a], posita aliqua generis parte, non sequitur eam speciem de qua agimus poni: unde qui dicit, id de meo fit tuum, non ideo concludit esse mutuum. Negatiue uero efficax est, quia à quo remouetur genus, ab eo & quælibet species remouetur: exempli causa, Fur à ferendo, id est contrectando dicitur: uerum erit si dicamus res non fuit contrectata, igitur in ea furtum factum non est[b]: & id pro regula proditum est. Quæ hanc exceptionem patitur, ut non procedat, cum ratio inuentionis uocabuli aliud inducit. Quid enim si quid inductum est ab eo quod fieri deberet? Non sequitur si id minus fiat, nomen non competere. Tutores dicti sunt quod pupillum tueri debent: Monachi, quod solitarij esse deberent, non consequitur, eum tutorem, qui pupillum negligit, non esse tutorem: nec aßiduum in frequentibus locis, non esse esse monachum. Quod & in Pontifice, & Augusto ex recentium interpretatione dicendum est: iam diu enim est, cum nec Pontifices ad uitam æternam nobis pontem faciunt, nec augent imperium Augusti. Quid itẽ, si ab eo, quod olim & frequentius obseruabatur, nomen deductũ sit? ut nuptiæ quod in his solerẽt obnubi capita[c]: tametsi non obnubantur hodie mulieres, sunt tamen nuptiæ.

a l. si quid. §. inter. de lega. iij.

b l. j. de acqui. poss.

c Insti. de pat. po. in princ.

Sic

Sic taberna prius dicta, quod ex tabulis fieret, unde etiã si alio modo cõficiatur, nihilominus seruat nomẽ. Sic monasterium nomen retinet, etiam si à monachis derelictum sit[d]. *Putarẽ tamen in dubijs propius esse, ut arbitremur, ab eo quod de substãtia impraesentiarũ sit*[e], *fieri deriuationẽ, quã ab eo quod esse deberet, uel olim fuerit. Et ideo consequens erit, caret molis, ergo nõ est molendinum, ut Baldus scripsit*[f]. *Item nõ inuenitur in bonis pupilli, ergo in inuẽtario describendũ non est*[g], *ut Bartolus existimauit, & haec in etymologia procedunt, quã ueriloquium Cicero appellat. In allusione uero aliud est, haec enim nec ad substãtiam rei, nec ad deriuationem omnino respicit, sed ad solius uocis similitudinem refertur: ut possessio quasi positio, magistri quòd monstrent, furtum quasi furuum, testamentum testatio mentis, sacellum sacra cella, interdictum inter duos dictum: uera enim possessionis etymologia est, à sedibus magistri, quod curam magis caeteris praestare debeat: furis à Graeco φῶρ, quae uox ἀπὸ τοῦ φέρειν, id est, auferendo contrectandoq́; deducitur: testamẽti sacelliq́; à simplici testatione, & sacro: interdicti, quasi interim dicti, ut supra ostendimus. Vnde consequens est, ut cum allusio ad similitudinem uocum solum referatur, argumentum ab ea non sit iustum, nisi similitudini nominis similitudo quoque rationis accedat. Damnantur à plerisque huiusmodi allusiones, ut à Donato, Fabioq́; Quintiliano, libro primo. Sed & Diuus Hieronymus quadam epistola interpretem Lucae dãnat, qui alludit in uerbis, friget in sensu. Videtur allusio esse quam Graeci, ut Martianus inquit, παρίσον*

uocant

d c. cum dilecti, de cõsue. e Abb. c. j. in fi. de iudi.

f Bald. c. j. § si quid. de contro. inuesti.

g l. tutor. de admi. tut.

uocant, uel παρονομασίαν, id est adnominationem.

INDE. a ¶ *Contubernales. Aedificia antiquorum solis tabulis constabant, claudebanturq; : unde taberna generaliter potest accipi pro omni habitatione, & tabernaculo. Inde & contubernales, qui simul habitant. Vsus tamen posteriorum obtinuit, ut tabernam simpliciter dicamus, in qua merces uendũtur. Sicq; Catullus dixisse uidetur: Salax taberna uosque contubernales, A pileatis nona fratribus pila. Sic & M. Cice. tabernarios accepit pro his qui negociatiões in tabernis faciunt: Dum, inquit, Opifices, & tabernarios atque illam omnem fecem ciuitatis, quid est negocij concitare? Addit Nonius Marcellus, tempestate sua tabernas appellari solitas uinarias. quod & uulgò nunc obtinet. in re militari contubernales[a] dicuntur, qui in ijsdem tabernaculis seu tentorijs militant. Hinc et contubernium. Sanè quod in quiritibus matrimonium est, in seruis contubernium quandoq; appellatur[b].*

PAVL. LIB. XXVIII.

LEX CLXXXIIII.

INde tabernacula, & contubernales[a], dicti sunt.

VLP. LIB. XXVIII. AD EDICT.

LEX CLXXXV.

INstructam autem tabernam sic accipimus, quæ & rebus & hominibus ad negociationẽ parata cõstat.

a l. rẽ. §. j. cõmod.

b l. liberorũ. infra eod.

INSTRVCTAM. *Qui tabernã uendit uel etiã legat, de loco ipso intellexisse uidetur[a] nõ de instrumento uel mercibus: qui uero pignerat[b], etiã merces pignerasse intelligitur, nullũ enim inde detrimentũ debitori affertur,*

a l. qui tabernas. de contrah. emp.

b l. qui tabernam, de pig.

cum non

cũ nõ ideo plus debeat. Idemq́; si quis de taberna pannaria seu pannorum contrahat[c], uidẽtur enim merces causa demonstrationis adiectæ. Quod si tabernam cum instrumento dicit non contineri institores Paulus respondit[d], sunt enim illi negociationis ipsius, nõ autẽ loci instrumẽta: unde tabernæ Cauponiæ instrumẽto legato, loci tantum instrumenta præstabuntur, ut doliaria uasa, uectiones, ancones, calices, trullæ, quæ circa ahenum solent traijci, congiaria, sextaria: nec obstat quod instructam tabernam hic Vlpianus appellet, quæ non solum rebus, sed etiam hominibus ad negociationem parata est: quia quamuis taberna hominibus instructa dici posit[e] nõ tamen institores ipsi tabernæ instrumẽta proprie sunt, nisi cũ tabernam pro uniuersitate iurium ipsius negociationis, non autem simpliciter pro loco accipere nos constat, de cæteris igitur seruis accipiendum hic est, cum eiusmodi est negociationis genus, ut sine operis non consistat[f].

c Bart. l. cũ pater. §. mẽsæ. de leg. ij.

d l. tabernę. de fund. instr.

IDEM

LEX CLXXXVI.

Commẽdare nihil aliud est, quàm deponere.

e l. librorum. §. sed si bibliothe. de leg. iij.

f l. cum quaeritur. de fund. instr.

COMMENDARE. *Commendare uarijs modis in iure accipitur: Commendamus amicum, quẽ laudibus, ut charior alicui sit, prosequimur. Commendamus rem quam deponimus: unde qui centum tibi commendat usuras exigere non potest, id enim notißimos depositi terminos excederet. Commendat[a] & Roma. Pontifex sacerdotia, cum administratorem generalem alicuius opulenti templi aliquem constituit, censeturq́; is liberam habere pro*

a c. nemo. de elect.

re procurationem, modo nimirũ reperto, quo citra ius irreuocabilis tituli ex sacrorũ fructibus οἱ ἐλλειστιπνίπλοι luxuriarentur. Commendat etiam qui custodiam mãdat. Sanè uerbis generalibus facta commendatio[b] non obligat[c]: & testator qui libertum suum hæredi commendat, nõ ideo alimenta legasse existimatur. Sed & si Seium tibi commendem, iubeamq; ei plenã fidem adhiberi, non tamen meo periculo illi credes, cum aliquid persuadere tibi uoluerit[d], quod ad suam utilitatem uel honorem pertineat, ut si se constitutum à me procuratorem dicat.

b Barto. l. lucius. de fide iuss.

c l. fideicõ §. j. de leg. iij.

d l. fi. C. quod cum eo.

IDEM, LIB. XXX. LEX CLXXXVII.

VErbum exactæ pecuniæ, nõ solum ad solutionem referendum est, verum etiam ad delegationẽ.

VERBUM exactæ. Exigere uarie accipitur, exigit, qui extra agit, id est expellit: inde exacti reges urbe Roma Pomponio[a]. Exigit qui requirit, qui perficit, qui iniuste petit[b]. Sed stricta significatione proprie exegisse dicitur[c], qui id recepit, quod instituta actione petebat, unde exigere ab inuito accipitur. Iuriscõsultus tamẽ latius id uerbũ patere existimauit, & exactam pecuniã intelligit, quæ persoluta est, siue enim uolẽs, siue inuitus debitor dederit, non est dubium dici eum soluisse. Sed & exegisse dicitur, cui per delegationem satisfactũ est, cum delegationem uicem solutionis habere receptum sit[d]: hincq; arbitror in dubijs hunc sensum admittendum esse, ut exegisse dicamus, etiam quod sponte debitor obtulit cũ alioquin inuitum potuissemus cogere: unde qui procurator

a l. ij. de orig. iur.

b x. q. ij. quia. Arch.

c l. fideicõ §. si rem. de lega. iij.

d l. quãuis §. interdũ. ad Vell.

curator ad exigendum constitutus est, etiam præsente domino uolūtariam solutionem recipere poterit [e], *idq́; crebrius probatū est. Sed an mulier, cui usus fructus à marito legatus est, donec dotem nō exegerit, si alteri actiones cedat, legato excludetur* [f]? *Et non excludi uerius est, qui enim cedit, non ideo exigit, quod si cessionarius ipse exegerit putauerim usumfructum amplius non deberi, non enim à testatore hæredem mtantum uoluisse grauari credēdum est: atqui ideo usumfructū legauit, quia interim dotem hæres possidebat. Sibi igitur imputet mulier, ex cuius facto conditio deficit* [g].

[e] l. nō solum, sol. mat.

[f] Bar. authēt. qd' locū. in fi. C. si mul. sec. nup.

IDEM LIB. XXIII. AD EDICTVM.

LEX CLXXXVIII.

HAbere duobus modis dicit, altero iure dñij, altero obtinere sine iterpellatione id quod quis eme-

HABERE. *Habere generale uerbum, quod & ad ius dominij, & ad possessionem refertur: qui etiam de facto detinet, ut seruus, habere dicitur* [a]. *Cornelius Fronto, in libro quem de uerborum differētijs scripsit: Habere, inquit, potest etiam fur, nequam: possidet nemo, nisi qui aut relictæ, aut donatæ, aut emptæ rei dominus est: ita in habente onus, in possidente usus est. Quibus uerbis à iure antiquo proditam differentiam declarare uidetur, non autem id iuris quod hodie receptum est* [b]. *Solebat autem in uenditionibus emptori promitti habere licere, quæ uerba cum ex se duplicem habeant intellectum, in hoc contractu alterum tantummodo recipiunt, ut uidelicet emptori liceat sine interpellatione obti*

[g] l. qui p aliū, infra titu. j. Barto. l. ampluis. in fi. rē rat. ha.

[a] l. stipul. ista. § hī qui. de uerb. ob.

[b] supra eo. l. quæstio.

obtinere, in eo enim contractu de iure dominij actum nõ uidetur[c]: quoniam uerior est eorum sententia, qui nõ teneri ad dominij translationem uenditorem existimauerũt, & ideo tradẽdo liberari, quod & Iuriscõsultus hic sentit[d], & nos quãdoq; disputando demonstrauimus[e] licet in cõtrariam partẽ frequentius itum sit. Sanè hæc stipulatio habere licere diuisionem non recipit[f], accidit enim contractui uenditionis qui pro parte ualere nõ debet: unde si rei diuiduæ accederet, aliud dicendum esset, quod plerique probant[g].

rit. ¶ Cautum intelligitur siue personis, siue rebus cautum sit.

¶ §. CAVTVM. Siue fideiussores quis dederit, siue pignora, cauisse dicitur: uerbum enim cauere, idem significat, quod securum facere. Is autem securus est, cui uel pignore, uel fideiußione cõsultũ est. Et ideo quoties lex ea causa caueri postulat, quod securiorem reddere creditorẽ uelit, existimarem simplicem stipulationem non sufficere: si uero eum quem adhuc debitorem esse non constat cauere uelit, secus est: quoniã Iustinianus sanxit[h] cautionis nomine, uel ἀσφαλείας (ita enim ille scripsit, licet in uulgatis codicibus Græca uox, quæ securitatem significat, deficiat) nudam promißionem significari. Satis quippe illi cautum dicitur, qui per stipulationem iuri suo cõsuluit. Quod si is debitor pauper suspectus'ue sit, sola stipulatio non sufficeret[i], non enim securus creditor esset, qua de re superius[k] à nobis latius disputatum est.

c l. si ita. de cõtrah. emp.
d l. si stipu. de usur.
e l. j. C. de eo quod inter.
f l. cũ ex causa. de verb. oblig.
g l. iij. supra de verb. ob.
h l. sancimus. C. de verb. signif.
i l. pen. de peti. hære.
k l. satisdatio, nis.

Facere

FACERE. *Promisit aliquis non facere*[a]*, quominus domo mihi locata frui poßim: habent ea uerba duplicem significationē. Altera est ut abstineat ab omni facto, per quod usus meus impediretur. Altera est, ut etiam curet, ne à quouis alio impediatur: & hic ex uulgari scriptura sensus elicitur.*

a l. si fundus, loc.

IDEM LIB. XXXIIII. LEX CLXXXIX.

Facere nō oportere, & hāc significationē habet vt abstineat quis ab eo facto, quod cōtra conuentionē fieret, & curare ne fiat.

Alij tamen codices, facere oportere, absq; negatione scriptū habēt: qua ex lectione colligitur, facti appellatione, etiam ne fiat contineri. In quo tractatu sic distinguendum opinor: aut facta accipimus, quatenus ab his quæ iuris sunt differunt, & proprie obligationem, ne quid fiat, facti esse dicemus: cum enim in dando non consistat, consequens est ut facti sit[b]*. Aut in naturalem sensum id uerbum accipimus, & qui non facit, proprie facere nō dicitur: quapropter lex perduellionis, quæ eos insequitur, qui aduersus principis personam aliquid faciunt, in eo locum sibi non uendicabit*[c]*, qui conspirationē sciens, nō reuelat, idq; receptius est, punietur enim mitius: & hoc ex proprio sensu dicendum est, nam ex interpretatione legis aliquando ultra uim uerbi aliud respōdemus. Vnde fraudem facere creditoribus intelligitur, qui seruitutes per negligētiam amittit, uel rem pro derelicto habet*[d]*. Cæterum cū in lege de eo fit mentio, qui cōtra facit, obseruabimus qualis sit iußio: si enim affirmatiua est, qui negligit, aduersus eā*

b l.ij. supra de verb. ob.

c l. j. & .ij. ad leg. Pomp.

d l.iiij. supra quę in frau. cred.

facere dicitur[e], rursus si prohibitiua, ne quid fiat, sit, ad uersus eam negligendo non facimus, sed faciendo tãtum. Hincq; apparet, si à testatore ei hæredi pœna constituatur qui aliqua in re aduersus testamentum fecerit, pœnã committi, si legata soluere hæres neglexerit, idq; indubitati iuris opinor, tãetsi quidam aliter existimauerint[f].

e l. si quis maior. C. de trans.

f Alex. l. vbi. § qd id qd'. de verb. ob.

IDEM. LIB. XXXIIII. AD EDICTVM.

LEX CXCV.

Prouinciales eos accipere debem[9], qui in prouincia domiciliũ habẽt, nõ eos, qui ex prouincia oriũdi sunt.

PROVINCIALES. Vario modo uidetur accipi prouinciale posse, et qui origine incolatuq; ex prouincia est, is omnino absq; ulla dubitatione prouincialis est; sed et qui in prouincia domicilium habent id nominis sortiuntur. Hinc Apollonius Rhodius dictus est, quamuis patria Alexãdrinus esset, ut Suidas scribit, Aggripinenses quoq; apud Cornel. Tacitũ libro. x x. deductis, inquiunt, olim alienigenis, et nobiscum per connubia sociatis, quiq; mox prouenere hæc patria est: ut minime dubitari oporteat ex iure domicilij patriã acquiri, et id propriè, licet aliqui dissentiãt. Qui uero in prouincia orti sunt, et alibi domicilium habent, sentit Iurisconsultus ex recentiorum sententia non esse prouinciales: quod interpretatur Iac. Oldra. Alberi. ex communi loquendi usu. Sed ipse prouinciales esse magis sentio, ne minus natiuitas, quàm domicilium poßit: deceptiq; in eo sunt interpretes, quod oriundum existimauerunt idem significare quod ortum, cum supra ex

Latinis autoribus docuerimus, oriundum dici respectu originis maiorum suorum, non respectu suæ. Quamuis igitur originem patris filius sequatur[a], *non tamen eius patriæ nomine censetur, cum aliò pater habitatum concessit, & liberos sustulit, & ita nostræ opinioni responsi huius uerba non obstabunt.* Accursius, *Bartolusq; dictionem duntaxat in uerbis Iurisconsulti subaudiūt, quam & aliqui ipsi cōtextui inseruerunt, nec exemplo caret, ut ita subaudiamus, quod à nobis supra demonstratum est*[b]. *Et ex his infertur, appellatione* Florentinorum, *non solum eos contineri, qui* Florentiæ *originarij incoleq; sunt, sed etiā qui altero tantum iure nituntur. Recipit tamen id ex materiæ qualitate aliquam restrictionem. Finge concessum aduersus* Florentinos *ius prensionis (Clarigationem ueteres dixere) iniquum esset eos qui* Florentiæ *non habitant, nec munera subeunt, comprendi, tametsi inde orti proponantur*[c], *cum enim* Reipublicæ *munera ibi non subeant, non debent in eas pœnas incidere, quæ propter* Reipublicæ *delictum irrogantur, quales sunt huiusmodi prensiones, manuumq; iniectiones. Sed an idem est, siue prouincialem dicamus, siue eum qui de prouincia sit*[d]*? et idem esse communiter traditum est, nisi quod illa uerba de prouincia, aliquanto magis ad originem, quàm ad domicilium referuntur*[e].

PAVL. LIB. XXXV.

LEX CXCI.

INter diuortium & repudiū hoc interest, quod re-

INTER DIVORTIVM. *Repudiare generale uer-*

a l.assumptio. ad municip.

b in.l.anniculo, supra eo.

c Alex.in rub. sol.mat.

d c.j. de spons.

e l.j.§ si.de tu. & cur. dat.

bum est quod proprie ad ius quaerendum refertur: quaesita enim proprie non repudiantur, atq; hinc dicimus haereditatem delatam repudiari. Hinc etiam Repudium dicitur, cum futuri matrimonij sponsalia dirimuntur. Diuortium uero non nisi inter coniuges est[a] *: quamuis pinguiore minerua putem etiã de sponsis dici posse. Qua ratione & P. Vergilius diuortia aquarũ dixit, nec etymologia omnino repugnaret, cũ etiam discedant sponsi, in diuersasq; eant partes. Non diffiteor tamẽ* ἐμφατικωτέρως *in cõiugibus dici, cum enim cõiuncti prius fuerint, misso repudio, uere in diuersas partes eunt. Est & Apud Vlpianũ*[b] *Fribusculum dictio à me nusquam alibi lecta cum propter iram subitariam coniuges recedunt, non tamen diuortunt, sed cessante fribusculo, & quiescente ira, reuertuntur.*

a l. inter stuprũ. §. j. fu. pra eo.

b l. cum hic. §. si diuortiũ. de do. in. vi.

pudiari etiam futurum matrimonium poteft, nõ recte autẽ spõsa diuertisse dicitur: quòd diuortiũ ex eo dictũ est, quod in diuersas partes eunt qui discedunt.

IDEM LIB. XXXVIII. AD EDICT.

LEX CXCII.

HAec adiectio, plurisue nõ infinitã pecuniã continet, sed modicam dun taxat. Adiectio haec solidorum x. plurisue, ad minusculam summam refertur.

HAEC ADIECTIO. *Haec adiectio, plurisue, quae solet numero certo adijci, ad modicam summam refertur: quod & dicendum est, cum quis plus minus dicit*

dicit[a]*, quã clausulam duabus notis* P. M. *antiqui scribere solebant.* Hincq; *argumentari possumus, eum qui ueræ æstimationis nescius fundum centum aureis uendat, & si plus ualet, illud reliquum donare se asserit, non intelligi donasse, nisi cũ aliquid modicũ plus ualet*[b]. *Quapropter si multo pluris res uendita ualeat, poterit contractus rescindi. Sed & si me ultra iusti pretij dimidium deceptum, uel rem eius pretij quod accepi, duplo plurisq; ualere probauero, contractus rescindetur: quoniam quicquid illud est quod dimidiũ excedit, tametsi modicum & incertum sufficit ut contractus rescindatur*[c]. *Qua ratione in interdicto retinendæ, si cæteris probationibus paribus, alter litigantium se tanto tempore quanto aduersarius intendit possedisse, plusq; probauerit, obtinere debebit, sufficit enim etiam tempus incertum, ut longiore possessione usus uideatur, & ex eo aduersarium superet*[d]*. In testimonijs uero hæc adiectio nullius est effectus*[e]*, quoties de certa quãtitate affirmare testes debent: si enim incertũ afferunt pro superuacuo habetur, quoniã probationes necessario cõcludere debent*[f]*: idq; crebrius receptũ est: nisi testem iudex rursus interroget, ut certius testimonium perhibeat, & de quãta summa senserit declaret*[g]*.* Et *hæc non solum in hac dictione obseruanda sunt, sed etiam in præpositionibus, ultra, citra, circiter, penè locũ sibi uendicant, & si quæ aliæ similes, quæ tamen ex subiecta materia aliter atq; aliter accipiũtur*[h]*. Vnde in his cum certa significatio afferri non posit, arbitrio iudicis erit deferendum*[i]*, cuius partes etiã in eo uersabuntur, ut constituat quæ minuscula summa sit, quandoquidem in*

a l. publia. in fi. dep.

b Bar. i. l. si qs cũ aliter, de verb. ob.

c l. ij. C. de resci. vend.

d c. licet cãm. de probat.

e Iaf. l. & si post. si quis. caut.

f c. in præsentia. de prob.

g §. illud. i authẽ. de test.

h iij. q. vij. quĩ fine.

i l. j. supra de iure de lib.

iure pro modica summa quandoq; duo aurei accipiunt[k], quandoque quarta pars eius de quo agitur[l], quandoq; quod intra sextam est, ut cum ab arbitro nos læsos dicimus[m], quandoq; quod minus centum aureis est: huius modiq; lites ideo breuiores sunt[n]: quandoq; quod x. libras non excedit[o], ex qualitate igitur personarum ius dicentis religio, quid constituendum sit, discernet: nam & pauperi uiro maximum erit, quod locupleti & aßiduo modicum. Sanè in antiquis quibusdam codicibus aliter, quàm in uulgatis responsi huius uerba concepta sunt, hoc scilicet modo: Hæc adiectio pluris ue, non infinitam pecuniã cõtinet, sed modicam, ut taxatio hæc solidorum decem, pluris ue, ad minutulam summam refertur.

k l. idē. supra tur. de dolo.
l l. si qs i suo. ifra de inof. test.
m l. soci: tatē. §. arbitrorũ vbi Bar. supra. pro soc.
n Bar. ĩ auth. nisi. C. de sen ten. pa ff.
o l. sed et si. §. j. supra de iudic.

IDEM LIBRO I. LEX CXCIII.

Hæc verba, quanti eã rẽ apparet esse, nõ ad id quod interest, sed ad rei æstimationem referuntur.

Hæc uerba, quãti. Verbum esse ad ueritatem refertur: unde si Prætor quanti ea res sit actionem det, de ea quantitate, quæ ueram æstimationem complectatur intelligemus, non autem de eo quod præterea interest: & cũ de re danda agitur, facillime cognoscitur quanti ea res sit: sed cum ideo datur actio, quia aliter quàm decebat fiat, difficilius ratio innititur, quoniã pleraq; facta in promptu æstimari nequeunt, & ideo consultius tunc est, certã pœnam comprendere, quod in prætorijs stipulationibus obseruãdũ Venuleius inquit, alioqui ex qualitate negocij discernemus, quãti æstimatio ducenda sit. Finge iusdicẽti

l. fi. de præto. stip.

ge iusdicenti me non paruisse, in eo condẽnabor quod habita ratione iudicis & mea æquũ uidebitur, ut quo gra uior & dignior est iudex, uel cõtemptus iniquior, eo gra uius, & in maiorem quantitatem puniar: non autem eius quod interest tali casu ratio ducetur. Tripliciter autem nostra interest, singulariter, communiter, & ex cõuentione, quæ qui apertius dignoscere uelit, is eum librum legat, quem de eo quod interest inscripsi, nec ulterius hoc in responso à nobis elucubrãdum est, cum in eiusdem argumenti lege supra explicata sint, quæ ad rem pertinere uisa sunt. l.j.in ff.si quis ius dic.

VLPIANVS LIBRO XLIIII. AD EDICTVM.

LEX CXCIIII.

INter donum & munus hoc interest, qđ inter genus & speciẽ: nã genus esse donũ Labeo ait, vel à dãdo, vel à donando dictum. Munus speciẽ: nam munus esse donum cum causa: vtputa natalium, nuptiarum.

INTER donum. Quid inter munus & donum interesset, non Iuriscõsulti tantum, sed & Grammatici plerunq; dubitauere: alijs opinantibus dona ad deos pertinere, ut Seruio & Donato, alijs ad homines etiam quibus à potentiore donatur. ut cum pauperibus diuites, Imperator militibus donat, quod Corn. Frontoni placuit, sed uerior est Iurisconsultorum interpretatio, ut donum latiore significatione accipiatur, quàm munus: esse enim munus qđ ex necessitate officij, iusta'ue aliqua causa præstatur, ut cum patrono donatur, qui nuptias cõtraxerit, uel qui

uel qui filium sustulerit. Terent. in Phorm. Nam Herilē filium eius duxisse audio uxorē, ei credo munus hoc corraditur. Et rursus: Porrò autē ferietur alio munere, ubi hera peperit: Porrò alio aũt, ubi erit puero natalis dies. Erat enim hæc ueterũ cõsuetudo: unde ΣΩΤΗΡΙ nostro recēs nato, Magi reges aurũ, thus, mirrham obtulerunt. Suntq; hæc munera quæ nuptiarũ & natalitia hic dicuntur, Græcis ἐπαύλια & γενεθλίδια. Apud eos enim uarijs ex causis uaria munerũ nomina habētur, ob inuentionem εὕρετρον, ob redemptionē rei amissæ[a] λύτρον, ob nunciũ μήνυτρον, ob uictoriam νικητήριον, ob certamē ἐπίαθλον, ei q nos duxerit ἡγεμόσυνον, q sono demulserit προαύλιον, qui nutriuerit θρέπτρον, uel τρόφημα, qui mediũ se uel interpretem pro nobis gesserit[b], ἑρμηνευτικὸν, qui rē mihi meã attulerit φόρετρον. Arbitror & φυτίον dici posse emphyteoticã pensionem, seu mercedē meliorationis quæ pro plãtis pēditur, unde uulgus corrupte Fictũ dicit, ut quod in prædijs urbanis est ἐνοίκιον, in rusticis sit φυτίον, uideturq; utrunq; Latine dici posse Colonarium. Est & cœnacularium Vlpiano[c], pro pensione quam inquilini pro cõducto Cœnaculo soluunt. Cœnaticum uero Sportulam significat, quam cœnæ nomine extorquebant à prouincialibus milites. Sed & quæ medico præmia præstantur, Soteria, uel Iatrea dicũtur: quæ præceptori, Didactra, uel Didascalia, latine Minerualia: quæ artifici, Epichera: aliquid ferēti, Comistra: benefico, Charisteria: quo exemplo & Latini, quod iudicibus datur, Sportulas uocant: quod Iurisconsultis Honorarium: quod militibus Stipendium: quandoq; & Solacium

a l. falsus §. plerique. de fur.

b l. fi. supra de proxen.

c l. solutũ. in fi. de pig. act.

lacium, Graeci & obsoniũ dicunt. Lucae in euãgelio, unde & Iselasticorũ obsonia Plin. x. in epist. quod extra ordinẽ excercitui, Donatiuũ: plebi, Congiariũ: quod Reip. pro solo occupato, Salarium [d]: quod magistratui pro supellectile, caeterisq; ad cõmeandum necessarijs, Vasariũ: quod ubi cõmeauerit, pro praemio gesti honoris, Salariũ: quod nutricibus in mercedẽ, Nutrititiũ: quod nautis Naulum: quod praeconi, praeconium, Plauto in Menaech. quod aduocatis, uel amicis, Strena: quod principi in nouae dignitatis honorẽ, Coronariũ: quod cõmentariensi ob diligẽtis custodiae significationẽ, Carceraticũ [e]: quod Reip. ob cloacarum purgationẽ, Cloacarium: quod absenti ut alere se possit, Viaticum: quod ut quis singulis diebus se alat, Diarium: quod pro calceis impenditur, Calciariũ: pro uestitu, Vestiarium: idq; genus similia. Est & Xenium proprie munus quod hospitibus datur, sed in iure pro munusculis accipitur quae iudicibus solent ad eorum gratiam aucupandam mitti [f], de quo extat prouerbium, οὔτε πάντα, οὔτε πάντῃ, οὔτε παρὰ πάντων. Testatur Plinius Caecilius quadam epistola in causis dicendis se omni dono, munere, xenijs abstinuisse, quae uerba à Iurisconsulti nostri distinctione nõ dissident. Xenicon uero Apud Aristopha. p militari nutrititio accipitur, qđ Corinthij aduenis militibus pendebant. Laurẽtius tamen Valla etiam cum causa donum dici existimauit, Iurisconsultosq; insectatur, quod pugnantia simul scripsisse uideantur, sed hanc ego litem infra dirimam. Quod autem hic dicitur interesse inter haec uerba hoc, quod inter genus & speciem: non aliud significat, quàm sicut latior est ge

d supra ne qd in loco pub.

e l. pen. de bo. dam.

f l. solet § pe nul. de offic. procons.

est generis quàm speciei significatio, ita esse latiorē doni notationem quàm muneris, nec enim proprie donum genus est. Similiter & alibi scriptum est, plebs à populo differt, qd' species à genere, quòd uidelicet latius populi nomen pertineat [g].

g §.plebs.in sti.de iu. na.

IDEM LIB. XLVI. LEX CXCV.

PRonūciatio sermōis in sexu masculino, ad vtrū q; sexum plerunque porrigitur. ¶ Familiæ appellatio [a] qualiter accipiatur videamus, & quidē varie acce-

PRONVNCIAtio. *Sub masculino nomine contineri fœminimum, nō ex proprietate sermonis est, sed ex extensione, quod uerbū porrigitur hic ostēdit: quia tamē extensio hæc communi usu recepta est*[a], *in quacunque ferè materia regula hæc obseruabitur, nisi cum aliam loquentis intentionem esse apparebit, ut quia diuersa ratio diuersum ius suadeat: quapropter si filij exulum lege lata extra urbem expellendi sunt, de filiabus actum non uidebitur, propter enim sexus imbecillitatem, ab eis nihil periculi imminet* [b], *qua de re à nobis latius supra tractatum est* [c].

a Bal.c.ad audientiam, de rescrip.

b Bald.l.quæcunque. de ser.fug.

c l.j.supra.

a ¶ §. FAMILIAE. *Familia ad res & personas refertur: cum de personis intelligitur, quinque modis potest accipi. Primo, ut certas personas, puta libertum contineat. Secūdo ut corpus quoddā, cuius caput iure proprio mēbra subiecta habet, ut filiorū, nepotū, pronepotumq; soboles qui in patrisfamilias potestate sunt. Tertio, corpus in quo nō præminet alicuius potestas, sed communi*

omnes

omnes iure utuntur, ut agnati inter se. Quarto seruientiũ turba, qui uetustißimus huius uocis significatus est: antiqui enim Famul seruum dicebant, unde famulari uerbum, à quo familia. Quinto, nec ad ius proprium, nec ad cõmune, neq; ad seruos refertur, sed ad originẽ, & memoriã, ut cum dicimus, hic est ex Iulia familia .i. originem à Iulio traxit.

pta est: nam & in res, & in personas diducitur[b]. In res, vtputa in lege XII. tabularũ his verbis: Agnatus proximus familiã[c] habeto. Ad personas autem refertur fa-

b ¶ DIDVCITVR diuiditur.

c ¶ FAMILIAM. Id est hæreditatem. Cicero ad Heren. libro Rhetoricorũ primo cap. XXVI. uerba legis. XII. tabularũ sic cõcipit: Paterfamilias uti super familia pecuniá'ue sua legauerit, ita ius esto: si intestatus moritur, familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; esto. Sed quomodo dignoscimus de rebus, an personis actũ sit? Et proditũ est, cum familiæ relinquitur, de personis actũ censeri[d]: cum à testatore de familia disponitur, tunc, de rebus agi. Nec enim possumus tũc de personis intelligere, quæ cũ liberæ sint, ad nullius dispositionẽ pertinent. Ego arbitror, & cum de familia disponitur, de famulitio seruorum'ue choro actũ uideri: obsoleuit enim ex cõmuni usu illa quæ in XII. tabulis est significatio, quapropter de ea in dubio accipiendum nõ est, nisi cum aliqua nos in hoc coniectura adigit, ut quia testator rogat hæredem, ut familiam suam restituat, si enim de seruitio intelligeretur, nõ erat opus hæredem rogare in eo quod directe legari potuit[e].

d Bar. l. fin. C. eod.

e l. nã quod. in fi. ad Treb.

¶ EX

d ¶ EX EA FAMILIA. *Accursius uerba legis sic adscribit.* Ex *ea familia in eam patroni familiam liberti bona ueniant: Intelligitq́; de bonorum possessione, quæ patrono in liberti bonis datur*[f]*: qui sensus non quadrat, quoniam huiusmodi bonorum possessio ex edicto prætoris descendit: at hic de duodecim tabularum lege agitur. ipse igitur aliter sentio, & opinor uerba legis hæc fuisse:* Ex *ea familia, unde* Ti*tius missus manu est, in eam familiam adscribatur.* Liberti *enim nomine, seu ut ita loquar, parentela patroni censebantur, ut in dispunctionibus docuimus, accipiturq́; tunc familia pro singularibus ipsorum personis, nec enim communia cum cæteris cognationis iura habent, nec aut serui, aut domus habitatores sunt: meritò igitur hæc significatio à cæteris distinguenda fuit.*

f §quinto.in sti.de bono. poss.

miliæ significatio, ita cũ de patrono et liberto loquitur lex, ex ea familia[d], & ex ea inquit, in eã familiã: & hic de singularibus personis lege loqui cõstat. Familiæ appellatio refertur & ad corporis cuiusdã significationẽ, quod aut iure proprio ipsorũ, aut cõi vniuersæ cognationis cõtinetur. Iure enim proprio[e] familiã dicimus plures personas, quæ sunt sub

e ¶ IVRE *proprio.* Per*sonæ subiectæ natura sunt, id est æquitate naturali, uxor marito, gener, nurusq́; socero, deniq; quilibet familiaris domino.* Filij *uero & nepotes, cæteriq; deinceps qui in potestate sunt, etiam iure ciuili subijciuntur*[g].

g l.in suis. de lib. & post.

¶ MA

f ¶ MATREMFAM. Videtur hic probari, uxorem in familia uiri esse[h]: habet enim maritus dominium, id est quandam praeeminētiam in illam. Quapropter legato facto familiae, etiam uxor admittetur[i]: quod & in uidua obseruandū est, iuris enim interpretatione adhuc in matrimonio esse existimatur. h l.quicūque. C.de re mi. i d.l.fin.

vnius poteſtate aut natura aut iure ſubiectæ: vt puta patremfamilias matremfa.[f] filiūfam. filiāfa. quiq; deinceps vicem illorum ſequuntur, vt nepotes, & neptes[g], & deinceps. Pater autē fam. appellatur, qui in domo[h]

In odiosis tamen fortè aliud obseruandum esset. Et ideo si quis in exiliū cū familia mittatur, uxor ea lege non tenebitur, idq; Oldradus & Albericus probant.

g ¶ NEPTES & deinceps. Hic constat familiae appellationem ultra quartum gradum in descendentibus intelligi, in prohibitione autem alienationis haeredi facta, ut res in familia perpetuo remaneant[k], Iustinianus sanxit, ultra quartum gradum descendentium prohibitionem non extendi, cuius rationem alij uiderint. Illud constat, in fideicommisso familiae usque ad decimum gradum agnatos admitti, quoniam gradatim, instar sucesſionis, quae ab intestato defertur, uocantur: in fideicommisso uero quod duobus antiquioribus de domo relictum sit, cum non sanguinis coniunctio, sed solum familiae nomen in testatoris consideratione fuisse uideatur, etiam decimi gradus ulteriores non excludi, quidam senserūt[l]. k in authē. de rest. fideicō. l Decl.321.in fin.

h ¶ DOMO. Quandoque tamen domus pro familia accipitur, idq; praesertim in uulgari sermone: uideturq;

μετωνυμικῶς continens pro contento poni[m]*: quapropter proprie de his qui unà habitant intelligitur*[n].

m l.pe.de test.
n l.cum vnus. de all.leg.

i ¶ DOMINIVM. *Id est, praeeminentiam. Alioqui alio sensu dominium est ius perfecte disponendi de re sua corporali*[o]*. Sanè qui solo huiusmodi praeminētiæ iure etiā principibus subsunt, in eos delinquendo, perduellionis crimine non notantur*[p].

o Bar. l. si qs vi. §. differētia. de acqj
p Cle. pastoralis. §. deniq; de re. iud.

dominiū[i] habet, recteq; hoc nomine appellatur, quāuis filiū nō habeat: nō enim solam personam eius, sed & ius[k] demonstramus. Denique & pupillū patremf. appellamus: & cum paterfam. moritur, quotquot [l] capita ei subiecta fuerunt, singulas familias incipiūt habere: singuli enim patrūfamil. nomē subeunt. Idemq; eueniet in eo, qui emācipatus [m] est, nā & hic sui iuris effectus, propriam familiam habet.

k ¶ SED & ius. *Vt quis paterfamilias dicatur, satis est ut familiæ suæ dommus sit, quoniam hæc uox non solū in eis locum habet, qui uere patres sunt, filiosque habent, sed etiam in eis qui sine prole sunt, dum iura in domo sua habeant quæ cæteri patres familias.*

l ¶ QVOTQVOT capita. *De suis hæredibus intelligendum, quia qui in aliorum potestate recidunt familias non habent.*

m ¶ EMANCIPATVS. *Extra patrisfamiliam emancipati sunt, ut hic traditur, alioqui propriā familiā non haberent: quod hoc iure maxime procedit, quo emācipati agnationem nō seruant*[q]*: sed cum hodie instar*

suorū

ſuorum redacti ſunt[r]*, putauerim in fauorabilibus eos contineri, ſiue de familia lex uerba faciat, ſiue de agnatione*[s]*. Quod in legibus quoque municipalibus obſeruandum eſſe arbitror, quibus agnati maſculi cæteros excludunt: non enim in his uinculum patriæ poteſtatis in animaduerſione eſt, ſed id ſolum, quod cognomen familiæ eiusq; inſignia ſeruent*[t]*: quod etiam emancipatis conuenit, licet alijs aliter uiſum ſit*[u]*.*

r l. meminimꝰ. C. de legi. hæred.

s l. fin. & l. q ſe patris. C. vnde li.

t Bal. in. l. fin. C. de eman. lib.

v Dec. cõſ. 13.

Cõmuni iure familiam dicimus omniũ agnatorũ[n] nam etſi patrefa. mortuo, ſinguli ſingulas familias habent: tamen omnes qui ſub vnius poteſtate fuerũt, recte eiuſdẽ familiæ appellabuntur, qui

n ¶ AGNATORVM. *Accipitur ergo familia etiam pro agnatione, quod dubium eſſe non debet: cum huius uocabuli ſignificationem, Iuſtinianus in cognatis quoque, cæterisq; propinquis acceperit, quod ideo eſſe ab eo conſtitutum arbitror, quoniã agnatis cognatos æquales in ſucceßionibus fecerat. Cum igitur familiæ teſtator relinquit, qui proximiores in gradu tempore teſtamenti, uel mortis erant, admittendi ſunt*[x]*, quippe illi proprie agnati ſunt. Qui uero poſt eius mortem concepti ſunt*[y]*, cum agnati non ſint, non admitterentur, niſi aliter de uolũtate teſtatoris appareat. Veluti in fideicõmiſſo conditionali, cum enim dies tempore exiſtentis conditionis cedat, eos admittemus, qui tunc in familia proximiore gradu erunt*[z]*. Vnde fit, ut prohibita hæredi alienatione extra familiam, illi cenſeantur uo-*

x l. cum ita. §. fi. de leg. ij.

y l. titius. de ſuis & leg.

z Io. An. rub. de teſta. in Spec.

cati, qui propinquiores ipsi hæredi supererunt cum alie nabitur, tametsi alij extent ipsi testatori coniunctiores: idq; quamuis doctißimis quibusdam reclamantibus [a] *recentius apud recentiores uidetur, quoniam de manu hæredis fideicōmissum accipitur. Sed in directis substitutionibus, cum ab ipso testatore continenter hærdi ex eadē domo* [o] *& gēte protas defferatur, eius proximiores censentur uocati*[b]. *Sed & si quis uelit fundum in familia remanere, satis conijcitur, mortuis his quibus fideicōmissum restitutum est, eorū propinquiores deinde admitti, licet post testatoris supremum diem natos*[c]. *Sed quid si cuilibet ex familia relictum sit? & promiscue inobseruato gradu quicunque admittentur*[d], *dum intra decimum gradū sint, ut etiam Paulus Castren. respondit*[e]. *Quid item si simpliciter quis iussus est fundum in familiam relinquere? Et posse eum quem uelit de familia eligere idem respondit*[f]. *Quid rursus, si familiæ alicuius extranei cum ille iam fato functus esset, reliquero? Et admitti eius descendentes omnes æqualiter, plerisque uisum est*[g].

o ¶ *Ex eadem domo & gente. Sed nunquid filius illegitimus ex familia erit? Et cum agnatus nō sit, nō erit, si familiam hac quarta significatione accipiamus. Gēs enim hic pro agnatione sumitur, unde gentiles agnati. Sed cū hodie in fauorabilibus Iustinianus omnes contineri sanxerit*[h], *qui ab eodē sanguine proficiscuntur, cognatosq; etiam admiserit, dubitandum non est, quin naturales hoc casu ex familia censeantur: quod aliter in spurijs est, quoniam*

a Socin. in l. si cognatis.
b l. fi. C. de insti. & substi.
c Com. d. § fi.
d l. vnum. de leg. ij.
e Paul. consil. 383. notandum. in. j.
f cōsi. 32. proprietari. in j. l. volūtas. C. de fideic.
g Barto. d. l. si cognatis. in fine.
h d. l. fin.

quoniam illorum patrem incertum lex existimat, odioq; insectatur.

p ¶SERVIENTIVM. *Non de seruis solum intelligendum est, sed etiam de quibuscunque famulantibus, & operam suam in id, quod demõstratum est, præstãtibus.*

diti sunt. Seruientiũ [p] quoq; solemus appellare familiã, vt in edicto prætoris ostendimus, sub titulo de furtis vbi prætor loquitur de familia publicanorum: sed ibi nõ omnes serui, sed corpus quoddam seruorum cõtinetur: quod demõstratur eius rei causa paratum esse, id est vectigalis causa. Alia autem parte edicti, omnes serui cõtinentur, vt de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum. Itẽ redhibitoria, si deterior res reddatur ẽptoris opa, aut familiæ eius, & interdicto vnde vi, familiæ

Sic in edicto familia publicanorum accipitur[i]. Sic & quid raptum, uel ui factum cum familia dicitur[k]. Sic ædiles emptorem, qui redhibitoria experitur, resarcire uenditori uoluerunt, quatenus seruus culpa sua, familiæ ue suæ deterior factus est[l]. Sed cũ in prædictis casibus dominus ex delicto familiæ obligetur, an in cæteris quoq; idẽ generaliter constituemus? Et nõ obligari dicendũ est[m], quapropter liberabitur, si seruum pro noxa det, nisi eum delinquẽti consensisse constet, quod ex coniecturis quoq; deprendetur ut quia cõsultus de delicto tacuit, uel cum posset, nõ probibuit[n]. Sed & nobiles qui in famulitium suum Sicarios, Lenones, idq; genus improbos retinẽt, ex eorum de-

i l. j. §. familiæ. de pub.

k l. ij §. hæc actio. vi bo. rap.

l l. j. l. addes etiã. de ædi. edi.

m l. ij. supra de noxa.

n c. Petrus. de homici.

lictis, arbitratu iudicis puniẽdi sunt[o]: præsumũtur enim eorum conditionem notam habuisse, nec eis licuit detestabiles hosce domi habere[p], & fauoribus prosequi: et ideo etiam si dolo careant, culpa non carent. Caupones quoq; & nautas pro familia sua teneri constat[q], si damnum in re commissum est, cuius custodiam præstare debuerũt. Sed finge hospitem ab aliquo ex familia cauponis uulneratũ, quid erit? Et si in diuersorio dum cauponũ curæ confidit affectus est, putarim dominũ obligari, damnnmq; ab eo emendãdum, alioquin cauponem absoluendum[r].

appellatio omnes seruos cõprendit, sed & filij[q] continentur. Itẽ appellatur familia pluriũ personarum, quæ ab eiusdem vltimi[r] genitoris sanguine proficiscitur: si

o clemẽ. ne in agro. §. porro. de statu mona.

p c. cõstitutis. de testi.

q l. j. supra nau. caup.

r Iaf. l. j. colũ. iij. C. de ser. fug.

q ¶ FILIIS. Siue in potestate, siue sui iuris sint, siue unà cum patre habitent, siue separatim: eademq; interpretatio in ædilitio edicto capitur[s].

s l. quod si nolit. §. idem.

r ¶ VLTIMI. Retro computando. Et hæc ultima significatio intelligitur, cum propter antiquitatem originis, gentiles isti nullo gradu se cõtingunt: sic enim hoc casu ab agnatiõe differet familia, & ità cæteri interpretes sentiunt. Sed cum in hoc responso tot familiæ significationes proditæ sint, quomodo cognoscemus de qua intelligere nos oporteat? Et ex subiecta materia arbitror dijudicandum esse, ut in relictis familiæ, constitutionem[t] Iustiniani seruemus, si lex captum à familia pretoris certa pecunia condemnet, de seruientibus, iureq; officij capientibus intelligamus, qua ratione filius ex familia non censebitur

t d. l. fin.

ſebitur[u]. *Si piſtor panem coquere Titio eius'que familiæ promiſit*[x], *de cohabitantibus accipiamus. Videtur enim paterfamiliâs curæ domui ſuæ tantum prouidiſſe, ut quibuſdam uidetur*[y]. *Quem ſenſum & accipere, lex debet, quæ ciuē cogit, cum familia ſua in urbe habitare. Idem & dicendum, cum lex alicui & eius familiæ priuilegium cōcedit*[z].

u Ray.d.l. ædiles.
x l.tria onera. de excu.tut.
y Cep.de ser. vrb.ca.50.
z l.ij.C. de epiſ.& cler.

cuti dicimus, familiā Iuliam quaſi à fonte quodam memoriæ. Mulier[f] autem familiæ ſuæ et caput, et finis ē.

CAIVS LIB. XVI. AD EDICT. PROVINCIALE.

LEX CXCVI.

Familiæ appellatione, & ipſe princeps familiæ continetur.

f ¶ MVLIER. *Caput, id eſt principium. Refertur autem hoc ad ultimam familiæ ſignificationem, in uiris enim familiæ nomen per omnem deſcendentium ſeriem durat. Vnde Aſcanius, qui Iulus dictus eſt Iuliæ familiæ primus autor, deſcendentes ſuos Iulios appellatos ſemper habuit. Sic Appius Claudius, Claudios, quorum Nero ultimus fuit. At mulierum filij earum nomina non ſeruant, ſed patrum ſuorum, unde in eis nulla familiæ origo propagatur, ſed cum eis extinguitur.*

FAMILIAE. *Cum familia à famulādo, id eſt ſeruiendo deducatur, ut ſupra oſtendimus, non uidebatur eius appellatione poſſe dominum contineri, tāquam Etymologia repugnaret, & tamen aliter Caius hic cenſuit: quoniam nomina hæc collectiua uel uniuerſitatum, non*

membris solũ, sed & capite constant, ideo illud quoq; cõprendere debent. Sic appellatione militum, Imperator[a], appellatione Populi, Senatus continebitur[b]. Qua ratione cum curiam dicimus, etiam de Cardinalibus[c], cum monachos, de Abbate[d], cum capitulum, de Decano quoque intelligemus[e]. Sic & scholasticorum nomine, rector admittetur: nam & episcopus qui studiorũ causa in Academia sit, nihilominus scholasticus dicetur, idque Baldus tradit[f].

a l.j. de testa. mil.
b §. plebs. insti. de iur. nat.
c Oldr. hic.
d c. fina. de si. mo.
e c. quia. §. j. de cõcess. præb. in. 6.
f in proh. decretal. in. iij. col.

Fœminarum liberos, in familia earum non esse, palam est: quia qui nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

VLPIANVS LIB. I. AD EDICT.

LEX CXCVII.

¶ §. FOEMINARVM. Hoc regulariter proditum est, ut filij legitimi patris familiã sequantur, non matris: nisi specialiter aliud indultũ sit[g], ut Iliensibus, Delphis, & Ponticis, quibus ex priuilegio cõpetit, ut ex alienigenis & eorũ mulieribus nati matris originẽ sequãtur. Ex hacq; regula traditũ est, nobilis matris filiũ non idcirco nobilẽ esse, quoniã ex patre solũ deducitur nobilitas unde nec gẽtilitia matris insignia filio gerere concessum est: nec præter principẽ quisquã cõstituere posset, ut originem matris filij sequerẽtur[h]: quoniam ne id ab aliquo decernatur, lege expreßim prohibitum est. Et id in legitima prole sibi locum uendicat, alioquin spurij, cæteriq; illegitimi uentrem sequuntur[i]. Sic & natus pendente status controuersia, cum matre euentum litis maternæ sequetur

g l. j. ad mun.
h l. exẽplo. C. de decur.
i l. cũ legit. fu pra de stat. ho.

ſequetur qđ in eis nõ ſeruatur, qui ante litẽ nati ſunt[k].

INDICASSE. *Deferre reũ, idem eſt quod poſtulare*[a], *id eſt coram iudice nocentem nominare, & ut cognitionem ſuſcipiat petere. Fiebat autem id libello, cui ſubſcribere neceſſe habebat qui detuliſſet, ut ſi obtinuiſſet, præmijs afficeretur, & ſi ſuccubuiſſet, ex Turpiliano Senatuſconſulto puniretur. Hoc peracto diſputabatur, an ſuſcipienda cognitio eſſet, de iudicijsq́; cognoſcebatur: id erat arguere reum, id eſt demonſtrare, & ex argumentis probare, ab eo cõmiſſum crimen: quod ſi ſubeſſe legitimas coniecturas iudex uidiſſet*[b], *ulterius procedẽdum eſſe interloquebatur, ſicq́; eius nomen, qui delatus erat, inter reos recipiebatur*[c]: *tum iudex oratores, aduocatoſ'ue admittebat, qui unà cũ partibus cõtinuis orationibus de cauſa diſputabant, tumq́; proprie Accuſare dicebantur & hinc Accuſator, inde reus eſſe. Si reus cõuictus eſſet, præmium accuſatori decernebatur, quarta pars bonorũ rei, ut in crimine Læſæ Maieſtatis Cor. Tacitus lib. IIII. autor eſt; Silio, inquit, condemnato M. Lepidus quartam accuſatoribus, ſecundum neceßitudinem legis, cætera liberis conceßit. Igitur oſtendit Iuriſconſultus indicare reum id ſignificare, cum non ſolum delatus, argutusq́; reus ſed & accuſatus conuictusq́; eſſet. Quapropter cũ ei præmium debeatur, qui famoſi libelli autorẽ indicauerit, ut conſtitutioni locus ſit: reũ oportet eſſe conuictũ*[d]. *Et quæ diximus ex ſtricta ſignificatione procedunt, nam*

INdicaſſe reum, eſt detuliſſe: arguiſſe, accuſaſſe & conuiciſſe.

k l. fi. C. de li. be. cau.

a l. deferre. de iur. fiſ.

b l. Senat⁹. in fi. eod. tit.

c Bar. l. is qui reus. iiij. co. de pub. iud.

d l. lex Cor. in fi. de iniur.

latius quandoq; ea uerba accipiuntur, & arguisse quoq; non uidetur, nisi & qui conuicerit. Vnde cum ex Senatusconsulto libertas pro premio seruo debeatur, qui caedē domini arguerit, arguisse intelligemus, qui ostēderit[c], & dānari fecerit. Sic & in quibusdā cōstitutionibus responsum à prudentibus est, cum praemia his decernerentur, qui impietatis reos arguerēt[f]: id enim uerbum generaliter pro ostendere demōstrareq; accipitur, ut in carmine Vergiliano. Degeneres animos timor arguit.

c l. si quis in graui. § si exstipu. ad sy.

f Alb. e. l. j. C. qb. ex cau. fer. pro prę.

IDEM LIBRO II. DE OMNIBVS TRIBVNALIB.

LEX CXCVIII.

VRbana praedia[a] oīa aedificia accipimus, non solum ea quae sunt in oppidis, sed & si forte stabula[b] sunt, vel alia merito-

VRBANA.

a ¶ Seruitutum aliae sunt urbanae, aliae rusticae: quae sic nomen sumunt, quod praedio urbano, uel rustico debeantur: obseruamus enim non simpliciter seruitutem ipsam, sed praedium cui debetur[a]. Vnde quamuis uia censeatur rustica seruitus, si tamen per fundum tuum eam mihi debeas, ut ad domum meam ire agere possim, uerius est urbanam seruitutem tunc esse, quoniam urbano praedio debetur. Quae autem sint urbana praedia sic explicat Iurisconsultus, ut sint omnia aedificia habitandi causa facta, ubicunq; sint, siue in urbe, siue extra urbem, in uicis uillis'ue, & conciliabulis: urbanum enim praedium materia non locus facit.

a l. j. § area. de ser. rusti. prędio.

b ¶ STABVLA. *Diuersoria, & quas tabernas uocamus.*

camus, ueteres stabula appellarũt. Sed & hæc uox pro septis accipitur, quibus iumenta uel greges stabulantur: in priore significatu hic accipiẽda est, quod arguũt subsequẽtia uerba: tumq; certißimum est, urbanũ prædium stabulũ esse. In posteriore sensu uidetur accepisse Neratius [b]*, cum numero urbanorum non esse, quoniam à cæteris ædificijs separata sint, scripsit. Cum enim non pro hominum habitatione, sed pro pecorum, quæ in rei rustice fructu sunt, commoditate structa fuerint, naturam rusticorum sequuntur, tametsi ædificijs constent.*

ria[c] in villis, & invicis, vel si prætoria [d] voluptati tãtum deseruientia : quia Vrbanum prædium non locus

b l. eo iure. supra in quib. cau. pig.

c ¶ MERITORIA. *Mereri est mercede operã præstare: unde loca meritoria, quæ mercede locãtur, fortè uiatoribus, uel peregrinantibus. Hinc & meritoria scorta, meritoriæ rhedæ, & muli meritorij, idq; genus similia.*

d ¶ PRAETORIA. *Prætoriũ domus imperatoria est, quod quẽcunq; militũ Imperatorẽ antiqui prætorẽ dicebant* [c]*. Sic & Principia pro principis tabernaculo accipiuntur Vegetio. Cœpit tamen prætorij appellatio pro ornatiore domo accipi, in qua paterfamiliâs ruri habitat. Tripartito enim uilla diuiditur: Prima urbana, quã dominus ipse ad inhabitandum sumit* [d]*, ea & prætorium dicitur Palladio, Tranq. Papinio in Pollij Surrentino, & Iuriscõsultis. Altera Rustica, quã uillici operæq; rusticæ incolunt* [e]*. Tertia fructuaria, in quã fructus deuehũtur: unde & à uehendo uilla dicta, autor L. Columella.*

c l. officiũ. in fin. supra de re mili.

d l. plenum. de vsu & hab.

e l. videamus. locati.

Mate

e ¶ MATERIA. Quid ergo si quis tuguriũ, uel casam ex stramentis ædificet? Et si pro usu hominis sit, urbanũ esse prædium receptũ est: quapropter in ea aliquis capi, & in ius duci, nõ magis poterit, quàm ex domo [f]. Si uero boum, pecorumq; habitationi præparata sit, aliud est, nisi domui cõiuncta uel proxima sit, nam tunc urbani ædificij pars censebitur [g].

f l. plerisq; de in ius vocã.

g Cep. cap. xj. de seru.

f ¶ HORTOS. Cum horti propter amœnitatem urbani prædij, cui contigui sunt, cõparentur, æquum est urbanis eos contineri: quod si plurimum in reditu sint, id est principaliter propter rusticos reditus constituti, secus est. Quid enim si olitoribus locentur, uel uineas includunt? arguitur inde mens patrisfamiliæ non minus utilitatis ut fructus uendat, quã amœnitatis causa eos colentis.

facit, sed materia[e]. Proinde hortos[f] quoque, si qui sunt in ædificijs constituti, dicendum est in vrbanorum appellatione contineri. Plane si plurium horti in reditu sunt vinearij forte, vel etiã olitorij [g], magis hæc non sunt vrbana.

IDEM LIB. VIII.

LEX CXCIX.

ABsentẽ accipere debemus eũ, qui non est in

g ¶ OLITORII. Ab olere fit olitor, non ab oliuis, ut Accursius existimauit.

ABSENTEM. Abesse quis dicitur uarijs modis, sunt enim qui ex causa necessaria pbabiliq; absunt, ut milites [a]: qui ex probabili tãtũ, ut qui studiorũ causa peregre agũt: qui necessario tantũ, ut relegati, sunt & qui sponte

a l. fi. de resti. in integ.

ſponte, ut mercatores. Accipitur autem abſentia uarijs modis, ut ſupra à nobis annotatũ eſt. Hoc uero in reſponſo, *is traditur abeſſe, qui extra urbis cõtinentia eſt. Quapropter cum lex uelit in iudicijs ordinarijs* [b], *ſub ipſum cauſæ initium reũ corãm & in faciẽ, niſi abſens ſit, citari: non ualebit citatio ad domũ facta, niſi proponatur reũ extra cõtinentia urbis fuiſſe* [c], *uel niſi latitet, ut hic dicitur. poſtquàm uero ſemel in iudiciũ uenerit, ſufficiet ſi denuncietur domũ* [d]. *Sed & in cauſis quæ celeritatẽ requirunt, ut quia periculoſa ſit mora* [e], *ſatis erit etiam à principio libellum uocationis domũ deferre* [f]: *dicetur q́; tunc abeſſe, qui in iure non eſt. Quod autem hic ſubijcitur abeſſe non uideri, qui ab hoſtibus captus eſt, eam habet ex ueterũ interpretũ ſentẽtia rationẽ* [g], *quia capti ab hoſtibus pro mortuis habentur, in quo ipſe dubito, quoniam etiam qui mortui ſunt abeſſe dicuntur. Verius igitur eſt, abſentem ſecundum ſubiectam materiam accipi, & cum hic reſpectu petitionis loquamur, non poterit captus ab hoſtibus neque tanquam abſens uocari, citatione in domum ſuam delata, ſed eius ſucceſſor uocãdus erit. In capto uero à latronibus aliud eſt, licet ei propter iuſtam cauſam Prætor ſuccurrat* [h].

eo loco, in quo petitur: non enim trans mare abſentem deſideramus: ſed ſi forte extra cõtinentia vrbis eſt, abeſt, cæterum vſque ad continentia nõ abeſſe videtur, ſi nõ latitet. Abeſſe non videbitur, qui ab hoſtibus captus eſt, ſed qui à latronibus detinetur.

b ✠ ſi vero eſt. tiã. in authẽ. de exh. reis.
c l. fulcinius. ✠ illud. ex quib. cau. in poſ.
d l. & poſt. de iudi.
e c. cauſam. de dolo.
f l. iiij ✠ abeſſe. de dam. infe.
g l. mulieris. ſupra eo.
h l. ſuccurritur. ſupra ex q. cau. maio.

Hæc

a l.plebs.§.fi. infra eod.

HAEC STIPVLATIO. a ¶ *Licet noxæ appellatione omne delictum contineri uerum sit [a], cum tamen emptor mancipij à uenditore stipulatur noxis solutum esse, non de omni delicto intelligitur, nec de capitali fraude actum censetur. Cuius rei illa est ratio, quoniã ædiles qui cõstituerant quibus casibus redhibitioni locus sit [b]; noxam ab huiusmodi fraude distinxerãt. Vnde creditur contrahentes uerba sua secundum legis sensum de ea re loquentis intellexisse: qua ratione affirmandum uidetur, generalis uerbi significationem restringendã esse, ut secundũ legis dispositionem contractũ censeatur. Sic qui posteris & successoribus hæreditatem relinquit, masculos fœminis prætulisse existimãdus est, quãdo ex lege municipali præferebãtur [c]. Sic hæres qui legata generaliter soluere ꝑmittit [d], deducta falcidia promisisse intelligitur: quod hãc quoq; rationem habet, quũ enim huiusmodi cautio ex necessitate præstetur, nõ uidetur ulterius cautum, quàm quatenus ex legis iussione cauendum fuerat, quod & in huius responsi specie dicendum est, alioquin uerba contrahentiũ generalia satius est generaliter accipi [e].*

b l.j.l.si qs sit. §. qđ aiũt. de ædi. edi.

IVLIANVS LIB. II. DIGEST.

LEX CC.

HAec stipulatio, noxis [a] solutum præstari, nõ existimatur ad eas noxias pertinere, quæ publicã executionem [b], & coertionem capitalem habent.

c But.cõs.2. de constan.

d l.fi.C.ad le. falc.

e gl.l.si prior. sol.ma.

b ¶ PVBLICAM. executionem. De quibus delictis supra habetur sub rubrica de publicis iudicijs, crimen

quoq;

quoq; famosi libelli publici iudicij est[f], *quam rem Corn. Tacitus libro histor. primo sic exequitur: Legem Maiestatis Tyberius reduxerat, cui nomē apud ueteres idem, sed alia in iudicium ueniebant, si quis proditione exercitūm, aut plebem seditionibus, deniq; male gesta Republica maiestatē Pop. Ro. minuisset, facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tractauit, cōmotus Cassii Seueri libidine, qua uiros fœminasq; illustres procacibus scriptis diffamauerat. Quæ uerba referre placuit, ut ambigere desinerent doctores, quomodo crimen illud publicum sit, quod tamen in tractatu publicorum iudiciorum non connumeretur*[g]: *apparet enim sub lege Maiestatis contineri, cum ad eius exemplum iudicetur*[h].

f l.quod sen tus. de ini

g l.j.de publi. iud.

h l.famosi. in fi. ad le. iul. maie.

IDEM LIB. XXXI. DIGEST.

LEX CCI

IVsta interpretatione recipiendū est, vt appellatione filij[a], sicuti filiamfamili. cōtineri sæpe respondimus, ita & nepos videatur com

IVSTA. a ¶ *Sicuti filius etiam filiam continet, ita & nepotem, eademq; ratione opinor & neptem: cumq; conformes esse has regulas Iurisconsulus hic ostendat, consequens est, ut sicut masculinum non nisi per interpretationem fœmininum sexum continet, ita & filius ad nepotē ex sermonis proprietate nō referatur, sed tantum modo ex interpretatione, per quam ex similitudine rationis fit extensio, & ita communiter receptum est.*

Hincq;

Hincq; si testator filijs Titij & eius descendentibus fundum per fideicommissum relinquat, si aliqui filij supersint, prius admittentur[a], tanquàm sub illo nomine, filijs, censeantur nominatim uocati, nec cum eis unà nepotes Titij, ex alijs filijs præmortuis, succedent: illi enim sub nomine descendētium, potius quàm filiorum comprendentur: quippe appellatio filiorum, non nisi per extensionem, descendentium uero etiam proprie, ad eos refertur. Donec ergo supersunt filij qui prius nominati sunt, non erit locus cæteris descendentibus posteriore loco scriptis: & ita quidam sentiunt[b]. Idemq; dicendum in ea specie, cum existentibus filijs, fœminæ à succeßione repellantur: censebitur enim filius fœminas exclusus: quoniam sub dictione filijs, per quam uocarentur, non nisi per interpretationem continentur: at sub uerbo fœminæ, per quod excluduntur propriè habentur.

prendi, & patris nomine[b], auus quoque demonstrari intelligatur.

a l. cum ita. §. fi. de lega. ij.

b Dec. cōs. 1. in fin.

b ¶ PATRIS nomine. Sicut filij nomine nepos: sic & patris auus cōtinetur: quod generaliter uerum est, nisi cum materia odiosa est, & non omnino tantum rationis est in auo quantum in patre. Hinc lex Iulia, quæ Senatori prohibet, ne eam uxorem ducat, cuius pater artem ludicram fecerit[c]: non uidetur prohibere, si non pater, sed auus fecerit: quoniam quo magis ille gradu distat, eo minus artis infamia descendentes afficit. Eadem quoq; patri concedens, ut deprehensam in adulterio filiam occidere poßit, tantum iuris auo dedisse non uidebitur[d], ad cuius

c l. lege Iul. de ritu nup.

d l. patri. supra de adult.

ius dedecus adulteræ turpitudo non ita pertinet, sicut ad patrem sanguine iunctiorem. Sed & quoties certam personam patris appellatione intelligimus[e], ad auum non fiet extensio. Quid si lex aliquid soli patri concedere se dicat, an propter eam dictionem restrictiuam auus excludetur? Et ex subiecta materia faciendam interpretationẽ pleriq; senserunt, & in dubio casu propius est ut nõ excludatur: nam & lex contra ueteris iuris regulas, solis matri & auiæ tutelam defert[f], & tamen frequentius proditum est, proauiã non excludi[g].

e Bart. l. liberorũ. in fin.

f authẽ. vt matri. & auiæ.

g Moder. in l. gallus. §. instituens.

ALPHENVS VARVS LIB. II. DIGESTORVM.

LEX CCII.

CVm in testamento scriptum esset, vt hæredes in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum consumerent, non licet minus consumere: si amplius vellent, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videntur.

CVM IN TESTAmento. *Cum testator certam summam in funere erogari mandat, potest & plus expendi, in maiore enim summa etiam minor continetur. Quod si eam summam duntaxat consumi uoluit, adhuc idem est, uidetur enim taxationem additam, ut ei qui grauatus esset, cõsuleret: unde licitum est fauori suo renuntiare, & quicquid ulterius uelit impendere. Quod hodie forte aliter esset obseruandũ, cum plerunq; accidat, ut prudentes testatores mandent se duobus tantum cereis, totidemq; præsbyteris præsentibus sepeliri, propter enim auaritiam*

tiam quorundam sacerdotum coërcendam, ita praecepisse uidentur: qui contra Christianae legis simplicitatem, mille strophas inuenerunt, unde hoc nomine pecunias extorquerent. Quid enim ipsi propter pallia, propter cruces, propter aeris cāpani sonitus, propter deniq; sacrae humationis, uel defodiendi coemiterij ius remiserunt, quod aliquo colore possent exigere? Ad haec, candelas, cantores, sandapilarios, parochos, pannos? Quid de his controuersijs dicam, quae ad quartam canonicam pertinent? Vt si quid sponte loco sepulchri legatum est, ex necessitate legis contra uoluntatem testatoris pars deducatur[a] *Cu igitur in proposita specie, non tam ut haeredi consuleret testator ita mandasse uideatur, quàm ut auaritiae Simonicoq; ambitui sacerdotum obuiam iret, non putarem licere plus impendere, nec responsum hoc Alpheni obseruandum. Illud constat, executorem cui sepulchri cura mãdata sit, si praeter iustum plus impenderit, nulla actione ab haerede consequi posse*[b], *quòd si minore pretio industria sua mandato defunctus est, haeredi quod superest proficere*[c] *; tametsi enim non posse minus quàm iussum sit impendi hic dicatur, si tamen per industriam, uel quia apud artificem quae gratia ualeat, alia'ue ratione minore pretio quis id consequetur, quod secundum communem aestimationem designata à testatore pecunia fuisset censendũ, satisfecisse mandato uidebitur, accrescetq; haereditati illud lucrum, ut Dynus Albericusq; prodiderunt. Quid si ultra modum facultatis suae iusserit quis sumptum fieri? Et hanc uoluntatem non esse sequendam, recepti iuris est*[d].

a c.j. de sepul.

b l. qui aliena. §. j. & nego. gest.

c l. lucius. §. j. de leg. ij.

d l. & si quis. §. qd ergo. de relig.

IN LEGE CENSORIA. *Solebant censores publica locare, & ideo pacta cum publicanis inibant, quibus statuebatur, quatenus uectigal exigundum esset. Cum igitur in lege censoria portus Siciliæ cautũ esset, ne pro seruis quos quis domum pro usu suo duceret uectigal soluer͏etur, fuit apud Alphenũ dubitatũ, quomodo eiusmodi uerba accipienda essent.*

IDEM LIB. VIII.

LEX CCIII.

IN lege censoria portus Siciliæ ita scriptũ erat: Seruos quos domum quis duceret suo vsu, pro his portorium ne dato. Quærebatur, si quis à Sicilia seruos Romam mitteret fundi instruendi causa, vtrũ pro his hominibus portoriũ [a] dare debet, nec ne? Respondi duas esse in hac scriptura quæstiones. Prima quid esset domum[b] ducere. Altera quid esset suo vsu ducere. Igitur quæri solet, vtrũ vbi quisq; habitaret: siue in prouincia, siue in Italia, an duntaxat in sua cuiusque patria domus esse recte diceretur?

a ¶ PORTORIVM. *Id est uectigal, quod quia de rebus inuectis soluatur, nomen sumpsit sic, & portorium quod pro his mercibus quæ in portu sunt, detur: cuius exactor et mãceps Portitor appellatur antiquis autoribus.*

b ¶ DOMVM. *Vbi igitur domicilium aliquis constituerit, domum habere dicitur, ut satis nõ sit quod aliquo in loco quis habitet, animo forte recedẽdi, sed necessariũ est domiciliũ esse cõstitutũ, id est rerũ suarum summam ibi esse, frequẽtiusq; à patrefamilias incoli.*

cati, qui propinquiores ipsi hæredi supererunt cum alie nabitur, tametsi alij extent ipsi testatori coniunctiores: idq; quamuis doctißimis quibusdam reclamantibus [a] recentius apud recentiores uidetur, quoniam de manu hæredis fideicõmissum accipitur. Sed in directis substitutionibus, cum ab ipso testatore continenter hæredi ex eadẽ domo [o] & gẽte prodatus deferatur, eius proximiores censentur uocati [b]. Sed & si quis uelit fundum in familia remanere, satis conijcitur, mortuis his quibus fideicõmissum restitutum est, eorũ propinquiores deinde admitti, licet post testatoris supremum diem natos [c]. Sed quid si cuilibet ex familia relictum sit? & promiscue inobseruato gradu quicunque admittentur [d], dum intra decimum gradũ sint, ut etiam Paulus Castren. respondit [e]. Quid item si simpliciter quis iussus est fundum in familiam relinquere? Et posse eum quem uelit de familia eligere idem respondit [f]. Quid rursus, si familiæ alicuius extranei cum ille iam fato functus esset, reliquero? Et admitti eius descendentes omnes æqualiter, plerisque uisum est [g].

a Socin. in l. si cognatis.
b l. fi. C. de insti. & substi.
c Com. d. §. fi.
d l. vnum. de leg. ij.
e Paul. consil. 383. notandum. in. j.
f cõsi. 32. proprietari?. in j. l. volũtas. C. de fideic.
g Barto. d. l. si cognatis. in fine.

o ¶ Ex eadem domo & gente. Sed nunquid filius illegitimus ex familia erit? Et cum agnatus nõ sit, nõ erit, si familiam hac quarta significatione accipiamus. Gẽs enim hic pro agnatione sumitur, unde gentiles agnati. Sed cũ hodie in fauorabilibus Iustinianus omnes contineri sanxerit [h], qui ab eodẽ sanguine proficiscuntur, cognatosq; etiam admiserit, dubitandum non est, quin naturales hoc casu ex familia censeantur: quod aliter in spurijs est, quoniam

h d. l. fin.

quoniam illorum patrem incertum lex existimat, odioq́; insectatur.

p ¶SERVIENTIVM. *Non de seruis solum intelligendum est, sed etiam de quibuscunque famulantibus, & operam suam in id, quod demõstratum est, præstãtibus.*

diti sunt. Seruientiũ p quoq; solemus appellare familiã, vt in edicto prætoris osten dimus, sub titulo de furtis vbi prætor loquitur de familia publicanorum: sed ibi nõ omnes serui, sed corpus quoddam seruorum cõtinetur: quod demõstratur eius rei causa paratum esse, id est vectigalis causa. Alia autem parte edicti, omnes serui cõtinentur, vt de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum. Itẽ redhibitoria, si deterior res reddatur ẽptoris opa, aut familiæ eius, & interdicto vnde vi, familiæ

Sic in edicto familia publicanorum accipitur[i]. i l.j.§.familię, de pub.
Sic & quid raptum, uel ui factum cum familia dicitur[k]. *Sic ædiles emptorem, qui redhibitoria experitur, resarcire uenditori uoluerunt, quatenus seruus culpa sua, familiaéue suæ deterior factus est*[l]. k l.ij.§.hæc actio.vi bo. rap.
Sed cũ in prædictis casibus dominus ex delicto familiæ obligetur, an in cæteris quoq; idẽ generaliter constituemus? Et nõ obligari dicendũ est[m], l l.j.l.addes etiã.de ædi. edi.
quapropter liberabitur, si seruum pro noxa det, nisi eum delinquẽti m l.ij.supra de noxa.
consensisse constet, quod ex coniecturis quoq; deprendetur ut quia cõsultus de delicto tacuit, uel cum posset, nõ prohibuit[n]. *Sed & nobiles qui in famulitium suum Sicarios, Lenones, idq́; genus improbos retinẽt, ex eorum de-* n c.Petrus.de homici.

lictis, arbitratu iudicis puniẽdi sunt[o]: præsumũtur enim eorum conditionem notam habuisse, nec eis licuit detestabiles hosce domi habere[p], & fauoribus prosequi: et ideo etiam si dolo careant, culpa non carent. Caupones quoq; & nautas pro familia sua teneri constat [q], si damnum in re commissum est, cuius custodiam præstare debuerũt. Sed finge hospitem ab aliquo ex familia cauponis uulneratũ, quid erit? Et si in diuersorio dum cauponũ curæ confidit affectus est, putarim dominũ obligari, damnumq; ab eo emendãdum, alioquin cauponem absoluendum [r].

appellatio omnes seruos cõprendit, sed & filij [q] continentur. Itẽ appellatur familia pluriũ personarum, quæ ab eiusdem vltimi [r] genitoris sanguine proficiscitur: si

o clemẽ. ne in agro. §. porro. de statu mona.

p c. cõstitutis. de testi.

q l. j. supra nau. caup.

r Iaf. l. j. colũ. iij. C. de ser. fug.

s l. quod si nolit. §. idem.

t d. l. fin.

q ¶ FILIIS. Siue in potestate, siue sui iuris sint, siue unà cum patre habitent, siue separatim: eademq; interpretatio in ædilitio edicto capitur [s].

r ¶ VLTIMI. Retro computando. Et hæc ultima significatio intelligitur, cum propter antiquitatem originis, gentiles isti nullo gradu se cõtingunt: sic enim hoc casu ab agnatiõe differet familia, & ita cæteri interpretes sentiunt. Sed cum in hoc responso tot familiæ significationes proditæ sint, quomodo cognoscemus de qua intelligere nos oporteat? Et ex subiecta materia arbitror dijudicandum esse, ut in relictis familiæ, constitutionem [t] Iustiniani seruemus, si lex captum à familia prætoris certa pecunia condemnet, de seruientibus, iureq; officij capientibus intelligamus, qua ratione filius ex familia non censebitur

sebitur[n]. *Si pistor panem coquere Titio eius'que familiæ promisit*[x], *de cohabitantibus accipiamus. Videtur enim paterfamiliâs curæ domui suæ tantum prouidisse, ut quibusdam uidetur*[y]. *Quem sensum & accipere, lex debet, quæ ciuẽ cogit, cum familia sua in urbe habitare. Idem & dicendum, cum lex alicui & eius familiæ priuilegium cõcedit*[z].

u Ray. d. l. ædiles.
x l. tria onera. de excu. tut.
y Cep. de ser. vrb. ca. 50.
z l. ij. C. de epis. & cler.

cuti dicimus, familiã Iuliam quasi à fonte quodam memoriæ. Mulier[f] autem familiæ suæ et caput, et finis ẽ.

CAIVS LIB. XVI. AD EDICT. PROVINCIALE.

LEX CXCVI.

FAmiliæ appellatione, & ipse princeps familiæ continetur.

f ¶ MVLIER. *Caput, id est principium. Refertur autem hoc ad ultimam familiæ significationem, in uiris enim familiæ nomen per omnem descendentium seriem durat. Vnde Ascanius, qui Iulus dictus est Iuliæ familiæ primus autor, descendentes suos Iulios appellatos semper habuit. Sic Appius Claudius, Claudios, quorum Nero ultimus fuit. At mulierum filij earum nomina non seruant, sed patrum suorum, unde in eis nulla familiæ origo propagatur, sed cum eis extinguitur.*

FAMILIAE. *Cum familia à famulãdo, id est seruiendo deducatur, ut supra ostendimus, non uidebatur eius appellatione posse dominum contineri, tãquam Etymologia repugnaret, & tamen aliter Caius hic censuit: quoniam nomina hæc collectiua uel uniuersitatum, non*

membris solũ, sed & capite constant, ideo illud quoq; cõprendere debent. Sic appellatione militum, Imperator[a], appellatione Populi, Senatus continebitur[b]. Qua ratione cum curiam dicimus, etiam de Cardinalibus[c], cum monachos, de Abbate[d], cum capitulum, de Decano quoque intelligemus[e]. Sic & scholasticorum nomine, rector admittetur: nam & episcopus qui studiorũ causa in Academia sit, nihilominus scholasticus dicetur, id' que Baldus tradit[f].

a l.j. de testa. mil.
b §. plebs. insti. de iur. nat.
c Oldr. hic.
d c. fina. de si mo.
e c. quia. §. j. de cõcess. præb. in. 6.
f in proh. decretal. in. iij. col.

Fœminarum liberos, in familia earum non esse, palam est: quia qui nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

VLPIANVS LIB. I. AD EDICT LEX CXCVII.

¶ §. FOEMINARVM. Hoc regulariter proditum est, ut filij legitimi patris familiã sequantur, non matris: nisi specialiter aliud indultũ sit[g], ut Iliensibus, Delphis, & Ponticis, quibus ex priuilegio cõpetit, ut ex alienigenis & eorũ mulieribus nati matris originẽ sequãtur. Ex hacq; regula traditũ est, nobilis matris filiũ non idcirco nobilẽ esse, quoniã ex patre solũ deducitur nobilitas unde nec gẽtilitia matris insignia filio gerere concessum est: nec præter principẽ quisquã cõstituere posset, ut originem matris filij sequerẽtur[h]; quoniam ne id ab aliquo decernatur, lege expreßim prohibitum est. Et id in legitima prole sibi locum uendicat, alioquin spurij, cæteriq; illegitimi uentrem sequuntur[i]. Sic & natus pendente statu controuersia, cum matre euentum litis maternæ sequetur

g l. j. ad mun.
h l. exẽplo. C. de decur.
i l. cũ legit. supra de stat. ho.

ſequetur q́d in eis nō ſeruatur, qui ante litē nati ſunt[k].

INDICASSE. *Deferre reū, idem eſt quod poſtulare*[a], *id eſt coram iudice nocentem nominare, & ut cognitionem ſuſcipiat petere. Fiebat autem id libello, cui ſubſcribere neceſſe habebat qui detuliſſet, ut ſi obtinuiſſet, præmijs afficeretur, & ſi ſuccubuiſſet, ex Turpiliano Senatuſconſulto puniretur. Hoc pera-cto diſputabatur, an ſuſcipienda cognitio eſſet, de iudicijsq́; cognoſcebatur: id erat arguere reum, id eſt demonſtrare, & ex argumentis probare, ab eo cōmiſſum crimen: quod ſi ſubeſſe legitimas coniecturas iudex uidiſſet*[b]*, ulterius procedēdum eſſe interloquebatur, ſicq́; eius nomen, qui delatus erat, inter reos recipiebatur*[c]*: tum iudex oratores, aduocatos'ue admittebat, qui unà cū partibus cōtinuis orationibus de cauſa diſputabant, tumq́; proprie Accuſare dicebantur & hinc Accuſator, inde reus eſſe. Si reus cōuictus eſſet, præmium accuſatori decernebatur, quarta pars bonorū rei, ut in crimine Læſæ Maieſtatis Cor. Tacitus lib. IIII. autor eſt; Silio, inquit, condemnato M. Lepidus quartam accuſatoribus, ſecundum neceßitudinem legis, cætera liberis conceßit. Igitur oſtendit Iuriſconſultus indicare reum id ſignificare, cum non ſolum delatus, argutusq́; reus ſed & accuſatus conuictusq́; eſſet. Quapropter cū ei præmium debeatur, qui famoſi libelli autorē indicauerit, ut conſtitutioni locus ſit: reū oportet eſſe conuictū*[d]. *Et quæ diximus ex ſtricta ſignificatione procedunt, nam*

Indicaſſe reum, eſt detuliſſe: arguiſſe, accuſaſſe & conuiciſſe.

k l. fi. C. de li. be. cau.
a l. deferre. de iur. fiſ.
b l. Senat⁹. in fi. eod. tit.
c Bar. l. is qui reus. iiij. co. de pub. iud.
d l. lex Cor. in fi. de iniur.

latius quandoq; ea uerba accipiuntur, & arguisse quoq; non uidetur, nisi & qui conuicerit. Vnde cum ex Senatusconsulto libertas pro præmio seruo debeatur, qui cædē domini arguerit, arguisse intelligemus, qui ostēderit[c], & dānari fecerit. Sic & in quibusdā cōstitutionibus responsum à prudentibus est, cum præmia his decernerentur, qui impietatis reos arguerēt[f]: id enim uerbum generaliter pro ostendere demōstrareq; accipitur, ut in carmine Vergiliano. Degeneres animos timor arguit.

c l. si quis in graui. §. si ex stipu. ad sy.

f Alb. e. l. j. C. qb. ex cau. fer. pro prę.

IDEM LIBRO II. DE OMNIBVS TRIBVNALIB.

LEX CXCVIII.

VRbana prædia[a] oĩa ædificia accipimus, non solum ea quæ sunt in oppidis, sed & si forte stabula[b] sunt, vel alia merito-

V R B A N A.

a ¶ Seruitutum aliæ sunt urbanæ, aliæ rusticæ: quæ sic nomen sumunt, quod prædio urbano, uel rustico debeantur: obseruamus enim non simpliciter seruitutem ipsam, sed prædium cui debetur[a]. Vnde quamuis uia censeatur rustica seruitus, si tamen per fundum tuum eam mihi debeas, ut ad domum meam ire agere possim, uerius est urbanam seruitutem tunc esse, quoniam urbano prædio debetur. Quæ autem sint urbana prædia sic explicat Iurisconsultus, ut sint omnia ædificia habitandi causa facta, ubicunq; sint, siue in urbe, siue extra urbem, in uicis uillis'ue, & conciliabulis: urbanum enim prædium materia non locus facit.

a l. j. §. area. de ser. rusti. prędio.

b ¶ STABVLA. *Diuersoria, & quas tabernas uocamus.*

camus, ueteres stabula appellarũt. Sed & hæc uox pro se ptis accipitur, quibus iumenta uel greges stabulantur: in priore significatu hic accipiẽda est, quod arguũt subsequẽtia uerba: tumq; certißimum est, urbanũ prædium stabulũ esse. In posteriore sensu uidetur accepisse Neratius[b]*, cum numero urbanorum non esse, quo niam à cæteris ædificijs separata sint, scripsit. Cum enim non pro hominum habitatione, sed pro pecorum, quæ in rei rusticæ fructu sunt, commoditate structa fuerint, naturam rusticorum sequuntur, tametsi ædificijs constent.*

b l. eo iure. su pra in quib. cau. pig.

ria[c] in villis, & invicis, vel si prætoria [d] voluptati tãtum deseruientia: quia Vrbanum prædium non locus

c ¶ MERITORIA. *Mereri est mercede operã præstare: unde loca meritoria, quæ mercede locãtur, fortè uiatoribus, uel peregrinantibus. Hinc & meritoria scorta, meritoriæ rhedæ, & muli meritorij, idq; genus similia.*

d ¶ PRAETORIA. *Prætoriũ domus imperatoria est, quod quẽcunq; militũ Imperatorẽ antiqui prætorẽ dicebant*[e]*. Sic & Principia pro principis tabernaculo accipiuntur Vegetio. Cœpit tamen prætorij appellatio pro ornatiore domo accipi, in qua paterfamiliâs ruri habitat. Tripartito enim uilla diuiditur: Prima urbana, quã dominus ipse ad inhabitandum sumit*[d]*, ea & prætorium dicitur Palladio, Tranq. Papinio in Pollij Surrentino, & Iuriscõsultis. Altera Rustica, quã uillici operæq; rusticæ incolunt*[e]*. Tertia fructuaria, in quã fructus deuehũtur: unde & à uehendo uilla dicta, autor L. Columella.*

c l. officiũ. in fin. supra de re mili.

d l. plenum. de vsu & hab.

e l. videamus. locati.

Mate

e ¶ MATERIA. Quid ergo si quis tuguriũ, uel casam ex stramentis ædificet? Et si pro usu hominis sit, urbanũ esse prædium receptũ est: quapropter in ea aliquis capi, & in ius duci, nõ magis poterit, quàm ex domo[f]. *Si uero boum, pecorumq; habitationi præparata sit, aliud est, nisi domui cõiuncta uel proxima sit, nam tunc urbani ædificij pars censebitur*[g].

f l.plerisq. de in ius vocā.

g Cep. cap. xj. de seru.

f ¶ HORTOS. Cum horti propter amœnitatem urbani prædij, cui contigui sunt, cõparentur, æquum est urbanis eos contineri: quod si plurimum in reditu sint, id est principaliter propter rusticos reditus constituti, secus est. Quid enim si olitoribus locentur, uel uineas includunt? arguitur inde mens patrisfamiliæ non minus utilitatis ut fructus uendat, quã amœnitatis causa eos colentis.

facit, sed materia[e]. Proinde hortos[f] quoque, si qui sunt in ædificijs constituti, dicendum est in vrbanorum appellatione contineri. Plane si plurium horti in reditu sunt vinearij forte, vel etiã olitorij[g], magis hæc non sunt vrbana.

IDEM LIB. VIII.

LEX CXCIX.

ABsentẽ accipere debemus eũ, qui non est in

g ¶ OLITORII. Ab olere fit olitor, non ab oliuis, ut Accursius existimauit.

ABSENTEM. Abesse quis dicitur uarijs modis, sunt enim qui ex causa necessaria, pbabiliq; absunt, ut milites[a], *qui ex probabili tãtũ, ut qui studiorũ causa peregre agũt: qui necessario tantũ, ut relegati, sunt & qui sponte*

a l.ff. de resti. in integ.

ſponte, ut mercatores. Accipitur autem abſentia uarijs modis, ut ſupra à nobis annotatũ eſt. Hoc uero in reſponſo, is traditur abeſſe, qui extra urbis cõtinentia eſt. Quapropter cum lex uelit in iudicijs ordinarijs[b]*, ſub ipſum cauſæ initium reũ coràm & in faciẽ, niſi abſens ſit, citari: non ualebit citatio ad domũ facta, niſi proponatur reũ extra cõtinentia urbis fuiſſe*[c]*, uel niſi latitet, ut hic dicitur: poſtquàm uero ſemel in iudiciũ uenerit, ſufficiet ſi denuncietur domũ*[d]*. Sed & in cauſis quæ celeritatẽ requirunt, ut quia periculoſa ſit mora*[e]*, ſatis erit etiam à principio libellum uocationis domũ deferre*[f]*: diceturq; tunc abeſſe, qui in iure non eſt. Quod autem hic ſubijcitur abeſſe non uideri, qui ab hoſtibus captus eſt, eam habet ex ueterũ interpretũ ſentẽtia rationẽ*[g]*, quia capti ab hoſtibus pro mortuis habentur, in quo ipſe dubito, quoniam etiam qui mortui ſunt abeſſe dicuntur. Verius igitur eſt, abſentem ſecundum ſubiectam materiam accipi, & cum hic reſpectu petitionis loquamur, non poterit captus ab hoſtibus neque tanquam abſens uocari, citatione in domum ſuam delata, ſed eius ſucceſſor uocãdus erit. In capto uero à latronibus aliud eſt, licet ei propter iuſtam cauſam Prætor ſuccurrat*[h]*.*

eo loco, in quo petitur: non enim trans mare abſentem deſideramus: ſed ſi forte extra cõtinentia vrbis eſt, abeſt, cæterum vſque ad continentia nõ abeſſe videtur, ſi nõ latitet. Abeſſe non videbitur, qui ab hoſtibus captus eſt, ſed qui à latronibus detinetur.

b ✠ ſi vero etiã in authẽ. de exh. reis.

c l. fulcinius. ✠ illud. ex quib. cau. in poſ.

d l. & poſt. de iudi.

e c. cauſam. de dolo.

f l. iiij ✠ abeſſe. de dam. infe.

g l. mulieris. ſupra eo.

h l. ſuccurritur. ſupra ex q. cau. maio.

Hæc

HAEC STIPVLATIO. ¶ Licet noxæ appellatione omne delictum contineri uerum sit [a], cum tamen emptor mancipij à uenditore stipulatur noxis solutum esse, non de omni delicto intelligitur, nec de capitali fraude actum censetur. Cuius rei illa est ratio, quoniã ædiles qui cõstituerant quibus casibus redhibitioni locus sit [b], noxam ab huiusmodi fraude distinxerãt. Vnde creditur contrahentes uerba sua secundum legis sensum de ea re loquentis intellexisse: qua ratione affirmandum uidetur, generalis uerbi significationem restringendã esse, ut secundũ legis dispositionem contractũ censeatur. Sic qui posteris & successoribus hæreditatem relinquit, masculos fœminis prætulisse existimãdus est, quãdo ex lege municipali præferebãtur [c]. Sic hæres qui legata generaliter soluere pmittit [d], deducta falcidia promisisse intelligitur: quod hãc quoq; rationem habet, quũ enim huiusmodi cautio ex necessitate præstetur, nõ uidetur ulterius cautum, quàm quatenus ex legis iussione cauendum fuerat, quod & in huius responsi specie dicendum est, alioquin uerba contrahentiũ generalia satius est generaliter accipi [e].

a l.plebs.§.fi. infra eod.

b l.j.l.si qs sit.§.qd aiũt. de ædi. edi.

c But.cõs.fi.2. de constan.

d l.fi.C.ad le. falc.

e gl.l.si prior. sol.ma.

IVLIAVNS LIB. II. DIGEST.

LEX CC.

HAec stipulatio, noxis [a] solutum præstari, nõ existimatur ad eas noxias pertinere, quæ publicã executionem [b], & coertionem capitalem habent.

b ¶ PVBLICAM. executionem. De quibus delictis supra habetur sub rubrica de publicis iudicijs. Crimen

quoq;

quoq; famosi libelli publici iudicij est[f]*, quam rem Corn. Tacitus libro histor. primo sic exequitur:* Legem Maiestatis Tyberius reduxerat, cui nomẽ apud ueteres idem, sed alia in iudicium ueniebant, si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique male gesta Republica maiestatẽ Pop. Ro. minuisset, facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tractauit, cõmotus Cassij Seueri libidine, qua uiros fœminasq; illustres procacibus scriptis diffamauerat. *Quæ uerba referre placuit, ut ambigere desinerent doctores, quomodo crimen illud publicum sit, quod tamen in tractatu publicorum iudiciorum non connumeretur*[g]*: apparet enim sub lege Maiestatis contineri, cum ad eius exemplum iudicetur*[h].

f l. quod senatus. de ini

g l. j. de publi. iud.

h l. famosi. in fi. ad le. iul. maie.

IDEM LIB. XXXI. DIGEST. LEX CCI

IUSTA interpretatione recipiendũ est, vt appellatione filij[a], sicuti filiamfamilias cõtineri sæpe respondimus, ita & nepos videatur com

IUSTA. a ¶ Sicuti filius etiam filiam continet, ita & nepotem, eademq; ratione opinor & neptem: cumq; conformes esse has regulas Iurisconsultus hic ostendat, consequens est, ut sicut masculinum non nisi per interpretationem fœmininum sexum continet, ita & filius ad nepotẽ ex sermonis proprietate nõ referatur, sed tantum modo ex interpretatione, per quam ex similitudine rationis fit extensio, & ita communiter receptum est.

Hincq;

Hincq; si testator filijs Titij & eius descendentibus fundum per fideicommissum relinquat, si aliqui filij supersint, prius admittentur[a], tanquàm sub illo nomine, filijs, censeantur nominatim uocati, nec cum eis unà nepotes Titij, ex alijs filijs præmortuis, succedent: illi enim sub nomine descendẽtium, potius quàm filiorum comprendentur: quippe appellatio filiorum, non nisi per extensionem, prendi, & patris nomine[b], auus quoque demonstrari intelligatur. descendentium uero etiam proprie, ad eos refertur. Donec ergo supersunt filij qui prius nominati sunt, non erit locus cæteris descendentibus posteriore loco scriptis: & ita quidam sentiunt[b]. Idemq; dicendum in ea specie, cum existentibus filijs, fœminæ à successione repellantur: censebitur enim filias fœminas exclusas: quoniam sub dictione filijs, per quam uocarentur, non nisi per interpretationem continentur: at sub uerbo fœminæ, per quod excluduntur propriè habentur.

a l. cum ita. §. fi. de lega. ij.

b Dec. cõs. fi. 1. in fin.

b ¶ PATRIS nomine. Sicut filij nomine nepos: sic & patris auus cõtinetur: quod generaliter uerum est, nisi cum materia odiosa est, & non omnino tantum rationis est in auo quantum in patre. Hinc lex Iulia, quæ Senatori prohibet, ne eam uxorem ducat, cuius pater artem ludicram fecerit[c]: non uidetur prohibere, si non pater, sed auus fecerit: quoniam quo magis ille gradu distat, eo minus artis infamia descendentes afficit. Eadem quoq; patri concedens, ut deprehensam in adulterio filiam occidere possit, tantum iuris auo dedisse non uidebitur[d], ad cuius

c l. lege Iul. de ritu nup.

d l. patri. supra de adult.

ius dedecus adulteræ turpitudo non ita pertinet, sicut ad patrem sanguine iunctiorem, sed & quoties certam personam patris appellatione intelligimus[e], ad auum non fiet extensio. Quid si lex aliquid soli patri concedere se dicat, an propter eam dictionem restrictiuam auus excludetur? Et ex subiecta materia faciendam interpretationē plerique senserunt, & in dubio casu propius est ut nō excludatur: nam & lex contra ueteris iuris regulas, solis matri & auiæ tutelam defert[f], & tamen frequentius proditum est, proauiā non excludi[g].

e Bart. l. liberorū. in fin.

f authē. vt matri. & auie.

g Moder. in. l. gallus. § instituens.

ALPHENVS VARVS LIB. II. DIGESTORVM.

LEX CCII.

Cum in testamento scriptum esset, vt hæredes in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum consumerent, non licet minus consumere: si amplius vellent, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videntur.

CVM IN TESTAmento. *Cum testator certam summam in funere erogari mandat, potest & plus expendi, in maiore enim summa etiam minor continetur: quod si eam summam duntaxat consumi uoluit, adhuc idem est, uidetur enim taxationem additam, ut ei qui grauatus esset, cōsuleret: unde licitum est fauori suo renuntiare, & quicquid ulterius uelit impendere. Quod hodie forte aliter esset obseruandū, cum plerunque accidat, ut prudentes testatores mandent se duobus tantum cereis, totidemque presbyteris præsentibus sepeliri, propter enim auaritiam*

tiam quorundam sacerdotum coërcendam, ita praecepisse uidentur: qui contra Christianae legis simplicitatem, mille strophas inuenerunt, unde hoc nomine pecunias extorquerent. Quid enim ipsi propter pallia, propter cruces, propter aeris cāpani sonitus, propter deniq; sacrae humationis, uel defodiendi cœmiterij ius remiserunt, quod aliquo colore possent exigere? Ad haec, candelas, cantores, sandapilarios, parochos, pannos? Quid de his controuersijs dicam, quae ad quartam canonicam pertinent? Vt si quid sponte loco sepulchri legatum est, ex necessitate legis contra uoluntatem testatoris pars deducatur[a]. *Cum igitur in proposita specie, non tam ut haeredi consuleret testator ita mandasse uideatur, quàm ut auaritiae Simoniacoq; ambitui sacerdotum obuiam iret, non putarem licere plus impendere, nec responsum hoc Alpheni obseruandum. Illud constat, executorem cui sepulchri cura mādata sit, si praeter iustum plus impenderit, nulla actione ab haerede consequi posse*[b], *quòd si minore pretio industria sua mandato defunctus est, haeredi quod superest proficere*[c]: *tametsi enim non posse minus quàm iussum sit impendi hic dicatur, si tamen per industriam, uel quia apud artificem quae gratia ualeat, aliáue ratione minore pretio quis id consequetur, quod secundum communem aestimationem designata à testatore pecunia fuisset censendū, satisfecisse mandato uidebitur, accrescetq; haereditati illud lucrum, ut Dynus Albericusq; prodiderunt. Quid si ultra modum facultatis suae iusserit quis sumptum fieri? Et hanc uoluntatem non esse sequendam, recepti iuris est*[d].

a c. j. de sepul.

b l. qui aliena. §. j. de nego. gest.

c l. lucius. §. j. de leg. ij.

d l. & si quis. §. qd ergo. de relig.

In lege

IN LEGE CENSORIA. *Solebant censores publica locare, & ideo pacta cum publicanis inibant, quibus statuebatur, quatenus uectigal exigundum esset. Cum igitur in lege censoria portus Siciliæ cautũ esset, ne pro seruis quos quis domum pro usu suo duceret uectigal soluer*etur, *fuit apud Alphenũ dubitatũ, quomodo eiusmodi uerba accipienda essent.*

IDEM LIB. VIII.

LEX CCIII.

In lege censoria portus Siciliæ ita scriptũ erat: Seruos quos domum quis duceret suo vsu, pro his portorium ne dato. Quærebatur, si quis à Sicilia seruos Romam mitteret fundi instruendi causa, vtrũ pro his hominibus portoriũ [a] dare debet, nec ne? Respondi duas esse in hac scriptura quæstiones: Prima quid esset domum [b] ducere: Altera quid esset suo vsu ducere. Igitur quæri solet, vtrũ vbi quisq; habitaret: siue in prouincia, siue in Italia, an duntaxat in sua cuiusque patria domus esse recte diceretur?

a ¶ PORTORIVM. *Id est uectigal, quod quia de rebus inuectis soluatur, nomen sumpsit sic, & portorium quod pro his mercibus quæ in portu sunt, detur: cuius exactor et mãceps* Portitor *appellatur antiquis autoribus.*

b ¶ DOMVM. *Vbi igitur domicilium aliquis constituerit, domum habere dicitur, ut satis nõ sit quod aliquo in loco quis habitet, animo forte recedẽdi, sed necessariũ est domiciliũ esse cõstitutũ, id est rerũ suarum summam ibi esse, frequẽtiusq; à patrefamilias incoli.*

uerbis apparet, nõ illud cosideratũ fuisse, quod usui dño quoquo modo eẽ posset: sed qđ usui in domo esset: id aũt est quod uictus patrisfamilias causa habetur: ut serui, qui ad domini personã tuẽdã, eiusq; cultũ pertinẽt. Nõ igitur nouũ est, ex precedẽtibus uerbis subsequẽtia coarctari.

est, tantũ cõtineri. Itemq; de seruis eadẽ rõne quæri qui eorum vsus sui cã parati essent, vtrũ dispensatores[f], insularij, villici, atriẽses[g]: textores[h], & operarij[i] quoq;

Satisq; priuata portus Siciliæ lex operabitur, cũ iure cõmuni etiã de seruis, quos sibi usuarios quis duxit, uectigal pẽdatur: licet aliud sit in cæteris rebus[c]. Vnde cõmuniter receptũ est, si lex triticũ extra territorium absportari uetet, qui pro suo usu ducat, nõ censeri prohibitũ[f]. Addũt pleriq; iuramẽto eius qui absportat stare publicanũ debere[g], quod intellexerim, dum nullæ sint ex aduerso coniecturæ[h].

f ¶ DISPENSATORES. *Qui sint hi serui, sicut & Insularij, & Villici, à nobis supra expositum est.*

g ¶ ATRIENSES. *Horum summa erat autoritas, quod domini negocia procurarent, res uenales distraherent, debita exigerent, & in alios seruos non parum iuris usurparent, quod ex Plauti Asinaria cognosci potest: arbitror & alimenta cæteris seruis diuidere solitos, & inde ab atrio nomen sumpsisse: constat enim in atrio sportulas cibaria'ue distribui.*

h ¶ TEXTORES. *Serui à texendo dicti.*

i ¶ OPERARII. *Qui ruri operabãtur, unde & antiqs autoribus simpliciter operæ appellãtur: affirmat M. Cic.*

e l. fin. §. quoties. de publica.

f Bar. l. cætera. §. ij. de lega. j.

g Clem. fi. de censi.

h l j. C. de lit. & iti. custo. lib. xij.

rustici, qui agrorum colendorum causa habentur, ex quibus agris paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret [k]: omnes denique seruos quos quisque emisset, vt ipse haberet, atque eis ad aliquam rem vteretur, neque ideo emisset vt venderet. Et sibi videri, eos demum vsus sui causa patremfamilias habere, qui ad eius corpus tuendum, atque ipsius cultum præpositi destinatique essent: quo in genere vectores [l], cubicularij [m], coqui, administratores [n]: atque alij qui ad eiusmodi vsum parati essent, numerarentur.

ab operis Clodianis Milonem insidias passum fuisse.

k ¶ TOLERARET. *Id est sustentaret: nouus modus loquendi. Cæsar equos tolerari, cætera iumenta interijsse. Sic & Tacitus tolerare uitam, Græci* δ'ιαζῆν *dicunt.*

l ¶ VECTORES. *Solebant ueteres uel lecticis deuehi, uel curribus: inde serui Vectores dicti, quo genere Lecticarij, Agasones, Muliones que sunt, quos tamen usu suo habeat.*

m ¶ CVBICVLARIJ. *Qui cubiculo uel ad limina assident.*

n ¶ ADMINISTRATORES. *Ministri ipsius patrisfamiliâs in mensa, sic enim proprie ministrare accipimus à manibus ducto sermone.*

PAVLVS LIB. II. EPISTOLARVM.

LEX CCCIIII.

PVeri appellatio, tres significationes habet: nam, cum omnes seruos, ri si

PVER I. *Explicatur hic triplex pue*

ri significatio: Prima est, cum seruos pueros appellamus, cuiuscunq; ætatis sint. Sic Persius: Ipuer & strigiles Crispini ad balnea defer. Qui sermo in uulgari idiomate etiam hodie est in usu. Altera est cũ contrario puellæ nomine utimur, ut uidelicet sexum discernamus: tametsi dubium nõ est pueris legatis[a]*, etiam puellas contineri: qua de re supra dictum fuit. Tertia est, qua ætatem indicamus, unde propria significatione, cum puerum dicimus, impuberem intelligemus, id est qui quatuordecim annos nõ expleuerit. Accipitur tamen aliquando aliter ex subiecta materia: unde cum prætor à postulãdo pueritiam excusauit*[b]*, excusatus censebitur, qui decem & septem annos nondum compleuit: sed & legatis usq; ad pubertatem alimentis*[c]*, donec ad decimumoctauum annum quis peruenerit, debebuntur: quod propter alimentorum fauorẽ constitutum est, & rationẽ habet: ante enim eam ætatem, ut plurimũ uidemus non sufficere pueris suã ipsorum artem, uel industriam, ut se alant: meritò interpretatio in id tempus proferenda fuit, nam & tunc plenæ pubertatis esse incipiũt*[d]*. Accipitur & in sacris literis pleniore significatione hæc uox, ut apud Esaiã: Maledictus puer centum annorum*[e]*. Sed hoc ἀναφορικῶς accipiendum est, id est per relationem ad tempus, quo quis puer fuit. Sanè quemadmodum ætates distinguãtur, uaria fuit apud ueteres sententia. Nam Macrobius gradus omnes*

pueros appellaremus: alteram, cum puerum cõtrario nomine puellæ diceremus: tertiam, cum ætatem puerilem demonstraremus.

a l. seruis. §. si pueris. de lega. iij.

b l. j. §. pueritiam. de postul.

c l. mella. de ali. leg.

d l. arrogato. §. nõ tantũ. de adop.

e ij. q. vij. Paulus.

humanæ uitæ septenario numero diuidit: Bis *septē annis pueritia perficitur, incipitq́; pubertas.* Post *ter septē ge nas flore iuuenta uestit, idemq́; annus finē in longū crescē di facit.* Post *quater septem in latum quoq; crescere desi nimus:* Quinquies *septeno uirium incrementum absolui- tur: Sexta hebdomas ante collectum robur conseruat:* A *sexta in septimam fit occulta paulatim diminutio: Septi- ma totius hominis maturitatē adfert, etiā animi:* Decima *uitæ metā præscribit.* At Seruius Tullus Rex Romanorū *cum classes cēsum faciendi gratia instituerет,* Pueros exi *stimauit, qui minores essent annis septendecim : abinde usq; ad annū quadragesimum sextum,* Iuuenes, *& militiæ idoneos: qui supra eum annū erant* Seniores: *idq́; ex* Tube *ronis historia* A. Gellius *libro decimo refert.* Aristoteles *uero in* Politicis, *corporis uigorē post annum trigesimū sextū minui putat, animi uero post duodequinquagesimū* Sed M. Varro, *cui propemodum consentiunt* Arabes *medici quinq; ætatis gradus commemorat:* Pueritiam, *ad quintumdecimū:* Adolescentiā, *ad trigesimū annū:* Iuuen *tutem ad quadragesimumquintū:* Virilitatem, *ad sexage simum: qui ulterius uiuendo progrediūtur,* Seniores *esse.* Ceterū *prudentius existimasse* Iurisconsulti *nobis uiden tur, qui* Infantiam *ad septimū usq; annum acceperunt*[f]: Pubertatem, *seu* Adulescentiam *à quartodecimo initiū sumere, uigesimoquinto perfici:* Iuuentutem *inde appel- lari, cui certus terminus non sit constitutus, sed ex habi tu corporum, & consuetudine eum, ad cuius notionem pertinet, existimaturum : ut qui adhuc inter* Seniores *numerari non cœpit, pro* Iuuene *habeatur; atque ita* Marcellus

f l.j.§.j.de ad mini.tut. l.j.de mino.

Marcellus respondit[g]*. Eodem modo & de Senecta iudicandum, nisi quod ab oneribus personalibus maiores*[g] *quinq; & quinquaginta annis tanquàm senes excusantur*[h]*: à tutela uero & cura qui supra septuaginta annos uixere. Existimauit Bartolus, qui uerum dicit, de adulto intelligere: perinde ac si eadem sit conditio, cũ uir factus erit, uel cũ adultus erit: sed hanc ego sententiam Dispunctionum libro quarto cap. XII. confutaui.*

g l. nõ aliter. supra de lega. j.

h l. fina. C. qui ætate.

IDEM LIBRO. IIII. EPITOMARUM ALPHENI.

LEX CCV.

QVi fundum vendidit, pomum[a] excepit: nuces, & ficus, & uuas dũtaxat

QVI Fundum uendidit, pomum.

a ¶ Appellatione Pomi omnis fructus, edendi causa paratus, continetur: non ita si ad potum pertineat: & dubium in hoc casu faciebat, quoniam pomum dupliciter accipi potest, speciali significatione, qua mala intelligimus, itemq; generali. Videbatur autem potius specialiter capiendum, tum quia uerba in casibus dubijs sunt potius secundum speciem, quàm secundum genus interpretanda[a]*, tum quia cum exceptio hæc à uenditore facta fuerit*[b]*, æquum erat pactionem ambiguam ei nocere, qui legem potuit apertius dicere. Adde quòd indefinite prolatus fuit huiusmodi sermo, & in contractibus indefinita oratio proprie uniuersali non æquipollet*[c]*. Sed tamen aliud Paulo uisum est: non enim aliter, quàm in uniuersum, exceptio illa indefinita intelligi potest, alioquin nullius effectus esset: nec in specie de malo tantummodo*

a l. hoc legatum. de leg. iij.

b l. veteribus. de pact.

c Bar. l. si pluribus. de lega. ij.

modo fuit accipiendum, cum non minus proprie nuces, cæteriq; fructus, pomi nomine comprendantur, quàm mala: licet hodie in uulgari usu loquentium aliud sit. Non ergo tam ambigua est pactio, ut quid actum sit, intelligi nequeat: unde uerbis standum est, nec contra uenditorem interpreta tio sumenda.

duracinas [b], & purpureas,

b ¶ DVRACINAS *& purpureas.* *Ostendit Iurisconsultus eas uuas quas non uini causa habemus, sed esus, poma dici posse: eas Græci τρωξίμους, quasi comestibiles dicas: appellant: atq; ita in antiquis est codicibus. Sunt autem duracinæ, uuæ duriores, quæ propter firmitatem etiam contra frigora durarent, & ideo seruarentur: sunt qui earum species esse Veniculas, & Numesianas crebant: purpureas uero appellasse Iurisconsutus eas uidetur, quæ in ollis condirentur, quoniam cum adhuc rubescunt, ante uidelicet perfectam maturitatem, decerpi debent, ut Cato præcipit: qua ratione etiam Omphacium fit Dioscoridi, uuæ uidelicet μήπω περκαζούσης, id est nondum nigrescentis, ut ego interpretor. Potest & hic intelligi de uitis syluestris, quam Græci τὴν ἄμπελον ἄγριαν uocant, uuis. Hæ enim πυῤῥοὶ, id est ruffi coloris sunt, uel ut Plinius inquit, cocco similes. Sunt & satiuæ aliquæ purpureæ, esui aptißimæ, quas Græcas in prouincia Massiliensi uulgò appellant. Ouidius Metamorphoseos libro octauo non uuas, sed uites ipsas purpureas appellat:*

Et de purpureis collectæ uitibus uuæ.

Meminit & Plinius libro decimoquarto, capite tertio & quarto.

c ¶ GENERIS. *Vuarum quae esui seruantur, quasque aliqui suburbanas uocãt, hae species ab autoribus proditae sunt: Praecoquae, quas & Lagoas, quasi Leporarias dicunt: Duracinae, Purpureae, Digitales, Rhodiae, Libycae, Cerauniae, Stephanitae, Tripedianae, Vnciariae, Cydoniae: & ex his aliquae etiam uinis conficiendis usui esse possunt. Vnde si uẽditor edules esse asserat, emptor uero tanquam uinarias ad se pertinere contendat, putarem id, quod uerisimiliter actum est, obseruandum: & ex pretio fundi, uuarumque quantitate aestimandum, quid contrahentes senserint: in re uero planè dubia contra uenditorem pronunciandum.*

& quae eiusdem generis[c] essent, quas nõ vini causa haberemus, & Graeci τρωξίμους appellant, recepta [d] videri.

IDEM LIB. VI. EX MINVTIO.

LEX CCVI.

Vinaria vasa[a], proprie vasa tortucaria esse placet: dolia aũt, & serias, tã diu in ea causa esse, quandiu vinum haberent: cũ sine uino esse cœperint, desine-

d ¶ RECEPTA. *Id est excepta. Inde receptitius seruus, quẽ mulier de dote excipit, ut Gellius interpretatur. Est etiam Recipere praestaturum se promittere, quod Graeci ἀναδέχεσθαι dicũt, et uterque sensus hic quadrat.*

VINARIA. a ¶ *Varia sunt apud ueteres uasorũ nomina, quibus uina imponebãtur: et in primis ea erant,*

ea erãt, quæ cõficiũdo musto usui habebãtur, & torcula ri cõiuncta erãt, unde Torcularia dicta sunt: eo perfecto, in Dolia & Serias infrebatur, in quibus defrueſceret: erant hæc uasa maiora, & capacia, & non minus quàm Culleum, id est uicenas amphoras continebant: uideturq́; serias figulini fuisse operis, nec solebant ea de cellis uinarijs absporta ri, licet alij quoq; usui esse possent, quàm uino cõtinẽdo: ubi deferbuisset, quod promercale ef fici uolebant, ut melius

re in eo numero esse, quoniã ad aliũ vsum transferri possunt: veluti si frumẽtum in his addatur. Eandem causam amphorarum esse, vt cum vinũ habeant, tunc in

inueterasceret, in minora uasa, & certæ mẽsuræ, diffundebatur: cõsueuerantq́; patresfamiliàs illud sic diffusum uendere. Ea uasa erant Amphoræ, uel Vrnalia, aut Cadi: dicta sunt Vrnalia, quòd urnã cõtinerent, hæc est mẽsura sextariorũ uigintiquatuor. Est autẽ Sextarius quinædenæ unciæ, sic dictus, quod sexta sit pars cõgij. Sextarij sedecim cõficiunt Modium, modios sex continet Medimnus: at Amphora idẽ est quod Quadrãtal, quia pedẽ quadratum recipiat: id duarũ urnarum pondus est, sicut cadus uel metreta triũ. Diffundebatur etiam quãdoq; in Cupas uel Cupulas, quæ & ipsa uasa modica erãt, sed nõ certæ mensuræ, ut arbitror. Quæsitum igitur fuit quæ proprie uinaria uasa essent? & ea solũ Vlpianus respondit, quæ torcularia sunt: dolia enim, & seriæ, & amphoræ, etiã in alium usum, quàm uini habentur: ut si tritico, uel pecunia impleantur. Sic Horatius amphoram mellis: Persius

l. vinum. de tri. leg.

l. iij. eo. tit.

Persius, Agenti feriam dixit: Cicero quadrantal tritici. Et hæc ex proprietate uerbi locū sibi uendicant. Sed si legatum sit uinum, uel uēditum, amphoræ & cadi debebuntur, dolia non debebuntur: quoniā ea non solent loco amoueri, sed patribusfam. remanēt. Sic apud Terētium, d.l.iij.&.6. *Chremes uir locuples, Releui, inquit, dolia omnia, omnes ferias. At Horatius se empto uino uti ostendens, Torquatum uocat, ut secū uina bibat, Tauro iterū consule diffusa.*

vasis vinarijs, cum inanes sint, tunc extra numerum vinariorum sint, quia aliud in his claudi possit [b].

AFRIC. LIB. IIII. QVAESTIONVM.

LEX CCVII.

Mercis appellatiōe, homines non contineri, Mela ait: & ob eam rem

b ¶ POSSIT. Si tamen uini solū causa eis paterfamiliâs semper est usus, uinariorum uasorum numero erunt, ut ueteres probauere. Idem si in eum tantummodo usum comparata fuisse huiusmodi uasa constet. Sed hæc interpretatio ex mente, non ex uerbis descendit: Iurisconsultus autem hic de ui uerborum disputat. Iac.& Alb. hic.

MERCIS. Mercator est qui negociationis exercendæ, quæstusq; faciēdi causa merces emit, ut uēdat. Quapropter qui semel emit pannos ut uenderet, mercator non est, quia in eo deficit exercitium. Idemq; & cum quis possessiones conducit, & locat, hæ enim merces non sunt [a]. Sed & cum quis triticum, uinum, oleum, in agris suis collectum uendit, non ideo mercator est, non enim ab alio

a l.mercis. supra eod.

ab alio emit, ut uendat[b]. Vsurarij quoq; mercatores non sunt, quia pecunia in merce nō est: imò si quis sit mercator, & fœnus etiam exerceat, mercatorū priuilegijs non fruetur: quoniā non est uerisimile, legislatorē tam improbo homini quicquam uoluisse indulgere. Cæterū & qui amplum patrimonium habēs, in re modica negociatur, licet eius respectu mercator sit, nō tamen huiusmodi priuilegio fruetur[c]. Cum enim quilibet ab eo nomē sortiatur quod principaliter agit, non uidetur lex mercatorem accepisse, qui principaliter non sit, & ampliorem partem substantiæ in mercimonijs non habeat. In qua tamē quæstione, quæ ratio legis sit, in primis attendemus[d], & si citra fraudem in album mercatorum quis fuerit assumptus, eiusq; negociationis se profiteatur, mercator proprie existimandus erit, tametsi non magnam fortunarum suarum partem in quæstum deduxerit[e]. Venalitiarij sunt, qui quæstus causa uenalitiarum rerum negociationem exercēt. Sunt autem uenalitiæ res, quæ in usum indigentium uenales propositæ sunt: quapropter qui ipsi à mercatoribus minutatim emunt, ut rursus uendāt, uenalitiarij sunt. Hos uulgò reuenditores appellamus. Sic & Propolæ & Annonarij, quiq; à rusticis esculenta emūt, ut deinde uendant, uenalitiarij sunt. Mangones quoq; uenalitiarij sunt quoniam uenalitia, id est seruos uenales expositos ipsi emere præoccupant, ut charius uendant. Cum enim mercis nomen in huiusmodi seruis locum non habeat

mangones, non mercatores, sed venalitiarios appellari ait, & recte.

b Bart. l. legatis. de le. iij.

c l. semper §. negociatores. de iure immu.

d Bal. in rub. C. de const. pec. col. fi.

e l. si quid. in fi. de edi. ed.

habeat[f]*, tametsi mercis loco sint, consequens est, ut saltem uenalitij appellatione censeantur. Dicuntur autem mangones, quòd homines agant in manum, id est potestatem. Artifices sunt, qui rē à se in aliam formā elaboratā uendunt*[g]*, quales sunt cerdones, fabri, pelliones, sutores, textores, sarcinatores, fullones, bractearij. Mercis enim appellatio ad hos non pertinet*[h]*: quod & in pigmentarijs dicendum est, qui ipsi medicamenta conficiunt, & contusas species minutatim uendunt: nam magnarij negociatores, qui trans mare ad se deuehi species curant, uere, & ut ita dicam,* ἐμφατικοτέρως*, mercatores sunt. Sed quid si utrunq; aliquis faciat, ut quia trans mare negocietur, & etiam domi pharmaca conficiat, officinisq; assideat? Et mercatorem esse dicendum est, si id principalius agit. Quid item si ipse non exerceat, sed institorum seruorumq; opera utatur? Et si nullo modo ipse negocium tractet, uerius est mercatorem uel artificem non esse: sed si aliquando non solum rationes excutiat, sed & ipse negocium curet, aliud esset. Illud non negauerim, leges quæ respectu exercitij, propter utilitatem aliquem notant, in eo non procedere, qui per alios artem exerceat*[k]*, licet ipse rationes deinde à seruis exigat. Sic tabernaria, licet inter uiles & abiectas personas connumeretur, si tamen per alios solum exerceat, uilis non censebitur*[l]*. Sic & Clericus, qui præsens ipse eam artem non exercet*[m]*, uti tabernarius non notabitur. Tradit Philostratus in sophistarum uitis, lege fuisse prohibitum, ne quis artifex, seu ut ille inquit,* τῶν βαναύσων καὶ ἐυτελῶν

f l. seruos. in ff. de leg. iij.

g 88. dist. eijciens.

h l. j. §. j. de trib.

i l. legatis. § si unus. de leg. iij.

k arg. l. iij. § si procurator. qui sat. cog.

l l. humilem. ubi Alb. de incest. nup.

m l. quæ adul. C. de adult. Com. c. j. de uita cle. l. 6.

& ἐντελῶν ἐργάζων statuam in Olympijs habere posset: quo argumento Isocratis Rhetoris patrem Theodorum ostendit instrumenta musica non confecisse, cum ipsius statua in Olympijs conspiceretur. Potuit igitur non ipse quidem confecisse sed aliorum opera in eo artificio usus esse. Sic & Aristoteles in tertio Politicorum accipiendus est, dum in in bene instructis ciuitatibus tradit, à ciuium consilio excludi τοὺς βαναύσους id est ipsos uilium artium operarios: poterunt ergo eorum domini admitti, si ipsi non operentur: in qua tamen re urbis ipsius consuetudo obseruabitur, an eos quoq; qui his impe rant inter uiles & mechanicos habeat. Eiusmodi legem apud Hebræos quoq; fuisse ostenditur Ecclesiastici capi. XXXVIII. ubi de pigmentarijs, pictoribus, fusoribus, architectis, fabris, & figulis uerba faciens, In ecclesiam, inquit, non transilient, & super cathedram iudicis non sedebunt. Constat autem iure ciuili non uenalitiarios & artifices solum, sed etiam mercatores inter inhonoratas personas censeri[o]. Quapropter lex trapezitas, id est mēsarios, gemmarumq; & argenti, & uestium distractores, omnesq; apothecarios, & quibuscunq; ergasterijs adhærētes, à dignitatibus & militia submouet. Sed hodie aliud dicendum uidetur, non enim ea est in prouincijs Populi Rom. opulentia, diuitiarumq; copia, quæ olim florente imperio fuit, & ideo mercatores passim inter uiles non habentur: & cum huiusmodi artium negociationumq; au toritas & honor ab ipsius populi existimatione dependeat, ea exercitia sordida interpretabimur, quæ ex urbis consuetudine pro sordidis habentur[p]: ea uero honesta, quæ

o l. si cohort. C. de cohor. lib. xij.

p Bart. l. j. C. de dig.

quæ ab honestis communi sententia personis geruntur: uideturq; communem urbium in Italia opinionem ab eo non recedere, quod M. Cicero officiorum lib. I. censuit. Is illiberales & sordidos quæstus eorum esse scripsit, qui in hominum odia incurrunt, ut Portitorum (hi sunt qui uectigalia portubus insidentes exigunt, & magnarijs pu blicanis subseruiunt) & Fœneratorum, itemq; eorum quorum opera, non quorum artes emuntur. In quo gene re etiam sunt opifices, qui in rebus sordidis uersantur, et maxime qui uoluptati & gulæ subseruiunt, ut cætarij, lanij, coci, fartores, piscatores, sed & unguentarij eo dem pertinent quos urbe expulsos à Lacædemonijs, autor est Seneca naturalium quæstionum lib. IIII. Hi Myro polæ Græcis dicuntur, effœminandorum animorum arti fices, saltatores quoque in eadem causa sunt, sed & Mer catores tenues, sicut & Venalitiarij, qui à mercatoribus emunt, ut statim uendant (uulgò Retaliatores dicuntur) sordidi sunt: quod uidelicet lucrum mentiendo faciant. Et ex hac Ciceronis diffinitione apparet egregios Picto res et Statuarios uiles nō cēseri sicut nec copiosos merca tores. Sed an literator pædagogus uilis sit? Et non esse ar bitrarer, profitetur enim studia liberalia: quod si men strua mercede in domo aliena cōductus deseruiat, Lucia ni testimonio, in libello cui titulum fecit, περὶ τῶ ἐπὶ μισθῷ συνόντων. tanquā indecori muneris affectator, reijciēdus est. Eos quoq; qui rem alicuius priuatam admi nistrāt (uulgò Factores uocamus) ueluti indecores à pre fectißimatus dignitate leges repellunt[q]. Huiusmodi enim procurationē suscipientes, tāquā immemores libertatis et

q l. j. C. de pręfect. dig. lib. xij.

ris, lex notat[r] *Sed quid de scriba, aut Tabellione censebimus? Et cũ eis merces hodie, non tam pro opera, quã pro industria & publico autoramento constituta sit, non uidentur pro ignobilibus habendi, idq; ex Ciceronis diffinitione: licet constitutionibus Cæsarum aliud cautum sit*[f].

r l. si quis. procurat. C. de decur.

f l. uniuersos. C. de decur.

Scribit Aemilius Probus, apud Graios honorificentius esse Scribarum officium, quàm apud Romanos: hi enim mercenarios existimãt, at Græci ad id munus neminem admittunt, nisi honestis natalibus, fideq; & industria cognitum: quòd necesse sit eos omnium consiliorum esse participes, quem morem etiamnum seruari ubique constat. Quid rursus de Præcone dicemus? & M. Cicero epist. lib. VI. ex autoritate Balbi Iurisconsulti ignobile munus arbitrari uidetur, unde uetari eum in decurionibus esse[t], *ad Leptam scripsit. Quam sententiam & nos probamus, non enim simpliciter hic musicam profitetur, sed uoce et clamore populum alloquitur. Iuuenalis.*

t l. eos. supra de decur.

IDEM LIB. IIII. QVAESTIONVM.

LEX CCVIII.

Bonorum appellatio, sicut hæreditatis, vniuersitatem quandam ac ius successionis & non singulas res demonstrat.

Quondam hi cornicines & municipalis harenæ
Perpetui comites, notæq; per oppida buccæ.

BONORRVM. *Cum bonorum appellatio ad successionem refertur, pro hæreditate capitur, seu iure uniuersali, quo etiam æs alienum continetur. Cuius rei exemplum accipi potest, cum quis bonorum possessionem petit, uel*

tit, uel bona sua Titio restitui mandat[a], *declarauimusq́; supra quando id locum habeat, ut censeatur appellatione bonorum de uniuersitate agi: regulariter enim eo sermone æs alienum non significari constat, in eoq́; ab hæreditate non modico interuallo differunt bona: tumq́; hoc Iurisconsulti responsum non procedit: quod quibusdam exemplis explicari potest. Pinge centum filiæ relicta hac conditione, ne quid amplius ex bonis paternis petat, an dotem maternam, quam restituere pater tenebatur, petere poterit? Et cum huiusmodi dos æs alienum sit, cõstat nõ prohiberi*[b]*. Idemq́; in emphyteoticis bonis, quæ ex forma initi contractus necessario ad filios hæredes pertinerent*[c]*: quòd si prohibita esset de hæreditate petere, aliud constitueretur: tametsi enim ut quodlibet æs alienum debeantur, non est dubium hæreditatis appellatione æs alienum contineri. Pinge rursus, maritum uxori de bonis suis centum legasse, an compensare uoluisse credemus quod uxori debebat*[d]*? Et negant plerique, cum enim ea uerba hoc uelint, ut æs alienum prius deducatur, restituendum erit uxori omne debitum, deinde eo amplius legatũ præstandum. Qua ratione si mulier ære alieno oppressa, bona sua in dotem dat, etiam in detrimentum mariti creditores exequentur: quoniam id actum uidetur, ut id solũ, quod ære illo deducto superest, sit doti*[e]*. In ea quoq́; specie aperta inter hæreditatem bonaq́; differentia est, quòd cum hæreditas sit uniuersitas quædam, augmentũ omne illi accedit: unde quadranti, quem deduci de hæreditate posse C. Falcidius cõstituit, is seruus imputabitur*[f]*, qui in hæreditate tempore mortis non erat, sed post fuit,*

a l. iij. de bon. pos. l. nam quod. in fi. ad Tre. bel.

b Bart. l. vt iuris iur. in fin. de oper. lib.

c Ias. authen. vnde. C. de inoff. test.

d Ias. auth. præterea. col. pen. C. vnde vir.

e Guid. Pap. q. 447.

f l. serui q. ad l. falc.

dD 2 *ut quia*

ut quia ab hostibus reuersus sit. At *in bonis aliud est, quapropter cum legitima quæ patrono debetur, non quota pars hæreditatis, sed bonorum sit, quod augmentum undecunq; post tempus mortis prouenit, nihil patrono proficiet*[g]*, sed hæredi. Sed quid iuris in legitima quæ iure naturæ filio debetur?*

g l. si patronũ. in fi. de bo. lib.

FLOR. LIBRO X. INSTITVT. LEX CCIX.

& cum ea quoque ex bonis præstanda sit, uidetur augmenti nullam rationem ducendam[h]*, & ita plerisq; uisum, & ex facto respondit* Curtius[i]. *Contra uidentur sentire alij, cum enim iure institutionis debeat, & ideo in ipsis corporibus hæreditarijs accipi possit, augmentum non minus filio quàm hæredibus proderit*[k]*: nam & filius in legitima hæres est. Sed hæc ego non probo, cum clarissimi iuris sit, ex bonis non ex hæreditate legitimam deberi, & institutio solum requiritur*[l]*, ut honoratiore titulo filius succedat, alioquin non posset pater in certo fundo filium pro legitima sua instituere, cum fundus quota hæreditatis pars non sit*[m]*, & tamen cõstat posse: & hic enim ex corpore rerũ hæreditariarũ est*[n]*. Sibi ergo imputet: qui statim fundum pro legitima non petijt. Hincq; etiam consequens est, ut cum legitima hæc portio non nisi deducto ære alieno debeatur, si hæres moram non fecerit quo minus deducatur, non esse compellendum ut restituat fructus, interim dum ad liquidum res perducitur perceptos*[o]*: quod & in ratione legis falcidiæ obseruamus, in qua tamen quæstione aliter atque aliter altercatum est*[p].

h Iaf. i. authẽ. nouissima.
i Curt. cõsi. vlt.
k Corn. consi. 265. in. j.
l l. pap. §. quarta de inoffi.
m §. cęterũ. in authẽ. vtcũ de app.
n l. scimus. §. repletionẽ. C. de inoffi.
o Ang. consi. 101. l. in fideicõmissi. de vsu.
p Fab. d. auth. q. 9. ver. 7.

Corã

Coram titio. a ¶ *Coram & in præsentia idem est, refertur que ad corporalem præsentiam. Vnde si testis aliquid coram Titio factum dicat, quamuis Titius non intelligeret, non ideo mendax erit, dum corporaliter adesset* [a]. *Sic & lex que solennia testamenti in præsentia testium fieri requirit* [b], *non tamen in hoc adigit, ut intelligāt, sed satis est ut sciant, cui rei sint adhibiti* [c]. *Ex natura tamen rei plerunque illud coram factum non uidetur, cui intelligentia non accesserit* [d], *ut cū quis coram Titio facere iubetur, nam nisi eo intelligēte fieret huiusmodi præceptū nullius effectus esset. Quid enim opus erat eius præsentiā adhibere, qui quod agatur nō intelligat? siquidem aiebat Epicharmus Philosophus mentē eā esse, quæ uideat, nō autē oculos: qui igitur animo non adest, abesse uidetur. Sed & notarius qui intelligentibus testibus conficere instrumēta debet, si simpliciter scribat, rem coram illo & illo gestā, nisi intellexerint puniri potest: cū enim oporteat ut testes negociū percipiant, id uerbum secundum naturam actus accipietur, ut nō corpore solū, sed etiam animo præsenti essent: unde si aliter reperiatur, tabellio ipse reus agi poterit. Quapropter cū aduocatus in præsentia clientis positionibus latino sermone respōdet: non debet notarius in actis pfiteri corā cliente respōsum fuisse, nisi sciat eū Latini sermo-*

Coram[a] Titio aliquid facere iussus, non videtur præsente eo fecisse, nisi is intelligat: ita si furiosus aut infans sit, aut dormiat, non videtur corā eo fecisse: scire autē, nō etiam velle is

a Bar. l. j. in fi. de aut. tuto.

b l. si vnus. C. de testa.

c l. qui testa. in fin. de testa.

d l. diem. § coram. de arb.

nis peritiam habere, ut intellexerit[c]. *Sed an in prædicta*
c Bald.l.i.C. de er.aduo. *quæstione notarius reus, crimine falsi puniri poterit? Et non putauerim, nisi dolose egisse aliter probetur: ut quia data opera tempus obseruauit, quo qui præsens erat, non attẽderet, uel scienter affirmasse eum scripsit, qui somno allectus capite annuebat: alioquin qui præsens negocio, habituq; intendentis est, intellexisse quoque præsumitur, nec fraudi notario esse debet, qui præsumptionem legis sequutus est*[f].

debet nam etiam inuito[b] eo recte fit, quod iustum est.

f Bal.l.si tutor.C.de peri.tut. b ¶ INVITO. *Et hoc casu non procedit quod dici solet, qui potest inuitis facere, multo magis & ignorantibus, & absentibus: & ratio est, quia uis uerborum ita suadet. Qua ratione & qui cum consilio alicuius facere tenetur, satis est si consilium accipiat*[g], *licet non sequatur, tametsi & hoc perpetuum non sit. Quid enim si expreßim mandatum est ut sequatur? Quid si tacite ex coniecturis hoc colligamus? ut quia consultor idem & administrationis collega sit. Item quia is qui requirere consilium debet, inhabilis & idiota alioquin sit, ut cum lex adolescentibus permittit*[h] *suspectos facere curatores, dũ ex consilio necessariorum id faciant*[i]. *Qua ratione cum princeps causam difficilem & maxime controuersi iuris cuidam legum imperito mandasset, ut non nisi me consulto iudicaret: responsum fuit, mandatum non obseruasse, qui simpliciter consilium petijt, nisi & sequutus fuerit*[k]. *Idemq; dicendum est, quoties aliæ coniecturæ hoc suadeant, nec enim omnes enumerare possumus.*

g c.cum olim. de arb.

h l.titium. de admi.tut.

i l.impuberib. de susp. tut.

k Raph. Cõ. consi.55.

Is qui

Is qui natus. Qui in uillam mittitur, ut interim nutriatur, nõ ideo in rusticis seruis cõstituitur: quia quæ ad tempus in aliquem locum delata sunt[a], non censentur ibi esse, sed potius in loco in quo adesse consueuerunt[b]. Quapropter si quis omnem supellectilem, quam in urbe habet, legauerit: ea quo que continebũtur, quæ in uillam missa sunt eo animo, ut diutius ibi nõ essent, sed in urbem referrentur, ut Paulus Castrẽsis respõdit. Hincq; consequens est, seruus rusticus legatis, eum qui in uillam nutriendus missus est, non contineri[c]. Idem'que arbitror, si omnes serui qui in uilla sunt legati fuerint: quod si dictum fuerit, qui in uilla quoquomodo sunt, secus esse Bart. sentit, & ratione non caret[d].

a l.j.C. de verbo. sig.

b l. quæsitum. §. ii. de leg. iij.

c l. seruis vrb. de leg. iij.

d Bar. l. generali. § vxori. de vsufr. leg.

MART, LIB. VII. INSTITV.

LEX CCX.

Is qui' natus est ex mancipijs vrbanis & missus est in villam nutriendus, in vrbanis seruis constituetur.

FLOR. LIB. VIII. INSTITVT.

LEX CCXI.

Fundi appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur: sed in vsu vrbana ædificia ædes, rustica villæ dicuntur. Locus vero sine ædificio, in vrbe area, in rure autem ager appellatur: idemq; ager cum ædificio fundus dicitur.

Fundi. Explicat Iuriscõsultus, quid fundus, quid ager sit: quid uillæ, quid ædes, itemq; quid area. Fundus omnẽ agrum, omneq; ædificiũ significat[a] quia ut supra uidimus, ab eo nomen sumpsit, quod fun-

a l. quæstio. l. loci.

dari super eũ quæq; res poßit, ut minime Iouiani Pontani sententiã probẽ, qui dictũ opinatur, quòd fructus patrisfamilias fundat, id est præstet: quod & M. Varro tradidit. In formulis ueterũ Iurisconsultorũ uidetur latiorẽ fuisse agri, quã fundi significationẽ, dum ita uerba concipiebant: Fundus qui in agro est, qui Sabinus uocatur. Sed forte in ea formula ager pro ipso territorio accipitur, nõ pro prædio, de qua significatiõe suo loco dicemus. Villæ domus sunt in quas fructus deuehuntur, quod & supra ostendimus, uulgò tamen in Gallia uillas etiam ciuitates dicunt: sed hanc significationẽ sermo Latinus non admittit. Aedes, urbana sunt prædia, quæ solo superficieq; constant. Est autẽ Superficies, omne quod supra faciem terræ est: quapropter in prædiis urbanis parietes & tecta, in rusticis arbores, herbæ, frutices superficiei adscribuntur. Latiorẽ esse ædiũ quam domus appellationẽ pleriq; senserũt[b]. Aedes enim pro omni specie ædificij capi, etiã si nulla adsint tecta: at Domũ non dici, quæ adhuc contecta non sit. Sed promiscue hæc accipi, ego magis sentio, exemplo Græci sermonis. Vnde apud Homerũ, ὀλύμπια δώματα. Area, locus sine ædificio est, ab ariditate dictus, quòd in ea fructus arescãt: alij quòd solo sit nimio solis ardore arido: quidã qđ sicut ara in tẽplis pura est, ita hæc ab ædificijs pura, nec obtecta sit: sunt & q ab aëre dictam credant. Ego priorem etymologiã probo, & aream proprie pro rustico loco interpretor[c], de quo P. Vergil.

Area quam primum ingenti est æquanda cylindro.

Nec in urbe sibi nomen uendicare arbitror, nisi μεταφορικῶς. Videtur enim quod ueteres impluuium

cohortem

b l.j.§.deinde. de don.

c l.fi.C.de seruit.in fi.

cohortem, plateam, hypetriumq́; dixerunt, unico nomine per translationem arcam appellari posse.

PRAEVARICATORES. *Varices noxiæ uenulæ sunt in cruribus, quæ propter atram bilem turgescunt, & ferro adustioneq́; curantur: Græci* Ixyas *uel cirsos appellant: qui eo morbo laborant, rectè ire nequeunt: inde Varicari uerbum in transuersum ire significat, & præuaricari. Sunt autem præuaricatores, qui cum aduersa parte colludũt, quod frequentius ab accusatoribus fit, qui subornati uera crimina absc õdunt, & diuersam partẽ prodita causa adiuuãt*[a]: *& inde nomen traxerũt, quasi uaricẽtur, id est in aduersam partẽ eant. in hos ex legibus grauis pœna constituta est*[b], *condẽnatiq́; etiam infamia notantur. Labeo à uaria certatione id nomen tractum aiebat: sed eius sententiæ etiã ratio syllabæ refragatur quæ in præuaricatore quandoq; producitur, cũ Varius primã corripiat. Sanè existimauerũt aliqui*[c], *eũ aduocatũ, qui uisis alicuius iuribus, aduersæ parti accessit, cũ priori renũciasset, præuaricatorem non esse: non enim causam prodit, qui aperte aduocaturũ se negauit. Quod & ipse probo, dum sciamus, qui causæ alicuius secreta iam cognouerit, non debere in alias partes trãsire, quoniam ea aduersarijs prodens*

VLP. LIB. I. DE ADVLT.

LEX CCXII.

PRæuaricatores eos appellamus, qui causam aduersarijs suis donãt, & ex parte actoris, in partem rei concedunt, à varicãdo enim præuaricatores dicti sunt.

a l.j. de præuaric.

b l. athletas. §. pen. de his, qui not.

c Bar. d. l. j.

dens, lege Corn. falsi coërcetur[d]. Quid ergo si nihil secreti in causa, sed omnis quaestio iuris est? Et licere ei defendere quem sciat iustiorem causam habere, uerius est, dum tamen honorarium quod ab alio causae tuendae gratia recepit, restituat: sicq; in Senatu damnatum Tuscillium nominatum Vicentinorum causae desertorem, Plin. Caecilius ad Valerianum scripsit.

d l. j. §. qui deposita, de fal.

IDEM LIBRO I. REGUL.

LEX CCXIII.

Cedere diem significat incipere deberi pecuniam: venire diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Vbi pure quis stipulatus fuit, & cessit, & venit dies: vbi in diem, cessit dies, sed nondum venit: vbi sub cõditione, neq; cessit, neq; venit dies, pendente adhuc conditione.

Cedere diem. Cedere uerbum uariae significationis est, accipitur autẽ quandoque pro incipere in ius alicuius uenire, unde & accedere dicimus: sic cedit dies hoc in responso, cum incipit ea die res ad ius alicuius pertinere, licet agi adhuc non poßit. Venit uero dies, quando perfecte pertinet, ut quia & obligatio & actio efficaciter & uere orta est. Referuntur autem hic exempla stipulationis purae, & quae in diem, itemq; eius quam sub conditione concipimus. Videndum igitur est specialiter de singulis. In prima specie quando debetur pure & ceßit & uenit dies, quia obligatio & actio efficaciter est orta, suspẽditur tamẽ actionis exercitiũ[a] ἐυπλάτει & modico tẽpore,

a §. fi. insti. de inuti. stip.

pore, arbitratu iudicis[b]*: nõ enim creditor statim cũ facto uenire debet*[c]*. Aliquibus tamen casibus id tẽpus quale sit expressum est, in constituto, ut ante decimum diem non conueniatur*[d]*: in dote, quæ cum olim annua, bima, trima die deberetur, hodie post annum soluenda est*[e]*: in re iudicata, cuius olim xxx. dies iusti ex lege xii. tabu. erant, ut A. Gellius scribit, hodie uero ei executioni quadrimestris dilatio indulta est*[f]*, possetq́; qui pro tribunali sedet, huiusmodi terminos ex causa mutare*[g]*. Si quis tamen huiusmodi tempus humanitatis causa indultũ nõ obseruaret, sed statim peteret, non ideo ante diem diceretur agere, nec illi in nimiæ celeritatis pœnam duplicarentur induciæ*[h]*. Hincq́; est quòd in præscriptione eius dilationis rationem non habemus*[i]*: unde nec compensationi impedimento est*[k]*. neq; exceptioni, cũ uideatur dolo facere actor qui id petit quod post eum terminum restituere compellitur*[l]*, & hæc communiter approbata sunt. An secunda specie, cum de obligatione in diem agitur, receptior est opinio, ante diem & obligationem & actionem esse ortam, sed obstare exceptionem: cuius sententiæ*[m]* *illa est ratio, quia cum dies addita obligationis executionem respiciat, non debet interim eius substantia impediri*[n]*, unde obligatio actioq́; formantur, cũ non soleat tempus adiectum ipso iure, effectum obligationis auferre*[o]*. Non procedit tamen hæc cõclusio in promißione ususfructus, in ea enim ante diem nec obligatio neq; actio nascitur*[p]*, siue quia cum ad hæredes usufructus non transeat, si antequàm dies ueniret moreretur creditor, frustra obligatio esset orta: lex autem plurimum*

cauet

b l. j. de iure delib.
c l. quod dicimus. de sol.
d l. promissor. §. j. de cõst.
e l. j. §. exactio. C. de rei vxo. act.
f l. fin. C. de vsur. rei iu.
g l. ij. de re iu.
h §. hodie. insti. de act.
i l. in rebus. C. de iu. do. in fin.
k l. si cũ milites in fi. de cõpens.
l l. si socer. §. Lucius. ff. solu. matr.
m Bar. i. l. it. stip. in. j. q.
n l. ex his. C. qñ. di. leg.
o l. oblig. fere. §. placet. de act. & obli.
p l. j. in fi. quãdo dies leg. vs. ced.

cauet, ne quicquam frustra inducatur, siue quia usus fructus antequã dies ueniat in rerũ natura nõ est, sed in ipsa proprietate permanet, nec operæpretiũ fuit separatã à proprietate rationẽ eius haberi priusquã cõstaret omnino esse re ipsa præstandũ, ut quia & cessisset & uenisset dies. Nõ procedit rursus in actione in rem [q], nam in ea ante diem actio nulla oritur, translatio enim dominij uel iuris in re per executionem legis fit, quam lex ante diem non facit, unde huiusmodi actio competere nõ potest, uẽdicatio enim propter dominiũ in re detur. Quapropter cum repudiatio ad dominiũ referatur, qui legatũ in diem ante eam diem repudiat, nihil agit [r], adhuc enim ad eum nõ pertinet. Et hinc etiã cõsequẽs est, ut quoties ex dispositiõe legis tacita dies subauditur, ante eius aduẽtũ actio non oriatur [s]. Lex enim quandoq; perperam agi dicit [t], quandoq; peti non posse: quæ uerba ad actionem solum referuntur, licet hoc casu aliqui etiam obligationem non nasci crediderint [u], quæ sententia recepta nõ est. Nam & in die incerta ueluti cum moriar, crebrior est eorum opinio qui idem iuris esse opinantur, ut ante diem solũ oriatur obligatio, post diem uero actio: unde qui ante diẽ soluit non repetit [x], cum uere interim deberet, licet agi non posset. Nec nos mouet, quòd medij temporis utilitas incerta est, non enim hoc obesse potest quo minus in id quod principaliter deductum est, obligatio proueniat. Quapropter si ultra diei incertitudinem alia quoque quæ in promissionem deducuntur incerta sint, ut cum quis fructus qui ex fundo percepti fuerint promittit, neq; obligatio, neq; actio interim oritur [y], hæc enim maxima incertitudo con

q l. Sempr. At tab. de vsu. leg.

r l. si ita scriptum. §. j. de leg. ij.

s l. interdũ. de verb. obl.

t l. iij. §. si qs. ij. de eo qđ cer.

u l. continuus. §. ij. de ver. ob. vbi Are.

x l. sub conditiõe. de cõd. indeb.

y l. j. de cond. & dem.

do conditionem sapit. Idem cum non solum dies, sed obligationis quoque substantia post mortem confertur, tunc enim obligatio ab hærede incipit [z]. Sanè & in diem quæ multiplicandæ obligationis causa additur solet distingui, ut in legatis annuis ante diem nec obligatio, nec actio competant, quoniam tacitam in se, sequentium annorum respectu, conditionem habeant [a], in contractibus uero competat [b]: cuius rei ratio à nobis libro Paradoxorum I. cap. XVI. disputata est. In tertia specie, quando sub conditione aliquid debetur certissimum est neque obligationem, neque actionem ullam esse, antequam conditio euenerit: idemq; est siue expressa sit conditio, siue tacita, ut quæ à lege subinducatur [c], dum tamen propriam conditionis naturã habeat, substantiamq; rei non autem solam executionem respiciat [d]: conditio enim quam certum est extituram, uel quæ tempus præsens respicit, proprie conditio non est, sed pro pura habetur [e].

z l. j. C. vt act. ab hære.

Aes alienum est, quod nos aliis debemus: æs suum est, quod alij nobis debent.

a l. si in singulos, de ann. leg.

b l. si Stichũ. §. j. de verb. oblig.

c l. item quia. §. j. de pac.

d l. ita demũ. in fi. de arb.

e l. si pupillus. §. j. de nouat.

¶ §. AES ALIENVM. Vetustissimorum Romanorum pecunia in ære consistebat, quoniam propter eorum paupertatẽ, rarus illis argenti, rarior auri usus fuit, indeq; æris appellatio pro pecunia accipi consueuit: & quamuis domitis nationibus in maximas diuitias excreuissent, seruauerunt tamen atiquum nomen, & siue pecunia aurea, siue argentea esset, æs appellabatur: quapropter æs alienum dicitur, omnis pecunia aliena, id est,

quæ

quae nostra nõ est, sed alijs debetur: sicut aes nostrum est, quod nobis alij debent, μεταφορικῶς uero latius quoq; accipitur, ut cũ dicimus, quicquid in aere nostro est, id in tua manu esse scito. Intellilitur enim, non solũ in nostris nũmis, sed etiam in omni facultate & potestate. Trahitur etiã quandoq; latißime ad profeßionem, ut cũ Iuriscõsultus de sophismate dialectico interrogatus, respondet, id in aere suo nõ esse, id est ad profeßionẽ suam nihil attinere. Sanè notãdus est hic loquendi modus, aes suum est, quod alij nobis debent: rectius enim scriptum fuisset, aes nostrum, nisi ea uerba ex aliqua lege desumpta credamus, quam hic Iurisconsultus interpretetur, ut ἀποφαντικῶς apposita sint, uel (ut Accursius solet loqui) materialiter.

Lata culpa, est nimia negligentia, id est non intelligere, quod omnes intelligunt.

¶ §. LATA CVLPA. Explicat Iurisconsultus quid sit lata culpa, & eam ita diffinit, ut sit nimia negligẽtia, per quam non intelligimus quod omnes intelligunt, aduersus quam doctores nostri nouas argutias confinxerunt[a], ut & aliquid ipsi scire uiderentur, quod Iurisconsultum latuisset, fiuntq; hac ratione ex interpretibus accusatores, uel potius calumniatores. Aiunt primo, non in negligendo solum esse culpam, sed etiam in faciendo, cum id fit, quod fieri non debet[b], quasi negligere etiam ad factum non referatur, cum aliquam rem non adhibita cura, sed cum neglectu pertractamus. Aiunt iterum, dementem uel pupillum nõ intelligere quod omnes intelligunt

a in.l.quod nerua.dep.

b l.si seruum. §.j.de ver. oblig.

ligunt, & tamen in culpa ideo non esse. Sed hi nõ idcirco non intelligunt, quia negligentiæ eorum aliquid impute tur, sed quia in altero naturæ uitiũ, in altero ætatis defe=ctus est: nam & cũ lex aliquid non intelligenti imputat, de eo accipiendũ uidetur, qui si uoluisset intelligere, po=tuisset. Sicut cum neganti aliquid damni irrogat, de eo accipitur qui consentire potuit[c]. Sicut & proprie silere solũ dicitur, qui potest loqui. Et proprie excusatur qui potest acceptare[d], unde & generalis est regula: Eius est nolle, qui potest & uelle[e]. Argumẽtantur rursus, Medi cus propter imperitiã & latã culpã tenetur[f], & tamen nõ omnes medicinã intelligunt. Sed & hoc eadẽ ratione tollitur, nõ enim in alijs quã medicis ignorãtia medicinæ negligẽtiæ imputatur. Negligẽs enim dicitur in sua quisque cõditione & profeßione, nõ in aliena. Subdũt etiam errorem iuris latæ culpæ aßignari[g], & tamen pauci iu=risperiti sunt. Sed hoc in pœnã ignorantium constitutum est, cum omnes prudentes uiri quæ ipsi ignorant, ab alijs peritioribus scrutentur: qui igitur ipse nec scit, nec peri tiores consulit, in lata est culpa, nam & idem hominum genus Hesiodi carmine improbatũ est, quãuis & genera lis hæc dictio secundũ subiectam materiã restringatur, ut de eis solũ intelligatur, qui eiusdem conditionis uel pro=feßionis sunt[h]. Et ex hac diffinitione infertur, quod non omnis imperitia latæ culpæ aßignatur, sed si in eo quis er rat, quod communiter omnes eius artis intelligunt, est la ta culpa: si in eo, quod soli excellentes, est solum leuis: si in eo quod nõ nisi rarißimus quisq; sciebat, ut quia excel lentißimis solum erat cognitum, leuißima uidetur culpa,

ut plериq;

c l. ab admini strationẽ. C. de leg.

d Abb. consi. 22. in. ij.

e l. iiij. infra ti tut. j.

f l. illicitas § fin. de offic. præf.

g l. reg § pe. de iur. igno.

h l. j. § ij. de ope. no. nun.

ut pleriq; senserunt. Sed quia hic tractatus iterum & iterum in cognitionem reuocabitur, infra quid sententiae nobis sit disseremus[i].

i l.latae.l.magna.

Munus. Duplex est muneris significatio de qua hic agitur, altera onus officium'ue quodcunq; intelligitur, quod necessario subimus, altera largitiones accipiuntur, quae ex causa aliqua, non tamen necessaria fiunt. In priore significatione quemadmodum soleat distingui, superius[a], *à nobis tractatũ est. Illud superest addẽdum, existimasse Accursium, non licere munera, quae ad uectigalia pertinent, ex sola consuetudine imponi, nisi etiam lex accesserit*[b]: *& ideo dum hic dicitur, munus lege more subiri, coniunctim accipit: sed crebrius receptum est, ut disiunctiue haec soluta oratio accipiatur, sufficiatq; alterum, siue lex iubeat siue consuetudo, dum uetustißima, & post hominum memoriam sit, ea enim priuilegij ius habet, et qualis nũc est, praesumitur semper retro*

a l.munus supra eod.

b l.si publi. §. fi. de publi.

MARC. LIBRO I. PVB. IVDIC.

LEX CCXIIII.

Munus proprie est, quod necessario subimus, lege, more, imperio'ue eius, qui iubendi habet potestatem. Dona autem proprie sunt, quae nulla necessitate iuris, officio'ue, sed sponte praestantur: quae si non praestentur, nulla reprensio est, & si praestentur, plerũq; laus inest. Sed in hoc uentum est ut non quodcunq; munus, idem donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

retro fuisse[c]: estq; illa firmissima præsumptio, quàm uulgò iuris & de iure uocant: nec in ea consuetudine introducenda uidetur principis scientiam necessariò requiri cum non simpliciter, sed in uniuersum iuri omnium officiat.[d]. Qua ratione & aduersus Imperatorem, ex tali iure, poterunt pleræq; Italiæ urbes præscriptione se tueri, tametsi Imperator ignorasse se alleget, idq; uerius uidetur, præsertim cum ex fama satis potuerit hoc Cæsar scire, si modo res Italas curasset. Curat autem minimum, ut qui tot egregias urbes, eius fidem implorantes, in summas calamitates incidere permittat, cum ipse interim, uel sacrificulorum preculis, uel aliis non æque necessariis rebus operam insumat. Sanè aduersus uectigal quod ad alium quam ad principem pertineat, non est dubium usucapionem procedere, etiam breuioris temporis, dum titulus & bona fides possessioni præscribentis accesserint[e]. Quod ad alteram muneris significationem attinet, à nobis latius suprà disputatũ fuit. Illud in præsentia omittendum nõ est, existimasse Vallam, Martianum hic Vlpiano aduersari[f], quod ille tradit, doni significationem latius quã muneris patere: at hic aliter distinguatur, nimirum munus ad necessitatẽ pertinere, donum spõte dari, rursus in hoc uẽtum esse, ut omne donum munus dici possit. Sed has obiectiones ipse sic extrico, ut munus, si generaliter accipiatur, cum ad onera officiáue etiam pertinet, uerũ sit nõ quodcunque munus donum esse: sed si pro largitione accipiatur, tunc id significare, quod ex necessitate alicuius officij, uel ex causa datur, nisi quòd in hoc ex communi loquendi usu uentum est, ut qualiscunque largitio

c c. super. §. fi. extra eo.

d Imol. d. §. fi. Alex. cõs. 6.

e Bar. d. §. fin. Barbat. cõs. fil. 8. j.

f l. inter do nũ. supra eo.

uel donum, munus dici poßit. Vlpianus igitur rationem sermonis, Martianus usum considerat.

POTESTATIS. *Potestatis uariæ sunt significationes, ex quibus quinq; hic connumerãtur. Prima est, cũ de magistratu dicimus, eũ habere potestatem, intelligimus enim merũ imperiũ, quod nil aliud est, quã potestas animaduertendi in facinorosos homines[a]. dicitur autẽ merum, quasi liberũ, quoniam cũ delicta ex uarijs causis uel aggrauentur[b], uel eleuentur, in arbitrio ius dicentis residet, quã potißimũ pœnam irroget: quod non est in causis pecuniarijs, in quibus certã proferre sententiam, secundum ea quæ probata sunt, debet. Vnde in his quæ officio iudicis expediuntur, quoniam summo iure non debentur, plurimumq; in arbitrio eius cõsistunt, & tamẽ priuatam utilitatem respiciũt, imperiũ mixtũ exercetur. Merũ igitur imperiũ in inquisitionibus, accusationibus ue consistit. Mixtũ perse*

a L. imperiũ. de iur. om. iud.

b l. aut facta. de pœ.

PAVL. LIB. SINGVL. AD L. FVSIAM CANINIAM.

LEX CCXV.

Potestatis verbo plura significantur, in persona magistratuũ, imperiũ: in persona liberorum, patria potestas, in persona serui, dominium. At cum agimus de noxæ deditione, cum eo qui seruum non defendit, præsentis corporis copiam facultatem'que significamus, in lege Attinia in potestatem domini rem furtiuam venisse videri, si eius vendicandæ potestatem habuerit, Sab. & Cassius aiunt.

quutionibus, simplex iurisdictio actionibus. Secunda significatio est in persona liberorũ, ut patriam potestatẽ intelligamus: hoc ius proprium ciuium Romanorum est quoniam à lege XII. tabul. introductum: sed cum constitutione Antonini[c], qui in orbe Romano sunt, ciues Ro. effecti sint, sequitur ad omnes Christianos hodie illud pertinere. Quapropter & Francis cõmunicatũ est, qui licet Regibus Germanorum, quos Imperatoris titulo Romani Pontifices insigniuerunt, non subsint, Romani tamen imperij & ipsi pars sunt, eoq; iure uiuunt. Tertia significatio est, in persona serui, & ad dominium refertur: ut cum dominus se suos seruos in potestate habere dicit, uel de potestate dimittere: id autem ex iuregentiũ descendit, quo iure capti in bello, capientium fiebant, unde & mancipia dicuntur. Sic Ausonius:

Capta manu, sed missa manu nesciuit herile
Imperium, domina uult domina esse manus.

Quarta accipitur pro facultate, quæ in præsentia & ad manum sit: unde cum lex [d] nisi dominus seruum pro noxa det, cogat eum ad suscipiendum iudicium, si modo in potestate sua sit, intelligemus potestatem, id est facultatem exhibendi: quid enim si ad aram confugerit? Quinto in lege Attinia in potestatem domini res uenisse uidetur, si eius uendicandæ sibi facultas data sit, & ipse neglexerit, nõ enim amplius cẽsetur inuito domino ablata, unde tanquã furtiua non sit, poterit usucapi. Accursius nõ sufficere existimauit, quod dominus rei uendicãdæ facultatẽ habuerit, nisi etiam apprenderit, uel litis æstimationem sit cõsequutus: quæ interpretatio responsi huius

c l. qui in orbe. de statu ho.

d l. quoties. de nox.

uerba nimis coarctat. Et hæ sunt quas huic uerbo significationes Paulus refert: uerisimile autem est, noluisse eũ plures recensere, sunt enim & aliæ: ueluti cũ ipsos magistratus simpliciter Potestates appellamus [e], ut est apud Plin. & Apul. sic & Iuuenalis: An Fidenarum Gabiorũq; eẽ potestas? Quod μετωνυμικῶς dictũ uideri potest, cum generaliter potestas [f], pro qualibet iurisdictione quãdoq; accipiatur, nã & quod Paulus ad Ro. dixerat, ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις, Latini potestatibus sublimioribus habent [g], quibus omnis anima subdita esse præcipitur. Antiquiores tamen, cum potestatem dicebãt de maioribus magistratibus intelligebant, qui merum imperium haberent [h]: quod & Paulus Castrensis annotauit. Dicitur etiam Episcopus ecclesiæ fundos in potestate habere [i], id est in cura & administratione. Tutor quoque in pupilli caput potestatem habet [k], id est autoritatem. Vnde & alibi sua potestate quis fecisse dicitur, quod propria autoritate fecit [l]. Sed & in edicto prætoris potestatem sui non facere intelligitur [m], qui sui copiam, ut cõueniatur, non facit: quales sunt absentes, uel qui latitãt. Illud quoque in potestate consistere existimatur, quod in actu non est, sed esse potest, quod Græci δυνάμει dicunt, quo sensu & Iulianus [n], nam δυνάμει, inquit, qui à fideiussore petit, à reo petit.

e l. si fideiuss. de pig.
f l. iij. de reb. eo. c. si. de iudi.
g xj. q. j. magnum.
h l. est qui. de iur. om. iud.
i c. ij. de reb. eccle.
k Insti. de tut. in prin.
l Auth. ne def. in prin.
m l. iij. ex qb. cau. in poss.
n l. aduersus. de arbi.

VLP. LIB. I. AD L. AELIAM SENTIAM.

LEX CCXVI.

Verum est, eũ qui carce

Verum. Quoties reus in carcerem coniicitur, & corpo

corporali aliqua pœna afficiendus est, in uinculis teneri debet, si de crimine conuictus est[a]: sed & si conuictus non fuerit, uerum grauissimum delictum comisisse arguatur, uerisimiliaq; extent indicia, in uinculis quoq; causam dicere debet[b]. Meritò igitur hic dubitatum fuit, quemadmodum in uinculis quis esse intelligatur. Et quãuis in carcere sit, non tamen idcirco uinctus censetur. In edicto tamẽ prætoris, quo his qui in uinculis essent, per in integrum restitutionem succurritur[c], etiã qui simpliciter inclusi sunt, continentur. Sed id ex æquitate per interpretationem extensum est, non ex uerborum proprietate de qua hic agitur. Sane uaria sunt uinculorum genera, nam & Compedes, & Pedicæ, & Manicæ leguntur: tum Catenæ, Nerui, Boiæ. Sunt autem Boiæ damnatorum torques, quasi iugum boum: unde locus Plautinus in seruum uinctum, Boius boiam terit. At hæc sunt & uincula ad infamiam magis & pœnã, quàm custodiam pertinentia, ut Collaria quibus in publico blasphemi & lenæ etiamnum alligantur, ut derisui uiatoribus sint. Est & Numella ligneum instrumentũ, quo quis incuruus & quadrupes caput & pedes exerit, hocq; modo impetitur: uulgò Berlinam dicunt, at Græci κυφῶνα, cuius mentio Aristophani quoq; in Nubibus est. Solebant & mulierculæ sic notari, ut caudici siue stipiti alicui alligatæ opus facere cogerẽtur. Propertius:

Codicis immundi uincula sentit anus.

re clauditur, non uideri neque uinctũ, neq; in uinculis esse, nisi corpori eius uincula sint adhibita.

a l. si cõfessus. de cust. reo.

b l. diuus. eo. tit.

c l. succurrit. ex quibus cau. ma.

Boius boiã terit

Iuuenalis: Horrida quale facit residẽs in codice pellex.
Serui quoque in compedibus opus faciebant, ne facilè fugam possent capessere. Idem:
Squalidus in magna fastidit compede fossor.
Inde etiam in latomijs, hoc est lapicidinis custodiebantur, idem & in ergastulis.

IAB. LIB. I. EX POSTERIORIB. LABEONIS.

LEX CCXVII.

Inter illam cõditionem, cũ fari potuerit, & postquã fari potuerit, multum interest: nã posteriorẽ scripturam, vberiorem esse cõstat: cum fari potuerit, arctiorem: & id tãtummodo significari tempus, quo primum fari possit.

Inter illam. Illa conditio, cum fari poterit, citius uenit, quàm illa, postquàm fari poterit: quoniam prima statim cum primũ quis potest proloqui adimpletur, at alia successiuum aliquod tempus designat. Oldradus primã referri ad potentiã naturalem existimauit, unde cum septimo anno infantiã pueri exeãt, sequitur ut eo tẽpore dies ueniat, at sequens ad actũ ipsum refertur. Quapropter cui legatũ est, postquã fari poterit, si mutus esse perseueret, legatum non consequetur: & hanc interpretationẽ licet hic uacillet, tamen alibi Barto. approbauit [a] Mihi non placet, quia non uideo cur & in priore casu non debeat expectare, donec actu fari quis possit, nõ enim posse proprie dicimus, quod actu facere non possumus, nec

a l. ij. de iniu. rup.

ulla est ratio cur haec coniunctiua cum, ad potentiam solam referatur, & postquam, etiam actum respiciat. Alibi Bart.[b] *cum, non ita expressam conditionem facere attestatus est, sicut postquam: & ideo legatum Titio, cum haeres certae aetatis esset, non uideri conditionale, cum tamen legatum, postquam certe aetatis erit, conditionale sit*[c]. *Sed haec sententia recepta non est, utranq; enim esse conditionem hic dicitur, nisi quod haec posterior aliquanto uberior est.*

b l. si cui legetur §. j. de verb. obl.

c l. libertis. quos. §. ab haeredib'. de ali. leg.

Ita data conditione: illud facito in diebus, si nihil praeterea fuisset adiectum, in biduo conditionem impleri oportet.

§. ITA DATA. *Quoniam pluralis eloquutio duorum numero contenta est*[d], *si quis conditionem hanc apponat, illud facito in diebus, & ulterius aliud non exprimat, in duobus diebus, faciendum erit: quod tamen non procedit, quando per errorem omissus est numerus: tunc enim ob incertitudinem uitiatur*[e]. *In odiosis quoque propius est, ut imperfectam sententiã existimemus*[f], *& huiusmodi oratio nullius sit effectus. Sed & si quis promiserit aliquid dare in diebus illis, nihil agit. Videtur enim se retulisse ad communem usum loquendi, quo ita solemus tempus infinitum significare: translatione à mysticis fidei Christianae libris accepta, in quibus quae uel olim fuerunt, uel post innumera annorum curricula erunt, additur, in diebus illis esse facta, uel futura. Et ita aliqui*[g] *existimauerunt, licet articulus controuersus sit. Ego in arbitrio iudicis consistere opinor, qui ex conie-*

d l. libertas §. si. de manu. test.

e l. ita stipu. de verb. obli.

f arg. d. §. fin.

g in l. eum qui cal. de verb. oblig.

 cturis

iectoris colligat, qua mẽte promißio huiuſmodi facta ſit.

VERBUM facere. Verbum facere perquã generale eſt, & ad quæcunque facta refertur, & quandoq; facere interpretamur, id eſt dare, unde qui facere iuſſus eſt ut centũ habeã[a], eam ſummam dare cogi poteſt. quandoq; ſignificat ſoluere, ut cum dicimus quaſdã eſſe perſonas, à quibus exigi plus non poteſt, quã facere poßint[b]: intelligitur enim, quã cõmode ſoluere poßint. Interdum idem eſt facere quòd numerare, unde paria feciſſe dicitur,

PAP. LIB. XXXVII. QVAESTIONVM.

LEX CCXVIII.

VErbũ facere omnem omnino faciendi cauſam complectitur: dandi, ſoluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

qui pecuniam quam acceperat, numerauit, & id quod debet reddidit. ſic & iudicare hoc uerbo cõtinetur, ut cum dicimus, factum eius rei eſſe iudicium. Sed & iter facere dicitur, qui ambulat[c]: unde & ſtipulatio, iter fieri[d]. Et hæc quidem hic Iuriſconſultus. Cæterum alijs quoq; modis accipitur, ut cum paciſcimur, ne ſeruum facias furem, aut fugitiuum, id eſt ne ad furtum fugamúe ſolicites. uel cum mandat lex, ut ſoboles quàm cenſiti fecerint non alienetur[e], declaramus fecerint, id eſt, procreauerint: uel cum quis promiſit damni infecti uicino, in ea enim ſtipulatione damnum facere intelligitur[f], id eſt pati. uel cum aliquem reum facturos nos pollicemur, id enim eſt reum facere, quod accuſare[g], & indicare; ſicut facere ſuſpectum tutorem, eſt detegere, & iudici approbare

a l. ſi hæres. de leg. j.
b l. ſunt q. de re iud.
c §. Cato.
d d. l. j. de his qui. dcie.
e l. cũ ſatis. de agr. lib. xj.
f l. Proculus. de dã. infec.
g l. ſi veris C. de ſi. inſt.

bare suspitionis causa[h]. *Sed finge constitutum, pœnas maleficiorum que noctu committantur duplicari quomodo intelligentur maleficia? Et cum dicantur quasi malefacta, uidetur non contineri, quæ dicta, scripta, consulta male. Qui igitur noctu conuitiatus fuerit, in eã pœnam non incidet*[i], *& id frequentius probatur, ego non dubito, etiam in lege pœnæ li malefacta dici, quæ scripta, dicta, consulta criminose sint: cum uerba generaliter, & quatenus sermonis proprietas fert*[k], *tum quoque accipi debeant, sed ne conuitia hoc casu comprendantunr, ratio legis suadet, ex qua de his delictis significari ostenditur, quæ ex tenebris nocturnis uel facilius, uel grauiore cum noxa fierent; quod in iniuriarum crimine non est, sanè cum antiqui Maleficos speciali nomine* Incantatores *intellexerint*[l], *huiusmodiq́; Diuinatores, de eis potius est, ut legis uerba accipiantur, cum noctu præsertim soleant umbras euocare, & animas responsa daturas, ut Canidia apud* Horatium. *Quo sensu &* Exodi XXII. *scriptũ est: Maleficum ne patiaris uiuere, id est, Sortilegum & carminibus ueneficia facientem.*

h l. ff. C. de vsu.pup.

i Bar. l. aut facta. de pœn.

k l. cã lege. de testa.

l rubri. C. de malef.

IDEM LIB. II. RESPONS.

LEX CCXIX.

IN cõuentionibus cõtrahẽtiũ voluntatẽ, potius quã verba spectari placuit, cum

IN CONVENTIONIBVS. *Certißimi iuris est, in contractibus, siue bonæ fidei, siue stricti iuris sint, id in primis obseruandum quod actum est, etiam si uerba*

si uerba improprie accipiantur. Alioquin nisi de uolun-tate cõstet à uerbis non recedimus. Constat autem quan-doq; expresse[a], puta ex præfationibus, uel præcedenti tractatu, quãdoq; tacite[b], ut quia natura cõtractus, qualitas rei, personæ, contrahentium consuetudo, eius quod actum est, coniecturam inducant: potestq; hoc in responso exemplum accipi: fundus enim emphyteoticarius, uel uectigalis, & ad hæredem conductoris, & ad successorem particularem nisi aliud actũ sit, transferri potest. Quid ergo si contrahentes pacti sint, ut ad hæredes transeat? Et uidebatur eam pactionem proprie intelligi debere: tum ex cõmuni regula, qua cauetur, In casibus dubijs, à proprietate sermonis non esse recedendum[c]: tum quia aliâs, pactio esset superflua. cum enim ex tali contractu & hæredes & legatarij admitterentur, nisi per huiusmodi pactionem diceremus censeri legatarios exclusos[d], non'ne nullius esset momenti? Quæ interpretatio fugienda est. Accedit his, quòd magna subest ratio, cur hæres solum admittendus sit, non autem legatarius: esset enim non modicum detrimentum domino, qui aduersus legatarium nullam actionem personalem haberet, cum actiones in personam, neque rem ipsam, neq; singularem successorem sequãtur[e]: de hærede ergo solum debuisset intelligi, qui ipse in personam conueniri potest. Sed tamen Papiniano aliter uisum

> igitur ea lege fundum uectigalem municipes locauerint, vt ad hæredẽ eius qui susceperit pertineret, ius hæredum ad legatarium quoq; transferri potuit.

a l. Titia. l. ita stip. de verb. oblig.

b l. semper in stip. Ifra ti. j.

c l. non aliter. de leg. j.

d l. si quando. de leg. j.

e l. fi. de cõtr. emp.

sum est, quoniam uoluntas cōtrahentium ante omnia spectanda est, etiam quòd aliud dictum sit. Voluntatis autem coniectura ex natura contractus colligitur, & licet debeant uerba intelligi ut effectus alicuius sint, non tamen operantur nisi secundum naturam actus: idq; & Bal.[f] & Alex.[g] responderunt: nec probabile aliquod damnum locatori infertur, cum non poßit legatarius propria autoritate posseßionem ingredi, sed ab ipso introducendus sit, quo tempore eum in dominum agnoscet [h], seq; obligabit, quinquagesimamq; illi, quod præmiū uulgò Laudatorium uocant, præstabit. Et quod in legato dicitur, in donatione quoque locum habere receptum est: nec enim tunc aliqua denūciatione opus est, sed satis est, petitio introductionis, & solutio quinquagesimæ. Nec distinguitur, locator emphyteotici fundi sit priuatus aliquis ciuis[i], uel respublica, uel ecclesia: poterit enim conductor ius suum per legatum uel donationem transferre, etiam eis irrequisitis, dum saluo eorum iure & citra fraudem alienet[k]: & ita crebrius approbatum est. Qua autem ratione uectigales agri ciuitatum locari solerent, ex Iul. Hygino à nobis traditum est dispūctionum lib. III. cap. x. Sed & quibus casibus appellatio hæredis ad singulares successores pertineat, supra attigimus [l].

f Bal. rub. C. de cōtrahē. emp.

g Alex. consi. xxj. colū. ij. in. 5.

h l. iij. C. de iure emph.

i l. j. C. de fun. patr. lib. xj.

k l. ij. C. ne rei dom.

l l. hæredis. supra eod.

CALLIST. LIB. II. QVAESTIONVM.

LEX CCXX.

Liberorū appellatione, nepotes &, pnepotes, cæ

LIBERORVM. *Liberorum appellatione nepotes, &*

tes, & pronepotes, caeterosq́; descendentes contineri certum est, idq́; exemplo XII. tabularum, quae primam successionis causam liberorum esse uolebant, & de omnibus descendentibus intelligebant. Quo sensu & praetores in edictis acceperunt, ut cum patroni liberos in ius sine uenia uocari prohibuerunt [a]: stricte tamen haec uox quandoq; accipitur, & usque ad trinepotem solum intelligitur, & ita ueteres existimabant, quod Pōp. & Paul. refert [b]. Sed C. Cassius & Vlpianus, & in hoc responso Callistratus latius pertinere extstimauerunt, & in infinitum dici, idq́; tanquam honestius meritò obtinuit. Cum igitur nomen liberorum sit collectiuum plurium graduum, qui fratrem & eius liberos instituit [c], ordine successiuo uocasse uidebitur, quod non est receptum, si filios dixisset [d]: proprie enim appellatione filij nepotes & deinceps descendētes non contineri uerius est, sed ex interpretatione tantum: quò in tractatu quid ipse sentiā, supra explicaui [e]. In praesentia, quid ab alijs communiter traditum sit, recitabimus: et quadrupliciter in hoc distingui à maioribus solet: aut

teriq; qui ex his descendūt, cōtinentur: hos enim oēs liberorū appellatiōe lex XII. tabul. comprendit: toties enim leges necessarium ducunt cognationum singularū nominibus vti ueluti filij nepotis, pronepotis, caeterorum'ue qui ex his descendunt, quoties nō omnibus qui post eos sunt, praestitū voluerint, sed solis his succurrerent, quos nominatim enumerarēt. At vbi nō

a l. sed si. §. fi. de in ius vo.

b l. Iurisc. de grad.

c c. Raynutius. de testa.

d l. gallus. §. j.

e l. filij. l. iusta. l. natorum.

Aut enim filijs prouidetur, aut grauantur, aut de eis uersus aliũ fit mentio, aut in conditione ponuntur. In prima specie appellatione filiorum comprendi nepotes receptius est [f], *cum enim actus hic fauorabilis sit, debet lata significatio accipi, & hoc siue in testamentis, siue in legibus, siue in beneficijs principũ loquamur: fit enim in his amplior interpretatio* [g], *licet in priuilegijs sit contra. Si igitur pater filios suos instituat, etiam nepotem ex filio præmortuo instituisse uidebitur: quod tamen uarie acceptum est, aliquibus ideo institutum censentibus, quia nisi ita interpretaremur, præteritione testamentũ rumperetur, interpretamur autem semper ut actus ualeat: Alijs, ne durũ, absurdum'ue aliquid consequatur, quale est cum à parentibus filij separarentur, uel melioris fierent cõditionis nepotes quàm filij, idq; genus similia: Alijs, quoniam dispositio in futurum confertur, cùm enim uerisimiliter dubium sit, an in id tempus filij uel nepotes existant, debet mens testatoris largius accipi, ut non existẽtibus filijs, nepotibus prouisum uideatur*

personis certis, non quibusdam gradibus præstatur, sed omnibus qui ex eodem genere orti sunt, liberorum appellatione comprenduntur. ¶ Sed & Papyrius Fronto lib. IIII. Responsorum ait, Prædio cum villico, & contubernali eius, & filijs legato, nepotes quoque ex filijs contineri, nisi voluntas testatoris aliter se habeat: filij enim appellatione sæpe & nepotes accipi, multifariam placet.

f l. Lucius. de hære. insti.

g l. sed & si. §. j. de excus. tut.

tur, ut etiam in facti quæstione consultus Alex.[h] *respondit: quæ declarationes dubitationem nullam habēt, tum generaliter propter fauorem ea interpretatio ex doctorum frequentiore sententia procedat: unde & in municipalibus statutis idem obseruatur. Finge cautum esse*[i]*, ut filij masculi exclusis fœminis succedant, nunquid nepotes etiam ipsi præferentur? Et responsum est, præferri: ratio enim eius legis est, ut agnatis saluæ sint facultates: quæ ratio in nepotibus locum habet, & tametsi in lege expressa non sit, ab ea tamen argumentari nos posse receptius est*[k]*: cum enim hoc beneficium à lege patri conferatur, ut fœminam excludat, debet etiam in nepotem eiusdem sexus perpetuare*[l]*, qui in successione patris sui locum tenet, eiq; subrogatur, nam & cum filia propter fauorem filij masculi excludatur, masculo ipso superstite nepote defuncto, idem fauor durat*

cere. ¶ Diuus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum hæredem reliquit. ¶ Præter hæc omnia natura nos quoque docet, parentes pios, qui liberorũ procreandorum animo, & voto vxores ducũt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, contineri: neq; enim dulciori nomine possumus nepotes nostros, quàm filij appellare: etenim idcirco filios filiasúe concipimus, atque edimus, vt ex prole eorum earúmue, diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.

h consi. [illegible]

i Alex. consi. 26. in iij.

k l. quāuis. C. de fideicom.

l l. gallus. §. videndum. de lib. & posth.

rat: unde etiam si ipsa mascula sobole relicta decederet, nihilominus frater, eius'ue filius ei soboli præferrentur: quoniam fauor propter quem ipsa exclusa fuit, non extinguitur: & sicut filia ipsa succedere non potuit, ita & ex ea nepos repellitur, ut amputata radice, rami quoque decidunt [m]. *Et huius interpretationis, uti diximus, causam præstat fauor, quo cessante, interpretatio quoque non admittitur. Et ideo cum quis tutorem filijs dedisset, non censeri nepotibus prouisum Vlpia. respondit* [n]*: tum quia respectu tutorum nullus est fauor, imò onerosa est tutela: tum quia non multum inde commodi nepotibus oritur, cum cessante testamento, de tutore illis per iudicem prouidendum sit, & ita Barto. sensit. In sequenti specie, filiorum uerbo non contineri nepotes certius est: unde qui filios exhæredat, nepotes exhæredes fecisse non uidebitur* [o], *odiosum enim hoc est: quod & in dispositione legis proditum est. Et ideo lex Iulia, quæ ius patri facit, filiam adulteram occidendi, in nepte non habet locum* [p]*: idemq; dum prohibet Senatori filiam eius ducere qui artem ludicram exercuerit, poterit enim in neptis matrimonium conuenire* [q]. *Nam cum leges huiusmodi merum odium filiorum & quidem principaliter sapiant, merito nepotes non continebuntur. Quòd si directo odiosæ non essent, aliud respondendum fuisset: ut in S. Consulto quo tutor pupillam sibi uel filio suo nuptui collocare prohibetur, nã nec nepotiq dem impune collocabit* [r]. *Sed quid iuris esse dicemus, cum testator filijs alienationem bonorum interdixit, an nepotibus quoque uetitum credemus* [s]*? Et non uideri tradi*

tum

m l. si uita. C. de bo. mat.

n l. q & si nep. de test. tut.

o l. § quæritur. de vent. insp.

p l. patri. de adul.

q l. lex Iul. de ritu nup.

r l. S. cõsultũ. de ritu nup.

s glos. §. nos igitur. de re- sti. ff.

tum est, huiusmodi enim prohibitio odiosa est, sed hæc conclusio, aliquo modo restringenda est. Pone institutos filios, & ne alienent grauatos, si enim in uerbis institutionis nepotes contineantur, cur non & in uerbis prohibitionis comprendi debent? Consentaneum certe est, eadem uerba eandem recipere interpretationem, nec est uerisimile uoluisse patrem minus oneris nepotibus imponi, quàm filijs imposuerit. Et quod in hac prohibitione diximus, in fideicommisso quoque respondendum est: ut fideicommisso filijs iniuncto, nepotes non contineantur[t], *nisi sub iisdem uerbis institutio substitutioq; concepta sit: tametsi imprudenter hac in re lubi mihi Decius uideatur*[u]. *Pone rursus, uerba prohibitionis, hæredibus filijs institutis, in rem concepta esse, ut quia dictum est, ueto bona mea uendi, quia uolo ut ad illos & illos perueniant: uidetur enim hoc casu esse etiam nepotibus interdictum, & ita etiam censuit Alexand.*[x] *quod multo magis dicendum est, cum ratio dispositione generalior est: ut cum quis prohibuit alienationem filijs, quia uolebat bona perpetuò in familia remanere, hoc enim casu omnes descendentes prohibiti censebuntur*[y]: *quod & responsum est, cum testator fratris fidei commisisset, ut hæreditatem filijs restitueret, quia mentis suæ erat, ne bona extra familiam peruenirent, petent enim fideicommissum nepotes quoque & cæteri descendētes: & ita contra quàm Iason responderat, ex facto iudicari uidi. In tertio casu, cum de filijs alterius respectu disponitur, non comprendi nepotes constat, nisi dura aliqua separatio induceretur, ut cum quis ancillam*

t Dec. consil. 218. ver. vl. [illegible] consil. [illegible]

x §. diui. arg. l. peto. §. fratre. de leg. ij.

y l. pater fil. §. fundum. de leg. iij.

cum filijs legat, tunc enim Papyrij Frontonis responsum, cuius hic Callistratus meminit, attendendum est: cum non sit uerisimile, uoluisse testatorē à patribus suis, filios separari [z]*. Idem si aliqua alia coniectura hoc suadeat, quales sunt, quas supra retulimus, quando aliás actus effectū non sortiretur, uel absurdum aliquid consequeretur, uel consuetudo sermonis ita suaderet, & si quæ aliæ sunt similes. In ultima specie concludēdum est, quoties cōditio uel causa fauorem filiorum respicit, etiā nepotes eo sermone cōtineri: uerbi gratia, Lex dicit* [b]*, si mater filijs tutores non petierit, ius uendicandorum bonorum non habeat, illis enim uerbis etiam quæ nepotibus tutores nō petierit, ab hæreditate repelletur, nam actus hic filijs ipsis fauorabilis est: quod si de fauore filiorum principaliter non agatur, aliud est: ut in eo exemplo, cum lex à tutela eum excusat, qui tot filios habuerit, non enim nepotes excusationis causam præstarent, nisi lex liberorum uerbo uteretur* [c]*: principaliter enim hoc casu de patris, nō autē filiorum fauore agitur: unde cum filiorum fauor non urgeat, à proprietate uerborum non recedimus, quæ in conditionibus maxime attenditur, & primum locum in casibus dubijs tenet* [d]*. Excipiuntur tamen aliqui casus in quibus filiorum appellatione generaliter dicendū est, nepotes nō significari. Primus est, in cōmuni loquendi usu, ex consuetudine enim aliter filios, aliter nepotes appellamus, & ita sentit Accursius* [e]*. Sed doctiores nō adducūt, nisi probaretur huiusmodi consuetudo, nec ex sermone uulgari ad Latinū probabile argumentū deduci potest* [f]*. Secundus casus est, quoties lex ex aliqua causa significatione*

z l. vxorē §. concubinæ. de leg. iij.

a l. alimēta § libertis. de ali. leg.

b l. ij. § si mater. ad Tert.

c l. ij. § hoc autem. de exc. tut.

d l. Mæuius. de cond. & de.

e glo. Inst. qui dar. tut.

f Alex. d. consil. 26.

tionem eius dictionis coarctat, ut cũ fructus im quartã, quæ ex falcidia debetur[g]*, nõ imputari quãuis testator iusserit, lex Iustiniani præcepit, subijcitq; eo præcepto nepotes nõ alligari: idemq; in hoc respõso, cũ leges necessarium ducũt cognationum singularũ nominibus uti, quia non omnibus præstitum uoluerint, sed his solis quos nominatim enumerant: ut cum diuus Pius constituit*[h]*, ne liberi decurionum usq; ad pronepotes torqueri possent, uel cum usq; ad eum gradum concedit lex ei succedi, qui incestas nuptias cõtraxerit*[i]*, & si qua similia. Tertius casus est, cum de filio non disponitur, ea solũ ratione, quia sit filius, sed etiam respectu alicuius qualitatis ei inhærẽtis: nam dispositio huiusmodi ad eum nõ refertur, cui ea qualitas non insit, ueluti cum lex filium spurium institui prohibuit, nõ enim existimabitur uetita institutio legitimi, ex filio spurio, nepotis: in eo enim qualitas illa deficit*[k]*. Idem in municipalibus statutis, quæ exclusa filia, filios masculos ad succeßionem admittunt, non erunt admittendæ neptes, cum qualitas masculina illis desit, quod & ab Alexandro*[l]* responsum est, in eo qui filium primogenitum ad fideicommißi petitionem uocauerat. Quartus casus est, cũ sub alio nomine poteſt censeri magis proprie nepotes uocatos, quàm sub nomine filiorum: ut si fratri meo, & eius filijs, & descendentibus fideicommittam, admittuntur enim prius filij quàm nepotes*[m]*, tanquam prius nominati, cũ de nepotibus potius uerbo descendentis, quàm uerbo filij actum censeatur: sub illo enim proprie, sub hoc non nisi per interpretationem cõtineretur: idq; Decius respõdit*[n]*, et mihi nõ displicere supra attestatus sum.*

g l. iubemus. C. ad Treb. Dec. c5. 87.

h l. à diuo. C. de quæst.

i l. si quis incesti. C. de incest. nup.

k l. fi. de natu. lib.

l c6fi. 123. i. j.

m l. cum. ita. §. fi. de leg. ij.

n c6fi. j. in fi.

tus sum, quintus casus est in cõtractibus, in eis enim fit interpretatio aduersus eum, pro quo pactio concepta est o: & ideo si quis accipiat emphyteoticum fundum pro se & filijs, nepotes non admittentur p, & ita quàm plurimis uisum est: quæ sententia apertißime falsa est, cum supra traditum legerimus, eum qui pro se & hæredibus huiusmodi fundum conducit, etiam legare posse: atqui magis improprie appellatione hæredis legatarius comprehenditur q, quàm filij appellatione nepos. (o l. veteribus de pact. — p Ias. §. insti-tuens. — q supra. l. pro- xi.)

PAVL. LIBRO X. RESPONSORVM.

LEX. CCXXI.

PAulus respõdet, falsum

Illud receptißimum est, clientem cui beneficiarius fundus, feudum uocant, pro se & filijs, conceditur, etiam nepotibus, cæterisq; descendentibus relinquere posse, hic enim contractus latißimam interpretationẽ propter beneficij naturam recipit r. Qua ratione idem & in donationibus dicendum esset, fauorabilis enim hic contractus est. sextus casus est, cum de filijs fit mentio ex proprio corpore natis, nam uidetur nepotes nõ contineri, & hos præsertim qui ex filiabus nati sunt, & sic ab aliquibus responsum comperi s. Sed in hoc opinatißimi scriptores dissentiunt, sanguinis enim continuatio in nepte quoque est t, nisi igitur alia coniectura adsit quæ nos in aliam partem deducat, promptius est ut pro nepotibus pronunciemus u. (r Ias. d. §. insti-tuens. — s Guid. pap. q. 353. — t Alex. l. ex facto. §. fin. ad Treb. — v d. l. Lucius.)

PAVLVS. Quod falso tutore autore gestum est, per in integrum restitutionẽ emẽdat prætor, & quanti

 eares

ea res est aduersus eum qui dolo fecit, actionem dat [a].

Declarat hic Iuriscōsultus, quis dicatur falsus tutor: & eum esse interpretatur, qui uere tutor datus non est, uel qui datus est, sed perperam & inutiliter, ut qui habenti alium tutorē datus est [b]: *sicut & falsum testamentum dicitur, quod nullum, uel imutile est, idemq; in modio iniquo. Et hinc accipi argumentum potest, tutorem inutiliter datum, proprie tutorē non dici* [c], *& ideo adiectione illa falsi distinguitur: unde cōsequens est, ut hic probetur quod cōmuniter traditum est, quod nullum est actus nomen proprie nō habere, si actus iuris ciuilis sit: qua ratione testamentum nullum, non est proprie testamentum* [d]: *stipulatio nulla, non est stipulatio* [e]: *sententia nulla, nō est sententia: quod non in iudicijs solum, sed & in compromißis procedit. Sic & electio nulla, non dicitur electio* [g]: *& ceßio perperam facta nō habet ceßionis nomē: & qui iurat se statuta obseruaturū* [h], *de his quæ nullo iure ualēt, iurasse nō intelligitur: sic & alienasse emphyteota nō dicitur* [i], *qui uēditione nulla, & non solenni distraxit. Quod si nomina facti, non autē iuris sint, quod inutiliter actum est, proprie nomē seruat. Vnde libellus incertus, uel citatio inutilis* [k], *nomen suum seruant, licet in effectu non obligent* [l]. *Sic & episcopus inutilis, uel hæreticus, episcopus proprie est, tametsi perinde*

tutorem eum vere dici, qui tutor non est, siue habenti tutorem datus est, siue non: sicut falsum testamentum, quod testamentum nō est, & modius iniquus, qui modius non est.

a l.j. l. nouissi. qđ fal. tut.
b §. interdū. Insti. de cur.
c l. iij. de test. tut.
d l. ij. § j. quē ad. test. ape.
e l. j. §. sed si mihi. de ver bo. obli.
f l. iiij. § cōdē natū. de re iud.
g Bart. l. filiū. de leg. præs.
h Feli. c. ex te nore. de re scrip.
i Bald. l. ij. de epi. aud.
k l. j. in princ. de fer.
l c. j. de præs.

perinde habeatur[m], ac si non esset. Eadem ratione etiam inutilis maritus[n], nomẽ mariti seruat, quamuis legis interpretatione eius uxor orbata existimetur. Sane plerunq; accidit, ut etiam actus iuris sub uero nomine designẽtur, licet caßi & inutiles sint: quod quandoque fit enunciationis causa, ut cum lex matrimonium nullum, uel diuortium, simpliciter suo nomine appellat[o]: quandoque per locum qui ex affectu dicitur[p], ut cum Titium rẽ suã emisse scribimus, nimirum indicãtes, hoc cum egisse, ut rem emeret: quandoque actus sustinendi causa, ut cum iussus est quis hæreditariũ seruũ manumittere, & deinde hæres esse[q]: sufficiet enim uel de facto manumittere, ut adire poßit. Sed & lex Pontificia[r]. Rex, inquit, Cæsarem in dominum non recognoscit: quod de facto interpretantur plerique, hoc enim uerbum magis ad factum, quam ad ius refertur.

m c. inter. de transf. prxl.

n l. si. C. ad le. fal. de plag.

o l. quod seruius. de con di. ob tur.

p l. Labeo. su pra eo.

q l. mulier §. j. de condi. insti.

r c. peruenerabilẽ. qui filij sint legi.

HERMOGENIANVS LIB. II. IVRIS EPITOM.

LEX CCXXII.

PEcuniæ nomine, nõ solũ numerata pecunia, sed omnes res, tã soli, quàm mobiles, & tam corpora, quàm iura continentur.

PECVNIAE nomine. Pecuniæ significationem uario modo accipi[a], supra demonstrauimus: & quãdoq; latius patere, quàm ut id quod in numerato est, solum comprehendat, mobilia enim & immobilia cõplectitur, atque etiam iura, cæterasq; huiusmodi res incorporales: quapropter si tibi pecuniam, quam Titius debet, donauero, actionem quoq; donasse uidebor[b]: hincq; apparet, pecuniæ

a l. pecuniæ, supra eo.

b Bart. l. si seruus §. si. de stip. ser.

cuniæ uerbum uniuersale esse, ut meritò Senatusconsultum Trebellianum in eo locum habeat [c], qui pecuniam omnem restituere rogatus sit, de iuribus enim actũ quoq; intelligetur: cuius rei rationem aßignat hãc Accursius, quia omnes res in pecuniam conuerti possunt, idq; IIII. Ethicorum Aristoteles sensit. Sed hac ratione etiã cũ nummũ dicimus, aliud quàm quod in moneta est significaremus, parq; esset nummi & pecuniæ notatio [d], qđ falsum est, Verius igitur [e] quod Augustinus in libro de doctrina Christiana tradit: Dum totum [f], inquit, quod homines in terra habent, quorumq; domini sunt, pecunia dicitur: quia antiqui quod habebant, in pecoribus habebãt. Sanè restringitur hæc significatio quãdoq; ex subiecto argumento. Pone in sermone hominis illiterati, & idiotæ [g], facta est pecuniæ mentio, intelligemus anguste de pecunia numerata [h], quam & uulgares denarios uocant: cum denarius proprie sit decem asses, hoc est argenti drachma [i].

c l.nam quod. in fi.ad Tre.

d l.litigatores. §.quod ait. de arbi.

e Iaf.l.talis.de leg.iij.

f j.q.3.totũ.

g Bar.l.vxorem.§.legauerat.de lega.iij.

h l.j.ad Mac.

i Card.cl.exiui.§.porro.eo.ti.

PAVL. LIB. III. SENT.

LEX CCXXIII

Latæ culpæ finis est, nõ intelligere id, quod omnes intelligunt.

Latae culpæ. Culpæ nomen generale est, & dolum quoq; cõprehendit: qui enim dolo fecit, utiq; in culpa est. Vnde qui promiserit damnũ præstare quod serui mei culpa cõtigerit, si quid dolose deliquerit, ut quia fur tũ fecerit, resarcire quoq; tenebitur. Solent tamẽ Iurisconsulti [a], cum culpam non præstandam simpliciter dicunt, de leui intelligere: lata enim, cum dolo proxima sit, ferè semper

a l.contractus. infra tit.j.

ſemper præſtãda eſt. Dicitur autẽ dolo proxima duobus modis, aut quia præſumptã in ſe fraudẽ contineat[b]*, ut cũ nõ eam diligentiã in rebus alienis quis adhibuit, quam in ſuis: aut quia tam ſupina & excuſabilis culpa eſt, ut tam etſi non præſumatur fraus, parũ tamen ab ea diſtet*[c]*: ueluti cũ quis in gratiam amici negligens fuit, licet enim gratia & nimia facilitas excuſet à dolo, proxima tamen illi eſt. Et ideo regulariter proditũ eſt, cum lex aliquẽ dolum præſtare teneri dicit, etiã de lata culpa intelligi: quod tamen quẽadmodũ accipiendũ ſit infra tractabimus*[d]*. Quis autem huius culpæ ſit finis, id eſt definitio, ſuperius diſputauimus. At leuiũ culpa ſic definiri poteſt, ut ſit negligentia, qua quis in rebus alienis eam curã nõ adhibet, quã cæteri patresfamilias ſolẽt, tametſi in ſuis minime diligẽtior ſit.*

b l. quod nerua, dep.

c l. ſi proc. in fi. mand.

d l. magna.

§ Amicos appellare omnes debemus, non leui notitia coniunctos, ſed quibus fuerint iura cum patrefa. honeſtis familiaritatis quæſita rationibus.

¶ §. AMICOS. *Pluribus modis accipitur amicitia: eſt enim quædã maxima, & penitus inhærẽs animis inuicem ſe amantiũ, cuius multa exẽpla cõmemorat Lucianus in dialogo qui Toxaris inſcribitur, quamq; Græci ſic explicãt, σώματα μὲν δύο ψυχὴ δὲ μία, ut eadẽ anima duobus in corporibus eſſe uideatur, quod idẽ uterq; uelit, nolitq;. Alia eſt quæ hic deſcribitur, nõ quidẽ tam ardens, ſed tamẽ non leuiter cõiuncta, & boneſta cõſuetudine introducta: & de hac proditũ eſt leges accipiẽdas eſſe, quæ cã amicitiæ aliqd indulgẽt*[e]*, uel uetãt: prior enim illa cũ*

e l. ſciendum § ſi alicui, ſupra de legatis.

Hesiodi Erigone ad superos opinor recessit, & nusquam in humanis habitat. Est & alia uulgaris qua cõgerrones, idq; genus socij etiamnum uulgò amicos se inuicẽ appellant: ea ex leui notitia cõtingit, & inter improbos quoq; plerunq; est. Sunt autem arctissimæ illius amicitiæ causa pleraq; cõcessa, & quicquid cognationis fauore introductum est, id omne ad huiusmodi amicos extenditur[f]*: quæ enim maior potest esse cõiũctio? Hinc aliqui tradiderunt liciti eius amoris ardorẽ, uim clausulæ codicillaris habere*[g]*: aliqui reuocationẽ clausulæ derogatoriæ inducere, quæ in priore testamento adiecta sit*[h]*: aliqui in substitutiõe fideicõmissaria simpliciter facta hoc operari ut amici sui filij substituto præferãtur*[i]*. Sunt & qui sicut coniunctũ, ita & amicũ absq; mãdato ad agendũ admitti crediderint*[k]*. Quæ omnia uera esse ego arbitror in priore illa amicicia, quæ usq; adeò nostris tẽporibus rara est, ut cuiusdã prodigij loco sit, si usquã gentiũ reperiatur. Sed nũquid amicus ad testimoniũ admissus pro amico probet*[l]*? Et de fide diminui illi constat, & ideo ex numero testium cõualescere posset, ut si ubi aliàs duo sufficerẽt, tres amici reciperentur. Addũt aliqui tam immensam amicitiam posse deprendi, ut non solũ diminueretur, sed omnino eleuaretur*[m]*. Contra Bal.*[n]* cũ amicicia uirtutis & fidei nomen sit, non esse admittendũ, ut propter eã fidei minus testi adhibeatur. Sed in hoc deuẽtũ est, ut amicitiæ causam iudex inspiciat, & ex societate ociosa uel nõ multũ egregia, nec seueris uiris laudata consuetudine prouenisse deprehenderit, summamq; esse, nihil eis fidat, & ita arbitretur, magna enim affectio ueritatem prorsus impedit*[o]*.*

f c. requisisti. de testa.
g Bal. l. si iure. C. de test. manu.
h Rom. consi. 179.
i Barb. l. cũ acutissi. col. 17.
k Iaso. l. exigẽ. di. C. de procur.
l l. ij. de testi.
m Felv. c. quoties. de test.
n Bal. l. eos. C. de testi.
o iij. q. 5. accusatores.

Nec refert ad amicitiam se inuicem unquam uiderint aliqui, uel id minus, cum ex fama & bonis operibus sæpius accidat[p], ut inter ignotos quoq; nō uulgaris dilectio exoriatur. Sanè non omnis qui parcit amicus est[q], nec omnis qui uerberat, inimicus: ut Augustinus ait.

p 29.q.1.c.1.
q 5.q.5.c.nō omnis.

VENVLEIVS LIBRO VIII STIPVL.

LEX CCXXIIII.

Vinculorum appellatione vel priuata, vel publica vincula significantur: custodiæ vero tantum publica custodia.

VINCVLORVM. *In uinculis esse dicitur, quicunq; uinctus est, siue publice à magistratu, siue priuatim, ut seruus à domino. Custodia uero ad ius publicum pertinet, cum quis in carcerē detrusus, uel sub custodia magistratuum est. Potest autē qui tribunali præest ex qualibet leuißima suspitione eū quē nocentē arbitretur, in carcerē ducere[a]: oportet tamen qualē qualē uestigationē præcessisse, ne iniuriam faciendi causa hoc mādasse uideatur[b]. Quo casu grauaretur eius opinio, licet pœnam aliquā nō subeat. Solum enim in ciuilibus receptū est, ut iudex iniuste aliquē in carcerē retinēs, actione iniuriarū cōueniri poßit[c]. Hincq; apparet, cum iudex ordinarius à captura nocētis cœpit, nō excusari reum quominus in examine interrogatus sub sacramēti religione respondere teneatur[d], deliquerit, an nō deliquerit, alioquin lex ius capiendi nō cōcederet, si nō nisi præcedentibus indicijs interrogari poßet. Accipitur autē custodia pro carcere[e], quoniā in illū rei nō pœnæ causa, sed custodiēdi mittūtur, unde si*

a Salic. l.nullus.C.de exhi.re.
b gl.c.fi.de accus.in.6.
Bal. l.ij.C. de his q lat.
c l.pen.C.qui bo.ced.
d Bart.l.marcellus.rer.amot.
e l.ad cōmētarienfem. C. de cust.rer.

effugiant, custodes ipsi tenētur. Quoniam lex præsumit, non posse parietes effringi[f], nec instrumenta huiusce rei causa haberi sine corū culpa, idq́; & Aret.[g] respondit. An autē ob æs alienū capi & in carcerē detrudi quisquā posśit? Peritiores negant, nisi fiscale sit nomen[h], contumaciaq́; accesserit, uel nisi aliquis iam condemnatus, sit quo casu cedendo bonis liberatur[i]. At ol im lege. XII. tabul. aliud erat, cui per desuetudinem recte derogatum fuisse, apud Gellium Cæcilius Iurisconsultus disputat.

f l. carceri. in fi. de cust. re.

g Are. cōs. 38.

h l. nemo car. C. de exa. trib.

i l. j. C. qui bo nis ced.

TRIPHONIVS LI. I. DISP.

LEX CCXXV.

FVgitiuus[a] est, nō is qui solū fugiēdi cōsiliū à domino susceperit, licet id se facturū iactauerit[b], sed qui in ipso facto fugæ vitiū mentis deduxerit: nā & furē, & adulterū, et aleatorē, quāq-

FVGITIVVS. a ¶ *Qui mancipia uendunt, ex edicto Aediliū curulium certiores facere emptores debent, seruus fugitiuus, an erro sit[a]. Sunt autem Errones, hi qui à domino recedunt, ut cum uagati aliquā diu fuerint, reuertantur: sic apud Ouid. Sappho Phaonē appellat. Nec uos erronem tellure admittite nostrum. Licet eius loci interpretes Grammatici id iuris uerbum non perceperint. Sanè ostendit Iurisconsultus, solā mentem propositumq́; fugiendi non sufficere, ut fugitiuus quis dicatur, nisi & aliquis actus fugæ accesserit.*

a l. j. l. quis sit. de ædi. ed.

b ¶ IACTAVERIT. *Verba enim iactatoria nō obligāt, & nullius effectus sunt[b]: unde & si quis iactauerit se Titiū occisurū, quāuis deinde cōstet fuisse occisum, nō tamē aduer-*

b l. fi. de hære. inst.

aduersus iactatorẽ illũ præsumetur, ut condẽnari poßit, sed solũ poterit q̃stioni subijci[c]*. Quid si homine occiso, gloriosus aliquis inter cõgerrones suos iactauerit se eius criminis autorẽ? Et putauerim nõ sufficere id q̃stiõi, nisi aliæ cõiecturæ accedãt, ut q̄a inimicus eius esset, uel alio-* c l. ad metũ. C. quod metus cau.

alia significatiõe [c] ex animi ꝑpositiõe cuiusq; sola dicere quis posset etiam hũc qui nunquã alienã rẽ inuito domino subtraxerit, qui nunquã alienã matrẽfam. corruperit, si mõ eius mẽtis sit, vt occasione data id cõmissurus sit, tamen oportere hæc eadẽ crimina assupto actu [d] intelligi: & ideo fugitiuum quoq;, & erronẽ, nõ secũdũ propositionẽ solã, sed cũ aliquo actu intelligi constat.

quin ꝑcussor, & reprobæ uitæ. Nã & cõfeßio extra iudiciũ habita, tãti non est, ut ex ea solũ torqueri quis poßit[d]. d l. capite. supra de adul.

c ¶ ALIA *significatione. Quantũ sit respectu Dei, ut Accur. exponit. Quoniã apud Matthæũ scriptũ est*[e]*: Qui uiderit mulierẽ & cõcupiuerit, iam mœchatus est in corde suo. Ego nõ arbitror Ethnici scripta ab Euãg. interpretationem accipere. Satius igitur est, ut de eo loco intelligamus, quẽ κατὰ τὴν προσπάθειαν Hieron. appellat. Grãmatici ab affectu uocant. Cicero in Aratæo carmine,* e 32. q. 5. qui viderit.

Vt quondam Orion manibus uiolasse Dianam.

Id est, uiolare appetisse. *Vergilius,*

Galli per dumos aderant, arcemq; tenebant. *Id est, affectabãt tenere. Qua figura & adulterũ, & furẽ, & aleatorem dicemus, qui horum criminũ affectatores fuerint.*

d ¶ ASSVMPTO *actu, Id est ab actu quẽ facere cœperit, &*

rit, & per eum nõ stetit, quo minus faceret, ut Oldr. *ait.*

M*AGNA negligentia. Negligentia simplex est, quã culpam leuißimã uulgò uocãt. Culpa uero, cum simpliciter in lege ponitur pro ea accipitur, quæ leuis est: id enim inter leuißimã & latam medium est, & hoc nisi subiecta materia repugnet. Idẽ in testibus qui si culpam interuenisse in contractu profiteantur, propter incertitudinẽ non probant* [a], *debuerunt enim declarare expreßius de leuißima, leui, uel lata intelligerent, & hoc Corneo uisum est* [b]. *Magna uero, uel lata culpa, dolus est, intellige præsumptus. Nam uero dolo lata culpa solum proxima est. Appellatur & quandoque in iure hæc culpa latior, ea ratione qua comparatiuum pro positiuo scribimus* [c], *ut apud Vergilium,*

Tristior & lachrymis oculos suffusa nitentes.

Cũ igitur lata culpa dolus sit, cõsequens est, ut quælibet dispositio, qua dolũ malum dũtaxat præstari tradatur, etiã de lata culpa intelligatur [d]. *Quod ego uerũ esse arbitror, præterquã in lege Corn. de Sicarijs* [e]. *Qui enim ex lata culpa eo crimine deliquerit, nõ illius legis pœna, sed leuius punietur. Quo exẽplo responsum est, cũ ex statuto pœna mortis homicidæ, irrogatur* [f], *nisi quis se defendendo occiderit, nihilominus eũ quoq; non contineri, qui lata culpa, nõ autẽ dolo deliquerat, idq; receptißimũ est*

PAVL. LIB. I. MANVALIVM.
LEX CCXXVI.

MAgna negligẽtia culpa est, magna culpa dolus est.

a Alexan. l. si mora. co. 5. fol. ma.
b Corn. cõsi. 108. in. j.
c l. quod nerua. dep.
d l. cõtractus. infra ti. j.
e l. in lege Cor. supra ad le. Cor.
f Cardi. c. lator. de hom.

est. Addunt alij idē esse generaliter ubi agitur de pœna etiam pecuniaria, & lex mentionē expressam doli facit, tunc enim nō sufficere latā culpam[g]*. Quapropter ut iuramentum in litē deferatur aduersus eū qui in culpa lata solum est, obtineri nequit*[h]*. Idem in eo dicendū, qui sententia iudicis infamia notatur*[i]*: hoc enim in solius doli ultionem cōcessum fuit. Sed & qui in lata culpa est, uere malæfidei non est*[k]*, at qui in dolo est, ipse est malæfidei. Quapropter & in integrū restitutio hoc casu nō cōcedi tur*[l]*, quā tamen & maxime negligētes solēt impetrare. Sanè queadmodū in cōtractibus culpa præstanda sit, longa est disputatio, quæ tamē paucis finiri sic potest, ut distinguamus, an utriusq; causa ineātur cōtractus, an dātis tātum, an accipiētis. In priore casu nō solū lata, sed & leuis culpa præstāda est: quod in uēditione, pignore, dote, emphyteosi, locatione, societate dicendū est*[m]*, nisi res locata friabilis sit, & quæ facillime frāgitur*[n]*: tūc enim & leuißima culpa præstabitur. Sed & si quis socium negligentiorē assumpserit, sibi imputet: nō enim quicquā præstabit, dum in suis rebus diligētior nō sit*[o]*. Sequētis speciei cōtractus solū dolū & latam culpā recipiūt*[p]*: quapropter qui depositū accepit, leuis culpæ nō dānabitur, cum enim sua gratia contractus initus nō sit, sed aliena, æquum uisum est, ut solū dolū, seu latā culpā præstaret. Qua ratione si contra naturā cōmodati*[q]*, gratia cōmodāntis solius cōtrahatur, leuis culpa nō oberit. Nō tamē hæc perpetua sunt: Nā in mādato etiam leuis culpa quandoq; præstabitur*[r]*, ut cum res de qua mandatum est mediocrem diligentiam requirit: præstabitur & leuißima, cum*

g l. ij. §. sed & si. supra vi bo. rap.

h l. in actioni. de in li. iur.

i §. suspectus. insti. de sec.

k l. sed & si. §. scire. de peti. hær.

l l. vbi. de edē.

m d. l. contractus.

n l. si merces. §. qui colū-nam. locatis

o §. fi. Instit. pro soc.

p d. l. contractus.

q l. si vt certo. §. interdū. cōmo.

r d. l. contractus.

cum natura negocij exactißimam industriam postulat, ut in procuratore ad lites [f], & Praefecto Liburnicarum, qui enim huiusmodi mandatum suscipit, se actui mãdato idoneũ penitus profiteri uidetur, & ita Alex. respõdit [t]. Negociorũ quoq; gestor, leuis culpae nomine cõuenietur, cum enim se sponte offerat mediocrem diligentiam praestare debet [u]. In tutelae quoq; contractu, quo minoribus magis succursum esset, leuis culpae nomine agi posse placuit, nisi in exactione nominũ cessatũ esset [x], uel in praediorũ emptione captio fuerit, tunc enim solũ lata culpa gestum resarciet [y]. Sed & tutorum haeredes ex lata culpa solũ conuenientur [z]. In ultimo casu receptũ est, etiã leuißimae culpae ratione reddendam, unde & cõmodatarius sic cõdemnabitur: cum enim ob eius gratiã contractus initus sit, debuit diligẽtißimus esse [a], ne beneficiũ cõmodanti damnosum fiat. Quod & in cõtraria actione depositi & mãdati eadẽ ratione receptum est [b]. In precario tamen, solum latae culpae periculũ subeundũ est, sibi enim imputet dominus, qui statim precarium non reuocet [c], si accipientis diligentiam suspectã habeat: nam postquam reuocauerit, si mora facta fuerit, de leuißima quoq; iudicium reddetur [d].

f l. a proc. C. mand.
t Alex. consi. 41. in. 3.
u l. tutori. C. de neg. gest.
x l. ij. C. arbi. tut.
y l. tutor q. §. ij. de ad. tut.
z l. j. C. de haered. tut.
a §. itẽ is. Instit. qui. mo. re.
b l. si seru' §. iustiss. de fur.
c l. quaesitũ. §. illud. de preca.
d d. § ex hoc. & §. serui/tutis.

IDEM LIB. II. MANVAL.

LEX CCXXVII.

Ex illa parte edicti, eũ quem ei haeredem esse oportet, haeredis haeredibus bonorum possessio non defertur. Item in substitutione his verbis, quisquis hae-

Ex ILLA. Verba edicti unde legitimi à pretore uocantur

cantur[a] *sunt, eũ quem ei hæredem esse oportet, si intesta tus mortuus esset, bonorum possessorem faciam. Quibus uerbis is agnatus cui iure ciuili hæreditas delata esset, ad bonorũ possessionem à prætore admittitur. Vnde cũ eius agnati hæres, aut non æque proximo, aut nullo penitus gradu eum qui intestatus mortuus est contingat, meritò à bonorum possessione reijcitur, sicut & ab hæreditate repelleretur.*

res mihi erit, proximus hæres tãtum significatur, imo non tantum proximus hæres, sed etiam scriptus.

Sicq; uerbũ illud hæredis, in edicto prætoris ad proximũ tantũ refertur. In casibus tamen, in quibus ius agnoscẽdæ bonorũ possess. ad hæredẽ transmittitur, uideretur hæredẽ quoq; hæredis cõtineri[b] *: ut cum intra terminũ deliberandi legitimus hæres moritur*[c], *nisi tunc eum hoc edicto non uocari, sed aliarũ cõstitutionũ extensione dixeris, quod magis probo. Alius est etiã casus, quo proximus tãtum hæres intelligitur, in illa uidelicet substitutione. Quisquis mihi hæres erit, Titio filio meo, si pupillus morietur, hæres esto. Cuius rei illa est ratio, quòd substitutionis pupillaris spes ad hæredẽ non transmittitur*[d], *quapropter si iuri accrescendi cõiuncta sit, aliud esset: cũ enim ius accrescendi nõ personã sed rẽ respiciat, hæredi quoq; hæredis portio accrescit*[e]. *Et ideo in proposita substitutionis specie, si pupilli cohæredem adijsse proponatur, deinde pupillũ mortuũ, eius quoq; hæreditas illi necessario accrescet*[f] *: qđ pcedit ẽt si ante pupillũ cohæres iste decesserit. Qui enim ei succedet, pupillo quoq; succedet, ne diuersũ ius inter*

a l.j. vnde leg.
b l. emãcip. C. qui adm.
c l. cum antiquioribus. C. de iu. del.
d l. sed si plu res. de vulg.
e l. si ex pluribus. de suis. & leg.
f l. qui patri. de acq. hær.

itus inter ipsum & eius autorem inducatur: absurdum quippe esset, primum hæredem potuisse cogi, eius uero successorem non posse, & melioris fieri conditionis, idq; in pupilli damnum, cuius interest ex testamento, quod ei fecit pater, adiri hæreditatem[g]*. Vnde cum de fauore eius agatur, hæreditas eadẽ cũ paterna censetur*[h]*, & altera alteri accrescit, tametsi uere duæ hæreditates sint. Quod autem subijcitur, hac substitutione scriptum hæredẽ solum comprehendi, hoc significat, ut nec per filiumfamiliás pater nec p̄ seruũ dominus admittatur, non enim illis affectus fuisse testator uidetur, sed eis solum quos nominatim scripserat, cum domini uel patris spes in huiusmodi acquisitione incerta sit. Quid enim si ante quæsitam hæreditatem filius uel seruus de manu exeat*[i]*? Quid si nullis minis, nullis precibus compelli poßint, ut adeant? Sed de hoc latius supra à nobis tractatum est*[k]*.*

g l. si pupill⁹. de acq. hær.

h l. papi. § sed nec impube ris. de inoff.

i l. cũ propo/ nas. C. d' hę re. inst.

k l. sciendũ. supra eod.

IDEM LIB. SINGV. DE COGNITIO.

LEX CCXXVIII.

MVnicipes intelligendi sunt, & hi qui in eodem municipio nati sunt.

M*VNICIPES. Vrbium quæ Romano Imperio subijciebantur, uaria fuit conditio: ut enim stipendiarias & fœderatas omittamus, earum quæ ius ciuitatis Romanæ habebant, aliæ Coloniæ, aliæ Municipia dicebantur. Coloniæ erant, in quás ciues Romani habitatum deducti erant, agerq; eis aßignatus: solebant autẽ deduci ueterani, & pro diutinorũ laborum mercede, unde senectutẽ tolerarẽt, iugera bina accipiebant. Causa deductionis erat,*

nis erat, uel infrequẽtia urbiũ, uel pœna, qua ueteres Coloni male de Republica meriti, multabãtur. Hæ Coloniæ *tanquã quædam urbis Romanæ effigies, paruaq́; simulacra erant, Metropolis enim suæ legibus neceßitatibusq́; adstringebãtur, & ideo magis obnoxiæ quã Municipia, licet propter autoritatẽ amplitudineq́; Po.Ro. maiore in honore essent, unde & in præmiũ ius Colonicũ quibusdã pŭincialib⁹ quãdoq; tributũ fuit, ut Berytẽsibus et Aeliopolitanis*[a]. *Municipes igitur aliquãto melioris erãt cõditionis quòd uidelicet suis legibus, suisq́; moribus uiuerẽt, & nihilominus ciues Rom. essent, honoresq́; in urbe Romana capesserẽt, & sicut cæteri suffragiorum ius haberẽt, unde & nomen sumpserũt: ab eo uidelicet, quòd honorarij muneris capaces essent, licet onerũ neceßitatibus nõ adstringerẽtur, ut lib.* XVI. *A.Gel. diffusius explicat: atq; ita intelligẽda sunt* Vlpiani *uerba, dũ propriè Municipes appellari tradit*[b]. *Qui in ciuitatẽ Romanã adsciti sunt, ut munera nobiscũ faciãt. Sed nunc abusiue municipes dicũtur suæ cuiusq; ciuitatis ciues. Vnde Puteoli, & Capua, licet Coloniæ Romanorũ essent, tamẽ* καταχρηστικῶς *municipia nuncupabãtur, & earũ urbiũ ciues se uicißim cõmunicipes appellãt: Conciuẽ enim Latinã uocem non esse pleriq; arbitrantur, exemplo Græci sermonis* συμπολίτης. *Fiunt autẽ Municipes aut natiuitate, siue origine, ut quia ab eo municipio aliquis originem ducit: idẽq; si pater eius, paternã enim patriã sequi filios legitimos receptum est*[c]. *Aut manumißione, quoniã liberti patroni sui patriam acquirunt*[d], *unde manumißi hodie ciues Rom. fiũt. Aut adoptione, ut quia alienigena à patre*

a l.j. de cẽsib.

b l.j. ad mun.

c l. assumptio. ad muni.

d d.l.C. de la. lib. tol.

Florentino adoptatus sit, fiet enim municeps Florẽtinus. Quo exemplo receptũ est, ut Monachus, uel Canonicus, uel Rector eius urbis municeps censeatur, in qua iure sacerdotij necessario residet. Quod & de milite fatendum est[c]*. Illud non prætereundum, P. Mario, L. Asinio consulibus factum fuisse Senatusconsultum, ne simulata adoptio in ulla parte publici muneris iuuaret: censeriq; simulatum, cum beneficia sortiti, statim emittunt manu quos adoptauere, ut Corn. Tacitus lib. xv. scribit. Allectione quoque creantur municipes, cũ Respublica aliquem eligit*[f] *& in ciuem assumit. Quod si actum sit, ut qui allectus est ab omnibus sit muneribus immunis, non ideo tamen minus municeps est, nisi etiam ab honoribus excludatur, tunc enim abusiue municeps dicetur.*

c l. municeps. § fi. eo. tit.

f l. ciues. C. de incol.

IDEM LIB. SING. DE TACIT. FIDEIC.

LEX CCXXIX.

TRansacta, finitáue intelligere debemus, nõ solum de quibus cõtrouersia fuerit, sed etiam quæ sine controuersia sunt possessa.

T*ransacta. Agit qui in iudicio prosequitur id quod sibi debetur. Ab hoc uerbo deducuntur exigere, peragere, transigere. Exigit, qui quod iudicio prosequutus est recipit. Peragit qui obtinet: unde peregisse reum dicitur, qui damnauit. Transigit, qui actionem sibi competentem*[a]*, siue instituta siue instituenda sit, aliquo accepto, causa concordiæ omittit. Hæcq; transactionis uera & stricta est significatio: generaliter tamen etiã accipitur pro quocunq; actu quo concordia inducatur, uel ab obli*

a l. j. de transf.

ab obligatione recedatur[b], uel ad finem aliquid ducatur. Vnde transigere æstatem Plinius dixit, sic & transigere æuum, transigere diem dicimus. Igitur in Senatusconsulto, quo transacta finita'ue rata maneant[c], cautum est: transacta generaliter accipiemus, etiam quæ sine cõtrouersia finita sunt. Cur autem specialiter potius uox hæc accipiatur, dubitari potest: an quòd particula, ue, subdisiunctiuæ uim habet, & eodem sensu intelligendã ostẽdit, quo & finita intelligitur? an quòd nulla est ratio cur magis in specie accipiatur? Nec enim solum rata esse debent, quæ iusta transactione sopita sunt, sed & quæcunque alio modo finem habuerunt. Quapropter uulgò dicimus[d], litis finitæ exceptionem, si ne ulterius procedatur opposita fuerit, contestationem impedire. Sunt autẽ huiusmodi exceptiones non hæ tantum, quæ hic enumeratæ sunt, rei uidelicet iudicatæ, uel transactæ, uel usucaptæ, sed etiam multæ aliæ: unde generaliter proditũ est, quamcunque exceptionem peremptoriam, qua euidenter & incontinenti constare poßit, non potuisse reum in ius uocari, litis contestationem impedire[e]: ueluti, quoties constat actionem nullam actori competere, ut quia lex dicat, eius rei nomine actio nulla petitio'ue sit[f]. Idem si agentis nihil intersit, uel in criminalibus accusationibus ex exceptione obiecta factũ impunibile reddatur[g], idq; protinus appareat. Nam recepti iuris est, nullã exceptionem, etiam rei iudicatæ, cõtestationem & causæ statum impedire, nisi statim probari poßit, idq; se facturũ reus recipiat. Quæ enim altiorem indagationem requirunt, post iudicium acceptum reseruantur[h].

b l.j. de pact.

c l.j. in fin. ad Tertul.

d c. i. de lit. cõtest. in 6.

e Bar. l. elegãter §. si quis post. de condi. inde.

f l. mater. de inoffi. test.

g l. si seru. C. de his qui ad eccl.

h Bar. l. nã & postea. de iusiur.

VT SVNT. Enumerãtur hic tres exceptiones quæ litis cõtestationẽ impediunt, si à reo sint opposita, quia litigare se uelle neget, tanquã res minime dubia sit, quã finitam esse iam constet. Quòd si simpliciter se non debere asserat, litemq; contestetur, tũc in uim peremptoriarum obijcientur, cognoscetq; iudex, & diffinitiue pronunciabit: Sanè annotandus est loquendi modus, dum Iurisconsultus finita intelligit quæ longioris temporis silẽtio finita sunt:

IDEM. LIB. SINGVL. S. C. ORPHITIANI.

LEX CCXXX.

VT sunt iudicio terminata, trãsactiõe cõpo-

quibus uerbis per usucapionem negocium finiri ait, non autem dominium acquiri. In quo articulo à nostratibus doctoribus diu disputatum fuit [a], *in hocq; tandem deuentum, ut usucapione directum dominiũ, præscriptione utile solum acquiratur. Esse autem usucapionem in rebus mobilibus, præscriptionem in immobilibus. Quæ sententia omnino mihi non placet: Paßim enim ueteres usucapionem appellant, etiam immobilium rerum* [b] *idq; & Iurisconsultorum uerbis, & ex* XII. *tabularum lege, cæterisq; autoribus, &* M. Cicerone *præsertim in* Topicis, *probari potest.* Præ*scriptionem uero assumere proprie uidentur pro exceptione ipsa, quæ ex usucapione descendit: & ideo recte iudicio meo definiuerunt ueteres, Præscriptionem esse exceptionẽ, quæ ex temporis lapsu substantiam capit, & actioni obijcitur* [c]. *Licet* Neoterici *subtilibus*

a in rub. de præscript. extra.

b l. iij. l. si fur. in fin. l. eum qui. de vsucap.

c 16. q. iij. in summa.

tilibus quibusdam argumentis dissentiant. Igitur per usucapionem acquiri uerum & directũ dominium, siue mobiles sint res, siue immobiles ego arbitror: Et cum dominium sit iuris, non est dubium, posse autoritate legis proprie & uere transferri. Nititurq; *ea ratione lex, quod qui usucapi rem suam*

sita, longioris temporis silẽtio finita.

permittit, præstare consensum translationi uidetur[d] *alioqui nec mobilium rerum usucapio unquam procederet, cum inuito domino contrectatæ res, uitio reali, id est furti afficerentur. Quo casu lex Attinia usucapionem inhibet. Cum ergo in huiusmodi rerum usucapione cessante odio furis interpretetur lex accessisse consensum, meritò dubitandum non est, directum dominium acquiri: in rebus autem immobilibus, cum aduersus scientem & negligẽtem usu quis acquirit, eadem ratio suadet, ut idem credamus. In ignorante magis dubitari posset. Sed tamen tum quoque propter autoritatem legis uerius est, directum transferri: licet ratione naturali perspecta, quandoque dicatur utiliter aduersus eum præscribi*[e], *idq; eius effectus est, quòd re huiusmodi ad extranei manus delata, posset naturalis dominus uendicatione uti, nec admitteretur possessor qui ab alio usucaptum esse affirmaret: quid enim ad eum pertineret, de iure alterius disceptare? Illud uulgò cognitum, qui cum mala fide usuceperit, nullum dominij ius acquisiuisse*[f], *sed sola exceptione defendi. Cæterũ iure Pontificio nec usucepisse intelligitur*[g].

d l. alienationis. supra, eo

e l. j. in fin. de aqua plu. ar.

f l. si qs empt. §. j. de præscrip. xxx.

g c. fi. de præscrip.

n utero existit a qui habet p nato

Quod dicimus. Superius traditũ fuit, eũ qui in utero est, haberi pro nato. Quæ regula hic declaratur, ut uera sit, quoties de eius utilitate quæritur, alijs enim nõ prodest nisi natus sit. Quapropter in illa cõditione fideicõmißi, si rex Parthorũ sine liberis ex se legitime natis decesserit, talis Respublica sit hæres. Respondit Baldus[a]*, qui in utero tempore mortis fuerit non esse impedimento, quo minus euenisse conditio uideatur: hic enim non de uentris, sed de hæredis commodo agitur. Quod si is hæres qui grauatus est ipse posthumi pater sit, aliud mihi uideretur: interest enim haud dubie eius qui in utero est, ut pro nato habeatur, sicq; paternã hæreditatẽ locupletiorẽ habeat. Quod & Aretinus*[b]*, licet alia ratione motus, probat. Cæterum ex hoc responso tradũt plerią;, si ei qui Lupum ceperit aliquod præmiũ cõstitutum sit, uenatorẽ à quo Lupa prægnãs capta fuerit, nõ ultra unicũ præmiũ consequi posse, etiã si deinde enixa plures Lupulos ediderit: hoc enim casu, nõ de Lupulorũ, sed de uenatoris utilitate agi. Quod ut uerũ arbitror, ita cõstanter negauerim, fictionẽ hãc in Brutorũ partu locũ habere, solius enim hominis causa introducta est, nec æquitas ulla subest, ut in belluis eadem fingamus*

a Bal. l. qui in utero. de statu ho.

b Are. l. qui filiabus. de lega. j.

IDEM LIB. SINGVL. AD S. C. TERTVL.

LEX CCXXXI.

Vod dicimus, eũ qui nasci speratur, pro superstite esse, tũc verum est, cum de ipsius iure quæritur: alijs autem nõ prodest, nisi natus sit.

gamus. Et quod diximus in aliorũ cõmodum nõ fingi, intelligendũ est, ut nec patri quidẽ prosit: nã ut ius trium liberorũ interim habeat, haudquaquã satis est duobus natis, aliũ in utero adhuc esse, idq; diuus Seuerus cõstituit[c]. Quocirca nec matri quidem proderit, quæ licet prægnãs puniri summo supplicio nequeat[d], & uentris nomine in possesionẽ mittatur[e], non tamen hoc ideo est, quia iam peperisse fingatur, sed quia qualiscũq; futura est spes in lucẽ prodituri hominis, extinguenda non fuit. Subest autem spes illa à cõceptionis die, usq; ad decimum mensem. Diciturq; cõceptus infans, post infusum semẽ, ab eo enim tempore post decẽ dies dolores capitis, uertiginesq; oculorum mulieri oriũtur, indiciũ scilicet, ut Plinius inquit, inchoati hominis: motus uero in utero quadragesim o fit die, sicq; & omnibus antiquis, & etiã Iurisconsultis cõceptum accipi dubium nõ est: licet recentiores aliqui, solum quadragesimo die conceptum infantem dici opinentur[f] tunc enim infundi illi animam. Sed physicorum celeberrimi quadragesimoquinto in maribus id fieri prodiderũt, longiore in fœminis termino. Empedocles, Diogenes, Herophilus dum in utero sit, propriam animam non habere ullam existimauerunt, sed matris uirtute agitari. Orthodoxi autores animam formato iam in humanam effigiem semine à Deo creari, infundiq; receperunt: quo autem tempore corpus ipsum formetur, in medium reliquerunt. Quod & nos facturi sumus, cum id ad Iurisconsultos minime pertineat, qui, ut diximus, conceptionem ab infuso semine appellant, nõ à cõformatione quæ in utero fiat, quãdoquidẽ et inter ipsos Philosophos

c l.ij. de exc. tut.
d l. prægnãtis. supra de pœnis.
e l.j. supra. si mul. uen. nom.
f in anthẽ. de resti. & ea. §. vnum.

hac de re minime cõuenit, uarijs Empedoclis Asclepiadæq; sententijs, quarum libro de placitis Philosophorum quinto Plutarchus meminit.

CAIVS LIBRO I. DE VERBO. OBLIGA. LEX CCXXXII.

HAec enuntiatio, quæ fuit pluris aureorum xxx. simul & quãtitatis, & æstimatiõis significatiua est.

HAEC ENVNTIATIO. Quoties ita loquimur quod in censum detulit Titius, pluris est aureorũ xxx. id significare potest, non solum quantitatem triginta aureorũ in censum relatam, sed etiam tãtum rerum seu corporũ detulisse, quãtum æstimatio triginta aureorum efficere põt. Superius autem admonui in Cæsarum constitutionibus ita taxari aureũ[a], ut septuaginta duo aurei libram conficiant, licet aureus qui hodie in usu est, minoris sit æstimationis, cum nonaginta sex ex eis libra contineat. Vnde aliqui censuerunt, tametsi constitutum sit, donationem ultra quingentos, nisi insinuata sit[b], non ualere, eam tamen in qua DCLXVI. nostrates aurei erogati sint, ualere. Et ita Angel. & Iasoni uisum est[c]. Nobis uidetur, aureum quo hodie utimur, ex generali omnium populorum consuetudine esse, ueteri illi subrogatum, & ideo quæ de solido in iure ciuili cauta sunt, ad nostrum hunc, quamuis leuioris sit ponderis, referenda. Nam & in præsentia propter temporum qualitates pauperiores sunt ciues quàm olim essent[d], & ante eas constitutiones, cũ Romanum floreret Imperiũ, constat grauioris

a l. quoties. C. de suscept. lib. x.

b l. sancimus. C. de don.

c las. l. ij. §. ex his. in fi. de verb. obl.

d §. j. Insti. de suc. lib.

uioris ponderis aureos nummos signari solitos. Sunt & qui denarios aureos uariæ æstimationis quoq; signatos fuisse crediderint, iidemq; arbitrantur denarium & nummum esse[c], uulgarisq; sermonis argumento utuntur: qua in re uulgarem ipsi doctrinam planè ostendunt. Denarius enim argenteus solum erat, ponderis drachmæ, quatuorq; sestertijs nummis cēsebatur, hoc est æris aßibus decem, unde & nomen sumpsit. Tritiora sunt hæc apud rei Latinæ peritos, quàm ut autorum tibicinibus sit opus: apud Græcos tamen dubium nō est aureā quoque drachmā signari solitam, quam à similitudine ponderis Plinius quandoq; καταχρυσικῶς denariū appellat.

c Docto. in l. quæ extrin. secus. de verbo. obli.

IDEM LIBRO II. AD LEG. XII. TABVL.

LEX CCXXXIII.

SI calūnietur, et moretur & frustretur: inde & calumniatores appellati sunt, qui per fraudem & frustrationē alios vexarent litibus: & inde cauillatio dicta est.

SI CALVMNIETVR. Arbitror enunciatiue uerba hæc posita esse, & ut recentiores dialectici dicunt, materialiter. Interpretatur autem ea Iurisconsultus, ut calumniari idem sit, quod per moras & frustrationes negocium differre, uel per fraudem alios litibus uexare: idemq; & cauillari dicitur, utrunq; enim uerbū ab antiquo uerbo Caluire deducitur, quod decipere significat, & frustrari: tracta à caluis metaphora, qui eos frustrantur à quibus per capillos prendendi uidentur. Quæ autem mora calumniæ præsumptionem inducat, sic definiri

niri potest, ut qui in termino accusationi prosequendæ, arbitratu iudicis constituto, non adest, cauillari uideatur[a]*: non debet autem is terminus esse longior, quàm ut intra biennium causa expediri posit: is enim est instantiæ criminalium finis, sicut triennium in ciuilibus*[b]*. Et ideo bis errant uulgares latrũculatores, qui si reum conuincere nequeant, cum rebus sic stantibus absoluunt, ut quandocunque uel minima coniectura ducti, rursus in carcerem trudant. Nam elapso biennio inquietari amplius non potest, & cũ accusatori statutus est terminus probationum recipiendarum causa*[c]*, si probatum non sit, definitiue reus est absoluendus, non autem ea forma, quam concussores, & δημοβόροι iudices repererũt*[d]*. Sanè & qui de re minima litem criminalem orditur, uidetur non absurde calumniator posse appellari*[e]*: exemplo Atheniensium, qui huiusmodi homines Sycophantas uocabant, quòd propter subreptos ficus, minimaq; huiusmodi detrimenta, capitalem quæstionem excitarent. Quapropter si qui collitigant de re minima, & uicißim longas ambages tricasq; accumulant, non de utilitate soliciti, sed ut aduersario noceant, putauerim partes religiosi iudicis fore ut ceu cauillatores eos reijciat, actio nemq; deneget.*

¶ Post Calendas Ianuarias die tertio pro salute principis uota suscipiuntur.

a l. qui crimẽ. C. de accus.
b l. j. C. ut int. cer. temp.
c l. properandum. § & si quidẽ. C. de iudi.
d Imol. c. j. de off. ord.
e l. fustibus. C. de inf.

¶ POST Calendas. *Votum est alicuius faciẽdi, uel nõ faciendi, uersus Deũ deliberata & iusta promißio. Solebãt autẽ ueteres quãplurima uota pro principe nuncupare.* Con

re. Concipiebantur uota anniuersaria ob diem Imperij, cum uidelicet ad Imperium princeps assumptus esset, quorum & in iure mentio habetur [f]. Imperatori Vespasiano diem Imperij fuisse Calendis Iulijs, eumq; in posterum celebratum, apud autores traditum extat. Concipiebantur ob salutem principis à Sacerdotibus & Consulibus, idq; post tertium diem Calendarum Ianuariarum, ut hic dicitur: pertinebatq; in prouincijs hæc cura ad præsides, qui commilitonibus & Prouincialibus præibant, ut Cæcilius Plin. lib. x. Epistolarum est autor. Calēdis ipsis non autem post tertium diem hæc uota suscipi Corn. Tacitus lib. IIII. sentire uidetur. Idem Tiberium ægre tulisse tradit, quòd Pontifices cum pro eius incolumitate uota susciperent, ijsdem Dijs filios quoq; Germanici cōmendassent. Sed & lib. XVI. Thraseæ ab accusatore obiectum scribit, quòd principio anni solenne iusiurandum uitaret, nuncupationibusq; uotorum non adesset, quāuis Quindecimuirali Sacerdotio præditus. Addit Septimius in Apologetico, Tum solitos ciues focos & choros in publicum educere, uicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu obolefacere, uino lutum cogere, cateruatim cursitare. Concipiebantur & pro salute principis uota à priuatis, aliquid uouentibus, si principem superstitem reliquissent, ut in Augusto Tranquillus ostēdit. Idem autor est C. Cæsarem Caligulā plerosq; huiusmodi cōualescentes, tanquā impostores per ora hominū traductos, infulatosq; pessime multasse, quosdam etiā ad necem usq; cōpulisse. Erant & alia uota quæ in quinquennium publicæ nuncupabantur, habebāturq; tum ludi pulcherrimi, &

f l. omnes. C. de ferijs.

Quin

Quinquennalia appellantur. Eorum origo uidetur ex libris Sibyllinis emanasse, quibus tradebatur, ut in difficilimis Reip. *temporibus uer sacrũ uouerẽt, si ad quinquẽnium proximum res ita saluæ, uti tunc erant, forent, cuius rei lib.* XXXII. T. *Liuius meminit. Horum uotorum* Ludorumq́; *Quinquennaliũ & Nazarius & Mamertinus in Panegyricis mentionem fecerunt. Sunt & decẽnalia uota, quorum rationem Dion in Augusti uita sic exequitur: cũ Augustus* Rempu. *restituere uellet, reclamãtibus cũctis, non ultra decenniũ se imperaturum promisisse, quo tẽpore elapso, precibus adactum, in sequens decennium distulisse, atque item in aliud. Quamobrem eius successores, licet perpetuã admi nistrationem accipiant, singulis tamen decẽ annis ludos uouent, quos celeberrimos faciunt, tanquam principatũ tunc renouare incipiant.* Hinc *&* Vicennalia *&* Tricen*nalia dicta sunt.* Notãtur *autem in ueteribus numismatis hoc modo* VOT. X. VOT. XX. VOT. XXX. *Horum meminit* Trebellius *in uita Galieni, & Amianus* Marcelli*nus, qui* Constantium Imperatorem *scribit* Arelate Tri*cennalia celebrasse,* Theatralesq́; *&* Circenses *ludos ambitioso apparatu.*

Telum vulgo quidẽ id appellatur, qđ ab arcu mittitur, sed nũc oẽ significatur, qđ manu mittitur: itaq; seq tur, vt & lapis & lignum, & ferrũ hoc noie cõtineatur, dictũ ab eo quod in longinquũ mittitur, ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, Græca voce figuratũ: nã &

¶ §. TELVM. *Plectit lex Corneli[a] eum, qui cum telo,*

causa

causa hominis occidendi fuerit: dubitatum est quemadmodum telum accipiendũ sit, & nõ solum quod ab arcu mittitur significari, sed omne quod manu mitti potest Iurisconsultus ait: idq; argumento ab Etymologia sumpto: siquidem telum dicitur ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, quod longe significat. Probatur idẽ & Græci sermonis similitudine: qđ enim nos telũ dicimus, illi βέλος dicunt: deduciturq; ea uox ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι, id est à iaciendo. Quãuis quod arcu mittitur, proprie ab eis τὸ ξευμα dicatur, τόξος enim arcũ significat: unde & toxicũ: quoniam eo sagittæ ĩtingebãtur, ut Plinius ait. Quòd autem ita sit in sermone Græco, probat Iurisconsultus autoritate Xenophontis, qui ita scribit: τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λογχαὶ τοξεύματα σφενδόναι πλεῖσοις δὲ καὶ οἰσοί. Huiusmodi, inquit, tela simul ab eis habebãtur, lãceæ, spicula, fundæ, plurimis autẽ & sagittæ. Sic autem emẽdandus hic est locus, ex antiquorũ codicum lectione, suspicorq; eodem modo scriptum fuisse à Tribuniano in Institutionibus sub rubrica de publi-

hãc significationẽ inuenire possumus & in Græco noĩe: nã qđ nos telũ appellamus, illi βέλος appellãt: eoq; nomine vulgo quidẽ id significatur, quod ab arcu mittitur. Sed nõ minus oẽ significatur, quod mittitur manu, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι, & id qđ ab arcu mittitur, apud Græcos quidẽ ꝓprio nomine τὸ ξευμα vocatur, apud nos aũt cõi nomine telũ appellatur: sic & Xenoph. τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λογχαὶ τοξεύματα σφενδόναι πλείσοις δὲ καὶ οἰσοί.

cis iudicijs, ubi Epigramma *in* Xerolopho *ſcriptum allegatur.* Q*uamuis enim me non lateat, in* Xerolopho *tripodes fuiſſe, in quibus epigrammata ſcribi ſolerent, ut etiam* Priſcianus *Grammaticus libro primo ſcribit:* Xerolophiq; *mentio pro tumulo ex congeſtis lapidibus facto ſit etiam* Suidæ: *tamen conuenire magis ui detur, ut* Xenophontis *facta ſit mentio, accepe ritq;* Tribunianus *cum locũ à* Iuriſcõſulti *hoc reſponſo.*

IDEM LIB. II. AD LEG. XII. TAB. LEX CCXXXIIII.

QVos nos hoſtes appellamus, eos veteres Perduelles appellabant, per eandem adiectionem indicantes cum quibus bellum eſſet.

QVOS NOS HOSTES. *Hoſtis apud antiquos pro peregrino accipiebatur, quòd ſuis legibus ita uiueret, ſicut nos noſtris, & ideo par nobis uideretur.* Hoſtire *enim æquare ſignificat, unde* Hoſtimẽtum *æquamentũ eſt.* Sic Plautus *in* Aſinaria: Par pari hoſtimentũ datũ eſt, opera pro pecunia. *Deinde cœpta eſt hæc uox in aliũ ſenſum accipi, ut uidelicet perduellem ſignificaret: nam & illi iure gentiũ æquali cauſa ad bellũ procedere exiſtimabãtur: unde quos eo bello capiebãt, ſeruos ſibi efficiebãt, dominiumq; eo iure acquirebãt: & licet ex ſua malicia lucrari nemo debeat, captiuos tamen ſibi acquirebant: quoniã non per maliciam aut fraudẽ agere, ſed æqua cũ* Romanis *cauſa rẽ gerere exiſtimabantur. Licet enim iure ciuili* Romani *præcellant, iure tamen gentiũ æquales cæteris cenſentur.*

Meri

Meritò igitur hostes, publicos inimicos significant: quos ueteres quia cum illis duellum, id est bellum esset, Perduelliones appellabant: ea enim dictione hi solum indicantur aduersus quos ius belli est. Quapropter priuatus inimicus, noster perduellio non est, latrones quoque perduelliones non sunt. Vnde & Cicero libro II. Officiorum: Pirata, inquit, non est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum ergo hanc uocem perduellionis adijcimus, de his indicamus, quibus cum sit bellum. Et ita ego interpretor, licet aliter Accursius intelligat. Hincq; apparet, quod sit perduellionis crimen [a]: nimirum cum quis hostili animo aduersus Rempublicā uel principem animatus fuit. Quapropter non omne læsæ maiestatis crimen, idem & perduellionis est, sed alterum altero generalius est. Sed quid si legatus Cæsaris mihi mandet, ut principi aureos centū mutuem sub pœna perduellionis, an nisi id faciā, ceu hostis plecti potero? Et puto nō posse legatū statuere id perduellionis crimen esse [b], quod non sit: sicut nec in huiusmodi iußionis exequutionem contumacium bona publicare poterit [c]: qđ principi, hisq; qui in summa administratione sunt, tantū conceditur. Nec ideo quòd extra ordinē id munus aliquibus demandatum sit, uidētur in summa administratione esse: imò hac in re concussoris potius munere fungūtur, tyrannicæ auaritiæ satellites, publici fures, & quòd dicitur, splen patriæ. Sed quid si ipse princeps aliquem nouarum rerum suspectum, urbe abscedere iubeat, certaq; illi confinia constituat, unde citra suum iussum nō abscedat, isq; nō paruerit, an læsæ maiestatis reus erit?

[a] l. fi. ad. l. Iul. maiest.

[b] l. famosi. versi. hoc tamē. eo. tit.

[c] l. j. C. ne sine iuss.

erit? Et Bald.[d] negauit: sed tantummodo arbitratu principis extra ordinem ceu sacrilegum plectendum[e].

d Bald. consi. 271. in 2.

e l. sacrilegii. C. de diuer. rescrip.

f l. ij. supra q satisd.

¶ §. LOCVPLES. Locupletes antiqui locorum, id est agrorum plenos appellabat: unde qui ex prædioru possessionibus diues est, is proprie est locuples[f]. Cu ergo in edicto Pretoris qui in ius uocati sunt, fideiussorem locupletem iudicio sisti dare debeant, eum intelligemus, qui satis & idonee habet: in rebus tamē immobilibus pro magnitudine rei quæ petitur. Et inde consequens est, ut qui pro qualitate rei, de qua agitur, satis non habet, dicatur pauper. Et ideo facto legato pro pauperibus puellis marito tradēdis, poterit hæres etiam nobilis uiri filiam eligere, qui licet habeat unde uiuat, nō tamen salua dignitate sua, si quicquam dotis nomine alienaret, uiuere posset[g]. Scribit Corn. Tacitus Valerio Messalæ consuli, qui oratoris Coruini pronepos fuit, obtulisse Neronē in singulos annos quingēta sextertia, quibus paupertatem innoxiam sustentaret. Quæ summa nostræ pecuniæ est, duodecim milium & quingentorum aureorum. Eam si qui hodie habent, omnium ditissimi existimantur, & tamen tunc Messala paupertate laborare credebatur. In arbitrio itaq; ius dicentis erit, ut ex personarū & rerū qualitate dijudicet, quem locupletem, quemq; pauperē ducat: ut quis uero ab accusatione propter paupertatē reijciatur, sufficiet si minus quàm quinquaginta aureos in bonis habeat[h]. Absurdū fortè uisum est, illū

¶ Locuples est, qui satis & idonee habet, pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit.

g Bald. l. si qs. ad decli. C. de epi. & cl.

h l. nonnulli. de accus.

illum ad criminis executionem admittere, qui si aduersus edictum eum cui uenia debetur in ius uocaret, non haberet unde pœnam solueret[i].

i L.si.de in ius voc.

¶ §. VERBVM *uiuere. Superius à nobis tractatum fuit, quemadmodum appellatione uictus, etiam uestimenta continentur: additur hic etiam stramenta contineri: quo nomine, significatur omne quod solo causa quiescendi insternitur ut storeæ, phormiones, paleæ & mattæ: unde & uulgò mattaracia uocamus. Sed quod de uerbo uiuere hic dicitur num & in uerbo nutrire eandem interpretationem accipiemus*[k] *? & apud Corneum responsum extat, idē esse.*

Verbum viuere, quidam putabant ad cibum pertinere: sed Offilius ad Atticum ait, his verbis & vestimenta & stramenta contineri: sine his enim viuere neminem posse.

IDEM LIB. III. LEX CCXXXV.

Ferri proprie dicimus, quæ quis suo corpore baiulat: portari ea, quæ qs iumento secum ducit: agi ea, quæ animantia sunt.

k Corn. cōs. 45. in. 4.

Quid si cibare dictum sit? & aliud esse arbitror, cum constet cibum cibariaq; ad esculenta solum referri. Cibi uero appellatione potum quoque contineri[l], *dubium nō est: at Cibarium panem antiqui intellexerunt nigriorem, à quo furfur excretum non esset, sicut similagineū albicantißimum qui ex solo flore constat.*

l Archid. c. in qbus, de cōsec. dist. ij.

FERRI. *Enarrat Iurisconsultus differentiam inter hæc uerba ferri, portari, agi: ut Ferri sit proprio cor*

pore baiulare, Portari secum cum iumento ducere. Quapropter aliqui prodiderũt, cũ lege municipali caueretur ne quis triticũ extra territoriũ portaret, solũ de eo actũ uideri, qui cum iumento duceret: quibus tamen ipse minime assentior, cũ enim hoc constituatur, ut uilior sit annona ciuibus, siue iumento, siue per baiulos, siue quoquo alio modo, quis deferat, par est ratio: nimis enim propria et subtilis est hæc Iurisconsulti nostri interpretatio. Quandoquidem & portari dicitur, quod quis suis humeris fert, ut recte Valla annotauit ex Terẽtij Horatijq; carminibus, quorũ alter, Mi, inquit, homo quid isthuc obsecro? quo puerum portas? Alter uero, Ne fortè sub ala, Fasciculum portes librorum, ut rusticus agnum. Illud non diffiteor, qui gustus causa annonam absportarit, non uideri aduersus eam legem fecisse, quod à nobis Dispuncti. lib. quarto annotatum est.

¶ Fabros tignarios dicimus nõ eos duntaxat, qui tigna dolarẽt, sed omnes qui ædificarent.

¶ §. FABROS. Fabri dicuntur manu artificium aliquod facientes, estq; generale nomen: unde ex adiectione solet distingui, ut cum dicimus, faber lignarius faber murarius, faber aurarius, et similia. Cæterũ quia in lege XII. tabul.[a] tigni appellatione omnis materia, unde domus cõfici potest, continetur, ideo in ea faber tignarius intelligitur, omnis qui ædificat. Videtur tamen in specie fabrum accipi pro lignario, seu materiario tantum, qualem Græci τέκτονας uocant: cuius uocis meminit Papinianus[b], dũ licitum esse tectoni tradit, trochos, id est rotas, extra ergasteriũ

a l. tigni. supra eo.

b l. pen. de via pub.

gasterium proponere. A fabro deducitur uerbum Fabrico, unde & Fabrica, quæ quidem & ipsa generalis dictio est [c]: sed in cõstitutionibus specialiter accipitur pro armorum factione: unde & fabricenses dicti, in quẽ sensum & Fabricæ Cremonẽsis meminit Amminanus Marcel. lib. xv. [d] Erant & collegia fabrũm ea de causa instituta, ut quoties in urbe aliquod incẽdium excitaretur, ad illud cõpescendum accurrerẽt, eorum instrumenta hæc cõnumerat Vlpianus [e], licet corrupta sint exẽplaria. Centones, funes, perticæ, scalæ, phormiones, spongiæ, hamæ, syphones, & acetum: hæc enim incẽdij extinguendi causa parantur. Syphonis in hunc usum & Hamæ, C. Plinius quadam ad Traianum epistola meminit, lib. x. Itemq; Iuuenalis Satyra xiiii. Dispositis prædiues hamis: & subdit, Dolia nudi non ardent Cynici. Vt appareat de instrumento quod ignium causa habetur loqui, licet interpretes hoc non perceperint. Est autem Hama falcis uel sarculi species: & ita solet Græcis accipi, sed his in locis aliter uidetur dicendum, nã & eo nomine uasculum ferreum significatur Hesychio: est & fabrile instrumentum, quòd ab igne πυράμην quoq; uocant, Suidæ.

c in authẽ. de armis i prin.

d l. pen. §. pe. de iure im.

e l. quæsitũ. de fund. inst.

IDEM LIB. III. AD LEG. XII. TAB.

LEX CCXXXVI.

QVi venenũ dicit, adijcere debet, vtrũ bonũ esset, an malum: nam & medicamẽta venena sunt, quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum eius

QVI VENENVM. Venenorum quæ solum

nocumento esse possunt [a], prohibitum est commercium, unde de eis nec societas, nec emptio contrahi potest: atqui lex Cornelia etiam pigmentarios punit [b], qui temere huiusmodi uendiderint, qualia sunt Cicuta, Salamãdra, Aconitum, Pityocampæ, Buprestis, Mandragora, Cãtharides: quorũ uenenorũ remedia diffuse attingit Dioscorides libro sexto. Igitur quoniam in malis uenenis hæc iure constituta sunt cũ quis ueneni mentionem facit explicare debet, an de istis intelligat, uox enim hæc media est, & in bonam quoq; partem accipi potest: nam & medicamenta uenena dici possunt, quòd eo nomine omne contineatur, quod naturam eius, cui adhibitum est, mutet. Vnde Vergil.

a l. quod sæpe. §. j. de contrah. emp.

b l. iij. de sica.

naturam, cui adhibitum esset, mutat: cum id quod nos venenũ appellamus, Græci φάρμακον dicũt, apud illos quoq;, tã medicamenta, quã quæ nocent hoc nomine cõtinẽtur: vnde adiectiõe alterius nominis distinctio fit. Admõet & nos sũmus apud eos poëtarũ Home, sic dicẽs: φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα πολλὰ δὲ λυγρά.

Ille malum uirus serpentibus addidit atris.

Vt ostẽderet, esse quoq; aliquod uirus, quod malũ nõ sit. Idem & Græci fecerunt, qui φάρμακον, id est uenenum, adiectione qualitatis distinguunt, ut Homerus in Odysseæ quarto:

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα πολλὰ δὲ λυγρά

Mixta uenena quidem bona sunt, sunt plurima amara.

Et alibi, φάρμακον ἀνδροφόνον dixit. Sic & Hieronymus

mus in Rufinũ, φάρμακον θανάσιμον, id est letale. Et his exemplis satis constat, eum qui uenenũ se dedisse alicui fateatur, nõ tamen tanquam ueneficum puniri posse, cum de medicamento salubri intelligi poßit. Quod in nõ dißimili casu Alexander quoq; respondit [c]*. Nam & Vergilius: Nec assyrio, inquit, fucatur lana ueneno, quũ de purpureæ cõchæ spuma intelligeret. Quæ omni nocumento caret. Hodie tamen uulgaris consuetudo admisit, ut quoties ueneni mentionem facimus, de malo intelligamus: quæ uero bona sunt simpliciter medicamenta appellamus. Quare in hominis illiterati sermone, forẽsibusq; hisce scribliginibus, non putarem hanc Iurisconsulti differentiam obseruandam.* c consil. 115. in iij.

¶ Glandis appellatione omnis fructus continetur, vt Iabolenus ait, exẽplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species appellantur ἀκρόδρυα.

¶ §. GLANDIS. *Interdixerat Prætor, ne uis ei fieret, qui ex agro suo in alienum agrum caducam glandẽ, tertio quoq; die legeret. Quæsitum fuit à Prisco Iaboleno, quid glandis appellatione ueniret? respõsumq; est, omnes fructus contineri, exẽplo Græci sermonis, apud quos omnes arborũ species uocantur ἀκρόδρυα, nimirũ ἀπὸ τῆς δρυός, id est, à quercu: unde eodẽ sensu & δρυνκαρπα omnes arborei fructus dicũtur. Diligentißimi tamẽ Grãmaticorũ aliter Acrodrya interpretantur: intelligi enim eo nomine solũ uolunt, quæ lignosi exterius fructus sunt, ut nuces castaneæ, pistacia, malum punicum, & si qua si-* l. j. de gl. leg.

milia: sicuti ὀπῶραι è conuerso, quæ extrinsecus mollia sunt ut mala omnia: sed nobis Iurisc͞osulti sent͞etia uidetur uerior. Et cum semel atq; iterum Latinas uoces exemplo Græci sermonis hoc in responso declarari uideamus, argumentum sumi potest, nobis quoq; licere uulgare nostrum maternumq; idioma sec͞udum literatum sermonem exponere: unde c͞u uernacula lingua filiolos suos se instituere testator dixisset, de

IDEM LIB. VI.

LEX CCXXXVII.

PLebs est, cæteri ciues, sine senatoribus.

nepotibus quoque quorum pater iam decesserit actum fuisse resp͞odi. Illud tamen cum Alexandro sentio tametsi probetur in uulgari locutione c͞omuni usu aliter accipi legitimum filium quàm legitimat͞u, n͞o tamen consequ͞es esse, ut idem sit in sermone Latino. Quod ab his præsertim annotandum est, qui uulgari loquela iudiciales interrogationes conficiunt, ut Franci, & Sequani.

Alex. c͞os. 2 col. 6 in. j.

PLEBS. Tribus ordinibus constabat populus Romanus, plebe, equite, & senatu. Quãuis latiore significatione, plebis appellatione, Equites quoq; c͞otinerētur. Plebs munera militiæ tributaq; subibat. Equites dicti quòd ad eos equo militare pertineret. Senatus cur͞a Reipublicæ gerebat. In e͞u deligebantur à Censoribus, qui ex familijs patritijs erant, uel qui magistratus aliquos gessissent, uel bello donisq; militaribus maxime illustres. Iudicia quoq; aliquo t͞epore ad eos spectar͞ut, donec ad equites fuere translata, ex quibus Cent͞uuiri delecti ius reddebant. Oppressa uero ab imperatoribus Republica, c͞u

eius

eius curam principes tractarent, cœperunt rursus Senatores in controuersijs grauioribus, & quibus libero arbitrio, nec legibus præscripto opus esset, iudicare. Appellabantur & à cæteris iudicibus puta Centũuiris, decurijsq; iudicum, & Prætore, cui ipsæ decuriæ aßidebant. Sunt autem Centumuirales causæ, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminũ, stillicidiorũ, testamẽtorũ iura uersantur: ut lib. de Oratore primo Tullius scribit, Hinc Cẽtũuirale iudiciũ. Quod deinde quadruplex appellari cœpit, cum aucto numero, centum & octoginta iudices sederent, & in quatuor partes diuisi essent, Iudicum uero decuriæ in foro considebant, & in Prætoris erant consilio, ex his sortiebatur Prætor, qui in publicis iudicijs cognoscerent, quiq; ipso Prætore præsidente, sententias tabellares ferrent, assedisse se Prætori: datumq; etiam in causa pecuniaria iudicem A. Gellius testatur. Igitur ab his iudicibus prouocatio ad Senatum erat. Cœperunt & senatores à plebe ex censu discerni. Equitis census erant Quadringenta sestertia, quæ pecunia est decem ferè millium aureorum nostratium. Senatores duplicem eã summã poßidebant, deinde etiam triplicem tempore Augusti, ut Tranq. est autor. Equitum insigne erat aureus anulus: Senatorij ordinis lunati calcei, & latus clauus: unde & Tribunus Laticlauius in iure, id est senatorius.

¶ Detestatum, est cum testatione denuntiatum.

¶ §. DETESTATVM. *Testari est sententiam nostram* expo- — l. si rufinus. C. de testa. mil.

exponere, unde testes dicti, quòd ea quæ de rei gestæ ueritate sentiunt, in iudicium proferãt. Hinc & testamẽtum. Cæterum quoniã ut maior fides adhiberetur, etiã per numen aliquod affirmatio inducebatur, tractũ est, ut testari pro iurare acciperemus, & precari. Vnde & Detestor idẽ est quod deprecor et abominor, & hæc usitatior est significatio: in iure tamẽ detestari, est cũ [illegible]tatione denunciare, hoc est sententiæ suæ aliquẽ per denũtiationẽ admonere, quod & protestari dicimus.

¶ Pignus appellatum est à pugno, quia res quæ pignori dantur, manu traduntur: vnde etiam videri potest verum esse quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constitui.

¶ §. PIGNVS. *Pignus proprie esse id cuius possessio traditur creditori, & præsertim rei mobilis, Iurisc̃osultus approbat argumẽto etymi, tanquã à pugno dictũ sit: quod & Vlpianus tradidit, & à Tribuniano in Institutionibus relatũ est: cui sentẽtiæ etiã Græcũ exemplum succurrit, ἐνεχυράζειν enim à securitatis captione ipsi appellãt, et ἐνέχυρον pignus prætorium. Marcellus tamen pignus & hypothecam solo nominis sono differre existimauit, cuius sentẽtiæ Valla accessit, nã cõstat ueteres scriptores de re quoq; immobili pignus dixisse[illegible] Teren. Ager oppositus est pignori, ob decem minas. Quomodo etiam Iurisc̃osulti frequenter accipiunt, etiam si nulla traditio interuenerit. Ego arbitror hypothecam etiam de re mobili cõtrahi, est enim Græca uox ἀπὸ τοῦ ὑποθέσθαι, quod est obligationi supponere. Vnde et receptũ est, si quis promĩserit*

l. si rem. §. j. de pign. act.
l. res hypo. supra de pi.
l. nõ solũ. §. si rẽ. de vsuc.
Bart. l. fundus. de ann. leg.

ſerit decem modios frumenti ſuper tali fundo, uideri huiuſmodi uerbis contractam eſſe hypothecam. Quid enim aliud eſt fundum ſupponere obligationi? Quòd ſi decem modij de tali fundo promißi ſint, aliud eſt: ſola enim perſonalis obligatio inde naſcitur.

¶ Noxæ appellatiōe omne delictum continetur.

IDEM LIBRO V. AD L. XII. TAB.

LEX CCXXXVIII.

¶ §. NOXAE. Noxam dixere antiqui id quod nocet: quapropter culpa, pœna, detrimētum, noxa eſt. Vnde & lib. XXXIII. T. Liuius, Noxa exoluere, id eſt à pœna capitalis fraudis liberare, accepit. Seruus quoq; qui contra legem Aquiliam alicui damnum dedit, noxa eſt. At noxia ſolummodo de maleficio ipſo dicitur, nec tam generali ſignificatione accipitur, ſicut noxa. Cicero lib. III. de legib. Noxiæ pœna par eſto, ut in ſuo uitio quiſq; plectatur, uis capite, auaritia multa, honoris cupiditas, ignominia. M. Manlius: Quin etiam infelix uirtus & noxia felix. Plau. in Bacchi. Sat ſic ſuſpectus ſum, cū careo noxia. Quo ſenſu & in Moſtellaria & in Pſeudolo uſus eſt. Terentius quoq; in Phormione: In re incipienda, ad defendendam noxiam. Sed & in Eunucho & Hecyra ad eundem modum. Nec noxam eos adſcripſiſſe quiſquam dixerit. cum ratio carminis non conſentiret. Quæ adducere uolui, ut palàm fieret, quàm iniquo iure Iuſtinianum in elegantijs ſuis inſectetur Valla, & Seruium Beroaldus, dum adiectiuè tantum dici noxiam opinatur, contra ueterum autoritatem. Sanè de noxa à nobis ſupra

quoque disputatum est.

DVOBVS. *Duæ negationes affirmatiuam inducunt, ut etiam Grãmatici fatentur: cuius rei illam ratio nem affert Augustinus, quòd negatiuæ natura sit, ut quic quid inueniat, destruat: unde si cõsentiua præcedat, eã in negationem redigit, & contrà. Id tamen perpe tuũ nõ est. Quid enim si ad maiorem emphasim iterũ negetur? ut in euã gelio: Sit sermo uester, est, est: non, nõ. Nam & Seruius inficiatorias duas quãdoq; mẽtẽ scriptoris auge re ait. Quid item, si negationi addita sit dictio quidem? ut in hoc exẽplo, Recte dictũ est nõ obligari, nec fideiussorem quidẽ. Sic & M. Cicero ad Lentulum: Neq; errarent, nec aduersarij quidẽ. Quod & receptũ est, quoties ea dictio tacite intelligitur: unde cũ idem sit nemo, quod nec homo quidẽ, si dicamus, nemine nihil faciẽte, locus pu blicus damnũ infert: recta est loquutio, & duæ negatiuæ pro una accipiuntur. Sic & M. Varro de uita patrũ lib. III. Qua abstinentia uiri mulieresq; Romanæ fuerint, quòd à rege munera eorũ noluerit nemo accipere, Perin de est atq; dixisset, munera eorũ noluerũt accipere, nec homo quidẽ. Sunt qui per duodecimũ modũ solœcismi id accipiant, fit enim ex geminatione abnuendi, ut cum dici mus, nihil nunquã peccaui, pro nunquã. Sed & quoties altera negatio pro uniuersali ponitur, & particulares se quutur, negatiuæ naturã suam seruant: ut nullas à te acce*pi

DVobus negatiuis verbis, quasi permittit lex magis, quàm prohibuit: idq; etiam seruius animaduertit.

l. j. §. si quis ita. de verb

l. fluminum. de dam. inf.

accepi literas, nec breues, nec prolixas. Verùm potius id esse ego arbitror ex ui dictionis nec, quæ uerbi repetitionem inducit. Vnde & certum est cum duobus uerbis aut positis, aut intellectis duæ negationes adduntur, consentiuam non intelligi: ut nec me amas, nec Titium: subauditur enim amas. Qua ratione etiã quandoq; fit, ut tres negationes non plus efficiãt, quàm duæ: ut cum lex dicit, in fugitiuo locum non habere nec usucapionem, nec præscriptionem [b]. *De qua re uidendus est Valla elegan. 11. lib. Cæterum & quædam uerba sunt natura quidem sui prohibitiua, quibus si negatio addatur, nõ tamen absolute permittũt, licet hoc magis inferãt, quàm negent de quibus loqui Iuriscõsultum nostrum ego arbitror: exempli causa, Si prætor dicat: Quo minus scorta prostẽt, nõ ueto: nõ enim prætor partes suas interponit, ut quicquã iuris concedat, sed non prohibet. Sunt etiam alia uerba prohibitionis tacitam quandam uim habẽtia, quæ idem possunt, addita, uel nõ addita negatione: ut uereor, timeo, caueo: si enim dixero, uereor ne adoptio impediatur*[c], *idẽ est, ac si dixissem; ne nõ impediatur. Et hæc quidẽ pro responsi huius interpretatione satis sint, cætera diffusius extricanda Grãmaticis relinquamus.*

POMP. LIB. SING. ENCHIRIDII.

LEX CCXXXIX.

Pupillus est, qui cum impubes est desijt in patris potestate esse, aut morte, aut emancipatione.

Pupillus. *Pupillus diminutiua uox est à pupo, quæ dictio puerum significat, quem Catullus poëta etiam*

b l. j. C. de ser. fug.

c l. nõ solum. §. sed videamus. de ritu nup.

etiam pupulũ dixit: unde ex etymo qui in patris potesta-
a l fi. de verb. oblig. *te est pupillus dici poterit* [a]. *Seruus quoq; impubes, hoc*
b l. quam tub. de pecu. *nomine appellabitur* [b], *& hæc huius uerbi latißima est significatio. Iurisconsultorum enim frequentior usus aliter accipit, cum scilicet impuberem, qui in patris potestate eße desijt, aut morte, aut emancipatione: morte, ut quia pater uere fato exceßerit, uel in exilium mißus sit: cuius rei rationẽ hãc Caius Institutionum libro primo refert, quia nõ potest ciuem* Romanum *in potestate habere, homo peregrinæ conditionis effectus: unde exiliũ hoc casu idem potest, quod naturalis mors poßet.* Emãcipatione, *ut quia pater eum sui iuris eße uoluit, misitq́; manu.* Est *enim emancipatio, è manu traditio, introducta à lege ueteri, per quandam uẽditionis similitudinem: quia præter naturalem patrem, alius adhibebatur, qui fiduciarius nominabatur.* Hic *certo patri unum aut duos nummos, quasi in similitudinem pretij numerabat, quo accepto, pater illũ mancipabat, manuq́; tradebat, idq́; ter coram præside uel curia fiebat, adhibitis quinq; ciuibus Romanis, &* Lipripende *qui stateram tenebat, itemq́; alio qui* Antestatus *uocabatur:* Eum *sic emptum, fiduciarius deinde manumittebat.* Quapropter *iure antiquo manumißio in emancipatione proprie interueniebat: quæ omnia diffusius à* Caio *eo quem citauimus loco referuntur: hodie autem huiusmodi solennitates sublatæ sunt.*

Seruorũ appellatio ex eo fluxit, quòd Imperatores nostri iubẽt captiuos vẽde-

¶ §. SERVORVM. *Iuregentium introductum est, ut ca*

ut capti in bello efficiantur capientium, cæterum quoniam multi hostili odio in captiuos desæuiebant, eosq; trucidabant, Romani Imperatores id prohibuerunt, iusseruntq; uendi, non autem occidi, unde serui dicti sunt, quasi seruarentur. Hincq; apparet non licere nobis hostem nostrum, postquã captus est, interficere. Quod intelligunt doctores esse obseruãdum cum intra præsidia nostra iam deductus est, ante uero quàm deductus sit occidi iure poterit, cum multa interim possent accidere[c]: quid enim si fugam capesseret? uel cum hostibus rursus congregaretur? Sed nobis uidetur in ipsa acie solum id licere, idq; aduersus eos qui dedere se nolunt. Nam dedititiũ hominem occidere, crudelissimum est, nec boni Imperatores hoc patiuntur, ab ea quippe humanitate abhorret, quam naturaliter homo homini debet. His illud quoq; consentaneum est, ut si lege municipali exules pro hostibus publicis habeãtur, impuneq; occidi possint, eum qui captus iam à familia ad quæstorem rerum capitalium ducatur, occidi impune non posse: cum enim captiuus iam sit, debet seruari, non occidi, alioquin haud difficulter reperirentur qui eum obtruncarent, ne de cõscijs interrogari posset, uel ut maturius ignominiæ pœnæq; eximeretur.

[c] l. in laqueũ. de acquir. do.

re, & per hoc seruare, nec occidere solent.
¶ Incola est, qui in aliquam regionem domiciliũm suũ cõtulit, quem Græci πάροι-

¶ §. INCOLA. *Incola proprie est, qui cum aduena esset in aliquã ciuitatem ea mente habitatũ uenit, ut ibi*

perpe

perpetuo sit, summamq; rerum suarum habeat: ea mens ex uarijs coniecturis sumitur, qui enim uenditis quas alibi poßidebat rebus suis, in aliam urbem cum familia demigrauit[d], uerisimile est, sedē in ea suā cōstituere uelle.

d l.prædia. §. j. de fun. instru.

Qui item diutius, puta decennio, in aliena patria habitauit[e], credibile est ibi perseueraturum, nec alio iturum.

e l.ij.C.de incol.lib.x.

κου appellant: nec tantũ qui in oppido morantur, incolæ sunt, sed etiam qui in alicuius oppidi finibus ita a=

Ex protestatione quoq; animus declaratur, unde qui statim ubi habitare urbem cœpit, uelle se in ea domicilium constituere affirmat, absq; mora incolatum acquirit[f]. Idem & in eo habitatore responsum est, qui priuilegium impetrauit, quo ius ciuitatis petebat[g]. Quā ratione etiā efficitur, ut domiciliũ pluribus in locis eodem tempore habere ualeamus, si modo de animo nostro appareat. Nā & [h] Reges ipsi ut plurimũ qualibet in urbe sibi subdita domicilium habent, licet aliquod unum sit principalius, potißimumq; illud attenditur, cui origo etiā accedit. Quòd si res de qua agitur in domicilio frequentiori sit, illud præualebit[i], duplex enim causa fortius alligat. Nec quicquā refert in oppido aliquo quis domicilium constituat, an in eius finibus, uico'ue, cũ uicus perinde ac pars ciuitatis sit[k]. Incolā Græci πάροικου appellāt: unde quod in Psalmo CIIII. dicitur ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἀριθμῷ βραχεῖς ὀλιγοστοὺς καὶ παροίκους ἐν αὐτῇ. Hieronymus sic transtulit, cum essent numero breui, paucißimi & incolæ eius. Quē locum Accursius quoq; adducit & accolam legit, sed male. Est

f Abb.cõsi.de paroch.

g Dec.consil. 283.

h l.assumptio. § iuris. ad mun.

i Dec.d.cõsi.

k l. qui ex vico.ad mun.

le. Est enim Accola, non qui aliquo in loco domicilium constituit, sed qui prope aliquem locum simpliciter habitat. Et proprie iuxta flumina sunt accolæ: unde Corn. Nepos accola Padi Plinio dicitur. Sed & Verg. in VII. Amnisq; uadosi Accola Vulturni. Non tamen negauerim Paroecon Græcis quandoq; simpliciter pro aduena dici. Quem illi & προσήλυτον uocãt, & ἄνοικον, de quo infra uidebimus.

grum[a] habent, vt in eum se, quasi in aliquam sedem recipiant.

¶ Munus publicum est officium priuati hominis, ex quo commodum ad singulos vniuersosq; ciues remq; eorum imperio magistratus extra ordinẽ peruenit.

a ¶ AGRVM. Hinc argumentum sumi potest, eum qui in patria sua agrum domumq; habeat, si eis retentis aliò se transferat, incolaq; fiat nihilominus domicilium quoque antiquius retinere, uideriq; eum nouum aliud domicilium acquisiuisse, non autem uetus perdidisse, & ita ex facto responsum scio.

¶ §. MVNVS. Superius uisum fuit, inter cæteras muneris significationes, munera quoque personalia contineri. Quapropter hic traditur, quemadmodum eo sensu definiendum sit. Et est, inquit Iurisconsultus, officium priuati hominis, quoniã solum priuati homines ad huiusmodi officia deliguntur. Principes enim ea subiri mandant, non autem ipsi exequuntur. Subijcit, Ex quo commodum ad singulos, uniuersosq; ciues, remq; eorum, scilicet publicam, peruenit. Quæ uerba eam, quæ propriè

utilitas

utilitas publica est, comprendunt. Nam quatuor modis ea consideratur: Prima, cum in uniuersum & particulariter commodum affertur: quod in sacerdotibus, magistratibusq; consistit[l]. *Secunda, quae in uniuersum conducit, non autem singulis, ut quoties de locupletando fisco agitur*[m]. *Atqui optimus Impe. Traianus dicere solebat, Fiscum esse ueluti lienem, quod sicut eo excrescente, artus reliqui contabescerent, ita ex priuatorum detrimento locupletaretur fiscus. Tertia est utilitas, quae priuata proprie est, licet ex ea consequatur etiam publica: ut cum dicimus, publice interesse dotes mulieribus conseruari*[n], *liberisq; hominibus ciuitatem repleri, id enim quod consequitur, in uniuersum prodest. Quarta est quoties id quod cōsequitur singulis prodest, nec in uniuersum quemlibet particulariter iuuat, ut cum generaliter dicimus, reipuplicae interesse, ne quis re sua abutatur*[o]. *Quae omnia diffusius à recentioribus explicata cernere est*[p]. *Quod subditur, Imperio magistratus extraordinarium, puto extraordinario, uel extra ordinem legendum: ut compelli municipes ad subeunda munera dicātur, non iure actionis, sed officio iudicis: id enim remedium est extraordinarium*[q]. *Quam interpretationem, etiam Accursius probat. Sanè quemadmodum distinguantur munera, à nobis supra tractatum est.*

¶ Aduena est quem Graeci ἄνοικον appellant..

l l. j. §. huius. de iusti. & iur.

m l. pen. C. de primip. lib. xij.

n l. j. sol. mat.

o §. pen. Inst. de his qui sunt sui.

p d. l. j.

q l. cum filius. si cer. pet.

¶ §. ADVENA. *Inter aduenam & incolam hoc interest, quòd Incola fixit sedem, domiciliumq; constituit, Aduena non constituit, & ideo eum Graeci* ἄνοικον *appellant,*

lant: quasi sine lare aut domicilio: unde qui cũ eo cõtrahit in loco cõtractus agere nõ potest: quia uidetur tãquã cum recessuro cõtraxisse, domiciliũ igitur adire debet[r]. *Dicitur autẽ aduena, quasi aliũde aduenies, quapropter à Graecis* προσήλυτος *quoq; dicitur: Tametsi ea uoce in Actis Apostolorum Lucas eos intellexerit, qui diuersae sectae nati, in ius Mosaicae legis recepti essent. Appellant & ἀοίκους Graeci eleganti epitheto Scythas, qđ domibus sint nullis, uectãtur enim super currus, nullis certis sedibus. Sunt & Conuenae collectitij habitatores, sic dicti, quod plures ex diuersis regionibus in unum locum conuenerint. Strabo* συγκλύδας *uocat: unde & Conuenarum urbs in Aquitanis. Sanè receptum est appellatione populi, eius urbis incolas contineri, aduenas non contineri*[s].

¶ Decuriones quidã dictos aiunt, ex eo quòd in initio coloniae, cum deducerẽtur, decima pars eorum qui deducerentur consilij publici gratia conscribi solita sit.

r l. haeres. §. si de iud.

s Feli. c. rodulphus. de rescrip.

¶ §. DECURIONES. *Vnicuiq; ciuitati secundum mores suos, sui magistratus sunt, qui decuriones dicuntur, consilij publici gratia primùm introducti. Emanauit autem nominis origo à Colonijs populi Romani, in quibus qui eas deducebant Triumuiri decimum quenq; consilij causa ascribebant, ex his magistratus municipales eligebantur*[t]. *Quorum uaria fuere munera*[u]: *& in primis Aediles, qui rem frumentariam ponderaq; & mensuras curabant,* ἀγορανόμους *pleriq; uocant, Iurisconsultus Arcadius etiam Episcopos*[x]. *Erant Archeiotae qui pu-*

t l. fi. de mun.

v l. & ideo. de cõpens.

x d. l. fin.

blico archiuio præerant, in scholijs Græcis traditum est, aulam locum esse in quem fontes ducerentur, eum à iunioribus ἀρχεῖον appellari[y]. Erant & Xenoparochi, quos uox indicat præbēdis hospitijs præfuisse. Nicostrategi, qui pro uictoria Ducum excubarent, denūciarentq; quid in hostico gereretur, sic enim etymus indicat. Mastigophori, id est flagelliferi, qui athlatas (seu athlotetas mauis) in certaminibus comitarentur. Telephori uectigaliū exactores, uel mancipum præfecti, unde Telesphoria munus ipsum. Sitocomæ, Decaproti, Prostatæ, Logographi, de quibus à me alibi disputatum est. Et hi magistratus Græcorū erant. In Latinis municipijs Duumuiri, primi in albo describebantur, hi carceribus præerāt, publica locabant, fascibus utebantur, quod libro dispunctionum III. à nobis annotatum est. Ad hæc Quartumuiri, qui appellationum causas audiebant, in antiquis monumentis sic annotantur IIII. VIR. A'P. Sextumuiri & ipsi de his, quæ ad Rempublicam pertinebant, solebant cognoscere[z]. Erant & X. VIRI STL. IVD. id est decemuiri stlitibus iudicandis, quorū & Spartianus in Hadriano meminit. Et hunc magistratum gessisse C. Cæcilium Plinium, ex duobus uetustissimis monumētis, quæ Mediolani conspiciuntur, cōstat. Fuere & Augustales, quos eligi à Decurionibus solere aliâs retuli, diuersus magistratus ab Alexandrino præfecto[a], qui Augustalis & ipse dicebatur. Decurionum census ita ut lege municipali præcipiebatur uarius erat. Plinius libro Epist. primo, Comi fuisse centum millium tradit: quæ summa est nostratis pecuniæ aureorum duorum milium & quingentorum. Solebant

y d.l.fin.

z l.ij.§.deinde.de origi. iur.

a l.si quos.C.de decurio. lib.x.

Solebant autem, cum in ordinem reciperentur, binos denarios, uel huiusmodi certam quantitatem, singulis collegis distribuere: sed & quoties aliqua statua ædiculáue dedicaretur, aliquid eo nomine recipiebant[b]*: ea pecunia Sportula quoq; appellatur. Et ideo iure cautũ est, minores xxv. annis Decuriones factos, sportulas accipere posse, licet suffragium ferre nequeãt. Et hæc quidem de municipalibus satis sint. In castris quoq; erãt Decuriones, sic dicti, quod denis equitibus præessent, ut Festus scribit, licet Fronto præfuisse eos turmæ dicat. Constat turma ex duobus & xxx. equitibus. Erant & in palatina militia, unde apud Tranquillum traditur Saturium cubiculariorum Decurionem fuisse, sed de his nihil ad præsentem materiam. Quomodo autem Coloniæ deducerentur supra uidimus.*

b l. spurij. de decur.

¶ Vrbs ab vrbo appellata est: vrbare est aratro diffinire: & Varus ait, vrbum appellari curuaturam aratri, quod in vrbe cõdenda adhiberi solet.

¶ §. VRBS. Vrbs ab urbando dicta est: urbare autem est aratro diffinire. Solebant enim antiqui, iunctis bobus, tauro, & uacca, Hetrusco ritu, in cõdendis urbibus, aratro sulcum facere, intra quem oppidum muniebant, ædificabantq;: id religionis causa, & auspicatò fiebat, quo eius loci Penates & Genios magis propitios haberent, unde intra eum circuitũ, non licebat sepulchra constituere[c]*: quod huiusmodi feralibus contaminari sanctum municipiorum ius, polluiq; urbis Genius uidebatur. Nam & cũ hostes urbem expugnarent, in primis eos*

c l. mortuorũ. C. de relig.

omnes euocabant Deos, ut non ostenderentur, & expugnatores sacrilegij nomine exoluerēt: Quod Iurisconsul*ti euocare sacra appellant* [d]. *Id autē conceptis quibusdā uerbis fiebat, quæ se apud Serenum Sammonicum legisse Macrobius refert. Eadem ratione & muri urbiū sancti appellantur* [e], *unde & iure ciuili sine Principis uel Præsidis autoritate in eis aliquid committi non potest* [f], *& ideo eo iure, nulli populo licitū est urbē constituere, nisi ex principis autoritate: quod in his gētibus nō procedit, quæ liberæ sunt, & uacātia occupant: illæ enim iure gentium regūtur* [g]. *Quo iure* Romani Imperatores *nō præcellunt. In pontificijs autem, recentioribusq́; Canonibus, nō uidentur urbes appellari* [h], *nisi quibus Episcopus datus est: in antiquis enim decretis, maioribus tantummodo urbibus Episcopi cōstituti fuere* [i]. *Sed tamē hodie quàm plurimæ in Germanis Sarmatisq́; urbes sunt, quibus specialiter nullus sacrificulus antistes præest. Hæ enim nationes, non pauca ex iure gentiū adhuc retinent, licet in sacris Christiani sint, nostramq́; rem armis à* Turcarum *impetu egregie, quantum in eis est, tueantur.*

¶ Oppidum ab ope dicitur, quòd eius rei causa mœnia sunt constituta.

d l. sacra. de rerum diuis.
e l. sanctum. eod. tit.
f Doct. l. j §. siue. de ope. no.
g l. ex hoc. de iusti. & iu.
h Bald. d. l. ex hoc.
i c. j. de priui.

¶ §. OPPIDVM. *Oppidum uidetur mihi id esse, quod tanquam propugnaculum aduersus hostes constructum est, & mœnibus uallatum, id enim etymologia arguit, cum dicatur ab ope, id est auxilio, quòd eius causa factū sit, unde ut plurimum condebantur oppida, ut etiam natura loci tuta essent.* Vergilius *secundo Georg.*

Adde

Adde tot egregias urbes, operumq; laborem,
Tot congesta manu præruptis oppida saxis.

Sic & T. Liuius lib. XLIIII. *probibitum Lacedæmoniorum Tyranno tradit, ne quod oppidũ in suo alieno'ue agro cõderet: quod uidelicet nollẽt Romani habere eũ, quò posset se recipere, & armis tueri. Sic & C. Cæsar commentariorum quinto: Oppidum, inquit, Britanni uocãt, cum syluas impeditas uallo atq; fossa munierunt, quò incursionis hostium uitã de causa conuenire consueuerunt. Sunt tamen qui oppidum dictum existiment, quòd eò priuati opes suas conferrant: sed quod Põponius hic ait, uerius est. Quapropter siue urbs sit, siue castrum, emporium, conciliabulum, pagus, uicus, præfectura, burgus, metrocomia, dum mœnibus cingantur, & ab incursu hostiũ tuta sint, putauerim dici proprie oppida, idq; cum cæteris nostratibus interpretibus. Laurentius enim Valla, quiq; eum secuti sunt Grammatici, oppidum omnẽ urbem dici existimauerunt, præter Romã, quæ peculiari nomine urbs uocari cœpta, fecit, ut cætere urbes, oppida uocarẽtur. Est & Oppidò aduerbium, pro ualde, tractumq; id est à consuetudine agricolarum. Qui cũ interrogarentur quantum meßium collecturi essent, respondebant, oppidò. Quasi & sibi, & oppido suffecturas dicerent.*

¶ Territorium est vniuersitas agrorum, intra fines cuiusque ciuitatis, quod ab eo dictum quidam aiunt,

¶ §. TERRITORIVM. *Quatuor sunt nomina eiusdem intellectus, territorium, comitatus, districtus,*

diœcesis: eorum significatio ex diffinitione hic posita intelligitur, & sicut territorium, à terrendo, ita districtus à distringendo, & in uincula trahendo nomen à recentioribus sumpsisse uideri potest: tametsi sint qui latius patere districtum putent [k], *ut hoc nomine significetur, quicquid ultra territorium suũ ex alieno ditioni suæ ciues addũt, uel uirtute bellica partum, uel quaqua alia ratione, quod & crebrius receptum uidetur* [l]. *Qua in re uix est, ut ego disputare uelim, qui sciam, uocem hanc apud antiquorum neminem reperiri. Comitatus proprie de imperatoria aula dicitur, sed quia tempore Caroli Magni, regnantibusq́; Berengarijs, & Othonibus, ad singulas ciuitates regẽdas aliquis Comes mittebatur, cœpit Territorium, quoniam illi Comes præerat, Comitatus dici. Otho tamen Phrisingensis in Aenobarbi historia, à commmando comitatum dici existimat, eadem ratione qua & à terrendo territorium. Diœcesis Græca uox est, qua administratio significatur, in iure nostro pro prouincia assumitur* [m], *unde Aegyptiaca diœcesis. Sed in patrum decretis, solet ad Episcoporum munus deflecti, non enim in primitiua ecclesia episcopi iudicia exercebant, sed sacra administrabãt, curabantq́;: meritò διοίκησις, id est procuratio, distributioq́; in eis proprie locũ sibi uendicabat. Sicut ergo territorium dicitur, quatenus iudex ius terrendi habet, sic Diœcesis dicitur quatenus episcopus ius administrandi sacra habet. Acciditq́; in limitaneis*

quod magistratus eius loci, intra eos fines terrendi, id est submouendi ius habent.

k Clem. pastoralis. de re iud.

l Aret. consil. 77.

m l. j. C. de priua. carc.

neis uicis, ut non eiusdem sit diœcesos castrum cuius est territorij. Sed finge aliquod castrum à principe fuisse de omnimoda ciuitatis iurisdictione exemptum, an eiusdem territorij uel comitatus dicetur? Et uerius est non esse, cum enim urbis prætor, uel comes, ius terrendi eo in loco non habeat, non uidetur de territorio uel comitatu amplius esse. Quapropter si constitutum sit, ut eius castri legibus deficientibus, ius commune Romanorum obseruetur, constitutiones ciuitatis, cui ante subijciebatur, non obseruabimus. Quod si exemptum non esset, minime procederet, cum ius commune Romanorum mandet, castra quæ in territorio sunt, urbis suæ legibus coërceri, idq; & Pontano uisum est[n]*. Idemq; arbitror, si non omnino ab urbe separatum sit, ut quia aliquo casu illi subijciatur, adiuuatur enim origine inspecta, territorijq; nomen seruat, quod ex facto Baldus respondit*[o]*. Finge rursus principem castrum alicui simpliciter donasse, an territorium quoque & iurisdictionem donasse censebitur? Et si iam exemptum à iurisdictione urbis erat, uerius est uideri donatum: plenißimam enim huiusmodi munificentiæ interpretationē recipit*[p]*. Quod si separatum non erat, haud quaquam de iure ciuitatis uerisimile est uoluisse principem quicquam diminuere*[q]*. Quid item si territorium concesserit, an & proprietates palatiaq; cōceßisse uidebitur? Et Oldradus nō uideri respondit. Territorium enim ad iurisdictionem refertur, non ad eas possessiones quæ dominij principalis sunt, idq; & cæteri probant*[r]*. Sed quid si exercitus alicuius populi extra fines proceßit, & alipuis ibi de-*

n Rom.consi. 218. Soci. 81.

o Bald.consi. 183.in.2.

p Bar.l.si qss. C.de bo.va.

q Bart.l.j. C. de exc. mu. lib.x.

r Alb.hic.

deliquerit, an prætor eius populi eum puniet? Et respon sum extat ab eo puniri posse[s]. Iure enim gentiũ eius soli, quod quis bello captũ poßidet, habetq; dominiũ, iurisq; dictio quæritur, ut meritò territoriũ suum dici poßit, à terrendo, id est submouendo: solebant enim magistratus Populi Romani in summæ potestatis signum, lictores habere cum fascibus, quibus mandabatur ut turbã summouerent, unde & summouere pro terrendi iure accipi cœptum est.

s Bart. hic.

¶ Verbum suũ, ambiguum est, vtrum de toto, aut de parte significet: & ideo qui iurat suum non esse, adijcere debet, neque sibi commune esse.

¶ §. VERBVM. suum. Qui fundum, Stichum, domum, huiusmodiq; certã rem nominat, suamq; esse affirmat, de tota re, integraq; specie loquutus intelligitur. Qua ratione quod cõmune est[t], proprie meũ dici nõ potest, nec quod de re, quæ propria alicuius sit, à lege cõstitutũ est, in ea locũ sibi uendicat, quæ partim quoq; aliena sit: id tamen perpetuum non est. Nam in indiuiduis, si plures sint insolidũ domini, res illa cuiuslibet, etiã proprie, esse existimabitur[u]. Vnde communis libertus, eorum ratione quæ ad patroni honorem salutemq; pertinent[x], pro proprio habebitur, is enim honos insolidum debetur[y]. In legatis quoq;, quoniã uolũtas potißimũ locũ obtinet, idem dicemus. Vnde qui legat Stichũ, qui suus erit cum morietur, etiã legasse eum intelligetur[z], si non suus, sed cõmunis erit, eaq; pars debebitur, quæ ad eũ spectat: nec enim dubium est, quin illa proprie sit sua. Cæterum & cum iudex

t c. fin. eo. tit. in. 6.

u l. illud. de ritu nup.

x l. j §. domini. ad Sylla.

y l. cõis. de in ius voc.

z l. serui. §. j. de leg. j.

iudex pronunciat fundum Titij non esse, intelligetur id pronunciasse, ut neq; illi cõmunis sit. Cum enim in iudicio de ueritate totius summæ agatur, censetur iudex etiã de qualibet eius parte pronũciasse[a], *alioquin facile esset rẽ iudicatam eludere. Idem & in interrogationibus dicendũ est*[b], *qui enim interrogat, an fundus sit suus, non solũ de toto, sed & de qualibet parte interrogasse censebitur. Et ideo si illi respondeatur suum non esse, perinde erit, atq; si neq; sibi cõmunẽ dixisset. Quid ergo si iurauerit suum non esse, & deinde probetur cõmunem esse, an punietur tanquã periurus? Et uideretur non esse existimandum periurum, ut enim crimen illud euitetur, ex humanitate receptum est*[c], *etiam abusiuam uerborum interpretationem admittendã. Vnde cum è duobus testibus alter affirmasset fundum à Titio poßideri, alter uero negasset, concordiæ causa responsum fuit*[d], *de parte alterum, alterum de toto intelligendum. Merito igitur Iuriscõsultus ambiguum esse hunc casum asserit, & ideo debent iudices eum qui iurauit suum non esse, compellere, ut explicet, sit'ne sibi communis, ne periurium obtegere uerborum inuolucro poßit: quamuis uerior sententia sit, etiam si nihil explicet, censeri periurum*[e].

a l. si quis cum totũ. de exe cu. rei iud. l
b l. qui seruũ. in fi. de int. act.
c c. cum tu. de testi.
d Dyn. Bald. l. ij. de cõdi. inst.
e Doct. l. j & si stipul. de verb. obli.

PAVL. LIB. VI. IMPERIALIVM SENT. IN COGNI. PROLATARVM.

LEX CCXL.

CVm quærebatur, an verbũ soluto matrimonio

CVM QVAEREBATVR. *Cum quis stipulatus esset soluto matrimonio dotẽ sibi reddi, fuere qui*

qui crederent, conditionem stipulationis eo solum casu euenire quo per diuortiū solueretur, non etiam si morte alterius: quorū sententiā ea ratio adiuuabat, quod cū matrimoniū consensu cōtrahatur, proprie contrario cōsensu dissolui uidetur. Qui autem moritur, non existimatur dissentire, unde & uiduae iuris interpretatione in plerisq; habentur, ac si in priore matrimonio adhuc essent. Sed Imper. Titus etiam casum mortis contineri existimauit: quamobrē & quoties cōstante matrimonio dos petitur, ut si maritus facultatibus labatur, locum esse stipulationi uideretur, cum nullo casu dotem remanere apud maritum pronuntiauerit[a]*.*

dotem reddi, nō tantum diuortium, sed mortem contineat, hoc est, an de hoc quoque casu contrahentes sentiant: & multi putabant nō de hoc sensisse, & qui: usdam alijs contra videbatur: secūdum hoc Titus Imper, pronunciauit, id actum eo pacto, vt nullo casu remaneret dos apud amaritum.

a glos. l. si constante, solu. mat.

Sed hoc communiter non admittitur, cum solutum non sit, & beneficium repetitionis mulieri ipsi lex concedat, nō autem extraneo. Interpretantur autem Do*ctores ea uerba, soluto matrimonio, id est cum matrimonium solutum erit. Indeq; colligunt, ablatiui absoluti naturam eam esse, ut conditionem indueat.* In *quo articulo sciendum est, ablatiuos quandoq; in uim septimi casus, ut* Diomedes, *Seruiusq; docuerunt, enunciari: tuncq; dubiū non est ad conditionem non referri.* Inducitur *autem huius casus uis simpliciter in nominibus, ut cū dicimus,*

te autore

autore didici, arbitratu Seij ædificaui, saluo consensu domini alienaui, & si qua similia. Quandoque per participium proferuntur, & tunc naturam adiuncti participij debemus inspicere, præsentis, præteriti, an futuri sit temporis. Quod præsentis temporis est, conditionem non inducit, ut si dixerim, rato manente pacto pœna soluatur: item filio præcedente, patri permittitur, quemlibet in locum nepotis, adoptare, hic enim non uidetur subesse conditio. Quod tamen nõ procedit, cũ participium ipsum licet præsentis tẽporis, futuros tamen casus respicit, ut si constitutum sit, stantibus masculis fœminas à successione excludi: illa enim uerba, stantibus masculis, quoniã ab eo prolata cẽsentur[b], qui ius de ea re statuẽdi habet, & conditionem inducunt, & dispositionem, quia nõ solum fœminas sub cõditione excludunt, sed ipsos masculos admittunt. Cum participium præteriti est temporis, obscurior est quæstio, quoniam ex adiectione uerbi potest ad omnia tẽpora referri, ut supra à nobis ex P. Nigidij sententia traditũ est[c]: unde hæc uerba, soluto matrimonio, generaliter accipi ex materia subiecta poterunt, siue retro solutum sit, siue in futurum soluetur, respectu futuri conditio est, non autem respectu præsentis præteritiue. Nam & cũ sermo Latinus præsens à paßiuo uerbo participium nullum habeat, soliti sunt ueteres in eum sensum præterito uti, ut apud Vergil. Vimq; addere uictis, id est qui uincebantur. Et in Georg. Quàm quibus in patriam uentosa per æquora uectis, id est qui uehuntur. Sic & in edicto prætoris[d], dum in eum qui rate naue expugnata quid rapuisse dicetur, actio conceditur, illa uerba,

nave

b Bar. l. ij. §. fi. ad Tert.

c in. l. verbum erit. supra eod.

d l. ij. §. deinde. de incẽd.

naue expugnata, exponuntur, id est dum expugnatur, & præsens quoq; tempus respiciunt. Sumuntur & quãdoq; huiusmodi participia ferè in uim nominis, ut cum dicimus, uelo leuato iudicauit, reseruato domini cõsensu alienauit, penũ excepto uino legauit: Quo casu dubium non est dispositionẽ inferri, non conditionẽ. Idemq; iuris est, quod de ui septimi casus supra docui. Cum futuri tẽporis participium est, tẽpus potius quàm cõditio inducitur, ut in illo Lucani: Venturo Cæsare Romam, Ignauæ liquere manus, id est cũ esset uenturus. Vnde quamuis Bartolus [e] *eas conditiones, quæ ab ablatiuis absolutis inducuntur, expressas appellet, mihi tamen uidetur huiusmodi ablatiuos principalius ad tẽpus, quàm ad conditionem referri. Nam & illud in confesso est, magis dispositioni eos accedere, quàm conditio expressa faciat* [f]. *Illud etiã constat, quæ in dus participia terminantur, nullo modo ad conditionem, neq; expressam, neq; tacitam attinere, sed id significari, quod fieri oportet, ut in exemplo Iustiniani, posterioribus secundo relinquendis: & rursus, liberis instituendis uel exhæredandis.*

[e] in.l.j. vij.q. de condi. & dem.

[f] Ias. in rub. sol. mat.

Q. MVTIVS LIBRO SINGVLARI. ὅρων.

LEX CCXLI.

IN rutis & cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæq; opere structili, tectorio'ue non continentur.

IN RVTIS. *Scripsit Q. Mutius singularem librum quem inscripsit ὅρων, id est horarum, uel etiã annalium: siquidẽ ὅροι apud Lucianum hoc sensu accipiuntur: po*

tur: potuit & titulus operis fuisse τῶ ὅρων per o breue, sic enim Aristoteles in Topicis diffinitionem, siue ut M. Cicero notationem uocat, nam & certa de aliqua re sententia ὅρος dici potest: & hæc secunda lectio mihi magis placeret, nisi in antiquis codicibus huius respõsi lemma per o magnum scriberetur, nimirum hoc modo. Q. Mutius libro singulari ὥρων, unde ab ea scriptura temere recedendum non est. Igitur in eo libro Mutius explicuit, quænam ruta essent & cæsa (solebãt enim domuum uenditores ea excipere, ne empta censerentur) & uidebatur quæcunq; eruta uel cæsa sint significari, id enim uoces illæ denotant: Sed Mutius [a] non contineri ea quæ terræ fixa sunt existimauit: sed & si qua opere structili uel tectorio cõclusa sunt idem esse[b]. Dicitur opus structile, quod ex lapide quadrato, aut laterculis calceq; constructum est, eaq; proprie pars ædificij est: unde & auferri nõ potest. Tectorium uero incrustatio est, siue expolitio parietum, pluribus inductis ex arenato corijs, totidemq; ex marmorato: quam rem M. Vitruuius lib. vII. copiose explicat. Durescebat autem ea species in crustas, adeò ut speculorum modo imagines redderet, possetq; in abacorum quoq; usum eximi: quæ tametsi uera essent, nõ tamẽ ea eximere uenditori licet, cũ hic diffinitum sit, rutorum cæsorumq; appellatione non comprehendi. Sed an intestina opera comprehendantur, ut scamna, sedes, fulcra, abaci, armaria, scrinia, idq; genus similia? & contineri quibusdam uidetur. Cum enim ex materia arboribus cæsa constent, satis uidentur ex ui uerbi significari. Quid de statuis & imaginibus, quales maiorum suorum antiqui

a l. fundi §. si ruta. de act. emp.

b l. sicuti. si ser ui. vend.

qui in atrijs & uestibulis conseruabant, sicut Philoso*phorum, doctrinaq́; insigniũ hominum in bibliothecis, cæterorũ in hortis uel horreis?* Et M. Cicero. II. de Ora*tore, rutis cæsisq́; attribuere uidetur. Quapropter uendi*
c l. celsus §. idem l ul. ad exhib. *ta domo emptorẽ non sequerentur* [c]. *Quod tamen aliter ab antiquioribus obseruatum fuisse* Plinius *est autor.* Is lib. XXXV. *In foribus, inquit, & circa limina animorum ingentiũ imagines erãt, affixis hostium spolijs, quæ nec emptori refringere liceret. Quæ etiã*

IABOLENVS LIB. II. EX POSTERIOR. LAB.

LEX CCXLII.

MAlum nauis esse partem, artemonem aũt nõ esse, Labeo ait, & verius

dominis mutatis, domus ornamenta erant. Sed hæc olim fuere: Mutij *enim sententia deinde recepta est, ut ruta*
d l. in venden do. de con trah. empt. *cæsaq́; ædium fundi'ue esse non censeantur* [d], *nisi id scriptum sit. Sanè harum dictionũ* M. Cicero *in topicis quoque meminit: Solent, inquit, liberales uenditores, ut cum ædes fundum'ue uendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte & suo loco positum uideatur.* Explicauit *hunc locum* BVDAEVS *quoque.*

MALVM. *Artemon uelũ est addititiũ dirigẽdæ nauis causa, cuius* Iulius Pollux *meminit, & in* Actibus Apostolorum Lucas: ἐπάραντες τὸν ἀρτέμωνα τῇ πνεούσῃ, *id est, extollẽtes artemonẽ ad auræ flatũ.* De*ducitur à Græco uerbo* ἀρτάω *quod suspendere significat, & assuere.* Vnde & ἄρτημα *in etymologico magno* pro lo

pro loro paruo accipitur, cui crumena adsuitur. Est & hac similitudine artemō trochlea, quā Græci ἐπάγοντα uocant, ea ingentis oneris lapides tollūtur: cū enim cæteræ huiusmodi machinæ duas tantummodo trochleas habeant, ea quæ πολύσπαστος appellatur, etiā tertiam requirit, quæ addititia est, & ideo artemō epagonque dicitur, ut M. Vitruuius scribit. Est & Artemō machinarij fabri nomen, qui è paupere diues factus, uoluptariam uitam agere cœpit, ut apud Athenæum legi: unde περιφόρητος, id est circumlatitius, prouerbio quoque dictus, de quo alij aliter prodiderunt. Sed hoc in Iaboleni responso de uelo illo extraordinario accipiēdū est. Quod etiam Isidorus, ut tempora sua ferebant, non prorsus malus autor, dirigendæ potius nauis causa, quàm celeritatis commendari, libro XIX. tradidit. Igitur id uelū tanquā addititium, non esse nauis partem hic traditur: Nam & pleræque naues illud non habent, & tamen non ideo inutiles sunt. At ex recentioribus plerique, quid artemon esset ignorantes, temonem exposuerunt, quod sic uulgari uoce nauis gubernaculum uocetur. Hincque uarie se torserunt, dum rationem nullam uident, cur illud pars nauis non sit, cum alibi expreßim traditum legerint gubernacula, malum, antennas, quasi membra nauis esse[a]. Hinc autem apparet uendita uel legata naui, quid præstādum sit. Sed quid si quis uendat tibi lembulum, an & remos debeat?

est quia plerunque naues sine malo inutiles essent. ideoque pars nauis habetur: artemon autem magis additamentum quā pars nauis est,

[a] l. scaphā, de euict.

debeat? Et deberi uidetur, Nisi ex consuetudine alia'ue ratione aliud actum cōstet. Quid si nauim instructam quis legauerit, an artemon præstabitur? Et licet pars nauis non sit[b]*, tamen non est dubitandum, quin eius instrumentum sit. Quod in scapha contra responsum est: scapha enim nauis instrumentum non est. Sanè sciendum est, nauim ex uniuerso quodam cōstare, & ideo singulis tabulis euictis, non uideiri partem euictam*[c].

b l. ff. de fund. instr.

c l. nauē. de euict.

¶ §. INTER PROIECTUM: *Interpretatur Priscus Iabolenus quid inter proiectum & immissum differat, aitq; Immissum id esse, quod ita immitteretur, ut in alieno requiesceret, unde & seruitus tigni immittendi nomen sumpsit. Proiectū autem est, quod prouectū extra parietē uel ædificiū, nusquā cōquiescit: qualia sunt meniana, & subgrūdia*[d]*. Meniana Græci orthas appellant, nomen sumpsere, ut Accursius ait, à mœnibus, cui tamen doctißimi Grammaticorum meritò aduersantur, ex historiaq; etymologiam hanc adducunt. Fuisse enim Menium quendam Romanum, qui cum patrimonium abligurriuisset, domum uendidit, quam ad forum spectantem reliquam habebat, excepitq; sibi unam columnam, ex qua proiecit tigna, quo amplius podium efficeret,*

¶ Inter proiectum & immissum hoc inreresse Labeo ait, quod proiectum esset, id quod ita prouheheretur, vt nusquam conquiesceret, qualia meniana & subgrundia essent. Immissum autem quod ita fieret, vt in aliquo loco requiesceret: veluti tigna, trabesq; quæ immitterentur.

d l. pen. C. de ædi. priu.

efficeret, unde gladiatorios ludos cōſpiceret. Hincq́; exterius porrecta ædificia appellari cœpere Meniana. Suggrundia uero ſunt, quas ſuggrūdas quoq; uulgò dicimus, prominētes uidelicet tecti partes: Græci γεῖσα uocāt, & ὑπογεῖσα. Varro de re ruſt. Ciues, inquit, ſubtus ſuggrundas ab initio uillatico uſæ tecto. Sed & edicto prætoris caue batur, ne quis in ſubgrunda proiecto'ue id poſitū haberet[e], quod alicui nocere poſſet. Extat etiam rubrica de dāno infecto, & ſubgrundis, & proiectionibus. Sanè non modica iuris eſt diuerſitas, immiſſum quid, an proiectum dicatur. Nam immiſſum meo parieti de facto mihi deijcere licet, at ſupra ædes meas proiectum non licet, ſed lege Aquilia agendum eſt[f]. Quapropter cum quis ex heliocamino perticas quibus toralia, lintea, uela, idq́; genus texta ſoli exiccanda ſuſtinerentur, ſupra uicini domum proiectas haberet, reſpondi non licere propria autoritate deijcere, ſed legis actionē ſupereſſe. Non ſolum autem in ædes alienas immiſſum proiectum'ue habere nō licet, ſed nec in ædes communes, niſi iure ſeruitutis, uel alia ratione id debeatur[g].

¶ Plumbum autem quod pro tegulis poneretur, ædificij eſſe, ait Labeo: ſed id quod hypæthrij tegēdi cauſa poneretur, contra eſſe.

e l. ſi vero §. prætor. de his q deie.

f l. quēadmo. dum. §. j. ad le. Aquil.

g l. ſi duo §. labeo, vti poſ.

¶ §. PLVMBVM. *Solebant ueteres, quod in præſentia penitus non exoleuit, domos plumbo tegere, eoq́; tegularum loco uti, id Labeo ædificij eſſe aiebat: unde domo uēdita, & ipſum emptori accedebat. Nec hac in re quicquā ambigitur. Sed quod ſubſequitur perquā obſcurū eſt. Ac*

cursius ingenue fassus est, se hunc locum non percipere. Sunt qui legant, id quod in ripa tegendi causa poneretur contra esse: ut censuerit Labeo, id plumbũ, quod flumine aduectum in ripa adhuc est, tametsi ea mente paterfamiliâs adportari fecerit, ut domum contegeret non tamen ædificij esse. Quod quidem iure uerum est, cum cõstet destinationem rei[h]*, pro ipso facto non haberi, nisi cum aut opus iam cœptũ, factoq; ipsi proximum est*[i]*, aut in id res est destinata, quod prius fuit: ut cum tegulas, plũbum'ue quis detraxit, ut reponeret, ædificij enim censebũtur: cũ alioquin tegulæ nondũ impositæ, ædificij ipsius non sint. Cæterum hæc interpretatio antiquorum codicum lectioni non congruit, in quibus apertißime legitur, id quod hypæthrij tegendi causa poneretur, contra esse. Moris fuit apud ueteres, media spatia quæ inter porticus sunt adornare, ambulationesq; eas pulcherrimis pauimentis sternere, & hypæthria, quòd sub aperto æthere sint, appellare: ut M. Vitruuius libro quinto ostẽdit. Latinis etiã Subdiuales ambulationes dicũtur, ut Plin. lib. XVI. & Subdialia pauimenta lib. XXXVI. Fieri hypæthria etiam ante templorum uestibula consueuisse, autor est Zenodatus in adagijs: qui Bacchi statuam quem Morychũ Siculi dicunt, ἔξω τοῦ νεὼ collocatam fuisse scribit, παρὰ τὴν εἴσοδον ἐν ὑπαίθρῳ, id est extra templum, iuxta ingressum in hypæthro. Igitur hyemali tempore, ne propter gelu uel niues ea pauimenta corrumperentur, plũbo forte, uel quapiam alia materia tegebantur, quæ æstate demum tollebatur: meritò id non esse ædificij Labeo censit, cum ad structuram non pertineat, & perpetui usus causa*

k l. fundi §. itẽ l. seq. de act.
l l. librorum. §. perscripti. de le. iij.

causa non apponeretur: Aestate quoque in hypæthrijs solis ardores, expansis uelis defendebant: ea uela Sabinus & Caßius[k] supellectili adscribunt (licet uulgati codices pro hypæthrijs, partim in petris, partim apothecis scriptum habeant) unde ædificij non magis esse, quàm supellectilem constat. k l. quæsitũ. § de velis. de fun. instr.

Viduam non solum eam, quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quæ virum nõ habuisset, appellari, ait Labeo: quia vidua sic dicta est: quasi vecors, vesanus qui sine corde, aut sine sanitate esset, similiter viduam esse dictam sine duitate.

¶ §. VIDVAM. *Viduã esse quasi sine duitate Antistius Labeo dixit, quoniam particula, ue, priuatiua quandoq; est, ut in uesano, uecordeq; diximus. Quapropter etiã quæ nunquam nupta fuit, uidua rectè appellabitur; competentq; ei cætera priuilegia, quæ uiduis cõcessa sunt[l]. Sed hanc ego Labeonis interpretationem uix scio quantum approbem, non, quòd A. Gellij exemplo mouear, qui & ipse quasdã eius similes deriuationes quandoq; confutauit, sed quòd quacunque autoritate potiores apud me sunt rationes. Quomodo enim uiduam à ue & duitate dictã credamus, quæ dictio prima in syllaba corripitur, cum si Labeonis uera esset sententia, produci debuisset? sicut & uecors, uesanusq; producuntur. Quomodo item ab etymologia uocabuli affirmatiue argumentabimur, ut quia sine duitate puella sit, uidua dicatur, cũ huiusmodi argumẽ-* l Bart. l. j. C. qñ impũnt pup.

tum non consistere frequentius receptum sit? Sed & non
m §. item lex. inst. de pub. iud. parum me legis Iuliæ[m] exemplũ mouet, quæ uiduam à uir
gine separat, licet in utraq; stuprum committatur. Hiero
n 34. distin. vidua. nymus quoq; ad Fabiolam[n], Vidua, inquit, est cuius mari
tus mortuus est. Nam & antiqui autores uiduum simpli
citer pro priuato accipiunt, unde uiduus pharetra Apol
lo apud Horatium. Elegantior igitur subtiliorq; Labeo-
o in. c. ex tenore. de fo. cõ. nis mihi uidetur sentẽtia, quàm uerior, ut meritò nõ nisi
ex lata significatione sustineri eam pleriq; respõderint[o].
Quandoquidem & scientißimi Grammaticorum ab an-
tiquo uerbo iduare uiduam dictam putant, quod separa-
re significat: unde & Diuidere uerbũ, & Idus dictæ Ma
crobio, sit igitur uidua, quæ à uiro separata est, cui sentẽ
tiæ & cæteri antiqui cõmunisq; omniũ usus assentire ui-
dentur. Addunt[p] aliqui ita demum proprie dici uiduam,
p Maria. d. c. si à uiro, cui superstes existit mulier, facta sit: quod ego
non probo, cum nuptias non cõcubitus, sed consensus fa
ciat. Sed quid si mortui uiri honorem non procuret, stu-
prũq; patiatur? & nõ esse uiduã quibusdã uidetur, quod
q §. quæ vero. in authẽ. de nup. per interpretationẽ admitti crediderim[q]: propter enim
suũ dedecus, eis priuilegijs indigna est, quibus pudicæ ui
r gl. l. fl. C. de plag. duæ honestantur: Cæterum quæ inutilem maritum nacta
est, eadem interpretatione uidua censebitur[r]. Sed qua ra
tione moueri legislatores existimabimus, ut erga uiduas
indulgẽtiores sint? Et credibile est sexus imbecillitati mi
seritum fuisse, qui per alios regitur, ut plurimum infidos
& dominicarum rerum negligentes. In lege pontificia il
lud quoque considerari uidetur, ut præmijs uiduitatis ad
ductæ, non facile ad secundas nuptias relaberentur quas

ea lex

ea lex non satis approbat, sed in cœlibe lecto castæ essent quod quò difficilius his est, quæ illicium ueneris expertæ sunt, eò & commendatione dignius. Si quidem ut Græco prouerbio admonemur, δύσκολα τὰ καλά, quamuis hæc rara auis, ut uulgò dicitur.

¶ Structuram loci alicuius ex tabulis factam, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse ait Labeo, quoniã perpetuo vsui parata essent neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

¶ §. STRVCTVRAM. *Fiunt plerunque structuræ ex tabulis exemptiles, unde dubitari potuit, an illæ ædium sint, ita ut domo uendita debeantur, & esse Labeo scripsit: cum enim perpetuò in hunc usum paratæ fuerint, tametsi quandoq; tollantur remanent tamen ædium[s], sicut & cætera quæ ædificio detrahuntur, ut rursus reponantur, ædium permanent. Quo argumento arbitrarer etiam telaria, uel uitraria, quibus in fenestris utimur licet exemptilia sint, tamen uendita domo deberi, in perpetuũ enim usum parata sunt, nec alij præterea fenestræ solent cõuenire, nisi ei cui obturandæ specialiter effecta sunt. Quod nõ est in cæteris operibus, quæ rutorũ cæsorumq; appellatione recipiuntur. In specularibus uero, licet eundem usum præstẽt[t], aliud Pegaso & Cassio uisum est: cũ enim pretiosiora sint in ornamento ædiũ magis, quàm in instrumento haben tur: conficiebantur autẽ ex speculari lapide in tenuissimas crustas secto, & pellucido, cuius mentio passim apud bonos autores habetur. Qua ratione*

s l. fundi. in ff. de act. emp.

t l. quæsitum. §. itaq. de fuud. instru.

& domus usufructu legato, specularia non deberentur
y l. sed & si. de vsufru. — *quoniam in instrumento non sunt. Sed tamen Vlpiani[w]*
x d. l. quæsitũ. §. specularia. — *sententia receptior est, qui specularia affixa domus partem esse censuit[x]: sicut & pegmata. Fuere ex recentioribus doctoribus quidam[y], specularia existimantes esse, tabulas clatris cãcellis'ue spißioribus distinctas quæ fenestris opponuntur, ne uirgines à prætereuntibus cõspici possint, uulgus Zelosias uocat. Sed hæc sententia ex Martialis carmine confutatur:*
y Cep. in tra. de ser.

Hybernis obiecta notis specularia puros
Admittunt soles, & sine fece diem.

Sed nunquid qui in uicini domum ex fenestra iure seruitutis prospectum habet, specularia immittere poßit, unde ipse uicinum, minime illi contra perspicuus, uideat? Et non posse quidam asserebãt[z], duriorem enim uicini conditionem fieri, cũ mutuus prospectus ceu à Plutonis caßide, uel Gygis anulo adimeretur. Contra alijs uisum: cuilibet enim in suo id facere permittendũ[z], quod sibi conducere existimauerit.
z l. j. §. illud. de aqua quoti.
z l. proculus. de dam. inf.

SCAEVO. LIB. XVIII. DIGESTORVM.

LEX CCXLIII.

Scæuola respõ. Semper receptum est, vt libertorum appellatione, etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento, vel posteriore loco manumitterẽtur: nisi manifeste is à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

a l. j. de assig. lib. — SCAEVOLA. *Aßignauerat paterfamiliâs in testamento libertos suos uni ex filijs[a], deinde posteriore scriptu*

scriptura Titium seruũ suum liberum esse iusserat: dubitari potuit, an is quoq; aßignatus esset: cũ de eo intellexisse nõ uideatur testator, qui cũ aßignatio scripta est, adhuc libertus nõ erat: Sed Scæuolæ aliud uisum est nõ enim hoc in casu ordo scripturæ uidetur diuersitatẽ iuris inducere, cũ in instrumentis quæ ab ultimo tractatu perfectionem accipiunt[b], eodem tempore censeantur acta omnia, idcircoq; parum referat posteriore, an priore loco libertas data sit. Sed quid si non testamento, sed codicillis post aliquod tẽpus factis, libertas Titio relicta sit? Et idẽ esse arbitror. Nec enim Sceuola hic distinguit qualis fuerit posterior scriptura[c]: nam & quod codicillis scriptũ est, perinde est, ac si testamento adnotatum esset, quoniam codicilli testamenti iam facti pars esse uidentur. Alibiq; traditum est[d], & codicillos ad testamenti sensum interpretatione producẽdos, & uice uersa testamentũ ad codicillorũ sententiã[e], unde & conditio in testamẽto legato addita, ex mẽte testatoris repetita in codicillis, etiam translato legato censetur[f]. Quod & Decio uisum est[g]. Sic & substitutio fideicommissaria in prioribus tabulis facta ex his declarationem sumit[h], quæ posterioribus codicillorum tabulis scripta sunt, idq; nisi uerba euidentißime repugnẽt, uel contraria uolũtas defuncti, ut hic dicitur possit ostendi. Sed quid si uerba quidẽ omnino nõ repugnẽt, sed quædã alioquin superfluant, quædã diuersa suadeãt? Et Corneus respondit[i], tum quoque codicillos secundum testamenti uerba intelligendos esse. Et ideo ex uniuersali substitutione in codicillis facta, non uideri particulares correctas, quæ testamento scriptæ proponerentur.

b l.j.§. prius. de vulg.

c l.talis. in fi. de leg.j.

d l.ij.§. codicillorum. de iure cod.

e l.nefennius. de exc. tut.

f l.caio. de ali. leg.

g Dec. consi. 190.

h l. fi. ad treb

i Corn. consi. 44. in 3.

SI QUA poena. Scripserat Antistius Labeo, poenam & multam idem esse: sed Paulus falsum id existimat, & praeter caeteras, tres differentias adducit, quibus probet aliud esse multam, aliud poenam. Sententia tamen Labeonis, inspecta uocabuli origine, uera est. Quandoquidem supra ex uetustissimis scriptoribus admonui, multam Oscum esse uerbum quo poena significetur. Sed Paulus secundum temporũ suorum consuetudinem loquẽdi multam accipit, qua inspecta, non est dubium expositionem Labeonis sustineri nõ posse. Connumerauimus autem superius[a] quã plures differentias in horum uocabulorum significatione: Nunc de tribus solum attingendum est, quae à Iurisconsulto referuntur. Prima est, quòd à poena non prouocatur, à multa uero prouocatio est. Quae uerba uario modo à doctoribus accepta sunt. Sed Bartolus intra tempus prouocandi defuncto reo poenam deberi, multam uero nõ deberi interpretatus est. Hincq; probari existimat, poenae petitionem in haeredes quoq; cõpetere, multae uero morte rei extingui. Quae sententia mihi uidetur nõ satis recepta esse: crebrius enim traditum est à poena non

[a] l. aliud. supra eo.

LABEO LIB. IIII. πιθανῶν EX PAVLI EPIST.

LEX CCXLIIII.

SI qua poena est, multa est: si qua multa, poena est: Paulus vtrunq; eorum falsum esse: nanq; harum rerum dissimilitudo ex hoc quoq; apparet, quod de poena prouocatio nõ est, simul atq; enim victus quis ẽ, eius maleficij, cuius poena est sta

nō esse prouocationem: quoniā si de delicto constet, cum à lege pœna imponatur, si quis prouocaret, nō de facto iudicis, sed de iniquitate legis cōquereretur, & ideo admittendus non est: quod in multa non procedit, quæ ab ipso iudice dicitur, non autem à lege certo modo diffinita est.

tuta, statim ea debetur ·: at multæ prouocatio est, nec ante debetur, quā aut nō est prouocatū, aut prouocator victus est, nec aliter quā si is dixerit, cui dicere licet: ex hoc quoq; earum rerū dissimilitudo apparere poterit, quia certæ pœnæ singulorū peccatorum sunt, multe cōtra: quia eius iudicis potestas est quantam dicat, nisi cum lege constitutum est, quantam dicat.

Quapropter si quis eo pretextu à pœna appellaret, qđ innoxiū se diceret, uel quod ex lege huiusmodi pœna affici nō posset, dubiū nō est, quim admittēdus foret, nō enim hoc casu de legis iustitia, sed de ius dicentis facto disceptaretur[b]*. Cui sententiæ non absimile uidetur, quod traditū est, tāetsi manifestus usurarius appellare prohibeatur*[c]*, si tamē asserat se tantū fœnoris nō extorsisse, imq; quātitatis modo prægrauari, prouocationi locum esse: quod Iac. & Albe. probant. Meritò igitur cū quis facinoris cōuictus est, statim pœna à lege constituta debetur, at multa nō prius debetur, quā in rei iudicatæ uim sententia eius indictiua trāsierit. Nā & Corn. Tacitus lib. XIII. Censuit (inquit) L. Piso consul designatus ne multam à Tribunis dictā quæstores ærarij in publicas tabulas ante quatuor menses referrēt, medio*

b Bal. l. j. col. v. C. ne ex del. def.

c c. quam sit. de vsur.

tempore cõtradicere liceret, deq; eo consules statuerent. Secunda differentia est, quòd pœnã quilibet iudex, qui de licti cognitionẽ habeat, inferre potest, at multã iis solis dicere licet quibus ex lege uel mãdatis principũ cõcessum est. Quapropter nec magistratus municipales[d], nec defensores ciuitatũ, nec delegati iudicum, iurisdictionẽ suã per multæ cõminationẽ tueri possunt. Quod & in arbitro dicendũ est[e], nisi ex cõpromisso hæc ei potestas à partibus data sit. Tertia differentia est, quia certæ pœnæ singulorũ peccatorum sunt, at multa incerta est, & ex arbitrio ius dicentis pendet: ubicunq; igitur delictum perpetratũ speciale est, & certam pecuniæ taxationẽ in ultionem nõ habet, ibi proprie multa est: ut si quis contumax fuerit, corã tribunali irreuerẽter aliquid egerit, prætorẽ contumeliose compellauerit, & si qua similia. Hæc enim delicta cõmune aliquod nomen nõ habent, sed specialiter designantur. Ea uero quæ cõmuni generali'ue nomine dicuntur, ut stuprum, furtum, falsum, peculatus, certas à lege constitutas habent pœnas, & ideo in eis multa proprie locum sibi non uendicat. Quò fit, ut tametsi ex lege municipali liberum arbitrium circa pœnas delictorũ prætori cõcessum sit, quãuis furi, uel adultero pecuniariã pœnam indicat, non tamen proprie multasse dici posit, quoniam huiusmodi delicta communia generaliaq; sunt, at multa de specialibus infligitur. Quòd si certa pecunia in pœnam à lege constituta speciali alicui delicto sit, ea proprie multa dicetur: cum enim ante eam legem incerta esset, quamuis deinde ex constitutione ad præfinitam taxationem redigatur, seruat tamen nomen suum: uerbi gratia,

d l. j. si quis ius dic.

e l. non ex omnibus. de arbi.

gratia, Si clericus frustratorie appellaret [f], *uel procurator ab exequutione, arbitrio iudicis olim multabatur* [g], *deinde constitutum est, ut quinquaginta argenti libras solueret, an ideo minus? hæc multa dicetur? Et proprie multam esse dicēdum est, idq; etiam ex hoc responso probatur, licet aliter Accursius senserit. Quod & de ea pecunia arbitror, quā fisco iudices litiū protelatores exoluere coguntur* [h]*: multam enim eam lex appellat, & quidem proprie.*

f l.ij.C.de episco.aud.

g l.ab exequt. C.quo.app.

h l.properandum.§.ante penul.C.de iudi.

POMPO. LIB. X. EPISTOL.

LEX CCXLV.

Statuæ affixæ basibꝰ structilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga pa=

Illud constat, cum hodie statutum sit, quatenus multam dicere magistratus possunt [i], *quoniam minorem infligendi diminuendiq; ius habent, adhuc incertas esse multas, & in eis nomen id proculdubio proprie locum habere. Et hæc iure Romano uera sunt: Athenienses enim aliter obseruasse quandoq; legimus, hi multas in aram* Διὸς σωτῆρος, *Id est, Iouis conseruatoris dedicabant, quas semel illatas remittere non licebat. Quamuis pœnas iure debitas, pecunia redimere fas haberent, idq; Platonis exemplo, qui singulis delictis pecuniarias multas constituit. Cætera quæ ad multarum cognitionem pertinent superius à nobis explicata sunt.*

i Leo. C. de mod. mul.

STATVAE. *Explicat hoc responso Pomponius tres satis dubias quæstiones, quarum prior est huiusmodi, an statuæ affixæ basibus structilibus, sint ædium. In quo articulo prius sciendum est, quid significet*

ficet basis structilis. Et constat basem esse sedem, & pedamentum cuiq; rei sustinendæ: unde bases uasorum Corinthiorum Iaboleno [a], bases catapultæ & columnarum M. Vitruuio. Hæ ex solido lapide quandoq; fiebãt, quandoque opere structili, id est ex laterculis, calceq;. Igitur si quæ statuæ marmore is basibus insiderent, in confesso fuit ædium non esse, sed rutis cæsisq; annumerari [b], ut supra uidimus: & ideo uendita uel legata domo, auferri possunt. Sed si supra structiles bases collocatæ essent, tractatus magis ambiguus est, quoniam structile opus pars ædificij est, nec amoueri potest: sicut ergo bases ipsæ pars ædium sunt, ita eis impositæ statuæ ædibus adscribi debẽt, in qua tamen re aliter Pomponio uisum est, apponuntur enim magis causa ornatus, quàm ut ædes perficiantur. Sequens quæstio est, quid de tabulis quas pictas antiqui catenis religabant, uel parieti tignis'ue affigebant, an illæ ædium essent? Et eadem ratione non esse responsum est: ornant enim elegantioremq; reddunt domum huiusmodi tabulæ, nõ autem quicquam ad eius perfectionem faciunt. Quod si in tectorio opere loco crustarum marmorearum inde exemptarum appositæ sint [c], tunc ædium partes sunt, uidentur enim tectorij ipsius perfectioni accedere, & parum refert ex marmore, uel ex tabulis pictis, quod illi deest suppleatur. Quid autem

rietem affixæ, aut similiter, quæ cohærẽt tignis, nõ sunt ædiũ, ornatus enim causa parantur, non quo ædes perficiãtur. Idem Labeo ait, pro thyron qd' in ædibus interdum fieri solet, ædium est.

a l. hæres. §. pe. de leg. iij.

b l. in rutis.

c l. fundi. §. ij. de act. empt.

autem sit tectorium superius à nobis tractatum est [d]. *Hincq; probatur, ornamenta quæ à domo separari commode possunt, si eà ob rem nihil perfectioni domus deest, ædium non esse, & ideo ædibus uenditis uel legatis non deberi. Sanè hoc loco antiquorum codicum uaria est scriptura, quidam enim habent, Aut similiter quæ cohærent lignis: Alij, lychnis: Alij, tygnis. In ultima quæstione dubitari potuit, an prothyron ædium sit, & responsum est, esse. Sed in hoc non modica est difficultas, explicare, quid sibi prothyron uelit. Et Græcus sermo indicat aliquid significare, quod ante ianuam uel hostiũ sit, à Græca præpositione πρὸ & dictione θύρα. Qua ratione & hyperthyron dicimus, quod superliminare quidam uocant, sicut Pseudothyron posticum, Hypothyron hiantiam cauitatem'ue Ianuæ, Diathyron quod per eam ponitur. Qualis est in ianuis, quam uulgò posterulam uocamus, in hostijs uero, quam uulgò buxulam appellant, & ex tabulis conficitur, ad arcenda, dum ualuæ aperiuntur, irrumpentia frigora: fit & quandoq; uice tabularũ, appositis tapetibus, uel peripetasmatis, huiusmodiq; uelamine. Est & Dithyron quod biualuium dicere possumus, unde Aristoteles de animalibus quarto, genus quoddam ostracon appellat dithyra: quasi bifores testas, quæ uox etiam posterulæ conuenire potest, quasi sit διπλῆ θύρα, unde & dithyron Græci, pro eo quod duplicatum est usurpant, ut Hesychius & Suidas tradit. Philostratus quoq; in uitis Sophistarum autor est, Secundum Rhetorē ab aliquibus ἐπίθυρον fuisse cognominatum, quod fabri esset filius. Igitur Græci prothyron uocant, quod Latini*

d l.in rutis.

tini

timi Vestibulũ dicũt, unde Pindarus in Olympijs Corinthum Peloponesi prothyron appellat, quasi portam uel fauces dicas. Sed & Poßidippus in Epigrammate, ἐν προθύροις, inqt, θῆκε δίδασκαλίην, uideturq́; accepisse pro statuariorum pergula, in qua publice ante ianuam spectanda opera proponebantur. Hieronymus uero in Ezechielem, quod Aquila & Theodotio prothyron dixerat, limen portæ transtulit: frequentior tamen interpretatio est, ut uestibulum significet, Sed in hunc sensum hic accipi ego non arbitror, non quod me moueat Aelij Galli Iurisconsulti autoritas, quem refert A. Gellius scripsisse libro de significatione uerborũ quæ ad ius ciuile pertinẽt secundo, Vestibulum partẽ ædium non esse: sed quia non uideo cur hoc sensu Pomponius & Labeo Græca magis dictione quàm Latina, & quidem usitatiore, uti debuerint, præsertim cũ indubitatũ sit, ut ego sentio, uestibulũ, tametsi extra ianuã domus sit, ædibus tamẽ adscribi, & ceu earum membrum existimari. Arbitror igitur hac uoce posterulam uel buxulã ipsam significari. Interdum enim ea, ut hic dicitur, in ædibus sit, nam M. Vitruuius autor est, quæ Græci diathyra, uel ut alij magis probãt, dithyra dicũt, à Latinis prothyra appellari, Papinianus quoque[e] prothyron domus, inquit si uelamen est, instrumento domus continetur. Quibus uerbis aperte indicatur, non posse nos de uestibulo intelligere, sed potius de stragulis aliquibus pictis. Quandoquidem Iul. Pollux libro decimo, inter ianitoris instrumenta prothyra quoq; connumerare uidetur, πολυποίκιλα, id est multifariam uariegata: Distinguendum igitur est, ut buxula, si ex tabulis

[e] l. quæsitum. § papin. de fun. instru.

bulis similiúe materia confecta sit, pars ædium censeatur, sicut & posterula, si ex uelamine huiusmodiq; auleis non pars, sed instrumentum sit domus.

APVD LABEONEM. *Scripsit Labeo πιθανῶν, id est uerisimilium libros octo, in hoc opere definiuit quid sit exhibere: Et id esse arbitratus est, qđ eius de quo agitur præsentiam præstare. Quam definitionem à Pomponio hic reprobari communi calculo receptum est, idq; duobus argumentis. Nam qui in iudicio hominē sistit, præstat eius de quo agitur præsentiam, & tamen aliud est sistere, aliud exhibere: rursus, furiosus, aut infans, aut mutus iudicio exhibentur, & tamen eorum præsentia non uidetur præstari, loco enim absentium habentur. Possit tamen Labeonis sententia defendi, si eum qui hominem sistit, etiam exhibere dicamus ut exhibendi uerbum generalius sit: est enim exhibere[a], extra secretum habere: nec simpliciter uerum est, furiosi, infantis, muti præsentiã*

IDEM LIB. XVI. EPISTOL.

LEX CCXLVI.

APud Labeonem πιθανῶν ita scriptũ est, exhibet q præstat eius de quo agitur præsentiã, nam etiã qui sistit in iudicio, præstat eius de quo agitur præsentiã, nec tamē eum exhibet, qui mutum aut furiosum aut infanten exhibet, non enim potest uideri eius præstare præsentiã, nemo enim ex eo genere præsens satis apte appellari potest.

[a] l.j.§.2 it prætor. de libe. ho. exhi.

præsentiam nullam esse, sed pro absentibus haberi. Quoniam præsentia proprie ad corpus refertur, nec dubium est corpore eos præsentes, licet lex plerunq; propter sensus imbecillitatem abesse eos interpretetur. Quapropter quosdam casus reperire est, quibus furiosus pro absente non habetur, ut cum de perseuerantia, non autem de nouo consensu agitur[b]. Itemq; cũ hoc non tractatur ut consentiat, sed satis est ne contradicat: cuius rei exemplum est in muliere furiosa[c], de cuius dote pater agit, nec de ratihabitione cauet. Nam & generaliter furiosorum consensus est nullus, & tamen absentes per procuratorem consentire possunt[d]. Quapropter si quis furiosi præsentiam præstare promiserit, non ualere stipulationem minime cum Accursio senserim[e]: sed potius corpore, & de facto exhibendum esse. Illud non diffiteor, si post stipulationem in furorem inciderit, promissori competere exceptionem[f]. Cum enim de sani hominis præsentia agitur, non uidentur partes uoluisse exhiberi casu quo propter dementiam impediretur. Et quod de muto hic dicitur, de eo qui naturaliter mutus sit accipiendum est, huiusmodi enim & surdi sunt: unde quid sententiæ intellectus'ue habeant exponere nequeunt, idq; in causa est, ut infantibus & furiosis similes existimentur: alioqnin qui simpliciter mutus est, omnes contractus facere potest excepta stipulatione, quoniam expreßio uerborum in ea necessario requiritur.

¶ Restituit non tantum qui solũ corpus, sed etiã qui o=

b l. patre. qui sunt sui vel ali. iur.

c l. ij. §. fi. sol. matr.

d l. ij. de proc.

e l. stipul. ista. §. hi qui. de verb. oblig.

f l. ij. §. si qs. si quis caut.

¶ §. RESTITVIT. Restituere est rem in ea conditione

tione quæ retro fuit præstare. Non ergo sufficit corpus ipsum puta fundum restituere, nisi omnino res ipsa præstetur. Res autem dictio est uniuersalis, quæ accessiones fructus'ue continet. Sed & in ea conditione est restituenda, in qua olim erat, ut si causa usucapionis suberat, ea quoque reddatur. Sed quoniam non semper accessiones & fructus uel causa redditur, sed aliter atque aliter solet distingui, ideo hæc restitutio omnis in iuris interpretatione uersatur, de qua re superius à nobis rractatum est. Sunt enim hoc sub titulo quatuor eiusdem sensus ad hanc materiã pertinentia responsa, ut non possim nõ mirari, cur idem toties inculcauerint, qui sub Iustiniano cẽtones hos legum conficiendi curam assumpserunt, quasi alia noua magisq; necessaria deessent. Scribat Iustinianus quantum uelit, glorieturq; suos hosce libros causarum negociorumq; decisionibus satis esse, res ipsa plane reclamat, nemoq; ciuilis professionis eruditus est, qui apertissime non uideat innumerabiles dubitationes ex facto oriri, quas nisi omnino Oedipus is sit, ex harum legum sylua decidere nemo unus possit: ut planè sine Bartolo alijsq; quibusdam interpretibus, ius nostrum non cõsistere affirmare ausim. Quid enim, si bonarum literarũ cognitionem excipias, illi aut acutissime nõ excogitarũt aut clarissime non docuerunt, ut nostris oculis offusas per hosce Græculos tenebras aperirent? Illud non diffiteor, si antiquorum Iuriscõsultorum opera extarent, nec Iustiniani iniquissimo illo edicto sublata fuissent, Accur-

sij, & qui post eum scripserunt, minime necessarias futuras fuisse lucubrationes. Sed satis sit, conceptam animi indignationem hactenus prompsisse ne crabronum aculeos irritasse uidear.

FINIS.

INDEX LEGVM SVB RVBR. DE VERB. SIGNIF.

Verbum

FINIS.

